

Харьковский областной совет
Харьковское Епархиальное
Управление УПЦ

Харьковский национальный
университет
имени В. Н. Каразина

**К 20-летию Харьковского Архиерейского Собора
Украинской Православной Церкви**

II Международная научно-практическая конференция

**ВОЗРОЖДЕНИЕ ДУХОВНОСТИ
В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ: ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ ЦЕРКВИ
И ОБРАЗОВАНИЯ**

Тезисы конференции

26-27 апреля 2012 года

Харьков – 2012

УДК 2-4(063)
ББК 86.2я431
В 64

**Печатается по благословению Высокопреосвященнейшего
Онуфрия, архиепископа Изюмского, и.о. Управляющего Харьковской
епархией Украинской Православной Церкви**

Возрождение духовности в современном мире: взаимодействие
В 64 Церкви и образования : Тезисы Международной научно-практической
конференции, 26-27 апреля 2012 г. – Х. : ХНУ имени В. Н. Каразина,
2012. – 432 с.

ISBN 978-966-623-861-3

Конференция направлена на поиск путей решения задачи морально-этического воспитания личности в контексте традиционных духовных ценностей при объединении воспитательного потенциала Церкви и системы образования.

Конференція спрямована на пошук шляхів вирішення завдання морально-етичного виховання особистості в контексті традиційних духовних цінностей при об'єднанні виховного потенціалу Церкви й системи освіти.

Редакционная коллегия:

Дмитренко Т.А., доктор педагогических наук, профессор

Карпенко И.В., доктор философских наук, профессор

Куделко С.М., кандидат исторических наук, профессор

Панков Г.Д., доктор философских наук, профессор

Петровский В.В., доктор исторических наук, профессор

Посохов С.И., доктор исторических наук, профессор

Яресько Е.В., кандидат педагогических наук, доцент

Адрес редакционной коллегии: г. Харьков, 61002, ул. Университетская, 8,
Харьковское епархиальное управление Украинской Православной Церкви. Тел.(057)
731-35-23

УДК 2-4(063)

ББК 86.2я431

ISBN 978-966-623-861-3 © Харьковское епархиальное управление
Украинской Православной Церкви, 2012
© Харьковский национальный университет
имени В. Н. Каразина, 2012

*Обращение к участникам
II Международной научно-практической конференции
«Возрождение духовности
в современном мире: взаимодействие
Церкви и образования»*

От имени Харьковского областного совета приветствую участников и организаторов Второй международной научно-практической конференции «Возрождение духовности в современном мире: взаимодействие Церкви и образования».

В этом году конференция приурочена 20-летию исторического события, состоявшегося на Слобожанщине, – Харьковскому Архиерейскому Собору Украинской Православной Церкви, благодаря которому удалось избежать раскола Святой Церкви и, не прерывая тысячелетней традиции, сохранить Украину в общении со вселенским Православием. Только сейчас, спустя десятилетия, мы начинаем понимать истинное значение Архиерейского Собора 1992 года для духовной жизни нашего народа, удивительную мудрость и прозорливость Митрополита Никодима, председательствовавшего на этом Соборе.

В этом же году исполняется 20 лет предстоятельского служения Владимира, Митрополита Киевского и всей Украины, который за этот период внес неоценимый вклад в возрождение православной веры, укрепление духовности и углубление диалога между Церковью, властью и обществом в нашей стране.

Хочу выразить благодарность организаторам и участникам конференции за их вклад в дело преодоления морального кризиса общества и воспитания молодого поколения в духе уважения к исконным православным традициям, пожелать успешной и плодотворной работы во имя укрепления нравственности и возрождения духовности в Украине.

**Председатель Харьковского
областного совета**

Сергей Чернов

*Приветствие участников
II Международной научно-практической конференции
«Возрождение духовности
в современном мире: взаимодействие
Церкви и образования»*

Уважаемые участники Международной конференции!

Уже во второй раз мы собираемся вместе для того, чтобы обсудить актуальные проблемы образования и духовности. Я уверен в том, что истинное образование не может существовать без духовности. Именно об этом нам не уставал напоминать выдающийся архипастырь, митрополит Харьковский и Богодуховский – владыка Никодим, к большому сожалению недавно ушедший от нас в вечность. Он подчеркивал единение веры и разума как двух крыльев, которые рождают высоту полета человеческой мысли и чувства.

Подлинность образованности и духовность стоят дорогого. Именно они – фундамент цивилизации, от них зависит наше настоящее и будущее. В духовности мы видим образованность, а настоящая образованность находит свое проявление в духовности. Поэтому Харьковский классический университет и Харьковская епархия Украинской Православной Церкви совместно проводят конференцию, которая призвана помочь дать ответы на актуальные вопросы современности и, прежде всего, молодежи, а также тем, кто занимается ее воспитанием и образованием.

Желаю Вам, уважаемые участники конференции, ищущие ответы на то, как преодолеть нарастающие в нашем обществе тенденции необразованности и бездуховности, плодотворных дискуссий, новых открытий, более глубокого понимания себя и окружающего нас мира. И пусть залогом этому послужат лучшие традиции нашего народа и высшие достижения человечества.

**Ректор Харьковского национального
университета имени В. Н. Каразина,
академик НАН Украины
В. Бакиров**

ЗНАЧЕНИЕ ХАРЬКОВСКОГО АРХИЕРЕЙСКОГО СОБОРА 1992 Г. В ФОРМИРОВАНИИ ДУХОВНО-ПРАВСТВЕННЫХ УСТОЕВ СОВРЕМЕННОГО ОБЩЕСТВА

1992 год был ознаменован тем, что Украина оказалась перед сложнейшим выбором пути духовного развития. В это смутное, противоречивое время было особенно важно сделать правильный выбор, так как именно от него во многом зависело будущее государства. Пользуясь нестабильностью ситуации, на «поле» возникли многочисленные «игроки», убедительно призывающие следовать за ними. Однако, не смотря на возникшую ситуацию, в Украине продолжали существовать люди, которые были непоколебимы в своих убеждениях и выступали оплотом Канонической Православной Церкви.

Архиерейский Собор 1992 г. – это наглядный пример подвига во имя веры. Подтверждение каноничности Украинской Православной Церкви явилось залогом сохранения традиционных духовных ценностей, доказавших свою дееспособность на протяжении многих веков.

Именно сохранение традиционных духовных ценностей в современном обществе указывает на безотносительность моральных законов и дает возможность опираться на них как на основные критерии оценки добра и зла, моральности и аморальности, прекрасного и уродливого, истинного и ложного.

Сохранение традиций, благодаря Архиерейскому Собору 1992 г., является основой для дальнейшего приумножения и созидания. Православное мировоззрение позволяет особо остро чувствовать духовные болезни общества и видеть пути их исцеления. Это особенно актуально для современной ситуации, когда противоречивые процессы охватывают почти все сферы жизнедеятельности.

Однако по-прежнему, наряду с семьей, основными институтами, обеспечивающими духовно-моральное воспитание личности, являются Церковь и Образование. Данные социальные институты объединены общей задачей: воспитанием духовно богатой, гармонично развитой личности – носителя культуры прошлого и творца культуры будущего. На сегодняшний день очевиден тот факт, что необходимым является объединение мощных воспитательных потенциалов для решения данной задачи в контексте традиционных духовных ценностей.

Реализация концепции духовно-морального воспитания сегодня особенно актуальна в сфере семейного, дошкольного, школьного воспитания, профессиональной подготовки специалистов различного профиля – медицинских работников, работников силовых структур, экономистов и т.д. Проведение конференции «Возрождение духовности в современном мире: взаимодействие Церкви и образования» продолжает традиции, начатые архиерейским Собором 1992 года в утверждении и актуализации православных ценностей в современном обществе.

От составителей

РОЛЬ ДУХОВНЫХ ФАКТОРОВ В ПОДГОТОВКЕ БУДУЩИХ ВРАЧЕЙ

А.П. Алексеенко, В.Н. Лесовой, И.В. Летик, г. Харьков

Подготовка будущих врачей в современных условиях приобретает особую актуальность и имеет свою специфику. Это обусловлено тем, что медицина ориентирована на лечение, которое осмыслено рационально и имеет свои определенные подходы, наработки, различные методики. В этом случае широко используются и достижения современной фармации. Трудность медицинской профессии заключается в том, что в арсенале врача должны находиться такие средства, которые далеко выходят за пределы чистого лечения. Речь идет о врачевании, сущность которого не исчерпывается «чисто технологическим процессом». Медицина утрачивает свой основной подход к пациенту, если не отметить, душу.

К сожалению, в настоящее время неуловимая, невыразимая словами связь между врачом и пациентом, которая культивировалась веками, оказалась разорванной. Но традиции истории медицины приводят к выводу, что лучшие результаты достигаются в том случае, когда тело и дух врачуются одновременно. Практика такого удачного исцеления неоднократно находила свое подтверждение. История медицины знает примеры трепетного отношения врача к любому пациенту, независимо от его социально-экономического положения. В XX в. таких примеров было бесчисленное множество, но можно вспомнить один из них – хирурга В.Ф. Войно-Ясенецкого, который был одновременно и архиепископом, а следовательно, лечил своих пациентов не только при помощи скальпеля, но и при помощи слова.

В век современного научно-технического прогресса молодые врачи легко могут забыть, что главный элемент искусства врача зародился еще на заре человеческой цивилизации. Более двадцати пяти столетий тому назад Гиппократ писал: «Если существует любовь к человеку, то есть и любовь к искусству. Некоторые пациенты, зная об опасности своего заболевания, могут восстановить здоровье только благодаря тому, что будут довольны своим врачом». Это зависит от умения врача вчувствоваться в душу своего пациента, увидеть его уникальность и научиться выработать индивидуальный подход к лечению. Такой процесс сродни священнослужительской деятельности, которая направлена, в первую очередь, на поддержание и сохранение духовного здоровья прихожан.

Основы такого понимания врачевания сложились давно в недрах христианского понимания взаимоотношений врача и пациента, где четко

прослеживается значение веры человека в излечение и во врача. Сегодняшние студенты-медики, будучи прагматиками в силу сложившихся обстоятельств, меньше всего уповают на веру в излечение заболевания. В их руках находится огромный арсенал технологических средств и фармацевтических препаратов, при помощи которых и можно будет лечить пациентов. Что же касается понимания духовной стороны болезни, то этому, к сожалению, в медицинских ВУЗах не учат.

Необходимо сформировать у будущих врачей твердое убеждение в том, что успешность лечения во многом определяется верой пациента. Дать больному веру в исцеление и укрепить доверие к врачу может и обязан только врач.

Современные доктора уже подтвердили, что верующие христиане терпеливее в перенесении болезней и оперативных вмешательств, дисциплинированы в выполнении назначений врача, выздоравливают в большем количестве случаев лучше, чем неверующие. Это подтверждает статистика на международном уровне.

Американский профессор-кардиолог Бернард Лаун написал замечательную книгу «Утерянное искусство врачевания», которая представляет ценность для молодых коллег. Искусство исцелять, забытое сегодня многими врачами в наше беспокойное время, не менее важно, чем умение правильно ставить диагноз. Врач всегда должен помнить о главном – страдающем, испуганном, отчаявшемся пациенте. И о том, что врачебный долг – служить этому человеку и врачебному делу.

Современные студенты медицинских ВУЗов особенно нуждаются в духовно-нравственной подготовке. И преподаватели гуманитарных и клинических кафедр обязаны направить будущего врача на путь добросовестного изучения врачебного искусства.

Врачевание, как никакое другое служение (за исключением священства), предоставляет неограниченные возможности для проявления любви к болящему и страждущему человеку. Об этом нужно помнить всегда, и это правило следует формировать у будущих врачей.

ДУХОВНОСТЬ И ТАИНСТВО ВРАЧЕВАНИЯ

А.П. Алексеенко, В.Г. Левчук, г. Харьков

Подход к проблемам современного врачевания, определяемый православной культурой, – это уникальнейшее и ценнейшее достояние мирового сообщества. Одновременно это свидетельство верности своей культурно-религиозной традиции, что в немалой степени способствует ее

выживанию и сохранению. Вместе с тем следует особо подчеркнуть, что в арсенале средств современной медицинской деятельности духовности, по сути, не остается места.

Врачевание – одна из самых уникальных профессий, назначение которой максимально совпадает с «деланием добра», с христианскими ценностями милосердия, человеколюбия и сохранения жизни. Неслучайно первая модель социального института здравоохранения (как деятельного проявления милосердия и человеколюбия) была реализована именно в христианских монастырях.

В древних культурах – египетской, вавилонской, индийской, персидской, иудейской, греческой – способность врачевать свидетельствовала о «божественной» избранности человека и определяла его элитное, как правило жреческое, положение в обществе. Первые вавилонские врачи были жрецами, а основными средствами лечения были обряды и магия. Медицинская практика была исключительным правом магов Персии и брахманов Древней Индии.

Тысячелетиями в европейской культуре существовала тесная и прочная связь религии, этики и медицины. Заданная христианством, смыслообразующая цель человеческого существования в мире наполнялась конкретными мироповеденческими ориентациями, ценностями, нормами морали и реализовывались в конкретной практической деятельности милосердия и врачевания. Традиционная профессиональная врачебная этика (как никакая другая форма профессиональной этики!) обнаруживала эту связь.

Смысл деятельности врача заложен в самом слове: врач – это и целитель, и воспитатель одновременно. Человек, не знающий многое о себе, должен быть воспитан как существо не только разумное, но и духовное. В основе всякой разумной деятельности лежит знание. Нельзя воспитывать и исцелять, не зная. С другой стороны, чтобы быть воспитанным и исцеленным, нужно доверять врачу. В деятельности врача тесным образом переплетаются знание и вера.

Современное научное знание, в том числе и медицинское, имеет раздробленный характер. Дробление медицинской профессии – не лучшее достижение цивилизации. Ведь сегодня утрачены те знания, которые дают представление о человеке как едином целостном организме. В прошлом врачу были доступны иные знания, которые вырабатывали у него особое видение врачевания: человека надо учить, воспитывать разумному отношению к себе и другим людям. Но поскольку уровень сознания, интеллекта в то время был не очень высок, то обучение проходило через доступные в то время людям формы: мифологию и даже философию. В древности медицина и философия были тесно переплетены, а первые

врачи античности были одновременно и философами – например, Алкмеон и Эмпедокл.

Врач – это, прежде всего, целитель. Его задача заключается в том, чтобы восстановить целостность нарушенных структур человеческого организма. А подобное восстановление не может осуществляться на физическом уровне, ибо оно носит более глубокий, потаенный, духовный характер. В свое время замечательный русский религиозный философ И.А. Ильин в статье «О призвании врача» писал следующее: «Горе тому из нас, кто упустит в лечении духовную проблематику своего пациента и не сумеет считаться с нею! Врач и пациент суть духовные существа, которые должны совместно направить судьбу страдающего духовного человека. Только при таком понимании они найдут верную дорогу» [1, с. 445]. Если целитель предостерегает больного в отношении согрешений, как он должен жить сам. Конечно же, он не должен сам грешить. Его задача заключается в том, чтобы сохранять целостность всех своих энергетических и физических структур, т.е. мыслей, чувств, желаний, эмоций... Именно с контроля над своими эмоциями, желаниями, чувствами и мыслями начинается здоровье человека. И условие для целительства «Исцелись сам» – это постоянная сверка того, что внутри тебя есть, с тем, что должно быть. Жрецы, священники и пророки древности интуитивно знали, что в них мешает и что помогает, чтобы исполнить свою работу (перетраты). Есть болезни пренебреженного и потому истощаемого тела; и есть болезни пренебреженного и потому немощного духа. Врач должен все это установить, взвесить и найти индивидуально-верное решение; и притом так, чтобы пациент этого не заметил. Нельзя лечить тело, не считаясь с душой и духом.

На своем уровне древние целители знали, что в организме человека остаются следы в виде, например, минусовой энергии, которая может в случае не раскаяния передаваться по родовой линии как начало болезней тех, кто еще не согрешил, но уже как бы виновен. Кстати, очень интересное видение проблем, т.е. наследственных болезней, содержится во всех древних учениях: живущий на земле человек не рассматривается как автономное явление. Его видят как функционирующую деталь целого организма. Человек на земле – самодостаточная система в том смысле, что сам должен исправлять сбои в своем неисправном организме. В данном случае человеку может помочь тот, кто сам сумел восстановить свою целостность, взяв под контроль чувства, эмоции, мысли и поняв благодаря этой очистительной процедуре то, что при иных условиях не удастся, а именно: как надо жить, как надо стремиться, мыслить, чувствовать и т.д. И этот свой опыт передать другим, став и воспитателем, и целителем, т.е. восстановителем целостного человека, воспринимающего мир и себя в нем

как слаженно работающий организм. Только избрав жизнь и исцелив самого себя, врач заслуживает доверия людей, вручающих ему здоровье и жизнь.

Поврежденность человеческой души – источник поврежденного тела. Задача врача любой специальности заключается в том, чтобы оказать пациенту помощь. А для этого он должен помнить, где лежит проблема человека, на каком уровне надо исправлять повреждение прежде всего.

Наибольшая ответственность за человека лежит на враче (любой специальности), к которому обратился больной. Врач не должен игнорировать состояние души обратившегося к нему пациента. Его задача заключается в том, чтобы увидеть психологическую проблему. А для этого необходимо быть «цельным» человеком, необходимо уравновесить себя, суметь выйти на середину во всем, что считается у людей добром и злом. Доктор медицинских наук, профессор И.П. Неумывакин отмечает, что медицина в своем технократическом подходе к изучению человека расчленила его на десятки частей, сотни диагнозов, а за ними человек, как слитное целое, исчез, был потерян. А отсюда исчезло и представление о святости человеческой жизни, о тайне человеческого существа, которое заключается в том, что человек является причастником Божеского естества.

Будущее развитие врачевания будет связано с возвращением к тем истокам, которые складывались на протяжении тысячелетий и которые нашли свое воплощение в христианском миропонимании. Врачевание как вид человеческой деятельности в известном смысле можно определить как торжество, пусть и временное, жизни над смертью. Основная задача врачевания, как ее очень точно сформулировал митр. Антоний Сурожский, – «оберегать жизнь». Опираясь на Святое Писание, владыка утверждает, что «Бог создал и лекарства, и врача, и порой в его руке исцеление наше» [2]. Свт. Феофан Затворник свидетельствует: «И лекаря, и лекарства Бог создал не затем, что они только существовали, но затем, чтобы ими пользовались больные. Бог окружил нас способами врачевания. Если есть долг блюсти Божий дар жизни, то и лечиться, когда есть болезнь... И в человеческих средствах действие целебное от Бога. По сей вере и человеческое переходит в Божеское, или Божеское приходит чрез человеческое» [3].

К сожалению, современная медицина все более приобретает технологический характер. Пытаясь разработать новые технологии и методики лечения человеческого организма, расширить количество лекарственных препаратов, она упускает из своего поля зрения не только целостность организма, но и практически игнорирует его духовную сторону. Следовательно, в своей практике врач нацелен на лечение тела, а душа и дух остаются теми самостоятельными сущностями, которые «не входят» в структуру физического тела человека.

Врачевание – это организованное осуществление добра. Добро же по своей сути имеет Божественное происхождение.

Священное Писание и святые отцы Церкви говорят о значимости труда врача и онтологическом смысле этой профессии. Еще в Ветхом Завете, в книге Премудрости Иисуса, сына Сирахова, о врачах говорится подробно и с большой похвалой (Сир. 38, 1-14). В Новом Завете упоминается, что один из учеников Иисуса Христа, апостол и евангелист Лука, был врачом. Причем, как это видно из посланий апостола Павла (Кол. 4, 14), он совмещал апостольское служение с врачебной практикой. Сам Христос Спаситель, объясняя Свое милосердие к кающимся грешникам, говорил: «Не здоровые имеют нужду во враче, но больные» (Мф. 9, 12). Христос образно сравнивал Себя с врачом, приходящим на помощь, как правило, к больным людям. Согласно традиции свято-отеческого богословия, образ Христа как Врача, исцеляющего пораженное болезнью греха человеческое естество, является одним из наиболее точных и глубоких выражений сущности Его мессианского подвига. Святым отцам Церкви, размышлявшим о значении врачевания, было чуждо категорическое неприятие любой медицинской помощи, характерное для некоторых сектантов. В частности, святитель Василий Великий, в противовес псевдорелигиозному фанатизму, изложил следующий взгляд на врачебную практику: «Как не нужно вообще избегать врачебного искусства, так нецелесообразно возлагать на него всю свою надежду. Но как пользуемся искусством земледелия, а плодов просим у Господа, ... так, вводя к себе врача, ... не отступаемся от упования на Бога».

Христианство рассматривало профессию врача как самоотверженный труд, основанный на любви к Богу и ближнему. В истории древней христианской Церкви встречаются повествования о святых целителях-бессребрениках, таких как Кир и Иоанн, Косма и Дамиан, целитель Пантелеимон и другие. Это является свидетельством того, что христианской традиции присущ подвиг безвозмездной врачебной помощи. Лучшие представители древней медицины, причисленные к лику святых, явили собой образ бессребреников и чудотворцев, прославленных не только потому, что часто завершали свою жизнь мученической кончиной, но и за принятие врачебного призвания как христианского долга милосердия.

Со времен апостольских в профессиональной врачебной этике «краеугольным камнем» отношений между врачом и пациентом стало Евангелие. В Римской империи появление первых больниц и приютов для сирот, бездомных и странников, лечебниц для инвалидов и прокаженных стало возможным с принятием христианства. До этого история не знала подобного отношения государства к своим больным и обездоленным гражданам. Глубоко сострадательным стало отношение врача к пациенту, потому что врач-христианин, руководствуясь заповедью Христа о любви к ближним, стремился исполнить ее в своей медицинской практике.

Литература:

1. Ильин И. Религиозный смысл философии / И. Ильин. – М. : АСТ, 2003. – 694 с.
2. Антоний Сурожский, митр. Исцеление тела и спасение души // Человек. – 1995. – № 5. – С. 110–122.
3. Свт. Феофан Затворник. Болезнь и смерть. – М., 1996. – 43 с.

ВОЛОНТЕРСТВО ЯК АКТИВНЕ РОЗВИВАЮЧЕ СЕРЕДОВИЩЕ

3.1. Анголенко, сел. Красноріченське Луганської області

Французький лікар і філософ Альберт Швейцер говорив: «Я не знаю, якою буде ваша доля, але я знаю одне: тільки ті з вас будуть справді щасливі, хто шукає і знаходить способи служити». Волонтери Красноріченської ЗОШ I-III ступенів Кремінського району Луганської області служать, віддають енергію, час, зусилля задля загальної справи, суть якої: мати, бути, любити, рости. Волонтерство – пріоритетна складова виховної системи школи. Жити і діяти на благо інших – спосіб життя волонтерських об'єднань класів.

Волонтерський рух поширений у багатьох країнах світу, із кожним роком підвищується рівень його визнання. І в будь-якій країні це школа соціальної і політичної активності, школа моральності.

Безкорислива допомога, співчуття – це ті шаблі, на яких будується особистість, громадянин. Волонтери нашої школи об'єднані спільною метою, інтересами, між ними складаються доброзичливі, гуманні відносини. Ця діяльність об'єднує батьків, дітей, громадськість.

Відповідно до Загальної Декларації Прав Людини 1948 року та Міжнародної Конвенції про права дитини 1989 року, зважаючи на те, що «будь-яка людина має право вільно об'єднуватися у мирні асоціації», волонтери розглядають свою діяльність як інструмент соціального, культурного, економічного та екологічного розвитку.

Волонтерський рух в Красноріченській ЗОШ почався в 2000 році. Стало доброю традицією свій вільний час, знання, енергію, вміння віддавати ближньому, працюючи на користь людей, суспільства. Волонтери школи працюють за девізом: «Добра зернини ми щедро сієм. Творити справжнє ми твердо вмієм». У своїй діяльності вони дотримуються кодексу честі волонтера: «Я: чесний і завжди доброзичливий, щиро радий завжди прийти на допомогу, вважаю свою роботу не обов'язком, а покликом душі, намагаюся завжди отримувати від неї наснагу та насолоду, з повагою відношусь до тих, з ким працюю». Гімном волонтери закликають: «Гей! Волонтери, ну-мо до справи, ваша потрібна опіка, хай милосердя в нашій державі буде

престижним навіки». 14 волонтерських об'єднань працюють за планом, вчаться, набувають життєвого досвіду колективної справи, дарують добро душі, самостверджуються в цьому складному світі, одержують задоволення. Діяльність волонтерських об'єднань класних колективів (5-11кл.) координує Міністерство внутрішніх справ учнівського парламенту, ініціативна група «Волонтер», центр «Пам'ять», «Спадщина» шкільного парламенту.

Основними напрямками діяльності є:

- Догляд за пам'ятниками та історичними місцями.
- Допомога людям похилого віку.
- Допомога ветеранам педагогічної праці.
- Опіка за дітьми-інвалідами.
- Допомога ветеранам ВВВ, жертвам голодомору, вдовам, дітям війни.
- Профілактика негативних проявів (наркоманія, куріння, алкоголь).
- Опіка та спільні заходи з воїнами-афганцями.
- Соціальна підтримка дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

– Соціальна підтримка малозабезпечених, багатодітних родин.

Волонтери школи працюють за планом, але життя вносить свої корективи. З 2000 по 2012 рік дітям, які потребували лікування, дітям-інвалідам було зібрано близько 13 300 грн.

З 2002 року в школі працює «Школа волонтерів», метою якої є:

- забезпечення теоретичної і практичної підготовки волонтерів, вивчення досвіду волонтерського руху на Україні та за кордоном;
- стимулювання ініціативи та творчості молоді;
- залучення учнів до активної соціальної дії;
- виховання почуття милосердя, доброти.

У 2003 році волонтери школи стали переможцями конкурсу-фестивалю волонтерських загонів серед навчальних закладів Луганської області «Поспішайте робити добрі справи», в номінації «Допомога людям похилого віку».

Волонтери нашої школи стали учасниками акції збору коштів на будівництво в м. Попасна пам'ятного знаку дітям – жертвам фашизму.

З 2008 по 2011 рік волонтерські об'єднання беруть участь в акціях Всеукраїнського благодійного фонду «Серце до серця», «Почуйте всі».

Пріоритетним напрямком роботи волонтерів є розширення діяльності щодо профілактики, негативних явищ у дитячому і молодіжному середовищі.

В рамках програми «Сприяння просвітницькій роботі «Рівний – рівному» серед молоді України щодо здорового способу життя» проводяться десятихвилинні лекції, акції, тренінги, бесіди, конкурси, круглі столи, усні журнали.

У 2010 році волонтери школи стали призерами обласного конкурсу «Волонтери – вісники добра і милосердя», присвяченого десятій річниці

створення Луганського обласного благодійного фонду «Благовіст», та учасниками обласної рейтингової програми «Зроби крок», номінація «Кращий волонтерський загін».

У 2011 році ми стали призерами IV Всеукраїнського конкурсу благодійних проектів «Добро починається з тебе», учасники національного форуму «Добро починається з тебе» 20.05. 2011.

Маємо певний досвід волонтерської діяльності та реалізовані проекти:

- соціальний проект «Турбота і милосердя».
- 2006 – 2007 «Ми – добра творці».
- 2009 – 2010 «Добро починається з тебе».
- 2010 – 2011 «Містечко добрих справ».
- 2010 – 2011 «Доторкнись до прекрасного».
- 2011 – 2012 проект «Діти війни – незабуте покоління».

Плідною є співпраця з волонтером Корпусу Миру Кайлом Борлі. Проведено спільні акції «Святий Миколай – подарунки роздавай», операцію «Ветеран», тренінги, диспути в рамках проекту «Здорова дитина – здорове суспільство».

Ми переосмислюємо свій досвід, експериментуємо і продукуємо свіжі ідеї, добиваємося їх втілення. В 2007 році в м. Ломжа (Польща) відбувся обмін досвідом, після чого волонтерське життя наповнилося новим змістом, стало результативнішим. Робота волонтерських загонів школи висвітлюється в районних та обласних газетах, у шкільній газеті «Про нас», на радіо та телебаченні. Це сприяє інформуванню громади про волонтерські ініціативи школярів та пропагує волонтерський рух.

Отже, волонтерство – це активне розвиваюче середовище, яке об'єднало однодумців (батьків, вчителів, дітей, громадськість), яке виховує в наших учнях громадянина, особистість, стверджує людяність, милосердя, доброту. Це школа моралі, етики, духовна потреба в щиросердності, емпатії людини до скривджених та немічних.

*Життя – це дар, дарований нам Богом,
Це віра, радість, доброта.
Не роззубімося життєвими дорогами,
Нехай сіяє людяність свята.*

СУЧАСНІ ОРІЄНТИРИ МОРАЛЬНОСТІ ТА ДУХОВНОСТІ ТА ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД

С.П. Архипова, С.А. Мукомел, м. Черкаси

Актуальна потреба людства на сьогоднішній день – це формування людини високоморальної, яка за будь-яких умов зберігає справжню

людяність, усвідомлено прагне будувати свої стосунки з людьми, природою, Космосом – із усією навколишньою дійсністю на гуманних засадах.

Одним із пріоритетних завдань вищого навчального закладу має бути виховання молоді на засадах формування у студентів моральних рис та цінностей – доброти, милосердя, толерантності, совісті, поваги, правдивості, справедливості, гідності та ін. Держава, суспільство, освіта повинні об'єднати зусилля та цілеспрямовано формувати внутрішній світ, моральну цілісність індивіда у всій сукупності моральних цінностей.

Формування морально досконалої особистості було і залишається одним із центральних напрямів виховання громадян, працівників різних професій. Разом із тим, в суспільстві є професії, для представників яких моральні та духовні якості мають особливе значення. Перед випускниками вищих навчальних закладів України ставляться складні завдання, виконання яких припускає високий рівень їх професійної та моральної культури. Вищий навчальний заклад повинен сприяти розвитку творчих сил молодій людині, визнавати право на свободу фізичного і духовного розвитку, поважати особистість, виховувати її у дусі прав людини.

Основне завдання вищих навчальних закладів – навчити особистість рефлексії, творчості, виховувати самостійну особистість, яка вміє приймати правильне рішення у складних та екстремальних ситуаціях і нести за них відповідальність. Важливе завдання ВНЗ України – орієнтуватися на цінність, бо людина стає особистістю завдяки засвоєнню духовних цінностей. У особистісному плані цінність може бути визначена як таке ставлення до предметів і явищ дійсності, яке показує людині її істинне благо, розкриває перед нею можливості життя.

Процеси глобалізації виявляються не лише у сфері політики, економіки, екології, а й у соціокультурному середовищі людини. На сучасному етапі в культурній сфері відбувається процес універсалізації норм і цінностей, що реконструює диспозиції потреб індивідів (елементи мотивації до дії). Головною характеристикою сучасної культури, згідно з І.Коном, є установка на розвиток індивідуальності безвідносно до будь-якого завчасно заданого стандарту [2]. Основною рисою сучасного суспільства є його входження у перехідний етап зміни культурних універсумів: сучасна людина, замість розвитку соціальних ролей, збільшення інформаційного контакту з об'єктивним світом, вдосконалюється у розумінні інформаційних мереж, а замість розвитку своєї особистісної внутрішньої свободи звертається до віртуальної свободи Інтернету [1]. В цілому можна відмітити, що йде процес десоціалізації та деформації особистості, її чуттєвої сфери та духовних основ.

У процесі диференціації суспільства за економічними, політичними та статутно-рольовими ознаками відбувається руйнування сформованих ціннісно-нормативних моделей життєдіяльності молоді та виникає феномен маргінальності морально-етичних засад функціонування особистості

в нових соціокультурних умовах. Цінності, які побутували в попередню епоху, втрачають свою актуальність попри сформований потужний духовний потенціал, а нові набувають поширення, насамперед серед представників молодіжних груп та об'єднань.

Основною рисою сучасного суспільства є його входження у перехідний етап зміни культурних універсумів, що значно розширює поле діяльності вищої школи загалом і перетворює процес навчання у процес самонавчання, самовиховання і саморозвитку.

Особливості формування духовності студентської молоді на сучасному етапі полягають у тому, що цей процес відбувається в умовах соціально-економічної кризи суспільства, розширення соціальної самостійності та ініціативності молоді. Це зумовлює критичне осмислення досвіду попередніх поколінь, формує нові уявлення про своє професійне майбутнє та майбутнє суспільства, призводить до переоцінки як загальнолюдських, так і професійних цінностей, оскільки нова ситуація у суспільстві змінює і традиційне ставлення до багатьох професій.

Абсолютна більшість молоді ще до кінця не розпрощалася зі «старими» цінностями і не засвоїла «нові» цінності. Звідси – величезна суперечливість ціннісного світу і поведінки молоді. Крім того, ціннісна структура свідомості молоді характеризується [4] різким посиленням індивідуальних цінностей: родина, любов, особистий успіх, матеріальна забезпеченість, комфорт тощо. Очевидно, що без чітких етичних і цивільних орієнтирів не відбудеться формування світоглядного ядра особистості молодої людини.

Традиційними інститутами соціалізації є родина, навчальні заклади, виробничі колективи. Проте в сучасних умовах практично жоден із цих інститутів не виконує своїх функцій. У такій ситуації значно розширюється поле діяльності вищого навчального закладу: йому пропонується не тільки готувати фахівців у традиційних сферах діяльності, але й формувати контури цивілізації, здатної розробляти й реалізовувати цю стратегію.

Принципово нове становище вищої школи обумовлюється необхідністю реагування на загальноосвітні тенденції, пов'язані з орієнтацією системи освіти на потреби інформаційного суспільства.

Вища школа поступово перетворюється на повноправного суб'єкта ринкових відносин, що стимулює трансформацію її структури, зміну функцій, знаходження нових джерел фінансування, пошук нових методів навчання й контролю знань. В умовах інтеграції наукового знання, яка дедалі поглиблюється, існуючий розподіл вищої освіти на гуманітарну, природничу й технічну виявляється вразливим. Питання не зводиться лише до організаційних аспектів. Він вписується в проблему більш широку: який внесок повинна й може зробити вища школа в розвиток культури й духовності, яка її культуротворча місія.

Тому в науково-методичній літературі все частіше використовується термін «професійне виховання». У широкому значенні професійне виховання – це функція трудового та суспільного життя, а у вузькому – функція вишу, що спеціально створює умови для вирішення проблеми підготовки висококваліфікованих фахівців [3, с. 254]. Основним принципом професійного виховання вважаємо пріоритетність формування позитивної «Я-концепції» професіонала в ході навчання та формування суспільно-необхідного образу професійного майбутнього як основи ідентичності. Виховна функція навчального закладу полягає у забезпеченні таких умов, за яких процес освіти (що включає виховання, навчання, розвиток) перетворюється в процес самонавчання, самовиховання, саморозвитку.

Таким чином, формування моральності та духовності зумовлює вирішення питань формування цілісного ставлення студентів до власного життя, розвиток творчого потенціалу особистості; формування загальнолюдських норм цінностей, взаєморозуміння, добра, терпимості, альтруїзму, чесності, інтелігентності, розвиток умінь самооцінки та самокорекції поведінки, почуття гідності, самоповаги, виховання позитивного ставлення до праці як однієї з найважливіших цінностей життя тощо. Цивілізований світ усе більше переконується у тому, що без розв'язання проблеми розвитку духовності особистості стає неможливим подальший соціальний прогрес. Науково-творча еліта сучасної України намагається осмислити шляхи становлення духовно-культурного суспільства, гуманного і безконфліктного життя, створення максимально ефективних умов духовно-морального розвитку кожної особистості. Виховання духовності особистості передбачає усвідомлення нею необхідності повсякденної праці над собою, а саме: пізнання та самопізнання, активність у саморозвитку та самовираженні, побудову системи цінностей та ідеалів, гуманістичне ставлення до людей, людяність, активність, здатність до творчої діяльності.

Література:

1. Иордаки Н.А. Методологические основания воспитания духовности : дис...канд. филос. наук: 09.00.03 / Н.А. Иордаки / НАУ им. Н.Е. Жуковского «ХАИ» – Х., 2003. – 193 с.
2. Кон И.С. Психология ранней юности : кн. для учителя / И.С. Кон. – М. : Просвещение, 1989. – 255 с.
3. Фирсов М.В. Теория социальной работы : учебное пособие для студентов высших учебных заведений / М.В. Фирсов, Е.Г. Студенова. – М. : ВЛАДОС, 2000. – 432 с.
4. Ярошенко А.О. Формування духовних цінностей в сучасній вищій школі засобами гуманітарних наук : автореф. дис...канд. філос. наук: 09.00.03 / А.О. Ярошенко / Інститут вищої освіти НАН України. – Київ, 2003. – 18 с.

ВЛИЯНИЕ СМИ НА ФОРМИРОВАНИЕ НРАВСТВЕННОГО СОЗНАНИЯ ПОДРАСТАЮЩЕГО ПОКОЛЕНИЯ

В.М. Астапенкова, Ю.Ю. Ильина, г. Харьков

В эпоху кардинальных перемен, происходящих в обществе, в условиях общего экономического и социального кризиса, когда осуществляется переоценка ценностей, как никогда требуется высоконравственная личность, достойная уважения и востребованная обществом.

Наиболее ответственным периодом для нравственного становления личности является подростковый возраст. Именно в это время происходит формирование нравственного сознания, чувств, поведения, собственного мировоззрения, накопления жизненного и интеллектуального опыта. Это время самопознания и самоопределения, выявления нравственных ценностей и идеалов.

Существует множество факторов, способствующих нравственному становлению личности, и барьеров, препятствующих воспитанию нравственной личности. СМИ прочно вошли в жизнь современного общества. Осуществляя социальный контроль и управление, влияя на формирование общественного мнения, распространяя знания, опыт и культуру, информируя самые широкие слои населения о происходящих событиях, они тем самым выполняют важнейшие функции поддержания и укрепления общественных отношений. Известно, что социально обусловленная сторона личности, ее направленность, которая включает в себя мировоззрение, идеалы, интересы, стремления, мотивацию, формируется в основном за счет воспитания и в результате социально-психологических воздействий на личность.

СМИ – это средства, такие как телевидение, радио, газеты, журналы, при помощи которых рекламодатели, политики и т.д. общаются с широкими слоями общества. В современном мире СМИ играют огромную роль в жизни человека, оказывая как положительное, так и отрицательное воздействие. Говоря о влиянии СМИ на подростков и юношей, важно заметить следующее. СМИ действуют на психику, и человек не всегда может выбрать нужное и отбросить вредную информацию. Чаще всего предлагаемая информация просто навязывается, и критически ее осмыслить, рассмотреть с разных точек зрения бывает трудно.

Для исследования особенностей эмоционального реагирования на телепередачи с экстремальным сюжетом была проведена наша работа на базе Национального университета гражданской защиты Украины среди курсантов и студентов социально-психологического факультета. Выборку составили 60 человек возрастом от 18 до 22 лет.

Нами был смонтирован фильм, при подготовке которого мы учли, что: с одной стороны, для актуализации эмоциональных состояний необходим провоцирующий материал; то, что вызывает эмоции у одного человека, не вызывает эмоционального отклика у других, – это существенным образом ограничило выбор материала; так же при монтаже фильма мы понимали, что на испытуемых оказывает влияние игра актеров, нравственная проблематика, особенности съемки, монтажа, использование музыкальных средств, звука в целом. С учетом всех этих аспектов и был смонтирован наш фильм. Работа проводилась в два этапа. Первый этап – диагностирование испытуемых до просмотра фильма. Мы выявили, что у молодых людей высокий уровень личностной и ситуативной тревожности, средний уровень агрессии и низкий уровень эмпатии.

Эмпатия – это способность человека эмоционально отзываться на переживание других людей. Она предполагает субъективное восприятие другого человека, проникновение в его внутренний мир, понимание его переживаний, мыслей и чувств. Такие показатели по последней эмоции нас заинтересовали. Чем же могут быть вызваны столь низкие показатели эмпатии у молодежи? Этому есть психологическое объяснение: наблюдения за насилием в масс-медиа приводят к десенсбилизации (снижение чувствительности). Насмотревшись и наслушавшись репортажей о войне и насилии, человек часто перестает обращать на них внимание. Они его больше не волнуют. И он перестает принимать трагическое событие всерьез. Мы становимся постоянными свидетелями насилия, не испытывая при этом боли и обиды. Таким образом, ослабляется наша нормальная негативная реакция на насилие. Люди черствеют, они становятся менее чувствительными.

Второй этап работы – это диагностирование испытуемых после просмотра фильма. И вот какие результаты мы получили.

Настроение у испытуемых ухудшилось, незначительно повысился уровень агрессии. Но при всем этом повысился уровень эмпатии. Такие изменения можно объяснить тем, что наши испытуемые психологи углубились в мир собственных переживаний, а их профессиональная направленность все же способствует росту эмпатии, стремлению к оказанию помощи. Так же следует учитывать и то, что в формировании эмпатии важную роль играет эмоция печали, которая четко прослеживается в фильме. В печали молодежь осознает, сколько драгоценных минут, возможностей, предоставленных жизнью, упущено.

Телевидение влияет на мировоззрение подрастающего поколения, и не всегда это влияние положительно. Все мы когда-то были детьми. И часто смотрели мультфильмы. Но есть одно «НО»! Мы и наши родители выросли на добрых, старых рисованных мультфильмах, на старых фильмах, несущих позитив. Да и в то время иностранные мультфильмы не были так популярны, как сейчас. Сейчас же не осталось почти ничего такого положительного и

позитивного. Очень много мультфильмов идёт по телевизору, но чтобы найти русский рисованный мультфильм, нужно немало времени потратить у экрана телевизора, щёлкая с программы на программу.

Агрессия детей основана не только на иностранных мультфильмах, но и на фильмах, таких как: боевики, фильмы ужасов и многое другое, негативно влияющее на детскую психику.

Немало детей смотрят добрые, позитивные передачи, но есть оставшаяся часть, которая смотрит то, что не рекомендовано ребёнку, его психике и мешает развиваться мышлению. Неизвестно, что будет с этими детьми дальше!? Будут ли они добры друг к другу?.. Вырастут ли они достойными людьми?.. Как бы СМИ ни влияло на общество, мы не должны считать их единственными виновниками всех преступлений, случающихся вокруг. Негативные социальные условия гораздо сильнее влияют, чем телевидение. Однако негатив в прессе и на телевидении все же провоцирует совершение 5–15% актов насилия, а это следует учесть. В связи с возрастающим влиянием СМИ на социализацию младших школьников, подростков и юношей актуальными становятся проблемы определения позиции педагогов в работе с детьми, возможной степени вмешательства взрослых профессионалов (психологов) в процесс освоения детьми окружающего мира посредством телевизионной информации. В современном образовании уже имеются отдельные попытки их решения: анализ телевизионных программ на предстоящую неделю и работа с ними в коллективе; обсуждение телепередач в группе со всеми и в беседах наедине с учеником; использование телепередач в учебном процессе и т.д. Также мы считаем, что необходим жесткий отбор фильмов. Чтобы учитывалось суточное время их трансляции. На экранах должны обязательно присутствовать передачи познавательные, воспитательные и развивающие, которые формируют мировоззрение подрастающего поколения. И в заключении мы хотим сказать, что смотреть телевизор очень даже и не вредно! Конечно, смотря, что смотреть! Но выбор всегда остаётся за вами!

ВИХОВАННЯ МОРАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ НА ОСНОВІ ПРАВОСЛАВНОЇ ВІРИ

О.В. Бабаєв, м. Харків

Головною відмінністю людини від тварини є усвідомлення поняття моралі, а, як наслідок, виховання в собі моральних якостей, які стають її характерною рисою. Перетворення моральних норм на суб'єктивну моральність є моральні почуття – стійкі переживання у свідомості людини, її

суб'єктивне ставлення до себе, явищ суспільного буття, до інших людей. Певний тип поведінки набуває для індивіда значення й усвідомленості через почуття задоволення, радості або, навпаки, – сорому, дискомфорту.

Виховання моральної свідомості у дитини пов'язане із мотивацією формування особистості у собі певних якостей. Але цей процес ускладнюється впливом на свідомість інших факторів, які відрізняються за силою дії, яскравістю вражень та інформаційним змістом. Середовище постійно впливає на свідомість та формує в дитини певну систему світосприйняття і норм поведінки. Головною метою процесу виховання є формування здатності до аналізу середовища, власних вчинків та вільного вибору способу дій і здатності до моральної поведінки. Для цього треба визначити саму систему цінностей, деякий базис, яким буде усе формуватися.

Православна віра дає можливість формування моральної поведінки дитини на основі своїх головних принципів: людяності та самовдосконалення шляхом наближення до морального абсолюту – Бога. Мотивацією виконання морального закону стають не умови середовища навколо дитини-індивіда, а власний емоціонально-психологічний зв'язок із Прикладом і Взірцем – Богом, що дає можливість сформувати систему цінностей із точкою відрахунку у Самому Абсолюті, що підкреслює повсякчасну актуальність цього світогляду і його універсальність.

СОЦІАЛЬНЕ ПАРТНЕРСТВО ЯК КОНСТРУКТИВНИЙ ЗАСІБ ДОПОМОГИ СОЦІАЛЬНО НЕЗАХИЩЕНИМ ВЕРСТВАМ НАСЕЛЕННЯ

С.П. Баєрич, К.С. Баєрич

Основна характеристика соціального партнерства – це розуміння його як соціальної дії, яка базується на почуттях людської солідарності та розподілу відповідальності за проблему.

В сучасному суспільстві система освіти гарантує здобуття ґрунтовних знань, вивчення основ самовдосконалення, прищеплення високих моральних якостей і загальної культури. Згідно з вимогами української держави молодий спеціаліст як особистість повинен мати національну свідомість, професійні знання, широкий кругозір. Необхідна наявність таких якостей, як високоморальність, культура, кругозір, доброзичливість та співчуття, чуйність та терпимість, а також наявність духовних цінностей.

Виходячи з власного практичного досвіду, можна відмітити, що, на жаль, в півтора мільйонному місті Харкові поки що існує велика кількість соціально незахищених верств населення, серед яких: діти-сироти, вихованці інтернатних закладів та дитячих будинків, люди з функціональними

обмеженнями, багатодітні та малозабезпечені сім'ї, ветерани та інваліди BBB, конструктивним засобом допомоги яким може стати налагоджена система соціального партнерства, тобто активна взаємодія держави, громадських організацій, бізнес-сектору та засобів масової інформації.

Доведено, що основною формою взаємодії бізнесу та громадського сектору, яка передбачена чинним законодавством, є благодійна діяльність.

Зацікавленість у розвитку механізмів співробітництва має багатосторонній характер, оскільки активне залучення неурядових організацій до вирішення суспільних проблем не лише підвищує їх соціальну роль і престиж, але й надає для всієї національної економіки відповідні економічні наслідки.

Як свідчать результати експертного опитування, проведеного в рамках виконання дисертаційного дослідження на кафедрі соціальної та гуманітарної політики ХарPI НАДУ при Президентіві України «Механізми державного управління в системі соціального партнерства на регіональному рівні», державним структурам доцільно співпрацювати із громадськими організаціями, зокрема через те, що більшість їх створюються для вирішення таких проблем, як турбота про малозабезпечених, хворих, соціально незахищених громадян, сприяння вихованню та освіті дітей і підлітків, збереження та розвитку культури тощо.

Загалом моделі соціального партнерства у розвинутих країнах мають відмінності в організаційному механізмі, нормах регулювання соціально-партнерських відносин, ступені участі держави. Проте загальним для цих країн є те, що більшість проблем, які виникають у даній сфері, вирішуються через організацію конструктивного соціального діалогу.

Соціальна відповідальність суб'єктів господарювання різних форм власності проявляється в джерелі отримання прибутку – за рахунок максимізації особистих матеріальних інтересів. Крім того, їхня відповідальність полягає у дотриманні соціальних стандартів та інших правових норм чинного законодавства, впровадженні інновацій, благодійній діяльності. Соціальне партнерство більшість бізнесменів розглядають тільки через призму доброчинності. Громадські організації для збільшення спектра надання соціальних послуг можуть отримувати від бізнес-структур додаткову ресурсну базу, забезпечуючи представникам підприємницьких структур інформування громадськості про їх благодійну діяльність, що діє на формування позитивного іміджу підприємства, сприяє рекламуванню його продукції та, відповідно, збільшення кола клієнтів. А це не може не зазначитися на обсягах отриманих прибутків.

Діяльність недержавних постачальників соціальних послуг наразі регулюють такі основні закони: «Про об'єднання громадян»; «Про благодійництво та благодійні організації»; «Про свободу совісті та релігійні організації».

Створення сприятливих умов для діяльності інститутів громадянського суспільства на сучасному етапі передбачає:

- законодавче закріплення можливості громадян брати участь у виробленні та реалізації політики держави;
- розробку та прийняття відповідних програм, спрямованих на активізацію соціального партнерства;
- створення громадської мережі соціального партнерства;
- створення умов для розвитку благодійництва і меценатства;
- створення правових умов для забезпечення відкритості та прозорості діяльності органів виконавчої влади, публічності всіх етапів підготовки й ухвалення рішень, доступу до інформації про діяльність та рішення зазначених органів. Також необхідним є дослідження зарубіжного досвіду соціального партнерства з ціллю набуття позитивного досвіду та сприяння впровадженню його в сучасних умовах в Україні.

На наш погляд, напрацьований досвід соціального партнерства, мета якого виступати гарантом соціального захисту, буде збагачуватися новими надбаннями, що допоможе і надалі забезпечувати соціальний мир і злагоду, що стане запорукою подолання негараздів, міцною базою для відбудови економіки держави, поліпшення матеріального добробуту людей.

Влада, громадянське суспільство в особі громадських організацій різних спрямувань, бізнес-сектор, засоби масової інформації, церква повинні стати партнерами в спільній роботі для всебічного розвитку громади, задоволення потреб громадян, досягнення соціальної стабільності та суспільної злагоди.

УСТАНОВКИ ФИЛОСОФИИ НАУКИ И РУССКОЙ РЕЛИГИОЗНОЙ МЫСЛИ К МОРАЛЬНОМУ В ПСИХОЛОГИИ

А.В. Баженов, г. Харьков

В связи с перераспределением часов из гуманитарных дисциплин, философии и особенно этики, на инженерные, к которым в некоторых случаях относят психологию и педагогику (дидактику), сегодня в педагогике высшей школы сложилась ситуация неопределенного понимания морали. Сама современная психология считает более важным уделять больше внимания природе психики, нежели тестовой надежности [1]. Методологические исследования в этой области направлены на преодоление свойственного XX веку прагматического отношения к истине как полезности, но ставят критические вопросы в отношении «нормы». В позитивистской науке эти нормы приурочены к моральным нормам ученого. Если

в сложившихся исторически различных этиках и даже педагогиках сохраняется множественность (педагогика Ж.Ж. Руссо, И. Гербарта, П. Наторпа и др.), то в них предполагается и умение соизмерять педагогические цели и этические нормы. И если верно, что нередко «метафизическая трусость» (И. Лапшин) мешает принимать истину, то также верно, что считать в природе науки естественным отказываться от устаревших норм, «фальсификационизм», – недостаточно для того, чтобы найти место морали в педагогике. Ей ищется место в коллективном психическом (конвенция А. Пуанкаре) или индивидуальном (поиск основ биопсихического «изобретательства» К. Поппером). Выдвигается даже тезис об адапционном характере познания, и при сохранении индивидуальной основы – конструктивном переопределении, «фикции» окончания, в которые попадает и само психическое. Таким образом, критика норм переходит в критику основ, общего. Действительно недialeктическая картина «мозгов в бочке», восприятия как «компромисса» некоторого «циклопического взгляда», должна уступить место более подвижным, более приватным картинам мира, но в ущерб научной теории. И здесь открывается два пути: диалектически оставлять этике свою объективную область, наряду с наукой, логикой, и проч. Или настаивать на субъективной теории множественности миров, частично оправдываемой рядом экспериментов из области кратковременной памяти. Как будто познание (в языке или в области чисел) решало задачу множественными так, что всегда остается неопределенность (игра) возврата к первоначальному иным способом (Ж. Пиаже). На языке этики это позиция в отношении к общему (добр) выглядела бы как картина «сети решений», где, в конкретности и окончательности выбора человека оставляется возможность «переделки», возврата к возможному более «правильному» выбору в параллельном мире. На наш взгляд, эта субъективизация не отлична, по сути, от привычного для этики «бытового» компромиссного выбора (лучшее из худшего) и в действительности может быть этикой выбора для исследователя предпочтений научной теории. В классическом варианте мы знакомы с предложением якобы альтернативного выбора знаний, выдаваемых за знание учителями мудрости, софистами. Вне оценок отметим только, что речь идет только о чувственном свидетельстве в качестве критерия истинности знания, а именно, искомое психическое, по сути – «ничто иное как» иного известного, проявляющееся в удивлении.

Именно в таком контексте разворачивает свою полемику против христианской психологии один из современных психологов. Ее основной тезис – исследование истины – базируется на общих методах, единых для всякой науки, в том числе и психологии, и сама психология определяется через нормы мышления [2]. Однако, поскольку мышлению якобы безразличен его предмет, то и само исследование субъекта, по мнению

противника моральной психологии, в психологии не отличается от исследования предмета и определяется экспериментом. Отказывая христианской психологии в такой «инаковости» аргументом от запрещения двух сущностей, исследователь отказывает и возможности бытия двум психологиям, христианской и научной «в одной плоскости», называя понятия христианской философии «омонимичными» [2]. Оставляя в стороне вопрос об «омонимичности», исследованный именно русскими лингвистами (А. Потебня), обратимся к позициям русской философской мысли в отношении основ психологии.

Прежде всего у В. Соловьева, братьев Е.Н. и С.Н. Трубецких, П.А. Флоренского, Н.А. Бердяева можно отметить защиту позиции о возможности психологии быть христианской не по названию, а по «духу». Обращает внимание также аргументация. Например, В.С. Соловьев в «Оправдании добра» [3] подчеркивает противоречивость прямого отождествления «общего» и частной жизни. В качестве примера мыслитель обращается к евангельскому эпизоду с крещением римского сотника (Деян. 10). К суровому воину, благодаря его жалости, склонности «раздавать многие милостыни», ангелом приводится ап. Петр. В то же время принятие крещения – это новые обязанности: ибо желая лишь жалости, воин может задуматься об уходе со службы, что уже не даст возможности жалеть в прежнем смысле, со своей частной позиции. Таким образом новое, христианское знание оборачивается и появлением новых противоречий (позже это отмечалось Е.Н. Трубецким в критике излишней «расколотости» сознания при описании П.А. Флоренским Фаворского света в «Столпе и оправдании истины» [4]). В.С. Соловьев пишет: «В нем открылась новая, высшая, чисто духовная жизнь, но разве этим упразднилось зло вне его? Ведь та жалость, которою оправдывалось его воинское служение, – ведь она относилась именно к страдающим от внешнего зла, которое осталось как было. Или, может быть, открывшаяся в нем высшая жизнь, не упраздняя внешнего зла, должна была упразднить в нем внутреннее добро – ту самую жалость, или милосердие, которое "помянулось перед Богом"» [4]. И далее, поясняя отличие внешней силы жалости от внутренней, философ определяет и саму внутреннюю силу: «Если дело идет о внутренней, чисто духовной силе добра, то ведь она тем и отличается в этом своем качестве, что действует не как механический двигатель, фатально производящий внешние, фактические перемены, а действует только под условием ее внутреннего усвоения тем другим, на кого она действует, следовательно, результат действия никогда не предопределяется здесь доброю волей действующего, а зависит окончательно от свойства реакций другой стороны (истина, которую пример Иуды Искариота должен, казалось бы, сделать ясною и для слепого)» [3]. Таким образом, и в отношении второго аргумента психолога, можно сделать вывод, что речь идет о «разных» плоскостях

в познавательной дисциплине психологии, но «одной» плоскости её межличностного бытия, то есть в существенном для нее. Теперь ясно, что требование методически общего метода следует после требования существенно общего, и перед ученым-психологом общее очевидно кажется отождествлением факта с ничем иным, как его явлением. Русская религиозная мысль определяла же общее для бытия как требование к тому, чтобы факт сам уже был «всеобщим» в его постановке, условием для «всеобщего дела» (по категорическому императиву И. Канта), или, с момента появления русской религиозной философии, «общим делом» Богочеловечества, «апокатастасисом», оправданием добра. Более выразительные термины психологии просто обладают своим чувственным, даже эстетическим движением, отмеченным русской философией. Вместе в явлении эстетика, а в существенном – этика, открывают перспективу не только для общей науки, но и для человечества. Подчеркнем, что не в индивидуальной памяти, а коллективной – истоки морали и залог духа исследования истины в ее частной форме моральных требований к ученому.

Література:

1. *Paul F. Ballantyne*, Ph.D. History and Theory of Psychology: An early 21st century student's perspective. 2008. [эл. ресурс].
2. *Спирidonov В.Ф.* Опасные связи или Тщетная предосторожность / *В.Ф. Спирidonov* // Психология. Журнал Высшей школы экономики. – 2007. – Том 4 – № 4. [эл. ресурс].
3. *Соловьев В.С.* Оправдание добра [текст] / *В.С.Соловьев.* Сочинения. В 2-х томах. – Том 1. – М. : Мысль, 1990. – С. 47-580.
4. *Трубецкой Е.Н.* Свет Фаворский и преображение ума [текст] / *Е.Н. Трубецкой* // Вопросы философии. – 1989. – № 12. – С. 112-129.

ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ ПЕДАГОГОВ – ВАЖНЫЙ АСПЕКТ В ВОСПИТАНИИ

И.И. Бауль, г. Харьков

Развитие человека – удивительный процесс, и наблюдать за ним – истинное удовольствие. Ведь недаром большинство социальных теорий основано именно на результатах такого метода сбора информации, как наблюдение.

Появление малыша, его развитие, становление, взросление – это необратимый процесс. И нам очень повезло, ведь мы можем не только наблюдать за ним, но и контролировать, направлять его.

В современном мире настолько важна скорость и свобода, что ребенку с самого детства предоставляется возможность стихийного развития. Как результат – жизненные ценности формируются у детей сами собой!

Именно поэтому я считаю, что главной проблемой морального воспитания детей является профессиональная некомпетентность педагогов и родителей как главных субъектов воздействия на ребенка в детском возрасте.

Данное понятие можно рассматривать в нескольких аспектах.

Во-первых, нежелание родителей овладеть какими-либо базовыми знаниями о воспитании маленького человека.

Во-вторых, отсутствие специальных знаний у работников дошкольных учреждений. Отсутствие эмпатии и желания участвовать в педагогическом процессе на профессиональном уровне, что приводит к потере необходимых теоретических и практических установок. Как результат мы получаем не квалифицированного педагога, а безынициативного обозревателя-наблюдателя.

В-третьих, школьная система, не подозревая об отсутствии профессионализма на первых двух ступенях социализации ребенка, не готова восполнить упущенное в воспитании. Более того, школа поощряет самостоятельность и продолжает создавать условия стихийности.

Когда ребенок входит в сложный для него психический этап подросткового возраста, он искренне удивляется, ведь на него наваливаются правила, установки, ценности и нормы поведения, которые ему необходимо соблюдать.

И все бы ничего, ведь в конце концов стихийно не значит ужасно. Только здесь субъекты воспитания забывают о параметрах вхождения во взрослый мир.

Во-первых, дети целиком и полностью наследуют взрослых. Они их буквально сканируют, и если на этом этапе профессионализм воспитателя-родителя окажется несоответствующим, ребенок сам сделает свой выбор, придумает свою собственную игру, выработает свои ценности и установки. Да, ребенок будет самостоятельным и социализированным, но риск возникновения девиаций настолько велик, что последствия могут быть ужасающими.

Во-вторых, все дети являются наследниками того, что создаем или разрушаем мы. Если мы с профессиональной уверенностью сотворим высококвалифицированную педагогическую систему, то она будет способна взрастить богатое, продуктивное наследие. А такое наследие мы можем не боясь передавать нашим детям, зная, что наше будущее в руках компетентных профессионалов.

В-третьих, дети входят в уже существующую систему ценностей и моральных правил. В результате отсутствия квалифицированного воспи-

тателя детям приходится подстраиваться под мир взрослых. Они чувствуют свою неуверенность и несостоятельность. Они не понимают, что им нужно делать, в какую сторону двигаться, чего от них ожидают.

Если мы представим, что ребенок получает квалифицированное воспитание с самого раннего детства, то мы видим, что этот малыш получает сформированные навыки о самом себе и об окружающем мире. Он не видит в обществе угрозы. Ребенок точно знает свое место, свое окружение, он знает традиции своей страны, ее историю, знает свой народ. Малыш формируется, параллельно присваивая все моральные установки, все этические нормы. Он чувствует свою защищенность, свою нужность. Еще бы! Ведь его воспитанием занималась целая команда профессионалов, и когда он вырастет, то у него не будет другого пути, как стать успешной социализированной личностью – будущим профессионалом.

Вот почему профессиональная некомпетентность – это важнейшая, ведущая проблема морально-этического воспитания детей и подростков в семье, школе и дошкольных учреждениях.

О ВОЗРОЖДЕНИИ ДУХОВНОГО ЧТЕНИЯ

Т.В. Белякова, И.В. Камлык, г. Харьков

В 2009 г принята Государственно-целевая социальная программа «Молодь України» на 2009–2015 годы с целью утверждения патриотизма, духовности и нравственности молодежи. Важная роль в выполнении программы отведена всем подразделениям системы образования, в том числе и библиотекам. Библиотеки вузов все большее значение придают в своей работе возрождению культурных и нравственных ценностей, а также лучших национальных традиций.

Интересен в этом направлении опыт библиотек России. В этом году представители Научной библиотеки Харьковского национального медицинского университета (НБ ХНМУ) побывали на VIII Всероссийских научно-образовательных Знаменских чтениях «Образование и воспитание гражданина в контексте церковно-общественного сотрудничества», которые проходили в Курске 12-16 марта 2012 г. Среди организаторов этого мероприятия: Курская православная духовная семинария, Курский государственный университет, другие государственные вузы и областная научная библиотека им. Н.Н. Асеева (КОНБ им. Н.Н. Асеева). В работе Знаменских чтений принимают участие специалисты не только со всей России, а также Украины и Белоруссии. Это событие широко освещается в средствах массовой информации.

Сейчас в России, как и Украине, общество возвращается к традиционным ценностям, воспитанию гражданственности и патриотизма, что очень важно для успешного развития наших государств. В Курском регионе разработаны программы по воспитанию молодежи в системе «детский сад–школа–вуз», а также просвещения населения в культурных традициях. Решение всех вопросов осуществляется в трехстороннем сотрудничестве: органов культуры и образования, государственной власти и Церкви. Библиотеки разных уровней – от массовых библиотек и до научных – играют все более значительную роль в выполнении этих программ.

13 марта 2012 года в Курской областной научной библиотеке им. Н.Н. Асеева в рамках VIII Всероссийских научно-образовательных чтений прошло заседание круглого стола «Духовно-нравственная миссия библиотеки в становлении гражданского общества», целью которого было объединение учреждений культуры и образования, Церкви, общественных организаций в деле воспитания гражданина, развития духовного богатства русской культуры, основанием которой является православие.

Для круглого стола была подготовлена выставка изданий «Православная Россия: история и образы». Участникам конференции были предложены презентации двух новых электронных изданий библиотеки им. Н.Н. Асеева: диск «Святыни земли Курской» – виртуальное паломническое путешествие, которое знакомит с наиболее значимыми святынями, храмами и монастырями г. Курска и Курской области; электронный ресурс «В едину плоть» повествует о 50-ти святых супружеских парах. Все участники круглого стола получили в дар эти издания. Сотрудники библиотеки и представители районных библиотек, учреждений культуры и образования поделились своим опытом работы в вопросах взаимодействия процессов образования и воспитания гражданина современного общества.

От НБ ХНМУ были представлены два доклада: «Информационная безопасность библиотечных фондов. Документы по биоэтике в фондах медицинских библиотек Украины» и «Духовность и профессия врача: к 135-летию со дня рождения Святителя Луки (Войно-Ясенецкого)».

При областной библиотеке работают различные центры: Центр духовной литературы, Центр толерантности, Центр правовой информации, Центр экологии. Центр духовной литературы осуществляет свою деятельность в контакте с Курской епархией, священнослужителями города Курска и Курской области. Для молодежи и жителей города в Центре проводятся тематические вечера, презентации книг духовного содержания, встречи с православными священниками и др. Издаются рекомендательные списки по духовной литературе, готовятся презентации книжных выставок, в том числе виртуальных. Для формирования у населения бережного отношения к истории и традициям края ведется разносторонняя краеведческая работа: создаются тематические электронные базы данных,

мини-музеи при библиотеках, выставки народного творчества, многочисленные краеведческие клубы при библиотеках ведут поисковую работу.

14 марта в КНОБ им. Н.Н. Асеева прошел Всероссийский День православной книги «Сердцу полезное слово». Первая на Руси печатная книга Ивана Федорова «Апостол» вышла в свет 1 марта (по старому стилю) 1564 г. Именно к этому историческому событию приурочено проведение 14 марта Всероссийского дня православной книги. Праздник отмечается на государственном уровне. К этому дню библиотеки организуют различные тематические выставки, проводят беседы и лекции, на которых обсуждаются вопросы выбора источников информации и развития культуры чтения.

Организация секции для библиотек в рамках научно-образовательных Знаменских чтений и Рождественских чтений, проводимых в г. Москве и других городах России, говорит о той значимой роли, которая отводится библиотекам России в сфере духовно-нравственного воспитания. Опыт Курской областной библиотеки, а также библиотек других регионов России может быть интересен не только для областных библиотек Украины, но и для всех библиотек образовательных учреждений.

Учитывая и обобщая опыт других библиотек, НБ ХНМУ вырабатывает свое направление в этой деятельности. Воспитание высоких духовно-нравственных качеств будущих врачей наряду с профессионализмом является приоритетным в медицинском вузе. Библиотека активно участвует в воспитательном процессе, что находит свое отражение в проводимых мероприятиях. Это участие в конференциях, посвященных возрождению духовности в современном мире, и организация тематических выставок, помогающих формированию у студентов чувства уважительного отношения к своей культуре, гордости за свою Отчизну, глубокого понимания духовной стороны выбранной профессии. В течение прошедшего года в Украине и России проходили конференции и семинары, посвященные 50-летию со дня праведной кончины Святителя Луки (Войно-Ясенецкого), удивительного врача, ученого, исповедника XX века. В нашем университете прошло заседание круглого стола: «Жизнь во имя Добра, Высокой духовности и Святой веры». Научная библиотека подготовила и представила обзор его научных и богословских трудов, а также книг, написанных о Святителе. 18 апреля 2012 года в медицинском университете готовится проведение научно-практической конференции с международным участием «Актуальные проблемы духовности: современные реалии и перспективы (посвященная 135-летию со дня рождения выдающегося врача и хирурга, архиепископа Луки (Войно-Ясенецкого)», в котором библиотека примет активное участие.

Безусловно, библиотеки не могут напрямую влиять на воспитание подрастающего поколения, но через умело организованные различные мероприятия, выставки литературы, приобщение к духовному чтению это становится возможным.

**ДЕФІНІЦІЇ «ДУХОВНІСТЬ» І «МОРАЛЬНІСТЬ»
В АСПЕКТІ НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ В УКРАЇНІ**

І. В. Бслецька, м. Луганськ

Знайомство з останніми державними документами, що були видані в Україні в галузі освіти, засвідчує, що у змістовій характеристиці дефініції «Мета» одним із її чинників обов'язково виступають або розвиток духовності, або ж виховання моральності. Цитуємо: «Формування основ духовності особистості»; «організація умов для духовного зростання особистості»; «виховання високих моральних якостей»; «виховання духовної культури особистості, духовних цінностей орієнтацій, виховання моральної свідомості і т.п.». Закономірно постає запитання, що ж ми сьогодні розуміємо під поняттями духовність і моральність?

Найбільш поширеним є поняття мораль та моральність. Мораль визначають як систему поглядів, норм і правил поведінки. За Гегелем, це сфера суб'єктивних уявлень людини про Добро і Зло. Моральність – це практична сторона моралі, що втілюється у поведінці людей. Це здатність людини творити Добро не за зовнішнім примусом, а завдяки внутрішній свідомості і добровільності.

Програма і методичні рекомендації орієнтовного змісту національного виховання в Україні визначають шляхи утвердження принципів загальнолюдської моралі. Серед них – виховання ідеалів Добра, Правди, Свободи, Любові, Дружби, Справедливості, Совісті, людської Гідності; моральної свідомості і моральних переконань, моральних почуттів, що відбивають ставлення до Батьківщини, людей і до самих себе; розуміння загальнолюдської і народної моралі; формування «бойового морально-психологічного духу»; виховання високоморального ставлення до людей, правдивості і скромності, сміливості і мужності, товарищескості і дружби; виховання потреби у формуванні моральних якостей, готовності до морального самовиховання. Отже, ми бачимо, що поняття моральність, моральний розвиток, духовний розвиток здебільшого вживаються як синоніми, часом повністю дублюючи зміст одне одного.

Тепер розглянемо, як же вчені тлумачать дефініцію «духовність». На жаль, такому популярному сьогодні в науково-методичному, філософському і педагогічному обігу феномену «духовність» не знайшлося чільного місця у словниках і довідниках, зокрема психолого-педагогічних. Тож спробуємо здійснити екскурс до часописних публікацій і релігійної літератури.

У книзі відомого філософа радянських часів О. Ульдова «Духовне життя суспільства» рясніють поняття-синоніми «духовне життя», «духовна сфера», «духовна діяльність», «духовні потреби», «духовне спілкування»,

«духовне виробництво», «духовні відносини», які не знайшли конкретного визначення. Натомість кінцевою метою духовної діяльності людини автор вбачає «всебічний розвиток особистості, формування високоморальної, естетично розвиненої особистості, що вміє творити за законами краси», що прямо засвідчує комуністичний підхід до розуміння духовності і ототожнення його з мораллю і естетикою.

У переважній більшості філософської (О. Бердяєв, В. Соловйов, О. Лосев та ін.) та педагогічної літератури (Г. Бриль, І. Вужина, О. Барабаш та ін.) «духовність» ототожнюється з «духовною культурою», розглядається як поведінковий аспект. Інші вчені і філософи (М. Каган, І. Силуянова, В. Федотов та ін.) розглядають духовність як внутрішню якість особистості, один із чинників свідомості людини, що наближує їх до психологів.

Психологічну сутність духовності та духовного розвитку дає Ж. Юзвак. Автор розуміє духовність як творчу здатність людини до самореалізації і самовдосконалення, що зумовлюється такими особливостями когнітивно-інтелектуальної, чуттєво-емоційної та вольової сфер, які є необхідними для успішного формування та реалізації потреби у цілеспрямованому пізнанні та ствердженні в її життєдіяльності істини, загальнолюдських етичних та естетичних цінностей, усвідомлення єдності себе та всесвіту.

Вчений виділяє і чинники духовності. З-поміж них духовні ціннісні орієнтації, духовний тип поведінки, духовний саморозвиток; когнітивно-інтелектуальні, вольові, естетичні характеристики особистості. Духовний розвиток трактується як «ієрархія метамотивів та потреб, виходячи з яких, особистість оцінює себе, інших, довкілля і діє». Найсуттєвішими, за Ж. Юзваком, для духовного розвитку є такі потреби: самоповага, пізнання світу, себе, сенс життя, сприймання та створення краси, здійснення добра та справедливості, досягнення психічної досконалості.

Отже, ми бачимо, що духовність розглядається як інтегрована якість особистості, що поєднує всі її риси – інтелектуальні, моральні, вольові, фізичні, естетичні з пріоритетом чомусь «самоповаги», що аналогічно з погляду релігії до «гордошів». Зауважимо, що саме з цих позицій передбачає виховання духовної культури орієнтовна програма національного виховання. Заслуговує на увагу й така думка, що духовність належить до найбільш загальних, граничних характеристик людини та її життя. Відтак, її не можна визначити за допомогою «звичайної логічної дефініції – через рід і видові ознаки», можна означити лише їх певні контури, а саме, «здатність і потреба орієнтуватися на вищі, універсальні цінності Істини, Добра, Краси в єдності». У такому розумінні духовність виступає як ідеал, до якого прагне людина та людство у власному духовному самовдосконаленні.

Відтепер звернемося до визначення мети виховання і трактування духовності християнською педагогікою. За визначенням протопресвітера

В. Зеньковського в підручнику «Педагогіка», кінцевою метою виховання дітей є «розкриття образу Божого, ставлення внутрішньої людини».

Означена мета конкретизується у двох завданнях: 1) підготувати дитину до вічного життя в Бозі і з Богом, щоб земні дні не були витрачені даремно і щоб смерть не була духовною катастрофою, тобто розвиток внутрішнього життя дитини; виховання свободи від дрібниць життя, від усього несуттєвого, «важливо не згасити духа».

Свобода є дар Христа, оволодіти ж Даром християнської свободи дуже важко, оскільки свобода є найдорожче і найцінніше, що має людина. Можна заперечити, що свобода дана кожній людині. Так, але наша свобода не має найціннішого, що є в християнській свободі – внутрішнього зв'язку її з добром і правдою. Наша свобода – це свобода і до добра, і до зла.

На відміну від світської, християнська педагогіка провідною метою виховання і освіти визнає не розвиток фізичної і навіть не психічної сторін життя дитини, а духовну сторону, залежно від її віку. Не моральний, – наголошує В. Зеньковський, – а релігійно-духовний процес зростання утворюють істину і кінцеву мету виховного впливу на дітей.

Дотично мети і завдань виховання християнська педагогіка розглядає і сутність «духовності». Святитель Феофан Затворник у книзі «Що є духовне життя» пише: «Людина завжди свободна. Свобода дана їй із самосвідомістю і разом з нею складає сутність духовності і норму людяності. Згасіть самосвідомість і свободу – ви загасите дух і людина стане не людиною». **Отже**, духовність – це цінніший вимір буття (внутрішнього та зовнішнього в їх єдності), його співвіднесеність з абсолютними цінностями, вічністю, творчістю, свободою. У такому розумінні феномен «духовність» не є тотожним феноменом «моральність».

Водночас ми не можемо заперечувати взаємозв'язку духовності і моральності. **Моральні норми поведінки визначаються духовними цінностями людини**, тобто «існуванням людини за законами Істини, Добра і Краси». А зміст духовних цінностей міститься в книзі Життя, в Біблії у трьох іпостасях: християнських чеснотах, плодах дарів Святого Духа і десяти заповідях Божих.

Засобами формування духовності світської і духовності віри є духовна культура (мистецтво, релігія, література, наука), тобто «квазіреальність», яка переводить мораль у почуттєву духовну форму, створює умови для того, щоб вона стала «особистісно значущою». Не можна погодитися з цими міркуваннями, як і не можна заперечити наявність діалектичного взаємозв'язку між поняттями моральність і духовність. Та все ж я б хотіла висловити і свою думку щодо цього.

Духовність як і всіляке інше поняття є поліаспектичним у своїй змістовій характеристиці. Не якась особистісна якість чи риса характеру, а своєрідний інтелектуально-чуттєвий, емоційний стан особистості, що

протікає на позитивному тлі поведінки і діяльності людини і характеризує її як цілісну особу. Духовність, як і щастя, є тоді, коли людина сама відчуває її наявність у своєму власному «Я» та й всі оточуючі, хто спілкуються з таким психофізичним «Я», відчувають, що це справді людина високої духовності у всіх проявах її життєдіяльності і життєтворчості.

Трактування духовності як інтегрованого поняття обов'язково повинно обіймати і його світське, і релігійне розуміння.

Щодо визначення мети і завдань національного виховання сьогодні в Україні ми вважаємо, що не можна змішувати поняття моральності і духовності, моральний і духовний розвиток, розглядати їх як синоніми. Вони мають своє конкретне змістове начинення і, на нашу думку, виховання духовності є найвищим благом і для людини, і для країни, але реалізація такої мети можлива лише в дорослому віці як кінцевий результат виховання і навчання в навчальних закладах різного типу.

Відтак, слід обережніше поводитися з терміном «духовність» у наших програмах і методичній літературі, не зводити його до «всебічного і гармонійного розвитку», якими рясніла наша педагогічна преса в радянські часи.

ВПЛИВ ЦЕРКВИ НА СТАНОВЛЕННЯ РОДИННО-ШЛЮБНИХ ВІДНОСИН В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКИХ СІМЕЙ

О.В. Белоліпцева, м. Харків

Українська сім'я, її мораль завжди базувалися на взаємній любові та розумінні. Вплив церкви на староукраїнську родину виявився у вінчанні та розірванні шлюбу. Одружуватися не можна було близьким родичам і жити без церковного вінчання, проте старе подружнє звичаєве право не скрізь замінювалося церковною традицією – вінчанням. Незважаючи на боротьбу церкви зі старим звичаєвим правом, кількість «диких подружжів» і нешлюбних дітей була досить велика. Церковні шлюби народ вважав дуже довго «панськими привілеями» і одружувався за старим звичаєвим правом. Траплялися випадки подружньої невірності, але досить рідко. Подружнє життя княжої України, що мало за основу приписи церковного права, було чисте і пов'язане зі старими народними звичаями, де міцним фундаментом виступала моральність.

Варто зазначити, що за усіх часів підростаючому поколінню церквою передавалися знання про українську сім'ю, устрій родинного життя, виконання подружніх і батьківських ролей. Сім'я-родина забезпечувала людині стабільність, визначала міцність народу та держави. Великого значення для виховання дитини мав приклад батьків, їх погляди на світ, активність самої

дитини слугувала школою життя – дитина виховувалася тією атмосферою моралі, в якій вона жила.

Із-поміж багатьох обов'язків родини, які проголошувала церква, найголовніший – виховання дітей. Слово «виховання» в українців походить від «ховати» – вберегти, заховати від небезпеки, смерті, хвороби, «лихих очей», згубних, поганих впливів. Згодом воно набуло узагальнюючого змісту, виражаючи процес систематичного впливу на культурний розвиток особи, формування світогляду, духовного світу й моральної поведінки дітей та молоді. Провідними виховними засобами були: поведінка та вчинки батьків, рідна мова, праця, фольклор, родинно-побутова культура, народні звичаї і традиції, мистецтво, промисли, вірування, свята й обряди.

Великого значення в підготовці молоді до відповідального подружнього життя та шлюбу надавалося саме церкві. Своєрідність об'єктивних умов України зумовила різноваріантність шлюбу. Можна відзначити такі його форми: за згодою, крадькома, таємний (крадений), на віру. Перший варіант шлюбу вважався законним, а всі інші – незаконними, оскільки вони не вписувалися в систему релігійних канонів. Законним уважався шлюб, здійснений на основі договору і з дотриманням всіх весільних обрядів.

Шлюб з вінчанням, але без весілля вважався недійсним. Як один з виявів опору втручання церкви в процес одруження, виник шлюб «на віру» – без вінчання, але з невеликим весіллям: «Не справиш весілля, не можна жити разом». Церква негативно ставилась до «незаконних» шлюбів – до тих, зокрема які здійснювалися без дотримання шлюбного ритуалу і весільних обрядів. Разом з цим, церква суворо слідувала за побутом сім'ї, зокрема, за моральною поведінкою подружжя і в разі будь-яких порушень карала.

Зазначимо, що шлюбна сім'я за всіх часів забезпечує більшу вірогідність народження та виховання здорової соціально благополучної дитини. Дорослі та діти краще засвоюють соціальні норми та обов'язки у сім'ї. У позашлюбній сім'ї статеве виховання дитини не забезпечує підготовки до сімейного життя, ускладнена статево-рольова соціалізація, формування здорового способу життя.

Зокрема, на різних історичних проміжках часу церква прищеплювала дітям з раннього дитинства повагу до батьків, до сімейних традицій. Понад усе церковна мораль ставила такі цінності, як працелюбство, доброзичливість, щирість, чуйність, взаємодопомога.

Зауважимо, що сучасна сім'я зазнала великих змін у перехідний період становлення незалежної України. Доцільно наголосити на тому, що потенційні можливості сім'ї, її життєдіяльність, ціннісні орієнтації і соціальні установки, ставлення до освіти і виховання дітей зазнають останніми роками серйозних трансформацій, що багато в чому пов'язано з її адаптаційними можливостями і пристосуванням до нових соціально-економічних умов. Вона стала більш незалежною, відкритою для інтеграції в неї інших культур і водночас

агресивнішою, з підпорядкуванням змісту своєї життєдіяльності завданням виживання. У молодих сім'ях суттєво збільшується кількість конфліктів за рахунок втрати стабільного емоційного підґрунтя, порушення загального позитивного мікроклімату. Як результат – неможливість забезпечити дітей повноцінним вихованням та розвитком.

Значну роль у роботі з сучасними сім'ями має бути відведено саме системі допомоги «церква-освіта», де збереження родинно-шлюбних відносин буде провідним завданням. Зауважимо, що саме традиції укладання та збереження шлюбу відіграють провідну роль у формуванні позитивного ставлення до сім'ї у дітей, наслідком чого буде зміцнення сім'ї та зменшення кількості розлучень.

Зокрема робота церкви та освітніх установ повинна виражатися в результаті, коли обов'язком батьків стане, згідно з народною традицією та церковними приписами, прищеплення дитині змалку основних християнських морально-етичних засад та людських чеснот. В сім'ї мають стежити за тим, щоб дитина і в дрібницях не посягала на чуже, говорила правду, шанувала не тільки своїх батьків, а й інших старших людей, була чесною, доброю, привітною до людей. У вихованні хлопця особливу увагу слід приділяти формуванню таких рис характеру, як моторність, обов'язковість, мужність, кмітливість, а в дівчини – скромність і цнотливість.

**ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА
З РОЗВИТКУ ДУХОВНО-МОРАЛЬНОЇ СФЕРИ ЖИТТЯ ДИТИНИ ДЛЯ
ПРОФІЛАКТИКИ КОНФЛІКТІВ В УМОВАХ ШКІЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА**

М.Ф. Бєсєдіна, м. Харків

Практично будь-яка людина вступає в конфліктні відносини в певних життєвих ситуаціях, відстоює свої права й інтереси або права й інтереси інших людей. І це відбувається у всіх сферах життя суспільства, у тому числі й у школі. Робота із профілактики конфліктів між дітьми є важливою складовою частиною діяльності соціального педагога в навчальному закладі. Оскільки адаптація дитини до умов соціального середовища припускає і його безконфліктну життєдіяльність, то й діяльність соціального педагога має бути спрямована в першу чергу на профілактику конфліктів між дітьми та їх вирішення.

Установлено, що протиріччя, які виникають серед підлітків, не завжди приводять до конфлікту. Від умілого й чуйного педагогічного керівництва залежить, чи виросте протиріччя в конфлікт або знайде своє рішення у дискусіях і суперечках. Успішне рішення конфлікту залежить часом від тієї

позиції, що займає педагог стосовно неї (авторитарна, нейтральна, уникнення конфліктів, доцільне втручання в конфлікт).

Конфліктні ситуації між учнями усуваються керівником класу, який повинен знайти кожному лідерові свою специфічну сферу лідирування, іноді залучаючи до цього батьків.

Відомо, що на шлях конфліктного, асоціального поведіння людина стає звичайно в період, коли вона ще не цілком сформувалася як громадянин; іншими словами, частіше це відбувається саме в підлітковому віці. Однією з основних причин того, що підліток обирає конфліктну модель поведінки, є розрив його зв'язків внаслідок того, що оточуючі особи виявляються з різних причин недостатньо для нього авторитетними або навіть несправедливими.

Інша причина – недостатнє почуття власної приналежності до суспільства. Відомо, що початок протиправної діяльності для деяких підлітків пов'язаний з їхнім залякуванням представниками кримінального світу, з якими діти в тій або іншій ситуації випадково або не випадково перебували в контакті. Саме в цей відповідальний момент вирішальним виявляється те, у якому ступені підліток усвідомлює себе членом колективу, суспільства в цілому.

Таким чином, можна говорити про те, що з погляду соціальної педагогіки в процесі виховання на різних вікових етапах можуть виникнути конфлікти, в основі яких завжди лежить якась дисгармонія у взаєминах між дітьми, між дітьми і групою, дітьми і дорослими.

Ставлення до конфліктів в освітніх закладах особливе, тому що вони відрізняються більшою розмаїтістю, прихованим характером і важкопрогнозованими наслідками. Їхньою особливістю є надзвичайно висока емоційність, орієнтація скоріше на предмет, ніж на об'єкт, більше складностей у взаємодії в постконфліктній ситуації. Вивчення колективу учнів спрямовано на підвищення якості навчально-виховного процесу, у тому числі на запобігання конфліктів між ними. Соціальний педагог здійснює свою діяльність із метою не тільки одержання інформації й оперативного реагування, але й для проведення соціально-педагогічної профілактичної роботи в учнівському й педагогічному колективі.

Соціально-педагогічний вплив на учнів і навчальну групу може здійснюватися за допомогою втручання в наявні в навчальній групі протиріччя щодо цілей, норм і цінностей: між групою й учнями з асоціальною спрямованістю, а також між учнями з асоціальною спрямованістю усередині асоціальних підгруп. Такий вплив варто застосовувати поряд або в сполученні із широко розповсюдженими методами виховної роботи, що припускають згладжування протиріч.

Більшу роль у запобіганні конфліктів грає дисципліна – уміння забезпечити дитині необхідну для її повноцінного розвитку волю в рамках розумного підпорядкування встановленому порядку.

У системі соціально-педагогічної роботи з попередження конфліктів між дітьми на ранніх етапах навчання найважливіша роль приділяється моральному вихованню.

Завдання морального виховання полягає в тому, щоб духовно-моральні вимоги суспільства педагога перетворили у внутрішні стимули особистості кожної дитини, такі, як борг, честь, совість, достоїнство.

Стрижнем виховання, що визначає духовно-моральний розвиток, є формування гуманістичних відносин і взаємин дітей. Незалежно від змісту, методів і форм виховної роботи й відповідних конкретних цілей перед вчителем завжди повинно стояти завдання організації моральних відносин дітей. Особливе значення для нагромадження морального досвіду має спілкування й спільна діяльність школярів у невеликих групах однолітків, які можуть спеціально створюватися педагогом або виникати самі. У невеликій групі молодший школяр частіше й глибше випробує загальні переживання, тут він може не тільки за допомогою вчителя, але й самостійно встановити стосунки з іншими дітьми, організувати колективну діяльність, легше усвідомити свою суспільну поведінку. Власний духовно-моральний досвід створює умови для ефективного засвоєння досвіду інших людей, що передається дітям у процесі моральної освіти.

У середній школі на різних етапах навчання з метою профілактики конфліктної поведінки часто використовується розповідь на етичну тему. Це яскравий емоційний виклад конкретних фактів і подій, що мають духовно-моральний зміст. Впливаючи на почуття, розповідь допомагає вихованцям зрозуміти й засвоїти зміст моральних оцінок і норм поведінки. Гарна розповідь не тільки розкриває зміст духовно-моральних понять, але й викликає в школярів позитивне ставлення до вчинків, що відповідають моральним нормам, впливає на поведінку.

У розповіді на етичну тему кілька функцій: служити джерелом знань, збагачувати духовно-моральний досвід особистості досвідом інших людей, служити способом використання позитивного прикладу в розв'язанні конфліктів.

Етична бесіда – метод систематичного й послідовного обговорення знань, що припускає участь обох сторін – вихователя й вихованців. Вихователь вислуховує й ураховує думки, точки зору своїх співрозмовників, будує свої відносини з ними на принципах рівноправності й співробітництва. Етичною бесідою називається тому, що її предметом найчастіше стають моральні, етичні проблеми. Мета етичної бесіди – поглиблення, зміцнення моральних понять, узагальнення й закріплення знань, формування системи духовно-моральних поглядів і переконань.

Етична бесіда – метод залучення вихованців до вироблення правильних оцінок і суджень з різних актуальних для учнів питань. Обговорюючи ситуації, конкретні вчинки, діти легше досягають їхню сутність і значення.

Також соціальний педагог з метою профілактики конфліктного поводження учня може використати більш складні форми роботи, зокрема соціально-педагогічні тренінги. Така робота проводиться, як правило, у позаурочний час, використовуючи дану форму роботи соціальний педагог може в достатньому ступені ефективно впливати на рівень конфліктності учнів в умовах сучасного загальноосвітнього закладу.

Таким чином можна зробити висновок, що сучасний соціальний педагог у своїй діяльності повинен використовувати такі форми й методи роботи, які будуть розвивати духовно-моральну сферу життя дитини, що допоможе попередити конфліктні ситуації і взагалі впливати на поведінку учня в умовах сучасної середньої школи на різних етапах виховного й освітнього процесу.

ВИХОВАННЯ ХРИСТИЯНСЬКОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА СТВОРІННЯ ПІД ЧАС ПАЛОМНИЦТВА

М.М. Біланіч, О.М. Бокотей, м. Ужгород

Невід'ємною ознакою християнства, як і інших релігій, є звичай здійснювати мандрівки до визначних місць і древніх храмів, з якими пов'язані важливі події заснування і розвитку християнства. Такі мандрівки називають паломництвом.

Паломництво – це мандрівка до святих місць, під час якої мирянин поринає в глибину свого духовного життя через покаяння, піст та молитву [4]. Названо за звичаєм християнських прочан привозити з Палестини пальмові гілки. Здійснення прощ – це специфічний вид релігійного туризму, під час якого людина має змогу зростати духовно, тобто ядром паломництва є духовна праця і молитовний досвід, що набувається в процесі відвідування святинь.

Одним із важливих аспектів паломницьких поїздок є їх духовно-просвітницька складова, тому що під час відвідування святих місць люди довідуються про історію й духовні традиції монастирів і храмів, особливості богослужіння, дізнаються про святих і подвижників благочестя, чие життя й діяльність було пов'язано зі святими місцями, що входять у паломницький маршрут. Також прочанство відіграє важливу загальноосвітню роль. Монастирі й храми завжди були не тільки місцем духовної праці, але й культурно-освітніми центрами.

Подібним до паломництва є *пілігримство*. У словнику синонімів української мови ці терміни є синонімами: «Богомілля (відвідування святих місць), проща; паломництво, пілігримство» [6]. Пілігримство вперше було

здійснено християнами, які вирушили відвідати мощі св. Якова в Іспанії. В українській духовній традиції природа надихала на подвиг молитви безліч прочан, які у відблиску сонячних променів на вологій траві «прозрівали» Світло, що сходить із Фавору [2]. Важливою складовою пілігримства є проповідання Слова Божого, під час якого пропонується наголосити на відповідальному ставленні до Божого творіння – природи.

Основне завдання екологічного паломництва і пілігримства полягає в тому, щоб домогтися «екологічного навернення» [3, 5] в свідомості і серці за допомогою виховання, яке б спонукало до зміни звичних моделей поведінки людини [1].

Під час паломництва, особливо якщо воно здійснюється пішим способом, людина мандрує через села, міста, а також незаселені території. Таким чином паломники мають змогу оглядати і порівнювати дику й окультурену природу. Людині важко не захоплюватись дивовижними краєвидами, які оточують її під час мандрівки, особливо за межами рідного краю. З іншого боку, саме в містах паломники можуть споглядати наслідки негативного антропогенного впливу на довкілля, адже населені пункти, особливо великі, завжди несуть найбільший відбиток діяльності людини на довкілля: залишки сміття чи то шкідливі викиди промислових підприємств, автотранспорту й ін. У цьому аспекті паломництво дає змогу порівняти красу незайманої природи, подарованої нам Творцем, із плодами діяльності сучасної людини. Слід пам'ятати, що природа потребує чутливого до її краси туриста, який шанує її закони [7]. Такого ж паломника вимагає і створіння.

У випадку залучення до паломництва фахівців з екологічного богослов'я маємо можливість привити християнам любов і надати більш поглиблені знання про навколишнє природне середовище, яке Творець подарував людству. Під час екологічної прощі рекомендується проводити просвітницьку роботу на екологічну тематику, а також заохочувати паломників до бережливого використання природних ресурсів. Звичайно, все це буде додатковим заходом, а основною метою завжди залишатиметься здійснення поклоніння. Але все-таки для духовного зростання християн важливим є пізнання краси і різноманітності Створіння Божого і розвиток любові та пошани до нього.

Розвиток паломництва сприяє розвитку паломницьких місць (наприклад *Зарваниця та її околиці й ін.*). Окрім того, паломництво надає можливість побачити життя Церкви в Україні (як живуть священники, як живуть миряни) і відвідати пам'ятки християнських святинь. Для паломництва будуть відкриті маловідомі місця в Україні, які мають релігійну та разом з тим загальнокультурну цінність. *Тому паломницькі маршрути розробляються у двох різновидах: цінні для християнства та цінні в історичному й культурному плані. Але, враховуючи екологічні виклики сьогодення, одним із завдань паломництва стає екологічне виховання та просвітництво*

християн. Отже, необхідністю стає постійний процес розробки і вдосконалення екологічних маршрутів, тематичне наповнення яких буде доносити до суспільства важливість турботи про навколишнє природне середовище. При плануванні такої екологічної прощі будуть враховуватись особливі заходи й акції, на відміну від звичайної паломницької мандрівки.

Екологічне просвітництво прочан, а відповідно й «екологічне навернення», має значний суспільний запит, а тому і суспільний резонанс, що в свою чергу формує потенціал для позитивного впливу на збереження довкілля. У паломництві крім еколого-просвітницької є ще загальноосвітня, катехитична та дияконічна складові, що є важливим для виховання високої християнської екологічної етики, яка базується на засадах відповідної християнської екологічної свідомості.

Отже, формування відповідальності за створіння – природу під час організованого екологічного пілігримства базується на реальному підґрунті і має значні перспективи для розвитку не тільки в Україні, але і в Східній Європі загалом. Розвиток екологічного паломництва є перспективним напрямом як для формування і розробки методів та способів прививання любові і бережливого ставлення до природи, так і для розбудови християнського екологічного вчення.

Література:

1. Декларація єпископів і делегатів Єпископських Конференцій Європи, які брали участь у паломництві для збереження створіння 1–5 вересня 2010 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ecoburougcc.org.ua/ekologichni-dokumenty-tserkvi/ccee/27-deklaratsija-episkopiv-i-delegativ-episkopskih-konferentsij-evropi-jaki-brali-uchast-u-palomnitstvi-dlja-zberezhenja-stvorinnja-1-5-veresnja-2010-r>.
2. Концепція клубу «Пілігрим» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://3saints.kiev.ua/static.php?page=static080425-183058>
3. Саган Олександр. Проблеми екології у вченні та нинішній практиці Церков та релігійних напрямів України [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://risu.org.ua/ua/index/studios/studies_of_religions/45398/
4. Словник синонімів української мови. – 2-ге вид. – К. : Довіра, 2006. – 477 с.
5. Сохан І. «Екологічна молодь»: досвід Мальтійської Служби Допомоги м. Івано-Франківська у формуванні екологічної свідомості молоді / І. Сохан // Християнин і світ. – № 2 (3). – 2010. – С. 79-81.
6. Що таке паломництво? [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://palomnyctvo.ho.ua/>.
7. Erika Binekova. Turizmus pre všetkých // Sacrum a priroda: Medzinárodná vedecká konferencia, Krakov, 2009. – S. 167-181.

РОЛЬ РЕЛІГІЙНИХ ВИДАНЬ У ХРИСТИЯНСЬКІЙ ОСВІТІ

Ю. В. Бондаренко, м. Київ

Періодичні видання віддзеркалюють духовні процеси, духовні потреби, духовну культуру. З оперттям на них церква керує процесами, збагачує духовну культуру, поширює духовну освіту. Основним цільовим призначенням таких видань є поширення релігійних знань і виховання читачів у дусі християнської моралі. Релігійна періодика виконує певну медіаосвітню функцію.

Перше церковне видання у Києві з'явилося у 1837 році. Це був щотижневик «Воскресный день» з додатком релігійно-морального характеру «Киевский листок». Тут друкувалися переважно тексти проповідей та абстрактно-риторичні статті, що зосереджувались на суто релігійних проблемах [1, с. 28]. І хоча вважалося, що аудиторією цього журналу є всі віруючі люди, однак реальною аудиторією були наближені до церкви: священники, особи з духовним званням. У тогочасній православній пресі також були медіаосвітні видання, що орієнтувалися на виховання дітей.

У 1860 році при Київській духовній академії було створено науково-богословське видання «Труды Киевской духовной Академии». Це було вузькотематичне видання, в якому мали публікуватися дослідження теологічного характеру. Це видання виходило (до 1917 р.) регулярно впродовж 57 років.

У 1900–1910 рр. кількість релігійних видань зросла. Видання були неоднорідними і за рахунок цього задовольняли величезну аудиторію. Релігійна періодика стала одним із засобів християнської освіти: релігійні видання мали вплив у світі православного духовенства, інтелігенції, священників, людей з вищою освітою та простих людей. Проте з приходом радянської влади релігійна література була практично знищена. У зазначений період на теренах України друкувався єдиний часопис – «Православний вісник», що був офіційним органом православного друку. Згідно з радянським законодавством, церкві заборонялося виходити з проповіданням усним чи друкованим за межі храму. Релігійна література – друкована, рукописна, самвидав чи зарубіжна – вважалася «підривною», а її розповсюдження «антирадянською агітацією та пропагандою».

Здобуття незалежності нашою державою стало новою переламною ланкою у розвитку релігійної літератури. Так, з 1989 по 1993 рр. в Україні з'явилося близько 30 релігійних видань [2, с. 220]. На сьогодні видавничий ринок насичений релігійною літературою, яка виконує досить потужну медіаосвітню функцію. Серед видавництв, які працюють у цьому напрямку, найпотужнішими є «Дух і літера», «Смірна», «Місіонер», «Свічадо», «Брайт

Букс». Існують також і менш відомі видавництва релігійної літератури, такі як «Дорога Правди», «Титул», «Духовна вісь», «Камула» та інші, які наповнюють нішу духовної літератури. Проявом медіаосвітніх функцій видавництв також можна вважати фестивалі та виставки християнської книги, що відбуваються в Україні.

Характерною рисою більшості релігійних видань є їх інтегрованість в медіаосвіту, медіапедагогіку. Крім цього сучасні друковані релігійні видання мають фінансову, ідеологічну та іншу підтримку від конкретної церкви (православної, католицької), чи від церковної громади (протестанти), чи від тієї релігійної спільноти, що належить до неї. У них пропагується богословська доктрина й світогляд конкретної Церкви чи церковної громади, а також оцінюються суспільні процеси. Адресовані вони переважно духівництву та віруючим.

Література:

1. Православна періодика в Україні // Людина і світ. – Київ – 2001. – №4. – С. 28.
2. Скланар І. Церква і засоби масової інформації / І. Скланар // Вісник Львівського ун-ту. Серія: журналістика. – 2001. – Вип. 21. – С. 218-223.

ФОРМЫ И МЕТОДЫ НРАВСТВЕННОГО ВОСПИТАНИЯ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ В УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Т. Н. Будагьянц, г. Луганск

Нравственное развитие ребенка занимает ведущее место в формировании всесторонне развитой личности. Проблеме нравственного воспитания детей посвящали свои работы мыслители разных веков и, прежде всего, представители педагогической науки.

Еще в Древней Греции в трудах Аристотеля о нравственном человеке говорилось: «Нравственно прекрасным называют человека совершенного достоинства ... Ведь о нравственной красоте говорят по поводу добродетели: нравственно прекрасным зовут справедливого, мужественного, благоразумного и вообще обладающего всеми добродетелями человека» [1, с. 360]. А. Ницше считал: «Быть моральным, нравственным, этичным – значит оказывать повиновение издревле установленному закону или обычаю» [3, с. 289]; «Мораль – это важничанье человека перед ПРИРОДОЙ» [3, с. 735].

В. Сухомлинский говорил о том, что необходимо заниматься нравственным воспитанием ребенка, учить «умению чувствовать человека». В своих работах он писал: «Никто не учит маленького человека: «Будь

равнодушным к людям, ломай деревья, попирай красоту, выше всего ставь свое личное». Все дело в одной, в очень важной закономерности нравственного воспитания. Если человека учат добру – учат умело, умно, настойчиво, требовательно, в результате будет добро. Учат злу (очень редко, но бывает и так), в результате будет зло. Не учат ни добру, ни злу – все равно будет зло, потому что и человеком его надо сделать» [4, с. 120 – 170].

Школа является основным звеном в системе воспитания подрастающего поколения. На каждом этапе обучения ребенка доминирует своя сторона воспитания. В воспитании младших школьников, считает Ю. Бабанский, такой стороной будет нравственное воспитание: дети овладевают простыми нормами нравственности, учатся следовать им в различных ситуациях. Учебный процесс тесно связан с нравственным воспитанием. В условиях современной школы, когда содержание образования увеличилось в объеме и усложнилось по своей внутренней структуре, в нравственном воспитании возрастает роль учебного процесса. Содержательная сторона моральных понятий обусловлена научными знаниями, которые учащиеся получают, изучая учебные предметы. Сами нравственные знания имеют не меньшее значение для общего развития школьников, чем знания по конкретным учебным предметам [2, с. 352].

Л. Болотина отмечает, что в процессе обучения происходит систематическое приобщение к нравственным знаниям. Важным источником их накопления является знакомство школьников с окружающей средой: туризм, экскурсии по городу, на производство.

Экскурсии с учащимися проводятся в течение всего учебного года и имеют различные цели. Для того, чтобы экскурсия была нравственно ценной, учитель создает в коллективе эмоциональный настрой, распределяет между школьниками задания, которые следует выполнить при подготовке к экскурсии и во время ее проведения.

Своеобразной школой нравственного воспитания являются экскурсии в природу. Они проводятся с учащимися различных возрастных групп. Такие экскурсии дают возможность учителю воспитывать у школьников чувство хозяина Родины, бережного отношения к ее достоянию – природе.

Знания школьников о нравственных нормах, полученные на уроках, собственные жизненные наблюдения нередко бывают разрозненными и неполными. Поэтому требуется специальная работа, связанная с обобщением полученных знаний. Формы работы разные: в начальных классах это может быть рассказ учителя, этическая беседа.

Этические беседы способствуют приобретению подрастающим поколением нравственных знаний, выработке у школьников этических представлений и понятий, воспитанию интереса к нравственным проблемам, стремлению к оценочной нравственной деятельности. Главное назначение этической беседы – помочь школьникам разобраться в сложных

вопросах морали, сформировать у ребят твердую нравственную позицию, помочь каждому школьнику осознать свой личный нравственный опыт поведения, привить воспитанникам умение вырабатывать нравственные взгляды. В процессе этических бесед необходимо, чтобы ребята активно участвовали в обсуждении нравственных проблем, сами подходили к определенным выводам, учились отстаивать личное мнение, убеждать своих товарищей. Этическая беседа строится на анализе и обсуждении конкретных фактов и событий из повседневной жизни ребят, примеров из художественной литературы, периодической печати, кинофильмов.

Особенность этической беседы заключается в том, что это метод привлечения самих ребят к выработке у них правильных оценок и суждений о нравственных поступках.

Этическая беседа требует от учителя большой душевной близости к детям. Ребята должны доверять учителю, любить его, только в этом случае у них появляется стремление поделиться своими мыслями. Учитель в ходе беседы проявляет уважение к внутреннему миру ребенка, остерегается прямолинейности, бестактности.

Этическая беседа проводится двумя путями – индуктивным и дедуктивным. В начальных классах лучше всего начинать разговор с ярких, конкретных фактов. На основе анализа фактов учитель подводит ребят к моральным выводам, к формулировке нравственных понятий. В начальных классах этическую беседу можно строить и дедуктивным путем, т. е. идти от морального понятия, проблемы к ярким фактам и к более углубленным выводам.

Особенность проведения этических бесед в начальных классах школы в том, что в них можно включать инсценировки, чтение отрывков из художественных произведений, декламацию. При этом нельзя забывать, что в этической беседе должен преобладать живой обмен мнениями, диалог.

Итогом беседы является яркое, убедительное слово учителя, который делает вывод по обсуждаемому вопросу, дает практические рекомендации детям. В этических беседах главная роль принадлежит учителю, и он должен хорошо владеть словом.

Неотъемлемой частью учебной деятельности в начальных классах является *чтение и разбор статей, рассказов, стихотворений, сказок из учебных книг*, которые помогают детям понять и оценить нравственные поступки людей. Дети читают и обсуждают статьи, в которых ставятся в доступной для них форме вопросы о справедливости, честности, товариществе, дружбе, верности общественному долгу, гуманности и патриотизме.

Важное значение для идейного и нравственного формирования школьников имеет не только содержание, но и организация учебного процесса.

Организация учебного процесса строится таким образом, что в нем предусматриваются ситуации, в которых школьник ставится перед необходимостью самостоятельного нравственного выбора. Моральные ситуации для школьников всех возрастов ни в коем случае не должны быть представлены или выглядеть как обучающие или контролирующие, иначе их воспитательное значение может быть сведено на нет.

Результат нравственного воспитания проявляется в отношениях школьников к своим обязанностям, к самой деятельности, к другим людям. Для выявления уровня сформированности нравственных качеств школьников необходимо использовать произведения разных видов искусства, а в качестве основной формы работы проводить беседы с учащимися на нравственные темы, расширяя тем самым от класса к классу нравственные представления и знания учащихся.

Література:

1. Аристотель. Сочинения в 4-х томах / Аристотель. – М., 1984. – Т. 4. – 365 с.
2. Бабанский Ю. К. Педагогика : курс лекций / Ю. К. Бабанский. – М. : Просвещение, 1988. – 335 с.
3. Ницше А. Сочинение в 2-х томах / А. Ницше. – М., 1990. – Т. 1. – 412 с.
4. Сухомлинский В. А. Избранные педагогические сочинения / В.А. Сухомлинский. – М., 1980. – Т. 2. – 368 с.

ОТ РИТУАЛА – К ХРИСТИАНСКОЙ ЭТИКЕ: РАЗВИТИЕ ИДЕИ ГОСТЕПРИИМСТВА В БИБЛЕЙСКОЙ ТРАДИЦИИ

М. В. Будько, г. Мелитополь

*Имже вась приёмлетъ, менé приёмлетъ:
и имже приёмлетъ менé, приёмлетъ послáвшаго мям (Мф 10.40)*

Традиция гостеприимства известна издревле, выступая обязательным элементом морального кодекса любого народа, ядром традиционной модели взаимного признания другого. В архаической культуре в госте усматривали потенциально сверхъестественное существо, божество в человеческом облике, а мировоззренческим основанием такого видения выступала теофания – мифологическое представление о том, что Бог ходит по земле в человеческом облике. Многие из традиционных обществ и ныне практикуют обряды, отражающие посещение человеческого жилья сверхъестественными существами – богами, духами, тотемными родственниками. На этом этапе

развития идеи гостеприимства главной формой служения верховным силам выступал ритуал – внешнее, семиотизированное проявление культа, выражающее стремления человека к Абсолюту. И только Священное Писание ставит в центр религиозной жизни нравственные заповеди, которые являются высшим ответом человека на благодать Божью (А. Мень), – взаимосвязь веры и этики является одной из характерных черт библейской религии.

Между тем ранние этапы библейской этики не имели развернутого кодекса поведения человека. Из Пятикнижия можно заключить, что во времена патриархов предки народа Божьего ориентировались еще на архаические нормы, бытовавшие в окружающем их мире. Поэтому закономерно, что исторически первой формой христианского гостеприимства стало *гостеприимство как свидетельство веры, любви к Господу*, что обстоятельно отражено в истории патриархов, прежде всего в эпизоде гостеприимства Авраама, которому Бог явился в виде трех странников, гостеприимно встреченных Авраамом и Саррой: «Он возвел очи свои и взглянул, и вот, три мужа стоят против него. Увидев, он побежал навстречу им от входа в шатер [свой] и поклонился до земли, и сказал: Владыка! если я обрел благоволение пред очами Твоими, не пройди мимо раба Твоего; и принесут немного воды, и омоют ноги ваши; и отдохните под сим деревом, а я принесу хлеба, и вы подкрепите сердца ваши; потом пойдите [в путь свой]; так как вы идете мимо раба вашего. Они сказали: сделай так, как говоришь. И поспешил Авраам в шатер к Сарре и сказал [ей]: поскорее замеси три саты лучшей муки и сделай пресные хлебы. И побежал Авраам к стаду, и взял теленка нежного и хорошего, и дал отроку, и тот поспешил приготовить его. И взял масла и молока и теленка приготовленного, и поставил перед ними, а сам стоял подле них под деревом. И они ели» (Быт 18.2 сл.). Этот эпизод является важной составляющей наших представлений о характере нравственного идеала патриархов, ведь когда Бог призывает: «Ходи предо Мною и будь непорочен» (Быт 17.1), то этот призыв не конкретизируется в виде заповедей; о его содержании можно судить лишь по добродетелям Авраама, в частности и добродетели гостеприимства.

Более широко добродетель гостеприимства истолковывается в истории Лота, оказавшего гостеприимство двум ангелам: «И пришли те два Ангела в Содом вечером, когда Лот сидел у ворот Содома. Лот увидел, и встал, чтобы встретить их, и поклонился лицом до земли и сказал: государи мои! зайдите в дом раба вашего и ночуйте, и умойте ноги ваши, и встаньте поутру и пойдете в путь свой. Но они сказали: нет, мы ночуем на улице. Он же сильно упрашивал их; и они пошли к нему и пришли в дом его. Он сделал им угощение и испек пресные хлебы, и они ели» (Быт 19.1 сл.). Но испытание Лота оказалось намного сложнее – ему предстояло проявить жертвенность для защиты чести и жизни своих гостей от посягательств

нечестивых содомлян: «Лот вышел к ним ко входу, и запер за собою дверь, и сказал [им]: братья мои, не делайте зла; вот у меня две дочери, которые не познали мужа; лучше я выведу их к вам, делайте с ними, что вам угодно, только людям сим не делайте ничего, так как они пришли под кров дома моего» (Быт 19.6 сл.).

Дальнейшее развитие этой темы находим в «Книге Судей Израилевых»: «И ввел его в дом свой и дал корму ослам [его], а сами они омыли ноги свои и ели и пили. Тогда как они развеселили сердца свои, вот, жители города, люди развратные, окружили дом, стучались в двери и говорили старику, хозяину дома: выведи человека, вошедшего в дом твой, мы познаем его. Хозяин дома вышел к ним и сказал им: нет, братья мои, не делайте зла, когда человек сей вошел в дом мой, не делайте этого безумия; у меня дочь девица, и у него наложница, выведу я их, смирите их и делайте с ними, что вам угодно; а с человеком сим не делайте этого безумия» (Суд 19.21 сл.). И если в первом эпизоде (гостеприимство Авраама) гостеприимство оказывается самому Господу, а во втором (гостеприимство Лота) – его ангелам, то в данном случае речь идет о гостеприимстве к человеку и жертвенности ради него, свидетельствуя о том, что верность Богу и служение Ему уже в ветхозаветной традиции неотделимы от принципов человечности. Тем самым *гостеприимство – свидетельство веры и любви к Господу дополняется гостеприимством – делом милосердия, угодного Господу.*

Вершиной развития идеи христианского гостеприимства стала евангельская этика – этика Нового Союза между Богом и человеком, где толкование сущности христианского гостеприимства проходит красной нитью через четыре Евангелия: «Кто принимает вас, принимает Меня, а кто принимает Меня, принимает Пославшего Меня; кто принимает пророка, во имя пророка, получит награду пророка; и кто принимает праведника, во имя праведника, получит награду праведника. И кто напоит одного из малых сих только чашею холодной воды, во имя ученика, истинно говорю вам, не потеряет награды своей» (Мф 10.40 сл.); «Кто примет одно из таких детей во имя Мое, тот принимает Меня; а кто Меня примет, тот не Меня принимает, но Пославшего Меня» (Мк 9.37); «и сказал им: кто примет сие дитя во имя Мое, тот Меня принимает; а кто примет Меня, тот принимает Пославшего Меня; ибо кто из вас меньше всех, тот будет велик» (Лк 9.48); «Истинно, истинно говорю вам: принимающий того, кого Я пошлю, Меня принимает; а принимающий Меня принимает Пославшего Меня» (Ин 13.20).

В евангельской этике Господь Иисус переоценивает и преобразует нравственные заповеди Ветхого Завета и возводит в ранг одной из двух главных заповедей любовь к ближнему (Лев 19.18; Мк 12.28 сл.), распространяя понятие «ближний» не только на соплеменника или единове́рца, но и на всякого человека (Лк 10.25 сл.) и предполагая ценность каждой человеческой души (Мф 18:10 сл.). Призыв к такой самоотверженной любви

к Богу и ближнему (Мф 16:24) Господь называет Своей «новой заповедью» (Ин 13:34): как Сам Он пришел для служения людям, так и они должны не властвовать, а служить друг другу (Мф 20:20 сл.; Мк 10:35 сл.; Ин 13:13 сл.). Таким образом, в традиции евангельского гостеприимства конкретизируются две высшие добродетели христианина: любовь к Богу и любовь к ближнему.

СОЦИАЛЬНАЯ РЕКЛАМА ЧТЕНИЯ КАК СРЕДСТВО ИЗМЕНЕНИЯ МОРАЛЬНО-ЦЕННОСТНЫХ УСТАНОВОК ОБЩЕСТВА

Т. Д. Булах, г. Харьков

Неотъемлемой частью духовной культуры общества являются книги. Именно книги помогают воспитывать чувства, глубже познать и понять жизнь, развивать творческую активность. С распространением информационных технологий интерес к чтению постепенно снижается: общение с книгой заменяется поиском информации в Интернете. На первый взгляд, при таком взаимодействии действительно выигрывает пользователь всемирной паутины, т.к. получает бесплатно то, за что в магазине нужно платить. Но если проанализировать ценностное отношение к такому продукту, оно окажется минимальным, что связано с психологией восприятия человека: как правило, те вещи, которые мы получаем бесплатно, не ценятся. Информация – не исключение, что вызывает поверхностное к ней отношение и актуализирует необходимость поиска способов заинтересования издательской продукцией.

Эффективным инструментом привлечения внимания к книге является социальная реклама. Социальная реклама книги обращена не на продвижение конкретного издания, а книги как таковой, чтения как формы организации досуга, обучения и других форм бытия. В отличие от коммерческой, она более мягкая по характеру воздействия, поэтому и более эффективна.

Социальная реклама формирует отношение к объекту продвижения, вызывает позитивные или негативные эмоции. Поскольку эмоциональная память человека лучше, нежели другие виды памяти, соответственно влияние социальной рекламы намного больше, нежели коммерческой.

Важным свойством рекламы является способность ко внушению. Внушение представляет собой влияние одного сознания на другое, при котором последнее изменяется без внешнего принуждения и рациональных раздумий. Т.е. происходит изменение установок бессознательного, что может изменить поведенческую модель общества. Конечно, негодование может вызвать сам факт применения внушения. Тем не менее, внушение – это то, с чем мы сталкиваемся почти с рождения. Именно на внушении в большей степени основан процесс воспитания. К тому же, поскольку

чтение положительно влияет на личность, установку на чтение считаем оправданной в формировании общекультурных ценностей.

Создавая социальную рекламу, нужно определить ее главную идею, мотив, который станет ее основой. Для этого социальная реклама должна отвечать на вопрос: почему предпочтение нужно отдавать именно книге? Вариантов ответов может быть много. Во-первых, книга учит формулировать свои мысли, обогащает словарный запас. Во-вторых, книга позволяет самостоятельно выбирать образы героев, в то время как фильм предлагает видение режиссера. Также книга учит понимать мир, окружающих людей, помогает по-другому взглянуть на какие-то события, факты. Очень важной особенностью книги является то, что она позволяет выбрать темп восприятия информации (видео мы не можем просмотреть быстрее или медленнее, не искажая произведение). Если же говорить о длительном чтении с монитора, часто именно это становится причиной ухудшения зрения... Перечень можно продолжить. Следует только помнить, что, создавая рекламу, необходимо выбирать лишь один аргумент, т.к. их переизбыток очень часто вызывает обратную реакцию и тогда реклама превращается в антирекламу.

В заключение следует отметить, что именно социальная реклама чтения способна изменить и поведенческую модель общества, и его морально-нравственные установки, но это требует объединения усилий книгоиздателей, книгораспространителей, местных властей по ее созданию и популяризации, ибо только постоянно обновляемая реклама может считаться эффективной.

МОРАЛЬНІСТЬ ЯК ОСНОВНИЙ КОМПОНЕНТ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

Я.В. Бученко, В.М. Носенко, м. Харків

Питання про моральний розвиток особистості на сьогоднішній день дуже актуальне. Алкоголізм, наркоманія, захоплююча своїми сітями молоде покоління, вплив деструктивних сект, зростання дитячої злочинності, бездуховність, знецінення сім'ї як осередку суспільства, втрата моральних орієнтирів є тривожним сигналом для нас.

Згадаємо таких відомих педагогів, як Я.А. Коменський, А.С. Макаренко, В.О. Сухомлинський, Л.М. Толстой, Р. Штайнер, які не раз підкреслювали необхідність морального виховання, якщо ми бажаємо отримати на виході особистість, корисну суспільству. Сам термін «моральність» прийшов до нас з латини. «Нрави» – це ті еталони і норми, якими керуються люди у своїй поведінці, у своїх повсякденних вчинках [1]. Л.А. Григорович під «мораль-

ністю» розуміє особистісну характеристику, яка об'єднує такі якості та властивості, як доброта, порядність, дисциплінованість, колективізм [2].

І. С. Мар'єнко уявляв моральність як невід'ємний бік особистості, що забезпечує добровільне дотримання нею існуючих норм, правил, принципів поведінки. Вони знаходять своє вираження в любові до Батьківщини, колектива, суспільства, окремих людей, до самого себе, праці. Якщо подивитися в «глибину» цього визначення, то можна побачити, що воно охоплює всі сторони особистості і всі сторони діяльності людини. В.О. Сухомлинський вважав, що сферою розвитку духу є моральне виховання, яке пронизує всі грані людської особистості, відкриваючи перед кожним шлях до цивільних, творчих, трудових, естетичних цінностей [1].

Моральне виховання – це цілеспрямований і систематичний вплив на свідомість, почуття і поведінку вихованців з метою формування у них моральних якостей, які відповідають вимогам моралі. Це процес багатогранний, пронизує всі сторони життєдіяльності людини і ефективно здійснюється як цілісний процес [1].

Аналізуючи роботи І.Г. Песталоцці, важко не помітити, що метою морального виховання він бачив розвиток у дітей діяльної любові до людей.

Адже що, як не любов до людей, довіра, розуміння, здатність до співчуття, допомоги, підтримки поведе людину по вірному, гідному шляху. Моральне виховання він вважав головним завданням дитячого виховного закладу. На його думку, тільки воно формує добродішний характер і співчутливе ставлення до людей [3].

Розробляючи питання педагогіки, моральне виховання висував на перший план німецький педагог І. Герbart. Інша справа, що відповідно до ідеалів суспільства, в якому він жив, він вкладав у поняття морального виховання насадження в дітях покірності, дисципліни і покірливого підпорядкування авторитету влади [3].

Дуже високо оцінював моральне виховання Л. М. Толстой, вважаючи, що з усіх наук, які повинна знати людина, найголовніша є наука про те, як жити, роблячи якомога менше зла і якомога більше добра [3].

Однак з педагогів-класиків минулого найбільш повно і яскраво характеризував роль морального виховання в розвитку особистості К.Д. Ушинський. Він вважав, що освіта розуму і збагачення його пізнаннями багато принесе користі, але, на жаль, не зробить людину чесніше [3].

Видатний вітчизняний педагог А. С. Макаренко велике значення надавав «вчинку наодинці з собою», або тому, як веде себе вихованець за відсутності інших людей, коли не відчуває контролю. Про його моральну вихованість можна судити тільки тоді, коли він правильно поводить себе в силу внутрішнього спонукання, коли в якості контролю виступають його власні погляди і переконання. Вироблення таких поглядів, переконань і відповідних їм звичок поведінки і складає глибинну сутність морального виховання [3].

У цьому сенсі моральність особистості органічно пов'язана з її моральними почуттями, з її совістю, з постійною оцінкою своєї поведінки і прагненням до щирого каяття в тих випадках, коли допущені порушення моральних принципів. Совість і каяття особистості у своїх негідних вчинках – найсильніші стимули її морального розвитку і самовдосконалення. На жаль, формуванню цих особистісних почуттів не завжди надається належне значення [3].

Моральне виховання повинно розпочинатись в сімейному колі, потім здійснюватись у дитячому садочку, школі, вищому навчальному закладі і продовжуватись у вигляді самовдосконалення усе життя. Але для того, щоб здійснювати моральне виховання молодого покоління, необхідно самому бути морально вихованим, тому перш за все потрібно почати з себе. Бо якщо про моральність заговорить людина, яка такою не є, вона буде формувати у дитини суперечливі уявлення про моральність та сприятиме утворенню подвійної моралі.

Людина, яка виховувалась за моральними нормами, в результаті стає морально вихованою. Моральна вихованість реалізується в суспільно цінних властивостях і якостях особистості, у відносинах між людьми, у ставленні до діяльності, в спілкуванні. Про те, що людина морально вихована, говорить глибина її моральних почуттів, муки совісті, здатність до страждання, сором, здатність до емоційного переживання [3].

Безумовно, моральний розвиток – це необхідний компонент розвитку особистості. Моральна людина – це та людина, для якої норми, правила виступають як її власні внутрішні переконання. Моральна людина не механічно їх виконує, а це її внутрішній стан, це внутрішньо пережиті і стійко закріплені в свідомості, поведінці, в мисленні критерії і способи дії, які не порушуються нею, і не обтяжують її, а вчинки згідно з моральними нормами приносять задоволення [3].

Таким чином, на основі викладеного вище матеріалу можна зробити висновок про те, що моральний розвиток – це одна з найважливіших умов розвитку особистості, що забезпечує не просто її гармонійний розвиток, а й робить особистість соціально зрілою.

Література:

1. Бабанский Ю.К. Педагогика : [учеб. пособие для студентов пед. ин-тов] / Ю.К. Бабанский. – М. : Просвещение, 1988. – 479 с.
2. Марьенко И.С. Нравственное становление личности / И.С. Марьенко. – М. : Педагогика, – 1985. – 101 с.
3. Харламов И.Ф. Педагогика : [учеб. пособие] / И.Ф. Харламов. – 4-е изд., перераб. и доп. – М. : Гардарики, 2007. – 520 с.

ЕКОНОМІЧНІ ЗНАННЯ: ІСТОРИЧНИЙ РАКУРС

Г.В. Василенко, м. Харків

На основі вивчення історико-педагогічної літератури, монографічних видань здійснено генезис поглядів зарубіжних, вітчизняних педагогів минулого на сутність поняття «економічні знання». Так, аналіз історико-педагогічних джерел не залишає сумніву, що у Київській Русі приділяли увагу основам економічних знань. Відомо, що за княжої доби існували дворові, монастирські школи та школи грамоти, в яких вивчали основи наук. У першій писемній літературі Київської Русі були відображені економічні погляди, які ще не виділялися у спеціальну галузь знань. Так, «Руська правда», що складалася із двох частин «Правда Ярослава» (розроблена Ярославом Мудрим у 1015-1016 рр., доповнена у 1024-1026 рр.), «Правда Ярославичів» (1072 р.), стала першим в історії кодексом законів Київської Русі, зміст якого відображав не тільки існуючі соціальні, економічні відносини, а й сприяв організації господарства князів, розвитку єдиної грошової системи, грошового обігу, торгових зв'язків. Так, певною мірою відбиті у статтях такі види економічних знань: феодальне землеволодіння (князівське, боярське, монастирське), феодальне господарювання (вотчина та помісне, де виробниками були рядовичі, смерди, закупы, холопи, про розвиток торгівлі й товарно-грошових відносин. Певні відомості з основ економіки, що вивчали на основі «Повісті временних літ», зафіксовані джерела доходів держави: військова здобич, данина, судове мито (штрафи), торговельне мито; узаконення рент і військові повинності; судові штрафи, мита. Монастирські школи для свого часу давали досить глибокі знання. Наприклад, з деякими видами економічних знань знайомилися за збірником «Ізборнік» Святослава 1073 р. Це збірник текстів античної літератури пізнавального характеру з різних областей знань, в якому зроблено спробу викласти основи тих наук, які складали зміст візантійської освіти, в яку входили обов'язково і знання про господарство. Автор давньоруський книжник і монах Іоанн, який у другому збірнику «Ізборнік» Святослава (1076 р.) у 44 статтях надає поради, які мають виховний, повчальний характер. До «Ізборніка» Іоанн написав передмову, яку історики розглядають як окремий твір. Вона називається «Слово деякого калугера про читання книг» (калугер – монах). «Слово...» вважається першим вітчизняним педагогічним твором. Повчання дано у різних формах: у вигляді притч, невеликих життєвих оповідань, що спрямовані на отримання життєвого досвіду тощо. Вони часто звернені до дітей і спрямовані на основи економічного виховання – виховання працьовитості, хазяйновитості, ощадливості. Наприклад, «Оглашений», «Учений Кирила Іерусалим-

ського», у якому повчають «з терпінням та вислухають дитячі уроки і молоку подібне керівництво, щоб разом із маючим в оголошенні потребу отримати з нього користь, і отримавшим знання оживити в пам'яті ...».

Спільним для перших педагогічних пам'яток Київської Русі, у руслі досліджуваної проблеми, було те, що в них утверджувались основи виховання працьовитої людини, певною мірою викладались вимоги до ведення домашнього господарства, де накреслювались методичні аспекти привчання дітей до праці. Так, у настановному творі для князів «Повчання дітям» (поч. XII ст.) Володимира Мономаха подається опис традицій виховання в сім'ї, містяться важливі господарські спостереження з економічної складової суспільного устрою, узагальнення щодо розвитку землеробства, промислів, торгівлі, кредиту тощо. Закликаючи дотримуватися норм, продиктованих християнською мораллю, Володимир Мономах наголошує на необхідності виховувати працьовитість у хлопчиків. Мономах також вказав на зв'язок освіти з потребами життя і діяльністю особистості. Він вважав, що виховання необхідно здійснювати у процесі діяння добрих справ: поваги до старших, заступництва за молодших та скривджених, працелюбності, відповідальності, милосердя. У творі «Моління Даниїла Заточеника» (поч. XIII ст.), виступаючи проти злиденності, яка принижує людську гідність, Данило Заточеник закликав князів оживляти «людей усіх милостю своєю, сиріт та вдовиць...», «... ані злата, ані срібла не держати, роздавати людям» і цьому дітей привчати. Збірники, за визначенням дослідників, були мудрими і органічно поєднували в собі розв'язання пізнавальних і виховних завдань через короткі, влучні, соковиті афористичні вирази, що спрямовані також і на розуміння практичних правил господарської діяльності. Водночас вони відбивали велич педагогічного впливу, вимоги до вчителя, вихователя, взаємовідносини вчителя й учнів, а також думки про методичні складники навчання при отриманні відомостей про господарські звичаї на рівні домашнього господарства, окремого маєтку. З огляду на проблему дослідження, вважаємо, що вказані трактати можна цілком справедливо віднести до витоків формування економічних знань у вітчизняній педагогічній думці, бо вони передбачали практичну спрямованість у формуванні у дітей життєвих уявлень про ведення господарства, якостей бережливих, працьовитих хазяїв.

Характерним для всіх педагогічних пам'яток Київської Русі було й те, що в них акцентувалося на необхідності власного прикладу господаря як необхідної умови й гаранту успіху підготовки дитини до життя. Засуджувались ті, які багато повчають інших або ж виголошують справедливі думки, проте не дотримуються їх. Особливо гостро це звучало в афоризмах, які були улюбленим читанням для наших предків і нерідко ставали для них вчителями дій необхідного для життя й домашнього господарства: «Иже словом мудр, а дела его не свершена, то хром есть»;

«Всяко бо древо от плода познавати подобает». У прислів'ях, приказках втілювалася глибока повага до знань: «Ніхто вченим не вродився», «Праця все перемаже». З особливою повагою співали про толоку – одноразову благодійну працю селян, спрямовану на допомогу вдовам, хворим.

В аспекті досліджуваної проблеми виникає інтерес до середньовіччя, коли церковна і світська література характеризуються пильною увагою до форм і методів виховання дітей. Найповніше вони відбиті у збірнику «Домострой» (XVI ст.), центром уваги якого є певне господарство заможної людини, хазяїна, голови дома, якому підпорядковуються домочадці та слуги. У цьому збірнику звертається увага на безпосередні можливості знань («вежества») та зобов'язання батьків навчати «як повинна жити» дитина, певним чином указується, як у моральних чеснотах, праці повинно виражатися «праведне життя». Отже, економічні знання хоча і розглядалися як отримання відомостей про господарські звичаї ведення господарства, окремого маєтку, упорядкування системи майнових відношень, проте залишалися цілком в обов'язках родини як основних вихователів дитини.

Незважаючи на те, що надання основ економічних знань як практичного досвіду довгий час продовжувало залишатися домінуючою прерогативою сім'ї, поступово, з розвитком державності, створюються сприятливі умови для розвитку основ економічних знань у освітніх закладах. Так, у Києво-Могилянській Академії (заснована в 1632 р. митрополитом Петром Могилою) викладались основні положення античної економії Ксенофонта і Аристотеля, канонічної політекономії Середньовіччя, меркантилізму, сільської економії. Як свідчать результати проведеного дослідження, у XVI–XVII ст. ідея розуміння практичних правил господарської діяльності набула подальшого розвитку та знайшла практичне втілення в діяльності братських шкіл, Острозької слов'яно-греко-латинської академії (1576-1636 рр.), у працях відомих освітян і громадських діячів. Аналіз статутів братських шкіл дозволив з'ясувати ті основні напрямки навчально-виховного процесу, які були розроблені організаторами й учителями щодо пізнання життєвих уявлень про власність, вироблення вміння господарювання. У площині досліджуваної проблеми звернемо увагу, що тут чітко були розроблені вимоги щодо дбайливого ставлення до матеріальних цінностей, що, з одного боку, є свідомством про введення основ економічних знань, з іншого – про їх практичний характер.

Аналіз історико-педагогічних джерел не залишає сумніву, що питання отримання основ економічних знань як невід'ємного елементу освіти і виховання в цілому лейтмотивом проходить у вченнях і поглядах просвітителів, педагогів і економістів XI–XVI ст.

ПАТРИОТИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ СОВРЕМЕННОЙ МОЛОДЕЖИ

О. Н. Василенко, г. Харьков

В условиях возрождения национальной культуры, возвращения к истокам православия актуальными становятся вопросы воспитания гражданина своей страны, любящего свою землю, народ, культуру, осознающего свои права и обязанности. И именно патриотизм как качество личности проявляется в любви к Отечеству, преданности, готовности служить своей Родине.

Изучение сущности понятия «патриотизм» показало, что это:

«преданность и любовь к своему Отечеству, народу и готовность к любым жертвам и подвигам во имя интересов своей Родины» (С. Ожегов);

«особое эмоциональное переживание своей принадлежности к стране и своему гражданству, языку, традициям» (В. Ерофеев, А. Чадаев);

«любовь к Отечеству, привязанность к своей культурной среде, гражданственности, основной долг благодарности к родителям, расширяясь в своем объеме, но, не изменяя своей природе, становится обязанностью по отношению к тем союзам, без которых родители произвели бы только физическое существо, но не могли бы дать ему преимуществ достойного человеческого существования. Ясное сознание своих обязанностей по отношению к Отечеству и верное их исполнение образуют добродетель патриотизма, которая издревле имела и религиозное значение. Отечество не было только географическим или этнографическим термином – оно было вотчиной особого бога, который сам, по всей вероятности, был более или менее отдельной трансформацией умершего родоначальника. Таким образом, служба Родине была деятельным богослужением, патриотизм совпадал с благочестием. Идея патриотизма выводилась из сущности христианского начала: и в силу естественной любви и нравственных обязанностей к своему отечеству полагает его интерес главным образом в тех высших благах, которые не разделяют, а соединяют людей и народы» (Брокгауз и Эфрон); «проявление любви к Отечеству: душу свою полагает не только тот, кто будет убит на поле сражений за свой народ и его благо, но и всякий, кто жертвует своим здоровьем или выгодой ради Родины» (Н.В. Маслов).

Как видим, что с разных позиций сущность понятия «патриотизм» не ограничивается только любовью к Отечеству, а «возвышается до уровня жертвенного отношения к нему, до возможности ... отдать за него жизнь, до решимости вынести вместе со своим народом любые испытания, скорби и лишения» (Е. Шестун). А с другой стороны, патриотизм – «... уважение

к национальным святыням, укрепляет любовь к Родине, проявляет чувство гордости за ее могущество, честь и независимость...» (С.Ю. Дивногорцева).

Рассматривая патриотизм как одну из сторон, определяющих духовную, нравственную значимость личности, необходимо его начинать прививать с раннего детства. Анализ педагогических работ И.А. Ильина, С.Ю. Дивногорцевой, Н.В. Маслова, Е. Шестуна позволил по-другому посмотреть на известные формы и методы патриотического воспитания ребенка на разных этапах его жизни:

- народные песни, колыбельные, мультфильмы, сказки, которые основываются на народных традициях, на образцах героизма, доблести нашего народа; родной язык, раскрывающий красоту речи (для детей дошкольного возраста);

- история, литература, поэзия, жизнь героев, пробуждающие волю к доблести, жажду подвига; молитва (Н.В. Маслов) (младший школьный возраст);

- территория (малая родина), хозяйство для понимания, «... что народ живет не для земли и не ради земли, но что он живет на земле и от земли...» (С.Ю. Дивногорцева) (старший школьный возраст);

- армия, формирование духа воина, стоящего на страже правопорядка (молодость).

Следует отметить, что представленные формы и методы не раскрывают всех аспектов формирования патриотизма у молодежи, но показывают основные направления воспитания в семье, в учебных учреждениях.

**УРАХУВАННЯ ОСОБИСТІСНИХ ЯКОСТЕЙ ЯК УМОВА
ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО РОБОТИ
З ВІЛ-ПОЗИТИВНИМИ ЛЮДЬМИ**

Д.В. Велигодська, м. Харків

Професія соціального педагога, як і соціального працівника, визнана в Україні де-юре трохи більше 15 років тому, і система професійної підготовки відповідних фахівців переживає складний період свого становлення, що пов'язано із низкою соціальних та економічних факторів в нашій країні. З кожним роком кількість клієнтів соціальної роботи збільшується, що обумовлює збільшення потреби у спеціалістах, які розуміються на специфічних потребах об'єктів соціально-педагогічної діяльності. В навчальних планах вищих навчальних закладів, які готують фахівців, багато присвячено теоретичним основам соціально-педагогічної діяльності, але не всі навчальні предмети

спрямовані на розмаїття потреб та проблем клієнтів. Дуже мало присвячено тематиці соціально-педагогічної діяльності з ВІЛ-позитивними людьми.

Водночас аналіз епідеміологічної ситуації з ВІЛ-інфекції в Україні вказує на зростаючу динаміку збільшення кількості випадків ВІЛ-інфікування та захворюваності на СНІД. Ланки суспільства все більше потребують уваги з боку соціальних служб не тільки з профілактичною метою, а й з метою соціального обслуговування та соціального супроводження. Враховуючи, що ВІЛ-інфіковані та хворі на СНІД є людьми, які й досі залишаються стигматизованим прошарком населення і їм притаманна низка психологічних рис, таких як емоційна закритість, страх розкриття статусу, депресивні стани тощо. Ці риси заважають налагодженню контактів і подальшій роботі із фахівцями, що працюють у даному напрямку. Спеціалісти повинні мати певний професійний рівень підготовленості та професійні якості, що сприятимуть ефективній співпраці з хворими людьми.

Соціально-педагогічна робота належить до таких видів професійної діяльності, в яких не лише знання та вміння, а й особистісні риси спеціаліста впливають у багатьох випадках на її результативність.

Проведений нами аналіз літератури дає підстави констатувати, що науковці виокремлюють три групи професійних особистісних рис соціального педагога:

1. Психофізіологічні характеристики, які обумовлюють здібності для соціально-педагогічної діяльності. До них належать психічні процеси (сприйняття, пам'ять, уява, мислення), психічні стани (втома, апатія, стрес, тривожність, депресія), увага як стан свідомості, емоційні та вольові прояви (стриманість, наполегливість, послідовність, імпульсивність). Психологічні характеристики мають відповідати вимогам до фахової діяльності соціальних педагогів.

2. Психологічні якості, що характеризують соціального педагога як особистість. До цієї групи якостей зараховують самоконтроль, самокритичність, самоаналіз, прагнення до самовдосконалення, самооцінку власних вчинків, а також стресовитривалість (фізична тренуваність, самонавіювання, вміння переключатися й управляти власними емоціями). Вони допомагають уникнути професійних стресів, здійснювати самоменеджмент – послідовне, цілеспрямоване використання ефективних методів і технологій самореалізації, саморозвитку творчого потенціалу. Також до цієї групи належать емоційна врівноваженість, низька тривожність, творче мислення, послідовність у діях, врівноваженість, низька тривожність, творче мислення, послідовність у діях, наполегливість, стриманість, уважність, спостережливість.

3. Психолого-педагогічні якості, які впливають на ефект особистої привабливості. Такими якостями є комунікабельність (уміння швидко налагоджувати контакт із людьми); емпатійність (здатність співпереживати);

атрактивність (зовнішня привабливість особистості); красномовність (вміння гарно, майстерно говорити, ораторський хист); знання себе і вміння допомагати іншим поводитись у стосунках з клієнтом тощо.

Звичайно, що повний перелік необхідних якостей притаманний лише образу ідеального соціального педагога чи соціального робітника і кожний майбутній фахівець із соціальної роботи повинен пройти професійну діагностику певних психологічних якостей перед здобуттям вищої освіти і потім в процесі навчання намагатися розвинути в собі саме ті якості, що необхідні для роботи з тією чи іншою категорією клієнтів.

Соціально-педагогічна робота з ВІЛ-позитивними та хворими на СНІД людьми має певну специфіку, обумовлену низкою причин, що зазначені вище. Тому, на наш погляд, серед професійних якостей фахівців є більш пріоритетні, які необхідно мати. Цікавим для з'ясування даного факту є результат експрес-опитування, проведеного нами у Харківському відділенні «Всеукраїнської мережі людей, що живуть з ВІЛ», в якому взяли участь 29 респондентів. Їм було запропоновано провести ранжування 10 професійних якостей особистості: професійна компетентність, комунікабельність, атрактивність, щирість, чесність, стриманість, наполегливість, толерантність, емпатійність, доброзичливість. Зазначені якості були обрані з огляду, по-перше, на професійні вимоги громадських організацій, що працюють у сфері надання послуг ЛЖВ, до соціальних робітників, по-друге, з урахуванням методичних рекомендацій щодо паліативного догляду за хворими на СНІД.

В опитуванні взяли участь 10 чоловіків та 19 жінок, які живуть з ВІЛ. Середній вік чоловіків – 34 роки, жінок – 30 років.

Аналіз відповідей наочно продемонстрував, що абсолютна більшість опитаних найважливішими рисами, які повинні бути притаманні соціальному педагогу, вважають професійну компетентність і доброзичливість. 59% опитаних вказали, що це – емпатійність. Половина респондентів відмітили як найважливішу рису стриманість.

Важливими, обов'язковими та необхідними названі чесність (73% опитаних, з яких 35% – відмітили цю рису як найважливішу), комунікабельність (такі ж дані), щирість (66% опитаних, з яких 31% – відмітили цю рису як найважливішу) і толерантність (65% опитаних, з яких 24% – відмітили цю рису як найважливішу).

Окремо зазначимо, що такі риси, як комунікабельність, щирість, чесність, стриманість, толерантність, емпатійність не були оцінені жодним респондентом найнижчою оцінкою взагалі.

Водночас найменш важливими та навіть альтернативними опитані вважають такі якості, як атрактивність (59% опитаних) та наполегливість (62% опитаних).

Використовуючи отримані результати, ми, безумовно, не претендуємо на широкі узагальнення, але навіть ці результати дають можливість зробити висновок, що при підготовці соціальних педагогів вищим навчальним закладам конче необхідно віддавати пріоритет не лише формуванню професійної компетентності, а й зосередити особливу увагу на системності формування тих особистісних якостей, які відповідали б очікуванням різноманітних соціальних категорій, в тому числі ВІЛ-позитивних людей.

Для досягнення цього є доцільним, зокрема, у рамках навчальних предметів, які стосуються соціально-педагогічної діяльності, розглядати різноманітні ситуації з точки зору етики, в тому числі із запрошенням до участі самих ВІЛ-позитивних людей; організувати практику студентів, яка б передбачала безпосередній контакт з цільовими соціальними групами; організувати проведення різноманітних досліджень, анкетувань, опитувань з метою урахування специфічних потреб людей, які живуть з ВІЛ.

МОРАЛЬНО-ЕТИЧНА КУЛЬТУРА КОНСУЛЬТАНТА З ДКТ

С.В. Велигодський, м. Харків

В умовах розповсюдження ВІЛ-інфекції в Україні дедалі актуальнішою стає питання підготовки консультантів з ДКТ (добровільного консультування та тестування на ВІЛ-інфекцію) з числа медиків, соціальних працівників, психологів, представників громадських організацій. З огляду на специфіку проблеми, однією зі складових вимог до такого консультанта є відповідність його особистості і поведінки моральній нормі як формі моральних вимог, які регулюють поведінку людей через загальні приписи і заборони, які поширюються на однотипні вчинки. У консультуванні з ДКТ моральна норма є загальною змістовною вимогою до поведінки та діяльності консультанта у його ставленні до клієнтів (пацієнтів) та інших суб'єктів роботи з ними, справедлива в усіх ситуаціях та обставинах. За умов, коли ті, хто звернулися за консультацією, є переважно представниками груп, що уразливі до ВІЛ (споживачі ін'єкційних наркотиків, робітники комерційного сексу, чоловіки, які мають секс з чоловіками, та ін.), тобто тими, хто сприймається суспільством крізь стигму і дискримінацію, відповідність моральних вимог до самого консультанта з ДКТ критеріям моральності й етики є очевидною.

Також норми професійної моралі у консультуванні з ДКТ – це не лише інструмент для досягнення мети, але й засіб регуляції поведінки консультанта. Об'єктивно обумовлені взаємодією соціальних, групових та

особистісних інтересів, норми професійної моралі є такими імперативами, які вимагають від консультанта певної, соціально необхідної та професійно обумовленої поведінки. Норма професійної моралі може мати різний ступінь узагальнення, у зв'язку з чим можна розрізнити загальні та окремі (специфічні) норми професійної моралі консультанта з ДКТ.

Основою етичної поведінки консультанта є моральні норми. Саме вони разом із правилами консультування, по-перше, регламентують професійну діяльність кожного конкретного консультанта; по-друге, регламентують діяльність і взаємодію різних консультантів між собою; по-третє, регламентують взаємовідносини з іншими інститутами. Тому в етичних нормах консультування відображаються основні вимоги та критерії поведінки і дій консультанта, які диктуються специфічними умовами і змістом його діяльності.

Моральність є основою етичної свідомості та особистості консультанта, причому вона розглядає поведінку та діяльність з точки зору їх моральної цінності. У формуванні етичної свідомості консультанта значну роль відіграє професійна моральна свідомість.

Моральна свідомість консультанта включає три компоненти, а саме: моральні знання, моральні переконання, моральну потребу.

Перші існують у формі відображення об'єктивного світу в свідомості людини через поняття, судження, теорії тощо. Знання виступають керівництвом до дії за умови перетворення їх на переконання, що передбачає поєднання інформативної сторони із спрямованістю, стимулом до дії. Моральні знання отримуються у процесі навчання через ознайомлення із суттю моральності, її змістом, функціонуванням у суспільстві, системою її вимог та санкцій за відхилення від установлених норм. Моральні знання дозволяють консультанту порівнювати власні моральні нормативи з професійними, соціально значущими та відповідно коригувати свою моральну позицію.

Основна моральна настанова, яка визначає мету і напрям вчинків людини, тверда впевненість у чомусь, заснована на певній ідеї та світогляді – це і є моральні переконання. Вони є вищим ступенем розвитку особистості консультанта, його свідомості, оскільки в їх основі лежить глибока і багатостороння оцінка особистістю відомих їй моральних норм, перевірка їх соціальною практикою, життєвим і професійним досвідом.

Моральні переконання, безумовно, вимагають від консультанта вміння подивитися на свою працю з точки зору інтересів справи, з'ясувати співвідношення між корисним, що він робить для суспільства і клієнтів, та тим, що зобов'язаний зробити; визначають теоретичну і практичну підготовленість до професійної діяльності; виступають основою для його свідомого ставлення до своєї поведінки та дій у практиці консультування;

беруть участь у формуванні вольових якостей особистості та стійких форм морального реагування на навколишню дійсність.

Моральні знання, які стали вже моральними переконаннями консультанта, формують моральну потребу. Потреба – стан людської особистості, соціальної групи чи суспільства в цілому, що виражає необхідність у чомусь і є рушійною силою їхньої активності, а моральна потреба – це найвищий ступінь моральної свідомості консультанта, який характеризується наявністю моральної потреби у дотриманні вимог професійної етики. Коли дотримання вимог професійної етики стає внутрішньою потребою людини, вона відповідно до етичних принципів організує всі свої вольові та емоційні якості, спрямовує зусилля на вирішення етично складних проблем саме з точки зору моральності. У цьому випадку дотримання вимог професійної етики стає стійкою якістю особистості, значним фактором, що мобілізує її для організації своєї поведінки і діяльності, справою обов'язку та совісті, честі й гідності.

Високий рівень розвитку моральної, етичної свідомості та моральних якостей консультанта з ДКТ дають йому моральне право займати провідне становище у стосунках із клієнтом (пацієнтом).

Специфічним виміром відповідності моральної свідомості консультанта моральним уявленням та ціннісним орієнтаціям масових етичних суджень виступає рівень моральності професіонала. Рівень моральності консультанта з ДКТ повинен бути вище середнього, оскільки тільки це дає йому право спілкуватися з людиною, що потрапила у біду. Високий рівень моральності людини передбачає здатність розуміти іншу людину, допомагати тактовно, без докорів та моралізації.

Моральна поведінка консультанта з ДКТ визначається певними моральними і душевними його якостями. Їх формування відбувається шляхом засвоєння духовних цінностей суспільства та професії, перетворення у процесі діяльності в переконання і потреби. Наявність відповідної моральної поведінки та моральних якостей сприяють підвищенню рівня суспільної моральності і, таким чином, вирішенню низки соціальних проблем.

Високоморальна особистість консультанта з ДКТ, професійний рівень етики його поведінки при консультуванні забезпечують не лише позитивний вплив на учасників цього процесу, а й мають багатосторонній виховний ефект.

**ВПЛИВ ПРАВОСЛАВНОЇ РЕЛІГІЇ ТА ВІРИ НА ФОРМУВАННЯ
МОРАЛЬНО-ЕТИЧНИХ ТА ДУХОВНО-ЕСТЕТИЧНИХ ПОГЛЯДІВ
І. Ю. РЕПІНА У ПІЗНІЙ ПЕРІОД ТВОРЧОСТІ**

О. І. Вовк, м. Харків

Ілля Юхимович Рєпін (1844–1930) відомий більшості наших співвітчизників перш за все як художник-реаліст, майстер жанрової та історичної картини, неперевершений портретист. Разом із тим твори, присвячені питанням православної релігії та віри, також займали у творчому арсеналі живописця нехай не провідне, однак достатньо важливе місце. Сьогодні нам відомо про існування близько чотирьох десятків рєпінських живописних творів на релігійну тематику, що, за нашими підрахунками, складає близько п'ятнадцяти відсотків від усього його художнього доробку. Кількісний аналіз репродукцій картин І. Ю. Рєпіна дозволив встановити, що особливо сильно євангельська тематика займала помисли живописця в останні роки його життя. Що ж стало тому причиною?

Як відомо, з 1880 року Ілля Юхимович зблизився із Л. М. Толстим, засвоїв та співчутливо поставився до багатьох його ідей, у тому числі й у питаннях православної віри. Більше того, коли Толстой був відлучений від Церкви, Рєпін, за власним зізнанням, «дав слово не переступати поріг Церкви». Ми достеменно не знаємо, чи це було сказано зопалу, що було властивим для гарячого темпераменту художника, чи за наведеними словами стояли якісь ґрунтовніші переконання. Ясно одне: через нетривалий час митець глибоко розкаявся за ці святотатні думки.

Буремні події, що карколомно змінили життя цілої імперії, а Фінляндії, в якій тоді мешкав майстер пензля, принесли незалежність, змінили і світоглядні установки самого Рєпіна. Він все частіше став відвідувати Церкву, де ревно молився та навіть співав на криласі. Близькі люди згадували, що у своїх бесідах живописець все частіше повертався до питань віри у Бога. В одному із листів митця, датованому 1920 роком, читаємо: «Нині у нас Христос воскрес – я говорю – сорок років пропустив...».

Однією із головних причин, що спонукала Іллю Юхимовича повернутися до лона Церкви, стали, вочевидь, події, котрі відбувалися на його Батьківщині, яка опинилася під владою більшовиків. Затяте богоборство, масове знищення храмів та ікон, переслідування священнослужителів та звичайних вірян – усе це глибоко схвилювало художника, змусило замислитися про власне духовне становище, життя залишених у Росії рідних, долі мільйонів співвітчизників. В одному із рєпінських епістоляріїв, датованому тим же 1920 роком, читаємо: «Коли чернь грабіжницьки постала біля влади, почала глумитися над усіма святинами народу, паплюжити храми, я пішов до

Церкви... і тепер вважаю, що Церква є велике знамено народу, й ніхто ніколи не збере народ так, як Церква».

Пережитий духовний перелом дав Іллі Юхимовичу поштовх до написання ним низки творів «Євангельського циклу», створеного протягом першої половини 1920-х років. Найбільш неоднозначною, а за оцінками деяких експертів і найбільш величною серед усіх репінських полотен на релігійну тематику була «Голгофа» (1921–1922, Музей Принстонського університету, США).

За задумом самого автора, картина мала відобразити місце страти очима воскреслого Христа. Сюжет твору не просто трагічний; його композиція фізично лякає. Над спустошеною землею піднімається імлістий світанок, розкидаючи навколо криваві відблиски. Все навкруги сповите димом, який клубочиться звідкись знизу та закриває сонце. Прямо перед очима глядача бовваніють два хрести із трупами розбійників. Третій хрест – той, на якому було розіпнуто Христа – повалений. Навколо, передчуваючи близьке пирування, бродить зграя псів, притягнутих сюди смородом мертвої плоті.

Ми вважаємо, що зображена Репіним сцена є символічною. Животворний Хрест, священна реліквія Християнства, повалений на землю та оточений бродячими псами, викликає жах та загострює відчуття зображеної зневаги до будь-яких канонів моралі та духовності. Самі собаки, згідно із текстами Святого Письма, є нечистими тваринами; із ними порівнюються псевдовчителі, гнобителі, язичники, нечестиві люди. Все це наштовхує на думку, що митець за допомогою живописних прийомів відобразив власне душевне становище та висловив своє ставлення до сучасних йому подій, котрі відбувалися у Радянській Росії.

Підсумовуючи вищевикладене, можемо констатувати, що відносини І. Ю. Рєпіна із Православною Церквою протягом усього його довгого життя не можна назвати простими та однозначними. Але саме Церква допомогла митцеві в один із найбільш складних періодів по-іншому подивитися на своє буття, переоцінити власні світоглядні устої та повернутися на шлях до спасіння.

**СВІТОГЛЯДОФОРМУЮЧИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПРАВОСЛАВ'Я
У СВІТІ ІНФОРМАЦІЙНИХ ФАНТОМІВ
(ІДЕЙНО-АКСІОЛОГІЧНІ ТА ОСВІТНЬО-ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ)**

О.Ю. Волох, м. Харків

Найважливішою складовою самосвідомості кожної людини є достатньо чітко сформований образ світу і образ часу, в якому вона перебуває.

У суспільстві початку третього тисячоліття, яке за його власною самооцінкою може вважатися «інформаційним», образи світу і часу переважно формуються інформаційними потоками, продукованими потужними ЗМІ. Проте навряд чи можна говорити про достатньо високий якісний рівень цих потоків, зокрема в контексті формування у свідомості сучасної людини цілісного образу світу та адекватного критичного ставлення до нього.

Сучасну добу представники гуманітарної культури вже декілька десятиліть іменують добою постмодерну, що розуміється як якісно новий стан культури, характерними рисами якого виступають розірваність, мозаїчність, аморфність. Самосвідомість сучасної людини як сукупність уявлень про світ та власне місце в ньому нагадує розбите дзеркало, складені до купи фрагменти якого все одно не дають цілісного образу дійсності. Більш того, ті, хто формують інформаційні потоки, не зацікавлені у створенні у споживача інформації адекватно-цілісного світогляду. Наш час можна розглядати як період панування інформаційних фантомів. Життя соціуму епохи постмодерну, на думку французького філософа Гі Дебора, розгортається як калейдоскоп вистав. Вистава є затвердженням видимості і затвердженням будь-якого суспільного життя як простої видимості. Вистава репрезентує собою і саме суспільство, і частину суспільства, і інструмент уніфікації суспільства. У колах західних теоретиків авангардистського спрямування існує думка про маскарадний карнавальний характер суспільного життя і способи його сприйняття. Політика, економіка в рекламному обрамленні, комерціалізоване мистецтво трансформувалися у «шоу-бізнес». Україна також, дедалі більше втягуючись у глобалізаційні процеси, потерпає від соціокультурних наслідків такої «інтеграції». Духовний та інтелектуальний вакуум, що утворився внаслідок надто тривалого панування агресивно-атеїстичної богоборчеської влади протягом двох десятиліть пострадянської доби, інтенсивно заповнювався квазіцінностями споживацької масової культури. Омріяного духовного ренесансу, на який сподівалися представники національної гуманітарної інтелігенції, так і не відбулося. Навпаки, постійно зростають на тлі соціально-економічних негараздів кризові явища у національному культурному просторі, у моральній свідомості соціуму. Комерціалізована масова культура, ЗМІ, намагаючись маніпулювати суспільною свідомістю, звертаються до низьких bestialних складових людського ества. Зокрема, це чітко виявляється в агресивно-нав'язливій комерційній та політичній рекламі, попкультурі тощо. Експлуатується тяжіння масового споживача до примітивних образів і символів.

В цілому, в інформаційній економіці різко зросла цікавість до образу, знаку, символу як нових реалій, що мають не стільки ціннісно-естетичний, скільки комерційно-споживацький сенс. Сучасне інформаційне суспільство стало здійснювати прямий вплив на свою власну свідомість, відкривши

принципово новий напрям своєї еволюції – «ментальну» еволюцію. Відбулася принципова зміна механізму сприйняття світу не тільки окремою людиною, але й соціумом в цілому. Це сприйняття формується глобальними ЗМІ з використанням інформаційних технологій, які, враховуючи, що «картина сильніша за слово», роблять акцент на сприйнятті не слова, пов'язаного з логічним типом мислення, а цілісного образу, що здійснює сильніший вплив на відчуття. Динамічний і скерований вплив на індивідуальну свідомість призводить до того, що вона починає жити не в реальному світі, а у світі інформаційних фантомів, через призму яких оцінює буденну реальність. Ідея Гі Дебора про те, що вчинки належать не людині, а тільки тому, хто їх їй репрезентує, стає дедалі більш очевидною в контексті існуючих інформаційних фантомів, сконструйованих фахівцями в царині high-hume.

Вже стало технологічно можливим створення надзвичайно реалістичних напіввіртуальних або повністю віртуальних образів особистостей в царинах політики, культури, науки, що мали вплив на свідомість мільйонів людей. Сучасні технології відкривають практично неосяжні можливості для образотворення у всіх царинах. Головне полягає в тому, щоб ці можливості не використовувалися з метою маніпулювання свідомістю, зокрема масовою свідомістю, що може вивести концепцію маркузеанського репресивно маніпуляторського суспільства на якісно новий, більш небезпечний рівень. У наш час, можливо, як ніколи раніше, актуалізується біблійна заповідь «не створи собі кумира». Дійсно, поп-культура, політикум і контрольовані ними ЗМІ постійно продукують кумирів, ідолів для не надто вимогливого натовпу, головними рисами яких є епатажність й провокативність. Розтлінна, соціально небезпечна сутність цих «кумирів» виявляється, передусім, навіть не у пропаганді на сцені, телебаченні або в Інтернеті відвертого хамства, насильства або сексуальної розпусти. Значно гіршим є закріплення з допомогою комерційних ЗМІ у суспільній свідомості сприйняття представників квазіеліт у царинах економіки, політики та попкультури як цілком позитивного явища, як прикладу особистої успішності, тобто їхня моральна легітимація. З недоречним пієтетом і неприхованою заздрістю ЗМІ докладно смакують подробиці «солодкого життя» олігархів, горе-політиків та горе-митців, змальовують атрибути обурливої незаслуженої розкоші, що їх оточують. Усе це розбещує суспільство гірше за будь-яку порнографію, оскільки відбувається фарисейське стирання грані між Добром і Злом, затверджується релятивістська модель суспільної моралі, підривається віра у таку провідну етичну категорію, як соціальна справедливість, авторитет суспільних інституцій. За умов моральної кризи, що охопила сучасне українське суспільство, поширення деструктивного типу масової культури, чужорідних сектантських течій дедалі доцільнішою стає взаємодія між представниками світської гуманітарної інтелігенції та церковними інститу-

ціями. Ця взаємодія може здійснюватися не тільки на рівні участі у роботі спільних конференцій, круглих столів, колоквиумів, але й на рівні репрезентованості церковних структур в навчальному процесі у середній та вищій школах. Звичайно, в даному контексті йдеться лише про помірковану інтеграцію представників духовництва в освітянсько-виховну роботу навчальних закладів, без будь-яких порушень закріпленого в українському законодавстві світського статусу освіти, наприклад, на рівні факультативних курсів з Православної етики, Закону Божого тощо.

УКРАЇНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО У ПОШУКАХ ПОСТАТЕЇСТИЧНОЇ ПАРАДИГМИ ДУХОВНОСТІ

О.Ю. Волох, м. Харків

У наш час склався особливий стан релігійності суспільства, яке пройшло через досвід масового атеїзму. Потужні ентропійні процеси, що пронизують майже всі царини буття сучасного українського суспільства, спонукають представників державних управлінських еліт та представників гуманітарної інтелігенції до пошуків сучасної парадигми духовності, яка б сприяла подоланню серйозної моральної кризи, що охопила майже всі верстви населення нашої країни. Поряд з тенденціями, спільними для всіх сучасних секулярних суспільств, на кшталт впливу квазінаукових та езотеричних сект, постатеїстична стадія характеризується рядом особливостей, до яких належить, зокрема, «релігійне відродження», тобто повернення соціуму до свого доатеїстичного стану. Відроджуються традиційні віровчення: православ'я, католицизм, іслам, буддизм, іудаїзм. При цьому новонавернені вносять у життя своїх церков емоційну екзальтованість та догматичне невігластво, романтику охоронного націоналізму та месіанських очікувань.

Інша тенденція, навпаки, веде у протилежний бік від сучасного стану релігії до глибокої архаїки і може бути визначена як неоязичництво та радикальний традиціоналізм. Іноді до неоязичництва домішуються екологічні міркування про переваги язичницького культу стихій у справі охорони довкілля. Досить часто в язичницькому дусі розтлумачується саме православ'я, переваги якого перед іншими напрямками християнства вбачають в його фундаменталізмі, а також, у злитті релігії «небесного Отця» з древнім культом рідної матері-землі. До неоязичництва можна віднести й численні захоплення магією, екстрасенсорикою, спіритизмом та інші практики, пов'язані своїми витоками з ранніми фетишистськими та анімістичними уявленнями.

Відродження усього цього первісно-синкретичного комплексу давніх прарелігій було природнім наслідком комуністичних перетворень у більшовицькій Росії. Комунізм значною мірою був задуманий як відродження на вищому історичному щаблі докласової общинної формації і в цьому сенсі повернення від релігій, що «відчужують» у класовому суспільстві до віри у тотальну одухотвореність матерії, яка є джерелом саморуху, є закономірним і близьким до язичницьких уявлень про духів природи. Поряд з відродженням традиційних віровчень і язичницької архаїки є ще одна тенденція, яку можна назвати релігійним модернізмом. У духовному вакуумі пізньої радянської та пострадянської доби релігійність почала відроджуватись у тій формі, яку підготував для неї період атеїзму, як бідна релігія, просто «віра» без уточнень, додатків, без чітких конфесійних прикмет – цілісне неподільне почуття Бога, що зростало поза історичних, національних, конкретно-церковних традицій. Створюється новий тип віри, що має своїм підґрунтям унікальне явище світової історії – масовий атеїзм. «Смерть Бога», проголошена Ніцше, все ще лишається останнім словом у радикальній західній ідеології, яка вчить людину жити в умовах відсутності Бога, у секулярному соціумі. Якщо протестантська теологія «Смерті Бога» (Олтайзер, Хамілтон) відбиває крайній ступінь секуляризації віри, то постатеїзм вже переступає цю межу, не завершує попередній і розпочинає новий етап релігійної історії. Бог вже вмер – і тепер воскресне і притому саме в тій країні, яка першою в Новий час розіп'яла його. У цілому, можна виокремити три тенденції у першому на планеті постатеїстичному суспільстві. Традиціоналізм, що віднаходить себе у рамках традиційних конфесій, неоязичництво, скероване до цілісності первісних спільнот, до архаїчних святинь ґрунту і крові, бідна релігія, вільна від історичного розділення вірувань, що перебуває у надії майбутнього їхнього єднання навколо очікуваного Богоявлення. Традиційні знаки, атрибути віри зберігають значення у якості спадкоємності щодо колишніх одкровенень, але центр релігійного почуття переміщається на грань сьогодення і майбуття. Наразі важко передбачити, яка саме форма релігійності стане домінантною після тривалого панування богоборчеської ідеології в ойкумені, що прагне повернутися до Бога. Проте навряд чи варто залишати це питання на розсуд долі. За останні двадцять років, використовуючи недосконалість законодавчої бази, що має регламентувати діяльність релігійних організацій, в Україні у великій кількості поширилися різноманітні релігійні та квазірелігійні утворення, серед яких є чимало небезпечних для наших співгромадян, деструктивних, тоталітарних сект, саме існування яких складає неабияку небезпеку для суспільства. Достатньо згадати злочинну діяльність сумнозвісного «Білого братства», хоча і в наш час на теренах нашої країни існує достатньо структур, які, приховуючись під вивісками різних релігійних

організацій, насправді займаються шахрайськими оборудками, використовуючи довірливість шукачів «істинної» віри. Виходячи з усього сказаного вище, можна стверджувати, що необхідність взаємодії між представниками гуманітарної інтелігенції (культурологами, філософами, релігієзнавцями) з одного боку та представниками традиційних релігійних конфесій, передусім УПЦ (оскільки вона є найвпливовішою у центральних і східних регіонах нашої країни), є очевидною.

АСПЕКТ ДУХОВНОСТИ И ПСИХИЧЕСКОЕ ЗДОРОВЬЕ СОВРЕМЕННОЙ МОЛОДЕЖИ

В.Л. Гавенко, Н.В. Георгиевская, Т.П. Мозговая, г. Харьков

В уставе ВОЗ под психическим здоровьем понимают: отсутствие выраженных психических расстройств; определенный резерв сил человека, благодаря которому он может преодолеть неожиданные стрессы, затруднения, возникающие в исключительных обстоятельствах; состояние равновесия между человеком и окружающим миром, гармонии между ним и обществом, сосуществование представлений отдельного человека с представлениями других людей об «объективной реальности» (Сарториус Н., 1983, ВОЗ).

Экономический, политический, морально-нравственный кризис, наблюдаемый в нашей стране, приводит к кризису семьи, большому числу разводов. По некоторым данным, каждый шестой ребенок и подросток воспитывается в неполной семье или без семьи, отмечается большой рост курения, потребления алкоголя, наркотических средств и заметный рост женской и детской преступности. Психологические исследования отмечают, что подавляющее большинство подростков и студентов единственным надежным гарантом своего успешного будущего видит семью, но, к сожалению, наибольшая конфликтность отмечается к родному отцу. Если взять наилучшую часть молодежной популяции, а именно студентов, то даже в этой среде отмечается рост дисциплинарных нарушений, отчислений из учебных заведений и неуверенность в своем будущем.

За последние годы, по данным Минздрава Украины, после успешного завершения обучения и получения диплома до 30% выпускников не преступают к своей профессиональной деятельности, что вызывает тревогу общества и требует исключительного внимания, в первую очередь, по нашему мнению, к духовной жизни студенчества.

ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ ДЕЗАДАПТИВНЫХ РАССТРОЙСТВ В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ

В.Л. Гавенко, Н.В. Георгиевская, Т.П. Мозговая, г. Харьков

С середины 80-х годов нами предложена пятиуровневая концепция уровней психологического и психического здоровья и стадий формирования самых распространенных психосоматических заболеваний (см. схему). Первый уровень здоровья представлен соматическим компонентом, второй – физиологическим, третий – психологическим, четвертый – социальным, пятый – духовным, морально-нравственным (культуральным).

Схема уровней здоровья и стадии формирования болезни в аспекте адаптации

З Д О	5	Морально-нравственные (культуральные)	Д Е З А Д А П Т А Ц И Я	Морально-нравственные (культуральные)	5	З Д О
Р	4	Социальные		Морально-нравственные (культуральные)	5	З Д О
О	3	Психологические		Социальные	4	Р
В	2	Физиологические		Психологические	3	О
Б Е	1	Соматические		Физиологические Соматические	2 1	В Б
		Клинико-психопатологические проявления. Единичная астеническая реакция	Стадия формирования болезни в адаптационном аспекте. Стадия мин. физиологического напряжения.	0,8	Предболезнь изменения	
		Астенический симптом	Стадия кратковременного напряжения	0,6	Болезненные проявления	
		Астенический синдром – Астено-гипертензивная форма	Стадия перенапряжения, неустойчивой адаптации	0,4		
		Астенический синдром – Астено-невротическая форма	Стадия истощения адаптации с неспецифическими проявлениями	0,2	Болезнь	
		Астенический синдром – Астено-гипостеническая форма	Стадия специфических изменений болезни.	0		
		Астенические проявления: невротические, психотические органические				

Декларируемое биопсихосоциальное единство как основа сущности человека медиками и научными работниками больше всего изучалась на уровне биологического, психического составляющих, и в меньшей степени на уровне социальном. Только в самое последнее время появилось массовое желание изучать качество жизни здоровых и больных людей, и все равно явно недостаточное внимание сохраняется к изучению духовных, морально нравственных, культуральных аспектов.

С середины 80-х годов и по настоящее время коллективом опорной кафедры Минздрава Украины психиатрии, наркологии и медицинской психологии ХНМУ проводились массовые популяционные проспективные

исследования школьников и студентов в естественных условиях учебы, которые позволили отметить снижение уровня психологического, психического здоровья и значительный рост дезадаптивных расстройств и непсихических психических расстройств в рамках психосоматических и психических реакций, состояний и заболеваний.

Резкий рост дезадаптивных расстройств, психических и психосоматических заболеваний заставляет обратить внимание на качество жизни и духовность людей. По нашему глубокому убеждению, эти исследования должны проводиться массово, популяционно и динамически одними и теми же стандартными методами исследования, позволяющими делать доказательные выводы.

САМОІДЕНТИФІКАЦІЯ ПРАВОСЛАВНОЇ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ПОЛІКОНФЕСІЙНОСТІ УКРАЇНИ

Т.В. Гаврилюк, м. Київ

Адаптація релігії до соціальних змін в суспільстві, її активне входження у внутрішню та зовнішню політику є суттєвою ознакою сьогодення. В умовах глобалізаційних процесів сучасності, за яких стало можливим формування нового типу релігійності, відбуваються цікаві трансформації в суспільній свідомості. Враховуючи широке поліконфесійне поле України, означені процеси знаходять тут своє безпосереднє втілення. Ці процеси мають вагомий вплив на духовну сферу українського суспільства. Адже віра в Бога, мораль, мова були, є та будуть для українця не меншими цінностями, ніж добробут.

В умовах дестабілізації сучасної духовної сфери України, яка народжена кризою ціннісно-нормативних систем як на макро-, так і мікросуспільному рівнях, релігія виступає тим чинником, який намагається вирішити проблему «духовного вакууму» в суспільній свідомості. Як засвідчують результати соціологічних досліджень, релігія продовжує формувати певні уявлення про світ (63,9%), про Космос (40,6 %) і природно про Бога (69,9%).

Церква значною частиною суспільства визнається як сила, що здатна до його моральної стабілізації та оздоровлення. Досвід століть і навіть тисячоліть засвідчує, що Церква у суспільстві виконує не лише функцію віронавчання, але й значно ширші виховні функції, які нерідко досить тісно зливаються між собою. До того ж вона володіє чималим арсеналом організаційних можливостей для реального здійснення цієї своєї місії. Безумовно, мається на увазі вплив традиційних церков. Тому в українському

суспільстві значний вплив на суспільну свідомість мають християнські уявлення про Бога, церкву та людину. Відповідно, значна частина населення переконана в тому, що православ'я – єдиний шлях до подолання проблем дефіциту духовних цінностей, а віра в Бога є виховною силою, бо вона дає людині орієнтацію в житті, не викликаючи при цьому, якщо вона є автентичною, жодних відчужуваних впливів.

Однак глобалізаційні процеси сучасності зробили світ «меншим», значно інтенсифікували взаємопроникнення релігій на теренах різних країн світу, в т.ч. і в Україні. Це створило умови, за яких ортодоксальні положення тієї чи іншої релігії в свідомості чималого загалу людей переплітаються, узгоджуються й поєднуються з різними позадокринальними, іноді деїстичними чи пантеїстичними, а також науковими, світоглядними та практичними уявленнями. Сучасна релігійна духовність характеризується досить високим рівнем синкретизму й універсальності. Це пов'язано з тим, що поряд з традиційно існуючими на Україні релігійними напрямками та орієнтаціями збільшують свою численність нові релігійні течії, які досить помітно впливають на духовне життя нашого суспільства.

Неорелігії розвивають традиційну догматику історичних релігій, оскільки допускають новітні тлумачення загальноновизнаних віросповідних істин, синтезують різні релігійні традиції, прагнучи зняти міжцивілізаційне протистояння в світі. Крім того, вони трансформують сучасну свідомість людини, в результаті чого її релігійність стає, з одного боку, плюралістичною, міжкультуральною, знауковною, прагматичною, а з другого – містифікованою, вузькосектантською.

Отже, специфічною ознакою нашого часу є не лише можливість необмеженого вибору релігій, духовних традицій, але і вільне поводження з духовними вченнями – аж до поєднання їх елементів одного з одним. Накопичується колективний досвід релігійного життя, побудованого тільки на власному релігійному відчутті і ні на чому іншому. Опитування студентів вузів щодо їхнього ставлення до релігії виявило стійку тенденцію до внутрішньої позаконфесійної релігійності. 70% опитуваних заявили про те, що вони вірять в Бога, хоча не належать до певної конфесії. Ця віра дає їм впевненість в значимості життя, підтримує в тяжкі хвилини. В релігії вони вбачають велику силу морального корелята суспільства, гаранта впорядкованості та справедливості.

В таких умовах самоідентифікація православного віруючого значно ускладнюється. Через що не поодинокими є випадки, коли православна людина (яка ідентифікує себе як православну) декларує віру в реінкарнацію тощо.

Підсумовуючи сказане, можна зазначити, що в умовах духовної кризи українського суспільства паралельно з відновленням статусу традиційних релігій як найдосконалішого шляху подолання бездуховності спостері-

гаються елементи творення нової релігійності. Цей процес має широкий діапазон взаємодії релігії, політики, культури. Для сучасної людини нерідко важливим постає індивідуальне, наукове осмислення історії, моралі, структури всесвіту, людини, сенсу її буття. Відтак для молодого покоління надзвичайно важливим постає обізнаність у сфері релігії як необхідний чинник свідомого вибору світоглядних позицій.

**ДУХОВНО-ПРАВСТВЕННЫЕ ОСНОВЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ВРАЧА И ПРОВИЗОРА В СИСТЕМЕ
ФАРМАЦЕВТИЧЕСКОГО И МЕДИЦИНСКОГО ПРАВА**

А.В. Галацан, В.А. Шаповалова, В.В. Шаповалов, г. Харьков

Руководством государства уделяется пристальное внимание вопросам проведения модернизации фармацевтического сектора здравоохранения экономики Украины, формированию духовно-нравственной основы в профессиональной деятельности врачей и провизоров в формате защиты прав, жизни и здоровья каждого пациента, доступа к европейской модели современной и своевременной медицинской помощи, а также обеспечения жизненно-необходимыми лекарственными средствами всех номенклатурно-правовых и классификационно-правовых групп в системе фармацевтического и медицинского права. Обращаясь к журналистам, Министр здравоохранения Украины Р. Богатырева отметила, что все усилия будет направлять на здравоохранение, при этом Президент Украины поставил ей задачу: «...поскольку Вы знаете, что гуманитарное измерение внутренней и внешней политики сосредотачивается в гуманитарном ядре, а гуманитарное ядро – это человек...», поэтому в ходе медицинской реформы не могут ограничиваться конституционные права работающих в учреждениях здравоохранения, пациентов, страдающих различными заболеваниями, о чем сообщил на пресс-конференции (27.02.12) заместитель председателя Харьковской областной государственной администрации И. Шурма. Отмечено, что население не желает обращаться в поликлиники к врачам, необходимо вернуть его доверие, а этому должны способствовать реформа медицинского и фармацевтического секторов, что потребует усовершенствования в работе скорой помощи, поликлиник, оптимизации коммуникаций между всеми уровнями системы здравоохранения: «...основне завдання таких змін – зробити медичну допомогу доступною і швидкою...». Эту систему по обеспечению медицинской помощи необходимо разделить на две части:

– в г. Харькове, где проживает 50,0% населения и сосредоточено 50,0% всего медицинского и фармацевтического потенциала;

– в Харьковской области обеспечение медицинской помощью жителей сельских районов в контексте географической протяженности, где к каждому пациенту необходимо приблизить медицинскую и фармацевтическую помощь, за первой помощью пациенты обращаются в фельдшерско-акушерские пункты, сельские медицинские амбулатории, районные больницы и межрайонные медицинские центры. Особое внимание следует уделить организации работы аптек всех форм собственности, обеспечению ими пациентов лекарственными средствами всех номенклатурно-правовых и классификационно-правовых групп, в частности наркотических средств, психотропных веществ и прекурсоров.

При проведении модернизации в системе здравоохранения особенного внимания требует распространение опыта милосердия и любви к пациенту, этому служат следующие примеры: • состоялось освящение храма (07.04.08) в честь святого младенца мученика Гавриила Белостоцкого при Харьковском областном специализированном Доме ребенка № 1. По благословению митрополита Харьковского и Богодуховского Никодима освящение совершил клирик Свято-Благовещенского кафедрального собора иерей Феодор Воскобойников. Как отмечено, работы по устройению домового храма при Доме ребенка финансировались добровольными пожертвованиями врачей, провизоров, фармацевтов, медицинских сестер, пациентов и граждан. В настоящее время предстоят задачи отделки иконостаса, закупки необходимой церковной утвари. В храме планируется проведение регулярных еженедельных богослужений, предполагаются различные формы общения с воспитанниками и сотрудниками Дома ребенка, который расположен на втором этаже храма и имеет отдельный вход, благодаря чему богослужения смогут посещать все желающие; • взаимодействие с гражданским движением «Преображение России», которое обобщил протоиерей Александр Новопашин, благочинный Северо-Восточного округа церквей Новосибирской епархии, руководитель мужской православной общины по реабилитации наркозависимых во имя преподобного Серафима Саровского. Организация оказывает безвозмездную помощь наркозависимым, бездомным, трудновоспитуемым детям и подросткам, а также лицам, освободившимся из мест заключения, и участникам боевых действий, независимо от наличия документов, места жительства и вероисповедания. В г. Новосибирске действуют 10 реабилитационных центров и 2 социальные гостиницы, открытые «преображенцами» и освященные по благословению владыки Тихона, архиепископа Новосибирского и Пермского; • освящение храма святого великомученика Пантелеймона Целителя Харьковской епархии Украинской Православной Церкви на территории Харьковской городской клинической больницы скорой медицинской и неотложной помощи им. А. И. Мещанинова. Храм посещают врачи, провизоры и пациенты трех лечебно-медицинских комплексов, а также жители района. Открытие храма

произошло благодаря оказанной помощи со стороны митрополита Харьковского и Богодуховского Никодима и архиепископа Изюмского Онуфрия, который отметил, что при каждой больнице необходимо открывать церковь, молитвенный дом или молитвенную комнату; «...сейчас при многих больницах Харькова есть молитвенные места. Это очень важно, ведь часто, когда человек заболевает, он идет сначала в храм, а уже потом к врачу...». Важно отметить символичность названия храма, т.к. Пантелеймон был врачом, целителем и безвозмездно исцелял безнадежно больных. Став бескорыстным врачом, Пантелеймон лишил многих врачей доходов, и на него поступил донос императору Максимиану, что Пантелеймон принял христианство, посещает в тюрьме христиан и лечит их именем Христа. Император призвал Пантелеймона и просил опровергнуть донос. Однако святой не отрекся от христианства и отказался вернуться к язычеству. За это по приказу императора его подвергли истязаниям и отрубили голову. Частицы мощей святого находятся во многих городах России. В православной церкви Св. Пантелеймон почитается как покровитель воинов, а также как целитель.

При этом правозащитные, благотворительные и общественные организации Харькова открыли специальный центр (29.01.2009). Отдел защиты прав в области медицины открыли при Центре правовой помощи, который существует в городе с 2003 года. Здесь можно получить консультации о нарушении медицинского законодательства, помощь при обращении в органы власти. Правозащитники могут представлять права пациентов в местных и Европейских судах.

Приведенные примеры свидетельствуют, что в современных сложных условиях именно церковь является той фундаментальной основой, которая служит для превышения уровня духовности, правовой культуры и правосознания не только со стороны врачей, провизоров, медицинских сестер, фармацевтов и пациентов, но граждан, которые не безучастны к данным проблемам и вместе с церковью могут заниматься модернизацией системы здравоохранения, а для этого нужны четкая координация действий и понимание полномочий каждого органа и учреждения здравоохранения в системе правоотношений: «больной – медицинская сестра – врач – провизор»; «фельдшерско-акушерские пункты – амбулатории семейных врачей – районные больницы – областные больницы – профильные институты МОЗ и АМН Украины».

Таким образом, установлено, что духовно-нравственные основы в профессиональной деятельности врача и провизора закладываются при формировании личности в ходе изучения норм фармацевтического и медицинского права в вузе, а дальнейшее развитие духовно-нравственных ценностей – при оказании прямой медико-фармацевтической помощи в учреждениях здравоохранения, при которых открываются храмы.

РОЛЬ ЦЕРКВИ В СЕМЬЕ ДЛЯ ЗДОРОВОГО ВОСПИТАНИЯ РЕБЕНКА

В.С. Галищев, г. Харьков

Вопросы здорового воспитания ребенка в семье в современном обществе стоит особо остро. Они перестали быть внутрисемейными и приобрели характер социально-психологического, экономического, демографического, педагогического и правового бедствия в масштабах государства.

Анализ изученной литературы подчеркивает необходимость изучения этой проблемы и предлагает нам обратиться к людям, занимавшимся этими вопросами: В. Сатир, Т.А. Флоренская, А.Я. Вирга, В.Н. Дружинин.

Общество, семья и культура – неразрывны. Семья – источник социального и экономического развития общества, т. к. выращивает главное общественное богатство – человек. В противном случае она обречена на разложение и распад. История подтверждает: великие крушения и исчезновение народов возникают из духовно-религиозных кризисов, которые выражаются в разложении семьи. В данной ситуации православная культура выступает кораблем спасения, хранящая смыслы семейных ценностей и предлагающая лекала для решения проблем, возникающих в семье.

Профессор, протоиерей Глеб Каледа: «Семья – домашняя церковь – является школой любви, школой жизненного опыта, духовного взросления и познания слова Божия».

В наших семьях царит разрыв духовных связей и традиций. Поиском выхода из сложившегося кризиса семьи и всего общества в целом занимаются как государственные и общественные так и церковные институты.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ДЕСТРУКТИВНОГО ВПЛИВУ ТЕЛЕБАЧЕННЯ НА ЦІННІСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПІДЛІТКІВ

Н.В. Гордієнко, м. Дрогобич Львівської обл.

Фундаментальні зміни політичних, економічних, соціальних умов життєдіяльності громадян України за роки незалежності разом із значним позитивом призвели до ускладнення соціально-економічних та культурних потреб суспільства, деформацій щодо ролі та співвідношення різних інститутів виховання у системі соціалізації молодого покоління, особливо позначившись на ролі сім'ї у соціальному становленні неповнолітніх. За наявних соціально-економічних, політико-правових та соціально-психоло-

гічних умов, що склалися нині в українському суспільстві, а також через тотальний моральний занепад суспільства у цілому сучасна сім'я як інститут соціалізації і виховання підростаючого покоління перебуває у вкрай складному стані. Свідченням тому є зростання кількості функціонально неспроможних сімей, які внаслідок об'єктивних та суб'єктивних чинників не можуть ефективно реалізувати свій потенціал, передусім виховну функцію, що, безумовно, не могло не відбитися на особливостях первинної соціалізації дітей з цих сімей. Натомість усе більшого впливу на соціальне становлення неповнолітніх набувають засоби масової інформації, які створюють для підростаючої особистості специфічний інформаційний світ.

В умовах відкритості суспільства, його гуманізації та демократизації засоби масової інформації все активніше впливають на формування визначених соціальних орієнтирів й одночасно сприяють розвитку задатків і здібностей особистості. Це явище не можна оцінити однозначно (негативно або позитивно). Разом із тим використання широкого спектра інформаційних джерел формує різні інформативні сфери розуміння світу, визначає ціннісні орієнтації молодого людини, стиль її життя.

Сьогодні ми вимушені констатувати, що сучасні неповнолітні та молодь досить точно віддзеркалюють нинішнє українське суспільство, соціальний світ навколо себе та дорослих, які їх оточують. Вони так само відчужені від системи загальнолюдських цінностей, маргіналізовані, телеспрямовані й надмірно сексуалізовані у результаті агресивного втручання засобів масової інформації в їхнє приватне життя. Світогляд неповнолітніх та молоді формується під впливом глобальної зміни ієрархії загальнолюдських ціннісних орієнтацій як головних детермінант поведінки.

Розглядаючи вплив засобів масової інформації на життєві орієнтири неповнолітніх, варто відзначити, що адепти нової соціологічної теорії «інформатизації суспільства» відводять цим засобам визначальне місце в системі відносин сучасного суспільства, оскільки вони перетворилися на необхідний елемент повсякденного життя людини, стали органічною частиною середовища його проживання.

Сучасна людина відрізняється особливою прихильністю до телебачення, радіо, інтернету, яким надається перевага у порівнянні з книгою, живописом, театром як традиційним засобом морального та духовного розвитку особистості.

Не вдаючись в особливості впливу на соціальне становлення молодого людини всього спектра засобів масової інформації, зробимо спробу проаналізувати деякі аспекти сприйняття телебачення з боку підлітків, які через специфіку свого віку є особливою глядацькою аудиторією.

Складний процес прискореного дорослішання, усвідомлення себе дорослою людиною супроводжується у них багатьма труднощами, головна причина яких – недостатність життєвого досвіду. Якщо ж до цього додати ще

дефіцит спілкування у родинному колі, а часом неблагополуччя сім'ї та деформовані дитячо-батьківські відносини, коли ази життєвих умінь і навичок, моделей поведінки неповнолітні стихійно набувають завдяки телебаченню, то гостросюжетне видовищне зображення життя на телеекрані нерідко відсуває на задній план моральність і духовність.

Набувши статусу найпотужнішого джерела інформації, телебачення стало для сучасних підлітків найдоступнішим «підручником життя», який не лише інформує їх з багатьох питань, а й замінює їм «живе» спілкування як з дорослими, так і з однолітками, формує їхні світоглядні настанови та життєву позицію. На жаль, морально-духовний та інтелектуальний потенціал сучасного телебачення та його внесок у процес соціалізації підростаючого покоління мають досить сумнівну якість.

Надмірна кількість на телевізійних екранах бойовиків, фільмів жахів та молодіжних фільмів, перенасичених сценами насильства та еротики, захоплюючі сюжети цих фільмів призводять до того, що вони з мимовільною легкістю оволодівають увагою юних глядачів. Не аналізуючи і критично не оцінюючи події, які розгортаються у фільмі, поверхнево сприймаючи його сюжет, не вдаючись до будь-якої рефлексії з цього приводу, підлітки отримують не тільки зразки поведінки, а часто і приклад для наслідування, що, безумовно, впливає на психіку юних глядачів, яка перебуває у стані формування. Адже якщо на телеекранах постійно демонструється насильство, жорстокість і секс, то цілком очевидно, що навколишній світ починає сприйматися як такий, де саме це відіграє головну роль, а людяність, доброта, повага, любов до ближнього – це ті фактори, які швидше шкодять у житті, ніж стають його основою. І юні глядачі, особливо підлітки (саме через особливості цього віку), легко занурюються у створений телебаченням віртуальний світ насильства і сексу. Надзвичайна доступність та надмірна кількість таких фільмів у «телеменю» підлітків, динамічний, легкий, не спонукаючий до роздумів їх сюжет, практично відсутність альтернативних телевізійних програм, створених спеціально для підліткової аудиторії, виступають головними чинниками, що актуалізують прихований у згаданих вище фільмах деструктивний потенціал і роблять їх особливо небезпечними.

Телебачення виступає також засобом подання реклами, яка, впроваджуючи в свідомість певні цінності, тим самим пропагує і певний спосіб життя. Провідними потребами підліткового віку є потреба у спілкуванні та самовизначенні. Тому реклама зображує молодіжні вечірки, дискотеки («Shake», «Longer»), компанію приятелів у барі (ТМ «Рогань») чи в наметовому таборі (ТМ «Чернігівське»). Широко експлуатується захоплення підлітків та молоді спортивними кумирами та естрадними виконавцями: брати Клички підтримують ТМ «Чернігівське», А. Шевченко та група ВіаГра рекламують ТМ «Рогань», Руслана – «Longer». Завдяки рекламі сьогодні серед підлітків особливої популярності набуло пиво, яке

самими неповнолітніми навіть не розглядається як алкоголь. На думку наркологів, пивна залежність у підлітковому середовищі носить у наш час вже загрозливий характер.

Узагальнюючи сказане, зазначимо, що серед основних негативних наслідків впливу телебачення на підростаючу особистість є відволікання від реального життя, природних дитячих інтересів та обов'язків, формування викривлених світоглядних цінностей та настанов завдяки наслідуванню агресивної, асоціальної поведінки кіногероїв; звуження кола пізнавальних інтересів, деформації морального розвитку та схильність до порушеннями морально-етичних норм.

На наше переконання, потужним чинником, який здатний значною мірою протистояти негативному впливу телебачення, може бути тільки сім'я, батьки підлітків. Звісно, батьки не можуть завжди знаходитись поруч зі своїми дітьми, коли ті дивляться телевізор. Але дуже важливо, щоб вони знаходили час і для того, щоби посидіти разом зі своїми дітьми біля екрана телевізора, і для спілкування з ними не тільки для того, щоби убезпечити дітей від перегляду небажаних фільмів та телепередач, а й передусім для правильного тлумачення побаченого, попередження формування викривлених життєвих цінностей та стереотипів у поведінці дітей.

На жаль, як свідчать реалії сьогодення, поведінка самих батьків часом посилює і без того скрутне становище підлітків. Все це відбувається, в першу чергу, через нерозуміння ситуації, відсутність необхідних знань про шляхи вирішення підліткових проблем. Отже, для України актуальним є навчання не тільки дітей, а й дорослих правильному сприйняттю величезного потоку інформації, в якому кожна людина знаходиться щодня. А з огляду на викладене вище, для того щоби навчити цього дітей, необхідно в першу чергу навчити дорослих.

ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ МОРАЛЬНО-ЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ

А.А. Гоцалюк, м. Київ

На початку XXI століття проблема розвитку сучасного суспільства на кращих християнських традиціях збереження морально-етичних цінностей українського народу в умовах його духовного відродження активізує необхідність дослідження морально-етичного виховання молоді.

Людська спільнота в наш час шукає нові шляхи розвитку в усіх сферах діяльності. Однією із загальноцивілізаційних тенденцій є глобалізація суспіль-

ного розвитку, що зумовлює тісний характер відносин між представниками однієї нації, а також народами.

На нинішньому етапі розвитку суспільства принцип гуманізації створює умови для розвитку сучасної молоді: «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [1].

Надзвичайно гострою на початку третього тисячоліття залишається розбіжність між духовними та матеріальними вимірами людини, а також виникають значні суперечності між рівнями моральної вихованості особистості та новими соціально-економічними умовами, в яких вона існує.

Видатний педагог Я.А. Коменський зазначав: «Підґрунтям моральності є такий настрій людського духу, в силу якого людині приємно поводитися так, щоб подобатися Богу і добрим людям, юначе, де б ти не був, пам'ятай про те, що ти перебуваєш у присутності Бога, а може бути і людей. Тому остерігайся робити що-небудь таке, що непристойно перед величчю божою і ангелів та в людських очах. Хай буде чистим дух твій заради Господа і твоєї совісті, обличчя ж твоє і поведінка, мова і весь твій зовнішній вигляд будуть чистими і чесними заради ангелів і людей» [2, с. 165].

Основною заповіддю християнської моралі є любов до Бога та людини. Формуючи духовне обличчя дитини, батькам слід усвідомити біблійну істину: «полюби ближнього як самого себе». Ці засади гуманізму містять святе Письмо.

Найзначнішою цінністю культури нашого народу є Бог та віра: «Не збирайте собі скарбів на землі, де міль та іржа знищують і де крадії підкопують та крадуть, але збирайте собі скарби на небі, де не міль, не іржа не знищують і де крадії не підкопують і не крадуть» [3].

В умовах поширення «масової культури», прискореної урбанізації, уніфікації збереження кращих традицій духовності нашого народу є необхідним для наступних поколінь. У праці В.О. Сухомлинського «Як виховати справжню людину» зазначається: «Живи так, щоб твоя серцевина була здоровою, чистою і сильною. Бути справжньою людиною – це значить віддавати сили своєї душі в ім'я того, щоб люди навколо тебе були красивішими, духовно багатими, щоб у кожній людині, з якою ти зустрічаєшся в житті, залишилося щось хороше від тебе, від твоєї душі... В любові до людей кожний з нас утверджує себе як сина свого народу. І ще є одне духовне начало в нашій людській любові. Це наша потреба в людині... Любов – це відданість людини людині. В людській любові вічно горить вогник, який я назвав би духовною готовністю людини належати іншій людині, бути її любимою істотою.

Це не поневолення, а справжнє піднесення особистості. В цьому духовному началі криються корені людської гідності, гордості, самотності особи...» [4, с. 184, 188].

Система національного виховання на сучасному етапі розвитку суспільства базується на передачі молоді духовної культури народу у багатогранному її розмаїтті. Надзвичайно важливо виховувати молодь гармонійно розвинутою. Національно свідомою з глибоким духовними та громадянськими почуттями.

Проблема виховання сучасної людини поступово набуває першочергової значущості: «або виховання розв'яже найважливіше за значимістю і складністю завдання – допомогти людству у становленні свідомості служіння вищій меті й обов'язку перед людством, або світ загине в ганебних і брудних стражданнях» [5, с. 249].

З огляду на значні соціокультурні трансформації за радянського часу, вплив міграційних факторів, процесів урбанізації та можливість відродження етнокультури в умовах незалежності України, нарізла потреба в аналізі проблеми морально-етичного виховання сучасної молоді.

Література:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://portal.rada.gov.ua>
2. Коменский Я.А. Избранные педагогические сочинения: В 2-х т. / Я.А. Коменский. – М. : Педагогика, 1982. – Т. 2. – С. 165.
3. Мф. IV : 19-20.
4. Сухомлинский В.О. Выбранные творения: В 5-ти т. / В.О. Сухомлинский – К. : Рад. школа., 1976. – Т. 2. – С. 184, 188.
5. Бим-Бад Б.М. Педагогическая антропология / Б.М. Бим-Бад. – М., 1998. – С. 249.

ДУХОВНОСТЬ И ДУШЕВНОСТЬ У СОВРЕМЕННОГО ЧЕЛОВЕКА

А.А. Григорян, г. Харьков

Понятия духовности и душевности в современном обществе часто смешиваются и взаимозаменяются. Современному человеку необходимо разбираться в данных понятиях и уметь их различать.

Душевность – слово, происходящее от слова «душа». «Человеком душевным» обычно называют того человека, у которого проявляются лучшие качества души, – человека доброго, сердечного.

Духовность – это слово, происходящее от слова «дух». Одно из главных отличий действий духа от действий души состоит в том, что душа неотделима от человека, от его личности ни в этой жизни, ни в загробной. Пока человек жив, душа не отделяется от тела, а дух может и покинуть

человека, хотя бы на время. Бездуховность человека есть тяжкая болезнь, но, тем не менее, это возможно и даже часто встречается. Дух человека, таким образом, не принадлежит человеку онтологически. Человек пользуется плодами духа, но не владеет им. Дух не входит в его свободу. Чтобы пользоваться плодами духа, человек должен употребить усилия, стяжать благодать.

Когда говорят, что человек состоит из души и тела, то обычно хотят этим выразить, что человек состоит не только из одного мертвого вещества, материи, но и из того высшего начала, которое эту материю оживотворяет, делает живой. Исходя из этого, душой называется только жизненное начало в каждом живом существе. Отсюда и стремление человека ко всему земному и прекрасному.

Формирование духовно-нравственного становления личности человека призвана выполнять Православная Церковь.

РОЛЬ МАТЕРИ В ВОСПИТАНИИ РЕБЕНКА

Е.Д. Гринько, г. Горловка

В Японии вот-вот примут закон об обязательном высшем образовании, а в некоторых малоразвитых странах еще не все ребята имеют возможность посещать начальную школу, но большинство из этих детей начинают свою жизнь под опекой матери. Кто-то нежно любит свою маму, а кто-то ненавидит... Но так или иначе именно от нее, от матери прежде всего зависит то, каким вырастет ее ребенок: будет ли он способен полюбить человека, принести пользу своей Родине или напротив, заставит проливать слезы, а может, просто проживет серую жизнь и ничем не отметит своего существования...

Возможно, человечество еще не осознало всей глубины ответственности, возложенной на мать и потому у нас нет обязательных школ для родителей, о которых так мечтал В. А. Сухомлинский. Но прежде, чем создавать такие школы, необходимо уяснить, что вкладывают заслуженные педагоги в понятие «мать», какой идеал матери открывается перед читателем в их работах.

И.Ф. Песталоцци считал, что послушание и следование материнским наставлениям для младенца, а позже и для подростка является естественным при условии, что мать сама вскормила дитя и проявляет к нему деятельную любовь: «Для ребёнка, вскормленного у груди матери, встречавшего любовь в каждом её взоре, зависящего от неё в каждом своём желании, послушание по своему происхождению является физической

потребностью. Выполнение послушания является приятным долгом, а его итоги составляют источник его радостей...» [2]. Следовательно, привитие своему младенцу нравственных идеалов, обучение добродетели не является трудновыполнимой задачей для благочестивой женщины.

У К.Д. Ушинского не возникало сомнений в том, что каждая женщина способна стать хорошей матерью, и никто не способен полностью заменить ее в деле воспитания: «Я желал бы, чтобы русская женщина, испытав глубокое наслаждение самой учить и развивать своего ребенка, не уступала этого наслаждения никому, без крайней необходимости. Что женщине врожденно стремление учить и развивать свое дитя, а вместе с тем даны и необходимые для этого способности, – в этом не может быть сомнения» [5].

Но не только природные способности и умения делают из женщины мать, не сразу после родов становится она матерью: «Часто можно встретить мнение, что материнство облагораживает женщину, что лишь как мать она созревает духовно, – писал Януш Корчак, – ... [но] есть мысли, которые надо самому рожать в муках, и они-то самые ценные. Это они решают, дашь ли ты, мать, грудь или вымя, воспитаешь как человек или как самка» [1, с. 31]. Как же должна жить мать, какие же мысли должны родиться в ее голове, чтобы она смогла дать настоящее воспитание, чтобы повела детей по узкому пути творения добра и служения людям? Обратимся снова к словам людей, которые жизнью заслужили право давать советы и учить матерей воспитывать детей.

А.С. Макаренко так описывает мать, способную принести пользу детям: «Настоящей матерью, воспитывающей, дающей пример, вызывающей любовь, восхищение, желание подражать, будет только та мать, которая сама живет настоящей полной человеческой гражданской жизнью. Мать, которая ограничивает свои обязанности простым прислуживанием детям, – это уже раба своих детей, а не мать воспитывающая» [3, с. 8–9] – в этих словах открывается перед нами связь личной жизни матери с ее влиянием на жизнь детей, ведь воспитание происходит и тогда, когда родителей нет дома. Учитель должен знать в десятки, сотни раз больше, чем он дает своим ученикам на уроке. Но, учитель проводит с ребенком лишь несколько часов, мать же, особенно в первые годы жизни малыша, отдает ему весь свой день, значит познания матери, глубина ее духовной жизни должна быть глубже, чем у любого учителя. Чтобы женщина смогла раскрыть перед ребенком богатство мирового культурного наследия, она должна любить и понимать искусство, природу, должна чувствовать наитончайшие движения человеческой души, должна любить себя и близких людей. О воспитании чувства собственного достоинства в душе девочки говорит В.А. Сухомлинский: «Чувство материнской гордости утверждается в душе девочки лишь тогда, когда в ней есть духовные богатства и для людской гордости. Чтобы быть

гордой, мудрой, недоступной, она должна иметь то, чем гордится человек: собственное достоинство, сознание высокой цели жизни, творческие способности, склонности, призвание» [4, с. 298].

Литература:

1. Корчак Я. Как любить ребенка / Я. Корчак. – Екатеринбург : У – Фактория, 2004. – 352 с.
2. Коменский Я.А. Педагогическое наследие [Электронный ресурс] / Я.А. Коменский, Д. Локк, Ж.-Ж. Руссо, И. Г. Песталоцци. – М. : Педагогика, 1989. – 416 с. – Режим доступа : http://jorigami.narod.ru/PP_corner/Classics/Pestalozzi/Pestalozzi_Method.htm
3. Макаренко А.С. Книга для родителей; Лекции о воспитании детей / А.С. Макаренко. – М. : Правда, 1986. – 448 с., ил.
4. Сухомлинский В.А. Сердце отдаю детям. Рождение гражданина. Письма к сыну / В.А. Сухомлинский. – К. : Рад. шк., 1985. – 557 с.
- Ушинский К.Д. Родное слово. Книга для учащихся [Электронный ресурс] / К.Д. Ушинский. – Режим доступа : <http://www.biografia.ru/arhiv/104.html>

СКАЗКА В НРАВСТВЕННОМ ВОСПИТАНИИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ

Т.В. Гринько, г. Горловка

Современная школа не видит основной проблемы образовательного процесса – отделение интеллектуального познания от воспитания души и сердца. Обратить внимание украинского общества на такое видение проблемы может только Православная Церковь и исследование нашего христианского наследия, где всегда сохранялась эта основа в организации образовательного процесса: не разделять, а объединять интеллектуальное познание с внутренним морально-духовным воспитанием, это не только не абстрагирует, не отделяет знания, процес их усвоения, а постоянно вводит их в сердце и душу человека, делая их существенным приобретением для внутренней жизни [4].

Не всякое содержание учебного занятия позволяет воспитывать, а лишь то, которое через вызов эмоций и субъективных переживаний затрагивает мотивационную сферу психики учащихся [1].

С этой целью могут быть использованы притчи, сказки, метафоры. С одной стороны, они пробуждают интерес к учению, помогают усвоить знания, а с другой – оказывают содействие в формировании личности в целом.

Одним из основных качеств педагога, которые требует от него профессия, является любовь к детям. Воспитателю важно понимать, что необходимо не только бескорыстно любить ребенка и руководствоваться любовью в своих воспитательных действиях. Необходимо, чтобы ребенок чувствовал, понимал, был уверен, что его любят, был наполнен этим чувством любви, какие бы сложности, столкновения и конфликты возникали в его отношениях с воспитателем. Только при таком условии возможно правильное формирование его психического мира, воспитание его духовности. Настоящая любовь поможет взрослым отказаться от фиксации слабостей, недостатков и несовершенства, направит воспитательные усилия на подкрепление всех положительных качеств личности ребенка, развитие ее сильных сторон.

Необходимо помнить, что «исходить из любви» в отношениях с воспитанником означает занимать самую сильную позицию из всех возможных и способность любви превращать сложные ситуации часто мало чем отличается от чуда [2, с. 68].

Легко полюбить хорошего ребенка, а как быть с невоспитанным, грубым, дерзким учеником? Как полюбить такого? Личностно-ориентированный поход предполагает «безусловное положительное принятие ребенка». Ознакомив студентов с теоретическими основами личностно-ориентированного похода или профиограммой учителя можно предложить им сказку о принце Фредерике.

Порой некоторые нам кажутся плохими, не такими замечательными, как мы сами. Как же научиться их любить? Об этом рассказывается в одной прекрасной сказке.

«У одного короля был сын. Звали его Фредерик. Принцу было уже десять лет, а он до сих пор не умел себя вести. Его очень избаловали, потому что других детей у короля не было, а королева-мать умерла... Вдруг король получает известие, что другой король, его сосед, созывает к себе молодых королевичей на бал, чтобы выбрать жениха для своей внучки. Надо было научить Фредерика хорошим манерам за десять дней. Обычные учителя не справились с этой задачей и тогда пригласили мудреца, который пообещал научить принца за один час. Мудрец сказал принцу: «Для того чтобы быть не только хорошим, но и даже воспитанным, как полагается принцу, ты должен только считать, что все другие лучше тебя, и потому надо всех любить и уважать. Если будешь думать сначала о других, а потом о себе, то ничего не сможешь сделать плохого или неприятного, а это и будет хорошим поведением. Все правила, которые ты не смог запомнить, будут исполняться сами собой». Но принц засомневался, как он сможет, например, думать, что горбатый карлик лучше его и тем более полюбить, если карлик так противен принцу. Мудрец посоветовал представить, что карлик в действительности вовсе не карлик,

а прекрасный принц, только его заколдовала злая волшебница. «Когда ты будешь говорить с ним, ты не обращай внимания на его горб, говори не с карликом, а с принцем, который в нем заколдован».

– Только смотри, – прибавил мудрец, – никогда не отступай от этого правила. Оно действует не сразу. Если будешь его твердо помнить и ничем не смущаться, то в конце концов ты сможешь снять колдовство этой волшебницы, и с тобой будут разговаривать только принцы вместо шутов и лакеев [3, с. 79–80].

Наверное все уже догадались, что думал мудрец, когда говорил, что каждый человек, даже самый невзрачный на вид и как-будто неприятный, в действительности – заколдованный принц. Конечно он думал о прекрасной душе, разумной и бессмертной, невидимо сокрытой в сынах человеческих [3, с. 84].

В искусно рассказываемой сказке задействуются все основные репрезентативные системы – аудиальная, визуальная и кинестетическая. Сюжет в метафоре – это как раз та часть, которая предназначена левому полушарию. И пока оно следует за разворачивающимися событиями, правое полушарие занимается поиском и разгадкой скрытого смысла. Это порождает в подсознании процессы, связанные с выстраиванием различных внутренних ассоциаций. В конечном итоге сознательные и подсознательные процессы накладываются друг на друга и порождают новое толкование и новую поведенческую реакцию [5].

«Учитель, приступая к своей деятельности, подготавливаясь к встрече с учениками, должен возвращать в себе чувство благоговения перед человеком как перед носителем образа Божия и обладателем великого сокровища – святыни души» [6, с. 532].

Литература:

1. Беркова О. Н. Воспитательный аспект в целеполагании урока [Электронный ресурс] / О. Н. Беркова. – Режим доступа : <http://www.uchportal.ru/publ/15-1-0-349>
2. Бех І. Д. Виховання особистості: У 2 кн. Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади : наук. видання / І. Д. Бех. – К. : Либідь. – 280 с.
3. Гонаго Б. Навстречу детским сердцам. Первые беседы для малышей / Б. Гонаго. – Минск : Изд-во Белорусского экзархата, 2003. – 220 с.
4. Макар Микола, протоієрей. Духовність, культура і наука: від традицій до майбуття. (Доповідь на Першій Міжнародній конференції «Покровські читання», Київ, 16–18 жовтня 2008 р.) [Електронний ресурс] / Микола Макар. – Режим доступа : <http://ortodossa-ambrogio.org/ru/statyi/id/9/index.html>

5. Новикова В. Использование метафоры для достижения психологических целей [Электронный ресурс] / В. Новикова. – Режим доступа : <http://www.gramma.ru/EDU/?id=5.6>
6. Шестун Евгений, протоиерей. Православная педагогика / Евгений Шестун. – М. : Православная педагогика, 2001. – 560 с.

МОРАЛЬНО-ЭТИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ СТУДЕНТОВ

С.А. Гужов, г. Харьков

Морально-этическое воспитание подрастающего поколения всегда было неоспоримой и важнейшей целью общества. В современных условиях нашего общества изменения в молодёжной субкультуре (игнорирование исторического опыта наших предков, мнения взрослых, недоверие к идеалам, приоритет материальных ценностей над духовными, эгоизм и индивидуализм) существенно повлияли на содержание воспитательной деятельности современного образования вообще, и студенчества в частности. Именно морально-этические ценности, понятия, требования, дают возможность будущему специалисту оценить действительность и ориентироваться в ней, вот почему морально-этическое воспитание студентов сегодня обретает не меньшую значимость, чем знания, умения и навыки.

Теоретическими вопросами морально-этического воспитания студенчества в разных аспектах занимались: Ю.Л. Мезенцев, А.В. Маланичева (психологический аспект), Х. Штольц, М.Ю. Москалева (социально-психологический аспект), В. Лозовая, В.А. Беляева (педагогический аспект), О.Н. Василенко, А. Рыжанова (социально-педагогический аспект), А. Пшеничников, С.С. Куломзина (христианский аспект).

Следует заметить, что морально-этические ценности рассматриваются в широком контексте ценностных ориентаций воспитания как элемент: социально-психологической структуры личности (психология), психологической атмосферы коллектива (социальная психология); поступки, взаимодействие в обществе (социальная педагогика). В христианстве морально-этические ценности представляют собой не столько систему теоретических принципов, сколько определенный способ жизни, подобающий христианам (Л. Джуссами). Научная литература в смысловой проблеме морально-этического воспитания студенческой молодежи опирается на ключевые понятия: этика, мораль, нравственность, этическая культура, нравственная культура, общечеловеческие ценности, образ жизни, духовность.

Ю.Л. Мезенцев отмечает, что сегодня особенно нужна активная работа разума студента, его души. Нужны особо выделенное время

и специальные усилия, чтобы процесс освоения морально-этических принципов не стал кратковременным и поверхностным, а был глубоким, осмысленным и долговременным. На современном этапе возрождения духовности, формирования этических норм взаимодействия современное высшее образование может существенно помочь обществу, внося в учебно-воспитательный процесс морально-этическое воспитание.

Как известно, нормы общечеловеческой морали призваны регулировать поведение студентов. Они не допускают лживости, предательства, вероломства, грубости, высокомерия, трусости, осуждая их как зло. Формирование данных качеств у будущего специалиста важны, ибо выпускник высшего учебного заведения, не допускающий лживости, предательства, вероломства, грубости, высокомерия, трусости, и других негативных качеств, будет нести добро и справедливость в той сфере, где ему придётся трудоустроиться.

При позитивном влиянии морально-этического воспитания студентов, замотивированная молодёжь начнёт черпать знания о человеке из трудов выдающихся мыслителей, из народной педагогики, вобравшей в себя этическое содержание народных традиций, праздников, фольклорного наследия, из нравственного потенциала православия, на протяжении тысячелетий игравшего существенную роль в усвоении народом общечеловеческих ценностей. Будет интересоваться духовным богатством произведений искусства, в которых художники воплотили своё представление об идеале.

Для того чтобы увеличить уровень морально-этического воспитания современных студентов, необходимо увеличить влияние православия на систему образования и на общество. Увеличить и модернизировать те занятия, которые проводят специалисты в сфере морально-этического воспитания.

В общем, если целенаправленно осуществлять воспитательную деятельность, формируя этические знания, нравственные нормы поведения студентов, то многие проблемы современного общества будут решены, и культурный уровень украинской молодёжи будет неуклонно расти.

ХУДОЖЕСТВЕННАЯ ЛИТЕРАТУРА О ДЕТЯХ – ЗОНА ПОВЫШЕННОГО ВНИМАНИЯ

Т.В. Гузынина, Харьков

«Книга – это чудо. Максим Горький (*и не только он* – курсив автора статьи) считал даже, что это величайшее из чудес, какие созданы человечеством. Не знаю – величайшее ли, но не сомневаюсь – чудо. Но если

книга – это чудо, то написавший ее должен быть чудодеем. В этом, на мой взгляд, невозможно сомневаться. Всякий настоящий писатель – волшебник, и притом добрый волшебник, несущий с собой через жизнь волшебную сумку, в которой заключено все, что нужно для доброго волшебства, дающего людям радость» [1, с. 7] – писал известный российский прозаик Илья Яковлевич Бражнин (1898–1982). Если любое хорошее литературное произведение – чудо, то книга о ребенке (не будем здесь разделять детство на возрастные категории) – чудо вдвойне, а сумка, которую несет писатель – исследователь детских душ и судеб, полна таких сокровищ развития, воспитания, социального становления молодой поросли человечества, которые трудно найти в самых выдающихся научных трудах. И очень жаль, что наша гуманитарная наука, во всем ее многообразии, относится к этой волшебной сумке приблизительно так же, как атеист к чудотворной иконе: смотрит, видит, но не желает или не может поверить в чудодейственную исцеляющую силу, исходящую от нее. Силу, которая приходит лишь к тем, кто хочет ее принять, осознать, прочувствовать и, в конечном итоге, вынести на широчайший простор человеческого бытия. Но есть и другие примеры. Выдающийся немецкий психолог Карл Леонгард построил свои теоретические выкладки относительно так называемых акцентуированных личностей, во многом благодаря работе с источниками художественной литературы, и этим обогатил психологическую науку: «Полагаю, – писал он во введении к своей знаменитой монографии, – что возможные недочеты изложения, связанные с недостаточным привлечением материалов других специалистов, будут компенсированы широким привлечением литературы другого плана: я намереваюсь проиллюстрировать и подкрепить свои соображения о структуре личности образами художественной литературы. В связи с этим будут процитированы многие произведения художников слова. Здесь я позволю себе небольшой упрек в адрес других специалистов. В художественной литературе мы в изобилии находим замечательные описания психологии человека, которые следовало бы уже давно использовать и в нашей науке. Великие писатели одновременно являются и великими психологами. Особенно убедительные результаты дает изучение психологии героев литературных произведений при анализе человека как индивидуальности. Таким образом, используя описания психологии человека в художественной литературе, я в какой-то мере наверстываю упущенное и в то же время получаю возможность значительно расширить реальную основу для выдвигаемых мною положений» [2, с. 10].

Несмотря на большое количество филологических научных трудов, посвященных детской литературе: от заметок В. Белинского до современных работ (И. Арзамасцевой, А. Борщевской, Г. Бялого, В. Голубкова, Л. Долженко, Д. Емеца, В. Кизиловой, Д. Лордкипанидзе, А. Рубан и других литературоведов), отношение к ней оставляет желать лучшего. Украинская

исследовательница М. Славова метко назвала произведения для детей «Золушкой литературы», не имеющей даже своего четкого теоретического определения. Естественно, что из поля зрения филологов выпал серьезнейший вопрос, на который только в последнее время обращено внимание (Д. Емец – литературоведческий аспект, В. Смирнова – педагогический аспект), – вопрос различия понятий: «Детская художественная литература», то есть, адресованные подрастающему поколению, упрощенные, для восприятия детьми соответствующего возраста, способные вызвать их интерес, художественные произведения различной тематики (о животных, природе и тому подобном); «Художественная литература о детях» – весь массив художественной литературы, где упоминаются несовершеннолетние.

Придание нового субъектно-объектного статуса художественной литературе о детях, основанного на ее выделении из общего спектра детской литературы, открывает бескрайние горизонты проникновения различных областей знания о ребенке в литературоведческую отрасль с адекватным обогащением этого знания художественно-литературным достоянием. Но для этого требуется системный научно-теоретический подход к исследованию литературы о детях, опирающийся на широкую междисциплинарную методологическую базу, с обязательным выходом на практическое применение, что доказал Антон Макаренко, объединив в своей личности педагогическую гениальность и писательский талант, а также Виктор Сорока-Росинский (Викниксор), раскрывший секреты своей педагогической системы в заочной дискуссии со своими учениками-писателями – Григорием Белых, Константином Евстафьевым, Павлом Ольховским, Леонидом Пантелеевым.

Понятия литературы для детей и литературы о детях могут «сбегаться» в одном произведении, если в нем речь идет собственно о ребенке, что чаще всего и бывает. Например, «Маугли» Редьярда Киплинга – чисто детская сказочно-романтическая история о мальчике, потерявшемся в джунглях и нашедшем приют у волков. Такой бы эта история и оставалась, если бы не ее реалистическая основа и многочисленные случаи обнаружения (уже во взрослом возрасте) некогда пропавших ребят, «породнившихся» с дикими животными. В ученых кругах эти факты обрели понятие «Эффекта Маугли» и стали одним из наиболее веских обоснований социальной теории развития и становления личности, которая, в отличие от гипотез генетической обусловленности поведения человека, утверждает, что все зависит от социального окружения. Неожиданное продолжение киплинговской эпопеи обнаружилась в современной Украине, но вряд ли наша страна станет гордиться своей Маугли женского пола. Несколько лет так называемые родители держали девочку в будке вместе с собакой. Девочка разучилась говорить – она лаяла и бегала на четвереньках. Годы реабилитации хотя и дали результат очеловечивания этого ребенка, но полностью устранить животные инстинкты не смогли. И это не единичный случай. Беспризорные

дети, которыми наполнен весь мир и наша страна, в частности, общаются с собаками, кошками, крысами больше, чем с себе подобными. Разве это не повод для основанного на книге серьезного научного анализа не только физиологии и психологии обездоленного ребенка, но и морального состояния общества, выбросившего его как ненужную вещь и превращающего в зверя. Но такой анализ встречается крайне редко.

Изучая художественную литературу о детях, не следует брезговать даже мелкими деталями. Так, цикл о Шерлоке Холмсе А. Конан Дойла не изобилует детскими образами. Мельком проходят там несколько беспризорных парнишек, которым знаменитый сыщик дает отдельные поручения, связанные с его расследованиями. Почему именно им? Для ответа на этот вопрос следует сопоставить фигуры Шерлока Холмса, обладавшего (в творческом замысле Конан Дойла) аналитическим складом недюжинного ума, широким кругозором, высоким интеллектом, умением максимально проявить эти качества в конкретных обстоятельствах, и маленьких оборвышей – отбросов общества, способных, по бытующему мнению, только кланчить, воровать, грабить... Но это далеко не так. Шерлок (или Конан Дойл в его образе) как следователь не мог не знать об условиях беспризорной жизни, где все действия ее участников покорялись инстинкту самосохранения, который не терпит расслабления и усталости. Беспризорные в любой момент были готовы к борьбе за жизнь. Происходил естественный отбор, где выживали наиболее приспособленные, выносливые, сильные, находчивые и, как ни странно, обладающие повышенным чувством ответственности. И если им доверяли, эти дети были способны выполнить самые сложные задания даже ценой своей жизни, как Гаврош – бессмертный персонаж В. Гюго, как бывший беспризорный Александр Матросов и лишенные родительской заботы подростки военных лет («Сволочи» В. Кунина). Не по годам взрослыми, мудрыми, закаленными и серьезными изображает «детей подземелья» В. Короленко. В свои детские годы они задумываются не только о судьбах друг друга, но и о жизни, где царит несправедливость. Таким же целеустремленным, умным, взрослым ребенком, способным перехитрить и врагов, и выдавших виды разведчиков, предстает перед читателем сирота Ваня Солнцев – герой книги «Сын полка» В. Катаева. «Сообразительными и острыми на язык» рисуют «капитанов песка» Жоржи Амаду и беспризорного Гришу Пескова Л. Сейфуллина. Именно такие дети, если им помогли найти путь «выхода в люди», становятся гордостью общества. Известными писателями, кроме героев «Республики ШКИД», стали Виктор Авдеев (бепризорный правонарушитель), Виктор Астафьев (сирота с 7-летнего возраста), Михаила Касаткин (бепризорный времен коллективизации), белорусский писатель Виктор Козько (бепризорный послевоенных лет), Иван Панькин (бепризорный), Светлана Петренко (бепризорная времен гражданской войны), Анатолий Приставкин

(воспитанник детского дома), Алексей Свирский (беспризорный начала XX века).

Но если таких детей жизнь вынуждает становиться на преступный путь, то они наносят обществу значительно больший вред, чем те, которые не обладают высокими умственными (часто – физическими) способностями. Когда это случается, обществу наносится, в лучшем случае, двойной урон – от совершенных преступлений и от неполучения выгоды при позитивной деятельности таких личностей.

«Читайте и перечитывайте Достоевского – там вы найдете все, что необходимо хорошему юристу» – говорил один известный преподаватель своим студентам-правоведам. Перефразируя слова этого ученого, мы обращаемся ко всем специалистам, работающим с детьми и для детей: «Читайте художественную литературу о детях – там вы найдете все, что необходимо для вашей деятельности!»

Литература:

1. Бражнин И.Я. Сумка волшебника / И.Я. Бражнин. – Ленинград : Лениздат, 1978. – 464 с.
2. Леонгард К. Акцентуированные личности / Карл Леонгард. – К. : Вища школа, 1989. – 375 с.

ВИХОВАННЯ ТЕРПИМОСТІ ЯК СКЛАДОВОЇ СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ

О.Є. Гутник, м. Харків

Проблема професійної підготовки спеціаліста вже багато років вважається однією з найгостріших проблем у суспільстві. Вона хвилює психологів і соціологів, медиків і педагогів, економістів і політиків. Ця проблема є актуальною тому, що йдеться про якісний рівень підготовки спеціаліста та його професійної діяльності. А від сформованості необхідних професійно важливих якостей, від наявності належних практичних навичок фахівців у всіх галузях сучасного суспільства залежить економічний, політичний і культурний рівень держави.

В наш час, коли зросло значення людського фактору в побудові суспільства, коли від спеціалістів усіх галузей вимагається максимальна відповідальність і можливість бути професіоналом високого рівня, незважаючи на збільшення психологічного і фізичного навантаження на людей, які працюють у різних сферах нашого життя, загострюється низка вже існуючих проблем і виникають нові. Це головним чином проблеми

ліквідації конфліктів усіх рівнів і форм, пошуку шляхів удосконалення праці спеціалістів, які не мають права на помилку. У наші дні проблема отримання професії, підвищення професійного рівня та вдосконалення діяльності спеціалістів набувають особливого сенсу.

Одночасно з вирішенням вже існуючих проблем у професійній сфері у зв'язку зі зміною політичного, економічного і культурного стану виникають нові професійні проблеми, які потребують своєї подальшої розробки. І.Д. Бех серед таких проблем виділяє такі, зокрема, як взаємозв'язок ступеня професіоналізму й особистої відповідальності; гуманізація суспільства і технічна професіоналізація, цінності суспільства і професія тощо [І.Д. Бех].

Більшість видів сучасної трудової діяльності передбачає готовність спеціаліста до вирішення неординарних завдань, розв'язання яких часто залежить від правильності оцінки ситуації і вибору оптимальної стратегії дії. Ми можемо сказати, що здатність розв'язувати проблемні ситуації є важливою професійною якістю, яка доповнюється чесністю, відповідальністю, готовністю до психологічного дискомфорту, терпимим ставленням до всього, що його оточує та багатьма іншими професійними й особистісними якостями. Ми бачимо, що професійне виховання студентів є послідовним прямуванням майбутніх фахівців до обраної мети у певній професійній площині. Цей процес складається з набуття професійно важливих якостей та навичок і з формування відповідного професійного світогляду, що є важливою складовою професійного становлення спеціаліста будь-якої галузі.

Розглядаючи весь процес фахової підготовки сучасного спеціаліста, ми спирались на надбання І.Д. Беха, який пропонує побудувати програму формування у студентів ціннісного ставлення до майбутньої професійної діяльності, щоб з ранніх етапів професійного становлення студенти почали осмислення свого ціннісного простору, побачили його зв'язок з цілями і завданнями обраної професії, використовуючи функції образів як психологічних утворень, які чинять вагомий вплив на поведінку людей. Ця програма включає чотири основних блоки:

1. Знайомство з майбутньою професійною діяльністю і створення узагальненого уявлення про неї.
2. Формування реального уявлення про професіонала з обраної спеціальності.
3. Формування ціннісних уявлень.
4. Складання «образу Себе-як-професіонала».

На його думку, ключовим виступає четвертий блок, оскільки переосмислення і уявлення майбутньої професії, можливої професійної діяльності і образу себе у ній може в подальшому виконувати спрямовуючу функцію, задавати перспективу власного становлення і підвищувати цінність обраного професійного шляху. Перший етап формування терпимості

майбутнього фахівця, який ми пропонуємо у своєму дослідженні, має за основу також і ці чотири блоки програми. Таку програму формування ціннісного ставлення до майбутньої професії ми взяли як складову частину професійної підготовки, і кожен з її блоків є невід'ємною частиною цього процесу. Надання інформації про специфіку обраної професії, орієнтування студентів на формування ціннісних уявлень, сприймання себе як професіонала даної сфери діяльності входить як у навчальний процес, так і до процесу виховної роботи. Але у формуванні професійних і особистісних якостей спеціаліста велику роль відіграє і практична підготовка, яка є ще одним важливим компонентом фахової підготовки. Вона сприяє кращому усвідомленню цілей і завдань обраної професії, допомагає у вирішенні складних ситуацій, сприяє професійному розвитку особистості.

Незважаючи на те, що професійним якостям надається особлива увага при підготовці спеціалістів, також важливим є і виховання особистісних якостей, становлення емоційних ресурсів молодих фахівців, потребує їхньої емоційної стійкості уже на етапі підготовки до професійної діяльності, тому що успішність у тій чи іншій професійній сфері, як правило, пов'язана з наявністю певних індивідуальних й особистісних особливостей. І однією з важливих особистісних і професійних якостей у підготовці спеціалістів ми вважаємо терпимість, терпиме ставлення до оточення, яке сприяє вирішенню професійних завдань фахівців усіх галузей сучасного суспільства.

РОЛЬ ОЦЕНОЧНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В ДУХОВНО-НРАВСТВЕННОМ СТАНОВЛЕНИИ СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ

Ж.В. Давыдова, г. Харьков

В настоящее время объективным фактором, обуславливающим развитие современного общества, является тенденция к снижению уровня духовно-нравственного развития молодёжи, которая с каждым днём приобретает катастрофические масштабы. Поэтому решение данной проблемы возможно только при объединении потенциалов различных сфер влияния: науки, образования, церкви, медицины, силовых структур.

Следует отметить, что разработка научно-теоретических основ морально-нравственного воспитания является преимущественным заданием науки педагогики. Однако существует противоречие: приоритетность направленности теоретических разработок на воспитание детей дошкольного и школьного возраста и недостаток внимания к вопросам духовно-нравственного воспитания студенческой молодежи. В то же время ученые в сфере возрастной

психологии отмечают, что именно этот возрастной период – это период активного формирования мировоззрения, моральных качеств, эстетических вкусов и идеалов. У молодых людей существует обостренная потребность в ценностной определенности, в понимании основных жизненных ориентиров, которые дают возможность оценивать общественные явления и собственное поведение. Вместе с тем, вследствие увеличения потоков информации, которая является носителем разнообразных, порой и противоречивых ценностей, перед системой образования возникает задача направления студентов на формирование такой системы ценностей, которая бы отвечала современным требованиям к специалисту с высшим образованием как к высоко духовной личности. Для молодых людей важнейшим аспектом жизнедеятельности является оценивание окружающей действительности для интериоризации определённых ценностей.

Исследуя процессы формирования ценностных ориентаций, философы отдают предпочтение двум взаимосвязанным процессам познания и оценивания. Любая информация не существует сама по себе, а является результатом мышления человека и связана с окружающей действительностью и конкретными фактами. Критический анализ объективных условий, в которых возникла эта информация, ведет к более глубокому и более объективному её осознанию. Только с помощью понимания людей, которые её создали, а также реальности, которой она касается, то есть через выявление контекста, человек может оценить и сложить собственное субъективное отношение.

Следовательно, при организации учебного процесса в высшем учебном заведении следует основываться на том, что информация сама по себе является проблемой, которую стоит исследовать. Оценка и само отношение к информации должно формироваться в соответствии с определенными критериями. Такими критериями, которые имеют общечеловеческое глобальное значение, могут служить высшие духовные ценности – Истина, Добро, Красота.

Данная особенность имеет огромное значение для учебного процесса, так как студент обращается к разнообразным источникам учебной информации, содержание которой определённым образом зависит от идеологии конкретного исторического периода. С помощью критического осмысления историко-культурологического контекста студент может избежать субъективного влияния данной информации и принять то, что отвечает общепринятым культурным традициям человечества и соответствует его собственным представлениям.

Это касается таких гуманитарных дисциплин, как социология, политология, история, культурология, религиоведение и т.д., содержательное наполнение которых находится под влиянием идеологических и духовно-ценностных приоритетов времени. Иногда, например, в содержании подчеркивается приоритетность роли определенных социальных слоев, а

занижается – других, прослеживается субъективная интерпретация исторических событий и личностей.

Некритическое восприятие информации может привести к субъективно негативному отношению к представителям определенных социальных слоев или национальностей. Но в наше время стремления к гуманизму, когда человек провозглашается ценностью сам по себе в независимости от его статуса и национальности, учебная информация может оцениваться только на основании духовно-ценностных критериев, которые доказали свою дееспособность на протяжении многих столетий.

Следовательно, важнейшей задачей высшего образования является формирование у студентов навыков оценивающей деятельности, развития критического мышления для снижения возможности манипулирования сознанием и навязывания определенной системы ценностных ориентаций. Реализация данной задачи возможна при расширении в содержании определенной учебной дисциплины аксиологического компонента и использования таких методов и форм обучения, которые бы способствовали формированию и развитию навыков оценочной деятельности студентов. К таким методам можно отнести методы развития критического мышления, дискуссии, обсуждения противоречивых вопросов, интерактивное чтение, написание эссе, ролевые игры, проектная работа и т.д. При этом преподаватель выступает не руководителем, а полноценным партнером в обсуждении, исследовании, решении проблемных вопросов.

Анализируя роль навыков оценочной деятельности в духовно-нравственном становлении личности, не следует также забывать, что важнейшим внутренним «фильтром» личности является Совесть, используя который, по слова Святейшего Патриарха Кирилла, «можно отсеять добрую информацию от злой, можно попытаться оградить себя от ложных и опасных для человека влияний, сохранить и реализовать свою мечту, достичь счастья». Совесть является показателем развитости морального сознания человека, что выражается в оценке собственных и чужих поступков. Являясь основой самосознания, самоанализа, самокритики и саморефлексии личности, Совесть занимает наивысшую позицию в духовно-ценностной сфере личности. По определению психологии совесть – это способность личности осуществлять моральный самоконтроль. Согласно христианскому учению Совесть – это глас Божий в человеке, который определяет безотносительность нравственных законов. Умение прислушиваться к голосу Совести помогает человеку точно отличать плохое от хорошего, добро от зла. Рассуждая о Совести, святитель Игнатий (Брянчанинов) замечает: «Правильное действие совести поддерживается, возвышается последованием учению Христову. Здоровое состояние и правильное действие совести возможно только в недрах Православной Церкви, потому что всякая принятая неправильная мысль имеет влияние на совесть: уклоняет её от правильного действия...»

Таким образом, необходимость формирования навыков оценочной деятельности обуславливает потребность объединения воспитательных потенциалов образования и церкви в создании эффективных условий для гармоничного духовно-нравственного развития молодежи.

МАНИПУЛЯТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ МЕДІА-ПРОСТОРУ: ДО ПРОБЛЕМИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ОСОБИСТОСТІ

Л.О. Данильчук, м. Кременець

Усвідомлення інформаційно-психологічної безпеки як стану захищеності особистості, різноманітних соціальних груп і об'єднання людей від впливів, які здані без волі та бажання змінювати психічних стан і психологічні характеристики людини, модифікації поведінки та обмежувати свободу вибору призвело до необхідності переосмислення та підходів до ролі спілкування, комунікації, інформаційної взаємодії, а також ряду інших соціально-психологічних процесів та явищ у сучасному соціумі [1, с. 145].

На сьогодні суспільний розвиток зумовлює вихід на арену нових інноваційних технологій у сфері мас-медіа. Сучасний інформаційний простір впливає на зміну світоглядної структури молоді. За таких обставин відбувається деформація світоглядних структурних рівнів, на основі яких формуються переконання, і які змінюються під впливом інновацій (зокрема мовних та Інтернет); на основі яких складаються основні способи світобачення, і які не відповідають загальним уявленням в умовах сучасного медіа-ринку.

Розвиток інноваційних технологій у сфері мас-медіа України пов'язаний із масовим громадсько-політичним рухом, спричинений суперечностями між суспільними потребами щодо розвитку та функціонування системи засобів масової комунікації і реаліями буття.

Особистість формується не в ізольованому просторі, а у сфері суспільної комунікації. З розвитком новітніх технологій в сферу професійної комунікації входить поняття маніпулювання свідомістю та PR. «Основною передумовою становлення нового соціального інституту зв'язків із громадськістю стало формування демократичних основ суспільства, закріплення та поширення прав людини та громадянина, створення рівних можливостей в реалізації людських потенцій» [3, с. 6]. Політичний PR як і інші маніпулятивні технології безпосередньо пов'язаний з питанням інформаційної безпеки особистості.

Найбільшою небезпекою для масової свідомості є технології маніпулювання. Основою будь-якого маніпулювання масовою свідомістю є

соціальний міф – твердження чи ідеї, які сприймаються переважно на віру, без будь-якого критичного осмислення. В кожному суспільстві наявні міфи, які активно підтримуються і правлячими колами, зокрема, за допомогою ЗМІ. Так, у комуністичній системі існували такі міфи: про приватну власність як джерело зла; про обов'язковий крах капіталізму і перемогу комунізму; про провідну роль робітничого класу і комуністичної партії; про марксизм як єдино вірне вчення. З крахом комуністичної системи почали формуватися нові соціальні міфи: про капіталізм як «світле майбутнє»; про обов'язкові жертви в перехідний період; про правлячі кола і номенклатуру як уособлення демократів та реформаторів. Навіть США, які так пишуться тим, що в їхньому суспільстві немає ідеології, мають і підтримують свої соціальні міфи, визначені Г. Шиллером: про індивідуальну свободу і особистий вибір громадян; про нейтралітет основних політичних інститутів, зокрема Конгресу, судів, ЗМІ тощо; про незмінно егоїстичну природу людини, її егоїзм і схильність до споживання; про відсутність у суспільстві соціальних конфліктів, експлуатації і гноблення; про плюралізм ЗМІ, які насправді контролюються великими рекламодавцями й урядом.

Для укорінення соціальних міфів технологія маніпулювання передбачає використання багатющого арсеналу конкретних методів впливу на свідомість людей. До них відноситься пряме підтасування фактів, замовчування небажаної інформації, поширення брехні і наклепу, а також більш тонкі, рафіновані засоби: напівправа (коли з метою забезпечити довіру аудиторії об'єктивно і докладно висвітлюються конкретні, мало-значущі факти і одночасно замовчуються більш важливі або ж подається загально хибна інтерпретація подій), навішування ярликів (для компрометації і відторгнення слухачами осіб чи ідей їм без доказів навішується ярлик фашиста, імперіаліста чи «червоного»). Ще один приклад симуляції масової демократії – витіснення апеляції до суспільної свідомості за допомогою маніпуляцій експертів із рейтингами. Рейтинги на основі вибіркового опитування, коли респондент обирає між варіантами суджень самого експерта – це лише модель реальної думки мас, яку експерти нібито «оживляють». І подібність моделі стає політично дієвим як фактор політичних рішень. Наведемо кілька прикладів.

Метод фрагментації полягає в поданні інформації єдиним потоком, так, що яку-небудь тенденцію вловити досить складно, а для масового споживача практично неможливо. Максимальним вираженням методу фрагментації слугує прийом «білий шум» зниження сприйняття фактів поданням такої кількості новин, коли стає неможливим зробити їх сортування. «Шум» може створюватися великою кількістю різних коментарів, суперечливих суджень, які не спираються на точні й перевірені факти. «Шум» може створюватись і через оснащення фактів складними теоретичними викладками, «заумними» коментарями. Один з аспектів

сучасної культури (в т.ч. інформаційної) полягає «у твердженні, що всі проблеми (економічні, політичні, моральні) надзвичайно складні і середній людині їх просто не зрозуміти. Проблем подаються як дещо надзвичайно серйозне і складне лише для того, аби переконати людей, що в них може розібратися лише «спеціаліст». Це відбиває в людей бажання намагатися вникнути в суть проблеми без сторонньої допомоги, розібратися в ній і допомогти розібратися іншим. Людина просто відучується мислити самостійно» [2, с 178]. У результаті в людини, з одного боку, формується цинічне ставлення до писаного чи ефірного слова, а з другого – наївна довіра до всього, що висловлено з достатнім апломбом. Цим досить часто користуються маніпулятори від політики, подаючи у повідомленнях «думку незалежних компетентних експертів».

В умовах інформаційного перевантаження, а це на сьогодні норма, захисний механізм спрацьовує навіть щодо важливих повідомлень, які за інших умов були б сприйняті критично: коли діє захисний механізм, аналітичний апарат відключається [2, с. 145]. Вправно складене повідомлення сприйняте у стані «напіввідключення», потрапляє безпосередньо до підсвідомого і в ідеальному для пропагандиста варіанті стає керівництвом до дії. При цьому люди переконані, що думки й дії – їхні власні.

Отже, останнім часом для потреб впливу на масову свідомість поширились розробки у сфері психолінгвістики, сугестивної лінгвістики, нейролінгвістичного програмування, еріксоніанського гіпнозу та психології сприйняття. Тому використання маніпуляції у сфері медіа не може не позначитись на адекватності світосприйняття особистості, її інформаційній захищеності. Це зумовлено тим, що сучасні маніпулятивні технології формують громадську думку та спотворюють загальне уявлення про суспільні процеси.

Література:

1. Белянин В.П. Основы психолингвистической диагностики: модели мира в литературе / В.П. Белянин. – М. : Тривола, 2000. – 248 с.
2. Грачев Г. Манипулирование личностью: Организация, способы и технологии информационно-психологического воздействия / Г. Грачев, И. Мельник. – М., 2001. – 247 с.
3. Иванова Т. Политический PR : учебно-методическое пособие / Т. Иванова. – К. : ЦВП, 2006. – 146 с.
4. Різун В.В. Текст та інші носії інформації в ЗМК / В.В. Різун // Електронна бібліотека інституту журналістики. – www.journ.univ.kiev.ua

ДУХОВНАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ МОЛОДЕЖИ В ИНФОРМАЦИОННОМ ОБЩЕСТВЕ

А.В. Дворников, г. Харьков

Современное общество можно охарактеризовать как информационное – новая фаза развития цивилизации, в которой главными продуктами производства становятся информация и знания.

Одним из наиболее распространенных механизмов (институтов) современного мира стали средства массовой информации (СМИ) – понятие, объединяющее все каналы доведения информации до широкой общественности, в том числе печать, радио, телевидение, Интернет, кино, театр, выставки, митинги и собрания.

В условиях информационной цивилизации СМИ обладают огромными возможностями для манипулирования, они уже сегодня способны добиваться от людей нужного мировосприятия, закладывать требуемые стереотипы поведения, программировать их желания, формировать реальное единомыслие в стране и мире. Массовая коммуникация формирует новый тип человека с особыми психикой, поведенческими реакциями, мышлением.

Средства массовой информации обладают заведомым преимуществом перед отдельным человеком и даже аудиторией. Люди вынуждены воспринимать информацию, но не могут на нее ответить. Их негативная реакция не находит разрядки и лишь усиливает эмоциональное напряжение. При современной системе информирования люди почти обречены на пассивное исполнение роли объекта воздействия [1, 2].

Молодежь – это та социальная группа, которая по максимуму использует СМИ и жадно черпает информацию разного содержания.

Социальные, нравственные качества молодежи формируются по образу и подобию всего того, что они слышат и видят, сознают и переживают, погружаясь в конкретную социально-культурную среду. Поэтому одной из острых проблем в стране является нравственное и духовное воспитание молодежи на фоне интенсивного развития средств массовой информации, которые, к сожалению, не всегда представляют человеку лучшие образцы массовой культуры.

Духовный облик нашего народа, его важнейшие жизненные ценности формировались на протяжении многих веков. Нашим людям издревле были присущи духовно-нравственные и патриотические ценности, отражавшие специфику отечественной истории и культуры.

Социальный и духовный мир молодого поколения формируется как продукт противоборства конкурирующих социальных институтов, важней-

шими из которых являются семья, образовательная система, государство, средства массовой информации [2, 3].

На современном этапе развития общества вопросы воспитания и образования молодого поколения должны стать предметом особой заботы как самого общества, так государства и Церкви, так как в условиях быстро растущих технических возможностей и увеличения объема получаемой информации молодежь оказывается перед лицом большой опасности, когда из мощного информационного потока тяжело извлечь то основное, что необходимо для интеллектуального, духовного и культурного развития личности [4].

СМИ стали главным информационным оружием современного мира. Сегодня это скорее инструмент идеологии, а не информации. «Средства массовой информации не менее опасны, чем средства массового уничтожения» (П. Капица).

Понятие «духовная безопасность» подразумевает направленное на духовное обновление страны обеспечение безопасного духовного развития человека и гражданина, сохранение и укрепление нравственных ценностей общества, традиций патриотизма и гуманизма, культурного и научного потенциала страны путем нейтрализации причин и условий, способствующих возникновению конфликтов в обществе.

Духовная безопасность молодежи в информационном обществе должна обеспечиваться при сотрудничестве Православной Церкви и государства по следующим направлениям: контроль и цензура потока информации, поступающей из СМИ; работа церковных и светских СМИ; поддержка института семьи, материнства и детства; забота о сохранении нравственности в социуме; духовное, культурное, нравственное и патриотическое образование и воспитание общества; обеспечение физического, психического и духовного здоровья населения; сохранение благоприятных естественных природных условий жизни нынешнего и будущего поколений; возвращение к утраченной связи научного знания с религиозными духовными и нравственными ценностями; дела милосердия и благотворительности, развитие совместных социальных программ; охрана, восстановление и развитие исторического и культурного наследия; диалог с органами государственной власти по вопросам, значимым для общества и Церкви; миротворчество на межэтническом и гражданском уровнях, содействие взаимопониманию между людьми; сохранение территориальной целостности и единого духовного пространства; обеспечение материального и духовного благосостояния народа, условий духовного развития личности, гарантий ее прав и свобод в духовной сфере и исключение пагубного воздействия на личность тоталитарных сект и т. д. [5, 6].

Необходимо поставить акцент на сохранении человеческих связей и духовно-ценностных ориентиров молодежи как средства защиты своей

личности. При том давлении, которое оказывается на наше сознание, мы можем устоять как личности только опираясь на духовную поддержку Православной Церкви, которая уже более тысячелетия является путеводной звездой на нашей земле и только с Ее помощью и при взаимодействии Ее с обществом можно снова возродить духовность нашего народа.

Литература:

1. Петров В.П. Информационная безопасность человека и общества : учебное пособие [Электронный ресурс] / В.П. Петров, С.В. Петров – М., 2007. Режим доступа : [<http://lib.rus.ec/b/164224/read>]
2. Кара-Мурза С.Г. Манипуляция сознанием / С.Г. Кара-Мурза. – М. : Эксмо, 2006. – 864 с.
3. Лапченко Н.Н. Проблемы информационной безопасности в молодежной среде // Социологические исследования. – № 8. – Август 2009. – С. 139–142.
4. Доклад Святейшего Патриарха Кирилла на XX Международных Рождественских образовательных чтениях. 23.01.2012 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.patriarchia.ru>
5. Радаев В. Вклад русской православной церкви в духовную безопасность страны. Текст выступления на II Научно-образовательных Знаменских чтениях [Электронный ресурс] / В. Радаев. – Курск, 2006. Режим доступа : <http://pravaya.ru/side/584/7345>
6. Зеркалов Д. В. Духовная безопасность : монография / Д.В. Зеркалов. – К. : Основа, 2012. – 1118 с.

ПРОБЛЕМАТИКА ДУХОВНОСТИ В МОЛОДЕЖНОЙ СРЕДЕ

А.В. Дворников, г. Харьков

Молодость – это время возрастания, становления, развития, обучения человека; время, когда человек сталкивается со многими явлениями жизни и часто оказывается не готовым к этому столкновению; время, когда человек становится перед необходимостью сделать самостоятельный жизненно важный выбор [1].

Святейший Патриарх Кирилл говорил о том, что не нужно выделять молодежь в особую касту; нужно просто серьезно относиться к проблемам нашего общества и к проблемам нашей жизни. «Какая разница, молодой ты человек или старый? И молодой, и старый переживают боль, страдают от нанесенных ран. ...На самом деле, молодежь – это органическая часть всего общества, и говорить о проблемах с молодежью надо тем же языком, которым следует говорить с людьми старших поколений...» [2].

Человек ежедневно, ежеминутно делает свой нравственный выбор. Но, не имея надлежащего опыта, да еще при отсутствии духовно-нравственных ориентиров, молодой человек теряется на путях жизни, поддается различного рода соблазнам и искушениям.

Общество, в котором мы живем, характеризуется высокой степенью социальной и психологической нестабильности. В таком обществе всегда возникает почва для негативных социальных явлений, поэтому очень важно определить векторы духовного развития молодежи, выявить их идеалы, руководствуясь которыми, молодые люди принимают решения в повседневной жизни [3].

В каком состоянии духовность украинского народа, современной молодежи? Духовность – это не религиозность в ее формальном, обрядовом, понимании. Духовность – это высшая деятельность души. С точки зрения верующего, это еще устремленность к стяжанию Духа Святого, безгрешности, моральному совершенству, преображению души. По рассуждению прп. Максима Исповедника, духовное делание блистает способами осуществления добродетелей. Т. е. это мудрость, видение, в чем заключено добро, добродетель. И работа мысли по осуществлению добродетели [4, 5].

Говоря о проблемах духовности, нужно заметить, что слово «проблема» – это вопрос, требующий изучения, разрешения. Для устранения этой проблемы необходимо совместить понятия современность и духовность, социализация и вера. Необходимо раскрывать молодым людям, что значит быть современным человеком и высоко духовным одновременно. Современным и православным. Нужно направлять душу к обретению истинного смысла жизни и поиска своего места в этом мире. Вместе со светской системой образования возможно полнее определить роль и содействовать Церкви влиять на духовно-нравственное становление молодежи. Духовное и физическое здоровье молодежи должно стать стратегическим капиталом страны и важным фактором ее современного развития [5].

В качестве основного метода исследования духовно-нравственных ориентиров молодежи было выбрано анкетирование, в котором приняли участие представители молодежного отдела Харьковской епархии и студенты ВУЗов.

Литература:

1. Колосова М.В. Приобщение молодёжи к духовности / М.В. Колосова // Материалы конф., посвящённые 200-летию юбилею Свято-Троицкого храма г. Усть-Каменогорска [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ukgtrinity.narod.ru>.
2. Выступление Святейшего Патриарха Кирилла на встрече с молодежью в рамках XIII Всемирного русского народного собора. – 24.05.2009 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.patriarchia.ru>.

3. Гуткин О.В. Ценностные приоритеты современного молодого человека // Смысл жизни личности в эпоху посткнижной культуры. – Саратов, 2003. – С. 193–198.
4. Иерофей Влахос, митрополит. Православная духовность / Иерофей Влахос. – Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 1998.
5. Яганов Евгений Священник. Проблемы духовности молодежи в современном мире / Священник Евгений Яганов // Материалы конф., посвящённые 200-летию юбилею Свято-Троицкого храма г. Усть-Каменогорска [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ukgtrinity.narod.ru>.

MORAL AND ETHICAL ISSUES IN TEACHERS' EDUCATION AS PART OF CHILDREN'S MORAL FORMATION: FOREIGN EXPERIENCE

М.Ю. Деркачева, г. Харьков

For most of history, the concept of character formation--the duty of the older generation to form the character of the young--has been a basic principle structuring moral education. A teacher's first moral obligation is to provide excellent instruction. Teachers with a high level of moral professionalism have a deep obligation to help students learn. According to Wynne, teachers with that sense of obligation demonstrate their moral professionalism by: coming to work regularly and on time; being well informed about their student-matter; planning and conducting classes with care; regularly reviewing and updating instructional practices; cooperating with colleagues and observing school policies so the whole institution works effectively [6].

Though codes of ethics may not have played a significant role in teacher preparation programs in the past, professional ethical dispositions of teachers must now be addressed as part of the National Council for Accreditation of Teacher Education accreditation process. A program of ethical education developed at the University of Minnesota more than 25 years ago is finding adaptations to other professional training programs, including the training of teachers. The program assumes that moral behaviors are built on a series of component processes [5]. Each component is clearly defined, and educational goals, teaching strategies and assessment methods can be derived from those definitions. The components are: 1) Moral sensitivity, the awareness of how our actions affect other people. 2) Moral judgment is based on the work of Piaget and Kohlberg and involved intuitions about what is fair and moral [3]. 3) Moral motivation requires a prioritization of moral values over personal values, particularly in professional settings; 4) Moral character requires individuals to act

on their moral convictions. Training strategies which lend themselves to enhancing moral sensitivity may include role-playing exercises to sensitize pre-service teachers to professional dilemmas and related strategies to make professionals aware that their actions affect others.

Moral motivation training might include profession-specific service activities, the study of professional moral exemplars (i.e., exemplary teachers); and moral character training might include strategies for problem solving and conflict resolution among and between children and adults [1].

Professionals in education need objective knowledge about how children form a basic sense of right and wrong and what schools can do to reinforce appropriate development. William Damon, author of «Greater Expectations» (1996), provides that foundation. He describes research that children thrive on accomplishment, not on empty self-esteem message. They need the guidance that can best be provided by able, caring, concerned adults [7].

Daniel Goleman, author of the book «Emotional Intelligence» (1995), has documented the effects of positive and child-rearing practices that result in either positive or anti-social behaviors. Many of these practices are related to teaching. Such at-risk behaviors as impulsiveness and belligerency, stubbornness and indecisiveness, overreaction to irritation, and inability to put off gratification are learned. Other dispositions, equally learned, are much more conducive to optimism and full maturity. These include a strong cultural work ethic, temperance, and the ability to cope with frustrations, optimism and empathy [3].

An appropriate classroom environment can enhance these positive dispositions in children if teachers receive appropriate training. Better schools plan for virtue. The curriculum contains references to virtuous acts, and students are recognized and rewarded for virtuous behaviors. The school building is physically cared for and psychologically safe and teachers model exemplary character traits [2].

A publication by the Character Education Partnership (2002) in the USA highlighted details of a national survey of 600 deans of schools of education to determine what their institutions were doing to prepare future teachers in character education. The report identified three university teacher education programs offering students the knowledge and professional skills to integrate character education into classroom practices. Each will be described below.

Boston University. Character education is a theme running through Boston University's School of Education teacher preparation program. As freshmen, students take a «Cultural Foundations for Educations» class that focuses on the classics and the arts and interprets these works through a teaching/learning lens. As a culminating experience, students develop and present lessons at Boston's Museum of Fine Arts to groups of middle school students. The purpose of this experience according to the instructor, Steven Tiner, is to offer "future teachers a pedagogically reflective engagement with

texts and other artifacts fundamental to American culture". In their second semester students take an introduction to education class focusing on the moral responsibility of teachers to students, parents, colleagues, and community members. Other classes include character education themes, and the School of Education formally inducts students into the profession at a special ceremony.

California State University, Fresno. Since 1999, the Kremen School of Education and Human Development has formally inducted students into the teaching profession. Students begin the induction session with a discussion of an ethical dilemma and end the session with a choral recitation of the Educators' Affirmation, a pledge adapted from Tinger's work at Boston University. All student teacher supervisors meet regularly to discuss ethical issues that confront them as they supervise student teachers, often writing their own dilemmas for group discussions. The Kremen School's mission and vision statements attend to the professional ethical responsibilities of its students, and the School sponsors a yearly Conference on Character and Civil Education for its student teachers. At that conference both faculty and community members present moral dilemmas from their professional work for discussion with students. This research is based on the Four Component Model of Moral Maturity discussed earlier [4].

University of St. Francis. As a Catholic Franciscan University, the University of St. Francis has always included attention to values, ethics, and service. Character education is part of both the formal curriculum and the ethos of the College of Education. Several education classes examine moral development and ethics and the responsibilities of teachers as character educators while school-and-campus-wide programs habituate students to service and community involvement. Service learning projects are required in students' cultural diversity courses.

It appears that moral and ethical issues, including character education, are slowly becoming part of the teacher education programs. Philosophical writings and psychological research exist to provide guidance, and exemplary university training programs, provide beginning models of practice. Overwhelmingly deans and administrators of teacher education programs agree that core values can and should be taught in our schools. It's now up to the profession to ensure broader and deeper implementation.

References:

1. Bebeau M.J.; Rest J.R. & Narvaez D. Beyond the promise: A perspective on research in moral education. *Educational Researcher*, 28(4). EJ587024 – 1999. – P. 18–24.
2. Goodlad J.I.; Soder R. & Sirotnik K.A. *The moral dimensions of teaching*: Jossey-Bass. ED 337 443. – San Francisco, 1999. – P. 21–24
3. Kohlberg L. *The Psychology of moral development: Essays on moral development*. San Francisco: Harper and Row. – 1984. – 145 p.

4. Lane-Garon P. Ethics in teacher education: Are we accountable for our product? Paper presented to the Annual Meeting of the American Educational Research Association. – Chicago, 2004.
5. Rest J.R. & Narvaez D. Moral development in the professions: Lawrence Erlbaum Assoc. – 1994. – P. 76–81.
6. Strike K.A. & Ternasky P.L. Ethics for professionals in education: Perspectives for preparation and practices. Teachers College. ED 377 589. – New York, 1993. – P. 46–55.
7. Tom A. Teaching as a Moral Craft. New York: Longman. – New York, 1984 – P. 62–69.

**ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОСТІ ЯК БАГАТОВИМІРНОЇ ЯКОСТІ
ОСОБИСТОСТІ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СИСТЕМІ ВИЩОГО
НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ (КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ)**

Т.О. Дмитренко, м. Херсон

У другій половині ХХ ст. формувалося системне мислення фахівців різних сфер під впливом науково-технічного і технологічного прогресу. Як предмет педагогіки почала розглядатися педагогічна система, в якій відбуваються процеси навчання, виховання, розвитку, формування якостей особистості. Абстрактна модель педагогічної системи інформаційного типу являє собою інваріант – послідовно розташовані компоненти (педагог, цілі, принципи, зміст, методи, форми спільної діяльності, студент) і зв'язки (прямі, зворотні). У кінці ХХ – на початку ХХІ ст. відбувається проектування багатовимірної, інноваційної педагогічної системи як ієрархічної (індивідуальна, групи, навчальний заклад тощо). Відповідно до теорії багатовимірного мислення, суб'єкти педагогічної системи, сама система, її компоненти, процеси є багатовимірними (багатоінтервальними). На думку Ф.В. Лазарева, важливо розрізнити два способи буття людини – «зсередини» і «зовні», а саме: як суб'єкта самодетермінації, носія індивідуального початку, з одного боку, і «продукту» історичних і соціальних обставин, з іншого [1, с. 38]. Педагогічна система як багатовимірна є умовою здійснення педагогічного процесу: на етапі орієнтування в діяльності – педагогічна система організації; на етапі пізнання і перетворення об'єктів (духовної культури майбутнього фахівця) – педагогічна система управління діяльністю студентів; на контрольно-рефлексивному етапі – спілкування і спільна діяльність у процесі екстеріоризації набутих знань, досвіду діяльності, виховання якостей, зокрема духовної культури як єдності Істини, Добра, Краси (М.О. Бердяєв). Розглядаючи духовність як багатовимірний об'єкт, слід визначити інтервали її дослідження (духовність суб'єкта самодетермінації

і саморозвитку, а також продукту історичних і соціальних обставин) і формування (фактори, що впливають: суспільне виробництво як відтворення культури, наука, освіта, мораль, релігія). У процесі формування духовності студента вишу велике значення відіграє орієнтувальний етап технології. На цьому етапі студент є об'єктом зовнішніх детермінацій – соціально-економічних, психолого-педагогічних. Він має усвідомити, які проблеми вирішені, а які слід вирішувати. Наприклад, у соціальній педагогіці, яка досліджує процеси соціального виховання, науковий апарат ще не склався остаточно: частина вчених заперечує, що предметом науки є соціально-педагогічна система – ієрархічна, багатовимірною, в якій відбуваються соціально-педагогічні процеси, зокрема формування духовної культури особистості. На процес підготовки фахівця впливають суперечності, які виникають між об'єктивними і суб'єктивними факторами [3]. Об'єктивні фактори швидко розвиваються на шляху диференціації, що викликає зміни в економічній науці, педагогіці, психології тощо. Так, у педагогіці виникли нові галузі: соціальна педагогіка, педагогіка вищої школи тощо. Інтеграція наук має проявити себе в рішенні нагальних проблем: формування духовності молоді, міжкультурної комунікації тощо. На пізнавально-перетворювальному етапі технології формування духовності відбувається у спільній продуктивній діяльності викладачів і студентів, спрямованої на зниження рівня діючих суперечностей. Цього можливо досягнути, забезпечивши функціонально-повну сукупність діяльності студентів: розпізнавання, пізнання, перетворення, оцінювання тощо. Так, на основі результатів, отриманих на орієнтувальному етапі, слід розпізнати проблему, довести її актуальність, намітити шляхи вирішення, визнати необхідність пізнання складного об'єкта – формування духовності студента. На пізнавально-перетворювальному етапі діяльність розпізнавання об'єкта приводить до обґрунтування його сторін (інтервалів). Сукупність інтервалів визначає статику (каркас) об'єкта, причому дослідження кожної сторони відбувається за умови, що всі інші сторони не відкидаються (вони існують потенційно), і сам об'єкт розглядається як цілісність [4]. Результатами дослідження кожного інтервалу є характеристики об'єкта (поняття, що відносяться до тієї чи іншої сторони). Що стосується формування духовності, то вирішується питання впливу кожного фактору (суспільне виробництво, наука, освіта, мораль, релігія) на ефективність процесу. На контрольно-рефлексивному етапі здійснюється оцінювання засобів формування духовності, їх впливу на життєдіяльність студента, а саме: участі в практичній діяльності, набутті досвіду вирішення наукових питань і застосуванні результатів у практиці, здійснення безперервної освіти, додержання правил моралі та релігії.

Отже, концептуальними основами формування духовності студентів є:

1. Педагогічний процес формування духовності студентів відбувається в педагогічній системі вишу, яка має розглядатися як ієрархічна

(індивідуальна, групи, навчального закладу тощо) і багатовимірна (організації, управління, спілкування суб'єктів).

2. Педагогічний процес здійснюється за етапами: орієнтувальним, пізнавально-перетворювальним і контрольньо-рефлексивним, які є інтервалами дослідження складного об'єкта.

3. Духовність людини розглядається як цілісне утворення, єдність Істини, Добра, Краси; інтервалами її дослідження є самодетермінація і саморозвиток суб'єкта, а також він як продукт історичних і соціальних обставин; інтервалами формування духовності є фактори, що впливають на цей процес: суспільне виробництво як відтворювання культури, наука, освіта, мораль, релігія.

Умовою досягнення цілісності й інтегративності виступає єдність компонентів, їх сукупний вплив на духовність – емерджентну якість, що формується в педагогічному процесі вишу.

4. Постановка завдання формування духовності студентів включає виявлення факторів, що відносяться до інтервалів дослідження, суперечностей, обґрунтування проблем і шляхів їх вирішення.

5. Методологічна система формування духовності студентів вишу включає принципи (об'єктивності, зв'язку з практикою, історичності і логічності, активності суб'єктів педагогічної системи у спільній продуктивній діяльності), підходи (до вивчення статички: системний, культурологічний, інтервальний, ресурсний, тезаурусний; динаміки: факторний, кібернетичний, технологічний, особистісно-орієнтований), методи конкретних наук: емпіричні (спостереження, опитування, експеримент); такі, що використовуються на емпіричному і теоретичному етапах дослідження (багатовимірний аналіз і синтез, абстрагування, моделювання тощо).

6. Формування духовності студентів вишу відбувається за етапами: орієнтувальним, коли суб'єкт усвідомлює необхідність, можливість, послідовність і результати цього процесу (системоутворювальним фактором є організація як вплив на особистість), пізнавально-перетворювальним, коли студенти мають пізнавати духовність як складне утворення, що володіє структурою і функціями, усвідомити його багатовимірність, сформулювати проблему. Засобами управління діяльністю студентів є проблемні питання, евристики, алгоритми, ситуації спільної продуктивної діяльності, мозковий штурм, ділова гра тощо. Наведені засоби спрямовані на більш глибоке пізнання духовності, розуміння складності цього явища, необхідності володіння нею в професійній діяльності. У формуванні духовності велике значення відіграє контрольньо-рефлексивний етап, коли студент має оцінити свої здобутки і розкрити їх значення для себе і оточуючих під час спілкування.

Література:

1. Лазарев Ф.В. Многомерный человек: Введение в интервальную антропологию / Ф.В. Лазарев, Брюс А. Литтл. – Симферополь : СОНАТ, 2001. – 264 с.
2. Дмитренко Т.О. Духовність людини у взаємозв'язку з процесами інтеграції та диференціації в освіті / Т.О. Дмитренко // Возрождение духовности в современном мире: Взаимодействие церкви и образования. – Харків, 2011. – 391 с.
3. Человек: Философские аспекты сознания и деятельности / под ред. Д.И. Широканова, А.И. Петрущика. – Минск : Наука и техника, 1989. – 208 с.
4. Лазарев Ф.В. Философия : учебное пособие для студентов / Ф.В. Лазарев, М.К. Трифонова. – Симферополь : СОНАТ, 1999. – 352 с.

ПРАВОСЛАВИЕ КАК ЗАЩИТА ОТ МАНИПУЛЯЦИЙ*Д.Л. Донской, г. Харьков*

... причина всех зол – в неведении Писаний. (И. Златоуст)

В последнее время все чаще вслух звучат правдивые слова о наличии т.н. информационной войны (ИВ). В наличие ее составляющих – алкогольной и демографической мы все можем убедиться из официальных данных о рождаемости и употреблении алкоголя. В чем же причина побед, следующих одна за другой? На наш взгляд, причина – отход от наших традиций. Такое утверждение требует доказательств. По официальной статистике в Европе белое население имеет средний коэффициент рождаемости 1,38 при необходимых 2,11. Прирост мусульманского населения достигает 8,1...

Как же могут люди, живущие на одной территории, соответственно в одинаковых экологических, социальных, экономических (хотя эмиграция живет зачастую хуже) иметь совершенно разные демографические показатели? Или в Европе всегда было такое отношение к демографии? Тогда вряд ли Европа могла бы существовать как таковая...

Ответ очевиден – это традиции, которые мусульманское общество сохраняет гораздо строже, нежели европейское сообщество. Такое следование традициям позволяет по большей части сохранить народ от множества манипулятивных установок, направленным на информационное снижение народонаселения.

Если мы внимательно всмотримся в суть манипулятивных технологий, то обнаружим, что большая часть из них как раз направлена на противление

основным заповедям. Здесь можно вспомнить и раскручиваемое мнение о «свободе выбора», по сути ведущее к многобожию или атеизму, и разрушение семьи, и соблазн зависти и т.д.

Наиболее видимыми и опасными манипулятивными установками являются замена цели жизни человека. Вместо Царствия Божия как наивысшей для человека цели идет насаждение денег. Обратите внимание, что именно мамону Господь противопоставляет служению Богу (Матф.6:24, Лук.16:13). Понятие труда заменяется понятием зарабатывания денег. К чему может привести такая замена? К огромному количеству последствий, начиная от суицидов до алкоголизма (от эмоциональных перегрузок) и атомизации общества ведущей к его распаду (от понятия т.н. конкуренции).

Однако светский человек далеко не всегда может понять, что тот стиль жизни, к которому его призывают, является всего лишь простой манипуляцией, и только знающий духовные законы может хотя бы определить, какая информация может быть полезна, а какая угрожает духовному, психическому и даже физическому здоровью его самого и всего общества.

К сожалению, методы манипуляции на сегодняшний день настолько изощрены, что и православный человек далеко не всегда может разобраться с той или иной информацией. Примером может служить отношение к советскому периоду. Сейчас стало признаком хорошего тона ругать этот период. Но если посмотреть на ситуацию немного издали, то обнаружится еще одна манипуляция. Конечно, советский период был далеко не идеальным, более того, он разрушил Российскую Империю, которая защищала Церковь. Однако люди более старшего поколения прекрасно знают, что жизнь простого человека была не так ужасна, как это пытаются представить СМИ. Но где же здесь манипуляция? Дело в том, что обрушивая потоки грязи на нашу историю, мы лишаем молодое поколение стереотипа поведения (поскольку «у на все было плохо») и ему т.о. можно привить любой новый стереотип, что и делается повсеместно, насаждая идеологию потребления...

Еще одна опасность, которая сейчас существует – нежелание узнавать какие-либо неприятные аспекты современного общества. Например, к ним можно отнести новые законы по ювенальной юстиции и гендерным программам. Даже православные верующие зачастую говорят, что не хотели бы и знать сути вопроса, а соответственно давать оценку происходящим событиям и уж тем более оказывать сопротивление данным программам.

Т.о. в современном обществе для выживания нации требуется напряжение многих сил, от молитвенного труда до изучения нынешних методов манипуляции.

ПРОСВІТНИЦЬКО-ВИХОВНА ФУНКЦІЯ НАРОДНОГО БУДИНКУ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ НА СЛОБОЖАНЩИНІ

Є.О. Донченко, м. Харков

Розвиток педагогічної науки в умовах гуманізації суспільства, інтеграції різних країн у світову спільноту вимагає концептуального переосмислення сучасного виховного процесу, пошуку та вдосконалення виховних систем.

В період повернення теоретичних надбань минулого та утвердження нових стереотипів загальноєвропейського виміру, визріла потреба реабілітації просвітницько-виховних ідей у молодіжному середовищі.

У контексті дослідження важливого значення набуває питання співіснування молоді різних національностей у межах однієї держави.

Дослідження широкого комплексу соціально-педагогічних проблем виховання особистості, її толерантності, терпимості до культур інших національностей вимагають по-новому оцінити та усвідомити значення вітчизняної історико-педагогічної спадщини.

Актуальність проблеми перекликається з положеннями урядових та освітніх (Конвенція про права дитини, Конституція України, Закон України «Про освіту», «Про позашкільну освіту», «Про соціальне становлення та розвиток молоді в Україні», «Про молодіжні та дитячі громадські організації», Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ ст.), Національна програма «Діти України», «Національна концепція виховання») документів, у яких наголошується на необхідності дослідження історико-педагогічних проблем, пов'язаних з вихованням особистості, здатної зберегти і примножити культурно-історичні надбання українського народу, орієнтованої на здоровий спосіб життя і самовдосконалення. Виключне значення для цього має вивчення архівних джерел, в яких праці вчених щодо досліджуваної проблеми відзначаються глибиною науково-теоретичного висвітлення. Вивчення архівних матеріалів допоможе окреслити можливості творчого використання у науковому пізнанні позитивного досвіду минулого.

До проблеми виховання особистості в товариствах та організаціях, взаємодії молоді різних національностей зверталися видатні вітчизняні та зарубіжні педагоги, історики, філософи, громадські та культурні діячі.

Обґрунтування органічної єдності регіонів, концептуальних підходів до створення умов виховання особистості за місцем її проживання належало авторам праць з історії національної культури – М. Грушевському, М. Драгоманову, М. Костомарову, Е. Маланюку, І. Огієнку, С. Шацькому.

Особливості культурно-історичної ідентифікації теоретично обґрунтували К. Ушинський, Г. Ващенко, О. Барвінський, М. Возняк, Г. Зарицький.

Дослідження І. Андрухіва, М. Кучерепи, Ю. Візитів, О. Борейко, Т. Джаман, В. Дмитрук, Б. Ступарик збагачені положеннями про становлення і розвиток товариств, ролі просвітницько-педагогічної діяльності громадських організацій у національному вихованні.

Саме такий досвід накопичено на Слобожанщині другій половині ХІХ – початку ХХ ст., де на території була сформована цілеспрямована система роботи закладів культури, що сприяла соціально-культурному розвитку мешканців. Серед найвпливовіших установ був Народний дім – визначний центр українського національно-культурного життя в Харкові, відкритий на початку ХХ ст. товариством поширення грамотності народі.

Народний будинок функціонував на принципі, що вплив мистецтва сильніший за догматичні методи освіти, тому що мистецтво діє на чуття, охоплюючи безпосередньо всю людину, спонукаючи її саму думати, мати роздуми, чуттєві переживання. Активісти у Народному будинку ставили ціль поєднати всі до цього культурні заклади та теренах будинку. Сприяння вихованню та професійним знанням із землеробства, садівництва, домогосподарства, наприклад музеї, привертали увагу багатьох людей, що вело до покращення суспільної ситуації в цілому.

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПОНЯТЬ «МЕЦЕНАЦТВО» ТА «БЛАГОДІЙНІСТЬ»

І.М. Єлдинова, м. Харків

Питання походження благодійності, її прояви за різних історичних епох та систем суспільних відносин, співвідношення понять «благодійність» та «меценатство» й досі залишаються дискусійними.

Аналіз науково-педагогічних джерел та довідкової літератури свідчить про те, що термін «благодійність» за своєю семантичною структурою складається зі слів «благо» і «діяти». «Благо» як загальне етичне поняття, яке вживається для позначення позитивних цінностей чого-небудь; ціннісний стандарт, у співвіднесенні з яким визначається значущість чого-небудь. [3]

«Благодійність» – «діяти», виражає практичний аспект цього поняття і тлумачиться як «робити, здійснювати що-небудь, виявити якусь діяльність; коїти, чинити. [2] Благодійність – прояв співчуття до ближнього і моральне зобов'язання забезпеченого поспішати на допомогу до бідного. Благодійність є елементарним, безпосереднім і добровільним актом допомоги, яку надають незабезпеченим приватні особи і суспільство.

Благодійність як допомога тим, хто її потребує, здійснюється, з боку громадських організацій, державних установ, церкви і приватних осіб. Благодійність спочатку здійснювалась у вигляді подання милостині

(пожертвування жебракові, біднякові). Це – первинна форма благодійності, яка спрямована не стільки на реальну допомогу нужденним, скільки на моральне вдосконалення того, хто надає цю допомогу. Цінувалась тільки приватна, безпосередня благодійність, тобто милостиня, яка подавалася із рук в руки.

Вивчення та узагальнення науково-педагогічних джерел приводить до висновку, що близьким до поняття «благодійність» є поняття «філантропія» (грец. *phiantropia* – людинолюбство).

Філантропія – це людинолюбство, благодійність, соціальна підтримка, покровительство й захист обездолених громадян із милості (жебраків, бездомних, безпритульних, сиріт, малозабезпечених, інвалідів та ін. верств, що потребують сторонньої допомоги).

З метою з'ясування поняття «меценатство» звернемося до Закону України «Про благодійництво та благодійні організації». Під терміном «меценатство» розуміється добровільна безкорислива діяльність фізичних осіб у матеріальній, фінансовій та іншій підтримці. [1]

Доцільно звернути увагу на те, що у вищенаведеному Законі поряд із тлумаченням поняття «меценатство» дається і визначення поняття «спонсорство». Під зазначеним поняттям розуміється добровільна матеріальна, фінансова, організаційна й інша підтримка фізичними та юридичними особами з метою популяризації виключно свого імені (найменування), свого знаку для товарів і послуг. [1]

Термін меценатство (меценатська діяльність) – це добровільна безкорислива матеріальна, фінансова, організаційна, консультативна та інша підтримка меценатами, меценатськими організаціями набувачів меценатської допомоги в галузі культури і мистецтва у розмірі, що є не меншим від мінімального меценатського внеску, з метою розвитку та збереження культурного надбання України.

З огляду на це, меценат – це особа, яка займається меценатством, благодійник. Варто наголосити і на тому, що з поняттям «меценатство» тісно пов'язане поняття «милосердя», яке виражає готовність допомогти із почуття людинолюбства, співчуття, допомогу, охоплює життєво важливі проблеми й потреби нужденних у ній, забезпечує як пряме виживання, так і можливості, накреслені прожитковим мінімумом.

Таким чином, поняття «благодійність», «меценатство» і «філантропія» тісно пов'язані між собою і їх можна розглядати як слова-синоніми.

Література:

1. Закон України «Про благодійництво та благодійні організації»: за станом на 16 верес. 1997 р. № 531/97-ВР (Відомості Верховної Ради (ВВР), 1997, № 4 6, ст. 292: довід. нормат. актів для НПО / [упоряд. : Т. О. Нечипоренко, В. П. Артеменко. – К. : ІГС : ІКЦ «Леста», 2007. – С. 80–92.

2. Новий тлумачний словник української мови / [уклад. В.В. Яременко, О.М. Сліпушко]. – К., Аконт, 2008. – С. 559.
3. Педагогический энциклопедический словарь / гл. ред. Б.М. Бим-Бад. – М. : Большая Российская энциклопедия, 2002. – 528 с.

ДУХОВНО-ПРАВСТВЕННОЕ РАЗВИТИЕ УКРАИНСКИХ ПОДРОСТКОВ, СОСТОЯЩИХ В СОВРЕМЕННЫХ СУБКУЛЬТУРАХ

М.Е. Жидко, А.А. Никитюк, г. Харьков

В наше время для многих украинских подростков разнообразные молодёжные субкультуры выступают гораздо более значимым институтом социализации, чем семья, школа или духовное сообщество (некоторые социологические данные указывают на вовлеченность 90% подростков в ту или иную субкультуру). Во многом это связано как с глобальной цивилизационной тенденцией к мультикультурности, так и с тем, что они достаточно легко и быстро заполняют тот идеологический вакуум, который вызван десятилетиями социально-экономических трансформаций общества при переходе «из ниоткуда в никуда». Предоставляя достаточно простые мировоззренческие схемы, они формируют ценностные ориентиры, ролевые модели поведения и т.д. В этом смысле по отношению к доминирующей культуре они могут находиться в комплементарной (дополняющей) или оппозиционной позиции. Зачастую игнорируемые научным сообществом как нечто «несерьезное» (приставка «суб» в слове «субкультура» до сих пор воспринимается некоторыми учеными и общественными деятелями как прямое указание на понимание такой культуры как второсортной, типа пищевых субпродуктов), субкультуры в некоем «фоновом режиме» постепенно претерпевают своеобразный естественный отбор, либо исчезая из публичного пространства, либо существуя в нем как реликт, «милое чудачество», «возрастная болезнь» и т.п., либо превращаясь в достаточно мощную силу только формирующегося украинского гражданского общества.

Таким образом, *по структуре существующих субкультур можно с определенной степенью вероятности судить о морально-психологическом и духовном состоянии общества.* Наиболее представленные сегодня в отечественном общественно-культурном пространстве субкультуры условно можно разделить на: 1) музыкальные (рокеры, панки, реперы и др.); 2) национал- и социал-политические (НС скинхэды, антифа и др.); 3) художественные (отаку, фурри и др.); 4) индустриальные (паркур и др.); 5) параспортивные (футбольные фанаты, гопники и др.) и т.д. Все они обладают своими специфическими корпоративными законами, системами референтных фильтров (сленгом, прической, одеждой, татуировками и т.п.),

специфическими каналами коммуникации, моральными и эстетическими критериями и т.д. В этом смысле чем менее сформирована субкультура, тем более она носит радикальный характер; *именно субкультуры на ранних стадиях своего формирования привлекают подростков, переживающих возрастной кризис самоутверждения себя в мире взрослых*. Недаром известный культурный антрополог В. Тернер еще в начале 80-х гг. XX в. называл представителей таких молодежных субкультур лиминальными личностями в традиционных обществах (от лат. *limen* – предел) – людьми, которые находятся в процессе обряда инициации.

С нашей точки зрения, на сегодняшний день такие субкультуры *представляют наибольшую опасность не своей оппозиционностью, а психологической и духовной регрессией в архаическое (мифологическое) самосознание*. При общекультурной тенденции к потреблению (в том числе и вторичной, переработанной кем-то до этого) информации, а не к умению оперировать первичной информацией (т.е. развитию мышления), как правило, определенные, актуальные для субкультуры исторические факты или темы (у скинхедов – чернокожие, у растаманов – конопля, у киберпанков – виртуальность) получают достаточно сложную мифологическую переработку (вплоть до комичности), формируя фольклор. Общество не только не опровергает, но и с вполне прозрачными коммерческими целями во всевозможных видах эти пережитки поддерживает (создавая на основе элементов этой мифологии рекламу, соответствующие материалы в СМИ и т.п.), а научная среда «легендирует» подобные суеверия (например, с помощью теории исторической хронологии академика Фоменко). Это приводит к деструкции как научного, так и религиозного образа жизни и мышления.

Необходимо ли педагогическими средствами бороться с прежними и вновь рождающимися субкультурами? Нет, т.к. поиск своей идентичности через протест против прежнего мироустройства и поиск своего уникального жизненного пути есть объективно обусловленное возрастное поведение. Любое противодействие будет только играть на усиление. Как отмечает Предстоятель Русской Православной Церкви Святейший Патриарх Кирилл: «В современной ситуации как никогда прежде необходим диалог между представителями молодежных субкультур и той частью общества, которая ориентирована на традиционные духовно-нравственные ценности. Только общаясь с молодыми не в стиле менторских нотаций, а на языке доверия и поддержки, мы сможем понять надежды и чаяния молодежи, избежать конфликта поколений, найти общие жизненные ориентиры для людей различных возрастов, получить со стороны молодежной субкультуры приток свежих сил».

Таким образом, создание социализирующих альтернатив для той равнодушной и ищущей себя молодежи, которая проходит через те или иные субкультуры, позволяет использовать их в качестве потенциально мощного воспитательного средства.

**МОРАЛЬНО-ЭТИЧЕСКОЕ СТАНОВЛЕНИЕ ВРАЧА
В СИСТЕМЕ ПОСЛЕДИПЛОМНОГО ОБРАЗОВАНИЯ (НА ПРИМЕРЕ
ЖИЗНИ И ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРОФЕССОРА А.И. МЕЩАНИНОВА)**

К.В. Жуков, г. Харьков

Воспитанию морально-этических качеств врача уделяется большое внимание на всех этапах его обучения. Как известно, плохой человек не может стать хорошим врачом. После овладения суммой знаний, необходимых для начала врачебной деятельности, получив диплом, молодой специалист начинает работу под руководством наставника и одновременно учится в интернатуре по базовой медицинской специальности. Пройдя первичную специализацию, продолжает работать по полученной специальности или проходит вторичную специализацию.

Обучение врача является непрерывным, т. к. современный врач должен учиться до окончания своей трудовой деятельности, проходя циклы тематического усовершенствования и контрольные предаттестационные циклы каждые пять лет.

Влиять на воспитание взрослого человека довольно сложно. Наш опыт показывает, что на развитие морально-этической сферы взрослого слушателя большое влияние оказывают примеры из жизни известных людей: врачей, ученых, духовных лидеров. Наиболее сильное впечатление производят истории жизни Святителя Луки (проф. В.Ф. Войно-Ясенецкого), праведников мира проф. А.И. Мещанинова (г. Харьков) и проф. Р. Вайгеля (г. Львов).

Харьковские и сумские врачи с особым интересом воспринимают историю жизни их общего земляка прекрасного человека, хирурга проф. А.И. Мещанинова, в своё время заведовавшего кафедрой нашего учебного заведения.

Александр Иванович Мещанинов родился в 1879 г. в Путивле (Сумская обл.). Закончил медицинский факультет Киевского императорского университета им. Св. Владимира в 1904 году. Принимал участие в качестве врача в русско-японской и в Первой мировой войнах. Работал врачом на Сумщине. А в 1919 году перебрался в Харьков. Заведовал больницей Земского союза, руководил Холодногорской больницей (больницей №9) до 1954 года.

Александр Иванович был председателем Общества хирургов Харьковского медицинского общества, более 30 лет заведовал Кафедрой хирургии Украинского Института Усовершенствования врачей (сейчас – ХМАПО). В 1935 году получил звание профессора, а в 1936 г. – научную степень доктора медицинских наук. А.И. Мещанинов увлекался охотой и в результате несчастного случая лишился глаза, несмотря на это, с лета

1941 года в больнице №9 оперировал раненых с фронта. В сентябре больница уже стала военным госпиталем. 25 октября Харьков был оккупирован. В больнице не было света, воды, продовольствия. В 1941 и 1942 годах были очень холодные зимы. За эти годы А.И. Мещаниновым и медицинским персоналом больницы было вылечено и спасено более 2000 заключенных Холодноторского военного концлагеря и большое количество харьковчан. Ложью во благо профессор и его дочь добились от оккупационных властей передачи пленных раненых солдат на лечение в больницу. Вылеченных солдат переодевали в гражданскую одежду и отпускали на свободу, а властям передавали свидетельство о смерти. В эту деятельность был вовлечен весь персонал больницы, но никто из коллектива не выдал своих товарищей.

Харьковчане, пережившие оккупацию, вспоминали, как в эти голодные годы старенький профессор в пальто поверх белого халата с тележкой в руках ходил по базару и по дворам, просил еду для больных и раненых. Жители города знали врача в лицо и жертвовали, зная, что он не обманет. Даже преступники ни разу не посягнули на содержимое тележки.

Медицинские работники, рискуя жизнью, спасали людей по зову души и сердца, создали подполье без коммунистического руководства. Вследствие этого профессору советские власти вначале инкриминировали сотрудничество с оккупантами, а когда обвинения были сняты – подвиг долгое время замалчивали. Но все-таки в 1945 г. профессор был награжден орденом Трудового Красного Знамени. Умер А.И. Мещанинов в 1965 году. Уже после смерти выдающегося врача-гражданина в 1968 г. на его имя было выписано удостоверение партизана №001. В Израиле его имя включено в список «Праведников мира». В Харькове в честь профессора были названы улица, сквер и больница неотложной помощи.

Материалы для воспитательной работы с врачами подготавливает преподаватель или сами слушатели. В последнем случае мы практикуем проведение учебных конференций, диспутов или прочтение докладов слушателями для младшего медицинского персонала.

МЕТАФОРИЧЕСКАЯ КАРТА КАК ЭФФЕКТИВНОЕ СРЕДСТВО РАЗВИТИЯ МОРАЛЬНО-НРАВСТВЕННЫХ КАЧЕСТВ СТУДЕНТОВ

О.А. Жукова, г. Харьков

В настоящее время работа над составлением метафорических карт студентами–выпускниками гуманитарных и естественных специальностей является эффективным средством развития их морально-нравственных

качеств. В век технического прогресса метафора остается мощным действенным инструментом осмысления и понимания «вечных» истин и ценностей.

Цель создания метафорической карты состоит в точном, доступном, экспрессивном отображении некоторой реальности или понятия в форме легко запоминающихся знаков и символов. Основа карты – сюжет (притча, сказка, сага, былина, басня, миф), содержащий мораль. В нем присутствуют: герои, завязка, сюжет, конфликт, развязка.

Каждая из перечисленных выше историй:

- аккумулирует личный и общественный опыт, одновременно являясь способом передачи этого опыта как в рамках одной эпохи, так и между поколениями;

- охватывает базовые человеческие ценности и темы (Добро и Зло, любовь и ненависть, мудрость и зрелость, самопожертвование, тайна мироздания и т.д.), будучи частью этнической, национальной и общечеловеческой культуры;

- предлагает пути решения и выхода из конфликтной ситуации, ибо основу повествований представляет реальная жизненная ситуация;

- символизирует переход от конкретного, частного, единичного случая к вершинам обобщения.

При составлении карты выделяется два уровня:

- план сюжетно-ролевых отношений;

- план отношений по поводу ее составления (групповое взаимодействие при составлении всегда вызывает обсуждение и дискуссию со стороны участников, которая может повлиять на изменение морального компонента).

Текст (история), положенный в основу составления метафорической карты, содержит в себе нравственные нормы и регуляторы поведения (ритуалы примирения, поощрения, законы сотрудничества, моральные императивы).

Возможна ситуация создания собственных, новых алгоритмов действий участников, однако, все они подчинены установленным и общепринятым правилам.

В карте отображено действие и моральное содержание действия. Она не является стандартной процедурой тренировки морального поведения, она лишь закрепляет и развивает его. Можно проводить бесконечное множество бесед о морально-этическом поведении, карта же представляет собой действие через игровую ситуацию, в которой закрепляются общепринятые образцы поведения.

Таким образом, важнейшей предпосылкой развития моральных качеств студентов является формирование собственного внутреннего плана действий, выработанного на основе общепринятых ценностей и убеждений.

Анализ составления и предъявления метафорических карт студентами на занятиях позволяет сделать вывод о том, что данный вид работы способствует:

- активизации процесса формирования нравственных чувств, убеждений, установок, мотивов поведения;
- развитию воображения (ситуация проигрывается в уме того, кто ее представляет) и осуществлению процесса нравственной саморегуляции;
- раскрытию нравственного смысла различных поступков для других людей;
- формированию способностей не только представлять присутствующим внешнюю оценку деятельности персонажа, а и вникать в мотивы его поведения при проведении параллелей между метафорическим образом и реальностью;
- процессу укрепления моральных качеств на основе добровольно принимаемых и разделяемых всеми составителями метафорической карты правил;
- «проверке» своего отношения к следствиям действия моральных норм;
- формированию реального уровня закрепления моральных убеждений и норм через упражнение;
- интериоризации моральных законов и регуляторов;
- дальнейшему развитию личностных механизмов нравственного воспитания личности.

ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

К.В. Зайцева, м. Харків

За останні роки в Україні актуалізувалися проблеми теорії та практики естетичного виховання як важливого чинника формування відношення до дійсності. Почуття краси природи, оточуючих людей, речей створює в дитині особливі емоційно психічні стани, збуджує цікавість до життя, загострює зацікавленість, розвиває мислення, пам'ять, волю та інші психічні процеси.

Проблемою формування естетичної культури в учнів у різних аспектах займалися: Б. Лихачев, А. Макаренко, В. Сухомлинський, К. Ушинський (педагогічний аспект); О. Баркан, Д. Іванова, Т. Носаченко (мистецький аспект); О. Асмолов, М. Каган, В. Сагатовський (філософський аспект); Л. Виготський, С. Рубінштейн, О. Леонтьєв (психологічний аспект); А. Капська, О. Безпалько, В. Шацький (соціально-педагогічний аспект).

Незважаючи на велику кількість наукових робіт про естетичне виховання учнів, роль естетичної культури для майбутньої реалізації дитини у суспільство, вчителя зазначають, що мало поділяють уваги засобам естетичного виховання і особливо – засобам мистецтва. Слід зазначити, що мистецтво для учнів початкових класів, виступає як умова і забезпечення естетичного розвитку дитини (Л. Виготський).

Естетичне виховання відіграє також важливу роль у формуванні особистості, бо, формуючи естетичні почуття, які є складовою частиною переконань, моральних норм поведінки, воно виконує регулятивну функцію. «Благородство, моральна гідність людини, – підкреслював В.О. Сухомлинський, – визначаються тим, наскільки широкий світ охоплює сфера її емоційного життя.

Слід зазначити, що саме у науковій літературі і шкільній практиці проблема формування естетичної культури у дітей молодшого шкільного віку досліджується досить широко, водночас у реальній педагогічній практиці існує низка труднощів, які пов'язані з використанням засобів мистецтва літератури, кіно, театру, які спрямовані на соціалізацію дітей молодшого шкільного віку.

Формування етичного смаку у молодшому шкільному віці має бути спрямоване на перетворення учнями самих себе, як суб'єктів навчання, що потребує цілеспрямованої роботи школи та сім'ї. В школі для формування естетичної культури, вводяться методи християнського виховання. У культурі християн багатого різноманітних методів, за допомогою яких можливе виховання гідного покоління. До таких методів можна віднести повагу до батьків, до старших; гідне ставлення до культури свого народу, історичних пам'яток; вивчення історії свого народу, любов до близьких, рідних; доброту, доброзичливість і т.д.

Головне полягає в тому, щоб «виховати, розвинути такі якості, потреби і здібності особистості, які перетворюють індивіда на активного творця естетичних цінностей, дозволяють йому не тільки насолоджуватися красою світу, але і перевтілювати його „за законами краси”» (Г. Лобковська).

Учитель неодноразово наголошувала, що без поетичної, емоційно-естетичної струминки неможливий повноцінний розвиток дитини. «...Добрі почуття сягають у дитинство, а людяність, доброта, лагідність, доброзичливість народжуються в праці, турботах, хвилюваннях про красу навколишнього світу. Добрі почуття, емоційна культура – це серцевина людяності. Якщо добрі почуття не виховані в дитинстві, їх ніколи не виховаєш, тому що це суто людське утверджується в душі одночасно з пізнанням перших і найважливіших істин, одночасно з переживанням і відчуванням найтонших відтінків рідного слова. В дитинстві людина повинна пройти емоційну школу – школу виховання добрих почуттів».

Таким чином, для формування естетичної культури у дітей молодшого шкільного віку необхідно об'єднати в єдиний комплекс форми та методи суспільної й православної педагогіки.

ІНФОРМАЦІЙНО-ПІЗНАВАЛЬНІ РАДІОПЕРЕДАЧІ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

С.В. Захарчук, м. Кременець

На сучасному етапі інформаційного розвитку суспільства на формування особистості сучасної молоді важливий, проте неоднозначний вплив мають засоби масової інформації (періодичні видання, радіо, кіно, телебачення, Інтернет).

Сучасне студентство свій вільний час досить часто заповнює прослуховуванням розважальних програм радіомовлення. Однак, на нашу думку, доцільно проаналізувати роль інформаційно-пізнавальних радіопрограм з точки зору значимості у формуванні особистості сучасного школяра.

Інформаційно-музичний канал «Українське радіо» пропонує слухачам велику кількість прямоефірних радіопередач. Спробуємо проаналізувати окремі з них. Так, програма радіомовлення «Спортмайданчик», що регулярно подає в ефір оперативну спортивну інформацію, передбачає обговорення актуальних подій і тем спортивного життя, що сприяє інформаційній обізнаності у галузі спортивних подій України та зарубіжжя [4].

Соціально-консультативна програма «Навігатор», розрахована на слухачів, які опинилися в складних життєвих ситуаціях і потребують конкретних рекомендацій або порад.

Доречно також зазначити, що можливість спілкування у прямому ефірі із відомими людьми (науковцями, політиками, духовенством, митцями, письменниками, художниками, співаками, спортсменами, педагогами-майстрами, педагогами-новаторами та просто успішними людьми) позитивно впливає на професійну підготовку майбутніх учителів, зокрема, на формування власної життєвої позиції, світогляду, позитивних рис характеру. Радіослухачі, серед яких багато студентів, таким чином засвоюють моделі поведінки людей, які їм цікаві, близькі і зворушливі та, врешті-решт, просто викликають почуття симпатії. Результатами є більша вимогливість до самого себе, початок серйозної самоосвіти, включення механізму самовиховання, переосмислення системи «Я – соціум».

Тематично близькою до програми «Культ особи» є передача «Крупний план» (канал «Українське радіо»), автори якої проводять зустрічі з тими особами, що знаходяться в центрі уваги широких мас.

Радіопрограма «Зелена хвиля», яка інформує про екологічні проблеми, що спричинені необдуманною діяльністю людини, навчає бережливого ставлення до природи, здійснює екологічне виховання сучасної молоді.

Цікавою і, безперечно, дуже актуальною вважаємо радіопрограму «Батьківські години», де в центрі уваги актуальні питання сімейного виховання, проблеми здоров'я дітей. Усе це є важливим для становлення особистості молодшої людини – майбутнього сім'янина і, зокрема, для професійної підготовки кваліфікованого фахівця-вихователя.

Як свідчать численні відгуки радіослухачів, популярністю користується радіопрограма «Сімейні години», в якій обговорюються питання здоров'я родини, сімейні взаємини і традиції, конфлікти та шляхи їх вирішення, сприяє утвердженню сімейних та родинних цінностей, виховує доброзичливість, щирість, формує любов до дітей [3].

Також вважаємо, що на духовний розвиток сучасної молоді позитивний вплив має Канал духовного відродження Українське Радіо «Культура». Його основна мета – створити у вітчизняному радіопросторі середовище високої духовної культури із залученням найширшої аудиторії слухачів, наблизити високе мистецтво до слухачів, прищепити їм «відчуття голоду» до прекрасного, стати джерелом пізнавальної інформації та доброго настрою [2].

Маючи за орієнтир формування у слухачів, серед яких велика кількість молоді, високої духовності, віри в себе, оптимізму, креативності, Українське Радіо «Культура» пропонує цілу низку прямиоефірних пізнавальних програм.

Заслугує схвалення те, що Українське Радіо «Культура» з метою всебічного розвитку сучасної молоді пропонує слухачам короткий огляд матеріалів тижневика «Слово Просвіти», газети «Наша віра», періодичних видань «Прес-огляд» [2].

Хотілося б також звернути увагу на роботу радіо «Школяда». Серед програм, які пропонуються, виділяємо навчально-пізнавальну програму «Чи знаєш ти?» (у центрі уваги наукові та історичні факти), «Дитячий час» – інформаційно-розважальну програму для дітей.

На сьогодні спостерігаємо тенденцію до похвалення студентських радіоклубів, функціонування яких пов'язане з постійним інформуванням молоді про новини Альма-матер. Студентське радіо пропонує радіопрограми розважального та навчального характеру. Музичний супровід та інформаційні рекламні повідомлення сприяють створенню приємної атмосфери на перервах між заняттями. Новини навчального характеру інформують про участь та досягнення студентів в олімпіадах, спартакіадах, виділяють та аналізують проблеми і перспективи науково-дослідної роботи, розповідають про функціонування різнопрофільних гуртків та секцій. Радіомовлення у педагогічних навчальних закладах сприяє активному включенню молоді у цікаве студентське життя, інтелектуальному розвитку майбутніх учителів, позитивно впливає на етичне виховання студентів, формування моральних норм поведінки.

Окрім того, на сучасному етапі ефективного впровадження медіа-освітніх технологій новим напрямком є Інтернет-радіо, яке може стати своєрідною аудіобібліотекою для користувачів [1].

Наприклад, функціонування «Острадіо» – Інтернет проекту групи студентів Національного університету «Острозька академія» – це свідчення успішної реалізації ініціативи студентів на підтримку всього українського, студентського і творчого. Діяльність цього проекту спрямована на забезпечення дозвілльового часу студентів під час важких навчальних буднів. Основними завданнями є забезпечення університетських заходів музичним супроводом, поширення інформації про події, що відбуваються в університеті, та створення можливості для творчої реалізації студентів. Музичний репертуар не лише сприяє зростанню естетичної культури, але й забезпечує розширення культурного кругозору і формування толерантності, пропонуючи слухачам англійську, угорську, французьку, китайську, японську музику.

«Острадіо» сприяє популяризації та актуалізації духовної та історичної спадщини університету, реалізації зв'язків Національного університету «Острозька академія» із громадськістю; забезпечує створення умов для повноцінного культурного, соціального та духовного розвитку колективу.

Організатори серйозно підійшли до реалізації ідеї, що відображено у широкому спектрі програм, які пропонуються слухачській аудиторії. «Трошки драйву спозаранку», «НестандART» – (гарна палітра ідей), «Артеріальний пульс» (для тих, кому спокою не дають власні розумові здібності), «Потяг у душу» (аналізуються справжні причини емоцій), «Мікрохвильові закони» (інформація про безпеку в медіапросторі, глобальній мережі), «Смарагдовий вечір» (прямий ефір для тих, хто хоче говорити і бути почутим), «Цяцьки-бряцьки» (програма про інновації та освіту), «Мультимедійні технології» (від тетріса до сучасності), «Фаворити» (програма присвячена відомим особам та гостям), «Стильна розвідка» (екскурси від біографії легендарного Курта Кофейна та елегантної Нори Джонс). Програми здобули підтримку широкої студентської аудиторії, визнання викладацького колективу вузу.

Таким чином, інформаційно-пізнавальні радіопроекти сприяють розвитку у молоді комунікативності, креативності, уваги, швидкої реакції, вольових та організаторських здібностей, позитивно впливають на естетичне, фізичне, розумове, етичне, трудове та сімейне виховання, формують любов до дітей, доброзичливість, щирість, вимогливість, справедливість тощо.

Література:

1. Сучасні інформаційні технології дистанційного навчання [Електронний ресурс]. – Електронні текстові дані. – Режим доступу : <http://realguide.real.com.stations>.

2. Радіо Культура [Електронний ресурс]. – Електронні текстові дані. – Режим доступу : <http://www.nrscu.gov.ua>.
3. Радіо Україна [Електронний ресурс]. – Електронні текстові дані. – Режим доступу : <http://www.nrscu.gov.ua>.
4. Українське радіо [Електронний ресурс]. – Електронні текстові дані. – Режим доступу : <http://e-radio.com.ua>.

**ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ЗАСТОСУВАННЯ
МЕДІАОСВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОФЕСІЙНУ ПІДГОТОВКУ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ**

Т.В. Захарчук, м. Львів

Із метою впровадження системи педагогічних умов застосування медіаосвітніх технологій у процес професійної підготовки майбутніх учителів нами була розроблена організаційно-методична модель підготовки майбутніх учителів із застосуванням медіаосвітніх технологій.

Модель у перекладі із французької «modele» і латинської «modulus» означає «міра, зразок, норма». У науковій літературі під «моделлю» розуміють:

1) будь-який образ (уявний або умовний: зображення, опис, схема, креслення, графік, план, карта тощо) будь-якого об'єкта, процесу або явища («оригіналу» такої моделі), який використовується як заміник [1];

2) система об'єктів або знаків, що відтворює деякі істотні властивості системи-оригіналу [5].

У результаті реалізації моделі професійної підготовки майбутніх учителів, застосовуючи медіаосвітні технології, студенти набувають мотивації до пізнання, усвідомлюють потребу у самонавчанні, саморозвитку та самовдосконаленні, а викладач стає носієм нового педагогічного мислення, професіоналом, який здатний до проектування своєї діяльності відповідно до принципів педагогіки співпраці [5].

Запропонована організаційно-методична модель професійної підготовки майбутніх учителів із застосуванням медіаосвітніх технологій ґрунтується на загальних педагогічних закономірностях і принципах процесу навчання, відображає вплив педагогічних умов на навчальну діяльність студентів.

Загалом у педагогіці виділяють такі закономірності навчання: загальні, які охоплюють весь процес навчання (мета, мотивація, зміст, методи навчання, форми, засоби навчання, управління навчанням, закономірність результату навчання) та конкретні, дія яких поширюється на окремий аспект процесу навчання: дидактичні, гносеологічні, психологічні, управлінські, організаційні тощо.

Серед перерахованих вище закономірностей в основу проектування моделі були покладені такі:

- результативність навчання зумовлюється: а) внутрішніми мотивами (стимулами) навчання; б) зовнішніми (суспільними, економічними, педагогічними) умовами і стимуляторами;

- зміст навчання (освіти) залежить від: рівня розвитку теорії і практики навчання, матеріально-технічних і економічних можливостей навчальних закладів;

- кінцевий результат процесу навчання залежить від: організаційно-педагогічного впливу педагогів, здатності студентів до навчання;

- результати навчання (у відомих межах) прямо пропорційні значимості для студентів змісту, який засвоюється;

- розумовий розвиток студентів прямо пропорційний засвоєнню обсягу взаємопов'язаних знань, умінь, досвіду творчої діяльності (І.Я. Лернер);

- продуктивність навчання (у відомих межах) прямо пропорційна інтересу студентів до навчальної діяльності;

- якість навчання прямо пропорційна якості управління навчальним процесом;

- ефективність навчання залежить від організації навчання. Лише та організація навчання є хорошою, яка розвиває в учнів потребу вчитися, формує пізнавальні інтереси, приносить задоволення, стимулює пізнавальну активність [1].

Серед принципів навчання, на які ми спиралися проектуючи модель професії майбутніх учителів, варто назвати класичні: принцип науковості, зв'язку навчання з практикою, свідомості та активності, доступності та послідовності, міцності, наочності, врахування індивідуальних особливостей студентів, принцип гуманізму.

Вищезазначені закономірності та принципи процесу навчання сприяють виділенню компонентів педагогічної системи, які є основою будь-якої педагогічної діяльності: цілі навчання, зміст навчального матеріалу, засоби навчання, методи роботи педагога й суб'єктів навчання, форми організації процесу навчання, діяльність педагога й суб'єктів навчання [2]. Ю. Бабанський серед компонентів педагогічної діяльності й педагогічного процесу називає мету, зміст, форми та методи навчання й виховання, а також результати. Це дає змогу говорити про цільовий, змістовий, операційно-діяльнісний та оціночно-результативний компоненти педагогічного процесу [4].

Низка педагогів виокремлюють, окрім того, стимулювально-мотиваційний і контроль-регулювальний компоненти процесу навчання. Будучи послідовними та тісно пов'язаними між собою, вони формують процес навчання.

Спираючись на ідеї Ю. Бабанського [4], ми зробили спробу схарактеризувати компоненти навчального процесу, що організований із застосуванням медіаосвітніх технологій:

– *мотиваційно-цільовий* полягає у створенні таких умов під час вивчення предметів із застосуванням медіаосвітніх технологій, які спонукають суб'єктів навчання до активної навчально-пізнавальної діяльності, формують у них позитивну мотивацію до даного виду навчально-пізнавальної діяльності; пов'язаний із професійним самовизначенням майбутніх учителів, забезпеченням оволодіння студентами медіаосвітніми технологіями в умовах створення медіаосвітнього навчального середовища;

– *організаційно-змістовий* компонент включає педагогічні умови застосування медіаосвітніх технологій у професійній підготовці майбутніх учителів до яких відносяться: реалізація в освітній практиці основних положень «Концепції впровадження медіаосвіти в Україні», закону України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні», аналіз особливостей функціонування факультетів та кафедр медіаосвітньої спрямованості, формування мотивації у студентів щодо застосування медіаосвітніх технологій, розробка та обґрунтування методики професійної підготовки майбутніх учителів; оволодіння студентами медіаосвітніми технологіями, засобами медіаосвітньої візуалізації навчального матеріалу; створення комплексу навчально-методичного забезпечення. Окрім того, зазначений компонент передбачає алгоритмізацію викладачами навчального процесу у педагогічному навчальному закладі на основі системного використання медіаосвітніх технологій; охоплює знання, вміння, навички і здібності, якими має оволодіти вчитель, працюючи з медіаосвітніми технологіями;

– *процесуально-діяльнісний* передбачає оволодіння студентами етапами широкого застосування медіаосвітніх технологій, які реалізуються за допомогою спеціально визначених форм, методів та засобів організації навчально-виховного процесу із застосуванням медіаосвітніх технологій;

– *контрольно-результативний* компонент полягає в контролі за якістю та кількістю набутих знань суб'єктами навчання стосовно застосування медіаосвітніх технологій, враховує критерії та рівні сформованості медіаграмотності майбутнього вчителя; характеризує форми й вимоги до підсумкового контролю суб'єктів навчання, виявлення причин неуспішності та відповідної корекції щодо їх усунення [3].

Запропонована організаційно-методична модель реалізується у навчальному процесі за допомогою аудиторної роботи – введення тем, пов'язаних із медіаосвітніми технологіями у курс «Сучасні педагогічні технології», факультатив «Медіаосвітні технології у професійній підготовці майбутніх учителів». Окрім того, передбачається позааудиторна робота

студентів, яка передбачає самоосвіту, індивідуальну роботу, педагогічну практику та науково-дослідну роботу студентів. Вищезазначене в сукупності передбачає формування медіаосвіченого майбутнього вчителя.

Медіаосвічений майбутній учитель зможе реалізувати здобуті знання, уміння та навички у роботі із учнями загальноосвітніх навчальних закладів, навчаючи їх критично відноситися до інформації, отриманої з різних медіа.

Оскільки сучасні засоби масової інформації, до яких відносяться періодичні видання, програми радіо, кіно, телебачення, сайти мережі Інтернет негативно впливають на формування особистості дитини. Медіаосвічений майбутній вчитель сприятиме раціональному використанню сучасних медіа із метою формування морально-духовних цінностей сучасних школярів.

Наприклад, телепрограма «Духовне джерело» кожного наступного випуску пропонує рубрики, пов'язані із: сутністю християнського життя, великим постом, злочином та гріхами, їх проявами на наслідками, заповідями блаженства, заборонаю абортів тощо. У свою чергу щотижневий перегляд на першому національному каналі телепрограми «Християнська енциклопедія» пропонує для перегляду відомості про людство, його походження, вчинки та наслідки з християнської позиції.

Залучаючи до перегляду програм телебачення морально-духовного спрямування медіаосвічений майбутній вчитель, сприятиме раціональному використанню медіа, нівелюючи їх негативний вплив на сучасну молодь.

Література:

1. Бібліотека онлайн. Класифікація закономірностей навчання [електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://readbookz.com/book/172/5446.html>.
2. Воронин Ю.А. Компьютеризированные технологии в процессе предметной подготовки учителя / Ю.А. Воронин // Педагогика. – 2003. – № 8. – С. 53–59.
3. Імбер В.І. Педагогічні умови застосування мультимедійних засобів навчання у підготовці майбутнього вчителя початкових класів : дис. канд. пед. наук / Вікторія Іванівна Імбер. – Вінниця, 2008 – 238 с.
4. Педагогика : учеб. пособие для студентов пед. институтов / Ю.К. Бабанский, В.А. Сластенин, Н.А. Сорокин и др. / под. ред. Ю.К. Бабанского. – 2-е изд., доп. и перераб. – М., Просвещение, 1988. – 479 с.
5. Подзигун О.А. Педагогічні умови застосування інформаційних технологій у фаховій підготовці майбутніх учителів іноземної мови : дис. канд. пед. наук / Олена Анатоліївна Подзигун. – Вінниця, 2009 – 195 с.

МОРАЛЬНІ АСПЕКТИ СПІЛКУВАННЯ

Г.Р. Зеркаліна, м. Миколаїв

Людське життя безпосередньо пов'язане зі спілкуванням. Оволодіти наукою і мистецтвом спілкування прагнуть, напевно, усі культурні особи. Людина підсвідомо хоче завжди бути бажаною, справляти приємне враження, приносити радість собі й оточуючим.

Спілкування – це міжособистісна взаємодія, основу якої становить пізнання одне одного й обмін певними результатами психічної діяльності (інформацією, думками, почуттями). Для культурного розвитку людини спілкування стає потребою, його відсутність сприймається як тяжка, непоправна втрата.

Найважливішим елементом загальнолюдського в моралі є моральна культура спілкування. Базуючись на гуманізмі, людяності, відношенні до інших, як до себе, моральна культура протягом всієї історії формується в повсякденному житті людей, їх досвіді, моральних пошуках, тобто в процесі спілкування окремих індивідів, окремих соціальних груп, народів, різних країн. Моральне спілкування – стійкі зв'язки між людьми, основою яких є існуюча мораль, а також духовні потреби в морально-психологічному розумінні.

Спілкування є основним аспектом моральної культури особистості, яка включає в себе дві основні частини: перша – це знання культурних моделей поведінки (етичні правила і зразки), друга частина – вміння відтворювати ці правила в кожній конкретній ситуації спілкування. Отже, моральна культура спілкування являє собою розвинені комунікативні навички людини і вміння створювати гармонійне спілкування.

Але в сучасному соціумі, де шалений темп життя і роботи, постійно відбуваються перевантаження як в навчанні, серед студентської молоді, так на підприємствах, серед трудового колективу. В результаті, люди інколи перестають контролювати себе і свої емоції, зриваються на оточуючих, що негативно характеризує їх як з боку духовності і моральності, так і з боку освіченості та вихованості. Розглянемо деякі словосполучення, вживаючи які, ми – свідомо чи несвідомо – можемо погіршити спілкування. Це так звані саботажники спілкування.

Спотворене, порушене спілкування веде до деформації внутрішнього світу і соціально-психологічних властивостей особистості.

За оцінками спеціалістів, близько 30–35% наших співвітчизників мають «загострений» особистісний профіль, інакше кажучи, мають ярко виражені якості та певні відмінності характеру (акцентуації), які іноді стають на заваді виконання ними своїх прямих обов'язків, відбиваються на стилі роботи та

взаємовідношеннях з оточуючими. Більшість таких працівників підпадає під звільнення. Наприклад: акцентуанти демонстративні (істероїдна акцентуація) мають дуже бурну, екзальтовану реакцію на події, яку не сприймають оточуючі, або нестабільні (циклотимна та лабільна акцентуації) у «світлі проміжки» вони ініціативні, легкі у спілкуванні, що потім змінюється на апатію, небажання виходити на контакти. Особливо це важко для спеціалістів, які працюють в системі «людина-людина». Соціальний педагог, психолог, учитель, керівник із сенситивною та психастенічною акцентуацією невпевнені у собі, важко відстоюють свої позиції через недовіру, помисливості. Вони уникають прямого спілкування, надання певних порад, в той час, як зверх активні (гіпертимна акцентуація), переоцінюючи свої можливості, спілкуючись, надають рекомендації там, де і не дуже компетентні.

Скількох непотрібних сварок, конфліктів, нарікань можна було б уникнути, якби всі люди знали етику і культуру спілкування, а також вміли формувати високу культуру стосунків. На думку експертів, керівникам слід знати сильні та слабкі сторони характеру підлеглих і закріплювати за ними той перелік обов'язків, з виконанням яких зможе справитись без особливих утруднень та спілкуватись, не виходячи за межі етикету, в силу своєї психологічної схильності.

«Саботажники спілкування»

Погрози (викликають страх, підкорення, образу, ворожість)	«Якщо ви не можете вчасно приходити на роботу, то нам доведеться подумати про ймовірність вашого звільнення.» «Робіть, як сказано, або...»
Критика (негативна)	«Ви не досить старанно працюєте.» «Ви постійно нарікаєте»
Образливі прізвиська	«Таке може сказати лише ідіот.» «Ну, ти просто дурень.» «Чого ще можна чекати від бюрократа?»
Допит	«Чому ти так пізно?» «Що ти робиш?»
Слова-«боржники»	«Ви мусите ставитися до цього з більшою відповідальністю»
Накази (коли ми застосовуємо владу над іншими)	«Терміново зайдіть до мого кабінету.» «Не запитуйте, чому, а робіть так, як вам сказано»

Особливо важливим є вміння знаходити спільну мову між особами під час комунікативного процесу. Деякі негативні цикли, з якими ми зустрічаємось, спілкуючись із важкими людьми, виникають тому, що ми самі звично включаємо інстинктивні реакції, які підтримують або підтверджують

(заохочують, підливають масла у вогонь) антагоністичні, ворожі або непродуктивні стереотипи спілкування. Частіше, аніж ми можемо собі представити, наші відповіді «важким клієнтам» переконують нас у тому, що вони відреагують звичним, а це означає важким, способом. Часто неспростовні докази того, що ми самі не зацікавлені в тому, щоб заробити собі репутацію важкої людини, можуть кардинально змінити наші взаємовідносини з людьми. Необхідно опанувати такою особливістю, як асертивність спілкуватися, коли відсутні агресивність і пасивність та обидві сторони дотримуються так званої золоті середини. Особистість під час розмови має володіти комунікативними навичками, вміннями, знати норми і правила поведінки, бути терпимою, розуміти співрозмовника, проявляти емпатію, бути стриманою, толерантною, не вживати образливих слів і слів, які будуть принижувати гідність вашого опонента.

Таким чином, ми можемо виділити основні моральні принципи міжособистісного спілкування: співчуття, доброзичливість, любов, довіра, увага, делікатність, альтруїзм, тактовність і вміння вислухати. Кожна людина повинна володіти тими стратегіями та прийомами, які допоможуть їй не тільки покращити відносини з важкими людьми, але й допоможуть налагоджувати стосунки буквально з усіма і кожним, із ким доведеться контактувати так або інакше. І в цьому велике призначення людини.

Література:

1. Етика : навч. посіб. / В.О. Лозовой, М.І. Панов, О.А. Стасевська та ін.; за ред. проф. В.О. Лозового. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 224 с. – Бібліогр.: С. 219–221.
2. Шеломенцев В.Н. Этикет и культура общения : учеб. Пособие / В.Н. Шеломенцев. – Киев : ООО «Овериг», 1995. – 352 с.

ЦЕРКВА І ЛІТЕРАТУРА (ДО ПИТАННЯ ДУХОВНОГО СТАНОВЛЕННЯ ВЧИТЕЛЯ СЛОВЕСНОСТІ)

М.О. Зуєнко, м. Полтава

У класичних університетах Європи література є обов'язковим навчальним курсом, тоді як в Україні лише філологи отримують літературну освіту. Формування читацького смаку і становлення морально-етичних, естетичних та інших цінностей – це тривалий процес, який не завершується на опануванні шкільної програми. Морально і духовно зріла особистість формується саме в роки навчання в університеті. У вищій школі варто говорити усіма доступними шляхами про саморозвиток, особливо в духов-

ному плані. Оскільки професійне становлення вчителя не можливе без формування його як духовної особистості. Протягом багатьох століть вчитель був наставником. І перші школи формувалися при монастирях, а в сільській школі діти ходили за освітою до дяка, і саме читаючи літературні твори релігійного чи художнього змісту, пізнавали для себе істини земного і небесного життя.

Говорячи про потужний вплив церкви на мистецтво і в наслідок цього утворення цілої літературної епохи, слід згадати добу Середньовіччя. У той час навколо церкви формувалися різноманітні заклади освіти. Церква формувала ідеологію і світогляд людей того часу. Навколо церкви розвивалися наука, філософія, мистецтво. Найкращі митці залучалися церквою до створення величних шедеврів на честь християнства. Церква була осердям не тільки духовного, а й повсякденного життя людей, що з великою майстерністю показав В. Гюго у своєму романі «Собор Паризької Богоматері». Церква була для людини того часу батьком і матір'ю, його сім'єю і притулком, вона опікувалася людьми від народження до самої смерті, дбала про виховання та освіту, про духовні потреби особистості й колективу.

Водночас християнство мало й інший – темний бік. Як пише Іван Франко, «воюючи з многобожжям, воно виступало вороже проти всяких його слідів у літературі, науці й житті». Ім'ям церкви виправдовувалося руйнування пам'яток колишньої культури, засилля інквізиції, кровопролитні релігійні війни.

І все ж таки християнство справило величезний вплив на розвиток тогочасної культури. Культура Середньовіччя була релігійною за своєю сутністю. Церква прагнула бути «всезагальною», тобто вона зверталася до всього людського колективу в цілому і до кожного його члена окремо, а тому мистецтву церква відводила особливу роль: воно мало виховувати людей у дусі вірності релігійному вченню. Оскільки християнство визнавало існування двох світів – вищого (божественного, духовного) і нижчого (земного, що є лише відображенням вищого), то мистецтво не повинно було наслідувати природу. Зневага до земного світу в ім'я підкресленої одухотвореності та вираження величних ідей призводила до розвитку абстрактних зображальних засобів, численних символів та алегорій. Святий Августин писав: «Полинь туди, звідки пломеніє світло розуму». Усі шедеври європейського середньовічного мистецтва просякнуті цією ідеєю, стверджуючи світло високого ідеалу. А відомий середньовічний філософ Тома Аквінський визнавав красивими лише ті предмети, на яких є «відблиск божественної істини».

Так, Середньовіччя – це лише один період у літературному процесі. Питання про визначення місця церкви в літературному процесі – ще на часі. Проте, читаючи сучасні твори, усе більш звертаєш увагу на біблійні мотиви, релігійну тематику творів. Серед жанрових різновидів збільшується кількість віршів-молитов, повістей-одкровенень, романів застережень, притч.

НЕДООЦІНКА ТА АБСОЛЮТИЗАЦІЯ ЕТИЧНОГО У МЕНЕДЖМЕНТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

І.М. Іонова, м. Суми

Етика соціальної роботи – це певна, закладена в кожному спеціалісті можливість професійного правосуддя, яке є перепорою несправедливості в цій діяльності, не дозволяє порушувати закономірності, традиції, права клієнтів тощо.

Підсумком соціальної роботи має стати людина, що повністю та з оптимальною якістю включена в життя конкретного соціуму, життєдіяльність якої відбувається в максимально сприятливому для неї середовищі, а також гуманізація суспільних відносин.

Таке розуміння сутності, змісту соціальної роботи, усвідомлення її багатогранності означає, що етичний підхід у менеджменті соціальної роботи не може і не повинен бути єдиним.

Необхідність уваги до сфери етичних основ визначається тим, що людина є основною метою в професійній роботі та водночас суб'єктом – об'єктом взаємодії соціального працівника і клієнта.

Розглянемо аспекти етичного підходу в менеджменті соціальної роботи, враховуючи інструментарій дослідження, який умовно буде визначений як «недооцінка та абсолютизація етичного».

Недооцінка етичного підходу призведе до звуження гуманістичного змісту професійної діяльності, оскільки соціальна робота в такому випадку перероджується на бездуховне чиновницьке ставлення до потреб конкретної особистості і суспільства в цілому, зводить багатогранні відношення, що виникають у процесі соціальної роботи між її суб'єктами, до наслідкових відносин споживача та виробника певних послуг, перелік яких визначається не стільки на підставі соціального замовлення, скільки на підставі соціального наказу, без урахування потреб особистості та моральності взаємодії.

Гармонійна подвійність статусу соціального працівника (офіційний представник держави, суспільства, конкретної соціальної агенції та помічника клієнта) у випадку недооцінки етичного підходу до діяльності зникне або значно буде зруйнована. Соціальний працівник перестане відігравати вагомій ролі, він набуває спроможності надавати лише формалізовані (а не стандартизовані) послуги відповідно до суворо визначеного службового переліку.

Недооцінка етичного підходу в соціальній роботі призведе до того, що вимоги до особистісно-морального обличчя спеціаліста втратять своє принципове значення. Милосердя, доброта, співчуття не будуть обов'язками – у такого роду діяльності достатньо буде конкретності, чемності, сумлінного,

але формального виконання посадових обов'язків. Значно знизиться необхідність у професійній підготовці соціальних працівників та звужиться її зміст, тому що моральне виховання спеціалістів, їх залучення до соціальної творчості вже не буде сутнісним.

Зникнення з системи соціальної роботи етичного підходу, знецінення етичного аналізу діяльності спеціаліста соціальної агенції призведе до того, що його діяльність оцінюватиметься виключно з точки зору остаточного результату. Гуманістичний зміст процесу допомоги втратить свою значимість, що може призвести до обмеження людських прав клієнта, ігнорування його гідності, втрати ним самоповаги та поваги з боку оточуючих, оскільки засоби та методи процесу взаємодії набувають необов'язкового наслідування етичним нормам, принципам і, відповідно, не підлягають етичній оцінці. Реальною стане можливість маніпулювати клієнтом з боку спеціаліста, складеться тенденція неможливого та недоцільного застосування санкцій за порушення спеціалістом норм, принципів професійної етики, що негативно позначиться на змісті, результативності діяльності.

При надмірному перебільшенні значення професійної етики в соціальній роботі, абсолютизації етичного підходу до розуміння, аналізу в цій діяльності в цій професійній сфері може статися відрив: теорії від практики соціальної роботи, проектної діяльності від реальних умов її реалізації, стратегії соціальної роботи від її тактики, цілей соціальної роботи від цілей клієнтів соціальних агенцій, суспільно необхідного результату від фактичного.

Недооцінка значущості суспільних відносин може також стати однією з негативних умов або наслідків надмірної метизації соціальної роботи. Внаслідок цього професійна діяльність має всі підстави перетворитися на «чарівність», що не підкріплена знаннями про соціальну реальність, очікуваннями, інтересами, потребами суспільства, клієнтів, а головне – системою суспільної моралі. У такому розвитку соціальна робота здатна принести благо окремим особам з числа клієнтів соціальних агенцій, але суспільство в цілому принесе скоріше шкоду, ніж як користь: не відповідатиме суспільним потребам і конкретному рівню розвитку соціуму, спотворить зміст професійної діяльності.

Абсолютизація етичного підходу призведе до того, що інтереси професійної групи звужаться та трансформуються до вузькокорпоративних, які спрямовуються на вирішення проблем професійної групи і спрямовані головним чином на підвищення її статусу та престижу у суспільстві. Надмірна метизація соціальної роботи може перетворити її з відкритої інтервованої системи на секту, замкнуте коло з притаманними їй вузькими інтересами та головною метою самостабілізації. У зв'язку з цим професійна мораль набуватиме форму корпоративного егоїзму, грубого утилітаризму, її об'єктивна суспільна цінність та значущість, будівничий потенціал (засіб соціального проектування, конструювання) значно знизиться.

Підводячи підсумки слід зазначити, що надмірна етизація соціальної роботи як професійної діяльності призведе до «застою»: вдосконалення самої діяльності вже перестане бути сенсом необхідності. Необхідним стане лише повна відповідальність вимогам, які формуються на ґрунті ситуативних значущих етичних норм та готовність слугувати ідеї здобуття професією гідного місця в суспільній свідомості, її представників – у структурі суспільства.

А у свою чергу, недооцінка етичної компоненти соціальної роботи сформує негативний вплив на особистісно-моральне обличчя спеціаліста через зниження вимог, які застосовуються до його професійно необхідних якостей. Від соціального працівника в такому становищі можливо вимагати лише формального наслідування положенням різних законодавчих актів, документів, що регламентують професійну діяльність з організаційних і правових точок зору.

Очевидним є те, що недооцінка етичного підходу негативно вплине на гуманістичний зміст, сутність, ефективність, якість соціальної роботи, на відношення між соціальними працівником та клієнтом.

ИНСТИТУТ ТРАДИЦИОННОЙ СЕМЬИ И ЕГО ЗНАЧЕНИЕ В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ

Александр Каневский, иерей, г. Харьков

Потребность людей иметь семью и жить в семье есть фундаментальная особенность человека – такая же, как разум и религиозность.

Святитель Филарет (Дроздов), митрополит Московский, говорил, что Бог, сотворив Адама и Еву, вверил им дальнейшее произведение людей на свет – как продолжение Своего творческого действия.

«Какой великий дар!» – восклицает святитель и дальше говорит о том, что этот дар дан человеку вместе с даром естественной взаимной любви, которым от рождения наделены и родители, и дети.

Именно поэтому отсутствие любви между супругами, а также отсутствие любви к детям *«есть глубоко низкий, **противоестественный** порок»*.

Впрочем, и родительская, и супружеская любовь становится истинной добродетелью только тогда, *«когда её возвышает соединённое с нею самоотвержение и самопожертвование»*.

Только такая любовь делает брак крепким и неразрушимым. И только тогда христианская семья становится вместилищем божественной любви – домашней церковью.

Семья как домашняя церковь является **единым организмом**, члены которого живут и строят свои отношения на основе закона любви.

Опыт семейного общения научает человека преодолению греховного эгоизма и закладывает основы здоровой гражданственности.

Роль семьи в становлении личности исключительна.

Атмосфера семьи оказывает доминирующее влияние на формирование душевного образа ребёнка.

Дети, выросшие в атмосфере любви, несут эту любовь в себе и дальше, создавая свои семьи и этой любовью наполняя землю. А любовь – есть единственная творческая созидательная сила.

Таким образом, **семья создана Богом как источник любви и творческой силы для ВСЕГО человечества** и призвана к тому, чтобы этим источником быть.

Живая преемственность поколений, начинаясь в семье, обретает своё продолжение в любви к предкам и к своему Отечеству, в чувстве сопричастности к истории своего народа.

Именно поэтому семью не могут подменить никакие иные социальные институты.

И именно поэтому столь **опасно разрушение традиционных связей родителей с детьми**.

В настоящее время понятия «брак» и «семья» в представлении различных социальных групп имеют такой смысл, который люди прошлых эпох сочли бы просто абсурдным.

Решение Священного Синода УПЦ о необходимости создания Епархиальных отделов по делам семьи вызвано катастрофическим состоянием современной семьи, в том числе – и православной.

На смену традиционной модели брака приходят новые формы: «пробный брак», гражданский, «свободные отношения» и т.д.

По официальной статистике, 7 из 10 заключённых браков распадаются в первые пять лет совместной жизни.

Острую тревогу вызывает душевное и духовное здоровье современного украинского общества.

Информационный бум, агрессивное навязывание ценностей поп-культуры и культ потребительства способствуют формированию у людей антисемейных установок.

Идеология общества потребления стремится к вымыванию в общественном сознании традиционных духовных ценностей, объявляя их устаревшими.

Всё больше людей ведут раннюю и беспорядочную половую жизнь, нездоровый образ жизни, не хотят создавать семьи и иметь детей, легко идут на разрушение семьи.

Как следствие – ужасающая статистика, касающаяся снижения рождаемости, количества аборт, росту внебрачной и подростковой рождаемости, увеличения количества венерических заболеваний, роста неполных и так называемых проблемных семей, увеличения преступлений на семейно-бытовой почве, самоубийств.

Исторически традиционные для нашего народа духовные добродетели всё чаще становятся предметами шуток и подвергаются глумлению.

Женщины и мужчины, юные и пожилые учатся подавлять стыд и всячески попирают скромность.

Девство и целомудрие спешат растлить или всячески скрыть, как признак «несовременности».

Постепенно угасают в народном сознании настоящие представления о любви и самопожертвовании, о чести и достоинстве, об ответственности, о почитании старших и патриотизме.

Ещё более неведомыми становятся эти понятия для подрастающего поколения, которое зачастую некому наставить на путь истинный – «наставники» сами пребывают в глубоком заблуждении и неведении.

Совершенно очевидно, что **процесс духовного становления семьи необходимо вернуть в традиционное православное русло.**

Однако в настоящее время довольно редко можно встретить идеальную православную семью.

Информационные технологии сегодня настолько изошрённы, что порой влияют также и на людей, достаточно сильно укоренённых в вере.

Во многих православных семьях возникают тяжёлые конфликтные ситуации, связанные с воспитанием детей, отношениями между супругами или между поколениями и т.д.

В семьях, где один из супругов исповедует Православие, а другой – иную религию или остаётся атеистом, нередко происходят трагедии.

В среде православных родителей рождаются мучительные вопросы, разрешить которые самостоятельно им не под силу.

Поэтому в настоящее время назрела насущная необходимость в создании особого церковного органа, который оказывал бы помощь православным семьям.

Причём основная деятельность этого органа велась бы по приходам, которые призваны стать местом встречи, центром духовной жизни и социальной активности людей.

«Приход должен стать центром христианской социальной активности в данной местности.

Ибо приход – это, прежде всего, общность верующих людей. И если эта общность не формальна, то на её основе обязательно зародятся и будут развиваться различные инициативы социального служения.

И потому одна из главных задач Церкви сегодня – объединить людей в рамках прихода, чтобы и помимо участия в уставных

богослужениях люди могли встречаться и совместно трудиться» (Святейший Патриарх Московский и всея Руси Кирилл).

Таким образом, литургическое общение православных семей может найти своё продолжение в жизни прихода, в котором должна постоянно действовать **ячейка Епархиального органа – Отдела по делам семьи**, куда могли бы обращаться и включаться в его деятельность члены православных семей.

В конечном итоге, благодаря деятельности Епархиального отдела по делам семьи и его ячеек на местах, православные семьи должны чувствовать поддержку и черпать силы для активной созидательной деятельности.

ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЧЕРЕЗ ОЗНАЙОМЛЕННЯ З КУЛЬТУРОЮ ПРАВОСЛАВНОЇ РЕЛІГІЇ

О.М. Каплуновська, м. Запоріжжя

Дошкільне дитинство – період засвоєння норм моралі та соціальних способів поведінки, становлення основних особистісних механізмів і утворень, формування самосвідомості, отже, і духовних особливостей людини. Хоча діти дошкільного віку відрізняються ситуативністю поведінки, однак, потенційні можливості дозволяють їм зрозуміти і прийняти християнські моральні норми, а християнське морально-етичне виховання пробуджує в них віру, відкриває мудрість Божих законів, формує високі моральні чесноти.

Християнські традиції є стійким елементом української історії і культури. Таким чином, постає проблема – *організація освітнього процесу в ДНЗ щодо формування духовної культури дітей дошкільного віку на засадах християнської моралі, де заповідь – **чини з іншими так, як хочеш, щоб чинили з тобою***, є головною.

Реформування освіти в Україні обумовило необхідність пошуку нових ціннісних орієнтирів духовно-морального виховання. Виховання дітей дошкільного віку є спільною турботою родини, ДНЗ і Церкви. Однак не слід ототожнювати виховання на засадах християнської моралі релігійному вихованню: християнська педагогіка повертає дорослих обличчям до дитини, її виховання. Православно-християнські принципи любові, гармонії, краси в устрої світу, людини і суспільства володіють неперевершеними освітніми і виховними можливостями. Завдання педагога – наповнити життя дітей духовними враженнями.

Розуміння співвідношення релігійності і духовності, включення релігії до освітнього процесу доречно розглядати з позицій медіації, тобто пошуку середини, націленості суб'єкта на критику панування сталих розуміння і спробу ввійти у нове смислове розуміння.

Звернемось до тлумачення поняття *медіація*.

Медіація – міжнародне посередництво, мирний спосіб розв'язання міжнародних конфліктів за допомогою держави, яка не бере участі у конфлікті. Медіація – це не тільки критика володарства традиції і пошук шляхів пошуку нового, третього розуміння, але і пошук міри виходу, звідси її конструктивність, націленість на діалог і запобігання розколу. *Релігійно-світська освіта* може і має стати складовою частиною національного характеру дошкільного навчального закладу. Повернення до цілющих джерел духовності є потребою нашого часу.

Однак головна роль належить державі. Причин багато і вони загальновідомі.

По-перше, наша країна багатонаціональна і поліконфесійна, тому визначення на першому місці в цьому процесі якої-небудь конфесії образить і напевно ущемить інші релігійні групи.

По-друге, більшість в нашому суспільстві складають невіруючі, які, до речі, не мають ніякого органу або інституту реалізації своїх прав.

По-третьє, орієнтація на демократичний розвиток, закладений в діючому законодавстві та пріоритети політичного розвитку країни переконливо свідчать про перспективи подальшої секуляризації держави як представника всіх груп віруючих і невіруючих громадян. Під *секуляризацією* маємо на увазі перетворення церковної і монастирської власності на світську, державну; передачу світському і цивільному, або вилучення чогось із церковного, духовного відання.

Існують кілька шляхів сенсифікації духовно-релігійного виховання малят. Серед них: сімейний осередок духовності для дітей раннього та дошкільного віку. Це *один із шляхів природовідповідального духовного розвитку дітей. Другий шлях духовного виховання дітей дошкільного віку* – втамування духовного голоду через пізнання Слова Божого.

Ці погляди та переконання стали вихідними у визначенні змісту комплексної додаткової освітньої програми «Дитина в дошкільні роки» (2010 р.), науковий керівник – д.п.н., професор К.Л. Крутій, а саме підрозділу «Розвиток духовного потенціалу дитини». Ми переконані, що духовний потенціал є інтегральним утворенням, яке в унікальній та неповторній комбінації повторює можливе й дійсне, свідоме й несвідоме, суще й належне; взаємопов'язує здібності й здатності особистості до прийняття, переживання й творчого втілення в усіх сферах життєдіяльності базових загальнолюдських цінностей та індивідуальних ціннісних новоутворень кожної дитини.

Педагогічний загаль Запорізької області впродовж останніх років серйозно працював над пошуком адекватних засобів впливу на вихованців, які б сприяли пробудженню у них вищих духовних почуттів, а саме програмово-методичного забезпечення освітнього процесу в ДНЗ щодо формування духовної культури дітей дошкільного віку. Під керівництвом кафедри дошкільної освіти КЗ

«ЗОІППО» ЗОР розроблено та запроваджено в активну педагогічну практику освітні проекти «Вчуся жити» (формування духовної культури дітей дошкільного віку через ознайомлення з традиціями Православної культури) та «Спочатку було слово» (формування людських чеснот у дітей дошкільного віку через ознайомлення з Біблейськими сюжетами).

Наведемо далі методи та прийоми організації провідних видів діяльності дітей щодо формування духовної культури за освітніми проектами.

З дітьми молодшого дошкільного віку можна застосовувати: бесіди за сюжетними картинками з невизначеною моральною колізією; парні сюжетні картинки, де на одній з них зображено дитину, яка виконує правило, на іншій – порушує; подання моральних правил емоційно забарвлено, у художній формі; пояснення морального правила в реальній життєвій ситуації; розігрування сценок із життя дітей за допомогою ляльок; розмови по щирості; інсценівки нескладних моральних сюжетів; ігри-заняття на закріплення правил міжособистісного спілкування з іншими людьми.

З дітьми середнього дошкільного віку можна застосовувати: спостереження за поведінкою дітей старшого віку; обговорення позитивних і негативних вчинків; моральні правила, подані персонажами лялькового театру; природні ситуації в побуті, режимних моментах, що вимагають від дітей достатньої самостійності.

З дітьми старшого дошкільного віку можна застосовувати: придумування дитиною кінця розповіді, початої вихователем; вирішення етичних задач, проблемних моральних ситуацій; етичні бесіди; залучення та безпосередня участь у святах Православної культури.

Зауважимо, що будь-які православні свята або заняття із залучення до традицій християнства в дошкільному навчальному закладі можуть проводитися лише за згодою батьків. Головна, принципова відмінність вивчення православної культури як навчальної дисципліни від релігійного виховання полягає в тому, що заняття християнської культури передбачають отримання купності знань про християнство, тоді як релігійне, християнське виховання передбачає здійснення обрядових правил. І в цьому є головний поділ між християнською морально-етичною культурою як навчальною дисципліною і християнською релігією як областю самовизначення особистості в межах волі совісті, гарантованою нашою Конституцією.

Отже, основними напрямками організації освітнього процесу в ДНЗ на основі християнсько-моральних цінностей можуть бути: духовно-моральне виховання в державних ДНЗ; розвиток мережі православних дошкільних груп і ДНЗ; створення закладів соціальної реабілітації, що використовують духовно-моральне виховання як засіб корекції розвитку і поведінки дітей дошкільного віку; відродження традицій православного сімейного виховання та устрою сім'ї.

Таким чином, наука не є єдиним джерелом наших знань про світ, нам слід пам'ятати, що досвідчене знання і прозріння, духовний досвід, складають єдиний процес розуміння й усвідомлення світу.

МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ ЗАСУДЖЕНИХ У СПЕЦІАЛЬНИХ ВИХОВНИХ УСТАНОВАХ

О.Л. Караман, м. Луганськ

На сучасному етапі реформування пенітенціарної системи України соціально-виховна робота із засудженими є одним із провідних засобів досягнення мети їх виправлення та ресоціалізації.

Стаття 124 Кримінально-виконавчого кодексу (КВК) України визначає основні напрями, форми і методи соціально-виховної роботи із засудженими до позбавлення волі. У ній сказано, що у колоніях проводиться моральне, правове, трудове, естетичне, фізичне, санітарно-гігієнічне виховання засуджених, а також інші його види, що сприяють становленню їх на життєву позицію, яка відповідає правовим нормам і вимогам суспільно корисної діяльності [2]. Отже, моральне виховання є одним із провідних напрямів соціально-виховної роботи з неповнолітніми засудженими у спеціальних виховних установах (виховних колоніях для неповнолітніх).

Під моральним вихованням засуджених розуміють систему різноманітних виховних заходів, які спрямовані на виявлення та нейтралізацію негативних моральних якостей, переконань, поглядів, звичок; прищеплення засудженим загальнолюдських гуманістичних цінностей, ідеалів добра, правди, справедливості, совісті, людської честі, тобто формування моральної особистості [1].

Моральний вплив на особистість неповнолітнього засудженого здійснюється, в основному, на рівні її морально-вольової сфери, що відповідає за морально-етичні та правові норми, совість, переконання, гуманність, емоційно-вольові стани, переживання, ставлення до навколишнього світу, до власних дій.

Тому основними завданнями морального виховання неповнолітніх засуджених ми вважаємо формування негативного ставлення до скоєного злочину (визнання вини); визнання неповнолітнім справедливості міри покарання, призначеної судом; прищеплення загальнолюдських морально-етичних цінностей; вироблення вимогливості до себе (своїх особистісних якостей) та людей.

Відповідно до завдань основними напрямками морального виховання неповнолітніх засуджених у виховних колоніях є: 1) моральна освіта, тобто озброєння засуджених знаннями про норми моралі нашого суспільства;

2) формування переконань, тобто необхідності усвідомлення засудженими моральних норм суспільства, які стали б особистісними переконаннями; 3) формування моральних почуттів, тобто перетворення знань і переконань засуджених на навички та звички позитивної поведінки.

Змістом першого напрямку є освітлення і розробка раціональних способів доведення морально-етичних категорій до свідомості засуджених; другого – надання ув'язненим можливості усвідомити норми моралі суспільства через організацію їхнього побуту та дозвілля; третього – система заходів, спрямована на виховання у засуджених морально-етичних норм та почуттів.

Практика організації морального виховання підтверджує, що ефективність його суттєво зростає у випадку опори на народну мораль, традиції, обряди, які несуть в собі високі моральні цінності, ідеї, ідеали, погляди, норми поведінки [1].

Другим засобом формування морально й духовно розвиненої особистості є реалізація в колоніях програми диференційованого виховного впливу на засуджених «Духовне відродження» відповідно до «Положення про порядок реалізації у виправних і виховних колоніях програм диференційованого виховного впливу на засуджених до позбавлення волі», затвердженого наказом ДДУПВП від 17.06.2004 р. № 116 [3].

Основними завданнями програми визначаються підвищення духовних традицій і християнської культури в моральному вихованні; розвиток корисної ініціативи та творчих здібностей; запобігання морально-психологічній деформації, пов'язаній з позбавленням волі.

Отже, в межах програми здійснюється також релігійне виховання засуджених, що регламентується статтею 128 КВК України.

Релігійне виховання засуджених являє собою систему методів і засобів впливу на людину з метою засвоєння основних законів релігійної моралі; вироблення навичок життя відповідно до релігійних принципів; формування на їх основі таких моральних почуттів, як милосердя, співпереживання, добропорядність, ввічливе ставлення до людей тощо [1].

Відповідно до статті 128 КВК України «Богослужіння і релігійні обряди в колоніях» у колоніях реалізується свобода сповідувати будь-яку релігію або виражати переконання, пов'язані зі ставленням до релігії; богослужіння і релігійні обряди проводяться за проханням засуджених або за зверненням релігійної організації в неробочий час; адміністрація колонії сприяє запрошенню священнослужителів, бере участь у визначенні місця, часу та інших умов проведення богослужіння, обряду або церемонії; засуджені мають право на придбання і користування релігійною літературою, іншими предметами і матеріалами релігійного призначення, використання яких не суперечить інтересам забезпечення ізоляції засуджених, а також іншим умовам виконання покарання тощо.

Практика останніх років доводить, що залучення до процесу морального виховання засуджених представників різних релігійних конфесій дозволяє позитивно вплинути на почуття, поведінку, свідомість засуджених, певною мірою заспокоїти їх душу, вгамувати пристрасті, вселити надію на майбутнє.

Релігія більшою мірою пов'язана з почуттями, душевними переживаннями, інтимним світом людини, оскільки віра в Бога, перш за все, зумовлена не загальними, а суцільно особистими, власними причинами. Усе це позитивно впливає на перевиховання як окремих засуджених, що вірують, так і колективу, у якому вони знаходяться. Крім того, релігійні конфесії, що співпрацюють з установами виконання покарань, надають засудженим матеріальну допомогу одягом, продуктами харчування; підтримують у працевлаштуванні звільнених, допомагають налагодити втрачені соціальні зв'язки тощо [1].

Формами здійснення релігійного виховання можуть бути різними: відвідування богослужінь та інших релігійних заходів, які проводять священнослужителі; навчання у школі духовної просвіти; перегляд кіно- та відеофільмів, прослуховування радіопередач релігійного характеру; ознайомлення з релігійною літературою; художньо-прикладна та літературна творчість тощо.

Таким чином, моральне виховання неповнолітніх засуджених є дієвим засобом їхньої ресоціалізації – повернення в суспільство повноцінною особистістю, морально й духовно розвиненою, здатною здійснювати свою життєдіяльність відповідно до загальнолюдських морально-етичних цінностей та правових норм. Подальшої розробки потребують технології морального виховання неповнолітніх засуджених на основі використання різноманітних форм, методів, засобів тощо.

Література:

1. Дрижак В. В. Пенітенціарна педагогіка : навч. посібник / В. В. Дрижак. – Чернігів, 2008. – 260 с.
2. Кримінально-виконавчий кодекс України. – Х. : ПП «ІГВІНІ», 2007. – 96 с.
3. Про затвердження Положення про порядок реалізації у виправних і виховних колоніях програм диференційованого виховного впливу на засуджених до позбавлення волі : наказ ДДУПВП від 17.06.2004 р. № 116. – ДДУПВП, 2004. – 20 с.

ОСОБЛИВОСТІ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ДИТИНИ У РОДИНІ

Н.О. Карч, м. Горлівка

Моральне виховання є найважливішою частиною виховання людини як особистості. Сім'я, виховуючи дитину, зустрічається з різними проблемами у

зв'язку з поганим моральним вихованням, тому батьки в першу чергу повинні робити акцент саме на моральному вихованні, тому що без нього з дитини не вийде гармонійної, життєрадісної, доброзичливої та розвиненої в усіх напрямках людини.

Актуальність теми також полягає в тому, що дитина, зростаючи у родині, долучається до того типу духовності, котрий притаманний її батькам, і батьки намагаються виховувати дитину так, щоб вона була схожа на них.

Батьки є першим суспільним середовищем дитини. Батьки є зразками, на які дитина орієнтується щодня. Батьки грають суттєву роль у житті кожної людини.

Питанню морального виховання приділяли увагу ще з давніх часів. Це філософи: Конфуцій, Сократ, Платон, Аристотель, Кант, Гегель та інші. Серед педагогів великий вклад в розвиток морального виховання зробили Я. Коменський, А. Макаренко, В. Сухомлинський, К. Ушинський.

Мета нашої статті полягає в розкритті особливостей морального виховання в родині. В основу змісту морального виховання покладено загальнолюдські морально-духовні цінності. Так, моральне виховання в ідеалі повинно формувати у дітей почуття любові до батьківщини, батьків, жінок, літніх людей. Дитина повинна бути чесною і перед іншими людьми і, звісно, перед самим собою.

Роботу з морального виховання дитини можна уявити як послідовне розв'язання таких завдань:

- розширювати, поглиблювати і систематизувати знання дітей про моральні норми і правила культурної поведінки;
- викликати у дітей активне бажання культурно поводитися, додержуватися морально-етичних норм, виробляти негативне, неприязне ставлення до антигромадських виявів у навколишньому житті;
- формувати турботливе ставлення до оточуючих людей, до природи;
- розвивати у дітей вміння справедливо оцінювати свої і чужі вчинки, узагальнювати й нагромаджувати досвід моральної поведінки.

Проблеми морального виховання мають бути головною турботою кожної людини. З погляду актуальності цих проблем необхідно використовувати різноманітні шляхи та засоби, які можуть впливати на процес морального становлення

Взагалі, моральне виховання – виховна діяльність школи і сім'ї, що має на меті формування стійких моральних якостей, потреб, почуттів, навичок і звичок поведінки на основі засвоєння ідеалів, норм і принципів моралі, участь у практичній діяльності. Моральність охоплює моральні погляди, переконання, почуття, стосунки, поведінку людей [6, с. 7].

Дитина, навіть ще не вміючи говорити, не усвідомлюючи мови і вчинків дорослих, вже розуміє, «вловлює» моральний клімат сімейного оточення і по-

своєму реагує на нього. Доброзичливість у відношенні один до одного, спокійна ласкава мова, спокійний тон у спілкуванні – хороший і обов'язковий фон для формування в дитині моральних потреб, і, навпаки, крик, грубі інтонації – така сімейна атмосфера призведе до протилежних результатів [3, с. 26].

Сім'я дає змогу створити найоптимальніші умови для відтворення людини: народження дитини, догляду за нею, виховання, навчання. Сім'я здійснює своєрідне накопичення, перерозподіл і передачу наступним поколінням досвіду, знань, навичок найнеобхідніших форм трудової діяльності і взаємодії із навколишнім середовищем, спілкування і співпраці з іншими людьми.

Виховувати дитину потрібно починати ще з малку. Любов батьків, їхня увага до дитини дуже важливі, бо дитина повинна відчувати любов батьків, привчатися до доброго ставлення. Найперше завдання батьків – виховати у своїх дітях глибоке, надійне розуміння совісті, щоб воно стало почуттям, частиною духовного світу [1, с. 102]. Перші знання про моральні норми дитина дістає від своїх перших вихователів-батьків. Тут, у родинному колі, через казки, оповідання, відгадування загадок, бесіди та й взаємини з рідними, сімейні традиції вона починає пізнавати суть таких моральних понять, як гарне і погане, добро і зло, справедливість, доброзичливість, чуйність, дбайливість, працьовитість, старанність, співчутливість, мужність, чесність, обов'язок, правдивість, ощадність. З віком ці моральні погляди, звичайно, змінюються, поглиблюються, моральний досвід розширюється [2, с. 70].

Моральне виховання дітей – справа тонка й складна. Тут немає місця фальші, непослідовності, сюсюканню, нещирості у взаєминах між батьками і дітьми. Батьки постійно повинні поповнювати свій досвід морального виховання. В справі морального виховання на допомогу батькам можуть прийти книги та фільми. Для маленьких дітей найкраще підійдуть казки, які вчать доброті, любові, дружбі, повазі. Серед них можна виділити старі добрі казки, наприклад «Рукавичка» (чуйність до інших), «Попелюшка» (доброта, працьовитість, щирість, любов), «Принцеса на горошині» (скромність), збірник казок «Казки зі шкатулки матушки», де багато казок про любов, працьовитість, доброту та ін. Дуже гарні та повчальні казки для дітей є у Г. Андерсена («Про дівчину, яка наступила на хліб»), С. Топеліуса («Зірка і береза»), Дж. Родарі.

Для підлітків цікаві будуть художні твори Дж. Кервуда «Бродяги півночі», Р. Баха «Початок одного життя», М. Леві «Богатство доброти» та «Дні щастя», В. Немировича-Данченка «Ключ ворога милосердного», М. Носова «Витя Малеев в школі і дома», Є. Скребцова «Поєдинок», А. Екзюпері «Маленький принц». Вихованню людяності, високих моральних якостей присвячені оповідання Ф. Абрамова «Про що плачуть коні», Л. Андрєєва «Кусака», Є. Носова «Лялька», А. Платонова «Юшка».

Т. Михалева для підлітків рекомендує твори Р. Погодіна, А. Рибаківа, В. Железнікова, В. Крапівіна [5, с. 2].

Якщо казати про фільми, то можна подивитись та обговорити: «Хатіко» (реж. Лассе Халльстрьом, 2009 р.), «Маленький Ніколя» (реж. Лоран Тирар, 2009 р.), «Поліанна» (реж. Сара Хардинг, 2003р.), «Повелитель мух» (реж. Пітер Брук, 1963 р.), «Міст у Терабітію» (реж. Габор Чупо, 2007 р.), «Хроніки Нарнії» (реж. Ендрю Адамсон, 2005, 2008, 2010 р.)

Окреме дослідження потрібне присвятити ролі мультиплікаційних фільмів у вихованні дітей. Серед мультфільмів дуже повчальними будуть «Дюймовочка» (реж. Леонід Амальрік, 1964 р.), «Гидке каченя» (реж. Володимир Дегтярьов, 1955 р.), «Ріккі-Тіккі-Таві» (реж. Олександра Снежко-Блоцька, 1965 р.), «Червона квіточка» (реж. Лев Атаманов, 1952 р.) та інші радянські мультфільми.

Література:

1. Бабій І. До визначення сутності поняття «моральне виховання» / І. Бабій. – К. : Просвіта, 2009. – 402 с.
2. Бас Л. М. Людські чесноти / Л. М. Бас. – К. : ТОВ «Редакція газети «Позакласний час», 2011. – 92 с.
3. Докукіна О.М. Батьки у моральному вихованні дітей / О.М. Докукіна. – К. : Початкова школа, 1994. – 226 с.
4. Михалева Т.И. Среди ровесников: к проблеме самоутверждения (литература о подростках и для подростков) / Т.И. Михалева // Школьная библиотека. – 2006. – № 5. – С. 1–5.
5. Степаненко Л. Про моральне виховання / Л. Степаненко. – К. : Початкова школа, 1998. – 206 с.
6. Шарата Н.Г. Моральне виховання в родині / Н. Г. Шарата. – К. : Просвіта, 2006. – 306 с.

ВИВЧЕННЯ ПЕРЕСОПНИЦЬКОГО ЄВАНГЕЛІЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ ЯК ФАКТОР МОРАЛЬНО-ЕТИЧНОГО СТАНОВЛЕННЯ СПЕЦІАЛІСТА

О.М. Кирилова, М.Ю. Долгов, м. Донецьк

Освіта ХХІ століття повинна бути освітою для людини. Її стрижень – розвиваюча, культуротворча домінанта, виховання відповідальної особистості, високодуховної, здатної до самоосвіти і саморозвитку, яка вміє критично мислити, опрацьовувати різноманітну інформацію, використовувати набуті знання і вміння для творчого розв'язання проблем, прагне змінити на краще своє життя і життя своєї країни.

В державній національній доктрині «Освіта» (Україна XXI століття) в розділі III «Національний характер освіти і національне виховання» задекларовано:

«Освіта має гуманістичний характер і ґрунтується на культурно-історичних цінностях Українського народу, його традиціях і духовності.

Національне виховання спрямовується на залучення громадян до глибинних пластів національної культури і духовності» [1].

Тому і в Концепції національного виховання студентської молоді серед основних напрямків національно-виховної діяльності перше місце займає національно-патріотичне виховання, яке передбачає формування національної свідомості і відповідальності за долю України, виховання любові до рідної землі, її історії, відновлення і збереження історичної пам'яті, виховання бережливого ставлення до національного багатства країни, духовних цінностей нашого народу, його мови, культури, традицій [2].

Кінцевою метою виховання особистості є її підготовка до повноцінного суспільного життя, яке передбачає виконання ролей громадянина, трудівника, громадського діяча, сім'янина, товариша, тобто соціалізація особистості.

У соціалізації як багатоплановому включенні особистості в соціальне життя провідне місце посідає соціалізація засобами культури, яка поряд з людинотворчою виконує ще й інші функції (рис. 1).

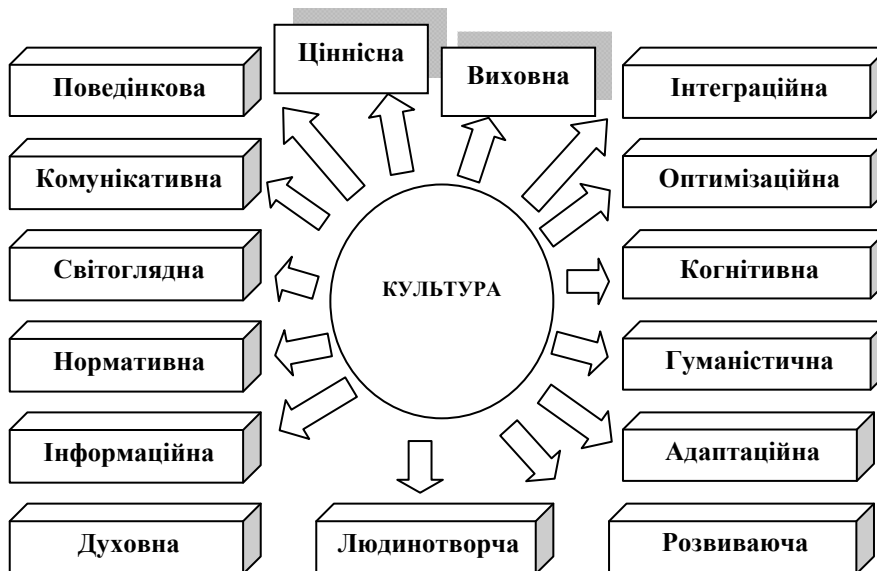

Рис. 1. Основні функції культури

Сьогодні ясно для кожного: поза культурою ніякого оновлення суспільства, становлення державності, впровадження демократії не може бути й мови. Культура дає можливість кожному прилаштуватися до існуючих у суспільстві оцінок і форм поведінки, пізнати закони природи і соціальних явищ, виробити ціннісні орієнтації людини, передати культурні цінності наступним поколінням. А що саме ми зможемо їм передати?

Серед вічних цінностей можна назвати такі символи нашої держави, як прапор, герб і Українську Першокнигу – Пересопницьке Євангеліє. Про перші два символи учителі говорять дітям ще в початковій школі і продовжують акцентувати на них увагу протягом усього навчання, але жодного слова маленькі громадяни не чують про ту святиню, на якій Президенти України присягають на вірність своїй землі і своєму народу. Мабуть, вищій школі слід заповнити цю порожнечу, тим паче, що пізнавальний і виховний потенціал вивчення Пересопницького Євангелія надзвичайно високий (рис. 2).

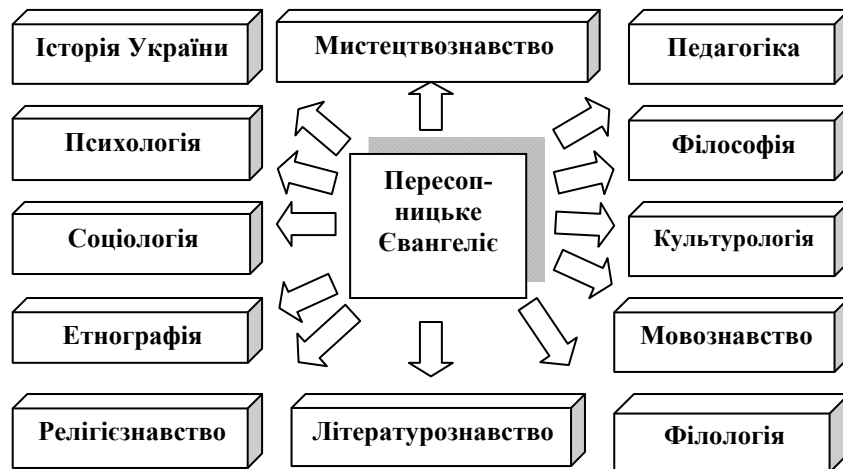

Рис. 2. Вивчення Пересопницького Євангелія у вищій школі

Наприклад, викладачі історії України разом із студентами зможуть здійснити мандрівку в часі і дізнатися, що найдавніший запис про Пересопницю знаходиться в Іпатіївському літописі і датований 1149 роком. Там записано, що місто, де пізніше була створена Книга, було гарно укріпленою фортецею й центром князівських володінь. В цілому, про Пересопницю можна знайти багато (вісімнадцять) літописних згадувань. Крок за кроком простежити історію цього краю.

А особливо звернути увагу на те, що Пересопниця була містом миру. Зокрема, у 1150 році сюди з'їхались князі, щоб допомогти встановити мир між ворогуючими київськими князями – Юрієм та Ізяславом.

Після зруйнування монголо-татарами Пересопниця так і не змогла піднятися і за неповних 800 років перетворилася на неперспективне селище, розташоване всього за 30 кілометрів від міста Рівно. Від давнього міста залишилось з півсотні будинків, трохи більше сотні жителів, відсутня школа, дорога розбита, навіть дорожнього знаку з назвою селища немає.

І ось тут саме час для викладача соціології. Можливо, студенти зможуть запропонувати проект відродження цієї місцевості.

Філологи, вивчаючи історичну граматику, звертались би до цієї пам'ятки, яка містить унікальний матеріал для вивчення історії української мови на всіх її рівнях та взаємодії народнорозмовних і книжних елементів в українській літературно-писемній практиці XVI століття [3]. Перспективи вивчення Пересопницького Євангелія філологами досить значні. Ще П. Житецький писав: «Вивчення Пересопницького рукопису не тільки з боку фонетики, але і з боку лексики, а також синтаксиса, могло б привести до наслідків надзвичайно важливих» [4].

Окремої розмови заслуговує художнє оформлення рукопису, яким свого часу займалися О. Грузинський [5] та Г. Павлуцький, а у наш час – відомий дослідник старої української книги – рукописної і друкованої – Я. Запаско [6, 7].

Розглядаючи мініатюри, саме час познайомитися з традиційною іконографією, порівняти зображення євангелістів на різних картинах та іконах. І тоді стає зрозумілим світ символів, якими сповнені мініатюри (матеріал для викладача релігієзнавства) [8].

Книга, народжена в XVI столітті, збережена стараннями невідомих подвижників, по праву стала частиною національного духовного скарбу всіх слов'ян, невід'ємною складовою нашого минулого, нашої живої історії і нашого сьогодення.

Вивчаючи тему «Культура як наука і навчальна дисципліна», ілюструючи основні функції культури, викладач такого предмета, як культурологія, може сміливо користуватися відомостями з історії Пересопницького Євангелія.

Княгиня Жеславська, князь Микола Чарторийський, Іван Мазепа, Осип Бодяньський, Тарас Шевченко, граф Д. Толстой, великий князь Петро Георгійович – це далеко не повний перелік славетних імен, чиї долі пов'язані з Пересопницьким Євангелієм.

У Полтаві, в красназничому музеї Євангеліє пережило революцію 1917 року, громадянську війну, різноманітні експерименти радянської влади. Під час другої світової війни книга була вивезена до Уфи, а після війни

повернена до України. Спочатку вона зберігалася у фондах Києво-Печерської лаври. 24 грудня 1948 року за ініціативи професора Київського університету С. Маслова книгу передали до Центральної наукової бібліотеки (зараз – Національна бібліотека України ім. В. Вернадського). Там вона зберігається і зараз. Щоб кожен міг ознайомитися з цим шедевром книгописання, зроблене факсимільне видання.

Дійсно, Пересопницьке Євангеліє – це символ України, блага звістка про можливість подолання страху смерті подвигом любові. Знання його історії, розуміння його значення для духовного самоствердження необхідно тим, хто шанобливо ставиться до своїх джерел, хто зберігає традиції і несе істину в своїх серцях. Це Слово, яке було спочатку, яке може врятувати, від якого залежать наші земні долі, Слово Милосердя. А далі майже все буде залежати від нас самих, від нашого вибору, від того, куди, на який шлях ми повернемо свої обличчя.

Література:

1. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті. – К. : Шкільний світ, 2001.
2. Концепція національного виховання студентської молоді. Рішення колегії Міністерства освіти і науки України від 25 червня 2009 року. Протокол № 7/2-4.
3. Чепіга І. Пересопницьке Євангеліє і морфологічний стандарт української мови (на матеріалі іменника) / І. Чепіга // Український діалектологічний збірник. – К. 3. – К. : Довіра, 1997. – С. 218–230.
4. Житецкий П. Описание Пересопницкой рукописи XVI в. с приложением текста Евангелия от Луки, выдержек из других евангелистов и 4-х страниц снимков / сост. П. Житецкий. – К., 1876.
5. Грузинский А.С. Пересопницкое Евангелие как памятник искусства эпохи возрождения в Южной России в XVI в. / А.С. Грузинский // Искусство. – К., 1910. – № 1. – С. 1–53.
6. Запаско Я.П. Орнаментовані рукописи XI – XVI ст. в книгосховищах Української РСР / Я.П. Запаско // Матеріали з етнографії та художнього промислу. – 1957. – С. 155.
7. Запаско Я.П. Мистецтво української рукописної книги / Я.П. Запаско. – Л., 1993. – С. 9, 14, 19, 26, 31, 75.
8. Баженов И. Символы св. Евангелистов / И. Баженов // Приходское чтение. – № 15. – Май 1915 г. – Пг. : Синодальная типография, 1915. – С. 521–526.

ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ У ПІДЛІТКІВ

О. Кириченко, м. Харків

На сучасному етапі відродження духовності в Україні одним із пріоритетних напрямів соціально-педагогічної діяльності в загальноосвітніх школах є формування моральних цінностей у дітей, а особливо у дітей із сім'ї групи ризику.

Упродовж усього історичного шляху розвитку цивілізації простежується розуміння важливості проблеми подолання негативних відхилень у поведінці підлітків та значущості моралі і права у становленні особистості. Питання виховання у підростаючого покоління загальнолюдських моральних цінностей відображено у працях видатних педагогів Я. Каменського, Г. Сковороди, К. Ушинського, С. Шацького, А. Макаренка, В. Сухомлинського. У цих роботах розкрито форми, методи

Слід зазначити, що аналіз результатів проведеного анкетування та опитування вчителів дають підставу стверджувати, що правопорушення серед підлітків пов'язані з несприятливими умовами морального формування особистості неповнолітніх у неблагополучній сім'ї, у групі підлітків-правопорушників, які виступають основною причиною виникнення антигромадських поглядів; з недоліками у моральному і трудовому вихованні учнів і низьким рівнем організації їх дозвілля; помилками і упущеннями в діяльності державних органів, навчальних колективів та громадських організацій у боротьбі з дитячою бездоглядністю і правопорушеннями.

Безперечно, правопорушення тісно пов'язані з процесами деморалізації суспільства, бездомності, безробіття, зі стрімким розвитком наркоманії, токсикоманії, з розпадом сім'ї, з поширенням інших соціально негативних явищ. Загальновідомо, що головним напрямом діяльності у боротьбі з правопорушеннями є їх попередження, відповідним чином організована профілактична робота.

Проведений аналіз праць А. Капської, О. Безпалько, М. Фірсова, Є. Студенової дає підставу для уточнення дефініції «соціально-педагогічна профілактика правопорушень учнів» (СППУ) як науково обґрунтованих та своєчасно-цілеспрямованих дій на: попередження можливих правопорушень учнів; збереження, підтримку і захист поведінки, яка відповідає нормам і здоровому способу життя.

Соціально-педагогічна профілактика правопорушень як один із напрямків діяльності соціального педагога в школі пов'язана з упровадженням системи соціально-педагогічних форм та методів, спрямованих на виявлення і попередження правопорушень серед підлітків шляхом формування

моральних цінностей, що сприяють мінімізації та подоланню руйнівного впливу факторів правопорушення.

У процесі здійснення профілактичних заходів соціальний педагог адресує конкретні вимоги підлітку, використовуючи систему засобів впливу на особистість підлітка. Але більш ефективно запобігання правопорушень неповнолітніх буде у тому випадку, якщо ця справа стане справою не тільки дорослих, а й самих підлітків. Дитяче самоврядування і робота різноманітних загонів, комісій, штабів – це форми активізації діяльності до формування моральних цінностей самих підлітків. До цієї роботи необхідно підключити дитячі та молодіжні громадські організації.

Провідними формами та методами в профілактиці правопорушень є тренінги, на яких використовуються інтерактивні методи формування моральних цінностей (рольові ігри, робота в малих групах, круглий стіл, диспути, мозковий штурм). Вони поєднуються із традиційними формами та методами роботи (консультації, семінари, засідання групи підтримки, педагогічні поради). Зустрічі з юристами, різні запитання учнів, відтверді відповіді, професійні коментарі, поради виходу з проблемних ситуацій – все це позитивно впливає на попередження асоціальних вчинків підлітків.

Подальшого дослідження потребують організація особистісно-орієнтованих методик соціально-педагогічної профілактики, спрямованих на формування соціально-активної життєвої позиції підлітка.

ПРОФЕСІЙНИЙ ОБОВ'ЯЗОК У КОНТЕКСТІ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО ПРОФІЛАКТИКИ АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ

О.О. Клочко, м. Суми

Усвідомлення свого професійного обов'язку майбутніми соціальними педагогами є одним із основних компонентів у формуванні готовності до профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді. Такий професійний обов'язок, перш за все, має проявлятися у роботі перед дітьми та молоддю адиктивної поведінки, їхніми сім'ями, суспільством та державою.

Тобто обов'язок як одна із важливих категорій як загальної, так і професійної етики виражає суспільні та професійні зв'язки майбутніх соціальних педагогів та являє собою сукупність їхніх обов'язків перед державою, суспільством, колегами, професією, дітьми та молоддю, перед собою і відповідальність перед ними.

У категорії «обов'язок» найбільш яскраво проявляється соціальний характер діяльності майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери та

нормативний характер професійної етики. Почуття обов'язку спонукає майбутніх соціальних педагогів зіставляти усі свої вчинки, дії та відносини в конкретних ситуаціях із вимогами та нормами професійної моралі.

Професійний обов'язок майбутніх соціальних педагогів як ключовий елемент професійної деонтології – це ті вимоги, що суспільство, професія, колектив, клієнти і вони самі повинні ставити до поведінки та дій, і те, у чому вони відчувають потребу і за що несуть відповідальність.

Усвідомлення майбутніми соціальними педагогами свого професійного обов'язку стосовно профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді означає:

- високий професіонально-кваліфікаційний рівень як гарант якості праці;
- чітке знання своїх професійних обов'язків;
- професійну діяльність суворо у рамках нормативно-правової бази;
- усвідомлена та активна участь у професійній діяльності з метою досягнення блага суспільства, трудового колективу та клієнта;
- зацікавленість у підвищенні ефективності роботи свого колективу та своєї індивідуальної роботи;
- високу організованість та свідому дисципліну, звичку до належної поведінки;
- наявність вольових якостей, необхідних для виконання свого професійного обов'язку;
- прагнення постійно вдосконалюватися у професії [2].

Важливо навчити майбутніх фахівців, керуючись у своїй поведінці та діяльності професійним і моральним обов'язком, враховувати юридичні та професійні вимоги, встановлені для них суспільством, можливу реакцію з боку суспільства, професійної групи та клієнта на виконання чи невиконання ним свого обов'язку щодо профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді. Поряд із цим, вони повинні діяти:

- вільно, оскільки прийнята суспільством система моральних нормативів не є універсальною і з усього різноманіття норм майбутні спеціалісти можуть обирати ті, які найбільшою мірою відповідають їхнім внутрішнім прагненням і уявленням про добро і зло;
- свідомо, оскільки рішення вчинити так чи інакше прийняте ними самостійно або в результаті консультації з колегами та клієнтом в міру усвідомленої, ситуативно обумовленої необхідності, шляхом вибору із значної кількості варіантів можливих рішень;
- добровільно, оскільки почуття обов'язку стало їхнім переконанням і домінуючим мотивом професійної діяльності у щоденній практиці [1; 2].

У структурі готовності майбутніх соціальних педагогів до профілактики адиктивної поведінки умовно професійну деонтологію розглядають з кількох точок зору. Залежно від того, які суб'єкти і об'єкти розглядаються як сторони

конкретного професійного відношення – профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді. Відповідно до цього виділяються наступні типи відповідальності.

1. Відповідальність і обов'язок спеціаліста перед суспільством і державою. Вимагають від майбутніх соціальних педагогів використання усіх їхніх професійних знань і навичок, таланту і душевних якостей, дотримання ними настанов прийнятої державою соціальної політики щодо профілактики адиктивної поведінки. Обов'язок передбачає вибір майбутніми спеціалістами пріоритетів профілактичної діяльності і способів її здійснення на основі розуміння ними цілей і задач професії та соціального змісту їхньої діяльності.

2. Відповідальність і обов'язок спеціаліста перед професією. Майбутні соціальні педагоги повинні у професійній діяльності стверджувати у суспільстві свою професію як невід'ємну галузь життєдіяльності, необхідну для благополуччя і стабільності суспільства і держави. Обов'язок полягає у турботі про підвищення престижу та статусу профілактичної роботи та соціально-педагогічної діяльності в цілому.

3. Відповідальність і обов'язок спеціаліста перед колективом (колегами). Майбутні соціальні педагоги мають усвідомити, що вони повинні нести відповідальність за ефективність профілактичної діяльності усього колективу освітнього закладу чи соціальної служби. Обов'язком щодо колективу та колег є підпорядкування і узгодженість своїх дій та поведінки з єдиними для всього колективу цілями, надання підтримки, взаємодопомоги колегам.

4. Відповідальність і обов'язок спеціаліста перед клієнтом (дітьми, підлітками, молоддю) та їхніми близькими. Майбутні соціальні педагоги зобов'язані докладати максимум зусиль для вирішення проблеми адиктивної поведінки клієнта, ефективного виконання професійного обов'язку. Професійний обов'язок полягає у сприянні найповнішої самореалізації особистості кожної окремої дитини, підлітка, молодої людини.

5. Відповідальність і обов'язок спеціаліста перед самим собою. Майбутні фахівці повинні виконувати свої професійні обов'язки в першу чергу задля реалізації особистого внутрішнього потенціалу. Обов'язок соціального педагога полягатиме у підтримці своїх професійних честі та гідності, прагнення завоювати високий авторитет, постійно професійно і морально вдосконалюватися [2].

Література:

1. Вступ до соціальної роботи : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / [за ред. Т. В. Семигіної, І. І. Миновича]. – К. : Академвидав, 2005. – 304 с.

2. Медведева Г. П. Этика социальной работы : учебное пособие для студентов высших учеб. заведений / Г. П. Медведева. – М. : ВЛАДОС, 1999. – 208 с.

НРАВСТВЕННОСТЬ И ПРОБЛЕМЫ МОРАЛЬНО-ЭТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ

В.П. Кобзарь, г. Харьков

Под нравственностью человека принято понимать отношение человека к Богу, к другому человеку и к обществу людей. В основании этих отношений лежит нравственное чувство добра и зла, которое помогает человеку добро в себе утверждать и развивать, а зло удалять из своих дел.

Современный мир характеризуется многомерностью и многоплановостью, появлением глобальных проблем и нестандартных ситуаций. Человеческая личность все чаще встает перед проблемой сложного выбора. Н. Бердяев писал: «Сама нравственная жизнь, нравственные оценки и деяния носят творческий характер».

Общество, в котором исчезают представления о высших ценностях и идеалах становится ареной эгоизма и нравственного хаоса. Это ведет к взаимному непониманию и ожесточению, росту преступности, духовному оскудению внутреннего мира человека.

Существует запас абсолютных моральных ценностей, с огромным трудом накопленных в истории. Каждая такая ценность, даже имея различную форму выражения и частично меняясь в связи с изменением социально-исторической действительности, сохраняла свое особое содержание, обеспечивающее и преемственность самого исторического развития морали.

Отказ от человеческих жертвоприношений был значительным шагом в развитии нравов, когда стала осознаваться ценность, значимость человеческой жизни. В языческих религиях поклонялись, прежде всего, силе, отваге, а добродетели отходили на второй план.

Позже Платон осудил Гомера и Гесиода за то, что они приписали богам различные «вольности». Боги, считал Платон, могут творить только добро. Т.е. произошло изменение в нравственном сознании древнегреческого общества.

Позже – в период становления христианства – также можно говорить об известном скачке в нравственном развитии, о повышении нравственных требований к личности: «Вы слышали, что сказано древними: «не убивай», кто же убьет, подлежит суду. А я говорю вам, что всякий, гневающийся на

брата своего напрасно, подлежит суду»; «Вы слышали, что сказано: «люби ближнего твоего и ненавидь врага твоего». А я говорю вам: любите врагов ваших, благословляйте проклинающих вас» (Мф.5.21-22, 43-44). В последних главах утверждается право на человеческое достоинство за каждым человеком, даже за твоим обидчиком.

Сегодня одна из самых острых проблем родителей и школ – воспитание детей достойными людьми, старающимися исполнять нравственные законы, которые ограждают от таких бед, как курение, наркомания, сквернословие, суицид. Сейчас, уделяя большое внимание морально-этическому воспитанию, стараются изучить и использовать педагогический опыт предыдущих поколений.

Большой интерес представляют работы М.В. Ломоносова, В.А. Сухомлинского и др. выдающихся педагогов прошлого.

Великий русский ученый Михаил Васильевич Ломоносов (1711–1765 гг.) на протяжении двадцатилетней педагогической деятельности разработал оригинальную педагогическую теорию, отличающуюся заботой о человеке.

Формирование человека Ломоносов тесно связывал с конкретными социально-историческими условиями его жизни, уровнем развития общества в целом. Среда, общественные потребности, морально-этические нормы, по мнению ученого, очень влияют на становление личности. В качестве примера он ссылаясь на опыт воспитания в Спарте и Афинах: «...спартанского жителя, в поте и пыли воспитанного, трудно принудить, чтобы он сидел дома за книгами; напротив того, афинеанина едва вызовешь ли от учения в поле...».

Ломоносов высоко ценил общечеловеческую нравственность. Он считал необходимым воспитывать в молодых людях такие «добродетели», как «мудрость, благочестие, воздержание, чистота, милость, благодарность, великодушие, терпение, праводушие, незлобие, простосердечие, постоянство, трудолюбие, дружелюбие, послушание, скромность».

Был сторонником развития такого качества, как милосердие. Он призывал помнить христианскую заповедь: «Буде же ты человек, то помни, что ты такое» – и считал, что «кто милосерд, следовательно, тот бесчеловечно не поступает», «где добродетели господствуют, тут порокам нет места».

По мнению ученого, интенсивное нравственное воспитание детей осуществляется в семье и школе. В публицистических работах Ломоносов дал характеристику проблемам семьи в обществе и показал, что во многих семьях дети не получают хорошего воспитания. Он предлагал оградить молодых людей от вредного влияния семьи и заниматься воспитанием «просвещенного юношества» в условиях учебных заведений. Сочетать познание норм поведения с выработкой у детей положительных привычек. Их

закреплению, по его мнению, способствует действенный анализ поступков учащихся.

Василий Александрович Сухомлинский (1918–1970 гг.) – выдающийся советский педагог – разработал систему воспитания, особенно в подходах к решению вопросов воспитания нравственности. Он включил категории этики – долг, честь, достоинство, добро, долженствование, свобода и другие – в структуру педагогической науки, придал им педагогическое содержание. В своей книге «Хрестоматия по этике» В.А. Сухомлинский рассмотрел проблемы формирования у подрастающего поколения морального сознания, нравственных отношений, нравственной деятельности, моральных ценностей, т.е. все стороны нравственно зрелой личности.

Раздел «Уважение и почитание старших – закон нашей жизни» – это сказки, рассказы, притчи об отношении к бабушке и дедушке, отцу и маме, о жизни одиноких пожилых людей. Именно эти отношения, согласно В.А. Сухомлинскому, являются основой всех нравственных чувств личности.

Однако для решения проблемы нравственного воспитания учащихся не достаточно изучить с детьми нравственные законы, привести яркие примеры их исполнения и нарушения. Без изменения духовного состояния человека не будет уменьшения нравственных нарушений. У детей должны присутствовать совесть и стыд. А пробуждение совести и стыда невозможно без обретения и укрепления веры в Бога. Поэтому успешное решение проблемы нравственного воспитания возможно только на духовной религиозной основе.

Литература:

1. Ломоносов М.В. О воспитании и образовании : Сборник / М.В. Ломоносов // АПН СССР. – М. : Педагогика, 1991. – 339 с.
2. Лосский Н.О. Условия абсолютного добра : [Основные проблемы этики] / Н.О. Лосский. – М. : Политиздат, 1991. – 367 с.
3. Нефедов Геннадий, протоиерей. Основы христианской нравственности / Геннадий Нефедов, протоиерей. – М. : Паломник; Сибирская Благовонница, 2008. – 288 с.
4. Половинкин А.И. Православная духовная культура / А.И. Половинкин. – М.: Изд-во ВЛАДОС-ПРЕСС, 2003. – 352 с.
5. Попов Л.А. Религия, мораль: взаимодействие в современных условиях / Л.А. Попов // Общественные науки и современность. – 1999. – № 3. – С. 171–178.

**СЕКУЛЯРНІ ТА РЕЛІГІЙНІ ЧИННИКИ МОРАЛЬНОГО
Й ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ
У ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОМУ ВИМІРІ СУЧАСНОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

Д.В. Коваленко, О.Ю. Волох, м. Харків

Гуманітарний розвиток різних етносів в епоху глобалізації має вельми складний і суперечливий характер. При всій інтенсивності глобалізаційних процесів інтеграція багатьох народів і країн у сучасне світове інформаційне суспільство і, в цілому, в глобальний культурний контекст відбувається вельми нерівномірно й багато в чому залежить від волі правлячих еліт країн так званого «золотого мільярда» (США, Канада, Західна Європа, Австралія), які зовсім не квапляться прийняти до свого «елітного клубу» нових членів, ділитися з ними інтелектуальними і матеріальними ресурсами, новими ідеями, знаннями і технологіями.

Проте, чимало молодих держав, які стали на шлях незалежного розвитку, який в наш час принципово немислимий без оволодіння найновітнішими досягненнями наук і технологій, не можуть обійтися без формування своїх національних наукових та управлінських кадрів. У своїх інтеграційних прагненнях ці молоді держави, до числа яких належить, об'єктивно мають шукати підтримку тих країн, які самі знаходяться на шляху поступового входження у світ, що глобалізується, але при цьому володіють досить розвиненим науково-технічним потенціалом. У цьому відношенні Україна найкраще відповідає інтересам і завданням перспективних, але ще не інтегрованих у глобально-цивілізаційний контекст національних держав, які стали на шлях інтенсивного розвитку. Але для того, щоб процес входження етнічних спільнот у світові економічні, культурні, політичні, правові та наукові структури був органічним, вкрай важливим є сприйняття та правильне осмислення майбутніми спеціалістами особливостей гуманітарної культури, морально-ціннісних пріоритетів тих країн, які волею історії опинилися в авангарді глобалізаційних процесів і з якими, переважно, пов'язуються такі сучасні поняття, як інформаційне, відкрите, громадянське, правове суспільство, загальнолюдські цінності, плюралізм. Історично склалося так, що країни-«глобалізатори» належать до християнської цивілізації, в рамках якої, на засадах християнської моралі, попри чималий культурний і політичний негатив, що накопичився у міжконфесійних відносинах, формувалися основи професійної етики, етичні імперативи ділових стосунків. Одним з основних завдань вищої школи є підготовка не просто спеціаліста у тій чи іншій галузі людської діяльності, а виховання відповідального професіонала, готового взяти на себе відповідальність за прийняті рішення і не здатного знехтувати нормами моралі. У даному

контексті є доцільним, зокрема, звернення до традицій православної етики з її потужним духовним потенціалом, мудрим толерантним ставленням до інших світоглядних та релігійних парадигм.

У наш час культурний плюралізм означає можливість створення певної усередненої компромісної культурної парадигми, яка вбирала б у себе найбільш значущі й конструктивні складові міжетнічних відносин і відторгала б все те, що породжує ворожість, нерозуміння й будь-який деструктивізм у контактах та взаємодіях між народами.

Правильне розуміння культурної ідентичності дозволить різноманітності й плюралізму стати силою, а не слабкістю, засобом співробітництва, а не приводом до конфліктів. Але досягнути розуміння цього можна тільки в результаті зваженої науково-методологічної підготовки як основної спеціалізованої, так і загальногуманітарної освіти та виховання, оптимально адаптованих для іноземних студентів. Саме таку сучасну науково-методологічну базу, необхідну для вирішення зазначених вище питань, має Українська інженерно-педагогічна академія і, зокрема, такий її структурний підрозділ, як факультет міжнародних освітніх програм. Розроблені на кафедрі психології, філософії та освітніх програм УІПА навчально-методичні комплекси з дисциплін «культурологія», «філософія», «релігієзнавство», «етика», «естетика» знайомлять українських та іноземних студентів з надбанням світської та релігійної (в тому числі й православної) духовності.

Розвиток моральних, правових та інтелектуальних навичок і розвиток морального, відкритого і громадянського суспільства в його транснаціональному глобальному змістовному наповненні – цілі взаємопов'язані, оскільки моральні, правові та інтелектуальні проблеми створюються й заново визначаються в рамках суспільства. Головною чеснотою стає розсудливість, здатність шукати й застосовувати найкращу доступну інформацію, щоб досягти найбільш важливих цілей та піддати перегляду методи й цілі. Ми розуміємо, що як раціональність наших наук, так і моральне значення наших навичок, засновані на вільному пошуку. Здатність науки до самокорекції є суспільним надбанням, надбанням спільнот, які підтримують дослідження і вільну критику претензій на знання та істину як таку. Усе людство прагне бути моральною спільнотою, але нормативну силу його бажанням і цілям надає спосіб, в який ці бажання та цілі виникають з вільної дискусії, під час якої кожний індивід поважається як рівний партнер. Моральні та інтелектуальні навички необхідні для нового тисячоліття – це саме ті навички мислення і дії, які наділяють силою індивіда як активного фігуранта різних дослідницьких співтовариств, вони ведуть до розширення наших знань й досягнення добробуту і процвітання. Поєднання інтелектуально-духовних потенціалів наукової та церковно-релігійної традицій, сили розуму і сили віри мали б стати запорукою успіху у справі виховання відповідального професіонала і гідного громадянина.

ВЫСШЕЕ ОБРАЗОВАНИЕ ПОСТЛИБЕРАЛЬНОЙ ЭПОХИ – ИНСТИТУТ ДУХОВНОГО ВОСПРОИЗВОДСТВА И РАЗВИТИЯ?

А.В. Коврига, г. Харьков

«Воздělывай сад Эдемский» – это первая заповедь, данная Богом первому человеку ... Воздělывая мир, и в своём воздělывании познавая сроднённость мира – твари с Богом-Творцом, раскрывая эту связь, человек преображает космос...».

Святейший Патриарх Московский и всея Руси Алексий II [1]

Наследие – основа жизнеспособности. О.И. Генисаретский

1. Вопрос о духовном воспроизводстве имеет фундаментальное значение для спасения и развития и нашего народа и человечества. В современном мире антропологическая матрица и онтологическая граница, установки на духовное самовозрастание и развитие человека наиболее интенсивно формируются в процессах **высшего образования (ВО)**. Здесь же через освоение передовых знаний, наследование культуры и проблемной повестки дня закладывается *практическая жизнеспособность новых поколений* – потенция «воздělывания мира» и «преображения космоса». Поэтому в контексте мирового экономического и цивилизационного кризиса сфера ВО и университетское дело (УД), как его наиболее развитая и институционализированная форма, стали передним краем в глобальном состязании, в схватке за воспроизводство Духовности (ВД), идентичности, культурных традиций, за судьбу и будущее мира. Важнейшим звеном в этом состязании оказывается связь ВО с церковью и традиционными духовными практиками. Уместно ли, при каких условиях здесь возможно и действительно сотрудничество, **синергия Церкви, УД и ВО?**

2. Чтобы *вскрыть* реальную ситуацию и институциональную динамику, подлежащую сфере ВО и духовности в современном мире, необходимо выйти за рамки анализа состояния и работы собственно формальных институтов ВО.

Новые масс-медийные практики, взрывной рост глобальных «коммуникативных технологий» радикально изменили всю реальность ВО. Способность действующих институтов обеспечивать ВО и ВД проблематизирована. В ходе институциональной эволюции УД и реформ ВО всё более утрачивается понимание того, что достижение высших смыслов существования, способностей умно творить и высших форм знания невозможно вне включённости в воспроизводство идентичности, вне соотнесённости с традиционными духовными практиками и практиками религиозного благобытия.

Корни духовности всё-таки «не в школе и не в университете, ибо это производные, вторичные институты духовной деятельности» [2]. Вопрос

о взаимосвязи ВО, освоения высших способностей и высшего знания с практиками богослужения и стяжания благодати должен быть по новому поставлен, переосмыслен и разрешён. Как подчёркивает коллега профессор Ю.В. Громыко, «... если человек не будет ощущать насущность задачи спасения, у него никогда не обнаружится сил, необходимых для преобразования формы практики в которую он включён в данный момент. ... Это означает, что религиозная антропологическая форма, сохраняющая духовное существование человека как такового, должна присутствовать как реальность в каждой форме развития практики» [3].

3. В чём же состоит современная ситуация и какова «динамика» духовности и развития сферы ВО в нашу либеральную эпоху?

3.1 В общемировом масштабе существование СССР поддерживало идею возможности **иного общественного устройства**, а потому и состояние созвездия творческого духа. В результате идеологической и мировоззренческой редукции, произведенной англосаксонской ноополитикой, усилиями Римского клуба с его «пределами роста», Ф.Фукуямой и пр., и с развалом СССР мировое цивилизационное **развитие и прогресс перестали мыслиться как результат творческой деятельности**, как последовательное восхождение и смена способов производства. «История закончена», создание качественно новых производительных сил невозможно, человек теперь потребитель, а не творец. Культивируются фиктивные образы, облегчающие взращивание всё новых, «прибыленосных» потребностей. Либеральное сознание пестует обывательское отношение, лишает исторического воодушевления, обесмысливает движение к каким-либо высшим смыслам и идеалам. Этим заняты новейшие «когнитивные институты»: глобальные и национальные медиа, службы управления представлениями – *perception management*, – они стали участниками процессов ВО.

3.2 ВО и другие духовно-интеллектуальные практики втиснуты в жёсткие рамки «естественного рыночного отбора». Наднациональная система управления ВО через глобальные **рейтинги** подчиняет университет ценностям и запросам «рынка» и корпораций-«потребителей». ВО трактуется как рыночная услуга, товар. Знание десакрализуется, цензура рынка с требованиями рентабельности «вымывает» сложное и высокодуховное. Закрываются возможности опережающего развития, воспроизводства науки, культуры и образования.

Разрушение символического, укоренённого в повседневном поведении человека и воспитание *homo economicus*, как человека, лишённого символического покрова – служит основой современной глобальной биополитики.

3.3 ВО поставлено на обслуживание глобальной власти и либерального государства. Государство декларируется как свободное от всех ценностей. Кадры вроде бы готовятся в формально «деидеологизированной среде», реально же доминируют либерально-рыночные идеалы, «дух»

стяжания прибыли, идеология конкуренции, гедонизма. Эгокультура, конкурентное противопоставление индивидов, корпораций, сообществ и народов выступают центральным элементом в (вос)производстве **власти** на всех уровнях. Налицо «общемировая политика контрпросвещения» – повсеместно происходит сокращение государственных фондов на науку, культуру и образование. ВО и образование в целом становится **частным делом**. Под угрозой воспроизводство условий человеческого существования, общественного богатства, социальной и культурной капитализации. Риск скатывания от цивилизованного состояния христианской духовности и просвещённости к новому варварству становится всё явственнее.

4. Отечественная ситуация характеризуется ещё и тем, что последние четверть века мы лишены цивилизационной и жизнестратегической суверенности. Проектоспособность предана забвению, мы расходует духовно-культурные и инфраструктурные заделы предыдущих эпох. То, к чему надо стремиться – либеральный капитализм, гражданское общество и рыночная демократия – задаётся безапелляционно, принимается как образец. В ядре жизни общества и работы с будущим экономика, её рост и прибыль. Но последние не могут сплотить людей в обустройстве общества. Для общественного действия и объединения в собственно человеческом смысле, необходимо обладать общей исторической памятью, духовным наследием и ценностями будущего. Постоянно реформирующееся государство и нестабильность подрывают возможности построения общественной жизни, сложных и высоких проектов, воспроизводства традиции и трансляции культуры. Размывается видение того, что будет ценным всегда, требует охранения и заботы. Зыбкость институтов лишает жизнеустроительной почвы, дезориентирует новые поколения. Традиционная Вера и Православие активно вытесняется **верой в рынок**, индивидуальный эгоизм и стяжательство как движущую силу. Всё это вызовы самой возможности духовной – спасительной и житнетворческой – жизни. ВД, практик долгосрочной работы с хозяйством и общественными системами, с человечностью в широком смысле слова, стало фундаментальной проблемой современности.

5. Важнейшей особенностью глобального кризиса (ГК) является борьба за / против доминирования бессмысленного и бездуховного «способа экономического действия, уничтожающего людей, природу, культурное многообразие» [3, с. 234]. На нём выстраиваются системы власти, потребления, а потому и ВО во всём мире! Возможные решения и действия по выходу из ГК предопределяются духовными, мыследеятельностными и деятельностными потенциями, всем тем, что формируется в сфере ВО. ГК это и **кризис ВО**. Всё это означает, что в ходе ГК власть и её воспроизводство будет всё более определяться сферой «производства людей». В центр обществостроительных практик становятся институты,

«работающие» над возвращением потенций человека, «улучшением человеческой природы». Тем самым, *ВО и УД будут усиливать свою роль в определении содержания цивилизационных процессов и будущего Мира.*

Для выхода из ГК необходимы новые формы и способы мышления и действия – его преодоление связано с опережающим развитием всей сферы ВО. Построение «ВО постлиберальной эпохи» означает создание университета нового типа. Это важнейшая культурно-историческая задача всего человечества.

6. Как же должно быть устроено **ВО постлиберальной эпохи мирового развития?** Одухотворение мира мысли и деятельности зависит от смены философско-методологического, мировоззренческого фундамента ВО. Необходима новая интегративная модель университетского знания. При этом, вне формирования нравственной позиции ВО немислимо и невозможно. Условие духовно-нравственного действия – **(о)сознание целостности мира** – занятие деятельной позиции, ответственной за происходящее с целым – с человечеством, с народом, страной, с городом, регионом. Для одухотворения специализированных, отраслевых практик потребует опережающее развитие знания универсальных сущностей и закономерностей. Как отмечает А.С. Панарин, «[ч]тобы оправдать – вопреки всесильной «цензуре рынка» – фундаментальное знание и обосновать его опережающее развитие в сравнении с экономически конвертируемым, прикладным знанием, обещающим скорое появление быстро окупаемых технологий, необходимо внести в структуру фундаментального знания сотериологический элемент». [4] Ценности спасения выше ценностей обогащения! В систему научных исследований и инженерии должен быть заложен *мотив спасения* природы, культуры, человека. «Прежняя прометеева наука, призванная служить целям преобразования природы и общества во имя «морали успеха», для этого не годится». [4]

7. Исторически как социокультурный институт университет (У) сформирован и на *технологии проблематизации* («знание о незнании»). Она основа содержательной жизни **настоящего У** и сегодня. Духовное подвижничество университетских сообществ – в продвижении знания: в постановке проблем, формулировании и разработке вопросов, ещё нерешённых человечеством. Поэтому постановка проблем, определение задач НИОКР и инженерии, самоопределение по отношению к мировым проблемам опосредованы духовным развитием, требуют возвышения сознания. ВО должна пронизывать **новая глобальная антропология спасения** – *global salvific anthropology*. [5] Задача УД XXI века – реинтеграция узкопредметных и высокоспециализированных, взаимоизолированных направлений образования и подготовки кадров.

Проблемная повестка дня **У** предопределяется культивируемой антропологической концепцией, картиной мира, техниками власти и эпистемологической стратегией (подходом к построению знания).

В ходе развития наук и инженерии онтология Природы и позитивистский гуманизм заменили **онтологию Бога**. Гуманитарная революция XX века ещё более дистанцировала социально-гуманитарное знание от философского богословия и распространила *парадигму позитивного знания* на все гуманитарные науки. Однако постнеклассическая философско-методологическая концепция знания (В.С. Стёпин, и др.) связывает его освоение с *личностным отношением*: знание и духовно опосредовано и субъективировано, знающий ответственен за применение знания, за осуществление личностно-родового действия.

8. Для воспитания духа свободы и творческого отношения к миру наряду с передовыми знаниями У должен обеспечивать освоение традиций и традиционных духовных ценностей. «Свобода личности позитивна, когда она вписана в духовную традицию». [6] С точки зрения православного богословия, «мы свободны, когда состоим в отношении». «В Церкви совершается восстановление соотнесённости человека – соотнесённости с Богом в личном отношении, а отсюда и соотнесённости с другими человеческими существами. Быть истинно «по образу Божию» для христиан не только осуществлять свою свободу, но и свободно осуществлять свою соотнесённость. ... Человеческое существо подлинно является «личностью» лишь когда человек актуализирует отношение к другим людям. Но это отношение конституируется не одними лишь человеческими субъектами, оно конституируется и актуализируется в свете экзистенциальной соотнесённости человека с Божественным». [6] УД должно вернуть себе статус институционального прибежища Духа, свободного самоопределения и опоры великих ценностей. В этом мы видим ключевой смысл и фундаментальное значение синергии нового ВО и УД с Церковью.

9. У конституируется через «освобождающее соотнесение» новых поколений с традицией и историей, через обеспечение ВД в ходе культивирования способностей и ответственности за спасение целого, посредством трансляции переднего края в развитии знаний и введение новых поколений в проблемную повестку дня мирового развития. Чтобы ВО стало условием одухотворённой творческой свободы необходимо создавать новую научно-методологическую платформу. Инженерное и гуманитарное знание должны быть интегрированы в практические науки нового типа – это условие преодоления ГК и построения **нового уклада** – новых социо-инженерных и гуманитарных практик.

10. По новому должна быть осмыслена и роль У как **института соборности**, как места обустройства «собрания (со)знания». Задача нового ВО – *создать условия для сближения* молитвенно-духовного творчества, научного, гуманитарно-художественного и государственно-стратегического. Стратегия духовного возрождения и развития **всего мира** должна стать предметом совместной разработки монахов-молитвенников,

монахов-учёных, монахов-дипломатов, монахов-педагогов. [7] И в этом абсолютно незаменимую роль может играть синергия на основе практик церковной соборности. [2]

11. И, наконец, фундаментальную ценность будет представлять синергия в задании новой практики ВО в оправдании и легитимации подлинного деятельного отношения и **труда**, смысл которых был глубоко раскрыт в работах О.П. Флоренского, О.С. Булгакова, Н.А. Бердяева, Н. Лосского и др.

Таким образом, мы обозначили современный фронт проблем, смысл и наиболее важные области и возможности синергии – нового высшего образования и университетского дела постлиберальной эпохи, – и традиционных духовных практик.

Литература:

1. Бог. Человек. Мир // Сборник «Православие и экология». – М., 1997. – С. 5–8.
2. Генисаретский О.И. Духовные движения как социальная, культурная и кон-фессиональная реальность // Духовные движения в народе Божьем: история и современность. – М., Свято-Филаретовский институт, 2003.
3. Громыко Ю.В. ВЕК МЕТА : Современные деятельностные представления о социальной практике и общественном развитии Ю.В. Громыко. – М., 2006. – С. 232.
4. Панарин А.С. «Рыночный» вызов просвещению // Трибуна русской мысли. – 2002. – №4 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.cisdf.org/TRM/TRM4/Panarin.html>
5. . From Universitas to Noosphere : How to Education for Salvation of the Planet. Public lecture of Distinguished International Scholar / A. Kovriga. URI. – 2011.
6. Штёкль Кристина. Синергийная антропология и свобода / Кристина Штёкль // Философские науки. – 2008. – №2. – С. 68-81.
7. Громыко Ю.В. Антропология политической идентичности. – М. : АРКТИ, 2006. – С. 377.

ІСТОРИЧНЕ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНО-ЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ

М.К. Козир, Ю.В. Рибка, м. Харків

Упродовж століть людство виробило прийнятні форми співіснування, які базувалися на правилах і традиціях кожного народу, а також були зумовлені особливостями національної історії, ментальності, політичного устрою країни.

Історія українського народу, традиції слов'янської родини свідчать про те, що ми – європейці, що ми – культурна і вихована нація, до якої протягом багатьох століть уважно придивлялися, у якої вчилися інші народи.

Л. Толстой писав: «З усіх наук, які людина повинна знати, є одна обов'язкова – як жити, роблячи якомога менше зла». А французький письменник М. Пруст зазначав: «Правила поведінки схожі на знаки, які вказують шлях на ниві життя та показують підводне каміння».

Суспільство з давніх-давен виробило правила поведінки. Насамперед народна мудрість і «Біблія» вчили, що і як треба робити, тобто дотримуватися вимог етикету. Етикет – це встановлений порядок, сукупність правил, які регламентують зовнішні прояви людських взаємин.

Звідки походить саме слово «етикет»? Вперше його вжив французький король Людовік XIV у XVII ст. На одному з прийомів у цього монарха гостям вручили картки, де перераховувалися правила поведінки, яких вони мали дотримуватися. Від назви цих карток (етикеток) і виникло поняття *етикет*.

Французьке слово *etiquette* має два значення: 1) «ярлик», «етикетка», «надпис» і 2) «церемоніал», «етикет». Французи запозичили це слово з голландської мови – *sticke* (кілочок). До цього кілочка прив'язувався папірець із назвою товару.

Греки розвинули дипломатичний етикет, створивши урочистий посольський церемоніал. Їхні послы носили так звані жезли Гермеса, бо саме бог Гермес був покровителем послів у Давній Греції. Верхню частину жезлів обвивав лавр, як доказ слави грецького посланця. До жезла прикріплювалися крила, що символізували вміння політика маневрувати. Два переплетені вузли свідчили про його хитрість. Послу вручали інструкцію як вести переговори. Вона була написана на двох картках або табличках, складених навпіл. Їх називали дипломами. Звідси і з'явилося слово «дипломатія».

Давній Рим багато чого перейняв із порядку грецького дипломатичного етикету. Залежно від важливості подій римляни направляли в інші країни декількох послів. Кожний із них отримував золотий перстень – знак сили та могутності.

У середньовіччі етикетні правила поширювалися на різні верстви населення. Навіть мандрівні студенти й музиканти мали свої етикетні кодекси. Але особливо суворо дотримувалися правил етикету при дворах високих правителів.

У пам'ятці давньоскандинавського епосу – «Едді», наприклад, детально викладався застільний етикет. Почесних гостей запрошували їсти з однієї тарілки разом із поважною особою. За порушення порядку виголошення тостів штрафували.

Чітко дотримувалися етикетних правил при дворах французьких, англійських та особливо іспанських королів. Історія пам'ятає трагічний випадок, що стався з іспанським королем Філіпом III. Якось він сидів біля каміна, в якому сильно розгорілося полум'я. Король нікому з придворних не дозволив поставити заслінку, бо це мав зробити відповідальний за церемоніал вогню, а він саме кудись відійшов. Однак Філіп III згідно з етикетом гасити вогонь не мав права і не рушив з місця, виявляючи стійкість своєї монаршої честі. Така впертість призвела до того, що монарх отримав сильні опіки і за кілька днів помер.

Мабуть, саме про таке сліпе дотримання етикетних правил великий французький просвітник Вольтер писав, що етикет – це розум для тих, хто його не має.

Траплялися й веселі курйози. Так, французький король Людовік XIII приїхав до кардинала Рішельє вирішувати невідкладне важливе питання, а той був хворий і лежав у ліжку. Але ж король не міг розмовляти з підданим, стоячи або й сидячи, коли той лежить. Зрештою, король знайшов оригінальний вихід – ліг поряд із кардиналом і так спілкувався з ним.

На основі дипломатичного етикету був сформований цивільний етикет. Почала з'являтися відповідна література, 1204 р. іспанський священик Педро Альфонсо написав книгу «Disciplina Clericalis» («Дисципліналіна клерікаліс»). Це перша книга з етикету. Вона написана для священників та ченців, але користувалась успіхом і в цивільного населення. На основі цієї книги з'явилися посібники з етикету в Англії, Голландії, Франції.

За часів Київської Русі вихованню надавали великого значення, звертаючи увагу і на культуру поведінки. Так, 1117 р. великий князь київський Володимир Мономах написав «Повчання», яке було адресоване і дітям, і дорослим. Мономах вважав, що виховання залежить не від окремих настанов, а від сукупності виховних засобів, серед яких виокремлював етикет і хороші манери. Він стверджував, що чемність і ввічливість залежать не від людської суті, а від навичок і вмінь, набутих завдяки тренувальним вправам.

У Росії в XVII ст. було видано «Домострой», який регламентував поведінку городян. У цій книзі розповідалося, як виховувати дітей, вести господарство, готувати їжу, приймати гостей. Давалися рекомендації щодо навчання дітей ремесел і торгівлі, а якщо вони були неслухняними, то можна було і «ребра трошити». Жінка ж мала господарювати й виховувати дітей, а за помилки та недогляд карали її «грізно». Етикет домашнього життя зводився до повної покори «главі дому». Така необмежена влада чоловіка відповідала духу феодальних стосунків.

Петро I поставив собі за мету європеїзувати Росію. Його реформи значно змінили побут дворян. Значну увагу приділяли вихованню молодого покоління. 1717 р. за розпорядженням царя була видана книга «Юності чесне зеркало, або Показання до життєвого обходження, зібране від різних

авторів». У цій збірці молодим дворянам давалися поради, як поводити себе в товаристві. Книга набула великої популярності, тому під час царювання Петра I її тричі перевидавали.

Нові правила етикету в основному були прийняті вищими верствами Петербурга, Москви, Києва. Провінція ж продовжувала дотримуватися правил «Домострою».

У другій половині XVIII ст. починають активно виходити посібники з етикету, які перекладалися з французької або німецької мов. Наприкінці століття з'являються книги й російських авторів.

Існували правила поведінки і для бідних. Так, у XIX ст. була видана брошура «Прості поради простим людям». Від них вимагалось не юрмитися, не смітити, з повагою ставитися до своїх господарів. Цим і обмежувалися етикетні норми для представників нижчих верств суспільства.

Значна кількість літератури з етикету з'явилася в Україні та Росії наприкінці XX ст.

На особливу увагу заслуговує фундаментальна праця американки Е. Пост «Етикет» (М., 1996). 1946 р. у США вона заснувала Інститут етикету, аби, зберігаючи усталені традиції, розвивати нові форми поведінки та поширювати їх у суспільстві.

Етикет у США формувався на загальновідомих принципах етикету різних країн. Кожний народ привносив у розвиток етикету свою специфіку, свій національний колорит. Однак, як зазначав англійський письменник О. Гольдсміт у книзі «Громадянин світу, або листи китайського філософа», хоча в кожній країні існують свої церемонії, справжня ввічливість усюди однакова й породжується вона здоровим глуздом і добродійністю.

Звісно, етикетні норми мають знати всі. Але закономірним є твердження, що в першу чергу вихованими повинні бути вихователі, вчителі. Саме їм хочеться адресувати слова А.П. Чехова: «У людини має бути прекрасним усе: і обличчя, і одяг, і душа, і думки». Цей ряд вимог можна продовжити, адже педагогічна діяльність потребує від учителя вміння спілкуватися з дітьми та їх батьками, колегами й представниками інших професій. Учителеві не пробачається те, що інколи прощається представникові іншої професії.

ДУХОВНЕ ЗРОСТАННЯ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ДОСВІДУ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Т.В. Колбіна, м. Харків

Для системи вищої освіти на сучасному етапі розвитку українського суспільства актуальною є проблема формування у студентів ціннісного

ставлення до навколишнього світу, до своєї професійної діяльності, до іншої людини (незалежно від національної і соціальної належності) і до самого себе. Важливість цих завдань пояснюється тим, що людина не просто пізнає предмети і явища реальної дійсності, а й оцінює їх з точки зору своїх цілей, потреб і інтересів, створює свою ієрархію цінностей, якою керується у своєму повсякденному житті й професійній діяльності. Безумовно, серед них знання належать до групи домінуючих цінностей, оскільки вони є інструментом пізнання і перетворення світу.

Великий потенціал для формування національних і загально-людських цінностей має міжкультурна комунікація (МКК), яка набуває тепер, зважаючи на світові процеси глобалізації й інтеграції, важливого значення для майбутніх фахівців будь-якого профілю. У процесі формування досвіду МКК відбувається національна самоідентифікація, усвідомлення різноманітності культур і їх взаємовпливу одна на одну, порівняння способу життя, поведінки, системи цінностей її представників.

Історія педагогічної науки довела, що головною метою освіти є виховання молодого покоління на гуманістичних ідеалах, на основі вічних цінностей Істини, Добра і Краси, які відповідають розумовій, емоційній і вольовій здатності людини. У ХХ столітті ці універсальні людські цінності пройшли серйозні випробування (світові війни, екологічні катастрофи планетарного масштабу), але вони залишилися насправді вічними і найважливішими для кожного народу і кожної людини.

Я.А. Коменський відстоював необхідність інтелектуального, морального і релігійного виховання. Й.Г. Песталоцці вважав, що існує три фундаментальні сили, які формують природу людини: ментальна, технічна і сила серця, що співвідносяться з розумом, руками і серцем. Згідно з його поглядами, розумове виховання – це засвоєння знань, виховання серця – формування моральних і релігійних уявлень, виховання рук – навчання технічних прийомів перетворення навколишнього світу і вдосконалення самої людини. Внутрішньою силою, що їх об'єднує, є любов. Ідеальним образом людини для Й.Г. Песталоцці є гармонійна особистість, в якій розвинуті всі три фундаментальні сили.

На думку М. Шелера, людина постійно знаходиться у світі цінностей і стає справжньою особистістю тільки тоді, коли сама реалізує їх у своїй життєдіяльності й створює нові цінності. Загальнозначущі цінності й норми є основою, яка забезпечує духовну динамічну цілісність особистості. Вчений підкреслює, що «зустріч» людини із загальнолюдськими цінностями і нормами супроводжується певними емоціями, переживаннями і співчуттям. Вони є тим інваріантом, з яким кожна людина співставляє свої цінності й встановлює свій порядок серця (*ordo amoris*).

Засновник французького персоналізму Е. Мунье в своїй роботі «Маніфест персоналізму» вводить поняття «особистісний універсум»,

сутнісними аспектами якого є комунікація, суб'єктивність і діяльність. На його думку, кожна особистість існує тільки у своєму устремлінні до іншого, пізнає себе тільки через «іншого» і знаходить себе тільки в «іншому». Важливість міжособистісного спілкування полягає у тому, що тільки в процесі комунікації цінності усвідомлюються як загальнозначущі. Суб'єктивність, що віддзеркалює внутрішнє життя особистості, виявляється в її вчинках і виборі: діяти – значить здійснювати вибір, приймати рішення, займати позицію і разом з тим відмовлятися від чогось, відхиляти щось. Вказуючи на нерозривний зв'язок людини і цінностей, Е. Мунье підкреслює, що не існує безособистісного духу, безособистісної події, безособистісної цінності або безособистісної долі. Важливість діяльності він бачить у тому, що вона дозволяє людині змінити зовнішню реальність, сформувати себе, зблизити людей і збагатити світ їхніх цінностей. Отже, особистість для Е. Мунье – це рух до персоналізації й одночасно до світу загальнолюдських цінностей.

Цінності освіти, на думку В.П. Зінченка, мають відповідати загальнолюдським цінностям [1, с. 18]. Загальнолюдські цінності належать до культурних універсалій, які фіксують у найзагальнішій формі історично накопичений досвід включення індивіда у систему соціальних стосунків і комунікацій.

Культурні універсалії складають основу для «розуміння світу і місця людини в ньому, що імпліцитно формуються у кожного індивіда в процесі соціалізації. Вони є свого роду мисленневим інструментарієм, що встановлює у своєму історичному варіюванні систему координат, виходячи з якої, людина може сприймати явища дійсності й зводити їх до купи» [2, с. 1073].

Набір культурних універсалій є спільним для всіх національностей: 1) універсалії об'єктного ряду (світ, зміни, причина, наслідок, ціле, частина, час, простір тощо); 2) універсалії суб'єктного ряду (людина, щастя, краса, справедливість, свобода, честь тощо); 3) універсалії суб'єкт-об'єктного ряду (пізнання, діяльність, істина тощо). Між наведеними блоками універсалій існує взаємна кореляція, що виражає зв'язки між суб'єкт-об'єктними та суб'єкт-суб'єктними відносинами людської життєдіяльності.

У системі культурних універсалій відображені найзагальніші уявлення про основні компоненти та сторони людської діяльності, місце людини у світі, соціальні стосунки, духовне життя і цінності світу, природу і організацію її об'єктів тощо. Це свого роду «глибинні програми», що визначають зв'язки, відтворення і варіації всіх конкретних форм і видів поведінки та діяльності, що є характерними для певної національної спільноти.

Культурні універсалії – своєрідний інваріант, який має складати найзагальніший зміст освіти, оскільки він є притаманним усім культурам світу і утворює глибинні структури людської свідомості. Абстрактний зміст загальнолюдських цінностей в національних культурах наповнюється своїми специфічними смислами, що виявляються в особливостях способів

спілкування і діяльності людей, системі цінностей тощо. Наприклад, у різних культурах є відмінності у сприйнятті простору і часу, розумінні добра і зла, життя і смерті, ставленні до природи, праці, особистості тощо.

Людина, знаходячись у «полі» культурних цінностей іншого народу, обирає з них ті, які відповідають її потребам, нахилам, рівню освіти і виховання, індивідуальному досвіду. Необхідність задоволення потреби в МКК для професійної діяльності або приватного життя мотивує її до знайомства з іншою культурою, вивчення мови її народу, а через мову – особливостей його менталітету, цінностей, зразків комунікативної поведінки тощо. Ці знання дають людині можливість обмінюватися продуктами матеріальної і духовної діяльності, збагачувати свій досвід, досягати особистих цілей. Набуті знання, усвідомлені моральні, естетичні й культурні норми допомагають студентам зорієнтуватися в цінностях матеріального і духовного світу.

Для успішного здійснення МКК студентам необхідно не тільки ознайомитися з культурними цінностями іншої культури, а й набути досвід ціннісної орієнтації в її культурному просторі. Засвоєння знань щодо культурних особливостей і способів діяльності, характерних для іншої національної спільноти, допоможе їм «пройти шлях» інкультурації й соціалізації в іншій культурі. Такі особистісні якості, як відкритість до сприймання іншої культури, толерантність та емпатійне ставлення до проявів «інакшості» забезпечують успішність процесу МКК.

Набуті ціннісні орієнтації у мультикультурному світі сприяють формуванню світогляду студентів, становленню у них високого рівня культури комунікації з представниками інших культур.

Література:

1. Зинченко В.П. Живое знание: психологическая педагогика / В.П. Зинченко. – М. : Гардарики, 2002. – 431 с.
2. Новейший философский словарь. – 2-е изд., перераб. и доп. – Мн. : Интер-прессервис; Книжный дом, 2001. – 1280 с. (Мир энциклопедий).

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДІТЕЙ ІЗ РОЗЛУЧЕНИХ СІМЕЙ

М.В. Кононенко, м. Костянтинівка

Усі людські проблеми починаються і закінчуються у сім'ї. Сім'я – це основа збереження культури, етичних норм, традицій народу, основа соціальної естафети суспільства, основа виживання суспільства та окремої особистості, всебічної підтримки людини.

У всі часи головні функції сім'ї об'єднувалися навколо однієї – виховання дітей. Сім'я репрезентує суспільство в цілому, є його мініатюрним відображенням. У ній здійснюється соціалізація людини. Досвід, якого людина набуває у сім'ї, визначає її індивідуальну поведінку, створює внутрішню конструкцію реальності, на основі якої особистість сприймає навколишнє середовище. Починаючи з народження й до самої смерті, людське життя пов'язане з родиною. Родина – наш захист в кризових умовах, найважливіше у житті кожного, світ, де людина може бути сама собою, де її вислухають і оцінять, зрозуміють. Сім'я є складною, динамічною, автономною системою і, разом з тим, невід'ємним елементом соціальної структури, що пов'язує сучасне з минулим і майбутнім. Сім'я має щоденний вплив на дитину, і цей вплив у тій чи іншій формі є безперервним, охоплюючи всі сторони життєдіяльності індивіда. Однак, зменшення уваги з боку держави, суспільних інститутів до проблем сім'ї, виховання в ній дітей негативно позначається на багатьох функціях самої сім'ї, зокрема, виховній.

Погіршення соціально-економічних, санітарно-гігієнічних, побутових, психологічних умов життя сім'ї, відсутність високих ціннісних орієнтацій, низький рівень духовності, відповідальності і морально-етичного обов'язку батьків зумовили зростання кількості розлучень, деформованих сімей. Частота розлучень в усьому світі, в тому числі і в нашій країні, досягає високого рівня і продовжує збільшуватися, що спричиняє серйозну занепокоєність громадськості і останнім часом є предметом досліджень. На даний час Україна є лідером за кількістю розлучень в Європі [7].

За даними Державного комітету статистики України 1,55 млн дітей до 18 років (13,5%) виховуються в умовах неповної сім'ї і переважно матір'ю. Сучасні українські сім'ї дуже відрізняються від сімей початку минулого століття. За короткий час змінилося дуже багато: сімейні цінності, пріоритети, відношення до родини.

У таблиці 1 наведено, згідно з офіційними даними, кількість зареєстрованих шлюбів і розлучень в Україні [6, 7].

Таблиця 1

Кількість зареєстрованих шлюбів і розлучень в Україні

Роки	Кількість зареєстрованих шлюбів (тис.)	Кількість зареєстрованих розлучень (тис.)
2005	332.1	183.5
2006	355.0	179.1
2007	416.4	178.4
2008	322	167
2009	318.2	145
2010	305.9	126.1

Психологічне здоров'я дитини у неповній сім'ї порушується, вона може бути занадто емоційною, тривожною, замкнутою та ін. Переважна більшість психологічних та соціальних характеристик дітей, що переживають розлучення батьків, свідчить, на жаль, про негативний характер його наслідків на особистість дитини. Проблема розлучень органічно пов'язана з проблемою дошлюбних відношень, одруженням та взаємної адаптації подружжя. Майже сорок відсотків розлучень припадає на перші чотири роки подружнього життя. Причини такого явища у низькому соціально-економічному рівні сім'ї, у тих негативних суспільно-політичних процесах, які відбуваються в нашій країні, крім того, в низькому рівні культури спілкування у сім'ї, дисгармонії інтересів подружжя, егоїзмі та індивідуалізмі тощо.

Сильним негативним фактором у вихованні дітей виступає сам факт розлучення. Залишення сім'ї батьком, що, як правило, супроводжується розірванням шлюбу, може різко змінити морально-психологічний стан дитини і нерідко має руйнівний вплив на її психологічний світ. Найбільш гострі переживання і відповідні наслідки від розлучення батьків виникають у дітей молодшого дошкільного віку (2,5–3,5 р.). Це підвищена лякливність, розладнання сну, зниження пізнавальних інтересів. У середніх і старших дошкільників наслідком розлучення є виражена тривога, переживання втрати, депресія, роздратованість, агресивність, бідність фантазії, зниження самооцінки і т. д. Такі риси характеру, як терпіння, поступливість, добродушність, доброзичливість сприяють співробітництву і взаємодії у сім'ї, взаємному розумінню і спілкуванню, а підозрливість, грубість, скупість, егоїзм і ряд інших негативних рис характеру перешкоджають встановленню нормальних стосунків у сім'ї [4].

В умовах конфліктної сім'ї дитина набуває негативного досвіду спілкування. Вона бачить, відчуває ворожі, недружелюбні взаємовідносини між батьками і перестає вірити у можливість існування позитивних стосунків між людьми.

Негативний досвід конфліктної сім'ї для майбутнього сімейного життя виражається в тому, що:

- а) дитина росте в умовах протиріччя, неузгоджених вимог батька і матері;
- б) духовна атмосфера сім'ї не має спокою, миру, благополуччя, стабільності, тобто всіх тих умов, які необхідні для повноцінного духовного і психічного розвитку дитини;
- в) різко зростає ризик нервово-психічних захворювань;
- г) росте бездоглядність і безконтрольність поведінки;
- г) знижується здатність дитини до адаптації;
- д) дитина не засвоює цілий ряд моральних загальнолюдських норм;
- е) зростають дефекти морального порядку;

е) дуже часто у дітей формуються суперечливі почуття до своїх батьків, а інколи, навіть, і ворожі почуття до одного з них чи обох [5].

Несприятливим фактором у виховному процесі є те, що після розлучення іноді різко погіршується психічний і навіть фізичний стан жінки-матері. Розлучення для багатьох жінок (особливо тих, які залишилися з дітьми) є сильним потрясінням у житті, що веде іноді до виникнення стану психічного синдрому (стан неспокійності, невпевненості, страху, втрати рівноваги і т. д.). У стані горя і сорому мама нерідко у всіх хибках звинувачує батька, виховує у дітей почуття ненависті й зла до нього, яке може обернутися потім не тільки проти її батька, але і проти неї й інших дорослих.

Неповні сім'ї стикаються з численними труднощами. В основному це матеріальні труднощі, тому що замість обох батьків сім'ю змушена матеріально забезпечувати лише мати. Діти особливо чутливі до різниці в матеріальному достатку родини до і після розлучення і досить важко переживають цю проблему, бачачи, як інші діти в повних сім'ях забезпечені краще їх. Це позначається негативно на психіці дитини, викликаючи в нього почуття заздрості і неповноцінності. Після розлучення у дітей виникає несвідомий гнів на батьків, вони починають звинувачувати в розлученні самих себе, у них загострюється відчуття самотності й тривоги. Все це звичайно ж веде до зниження успішності в школі, до проблем спілкування з однолітками. Як бачимо численні проблеми дітей в неповних сім'ях вимагають вмілого психологічного виховання.

Таким чином, проблема розлученої сім'ї полягає в тому, що мати не може замінити батька уже тому, що вона жінка, і ще тому, що один з батьків не може замінити двох. Кожний із них приносить у сім'ю свою індивідуальність, свою багатогранність почуттів і думок, інтересів і знань, дій і вчинків. Відсутність одного з батьків нічим не може бути замінена. Дитина має меншу можливість ознайомлення з різними варіантами соціального досвіду і, головне, з тією стороною інтимно-емоційної сфери її сім'ї, яка створюється стосунками подружжя. Ось цей вакуум у розлученій сім'ї негативно впливає на підготовку дітей до сімейного життя. Ця ситуація, яка характеризується відсутністю наочного зразка взаємовідносин статей, породжує, великий ризик того, що у дітей закладаються деформовані (або духовно збіднені, або відірвані від життя – підвищено романтичні, ідеалізовані) погляди на шлюб і сім'ю, які будуть впливати в майбутньому на становлення її власної сім'ї. Слід зазначити, що нема і не може бути єдиної виховної методики в роботі з дітьми з неповних сімей. Кожна дитина потребує індивідуального підходу. Найбільш загальними рекомендаціями з цього приводу можуть бути такі:

– збереження гуманних взаємовідносин між дитиною та дорослими, між самими дорослими;

– заохочення дитини у справи сім'ї;

- створення атмосфери довіри, взаємодопомоги;
- зростання значущості особистого прикладу дорослого;
- співпраця зі школою, вчителями тощо [3].

Таким чином, сім'я, яка розлучилася, є важливою соціально-педагогічною проблемою сучасності: у низці соціально-педагогічних досліджень вказані особливості впливу на психічний стан підлітків. Тому варто поставити питання про необхідність особливої уваги до такої сім'ї, оскільки вона може негативно впливати на формування Я-концепції, успішність дітей, їх мораль, майбутню життєву позицію, підготовку до сімейного життя.

Література:

1. Булгаков А. Проблема разрешима: О воспитании детей в «неполных семьях» / А. Булгаков // Семья и школа. – 2007. – № 4. – С. 34–37.
2. Василенко І.В. Соціальне виховання при взаємодії школи та сім'ї / І.В. Василенко // Проблеми сімейного та статевого виховання молоді : науково-методичний збірник. – К. : ІСДО, 1995. – С. 37–42.
3. Зайцева З.Г. Неблагополучна сім'я та її вплив на формування особистості дитини / З.Г. Зайцева // Соціальна підтримка молоді сім'ї. Збірник інформаційних, теоретичних та методичних матеріалів для працівників соціальних служб для молоді. – Вип. 1. – К. : Український державний центр соціальних служб для молоді, 2009. – 77 с.
4. Марова З. Ребенка воспитывает одна мать / З. Марова // Воспитание детей в неполной семье. – М. : Прогресс, 1980. – С. 5–68.
5. Максимович О.М. Особливості виховання дітей із розлучених сімей : навчально-методичний посібник / О.М. Максимович, В.Г. Постовой. – К. : Держсоцслужба, 2005.
6. Эйдемиллер Э.Г. Семейная психотерапия / Э.Г. Эйдемиллер, В.В. Юстицкий. – Л. : Медицина, 1989.
7. <http://materinstvo.org/articles/review.php>

АКСИОЛОГИЧЕСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ ГУМАНИТАРНЫХ НАУК В МОРАЛЬНО-ПРАВСТВЕННОМ СТАНОВЛЕНИИ ЛИЧНОСТИ БУДУЩЕГО СПЕЦИАЛИСТА

И.В. Костерина, г. Курск

Образование является органической частью духовной жизни общества. Именно в этой системе создается будущее, продуцируются и передаются социокультурные и личностные ценности. Столь высокое предназначение воспитания и обучения требует подготовки специалистов в условиях гуманистического образовательного пространства. Каков же

аксиологический потенциал гуманитарных наук в формировании морально-этических аспектов личности специалиста?

Мы рассматриваем гуманитарную подготовку как «совокупность форм, средств и методов образования и практики, стимулирующих развитие культуры будущих специалистов, понимание ими значения человеческих ценностей в современном мире. Она нацеливает на развитие гуманитарной культуры будущего специалиста, пониманием им истории цивилизации, на возвышение духовных потребностей и интересов, на совершенствование норм и культуры образования и на осознание своего места в культуре, развитие культурного самосознания» [1, с. 40].

Задачи в этой области чрезвычайно разнообразны: качественно новые знания и углубление представлений о мире, расширение кругозора и интеллектуальное развитие, преодоление узких рамок утилитарных представлений на социальную действительность и даже – собственную жизнь.

Именно аксиологический подход позволяет связывать образовательный процесс с естественным (без давления и навязывания) введением разнообразных ценностных ориентиров в духовно-прагматическую систему отношений человека к самому себе, другим людям, природе. При этом преподаватель не просто предъявляет студентам определенные ценности, но создает условия для их совместного с ними открытия, что является важнейшей психологической предпосылкой интериоризации их воспитанниками.

Естественно, что содержательно категория ценности обусловлена как социально, так и исторически. Однако несомненно и то, что ценностные приоритеты всегда были связаны с человеком, смыслом его жизни и деятельности, протекающих в определенном этнокультурном контексте.

Приоритетным для нашего общества и для современного воспитания могут быть признаны такие ценности, как человек, жизнь, семья, родина, труд, коллектив в самых разнообразных вариантах их социально-психологических проявлений на гносеологическом, онтологическом и практическом уровнях. Мы поставили перед собой задачу изучить иерархию ценностей в студенческой среде и выявить роль гуманитарных наук в процессе «обучения ценностям». В ходе исследования мы опросили более 100 студентов экономического факультета Курского института кооперации. Давайте посмотрим, в каком мире живут студенты, а главное, как этот мир ими воспринимается?

Итак, смысл жизни понимается большинством студентов как цель жизни, причем достижение этой цели связывается с совершенно конкретными ценностями: работа, семья, дети (56,7%). Смысл жизни определили как самореализацию, самообретение только 10% студентов. Наконец, аксиологический нигилизм (отсутствие смысла или определение его как простое бездумное существование) определили 23,3% студентов. К сожалению, мир, в котором живут наши студенты, по их мнению, наполовину бессмыслен (50%

студентов ответили, что в мире больше бессмыслицы, чем смысла). Современный студент хорошо понимает, что смысл жизни с годами может меняться (80%), и даже успели на себе это испытать (в 76,7% ответов подчеркивается, что студент испытал изменение смысла жизни, причем часто это изменение связывается с переходом в студенческую среду).

Социальный статус студента должен определять и особую ценность образования в его глазах. Так ли это? Результаты опроса показали, что образование глазами студентов воспринимается и как цель (33,3%), и как средство (40%), и как потребность (26,7%).

Среди многообразия гуманитарных дисциплин наиболее важное значение с точки зрения оказанного воздействия на личность студенты на первое место поставили психологию и педагогику (33,3%), историю (16,7%), обществознание (16,7%), философию, литературу и основы православной культуры (по 10%).

Таким образом, респонденты подчеркнули в своих ответах, что гуманитарные дисциплины занимают специфическое место в профессиональной подготовке будущего специалиста. Это, на наш взгляд, определяет и специфику их преподавания. Мы вместе со студентами пришли к закономерному выводу, что гуманитарные науки берут на себя роль «обучения ценностям» [2], что в свою очередь стратегически направлено на пробуждение личности, самоценной и незаменимой.

Поскольку воспитание на основе ценностей предполагает развитие оценочной сферы личности, то оно не может быть полноценным без опоры на эмоции и целенаправленное культивирование «высших чувств»: сопереживания, гордости, жалости, стыда и т. д. Эмоционально-чувственное «наполнение» отдельных духовно-нравственных понятий помогает воспитанникам постичь их не только умом, но и сердцем, пропустить их через свою душу. Поэтому нужно широко практиковать оценочные суждения, опирающиеся на непосредственные переживания и чувства воспитанников. Необходимо подчеркивать, что функциональность и практицизм поведения человека – это далеко не идеальный вариант жизненной стратегии, что в жизни гораздо привлекательнее тот, кто альтруистичен.

Оказывая содействие духовному развитию студента, преподаватель не должен забывать, что благоприятным условием такого развития является обстановка доброжелательности, свободы и понимания. Поэтому и в учебных, и во внеучебных обстоятельствах преподаватель должен занимать субъектную позицию. Такие ценности, как честь и достоинство, могут иметь позитивное влияние на формирование личности только при демократическом и гуманно организованном процессе. Практика свидетельствует о том, что наиболее высокие результаты педагогической деятельности имеют место при использовании технологий, поддерживающих нравственные отношения и создающих атмосферу живого и непосредственного общения между

участниками педагогического процесса. Поэтому выбор средств и способов осуществления педагогической деятельности должен быть направлен прежде всего не на достижение прагматичных результатов (например, формирование конкретных знаний, умений, навыков), а на общее развитие ученика, выбор ценностных ориентаций, формирование у него чувства достоинства и уверенности в своих возможностях и силах [3].

Недаром К.Д. Ушинский утверждал, что личность можно воспитать только личностью. Чем богаче духовно, разносторонне культурно, чище нравственно педагог, тем ярче след, который он оставляет в душах воспитанников – и, следовательно, тем успешнее и эффективнее будет проходить процесс «обучения» ценностям.

Література:

1. Крылова Н.Б. Формирование культуры будущего специалиста / Н.Б. Крылова. – М., 1990. – 142 с.
2. Артюхович Ю.В. «Обучение ценностям»: аксиологический подход к проблемам образования / Ю.В. Артюхович // Сборник научных трудов. Серия «Гуманитарные науки», вып. № 10 – Ставрополь : СевКавКГТУ, 2003 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ncstu.ru>
3. Кашкорова Г.П. Будем ли мы учить по-другому? (о смене методической парадигмы) / Г.П. Кашкорова, Г.М. Мандрикова [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://smc.nstu.ru/nmc/index.php>

МОВА У ДУХОВНОМУ ВИХОВАННІ МОЛОДІ

К.В. Котелевець, м. Харків

«Спочатку було слово, і Слово було від Бога, і Слово було Бог» (Євангеліє від Іоанна) – це говорить про те, що первинно Бог вимовив слово, а лише потім утворилася земна твердь, вода тощо.

Тобто слово є першоосною будь-чого у житті й діяльності людини. Мова у вихованні повинна виконувати стрижневу роль і, за словами Костянтина Ушинського, – бути базовим предметом удома й у школі, фундаментом вивчення всіх інших предметів, включаючи точні науки. Мова у школі – загальний засіб, який обслуговує всі сфери пізнання й творчості. Звідси – високі мовні вимоги до всіх учителів. Біблією особливо відзначається дар слова у тих, хто покликаний вчити: у вчителів, проповідників. «Одному дається Духом слово мудрості, іншому слово знання тим же Духом, іншому чудотворення, іншому відмінність духів, іншому різні мови, а іншому пояснення мов» («Послання святого апостола Павла до коринфян», розділ 14). Тут йдеться і про користь дару мовлення:

якщо оратор може пояснити присутнім сенс своїй промови, то мовний дар ставиться на рівень з даром пророцтва. Стан же оратора, що не здатний пояснити свою промову – стан недосконалий, і прекрасна сама по собі його розповідь залишиться марною для слухачів, в такому разі володіння мовами стає даром безплідним.

Слово є найважливішим фактором виховання молоді: «Великі й багатогранні виховні можливості закладені в матеріалі, який є об'єктом вивчення на уроках української і російської мов, оскільки мова – багатогранний і тонкий засіб виховання, й у ній, як у дзеркалі, відбивається глибина і складність історичної долі народу, ступінь його духовної зрілості. Мова як навчальний предмет має величезний вплив на формування світобачення молодого покоління, яке здійснюється в процесі навчання і виховання» [2, с. 283]. Духовне життя людини – її відчуття, інтелект, воля, ціннісні орієнтації – поєднуються зі зовнішнім світом, удосконалюються і розвиваються завдяки мові. І те, як мова цю «об'єднуючу» функцію виконує, які образи й настрої викликає в душі людини, як вони відображають зовнішній світ – реально чи перевернуто, має для людини колосальне значення. Релігія і мова є першими тлумачами життя, навколишньої дійсності, природи, людини тощо. Релігія дає духовне, вселенське їх трактування, мова – земне, національне, природовідповідне. Звідси – очевидний висновок: збагачення мови, розвиток мовних можливостей дитини є також надійним шляхом її духовного розвитку.

Релігійна і світська думки поєднуються у розгляді мови як найважливішого засобу людського спілкування. У «Книзі притч Соломонових» заповідано: «Приклади серце своє до навчання і вуха твої – до розумних речей» (розділи 23, 12). Будучи засобом спілкування, мова забезпечує процес єднання людей, становлення людських спільнот і найперше нації: «Мова – це наша національна ознака, в мові – наша культура, ступінь нашої свідомості... Мова – душа кожної національності, її святощі, найцінніший скарб... І поки живе мова – житиме й народ як національність. Не стане мови – не стане й національності: вона розпорозиться поміж дужчим народом». Ці слова були сказані ще на початку ХХ сторіччя видатним українським вченим Іваном Огієнком, палким поборником самобутності і самостійності української мови. Але й нині вони звучать дуже актуально.

Застосування мови як способу спілкування у вихованні дітей має цілком практичне значення використання мови як способу спілкування. Бо саме тут – у сфері прямого спілкування – найбільше виявляється важка для нас хвороба скутості людини, що часто зумовлює рабське почуття меншовартості. Мова, якщо людина володіє нею добре, може бути важливим чинником становлення самовпевненості, стійкості й самоповаги, важливим чинником соціального розвитку дитини. Вона може забезпечити успіх у середовищі навіть людям обмежених інтелектуальних можливостей.

Ось чому так важливо, щоб дитина всюди і постійно говорила сама, а не лише слухала. Її мовлення вдома й у класі може здаватися примітивним, а предмет – банальним, але його всіляко треба підтримувати, бо це мовлення власне, і його нічим замінити не можна. Але постійно треба звертати пильну увагу на явища, так званої, мовно-інтелектуальної деформації, самим важким слідством якої, є вживання дітьми нецензурних слів і кримінальної мови. Відносно останньої професор Л. Ставицька, визначаючи чільне місце кримінального жаргону у формуванні мовленнєвої культури молоді, резюмує в своєму дослідженні «Про взаємодію жаргону і сленгу»: «Кримінальний жаргон має здатність блискавично проникати в соціальні сфери законослухняних громадян: спочатку ця лексика стає надбанням мови соціальних низів, а згодом «завойовує позиції» у міському розмовно-побутовому мовленні, проникає в мову радіо, преси, телебачення, ну і звичайно ж, у різні корпоративні, професійні лексичні системи, тобто стає надбанням інтержаргону». Демократична перебудова в Україні достатньо широко відчинила двері для проникнення нецензурного і кримінального мовлення у всі сфери буття та діяльності її громадян. Ненормативна лексика самого низького ґатунку однаково звучить із вуст народного депутата й останнього бродяги. Але найстрашніше у цьому, що діти переймають непотрібні слова і вводять їх до свого лексикону.

Біблія забороняє богозневагу, наклеп, використання слова на шкоду людині. Апостол Павло вчить: «Ніяке гниле слово нехай не виходить з уст ваших, а тільки добре на повчання у вірі, щоб воно додавало благодать тим, хто чує» («Послання до ефесян», розділ 4, 29). «Дурне слово на вітер мовиться», – часто говорять у народі, але Біблія застерігає від легковажного ставлення до гнилих (поганих) слів, щоб не ображати слухачів, а приносити духовну користь. В «Посланні до колоссян» апостол Павло пише: «А тепер відкладіть все: гнів, лють, злобу, богозневагу, безсоромні слова з вуст ваших» («Послання до колоссян» розділ 3, 8). Апостол Павло вчить, що треба вміти приборкати свого язика, це вже є ознакою високої моральної досконалості. Загальнолюдська гріховність особливо проявляється у зв'язку з неправильним вживанням дару слова. Хто може приборкати мову, той може приборкати своє єство.

Сучасні педагоги-новатори ведуть непримиренну боротьбу з нецензурщиною, грубими та образливими словами, які не повинні використовуватися навіть при грі. Видатний український педагог Віктор Шаталов емоційно: «На волейбольному або баскетбольному майданчику, на футбольному полі, у всякій колективній грі не повинно бути місця ні образам, ні обуренню, ні докорам. Жарти – будь ласка, усмішки – скільки завгодно! Але гніву, окрику, брутальності – ні, ні, й ще раз ні! Про це треба нагадувати багаторазово, не втомлюючись. І не під час гри, а ще до її початку, коли ще немає причин застосовувати санкції. За порушення цього правила під час гри

слідуює негайне попередження, а у випадку повторення – безапеляційне видалення. Незалежно від того, хто здійснив вчинок – найкращий або найгірший гравець команди. Гра забудеться, результат її – теж, образа словом може поранити надовго:

*Словом можно убить,
Словом можно спасти,
Словом можно полки за собой повести!
Ці слова поета повинен знати кожен учень» [3, с. 28].*

Завершуючи, слід сказати: «Який же мудрий був Творець, який почав зі Слова!» Він подарував нам радість спілкування один з одним, радість читання, можливість слухати Слово Боже і звертатися до Господа зі словами каяття і благання. Необхідно поширювати цю мудрість, втілюючи її у молоде покоління, виховуючи справжню його духовність і мовну культуру.

Література:

1. Введенская Л.А. Культура речи / Л.А. Введенская. – Ростов н/Д : Феникс, 2001. – 448 с.
2. Воспитание словом. – Киев : Наукова думка, 1989. – 296 с.
3. Шаталов В.Ф. Эксперимент продолжается / В.Ф. Шаталов. – Москва : Педагогика, 1989. – 336 с.

ДУХОВНО-НРАВСТВЕННЫЕ И ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ ВРАЧА И ВИЧ-ПОЗИТИВНОГО ПАЦИЕНТА

А.А. Кралько, г. Минск

Специфика медицинской деятельности изначально предполагает высокие нравственные качества врача, однако существует ряд ситуаций, когда этические нормы не в полной мере согласуются с юридическими. С другой стороны, реализация норм медицинского права невозможна при неисполнении медицинскими работниками этических принципов. Особенно ярко это проявляется в практике соблюдения прав ВИЧ-инфицированных пациентов.

Внимание на необходимость уважительного и гуманного отношения к пациенту обращается законодателем любой страны. Уважение и гуманность медиков по отношению к своим пациентам подразумевают под собой уважение пациента как личности, которая в связи с заболеванием претерпевает определенные сложности, а также чувство сострадания и человеколюбия по отношению к отдельно взятому пациенту. Это позволяет

пациенту почувствовать, что причина обращения за медицинской помощью близка и понимаема врачом, который предпримет все усилия, чтобы помочь. На наш взгляд, тесная взаимосвязь между этикой и правом прослеживается в нормах, регламентирующих: право пациента на уважительное и гуманное отношение со стороны медицинских работников; право на отказ от оказания медицинской помощи, от госпитализации; право на допуск к пациенту священнослужителя, а также на предоставление условий для отправления религиозных обрядов.

Этические проблемы, возникающие в медицинской практике, и их связь с правовыми вопросами особенно актуальны в работе с ВИЧ-позитивными пациентами. Мы считаем, что наибольшего внимания среди них заслуживает вопрос о нравственной позиции врача и необходимости сохранения врачебной тайны. Именно здесь профессиональная деятельность врача связана с человеком, чрезвычайная сложность общения с которым определяется не только биологическими особенностями его организма и заболевания, но главным образом общественными связями, нередко стигматизацией, ограничениями и зависимостями во время лечения, а также довольно сложными взаимоотношениями в семье и обществе. Кроме того, при ряде обстоятельств профессия медицинского работника может вызвать деонтологическую деформацию в этических отношениях индивида и заострить их характерологические особенности. На наш взгляд, духовно-нравственная позиция врача напрямую зависит от степени осознания им следующих принципов медицины: принципа непричинения вреда; принципа уважения личности пациента, его независимости, чести и достоинства; принципа добровольности и непринуждения.

Принцип непричинения вреда связан с вопросом о злоупотреблениях врачей и медперсонала. Если учесть нарастание в последние годы правозащитных движений в целом, а также интенсивное развитие биоэтических концепций, то становится ясно, что современная система оказания медицинской помощи должна одновременно обеспечивать гарантии, защиту прав и свобод человека. Этот принцип представлен в ряде международных документов.

Рассматривая позицию врача в рамках *принципа уважения личности пациента, его независимости, чести и достоинства*, следует отметить, что при возникновении конфликта интересов врач должен отдавать предпочтение интересам ВИЧ-позитивного пациента, если только их реализация не причинит пациенту серьезного ущерба и не будет угрожать правам других лиц. При этом необходимыми условиями выполнения врачом своей миссии в полном объеме являются: профессиональная подготовка, хорошее знание правовой базы, юридических механизмов защиты прав пациентов и высокий моральный авторитет врача. Столкнувшись в своей практике с конфликтом интересов больного, врач должен придерживаться

старого этического принципа врачей «*Salus aegroti – suprema lex*» («Благо больного – высший закон»).

Принцип добровольности и непринуждения в медицине предполагает свободу выбора и свободу действий пациента при общении с врачом. Духовно-нравственная позиция врача в этом случае будет определяться тем, насколько врач уважает право пациента соглашаться или отказываться от предлагаемой помощи после представления необходимой информации. Кроме того, отсутствие законных оснований для применения недобровольных мер к пациенту, состояние которого вызывает у врача опасения, не освобождает врача от моральной обязанности искать другие возможности. Отказ такого пациента от медицинской помощи должен оставаться на совести врача. Следовательно, альтернативой является не пассивность и самоустранение врача, а тактика поиска взаимопонимания, мобилизации всех имеющихся ресурсов. Это будет оправдано как с моральной, так и с юридической точки зрения.

Отношения между врачом и ВИЧ-позитивным пациентом складываются порой сложно. Цель работы врача с таким пациентом имеет сильную социальную выраженность – больной должен вести нормальную жизнь в обществе. Из-за своей болезни он часто бывает из общества исключен, испытывает общественное осуждение. Тем большая тяжесть ответственности лежит на враче. Он должен объединить две цели: индивидуальную цель больного и социальную – его окружения. Довольно часто цели противоречат друг другу.

Перед врачом может возникнуть непростой вопрос: чьи интересы он должен представлять – больного или общества? В первом случае врач в некотором роде идентифицирует себя с больным, принимает его эмоциональную позицию по отношению к обществу, а во втором – отождествляет себя с обществом здоровых людей, разделяет их позицию, часто осуждающую и агрессивную по отношению к больному. В первом случае возможны проблемы при возвращении в обычную социальную среду. Больной будет хорошо себя чувствовать только в союзе врач – пациент. Во втором случае больной сразу же займет по отношению к врачу такую же позицию, как к своей социальной среде, т.е. антагонистическую. Безусловно, это сделает невозможным любой контакт с врачом, а значит, обследование и лечение.

При обращении за медицинской помощью и ее получении любой пациент имеет право на сохранение врачебной тайны. К сведениям, составляющим врачебную тайну, относятся информация о факте обращения за медицинской помощью, состоянии здоровья гражданина, диагнозе его заболевания, результатах диагностических исследований и лечения и иные сведения, в том числе личного характера, полученные при его обследовании

и лечения. Под «иными сведениями» понимается, в частности, информация о семейной и интимной жизни, о здоровье родственников.

По мнению некоторых исследователей, разглашение врачебной тайны в отношении людей, живущих с ВИЧ/СПИДом, явление довольно распространенное. Во многом оно связано с тем, что люди, пострадавшие от разглашения врачебной тайны, не отстаивают свои права, и виновные не несут никакой ответственности. Пострадавшим кажется бессмысленным предпринимать какие-то действия в свою защиту. Смысл таких действий однако заключается в том, что лица, обязанные соблюдать врачебную тайну, будут делать это только тогда, когда ответственность за ее разглашение будет неотвратимой.

Однако принцип конфиденциальности не является абсолютным, и могут возникать ситуации, когда его не придерживаются. Одна из них – обмен необходимой и важной информацией между работниками здравоохранения, которые ответственны за поддержание здоровья человека. Во многих случаях личная информация, включая ВИЧ-статус, которая необходима для эффективного лечения пациента, обсуждается в пределах небольшой группы медиков, обычно в условиях больницы или клиники, однако тайна сохраняется в пределах этой профессиональной группы. Другая ситуация, в которой конфиденциальность может быть нарушена без согласия пациента – это случаи, когда имеются явные признаки того, что действия пациента могут нанести ущерб третьему лицу. В таких ситуациях этический принцип конфиденциальности может находиться в противоречии с этическим принципом «не причини вреда», и в этом случае, чтобы решить, как действовать, необходимо предпринять трудное, но необходимое этическое взвешивание потенциального вреда и преимуществ, которые получают заинтересованные стороны.

ЕТИЧНІ ПРИНЦИП ТА НОРМИ ДІЛОВИХ ВІДНОСИН

Н.П. Краснова, м. Луганськ

Основні етичні принципи і норми ділових відносин – це загально-прийняті у діловому світі принципи поведінки. Зазвичай до них відносяться наступні.

1. *Свобода* (цінує свободу своїх конкурентів). Це виражається у невтручанні в їх справи, інтереси.

2. *Пунктуальність* (робить все вчасно). Тільки поведінка людини, що робить все вчасно, є нормативною. Запізнення заважають роботі і є ознакою того, що на людину не можна покластися. Принцип робити все

вчасно розповсюджується на всі службові завдання.

3. *Конфіденційність* (не базикайте зайвого). Секрети установи, корпорації або конкретної операції необхідно зберігати так само дбайливо, як таємниці особистого характеру. Немає також необхідності переказувати кому-небудь почуте від товариша по службі, керівника або підлеглого про їх службову діяльність або особисте життя.

4. *Люб'язність, доброзичливість і привітність*. У будь-якій ситуації необхідно поводитися з клієнтами, замовниками, покупцями і товаришами по службі ввічливо, привітно і доброзичливо. Це проте не означає необхідності дружити з кожним, з ким доводиться спілкуватися за службовим обов'язком.

5. *Увага до навколишніх* (думайте про інших, а не тільки про себе). Увага до навколишніх повинна поширюватися на товаришів по службі, начальників і підлеглих. Поважайте думку інших, прагніть зрозуміти, чому у них склалася та або інша точка зору. Завжди прислухайтесь до критики і порад колег, начальства і підлеглих. Коли хтось ставить під сумнів якість вашої роботи, покажіть, що цінуєте міркування і досвід інших людей. Упевненість в собі не повинна заважати бути скромним.

6. *Зовнішній вигляд*. Головний підхід – вписатися у оточення по службі, а усередині цього оточення – в контингент працівників. Необхідно одягатися із смаком. Важливе значення мають ретельно підібрані аксесуари.

7. *Письменність* (говоріть і пишуть гарною мовою). Внутрішні документи або листи, що направляються за межі установи, повинні бути викладені хорошою мовою, а всі власні імена передані без помилок.

Етику ділового спілкування слід враховувати в різних її проявах: у відносинах між підприємством і соціальним середовищем; між підприємствами; усередині одного підприємства – між керівником і підлеглими, між підлеглим і керівником, між людьми одного статусу. Незважаючи на всю проблематичність і важкість вибору етичної позиції, в спілкуванні є ряд таких положень, керуючись якими можна в значній мірі полегшити ділове спілкування, підвищити його ефективність і уникнути промахів в процесі взаємодії, а саме: 1) у моралі немає абсолютної істини і вищого судді серед людей; 2) коли мова йде про етичні промахи інших, не слід робити з «моральних мух», «моральних слонів». Коли мова йде про свої промахи, слід чинити навпаки; 3) у моралі слід хвалити інших, а пред'являти претензії до себе; 4) етичне відношення тих, що оточують до нас, залежить кінцем тільки від нас самих; 5) коли мова йде про практичне затвердження норм моралі, основний імператив поведінки – «почни з себе».

Найбільш поширеними видами ділового спілкування є: «зверху-вниз» (керівник-підлеглий), «знизу-вгору» (підлеглий-керівник), «по горизонталі» (співробітник-співробітник) вимагає конкретизації.

Етика ділового спілкування «зверху-вниз». Відношення керівника до підлеглих впливає на весь характер ділового спілкування, багато в чому

визначає його етично-психологічний клімат. Саме на цьому рівні формуються в першу чергу етичні *еталони* і зразки *поведінки*. Відзначимо деякі з них.

- Намагайтеся перетворити вашу організацію на згуртований колектив з високими моральними нормами спілкування. Залучіть співробітників до цілей організації. Людина тільки тоді відчуватиме себе етично і психологічно комфортно, коли відбудеться його ідентифікація з колективом. Разом з тим кожен прагне залишитися індивідуальністю і хоче, щоб його поважали таким, яким він є.

- При виникненні проблем і труднощів, пов'язаних з недобросовісною роботою, керівникові слід з'ясувати її причини. Не слід нескінченно докоряти підлеглому його недоліками. Подумайте, що можна зробити, щоб допомогти йому подолати їх. При цьому необхідно спиратися на сильні сторони його особи.

- Якщо співробітник не виконав розпорядження, необхідно дати йому зрозуміти, що це відомий факт. Більш того, якщо керівник не зробив підлеглому відповідного зауваження, то він не виконує своїх обов'язків і чинить неетично.

- Зауваження співробітникові повинне відповідати етичним нормам. Необхідно зібрати всю інформацію із даного випадку, вибрати правильну форму спілкування, спочатку з'ясувати причину невиконання завдання. Робити зауваження один на один: необхідно поважати гідність і відчуття людини.

- Критикувати дії і вчинки, а не особу людини.

- Тоді, коли це доречно, використовувати прийом «бутерброда» – заховати критику між двома компліментами. Закінчити розмову потрібно на дружній ноті й знайти час поговорити з людиною, щоб показати їй, що не тримаєте зла.

- Ніколи не радити підлеглому, як діяти в особистих справах. Якщо порада допоможе, то, швидше за все, не подякують. Якщо не допоможе – на порадника ляже вся відповідальність.

- Не обзаводитися улюбленчиками.

- Ніколи не давати співробітникам можливість відзначити, що не володієте ситуацією, якщо бажаєте зберегти їх пошану.

- Дотримуйтеся принципу розподільної справедливості: чим більше заслуги, тим більше повинна бути винагорода.

- Заохочуйте колектив навіть в тому випадку, якщо успіх досягнутий головним чином завдяки успіхам самого керівника.

- Укріплюйте у підлеглому відчуття власної гідності.

- Привілеї повинні поширюватися на всіх членів колективу.

- Довіряйте співробітникам і визнавайте власні помилки в роботі.

- Захищайте своїх підлеглих, вони віддячать вам тим же.

Вибирайте правильну форму розпорядження, враховуючи перш за все два чинники: 1) ситуацію, наявність часу для нюансів, 2) особа

підлеглого – добросовісний і кваліфікований працівник або людина, яку потрібно підштовхувати на кожному кроці.

Морально-психологічна дія виступає, з одного боку, як емоційний фон виховного процесу, а з іншої – як його безпосередня змістовна характеристика. Виховна діяльність носить творчий характер. Керівник виконує функції: 1) моделювання морально-психологічної дії на колектив в процесі підготовки до вирішення службових завдань (прогностичний етап); 2) організації безпосередньої морально-психологічної дії на колектив (початковий етап); 3) управління виховним процесом, що розвивається; 4) аналіз здійсненої морально-психологічної дії і моделювання її можливих варіантів при виконанні майбутньої діяльності.

Етика ділового спілкування «знизу-вгору». У діловому спілкуванні «знизу-вгору», тобто відносно підлеглого до свого начальника, загальне етичне правило поведінки можна сформулювати таким чином: «Ставтеся до свого керівника так, як ви хотіли б, щоб до вас ставилися ваші підлеглі». Знати, як слід звертатися і ставитися до свого керівника, не менш важливо, ніж те, які етичні вимоги слід пред'являти до своїх підлеглих. Без цього важко порозумітися і з начальником, і з підлеглими. Використовуючи ті або інші етичні норми, можна привернути керівника на свою сторону, зробити своїм союзником, але можна і налаштувати його проти себе, зробити своїм недоброзичливцем.

Ось декілька необхідних етичних норм і принципів, які можна використовувати в діловому спілкуванні з керівником.

- Прагніть допомагати керівникові в створенні в колективі доброзичливої етичної атмосфери, зміцненню справедливих відносин.
- Якщо в колективі очікується або вже трапилось яка-небудь радісна або, навпаки, неприємна подія, то про це необхідно повідомити керівника.
- Не треба розмовляти з начальником категоричним тоном, не говоріть завжди тільки «так» або тільки «ні». Співробітник, що вічно підтакує, набридає і справляє враження улесника.
- Будьте надійні та не будьте підлабузником. Майте свій характер і принципи. На людину, яка не має стійкого характеру і твердих принципів, не можна покластися, його вчинки не можна передбачати.
- Якщо вас наділили відповідальністю, делікатно підніміть питання і про ваші права. Пам'ятаєте, що відповідальність не може бути реалізована без відповідної міри свободи дій.

Етика ділового спілкування «по горизонталі». Загальний етичний принцип спілкування «по горизонталі», тобто між колегами (керівниками або рядовими членами групи), можна сформулювати таким чином: «У діловому спілкуванні ставитися до свого колеги так, як ви хотіли б, щоб він ставився до вас». Якщо вам важко поводитися в тій або іншій ситуації, поставте себе на місце вашого колеги.

ВИХОВНІ МОЖЛИВОСТІ СУЧАСНОЇ СІМ'Ї

Н.С.Крупіна, О.І.Онипченко, м. Харків

Кожна родина – це система неповторних мікроумов, індивідуальності батьків, і це накладає невитравний відбиток на духовний та соціально-моральний вигляд дитини, а сам тип сім'ї, характер батьківських відносин багато в чому визначають напрямок подальшого розвитку особистості дитини. Отже, сім'я виступає важливим інститутом соціалізації дитини.

У вітчизняній психології та педагогіці проблеми впливу сім'ї на психічний та соціальний розвиток дитини відображені в роботах Л.С. Виготського, Л.І. Божович, І.В. Дубровиной, В.С. Мухіної, М.І. Лісіна тощо. Виділяються такі напрями дослідження батьківського виховання, як: вивчення структури сімейного виховання (В.Н. Мясіщев, А.І. Захаров, А.С. Співаковська, А.Я. Варга, Е.Т. Соколова, В.В. Столін, А.А. Бодальов); типи і тактики сімейного виховання (А.Є. Лічко, Е.Г. Ейдемільлер); вплив способів впливу і типів сімейного виховання (О.Б. Орлов, А.С. Співаковська, А.Я. Варга), у соціальній педагогіці проблемам сім'ї присвячені роботи О.В. Безпалько, Р.Х. Вайноли, Т.Г. Веретенко, В.А. Зацепіна, М.А.Галагузової, Л.М. Завадської, І.Д. Зверєвої, І.М. Трубавіної, Ж.В. Петрочко тощо.

Сім'я для дитини – це місце її народження і основне місце існування, яка визначає дуже багато що в її житті, а зв'язок між батьками і дітьми належить до найбільш сильних людських зв'язків.

Як відомо, благополуччю дитини сприяють доброзичлива атмосфера і така система сімейних стосунків, яка дає почуття захищеності, любові і прийняття, стимулює і направляє її розвиток. Усвідомлюючи свою відповідальність за успішне виховання дитини, поважаючи думку дорослих, батьки беруть на себе основну турботу про виховання дітей.

Виховання дітей – це віддача особливих сил, сил духовних. Людину ми створюємо любов'ю – любов'ю батька до матері і матері до батька, любов'ю батька і матері до людей, глибокою вірою в гідність і красу людини. Прекрасні діти виростають у тих родинах, де мати і батько люблять один одного і разом з тим люблять і поважають інших людей.

Стиль батьківсько-дитячих стосунків виступає важливим компонентом результативності виховної діяльності батьків, репродукує модель виховання колишньої батьківської сім'ї, включає систему суб'єкт-суб'єктних взаємин (відносин безумовної родинної любові; прийняття дитини такою, яка вона є; рівноправного співучасника довірливого спілкування у виробленні оптимальних рішень для розвитку й саморозвитку її особистісних якостей; дотримання тактичних принципів і прийомів методики контактної взаємодії в процесі діалогічного спілкування й т. ін.).

Сімейне виховання має величезне значення у вихованні, освіті і становленні будь-якої людини. Можна сказати, що це фундамент, на якому будуватиметься все подальше життя. І від того, наскільки добротний і твердий цей фундамент, залежить дуже багато чого в долі людини.

Комплекс виховних можливостей, якісних характеристик сім'ї, які безпосередньо впливають на процес родинного виховання, називається виховним потенціалом родини.

З огляду на широке коло означених проблем можна зробити певні висновки: по-перше, такий складний, інтегрований, комплексний багаторівневий феномен, як сім'я і виховання дітей в сім'ї є актуальним завданням сучасних психолого-педагогічних досліджень; по-друге, з метою досягнення успіху у вихованні дитини в час стрімких умов процесу виховання батькам необхідно не тільки засвоювати кращі надбання родинної педагогіки, а й оволодівати новими методами і прийомами виховання.

Водночас, необхідно зазначити, що з метою уникнення у сім'ях непорозумінь, збереження здоров'я молодих батьків і їхніх дітей молодим сім'ям обов'язково потрібна педагогічна та психологічна допомога. На нашу думку, її ефективність залежатиме від глибокого вивчення педагогічних проблем родини та їх повного врахування всією педагогічною системою, звичайно, за умови допомоги й підтримки з боку держави та всіх її соціальних інститутів. Проте розгляд питання виховання дітей в сучасній молодій сім'ї у світлі педагогічних проблем не дає підстав зробити висновки про загальну безпорадність молодих батьків як перших вихователів своєї дитини. Акцентування проблем необхідне, щоб привернути увагу до них та показати можливі наслідки педагогічних помилок (особливо, коли йдеться про найвідповідальніший і найуразливіший період у розвитку дитини – дошкільний вік) та можливості вдосконалення виховної функції сучасної молоді сім'ї.

Звичайно, дітей треба вчити розрізняти добро і зло, формувати в них критичне, непримиренне ставлення до тих, хто керується антигуманними поглядами та нормами моралі. Однак формування у дитини правильної життєвої позиції, активної протидії злу можливе на основі виховання у неї передусім поваги до людей, вміння самостійно зрозуміти добро, відрізнити його від злого, негідного. Зрозуміло, що такі риси формуються у юної особистості під впливом багатьох чинників. Однак вирішальну роль у цьому плані відіграють реальні людські взаємини у сім'ї. Саме у сім'ї складаються і поступово змінюються ті або інші життєві установки особистості, котрі й визначають сутність її духовності, її моральне обличчя.

Сфера етичної дії родини на дитину практично така ж широка, як і діапазон суспільного виховання. Сім'я має в своєму розпорядженні неоціннімі можливості для формування у дітей любові до Батьківщини, поваги до оточуючих. Проте у неї є обов'язки, які властиві їй в набагато

більшому ступені, ніж школі, яка також впливає на розвиток і становлення особистості дитини. До числа таких обов'язків, перш за все, належить виховання почуттів, емоційна і духовна культура дитини.

Сімейне виховання дає дитині всю гаму почуттів і уявлень про життя. Його сила й значення незрівнянні з жодним іншим, навіть з дуже кваліфікованим вихованням у дитячому садку чи в школі. Головним у сімейному вихованні є адекватні вимоги батьків та взаємоповага, що панують у сім'ї. Отже, формування вільної особистості дитини можливе тільки там, де дитина визнається найвищою цінністю, а основними засобами виховання є добро, ласка, любов, повага і взаєморозуміння.

ЦЕННОСТЬ СЕМЬИ: ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ

Е.И. Кулько, Т.А. Захаренко, г. Горки

Современная семья переживает тяжелый кризис. Утрачено значительное число семейно-нравственных традиций, изменилось отношение родителей к детям, в значительной мере нарушен психологический микросоциум семьи, ослаблена её воспитательная функция.

Семья – особый социальный институт, регулирующий межличностные отношения между супругами, родителями, детьми и другими родственниками, связанными общностью быта, взаимной моральной ответственностью и взаимопомощью. Проблемы семьи, семейные кризисы выходят на поверхность, становятся заметными не только для специалистов [1]. В чем проявляются кризисные явления в семье? Прежде всего, в ее нестабильности. На 1000 браков в Беларуси приходится 506 разводов. За январь–июль 2011 года количество зарегистрированных браков в Беларуси увеличилось на 7,9% (по сравнению с аналогичным периодом прошлого года), однако число разводов выросло еще больше — на 9,5%.

Нестабильность семьи приводит к росту неполных семей, снижает родительский авторитет, отражается на возможностях формирования новых семей, на здоровье взрослых и детей. Всего в РБ проживает 2,7 миллионов семей, из их 1,3 миллионов – семьи, воспитывающие детей. Между тем для нормального существования супружества и оптимальной социализации детей необходимо наличие, совместное участие и ответственность обоих супругов.

К нестабильности семьи следует добавить ее дезорганизацию. Увеличение числа так называемых конфликтных семей, где муж и жена живут как «кошка с собакой», а воспитание детей в обстановке ссор и скандалов оставляет желать лучшего. Это самым плачевным образом сказывается как

на взрослых, так и на детях. Именно в недрах такой семьи скрываются источники алкоголизма, наркомании, неврозов и правонарушений. В результате страдают взрослые, страдают дети.

В качестве главных форм семейной дезорганизации выступают:

1. Неполная семейная группа, незаконнорожденность. Как свидетельствуют итоги переписи 2009 года, за 10 лет, прошедших с прошлой переписи, доля пар, брачные отношения которых официально не оформлены, возросла с 5 до 8%.

2. Распад семьи из-за намеренного ухода одного из супруга; аннулирование брака, разделение, развод, дезертирство. Сюда можно отнести и заброшенность семьи, когда человек использует различные предлоги, чтобы находиться вне дома длительный срок.

3. Семья «как пустая оболочка», когда супруги живут вместе, но поддерживают лишь минимальные контакты друг с другом, неспособны выполнять свои ролевые обязанности в области взаимной эмоциональной поддержки, в том числе и сексуальных отношений.

4. Семейный кризис, вызванный внешними событиями: смерть одного из супругов, заключение в тюрьму и т.д.

5. Внутренние катастрофы, связанные с физической патологией одного из супругов или детей; неизлечимые психические болезни супругов, умственная отсталость детей [2].

Основная причина разводов – личностная незрелость людей. Средний брачный возраст составляет 19–21 год. Статистика также показывает, что 40% молодых семей в возрасте до 24 лет распадается через год-два после женитьбы.

Современная ситуация (экономический кризис, нагнетание социальной и политической напряженности, межэтнические конфликты, растущая материальная и социальная поляризация общества и т.д.) обострила положение семьи. У миллионов семей резко ухудшились условия реализации социальных функций – репродуктивной, экзистенциального содержания и первичной социализации детей.

Бездетность и малодетность стали достаточно распространенным явлением. Резкое снижение материального уровня вынуждает молодые семьи отказываться от рождения второго и третьего ребенка и откладывать появление первого. По данным обследования домашних хозяйств, количество семей в Беларуси, воспитывающих детей, составляет 1 205 600, из общего количества семей в 65,7% воспитывается один ребенок, в 28,9% – два. Трех и более детей имеют около 5% семей.

Выделяется несколько периодов в отношениях, которые не все семьи успешно преодолевают:

– первый критический период возникает в первые дни после свадьбы – через год, особо выделяемый психологами, связан с развенчанием некоего любовного ослепления, в котором пребывали молодые до заключения брака.

– второй критический период связывают с появлением детей. Нередко встреча с проблемами, которые влечет за собой приход в семью нового её члена – малыша – бывает очень трудной, и это приводит к серьёзным нарушениям казалось бы совсем установившейся гармонии отношений.

– третий критический период наступает между 3-м и 7-м годом существования семьи. Ведущую роль в этом случае играют исчезновение романтических настроений, активное противодействие контрасту в поведении партнера в период влюбленности и в повседневном семейном быту, рост напряженности в отношениях, чувства неудовлетворенности.

– четвёртый критический период наступает примерно между 13-м и 23-м годом совместной жизни. Этот кризис совпадает с известным в возрастной психологии «кризисом середины жизни». Ближе к сорока годам человек начинает явственно ощущать расхождение между своими мечтами, жизненными планами и ходом их осуществления. К тому же начинает ощущаться тяжелый пресс времени, и человек уже не уверен, что успеет сделать все, что хочет.

Каковы же причины современного кризиса семьи? Все дело в том, что всегда беды, лишения только сплывали и закаляли семейные коллективы. В нашем обществе сотни тысяч социальных сирот, беспризорников, пьянство, наркомания. А мы при объяснении этой семейной беды все перебираем и перебираем факторы материальной жизни. А фактор жизни духовной не учитываем. Тем временем духовная пропасть от поколения к поколению растет все больше.

Література:

1. Дармодехин С.В. Семья в системе социальных отношений современного общества / С.В. Дармодехин // Мир психологии. – 2008. – № 3. – С.159
2. Социальная работа теория и практика : учебное пособие / Отв. ред. д.и.н., проф. Е.И. Холостова, д.и.н., проф. А.С. Сорвина. – М. : ИНФРА-М, 2003. – 427 с.

СОЦИАЛЬНАЯ РЕКЛАМА КАК ЭФФЕКТИВНАЯ КОММУНИКАТИВНАЯ ТЕХНОЛОГИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ОБЩЕСТВЕННОЙ МОРАЛИ

О.В. Лаврик, г. Харьков

На современном этапе реклама уже перестала быть просто источником информации о товарах или услугах. Все больше ученых считают ее одним из мощнейших средств влияния на массовое сознание. В этом

контексте особенно актуальной становится проблема социальной рекламы в современном обществе. Несмотря на то, что ее процент в Украине остается очень низким (этот тип рекламы является финансово невыгодным, а поэтому мало распространенным), именно социальной рекламе отводится важная роль для информирования, образования и мотивации широких слоев населения относительно определенных социальных проблем. Например, в Германии почти 70% внешней рекламы – это социальная реклама, которая призывает аудиторию провериться на всевозможные болезни или побуждает к милосердию и помощи («Миллионы немцев больны диабетом и не знают об этом!», «Иногда взгляды должны смотреть глубже» – предупреждение о раке, «Чернило можно купить в магазине, а кровь – нет» – реклама донорского центра).

В общем контексте социальную рекламу можно определить как вид коммуникации, направленный на то, чтобы привлечь внимание общественности к наиболее актуальным проблемам общества и его морально-этическим ценностям («Позвоните родителям!», «Папа, не пей!», «Вы боитесь старости? А больные туберкулезом были бы счастливы до нее дожить!», «Никакой ребенок не должен быть обижен!», «Любовь – наилучшее средство воспитания»). Это информация любого вида, распространенная в любой форме, которая направлена на достижение общественно полезных целей, популяризацию общечеловеческих ценностей и распространение которой не предполагает получение прибыли.

Таким образом, главная функция социальной рекламы состоит в поднятии и формулировании социальных проблем, которые значимы для общества в целом и нуждаются в экстренном решении (пропаганда здорового образа жизни, помощь беспризорным, улучшение материального благосостояния пенсионеров и т.п.).

Современная социальная реклама использует довольно широкий спектр носителей (в отличие от советской, носителями которой преимущественно были плакаты). Это телевидение, радио, Интернет, печатные средства массовой информации, внешние и внутренние носители рекламы (отдельные специальные конструкции, щиты, экраны), транспортные средства. Ее создателями сегодня является не только государство, но и политики, бизнесмены, общественные и благотворительные организации.

К наиболее актуальным темам современной социальной рекламы обычно относят: пропаганду здорового образа жизни, проблемы отдельных категорий населения (детей, молодежи, женщин, инвалидов, пенсионеров), алкоголизм, наркоманию, СПИД, криминализацию общества, беспризорность, принципы гражданского общества, толерантности, семейные и моральные ценности, межэтнические, межконфессиональные проблемы, спонсорскую помощь и прочие. Например, «Чужих детей не бывает», «Все люди разные, но равные в своих правах» (социальная поддержка детей и

молодежи с функциональными ограничениями), «Рак – наилучшее лекарство от курения», «Будущее начинается из ребенка».

Определить степень влиятельности каждого варианта приведенных образцов социальной рекламы довольно сложно, ведь влияние такого коммуникационного средства на свою аудиторию может осуществляться по крайней мере в четыре этапа: привлечение внимания реципиента; пробуждение заинтересованности; предоставление достаточного количества аргументов, что предложенные ценности отвечают нуждам аудитории (преодоление барьера недоверия); создание психологической настроенности к запоминанию сообщения. При этом к факторам влиятельности современной социальной рекламы следует отнести прежде всего ее понятность, яркость, способность вызывать положительные эмоции, наличие полезной информации и юмора.

Эффективность социального сообщения не в последнюю очередь зависит также от того, насколько четко определена и изучена его целевая аудитория, продуманы технологические аспекты проектирования социальной рекламы, ее вербальная составляющая. Поскольку главная функция социальной рекламы заключается в том, чтобы в конечном результате изменить точку зрения человека на те или иные социальные проблемы (курение, употребление наркотиков, насилие), что в свою очередь сделать очень сложно, потому что речь идет о знании на уровне убеждений, то именно в таком виде рекламы целесообразно использовать разные вербальные приемы, которые могут представить социальное сообщение таким образом, чтобы его «потребитель» сумел сам сделать вывод, а соответственно – «самостоятельно» пришел к нужному утверждению без «внешнего влияния».

Так, создатели социальной антинаркотической рекламной кампании «Нет наркотикам!» в результате исследования поведенческих мотивов молодежи выяснили, что подросткам, например, не присуща боязнь смерти или уголовной ответственности, к которым преимущественно апеллирует большинство рекламных образцов на подобную тематику. Но при этом молодежь боится социального отчуждения, боится быть посмешищем в глазах своих друзей. Именно поэтому при воплощении идеи рекламисты решили отойти от «стандартных» образов наркоманов и «классических» лозунгов и предложить потенциальной аудитории посмотреть на проблему из другой точки зрения (более приемственной для нее). В рекламном ролике была создана гротескная ситуация: пес из наркоконтроля показывал свое неуважение подростку, который употреблял наркотики, и таким образом делал его посмешищем для окружающих. Основным эмоциональным аргументом в этой рекламе стал важный для молодежи страх одиночества. При этом упомянутый рекламный образец был построен на синтезе положительного и негативного социального влияния, ориентированного на

молодежную аудиторию, с объединением иронии, гротеска и драмы. Роль так называемого «якоря» (доминанты, условного раздражителя, который актуализирует узнавание и связанное с ним индивидуальное отношение к социальной проблеме) в этом контексте играл рекламный образ подростка, которого даже пес перестал уважать.

Однако «заякорение» рекламированной идеи может строиться и путем использования в рекламе положительных социальных установок. Например, в социальной рекламе о необходимости усыновления лозунг «Третий – не лишний!» построен на аллюзии. А реклама «Усыновляя, вы получаете больше, чем можете дать!» формирует положительную установку – стойкий образ хорошего семейного будущего.

Сегодня в Украине существует несколько документов, в которых зафиксированы основные направления, принципы разработки, изготовления, размещения и функционирования социальной рекламы как вида коммуникации. Это Закон Украины «О рекламе» и «Положение о социальной рекламе в системе социальных служб для молодежи Украины». Уже несколько лет подряд в Украине проводятся как общенациональные, так и региональные фестивали из социальной рекламы, что свидетельствует о потенциальной значимости этой коммуникационной технологии формирования общественной морали. Однако много вопросов, связанных с социальной рекламой в нашем государстве, все еще остаются без нужного внимания. Поскольку общей целью создания и внедрения социальной рекламы является изменение отношения общественности к существующим общественным проблемам, а в долгосрочной перспективе – формирование положительно направленного поведения личности, которое основывается на системе общественно значащих ценностей, в отдельном исследовании нуждаются такие вопросы, как эффективность социальной украинской рекламы и ее этико-правовые аспекты.

**ПРАВОСЛАВНАЯ КУЛЬТУРА СЛОБОЖАНЩИНЫ:
В ДИСКУРСЕ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ ЦЕРКВИ И СИСТЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ**

В.Г. Левчук, г. Харьков

В Харьковской области второй год преподается в общеобразовательных школах факультативный курс Православная культура Слобожанщины. Курс преподается почти в 500 школах области. Введение этого курса стало возможным благодаря благословию митрополита Харьковского и Богодуховского Никодима, поддержки начинания архиепископом Изюмским Онуфрием, инициативы по введению курса в Харьковской

области главы областной государственной администрации М. Добкина и председателя областного совета С. Чернова. Введение этого курса полностью вписывается в процесс многогранной деятельности, которая осуществлялась в Харьковской области митрополитом Харьковским и Богодуховским Никодимом на протяжении более 35 лет его архипастерского служения в Харьковской епархии: восстановление храмов, создание духовной семинарии, активное сотрудничество с образовательными учреждениями, включая высшие и т. д., что означало лишь одно – возрождение православной культуры, возрождение духовности во всей ее полноте.

Основанием для введения курса являлось необходимость акцентировать процесс формирования духовности в процессе обучения в средней школе. Не случайно в формировании духовности, а соответственно и общественного прогресса важную роль всегда играли мораль и образование, политика и искусство, наука и религия.

Если обратить внимание на особенности, характеризующие духовность, то следует выделить ее составляющие, имеющие прямое отношение к взаимодействию Церкви и образования: Во-первых, духовность является одним из условий человеческого существования. Она не просто характеризует человеческое бытие как бытие именно человека, скорее даже она констатирует его в этом качестве. В этом смысле духовность человека – это не просто его характеристика, а особенность, которая присуща человеку наряду с телесным и психическим, которые свойственны и животным. Духовное – это то, что отличает человека, присущее только ему и ему одному. Во-вторых, духовность включает в себя историческое как способ своего существования. На всех этапах истории общества срабатывал фундаментальный принцип: возможности будущего выбора пути развития закладываются сегодня на базе, которая была сформирована вчера. Без этого фундамента духовность как феномен не существует. Поэтому имманентным для духовности способом является социально-историческая эстафета, которая и соединяет в духовности вчера и завтра. Закономерно, что важное место в формировании духовности занимает культура, образование и воспитание. В-третьих, феномен веры, имея религиозную, гносеологическую и экзистенциальную окраску, выступает как важнейшая основа саморегуляции человека, способа сохранения его целостности на личностном и надличностном уровне и тесно связан с духовностью. Не случайно определение духовности в социологии, философии и публицистике как объединяющего начала общества выступает в нравственных ценностях и традициях, сконцентрированных, как правило, в религиозных учениях и традициях, а также в науке и искусстве, напрямую связано с верой. В – третьих, раскрыть понятие духовности невозможно без понятия культуры. Так же как и в духовности, одним из системообразующих факторов культуры является вера. Вера – это и мировоззрение, мироощущение, которым

соответствует поведению, религиозная этика, искусство и народные традиции. Христианское понимание веры предполагает, что вера одна из главных добродетелей в человеке, что определяет его духовность.

Социокультурные процессы в современной Украине не исчерпываются проблемами становления демократии, трансформации к рыночной экономике и социальными последствиями этого процесса, но и осознанием духовных оснований общественного развития, сохранения и развития культуры. Что в свою очередь предполагает формирование духовности на всех этапах образования и воспитания. Но осуществлять этот процесс можно только задействовав такой элемент духовности, как веру. Для Слобожанщины в силу ее исторического формирования и развития этот элемент выступает в форме православия. Православие – это не только направление в христианской религии, но и православная этика (система моральных принципов, лежащий в основе православного вероучения): искусство и народные традиции напрямую связаны с религией, отражающие ее содержание.

Итак, образование и воспитание как важнейшие факторы формирования и развития духовности должны включать в себя православную культуру в ее широкой трактовке.

Как показывает опыт европейских стран, решение задач формирования духовности невозможно не только без включения религиозного компонента в этот процесс, но и без тесного сотрудничества государства и церкви при сохранении светского характера образования в целом.

Актуальность проблемы духовности в ее теоретическом и практическом аспектах требует не только серьезной научной проработки этой проблемы, ее понимание и объяснение, но и системы практических действий, соответствующих усилий общества, которые и должны стать тем мостиком в социальной эстафете взаимосвязи прошлого, настоящего и будущего общества.

Один из существенных шагов в сторону достижения общественного согласия по вопросу преподавания религии в школах стало осознание угрозы широкомасштабной социальной депрессии и того обстоятельства, что только христианская религия с ее жизнеутверждающей системой ценностей способна не только предотвратить эту угрозу, но и трансформировать тяжелую жизненную ситуацию в средство для построения будущего. Современные системы образования в Европе, практически во всех странах, включают в себя как обязательный компонент религиозное воспитание, целью которого является подготовка молодого человека к осознанному выбору в сфере духовности.

В школах официально (конституционно, специальным законом, на основе положений заключенного между государством и конкретным религиозной организацией договора, распоряжением органа управления

образованием) введен и реализуется самими школами учебный курс религиозного образования: от курса обучения религии (учебные предметы «Закон Божий», «Коран» или аналоги) к обязательному для всех учащихся религиозно-культурологического курсу. Предоставляется возможность замены данного на альтернативный учебный курс другой конфессиональной направленности или этический курс нерелигиозной направленности. В качестве примеров можно привести Германию, Швейцарию, Финляндию, Великобританию, Бельгию, Грецию, Испанию, Италию, Ирландию, Румынию, Польшу, Эстонию. Религиозное образование финансируется государством и может осуществляться как штатными преподавателями, так и специалистами, которых светская администрация образовательного учреждения или органа управления образованием выбирает из списка кандидатов, представленных религиозной организацией (Испания, Италия).

Таким образом, введение преподавания в общеобразовательных учебных заведениях Харьковской области курса «Православная культура Слобожанщины» отвечает не только задачам нравственного, духовного воспитания учащихся, основанного на исторической реальности, на ментальности Слободского края, но и общеевропейской традиции формирования духовности в обществе.

МИЛОСЕРДИЕ КАК УНИВЕРСАЛЬНОЕ БЛАГО И ДОБРОДЕТЕЛЬ СЕРДЦА

О.Г. Липская, г. Горки

Милосердие есть пристань для нуждающихся,
а пристань принимает всех потерпевших
кораблекрушение, злые они или добрые, все,
кто в опасности имеют возможность спастись в пристани.

Иоанн Златоуст

В последнее время все чаще поднимается вопрос о проблемах духовности человека в современном обществе и милосердии. Большой проблемой является то, что уровень духовности, а, следовательно, и общественного сознания снижается незаметно. Проявлением этого является равнодушие, усиление агрессии и жестокости, медленное растворение совести, появление потребительских желаний. Как следствие вышесказанного, происходит прекращение духовного развития человека. Человек должен уметь отличать добро и зло, моральное и аморальное, чуждое и враждебное. Духовность должна защищать нас от неверных поступков и

разрушительных действий по отношению к окружающим и самим себе. Христианская церковь же учит нас любви к ближнему, а следовательно, указывает нам путь милосердия и духовности.

Милосердие – это проявление человеческого сострадания и идеал духовного развития, объединяющие сопереживание с деятельной любовью к ближнему, с конкретно выраженной добротой по отношению к обездоленным и страждущим. Милосердие – это деятельность на благо общества, к которой человек подходит с душой и пониманием.

Проявления милосердия в повседневной жизни:

– милосердие воплощается в участливом отношении к людям и противопоставляется пренебрежению;

– молитва – молитва за грешника есть лучшим примером милосердия;

– благотворительность – последовательное милосердие предполагает не просто доброжелательность, но и понимание другого человека и деятельное участие в его жизни. В общественной жизни служение такое участие может появляться в форме благотворительности.

В основе христианской концепции помощи лежит философия деятельной любви к ближнему: «Возлюби ближнего твоего, как самого себя». Данная формула становится нравственным императивом, определяющим сущность поступка индивида. С другой стороны, она выражает сущность единения субъектов, становясь тем самым указателем принадлежности к определенной общности. Любовь и деятельность – неразрывное единство – понимаются не в своей самодостаточности, а только во взаимной связи. В этом смысловом единстве понимается и сущность такого понятия, как «милование».

В Византии милосердие считалось особой добродетелью. Оно понималось как готовность подать милостыню убогому, впадшему в несчастье, и как сострадание к увечному. Русская традиция милосердия, по мнению историка В.О. Ключевского, во внешнем своем проявлении, в благотворительной деятельности, направлялась преимущественно в одну сторону: «человеколюбие наделе значило нищелюбие». С крещением Руси благотворительность стала определяться религиозными заповедями: «...просящему у тебя дай и от хотящего занять у тебя не отвращайся», «...благотворящий бедному дает займы Господу, и Он воздает ему за благодеяние его», «...оказывайте милость и сострадание каждому брату своему; Вдовы и сироты, пришельца и бедного не притесняйте и зла друг против друга не мыслите в сердце вашем».

Милосердие следует отличать от внешней благотворительности, когда сердце не участвует в делах милосердия. Добро (благо) творить могут побуждать и самые низменные и греховные чувства, как то: тщеславие, гордость (ради похвалы), брезгливость и отвращение (чтобы скорее избавиться от просителя), самолюбование, жажда славы и прочее.

Так что один факт благотворительности еще ничего не говорит о пользе для души.

Само слово – милостыня – показывает, что она должна быть делом и жертвою сердца и подаваема с умилением или сожалением о бедственном состоянии материально или морально нуждающегося. Любви свойственно радоваться при оказании помощи ближнему. Все жертвы и милостыни нищим не заменят любви к ближним, если нет ее в сердце; потому при подаении милостыни всегда нужно заботиться о том, чтобы она подаваема была с любовью, от искреннего сердца, охотно, а не с досадою и огорчением на них.

Действенное милосердие легче проникает в душу и закрепляется в ней. Милосердие – это добродетель сердца. Практикуя сознательный отказ от осуждения кого-либо, человек учится милосердию. Милосердие не требует от нас закрывать глаза на ошибки других людей; нужно просто избегать излишнего и добровольного внимания к этим ошибкам и не упускать из виду добрых качеств, если мы так явственно замечаем дурные. Только тот, кто способен «расслышать» чувства другого человека, может быть по-настоящему милосердным. Милосердие – это сострадание. Это бескорыстная искренняя помощь нуждающимся.

Милосердие предоставляет возможность приблизиться к пониманию церковных заповедей. Милосердие дает силы – их хватает даже для прощения врагов. Милосердие дает уверенность – в правильности дел и поступков, вызванных этим чувством. Милосердие дает радость – радость отказаться от негативных эмоций. Милосердие – это всепрощающая любовь, которая снисходит к нам, даже если мы ее совершенно не заслужили.

ЗАПОБІГАННЯ НЕГАТИВНОГО ВПЛИВУ ЗМІ НА СУСПІЛЬНУ МОРАЛЬ

О.М. Любарська, м. Миколаїв

На даному етапі розвитку суспільства ми стикаємось з ослабленням його нормативної системи. Характеризуючи цей нездоровий для розвитку гармонійної особистості стан, Е. Дюркгейм ввів поняття аномії. Під аномією він розумів стан руйнації суспільства, який викликається різкими змінами, стрибками, тобто аномія в даній трактовці – це соціальна дезорганізація.

Однією з непомітних катастроф нинішнього століття є синдром «антигероя», який знищив усіх наших героїв і залишив нас без рольових моделей дійсних патріотів. Антигерої, антиприкладі стали для багатьох молодих людей рольовими моделями. Рушійна сила, яка стоїть за подібними публікаціями, фільмами – любов до грошей, насилля. Аномія

може виникнути і внаслідок особистісної кризової ситуації, котра здатна перебудувати всю систему переконань індивіда, повністю змінити його моральні нормативні установки.

Дослідження свідчать, що настирливе смакування сцен насильства у «виробах» масової культури, поява на телебаченні кривавих сцен тощо закладають підвалини агресії та кримінальної поведінки серед дітей та молоді. Дослідник агресивної поведінки в рамках соціально-когнітивної теорії канадський психолог Альберт Бандура припускає, що моделювання впливає на «навчання» в основному через його інформативну функцію. Іншими словами, при наявності зразка спостерігачі здобувають символічні образи змодельованої діяльності, що є прототипом для відповідної чи невідповідної поведінки. Щоб усвідомити тиск ЗМІ на особистість, розглянемо розподіл видів дій в сценах насилля і еротики: вбивства - 30,3%; бійка, побиття – 20,8%; еротика, статевий акт – 16,7%; стихійні лиха, катастрофи, аварії, руйнування – 11,3%; образи – 9,5%; групова агресія – 9,2%; переслідування – 3,5%. Це дослідження російських фахівців, а якщо урахувати, що кабельне телебачення досить поширене явище, то можна інтерпретувати дані російських досліджень і на українських телеглядачів. П.Д. Фролов вважає, що у медіа-суспільствах створюються об'єктивні умови для послаблення, порушення цілісності, «розмивання» систем соціальних норм і цінностей, що становлять основи моралі й системних уявлень про світ на всіх рівнях існування суспільства як соціальної системи. А для дітей медіа постають як чинник соціальної дійсності, інформація від медіа є керівництвом до дії.

Друковане слово має магічну владу над людьми. Вони скоріше повірять газетній статті, котру прочитали своїми очима, аніж тій інформації, яку отримали від оточуючих. Аналогічне місце в уяві людей займає реклама. Незважаючи на те, що практично бісерним петитом набрані під яскравим плакатом різноманітні застереження про шкідливість для здоров'я (сигарети, напої, гамбургери, чіпси тощо), народ нашвидку сприймає плакатно-яскравий постріл у свій бік, і, відмахуючись від сором'язливо-сірих прописів знизу, викурює, випиває, доживує... Можна задати не одне питання з цього приводу: це така любов до себе (роблю, що хочу; живу, як усі), що не можна зупинитись, подумати про наслідки такого тотального наступу на організм, чи, може, ми віддаємо певну данину нав'язуванню недолугих стереотипів мислення, які постійно нам підсовує реклама: з'їж «Снікерс» – заспокоїшся, не будеш буйним; будеш їсти чіпси – будуть друзі; п'ємо «заводні» напої – танцюємо до ранку...

Таким чином, ми стикаємось із витонченою маніпуляцією людиною або цікавою шкалою, вкладаючи в мету та зміст її застосування зовсім інший відтінок, який суперечить моральним нормам. Тобто реклама обмежується вузькими рамками – продати, а людина завдяки сумнівним придбанням отримати «новий сенс життя».

Петрунко О.В. справедливо вважає, що реклама чинить подвійний тиск на психіку дитини:

1) фізіологічний (швидка зміна кадрів і відео сюжетів, зміна перспективи і масштабу зображення, динаміка звуків, стоп-кадри й аудіовізуальні спецефекти збуджують нервову систему, впливають на емоції, самопочуття, поведінку);

2) соціально-психологічний (нав'язує штучні стереотипи, цілі, ідеали тощо, які мають мало спільного з реальним життям). Тобто переважають штучні ідеали.

Дослідники відзначають, що формування переваг схоже з їздою на велосипеді: ми робимо це легко, але не можемо з такою ж легкістю пояснити, яким чином. Так же, як можна зруйнувати автоматичну поведінку, аналізуючи та розкладаючи її на складові частини, можна порушити й те, чому надається перевага, якщо роздумувати про причини, на основі яких склалася певна думка. Наприклад, ми студентам надали для розгляду приклади п'яти реклам, відгуки на які були складені попередньо експертами. Результати показали, що, коли студенти давали оцінки не роздумуючи, їх переваги співпадали з перевагами експертів. Але, коли їх попросили подумати, спокійно оцінити рекламу, їх уподобання не співпали з положеннями, які були в оцінках експертів про якість реклами. Результати свідчать, що, коли студенти роздумують підчас прийняття певних рішень, вони витрачають багато часу на обмірковування переваг та недоліків кожного із варіантів рішення. В школах Лос-Анджелеса, наприклад, дають три уроки з аналізу реклами. «Вакцинація» полягала в тому, що після перегляду та обговорення реклами іграшок дітям роздавали ці іграшки та просили їх зробити з ними те, що вони бачили зараз в рекламному ролику. Подібний досвід допомагає дітям більш реалістично сприймати рекламу.

Оскільки ми постійно стикаємось із різними проявами маніпуляцій (умовляння, переконання, надання переваг), наше головне завдання – запобігати надмірній довірливості, не впадати в цинізм, бути відкритими та неупередженими та критично ставитись до того, що пропонує медіапростір.

Актуальним залишається питання, задане Платоном ще в IV столітті до нашої ери: «Хіба можемо ми так легко допустити, щоб діти слухали і сприймали душею, в яку потрапили міфи, вигадані бозна-ким і здебільшого суперечні тим істинам, що, як ми вважаємо, повинні бути в них, коли вони подорослішають.

Література:

1. Майерс Д. Социальная психология / Д. Майерс. – СПб. : Питер, 2002.
2. Мельник Г.С. Mass-Media: психологические процессы и эффекты / Г.С. Мельник. – Спб., 1996.

3. Петрунько О.В. Діти і медіа: соціалізація в агресивному медіа середовищі : монографія / О.В. Петрунько. – Полтава : ТОВ НВП «Укрпромторгсервіс», 2010.
4. Фролов П.Д. Стан і тенденції розвитку суспільної моралі в інформаційному суспільстві / П.Д. Фролов // Соціальна психологія. – Спеціальний випуск. – 2007. – С. 37–43.

ФОРМИРОВАНИЕ ДУХОВНОСТИ И ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ БУДУЩЕГО ДИЗАЙНЕРА В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ

А.Е. Максименко, г. Ялта

Повышение роли профессиональной подготовки будущих дизайнеров в научно-образовательном и социокультурном значении, необходимость его преобразования требуют создания новой, системной концепции дизайн-образования. В ее центре должна стоять свободная, социально активная, творческая и духовная личность студента, чья подготовка должна быть адекватной содержанию и способам реализации предстоящей профессиональной деятельности. Эта необходимость обусловлена тем, что дизайнерское образование призвано не только интегрировать все получаемые общие и специальные знания, умения и навыки, но и формировать черты личности, необходимые для активного восприятия изменений, происходящих в мире.

Дизайн-образование является системой, с одной стороны, отвечающей на потребности и запросы студентов в их личностном и профессиональном становлении, с другой – удовлетворяющей социальный заказ в подготовке специалистов-дизайнеров. В этой связи основные цели дизайн-образования получают двойственную ориентацию. Фундаментально дизайнерское, а также морально-этическое становление будущих дизайнеров рассматривается нами как одна из подсистем общей профессиональной подготовки, необходимость которой продиктована рынком труда.

Профессии дизайнера присуща определенная специфика, что выделяет ее среди инженерных и художественных профессий, поскольку она находится на грани материальной и духовной деятельности.

Профессиональная подготовка будущего дизайнера направлена на реализацию ряда задач, среди которых главное место занимают: духовно-творческие (развитие персональных духовно-творческих способностей студента, критического и проблемно-ориентированного мышления, привитие навыков творчески переосмысливать собственные достижения); профессионально ориентированные (развитие способностей свободно ориенти-

роваться в современной дизайнерской профессии и в системе творческого проектирования); научно-творческие (развитие у студентов интереса к дизайн-образованию, дизайн-деятельности, поддержка самостоятельного дизайн-творчества).

Однако уровень развития профессиональной культуры и духовности дизайнера не всегда достаточно высок, что отрицательно сказывается на продуктах профессиональной проектной деятельности, а это в свою очередь влияет на развитие общества в целом.

Все вышеизложенное позволяет сделать вывод о том, что профессиональная культура зависит от содержания и организации образовательного процесса в вузе. Профессиональная культура дизайнера – это системное образование, представляющее собой совокупность профессиональных знаний, теоретических и практических умений и социально-значимых качеств личности, формирующихся в процессе проектно-производственной, социокультурной и учебно-образовательной деятельности. Дизайн как профессия уникален по своему характеру, ибо в нем представлены неразрывно связанные между собой все основные виды человеческой деятельности: познавательная, преобразовательная, ценностно-ориентационная, эстетическая, коммуникативная – которые по мере развития выделялись в относительно самостоятельные сферы профессионального труда дизайнера. Повышенное требование предъявляется к выражению индивидуального профессионального почерка выпускника и его соответствия высоким духовным и культурно-профессиональным запросам профессии дизайнера. Ее можно рассматривать как стержневую базу раскрытия комплекса профессиональных характеристик, социальных механизмов, условий, средств формирования и развития профессиональной культуры дизайнера.

ДУХОВНИЙ РОЗВИТОК ЯК КРИТЕРІЙ І РЕЗУЛЬТАТ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ У ВУЗІ

О.М. Максимович, О.В. Храпай, м. Івано-Франківськ, м. Київ

Час соціально-економічних і політичних перетворень, що переживає нині Україна, актуалізував низку проблем, пов'язаних із духовним життям суспільства: дефіцит милосердя та взаєморозуміння, відчуження людей один від одного, вияви байдужості й жорстокості. Чинники їх виникнення слід шукати в макросоціальних явищах і в прорахунках морального виховання. Суспільне життя переконує, що без культивування таких духовно-моральних цінностей, як добро, людяність, відповідальність, почуття власної гідності,

творча ініціатива, підприємливість, толерантність навряд чи можна розраховувати на поліпшення ситуації в нашій країні. Ці моральні феномени в період переходу до ринку, який ще не став цивілізованим, виконують функцію гармонізації особистих і суспільних інтересів.

На жаль, незважаючи на велике значення духовно-моральних цінностей в житті людей, вони ще не зайняли належного місця в системі цінностей підростаючого покоління. Нині поширюється злочинність, озлобленість, нігілістичне ставлення до принципів моралі: спостерігається крайній егоцентризм, низький рівень культури спілкування, небажання покладати на себе відповідальність, недостатня сформованість патріотизму, втрата життєвого оптимізму та інші негативні прояви.

За М.Бердяєвим, духовність – специфічна людська якість, яка характеризує мотивацію її поведінки [1]. Духовний розвиток людини є результатом і важливим аспектом соціалізації особистості. На думку Л.Іларіонової, він спрямований на: а) розкриття духовних можливостей особистості (інтелекту, пам'яті, мислення, сприйняття тощо) та формування ціннісних орієнтацій, тобто вибір людиною певних моральних, естетичних та інших духовних цінностей як ідеалів, норм, пріоритетів, які визначають її життєву позицію; б) формування і розвиток духовних потреб як основи цілісного внутрішнього психічного життя людини. Духовні потреби тут є прагненням долучитися до духовного життя, культури та головних цінностей суспільства; в) долучення до духовних цінностей, їх засвоєння та реалізація у власній життєдіяльності; г) формування системи духовних цінностей [2, с. 23–26].

Тобто духовність – це не особистісна якість чи риса характеру, а своєрідний інтелектуально-чуттєвий, емоційний стан особистості. Духовність є тоді, коли сама людина відчуває її у власному «Я» [3].

Механізм втілення духовно-моральних цінностей у індивідуальній поведінці зі студентами – майбутніми медиками – складається з наступних компонентів:

- інформативний – знання про цінності й усвідомлення їхнього значення, виходячи з моральних норм і принципів;
- мотиваційний – бажання виконувати;
- компонент поведінки – дія з дотриманням моральних норм у повсякденному житті.

Процес засвоєння духовно-моральних цінностей здійснюється як на раціональному рівні – коли норми сприймаються як необхідне, доцільне і корисне для суспільства і для самої людини – так і на особистісному – коли духовно-моральні вимоги перетворюються на життєву потребу особистості, звичку діяти відповідно до суспільних зразків. Мотивом реалізації на даному рівні виступає сама норма як єдино правильний і можливий спосіб поведінки.

Розвиток людства повинен супроводжуватися духовним розвитком, свого роду моральним відродженням, яке стає підґрунтям для розвитку людства. Г.Сковорода говорив: «Що може бути шкідливіше за людину, котра володіє знаннями найскладніших наук, але не має доброго серця?»

На першому етапі духовно-моральне виховання спрямоване на підсвідоме засвоєння найпростіших норм спілкування, вироблених народом, серед якого ми зростаємо, розвиток добрих, гуманних емоцій, здатності до співчуття іншим. Це відбувається під впливом спілкування з батьками, традицій та обрядів народу, через ЗМІ. Знання не керують поведінкою, на неї впливають переконання особистості. Тільки в єдності з емоціями і практикою, в ході якої людина впевниться в істинності своїх знань, вони стають переконаннями. На базі моральної свідомості розвивається система етичних відносин людини.

Другий етап духовно-морального виховання включає розвиток дбайливого ставлення до природи і довкілля, любові до Батьківщини, яка виявляється у справах на її користь, а не тільки у словах; чуйного ставлення до людей, що особливо важливо для майбутніх студентів-медиків, поваги до старших, турботи про молодших та слабших, гуманного ставлення до однолітків, ввічливості, чесності, відповідальності, організованості, свідомої дисциплінованості, взаємодопомоги; ощадливого ставлення до державного, приватного та колективного майна; поваги до себе як особистості, морального ставлення до науки, праці, мистецтва. Тільки прийняті як особистісні значущі, пережиті, присвоєні моральні цінності керують вчинками людини.

Третій етап духовно-морального виховання — це формування культури поведінки та спілкування. Вона розвивається шляхом переходу від навичок до вчинків, від вчинків до звичок, від звичок до характеру, стилю поведінки. Моральна поведінка базується на повазі до себе й інших людей, адекватній самооцінці і вмінні правильно, об'єктивно оцінювати умови спілкування. Вона виявляється не тільки у словах, а й у зовнішньому вигляді, інтонаціях, жестах, манерах, поставі, ході; а також у культурі побуту, праці, дозвіллі; спілкуванні в школі, на вулиці, в сім'ї тощо.

Найскладніший етап духовно-морального виховання — формування етичних мотивів поведінки, коли людина діє морально не тому, що її контролюють, а тому, що вона не може інакше, тому що моральна поведінка відповідає її переконанням. Виховання ніколи не завершується, тому важливо сформувати у школярів прагнення до постійного самовдосконалення та самовиховання, вміння самоконтролю та саморегуляції, а також адекватну самооцінку, яка помітно впливає на характер рішень, що приймаються, та на поведінку.

Поділ виховання на етапи є умовним, всі компоненти моральності формуються паралельно у взаємозв'язку.

Великий педагог В.Сухомлинський вважав, що «непорушна основа морального переконання закладається в дитинстві і ранньому отрочстві, коли добро і зло, честь і безчестя, справедливість і несправедливість доступні розумінню дитини лише за умови яскравої наочності, очевидності морального змісту того, що він бачить, робить, спостерігає». Моральне виховання розпочинається в сім'ї. Провідні якості моральності формуються передусім у дитячому віці на основі «соціального успадкування». Вирішальну роль у цьому процесі мають відігравати батьки, інші люди, які оточують дитину. І справа полягає не в проповіді цих моральних істин, а власних діях, поведінці старших, насамперед батьків [4, с. 162–163].

Важливим у формуванні духовно-моральних цінностей для майбутнього медика є його релігійність. Свого часу ще Вашингтон сказав, що «Віра, релігія і моральність – необхідні підпори усякого добробуту і ладу».

Осягаючи релігійні знання (Біблію, книги, музику, живопис, архітектуру, організацію релігійної діяльності, засоби виховного впливу) майбутні медики удосконалюють свою професійну діяльність, вчать умінню щоразу знаходити шляхи до людської душі, переконувати, ненав'язливо та делікатно «лікувати», сприяють розумінню своїми пацієнтами у моральному самоочищенні, самовдосконаленні, що буде сприяти лікуванню не тільки їхнього тіла, а й душі.

Література:

1. Бердяев Н.А. Философия свободного духа / Н.А. Бердяев. – М. : Республика, 1994. – 480 с.
2. Илларионова Л.П. Духовная культура личности / Л.П. Илларионова // Школа духовности. – 2010. – 6. – С. 23–26.
3. Богуш А.М. Духовні цінності в контексті сучасної парадигми виховання / А.М. Богуш // Виховання і культура. – 2010. - № 1. (липень-серпень) – С. 5–8.
4. Сухомлинський В.О. Вибр. тв. в 5т. / В.О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1977. – Т. 4. – 640 с.

МОРАЛЬНО-ЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ЗДІЙСНЕННЯ АНІМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІМИ СОЦІАЛЬНИМИ ПЕДАГОГАМИ В УМОВАХ АКТУАЛІЗАЦІЇ ГЛОБАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ СУЧАСНОСТІ

Н.О. Максимовська, м. Харків

Духовна криза сьогодення зумовлює пошук нових підходів до виховання підростаючого покоління. Однак виховання в традиційному

розумінні як передання системи соціального досвіду, не завжди спрацьовує, оскільки динаміка сучасного соціального буття диктує нові умови щодо виросування людини майбутнього. Існування в сучасному соціальному просторі зумовлене жорсткими законами глобалізації, інформатизації, економічних та політичних криз, екологічних негараздів, техногенних катастроф. Специфічні соціальні умови, зокрема процес глобалізації, неоднозначно відбиваються на соціальному розвитку особистості. Існує небезпека поглинання особистості всеосяжними соціальними процесами. Оскільки провідною ознакою інформаційного соціуму є його глобалізація як процес всесвітньої економічної політичної, культурної інтеграції та уніфікації, то небезпечно значення мають і глобальні проблеми. Серед всеосяжних проблем сучасності найактуальнішими є: геополітичне розшарування регіонів планети, криза світової економіки, екологічні негаразди, як наслідок – погіршення стану природного людського середовища, хвороби, міграція, тероризм, безробіття, зuboжіння тощо. Нескладно передбачити негативний соціальний результат цих проблем, вирішення яких, безумовно, залежить не тільки від політичних, економічних, правових умов. До того ж, вони є комплексними, одна зумовлює іншу, потребують співпраці вчених різних галузей. Отже, глобальні проблеми відбивають суттєві негаразди, що охоплюють економічну, енергетичну, демографічну, соціальну, екологічну й інші сфери людського існування.

Кризовий стан існування соціальних суб'єктів у сучасному світі пов'язаний з тим, що штучно створений світ відчужується від людини і тисне на неї. Це актуалізується за умов глобалізації, оскільки як глобальну проблему визначають також у першу чергу необхідність збереження людської особистості. Відтак подолання цих проблем залежить від представників людства, від того, як індивід ставиться до соціального буття, чи здатен докласти власних зусиль до подолання негараздів. Тобто, перефразуючи відоме висловлювання «подібне – подібним», на виклики глобалізації та соціальні проблеми, до яких цей процес призводить, «ліки» мають бути знайдені в соціальному просторі.

Відтак нині місце і роль людини в соціумі мають визначатися власною активністю, рівнем соціального інтересу, творчої самореалізації. Моральні ідеали, норми, почуття, гуманістичні цінності, ідеї справедливості, свободи та прав людини немовби «олюднюють» інтелектуальну культуру, долучають її до світу людини, сфери її цілей, інтересів, переживань. Одне з найважливіших умов існування та подальшого розвитку людства – гуманістична спрямованість процесів глобалізації – передбачає досягнення гармонії у взаємовідносинах інтелектуальної та духовної культури.

Людині конче необхідно робити власний вибір, знаходити нестандартні шляхи вирішення проблемних ситуацій зважаючи при цьому на морально-етичне підґрунтя власних вчинків. Тобто для збереження

традиційних цінностей необхідні новітні шляхи їх досягнення. На нашу думку, одним з таких шляхів є анімаційна діяльність, яка є засобом одухотворення особистості, надихання на соціально-позитивне буття, укріплення духовних цінностей.

Оскільки анімаційна діяльність – це сукупність соціально значущих дій особистості, спрямованих на інтенсивну усвідомлену її взаємодію з середовищем, що оточує, та засвоєння соціокультурних цінностей у процесі задоволення релаксаційно-відновлювальних, культурно-освітніх та культурно-творчих потреб та інтересів, то провідним принципом анімаційної діяльності є пряма участь особистості в процесі її реалізації. Серед напрямів соціально-педагогічної анімації є такі, які в змозі дійсно вплинути на вдосконалення соціального буття через цінності: розвиток громадянської активності в соціальному середовищі; налагодження ефективної комунікації на різних рівнях соціального простору; налагодження міжгрупових, та міжнаціональних гармонійних стосунків; підвищення рівня виховного потенціалу родини; поліпшення міжпоколінних стосунків в сім'ї та соціумі; соціально-педагогічна підтримка людей з особливими потребами; підвищення адаптаційного потенціалу соціальних суб'єктів різного віку в нових умовах середовища; ефективна соціальна інтеграція у середовище соціальних суб'єктів; профілактика соціальних відхилень різних верств населення; підвищення соціально-виховного потенціалу освітніх, громадських, культурних закладів та організацій.

Зважаючи на вказані завдання, особливу увагу привертає морально-етична позиція фахівця, який організує таку діяльність. Мораль як форма свідомості, являє собою сукупність правил, принципів, норм поведінки, що усвідомлюються особистістю та є підґрунтям діяльності, зокрема професійної. Моральність майбутніх соціальних педагогів – якість, яка зумовлює реалізацію моралі у реальній поведінці, стосунках між людьми, організації соціально-педагогічної діяльності. З огляду на це, етика, що з часів Аристотеля трактується як вчення про мораль, уможливорює формулювання норм етичної поведінки фахівця, зокрема під час анімаційної діяльності. Зважаючи на сутність останньої, її гуманістичну спрямованість, зауважимо, що від морально-етичного ставлення до професії, особливо для майбутніх аніматорів, залежить результат її здійснення та суспільний імідж. Оскільки співчуття – основа моралі, а мораль – феномен, що відбивається й реалізується у поведінці людини, то викликають увагу умови актуалізації саме морально-етичного унормування професійної діяльності.

На нашу думку, необхідність етичної регламентації професійної поведінки соціального педагога під час реалізації анімаційної діяльності зумовлена: безпосереднім контактом з людьми у неформальному спілкуванні; необхідністю швидко реагувати на ситуацію в умовах прямої участі соціальних суб'єктів у процесі здійснення анімаційної діяльності;

постійним підтриманням високого емоційного рівня (принцип активного ентузіазму); реалізацією емпатії у будь-якому випадку професійного спілкування; сприянням творчості, яке не може бути нав'язливим; потребою толерантності як умовою реалізації анімаційної діяльності.

Отже, в сучасних нестабільних соціальних умовах актуалізується морально-етичне підґрунтя професійної діяльності соціальних педагогів, зокрема під час реалізації анімаційної діяльності, що має духовний потенціал й активний характер. Особливої уваги потребує проблема ціннісного існування особистості під час актуалізації глобальних проблем сучасності, коли формування духовності особистості – один із шляхів подолання всеосяжної кризи гуманності.

РОЛЬ ПОМОЩНИКА ВРАЧА В ПРОФИЛАКТИЧЕСКОЙ НАПРАВЛЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ЗДОРОВОГО ОБРАЗА ЖИЗНИ

Т.В. Матвейчик, г. Минск

«Способность влиять на здоровье и заболеваемость является важной составляющей заботы о человеке, имеющая принципиальное значение для поддержания значимости профессии» (Сью Томас Хегивари, журнал Nursing Schalarship).

Первичная медицинская помощь (ПМП) является основным видом помощи, предоставляемой с помощью научно-обоснованных, экономически и социально приемлемых методов и технологий. «С учетом глобального аспекта в распространении заболеваний здравоохранения главными приоритетами медицины должны быть предупреждение заболеваемости и оказание помощи людям, страдающим хроническими болезнями». Акцент на ПМП, осуществляемый в настоящее время, соответствует Концепции реализации государственной политики формирования здорового образа жизни (ФЗОЖ) населения Республики Беларусь на период до 2020 года, резолюции из Мюнхенской Декларации, в которой отмечено: «Мы уверены, что роль медсестер и акушерок в охране здоровья общества возрастает с каждым днем, а также, что они являются связующим звеном между медицинским уходом, правами человека и меняющимися потребностями общества, обеспечивая квалифицированную, доступную, непредвзятую и внимательную заботу о здоровье людей» (WHO 2001, Европа, 501909).

В соответствии с этими документами и другими комплексными планами по борьбе против различных зависимостей следует учитывать, что нужно создание в обществе условий, способствующих оптимальному использованию знаний медицинских работников по формированию осознанного отношения населения к профилактике заболеваний. Статистика

здоровья, представленная Всемирной организацией здравоохранения (ВОЗ), состоит в том, что 1 доллар как условная единица измерения, вложенный в профилактику, позволяет сохранить 20 у.е., которые впоследствии люди будут тратить на лечение.

Для того, чтобы медицинская помощь населению стала качественно лучше, а также в согласно политики ВОЗ «Здоровье – 21» необходимо расширить спектр функций и обязанностей помощника врача и медицинской сестры, что согласуется с новыми медицинскими технологиями по уходу, растущими ожиданиями населения, а также в русле традиций православного христианина в оказании благодеяния и благотворительности.

Большинство стран мира столкнулись с проблемой удорожания медицинской помощи, поэтому раньше Беларуси предприняли меры по сдерживанию роста расходов, оптимизации сети медицинских организаций, прежде всего – ее амбулаторно-поликлинического звена. Активная роль в профилактических технологиях этих организаций станет принадлежать помощнику врача, что является одним из Направлений стратегического развития здравоохранения Республики Беларусь на 2011-2015 годы.

Накопление хронической патологии, рост продолжительности жизни населения повлекло повышенное внимание к организации предупредительной работы помощников врача с пациентами с хроническими заболеваниями. Ресурсы сопротивляемости хроническим заболеваниям включают такие факторы, как физический, биохимический, материальный, семейные обычаи, знания, чувство единства, выносливость. У пациентов с хроническими заболеваниями выносливость влияет на использование социально-психологических ресурсов, что помогает справиться с непредсказуемостью течения болезни. В связи с этим помощники врача и иные специалисты с медицинским образованием должны владеть приемами диагностики осознанного поведенческого бессилия. Они включают в себя категории мысленных знаний, эмоциональный устный ответ, принятие участия в ежедневных занятиях с заинтересованностью. Состояние лиц, на которых обращено внимание медицинских работников, прививающих навыки здорового поведения, помощники врача определяют с помощью *шкалы*: 1 – пациент никогда не проявляет такого поведения; 2 – пациент иногда проявляет такое поведение; 3 – пациент часто проявляет такое поведение; 4 – пациент всегда проявляет такое поведение.

Данную шкалу можно применять к людям любых возрастов. Согласно технологии сестринского процесса, именно помощники врача и медицинские сестры являются резервом по раннему выявлению и организации лечебно-профилактической и реабилитационной помощи, однако недостаточное число обученных кадров сказывается на низких объемах предупредительной деятельности по ФЗОЖ, в связи с чем, предложениями по развитию таковой могут стать следующие:

- В рамках института помощника врача постепенный переход к развитию сестринской педагогики становится способом интеграции с общеевропейскими нормами медицинской помощи;

- Совершенствование взаимодействия духовенства, социальных работников, лиц с активной жизненной позицией, помощников врача, сестер и других специалистов через общие программы социальных, медицинских и общественных организаций будет способствовать расширению спектра лиц, ориентированных на обучение основам комплексного отношения к физическому здоровью как триединой сущности человека, в единстве с его духовными и душевными потребностями;

- Недостаточный объем сестринской педагогики в обучающих программах повышения квалификации системы дополнительного образования взрослых имеет серьезные организационно-экономические причины, устранение которых приведет в обозримом будущем к повышению качества жизни обученных людей в «Школах пациентов» с различными заболеваниями на базе как традиционно медицинских центров, так и центров духовной жизни православного христианина – Церкви;

- Гериатрический реабилитационный центр или центр дневного пребывания могли бы стать ядром профилактической деятельности по ФЗОЖ и реабилитации избранным группам пациентов, стратегией обучения социально уязвимого населения предупреждению осложнений в состоянии здоровья.

«...милосердие есть выражение любви, оно одно ходатайствует пред Богом и просит у него милости для благодетеля. Богу бывает любезнее не тот человек, который упражняется только в молитве, но тот, кто приобрел в своем сердце и милосердие, потому что молитва без милостыни – как глас вопиющего в пустыне, или дерево без плодов», – так писал свт. Тихон Задонский.

Одну из главных ролей в традиционной духовной потребности православного христианина должны занять помощники врача, семейные медицинские сестры совместно с прихожанами великой матери-Церкви и другими общественными, духовно-просветительными и благотворительными организациями.

ДО ПИТАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ ВІТЧИЗНЯНОГО БЛАГОДІЙНИЦТВА (XIX – ПОЧ. XX СТ.)

В.О. Маштакова, м. Харків

Традиції служіння ближньому панували на нашій землі з давніх давен і лише на початку XX сторіччя вони були примусово знищені.

Аналіз праць істориків, зокрема й істориків педагогіки дозволив дійти висновків щодо актуальності дослідження історії благодійницької діяльності в Україні, зокрема на Слобожанщині в XIX – початку XX ст. Виявлено, що досліджувана проблема не є породженням сьогодення. Виникнувши в далекі часи, вона привертала увагу педагогів, громадських діячів, які прагнули винайти засоби для поліпшення соціального буття особистості, до повноцінного існування в соціумі і розвитку самого соціуму. Загалом найбільша кількість досліджень присвячена аналізу милосердя, благодійності, філантропії як культурно-історичних передумов соціально-виховної роботи, серед яких багато історичних, педагогічних досліджень. У історичних джерелах дореволюційного періоду висвітлювалися як загальні ознаки благодійності, так і окремі її напрями, види, форми, акцентувалася увага на непродуктивності державної опіки, пріоритетним вважався розвиток громадського і приватного піклування; зокрема значна увага приділялася становленню і функціонуванню мережі інституцій громадської, церковної, земської благодійності, приказів громадської опіки в Україні переважно на рівні регіону та в роки Першої світової війни.

Так, С. Гогель у своїх працях «Объединение и взаимодействие частной и общественной благотворительности», наголошував на особливому значенні ініціативи прогресивної громадськості в процесі вдосконалення суспільного життя через благодійницьку діяльність, пропонував створення об'єднуючого координуючого центру в справах благодійництва, але не на державному рівні, а за ініціативою громадськості. На визначальній ролі громадськості в справі опікування наголошував В. Дерюжинський у праці «Заметки об общественном призрении». Генезу різних форм благодійності, зміст та її завдання в XIX ст. проаналізував В. Френкель у статті «Задачи благотворительности в России», зокрема наголошено на визначальній ролі громадськості в справі опіки нужденних верств населення на благодійних засадах. Є. Максимов у працях «Очерк земской деятельности в области общественного призрения», «Историко-статистический очерк благотворительности и общественного призрения в России», «Общественная помощь нуждающимся в историческом развитии ее в России» аналізував зміст та форми благодійницької діяльності органів самоврядування, роль громадськості в справі опікування. Аналізові змісту, форм діяльності просвітніх та благодійних товариств Харкова присвячені окремі глави монографії Д. Багалія та Д. Мілера «История города Харькова за 250 лет его существования» (відповідно Глава 20. Просвітні заклади – позашкільна освіта; статистика грамотності; Глава 26. Громадська благодійність). Статистично-описові матеріали дореволюційного періоду забезпечили розкриття динаміки благодійних товариств, закладів освіти та соціального захисту у досліджуваний період, визначення місця та ролі громадських, державних та

приватних закладів у системі соціального виховання, допомоги та захисту на Слобідській Україні в XIX – початку XX ст.

У періодичних виданнях дореволюційного періоду – журналах: «Вісник благодійництва», «Вісник виховання», «Трудова допомога», «Тюремний вісник», «Московський телеграф», «Вісник Європи», «Вітчизняні записки»; часописах – «Харківські губернські відомості», «Південний край», «Сумський вісник» подавалася інформація з усіх питань громадської діяльності на благодійних засадах. Водночас виходили друком численні брошури, в яких узагальнювалися матеріали, що стосувалися різних аспектів діяльності прогресивної громадськості в справі опіки та просвіти нужденного населення.

У радянський період практично відсутні спеціальні публікації з цієї проблематики.

У пострадянський період зі зміцненням демократичних тенденцій у суспільстві серед науковців відродився інтерес до історії благодійності як позитивного фактора процесу вдосконалення суспільства. Сучасні дослідники приділяють значну увагу соціально-виховному значенню благодійності як явищу суспільного життя, державній політиці з цього питання в різні періоди вітчизняного минулого, прояву благодійності в її історичному розвитку, місцю і ролі останньої у вирішенні соціальних та культурно-освітніх проблем суспільства, ідейно-моральному підґрунті такої діяльності, поширенню її в середовищі підприємців та інших соціальних груп населення. Науковці розглядають добродійну діяльність як один із механізмів практичної взаємодії суспільства і держави, що характеризується своєрідними організаційними формами, соціальними пріоритетами й особистими устремліннями благодійників, соціально-значимими результатами.

Так, Н. Сейко в монографії «Добродійність у сфері освіти України (XIX – поч. XX ст. Київський учбовий округ)» розкриває основні етапи та рівні розвитку добродійності у сфері освіти на території округу. Автор проаналізував види добродійності на користь вищих, середніх та початкових навчальних закладів, особливості державної, громадської та приватної добродійності в справі освіти. Ретроспективний аналіз благодійності в Україні у XIX – на початку XX ст. здійснив О. Донік. Становлення та діяльність органів державної опіки і громадської благодійності на Лівобережній Україні у XVIII – початку XX ст. висвітлено в дисертації С. Поляруш. Розвиткові громадського виховання національних та релігійних меншин України присвячено публікацію Ф. Ступака «Добродійні громади за національною і віросповідною ознакою XIX – поч. XX (м. Київ і Волинська губернія)». Багато дослідників (О. Донік, Т. Скибицька, І. Шудрик та ін.) зверталися до персоналій в історії – діяльності окремих відомих добродійців – родини цукрозаводчиків Терещенків, Харитоненків, катеринославського підприємця О. Поля, одеського купця Г. Маразлі та ін.

Отже, аналіз історіографії проблеми зумовив визначення трьох періодів дослідження історії вітчизняного благодійництва (XIX – поч. XX ст.): дореволюційного, радянського і пострадянського.

«НЕЧУВСТВИЕ И ОКАМЕНЕНИЕ СЕРДЦА КАК СМЕРТЬ ДУШИ...»

А.В. Меньшенина, Т.В. Филипповская, г. Екатеринбург

Эти слова архимандрита Клеопы (Илии) [4] невольно приходят на ум, когда пытаешься осмыслить стойкость актуального феномена сожительства, «парности» взамен официальных брачных отношений, выступающей альтернативой семье и активно осваиваемой некоторыми студентами в практиках повседневности в период обучения в вузе.

Одним из авторов публикации в марте 2012 г. был проведен опрос 245 респондентов в возрасте от 18 до 30 лет через социальную сеть «В Контакте». Участники давали ответ на вопрос об их отношении к сожительству. Согласно полученным данным, большинство из согласившаяся выступить в роли респондентов относится к сожительству «нейтрально» (44% мужчин и 65% женщин). Характеристикой «нейтральности» являлась ее зависимость от осмысления причин, побуждающих к сожительству, сущности взаимоотношений акторов, их мировоззрения, срока общения и т.д. 43% мужчин и 24% женщин считают сожительство нормой. Резко отрицательно, не принимая такой формы взаимоотношений, к сожительству отнеслись 13% мужчин и 11% женщин. Можно предположить, что те, кто «нейтрален», пока просто не определились в своих убеждениях и склонны будут их поменять. Те, кто сегодня резко отрицательно воспринимает сожительство, уже готовы взять на себя ответственность за судьбу близких, испытывают потребность в уверенности в своём выборе и готовность за него отвечать. Другой вопрос заключается в том, сколько раз в жизни люди готовы это делать.

Десять лет отделяют нас от времени проведения другого опроса – в Твери и Тверской области [2]. Тогда сожительство как допустимую форму совместного проживания рассматривали 81,2% мужчин и 76,9% женщин из числа респондентов в возрасте от 18 до 24 лет. Из них допускали вероятность сожительства для себя лично 63,8% мужчин и 72,3% женщин соответственно. В то же время каждый пятый мужчина не определился с ответом.

Среди респондентов – условных «родителей» – в возрасте от 40 до 55 лет позитивно воспринимали сожительство 57,4% мужчин и 75,4% женщин, но для себя лично приемлемой подобную форму отношений сочли только около половины опрошенных. В более старшей группе из числа

представителей в возрасте от 55 до 70 лет положительных ответов было зафиксировано еще меньше – у 31,6% мужчин и 38,7% женщин. Авторы исследования сделали обоснованный вывод о том, что доля отрицательных ответов на вопрос о допустимости сожительства увеличивалась от поколения к поколению у представителей обоих полов.

Мы видим очевидное изменение уровня «общественной толерантности» к представленному нами феномену. В то же время у мужчин явно прослеживается отношение к сожительству как форме «безответственного» гедонизма. Одновременно у представителей более старшего поколения стремление молодежи к добрачным отношениям рассматривается как практика проверки чувств и попытки «жить по-взрослому».

Исследователи отмечают, что отношения сожительства имеют как сходства с браком (совместное проживание, разделение ресурсов, исключительность отношений, наличие детей), так и отличия (неопределенность статуса, отсутствие регламентации взаимоотношений), что определяет наличие общих и специфических проблем [3]. Однако сожительство (или, как часто неверно определяют, – «гражданский брак») остается одной из ведущих альтернативных семейных форм. В связи с этим можно и нужно спорить с автором одной из диссертационных работ, утверждающим, что «в современной ситуации глобальных социокультурных изменений семья стремительно теряет свое институциональное значение, традиционные ценности и отношения в семейно-брачной сфере оказываются невостребованными обществом. Полученные данные подтверждают тот факт, что в последние годы все острее просматриваются изменения в половой морали общества. Дезорганизация и нестабильность социального института семьи связана с ростом процента нерегистрируемых браков и достаточно лояльного к нему отношения. Причем если раньше «гражданские браки» были в основном прерогативой молодежи, то в настоящее время такие тенденции стали близки и старшему поколению» [5].

Узкие рамки статьи не позволяют настолько глубоко, как того требует исследуемый вопрос, провести заочную дискуссию с А.В. Ковалевой. Отметим пока следующее: жить в глубоко информатизированном обществе и не видеть пропаганды «свободы» в отношениях между мужчинами и женщинами невозможно. Одновременно усиливается востребованность противостояния подобной пропаганде. Огромное значение здесь может иметь не только семейная политика, но и та идеология, которая представляется в религиозных изданиях. Однако иногда в них глубокий, серьезный разговор о перспективе осваивания поведенческой практики «нечувствия и окаменения сердца, как смерти души» заменяется общими фразами, не создающими тот положительный эффект, который востребован обществом. Например, тонкие рассуждения Д. Алеку [1] как бы противостоят общим фразам С. Мазаева [6]. Только профессионально исследующий

тексты специалист не сможет не остановить внимания на значимых словах последнего автора: «...одной рукой обнимаются торговцы. Гражданский брак, как и гражданская вера, – не любовь, а сделка. То есть явление базарное, а не церковное. Там даже в лучшем случае действуют принципы разумного эгоизма, которыми невозможно оправдать евангельскую максиму: „Просящему у тебя дай, и от хотящего занять у тебя не отвращайся“». В актуальной образовательной среде, которую в дополнение к перманентной модернизации разрушают СМИ, иницируя фрагментарное, нерелексивное, «разорванное» мышление потребителей визуальных услуг, положительный эффект могут принести только ясность, краткость и основательность предлагаемой к размышлению информации. Видимо, повышается актуальность задачи совместной и хорошо осмысленной деятельности образования и церкви в поддержку процесса, который, как мы показали, уже идет: восстановления роли семьи, значимости не только реально гражданского – зарегистрированного, – но и церковного брака.

Обратим внимание на еще один аспект – разница в ответах мужчин и женщин, оценивающих сожительство. Мы видим, что у женщин есть все основания для неприятия сожительства, но данные опросов свидетельствуют об обратном. Следовательно, женщина – заложник ситуации, она приняла навязанное извне мнение и на современном этапе выдает его как бы за своё собственное. На самом деле, большинство (96%) респонденток мечтает о крепкой семье и красивой свадьбе. Однако сегодня нет достоверных исследований о причинах представленного противоречия. С одной стороны, в связи с декларацией всеобщего равенства женщина переняла некоторые позиции и убеждения мужчин и адаптировала их для себя. С другой стороны, ей не всегда хватает твердости для самосохранения и как личности, и как будущей жены и матери. Игра в семью для женщины оказывается более значимой, чем формально созданная семья. Можно предположить, что сожительство как бы внушает ей надежду на ближайшую перспективу легитимизации уже возникших отношений. Отсюда идет некоторая лояльность женских оценок. Тогда именно религиозный контекст мог бы стать той опорой, которая многим будущим хранительницам семейного очага так необходима на этапе выбора. Не исключено, что этот процесс может ускориться, если каждая православная прихожанка сможет открыть любой молитвослов и увидеть в нем больше текстов и для женщины, и от лица женщины. Пока же большинство молитв и канонов – от лица мужчин. Женщинам просто приходится «по ходу перестраивать» смыслы в соответствии со своим полом. И речь здесь не о проблеме равенства мужчины и женщины – это светский аспект. Речь идет о другом: о поддержке женщины как помощницы и опоры в создании крепкой семьи и о развитии ее морально-этических качеств на всех ступенях образования и, особенно, в вузе.

Литература:

1. Алеку Д. Скрытые последствия добрачного сожителства / Дана Алеку // Интернет-журнал Сретенского монастыря. [Электронный ресурс]. – Режим обращения : URL : <http://www.pravoslavie.ru/jurnal/50005.htm>. (дата публикации 22.11.2011).
2. Богданова Л.П. Гражданский брак в современной демографической ситуации / Л.П. Богданова, А.С. Щукина // Социологические исследования. – 2003. – №7.
3. Егорова Н.Ю. Институциализация отношений сожителства : Дис. ... канд. социол. наук : 22.00.04 / Н.Ю. Егорова. – Н. Новгород, 2004. – 141 с.
4. Клеопа (Илие), архимандрит. Ступени греха / Архимандрит Клеопа (Илие). [Электронный ресурс]. – Режим обращения : URL : <http://www.pravoslavie.ru/put/48915.htm>. (дата публикации 29.09.2011).
5. Ковалева А.В. Трансформация понятия «гражданский брак» как проявление кризиса семейно-брачных отношений : Дис. ... канд. социол. наук : 22.00.04 / А.В. Ковалева. – Хабаровск, 2009. – 185 с.
6. Мазаев С. Гражданский брак // Интернет-журнал Сретенского монастыря. [Электронный ресурс]. – Режим обращения : URL : <http://www.pravoslavie.ru/jurnal/52319.htm> (дата публикации 12.03.2012).

**ОСНОВНІ АСПЕКТИ ВИХОВАННЯ ДІВЧАТ-ПІДЛІТКІВ
У СУЧАСНІЙ РОДИНІ**

В.В. Мерінов, м. Харків

Виховання дітей будь-якої статі в сучасних умовах передбачає цілеспрямоване формування в підростаючого покоління високих моральних якостей. Успішне вирішення цього завдання вимагає сьогодні єдності дій педагогічної теорії, усіх виховних, як світських, так і духовних інститутів, спрямованих на формування моральної свідомості, моральних почуттів і поведінки молодого покоління, адже відомо, що основне в Біблії – моральний смисл, моральна основа життя суспільства, духовне виховання людини. А прогресивні традиції педагогіки сімейного виховання мають усі підстави бути впливовим засобом виховання дітей у сучасних умовах, адже саме сім'я як первинна ланка сучасного суспільства закладає фундамент, основу особистості, формує риси характеру людини. Ще Дж. Вашингтон говорив, що віра, релігія і моральність – це необхідні підпори всякого добробуту й ладу... розум і досвід показують нам, що моральність без віри не може існувати. Усі ці фактори є особливо актуальними у вихованні дівчат.

Відомо, що дитина зазвичай у віці 1–2 роки вже знає свою стать, у 3–4 роки вже вміє розрізняти за зовнішніми ознаками, зокрема за одягом, стать оточуючих, у 6–7 років між хлопчиками й дівчатками починається диференціація в ігровій діяльності та виборі партнерів.

Труднощі у вихованні дівчат, зафіксовані педагогами, стосуються передусім підліткового віку. Саме в цьому віці в дівчат, як і у всіх підлітків, з'являється прагнення бути й вважатися дорослими. У цей період виникає нове уявлення про себе як людину, що залишає дитинство, але ще не стала зовсім дорослою. Через це формується нова життєва позиція, відбуваються переорієнтація й переоцінка моральних норм і цінностей відповідно до норм життя дорослих. У цих умовах саме довіра батьків до дівчини-підлітка, стимулювання почуття самостійності, розуміння її зацікавлень, повага до особистості, уміння допомогти їй знайти своє місце поряд з дорослими – беззаперечні умови правильного виховання. Ігнорування цих елементарних вимог, будь-яка спроба зберегти попередні стосунки з дівчиною-підлітком як з дитиною обов'язково викличе конфлікт з дорослими.

Педагогічний досвід свідчить, що процес дорослішання безпосередньо пов'язаний з трудовою діяльністю дівчат. Побутова праця в сім'ї, залучення дівчат до рукоділля, кулінарної справи, догляду за молодшими братами й сестрами не лише допомагають їм здобувати необхідні трудові навички, але й сприяють свідомому дорослішанню. Однак треба всіляко оберегати дівчат від легкого способу досягнення дорослості – прагнення підігнати свій зовнішній вигляд під зразок дорослих жінок, приділення зайвої уваги власній зовнішності. Зразком наслідування для дівчат повинна бути мати, її духовне й моральне обличчя, трудовий шлях і громадська діяльність. Матері доцільно брати доньку як свою постійну помічницю у всі господарсько-побутові справи, залучати її до піклування про родину та молодших дітей, адже ще С.Т. Шацький зазначав: «Крім праці фізичної, майже всі діти, старші від шести років, займаються й працею педагогічною...» [1].

Виховання жіночості – одне з найважливіших завдань морально-естетичного виховання дівчат, яке висувається на перший план. Громадська думка з цього приводу дійшла висновку, що до поняття жіночості слід включати не лише такі якості, як духовність, доброта, привітність, здатність зрозуміти іншу людину, ніжність, щирість, сором'язливість, скромність, життєрадісність, а й високу мораль, інтелігентність, почуття власної гідності, гордість, вірність, чуйність, привабливість, уміння бути господинею тощо. Під цим поняттям слід розуміти специфічні жіночі риси, властивості, якості, які згідно з принципом взаємного доповнення протиставляються чоловічості (не плутати з мужністю). Незалежно від епохи жіночість завжди буде передбачати чутливість емоційного сприйняття, пластичність жіночої натури, специфічну привабливість для осіб чоловічої статі, що завжди буде

високо цінуватися в жінці якості матері. У моральному вихованні провідне місце посідає виховання скромності, що особливо важливо у вихованні дівчат-підлітків.

В інтересах майбутніх поколінь головним у вихованні жіночості вважається виховання хорошої матері: ласкавої, турботливої, розумної. Куріння вагітної жінки розглядається не тільки як не жіночий, але глибоко аморальний вчинок. Виховуючи дівчат, слід застосовувати індивідуальний підхід до виховання. І хоч обидві статі психологічно рівноцінні, усе ж таки передбачається своєрідність характеру дівчат, їх мислення, ступеня реакції на певні життєві ситуації та явища. Тому перевиховати «важку» дівчину буде набагато складніше, ніж хлопця-підлітка того ж віку.

Дівчата є більш емоційними, самолюбивими, ближче до серця сприймають і похвалу, і образу. У разі образи дівчата більш схильні до скарг і апелювання до дорослих. За однакової активності дівчата, як правило, є більш сумлінними виконавцями, ніж хлопці; вони менш рішучі, але більш старанні, терплячі, охайні, добросовісні, вразливі, швидше звикають до виконання постійних трудових обов'язків у родині. За своєю природою дівчата більш схильні до опікунської діяльності, вони більше тяжіють до піклування про молодших братів і сестер, а також більш легко пристосовуються до змін у житті.

У дівчат спостерігається підвищена зацікавленість власною зовнішністю, вони зовсім не байдужі до її оцінки оточуючими. Потреба подобатися як усім, так і конкретній особі, гарно виглядати в дівчат виражена значно більше, але вона має підпорядковуватися нормам моралі й етики. Треба всіляко застерігати дівчат від проявів моветону («дурного» тону) в одязі, адже він був і буде завжди, як зазначає відомий харківський дизайнер Костянтин Пономарьов.

Дівчата сором'язливі, що є проявом специфічної жіночої поведінкової реакції й сприйняття оточуючого. Природна сором'язливість у дівчат, якщо вона не переходить у жеманність, є цілком нормальним явищем, адже дівчата більш чутливі до міжособистісних стосунків і звертають більшу увагу на особистий бік подій.

Під час виховання дівчат у сім'ї батьки повинні враховувати їх прагнення до опікунської діяльності, брати до уваги їх точність, охайність, старанність у виконанні побутових трудових обов'язків, ураховуючи вразливість і нерішучість, оберегати їх від можливих нервових потрясінь і стимулювати їхню активність у трудовій, навчальній і громадській діяльності, виховувати почуття поваги до збереження свого духовного здоров'я, залучаючи до вивчення духовної літератури [2]. Важливо також виховати в дівчини свідоме товариське ставлення до однолітків чоловічої статі, не забуваючи при цьому про почуття дівочої честі, гідності, а

відповідно в хлопців – почуття чоловічої стриманості, чуйності, поваги до дівчини – майбутньої жінки.

Батьки повинні уникати типових помилок, до яких належать такі: заборона звичайного дитячого чи юнацького товаришування з хлопцями; осуд будь-якого прагнення одягатися модно й стильно, якщо навіть ідеться про цілком припустимі форми одягу, які відповідають віку; прояв недовіри без очевидних і аргументованих підстав; дріб'язкова опіка, позбавлення можливості проявити самостійність у процесі вирішення тих чи інших питань, особливо пов'язаних з майбутнім фахом і практичною діяльністю. У деяких сім'ях дівчат стримують через будь-який привід, створюючи «смысловий бар'єр», коли між батьками й дітьми виникають взаємний дисонанс і негативні стосунки. А.С. Макаренко таке «постійне зудіння» батьків називав «авторитетом резонерства», який тільки дратує дітей, а у виховному аспекті ці нескінченні повчання «вивірюються з їхньої свідомості».

У цій розвідці ми намагалися з позиції наукової педагогіки прокоментувати найбільш важливі аспекти виховання дівчат у сім'ї в сучасних умовах з тим, щоб усі прогресивні початки педагогічної мудрості більш успішно використовувати в практиці сімейного виховання й тим самим сприяти всебічному розвитку особистості дівчини як майбутньої жінки.

Література:

1. Шацкий С.Т. Избранные педагогические произведения С.Т. Шацкого. – М., 1961. – С. 326.
2. Бог говорить до своїх дітей. Біблійні тексти. – Вид. «Свічадо», 2009. – 112 с.

ДО ПИТАННЯ ЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ РЕДАКТОРІВ ДИТЯЧИХ ВИДАНЬ

Н.М. Миколаєнко, м. Житомир

Триває етап розвитку людства, спричинений черговою хвилею науково-технічної революції, розвитком нових інформаційних та телекомунікаційних технологій, що кардинально змінили спосіб життя людини, виробничі відносини й методи управління, систему ціннісних орієнтацій, стилі життєдіяльності та світосприйняття людей. Особливої актуальності набуває процес формування особистості з незалежним критичним мисленням, здатної самостійно приймати відповідальні рішення, готової жити у відкритому загальноцивілізаційному культурному просторі. З огляду на це, завдання підготовки редакторів дитячих видань не обмежується трансляцією

необхідних знань, умінь, навичок, а полягає, перш за все, у формуванні етичної культури та гуманного розвитку редакторів у фаховій підготовці.

Окреслена проблема визначена у полі наукового пошуку сучасних дослідників, які вивчали різнобічні аспекти функціонування видань для дітей: М. Алексєєва, В. Богданова, В. Дзяевич, А. Капралова, Г. Литвинова, Ю. Стадницька, Н. Сидоренко, А. Токарська, В. Шевельова та інші. Нині головне – довести важливість етичного аспекту у фаховій підготовці редакторів дитячих видань.

За ступенем розвитку видань для дітей визначають рівень розвитку суспільства. Дитячі освітні видання – відображають еволюцію суспільства, ключові етапи цивілізаційної культури, функціонування освіти. Сучасна дитина не повинна залишатися осторонь від суспільних подій, освітньо-культурного розвитку. У цьому контексті значення набуває формування професійної, зокрема етичної, культури майбутніх редакторів дитячих видань.

Одним із завдань етичної підготовки редакторів є формування практичних навичок на основі розуміння та усвідомлення ролі дитячих видань:

- морально-етичного контексту дії, тобто аналізу цінностей, які складають головні умови фахової підготовки;
- мотивів дії, тобто відстоювання вищого рівня усвідомлення цілей і намірів, на підставі яких редактор може розробляти концепцію дитячого видання;
- характеру дії, тобто допомоги в аналізі морально-етичного змісту дії;
- наслідків, які може мати дія на різні вікові групи дитячих видань, тобто аналізу наслідків різних способів дії для всіх залучених сторін як на короткотерміновій, так і на довготерміновій підставі [3:72].

Зауважимо, що між етичними знаннями і моральними вчинками, за образним висловом А. Макаренка, «є канавка», яку необхідно заповнити морально-етичним досвідом. Для цього надзвичайно важливо майбутніх редакторів навчити зразків, різних способів етичної поведінки, ставлячи їх у ситуації практичного виконання справжніх моральних учинків, що дозволить накопичити необхідний досвід, сприятиме їх професійному становленню.

В умовах сучасності формування професійної культури редактора є дуже актуальним і водночас складним. Для досягнення позитивного результату у цьому питанні необхідно розробити на державному рівні концепцію формування професійної культури працівників видавничої справи; створити модель їх діяльності на таких принципах:

- принцип історизму в розгляді соціально-економічних подій;
- принцип толерантності;
- принцип етичності;
- принцип системності, який полягає у взаємозв'язку об'єктивних та суб'єктивних чинників;

– принцип прогнозування, який полягає в розробці та аналізі подій, явищ, процесів.

Надзвичайно цінною у даному контексті є думка І. Зязюніна, що кінцевим підсумком освіти є внутрішній стан людини на рівні потреби пізнавати нове, здобувати знання, виробляти матеріальні й духовні цінності, допомагати ближньому, бути добро творцем у фаховій діяльності. Вищий підсумок освіти – духовний стан нації, зростання національної самосвідомості [2:15].

Література:

1. Афонін О. Українська книга в контексті світового книговидання / О. Афонін, М. Сенченко. – К. : Кн. палата України імені Івана Федорова. – 2009. – 278 с.
2. Зязюнін І. Концептуальні засади теорії освіти в Україні / І. Зязюнін // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2000. – № 1. – С. 12–16.
3. Іщук С. Етика соціальної роботи : принципи і стандарти / С. Іщук // Соціальна політика і соціальна робота. – 1998. – № 4. – С. 67–75.

ПРАВОСЛАВНИЙ СВІТОГЛЯД ЯК ДІЄВИЙ ЗАСІБ ЗАХИСТУ ВІД ІНФОРМАЦІЙНО-МАНІПУЛЯТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

О.Г. Найдьонов, м. Херсон

Маніпулювання є замаскованим впливом на іншу людину з метою домогтися від неї бажаних, односторонніх і корисливих для маніпулятора цілей. Маніпулювання є протилежністю співробітництву людей в якому всі сторони взаємодії отримують позитивний добродійний сприятливий для всіх результат.

Під дією інформаційних маніпуляцій людина-жертва не може вчасно зрозуміти справжній сенс слів і дій маніпулятора, їх спрямованість проти її власних інтересів і протистояти їм. При прямому фізичному чи словесному нападі, людина-жертва розуміє, що їй можуть нанести шкоду і всіма можливими способами намагається захистити себе. При інформаційних маніпуляціях людина може зрозуміти занадто пізно, а часом і зовсім не розуміє, що була безсоромно використана зловмисником.

Маніпулятор намагається ввести жертву в оману своїми словами, які мають завжди подвійний сенс: перший, зовнішній сенс, є привабливим, часто логічно не суперечливим і другий, прихований, таємний, підступний сенс, що є інколи згубним для духовної (божественної) суті людини. Інформаційний маніпулятор розглядає інших людей як засіб для досягнення

власних цілей або отримання особистої вигоди. Він намагається, спираючись на мотиви, інтереси індивіда, створити ситуацію, у якій об'єкт маніпулювання змушений вести себе вигідним для маніпулятора чином, не маючи вибору або не усвідомлюючи його.

Маніпулятивні технології використовують із метою таємного духовного, психологічного, політичного, комерційного і навіть фізичного примусу. По суті маніпуляція – це насильство, але ще небезпечніше, ніж звичайне, оскільки впливає на підсвідомість, викривляє наше сприйняття реальності, робить інструментом задоволення чужих потреб, нівелює нашу індивідуальність.

Інформаційним маніпулюванням займаються, зокрема, неорелігії. Вони використовують методи маніпулювання мовою. Ці методи можна умовно поділити на два: використання додаткового словникового запасу та надання відомим словам іншого змісту (Валентин Петрик). Наприклад, засновник «Церкви Сайєнтології» Хаббард використав цю технологію для свого віровчення шляхом вироблення нової термінології: діанетика, сайєнтологія, клір, преклір, одитор, одитування, аберації, інграми, тетан (не плутати з титаном), а також надав деяким словам іншого змісту: кейс (для людини це те, як вона реагує на навколишній світ), динаміка (жага до життя, енергійність та наполегливість у виживанні, адаптація до умов існування). У «Місії божественного світла» слово «знання» означає чотири методики медитації, котрі вивчають протягом вступних занять, що спрямовані на надання людині знань про Бога; слово «розум» синонімічне поганим думкам, які відділяють людину від Бога та Істини; поняття «світ» – це те, що існує за межами «Місії божественного світла», і тому він є недосконалим.

Засновник «Церкви Сатани» Лавей для більшої привабливості корінним чином змінив зміст таких понять, як «Сатана», «сатанізм», «сили темряви» та ін. За Лавеем, Сатана є носієм гармонії і найкращим другом людини, а зло уособлюють насамперед християнство та ін. релігії. Поняття «сили темряви» зовсім не синонімічно поняттю «сили зла». Поняття «духовні вампіри», за Лавеем, тотожне християнству та іншим релігіям тому, що вони живляться енергією і паразитують за рахунок інших людей.

Бог-Творець, створивши людину, не залишив її напризволяще. Він дав своєму творінню «інструкцію» – Святе Письмо, як потрібно жити людині у відповідності до задуму Творця. Заздрісний боговідступник, ім'я якому леґіон, через своїх прибічників на планеті намагається нашкодити Богові і його «іскрі» – людині – вищевказаними методами і не тільки.

Маніпулятивні технології є і в інтернеті. Їх мета – засмічення підсвідомості людини різного роду духовним сміттям, фактично духовною гидотою, що перешкоджають людині накопичувати (стяжати) Дух Святий, фактично гонять його з душі людини та відволікають від дороги до Храму.

Що ж протиставляє православ'я маніпулятивним технологіям синам Батька Брехні і просто духовно незрілим людям?

Православна релігія дає людині дієвий засіб для організації особистого та суспільного життя так, щоб унеможливити маніпулювання по усьому його спектру: від корисливих власних дружин і чоловіків, співгромадян та іноземців, політиків і до прямих ворогів роду людського. Православ'я вчить проводити правильну ідентифікацію – називати речі своїми іменами: соціалізм – це система державного рабства (коли не окремі люди, а знеособлена держава є рабовласником), комунізм і фашизм – це різновиди сатанізму, мова, як і народ, від Бога, тому не може бути у народу дві мови, як у людини не може бути дві душі тощо.

Дві заповіді блаженства закликають людини бути спраглою правди. Божий Син вчить людей говорити про все без винятків **або** так, **або** ні – не можна одночасно говорити про одне і теж: **і так, і ні**, бо це від лукавого. Славний народ який дурням не дає університетських дипломів і відповідно керувати собою, злочинців називає своїми іменем, а не спасителями нації, ставить пам'ятники дійсним героям і виводить в еліту суспільства найкращих, а не найзаможніших. Благословенний народ який здатен правильно ідентифікувати своїх друзів, і своїх ворогів, прояснити **однозначно** все що є наявним в суспільстві.

А що, буде тоді коли народ відвернеться від православ'я і проігнорує Божу вимогу називати речі своїми іменами? Біблія про таких говорить: «Горе тим, що зло називають добром, а добро – злом, що ставлять темноту за світло, а світло – за темряву, що ставлять гірке за солодке, а солодке – за гірке» (Іс. V. 20).

РОЛЬ ПРАВОСЛАВΙΑ В ФОРМИРОВАНИИ ДУХОВНО-НРАВСТВЕННЫХ КАЧЕСТВ ЛИЧНОСТИ

Н.Ю. Налётова, г. Смоленск

В условиях нового глобального миропорядка Россия вступает в пору примата антропологических процессов и проблем, где вопросы интуитивного самоощущения, культурного самоопределения и духовного самосозидания человека, равно как и национальной общности, являются ведущими. Из чего следует, что всему российскому обществу придется вновь кардинально выяснять свои отношения с православием, понять его сущность и истинное значение в собственном историческом бытии.

Неоспорим тот факт, что особенность нашего национального бытия заключается в том, что его становление и развитие происходило под

мощным влиянием православного начала при существенной роли Русской Православной Церкви (РПЦ), проявившей генеративную способность преобразовать общественную жизнь на этом универсальном основании, обогащая им сознание, культурное пространство и образ жизнедеятельности людей. На протяжении всей истории нашего государства именно РПЦ являлась в сознании народа носителем христианского идеала (русская святость), одним из основных социальных институтов, играющих значительную роль в идеологической, политической и культурной жизни страны. Со времени своего появления на Руси она была эпицентром просвещения, а до реформ Петра I и единственным очагом распространения грамотности, развивала систему духовных учебных заведений, объединяла пассионарные интеллектуальные силы русского общества, выполняла важную учительную функцию – формирование у личности православной духовности.

Достаточно широкий спектр духовно-нравственной активности РПЦ не раз становился объектом научного изучения. О широком интересе к данной теме свидетельствуют развернутые исследования Института синергийной антропологии (Москва) предложившие научной общественности новые направления и возможности для духовного развития человека в современном мире (С.С. Аванесов, О.И. Генисаретский, С.С. Хоружий и др.).

Существует множество исследований, в которых антропологическое учение православия востребуется в качестве сущностной основы для разработки категории и понятий, целей, методов, принципов, содержания, форм, средств православной педагогики – особого явления национальной педагогической культуры – воспитательный ресурс которой с точки зрения авторов и сегодня актуален, причем не только для конфессиональных, но и для светских учебных заведений (С.Ю. Дивногорцева, диакон Андрей Кураев, А.В. Мудрик, Т.И. Петракова, В.А. Разумный, Т.В. Складорова, И.А. Соловцова, Э.А. Чурсина, игумен Евгений (Шестун), игумен Киприан (Яценко) и др.).

Возрождению комплекса православных духовных императивов, определяющих основу национального образования и воспитания, посвящена и деятельность ряда научных сообществ и исследовательских университетских центров. Среди них назовем отдел религиозного образования и катехизации Русской Православной церкви, научно-методические и миссионерские епархиальные центры, лаборатория «Культурно-образовательная среда Липецкой области», Свято-Макарьевский Православный Богословский Институт (Новосибирск), Российский Православный институт св. Иоанна Богослова и Православный Свято-Тихоновский государственный университет (Москва), центры Духовных академий Русской Православной Церкви, и мн. др.

В своем подходе к проблеме личности христианская антропология исходит из того, что отношение человека и Бога предельно содержательно,

динамично, причем ареной его развертывания является реальность человека и его духовно-душевный мир. Это представление выступает в качестве основы понимания формирования личности как процесса реализации сущности («субстанциональная личность», в христианстве выражаемая понятием «Образ Божий») человека, практики изменения и совершенствования его как целостного и многогранного существа. Приоритетной целью данного выступает интеграция духовной жизни личности: ступенчатый процесс, включающий способность человека к самопознанию и самокоррекции, к свободному выбору добра и ответственности, к воздержанию, духовному подвигу следования нравственным идеалам христианской любви. Приобретение этих личностных черт является ключевым концептом, выражающим бытийное назначение самого человека, как в целом динамику и всего сотворенного универсума.

Поскольку проблема формирования необратимо редуцируется к проблеме педагогической практики, путь развертывания сущностных сил человека можно раскрыть как целенаправленно организуемый процесс образования, обучения, воспитания основанный на объединяющей идее и едином принципе – сотериологизма. Данный принцип ориентирует педагогическую деятельность на развитие духовной сферы личности как в целом первичной, того фундамента, на котором она сама будет строить впоследствии «прочное здание собственного жизнепонимания и жизнедеятельности» [1, с. 12]. Однако образование, воспитание, обучение только тогда достигнут своей цели, если активной будет просвещаемая сторона. Гносеологический аспект христианства ставит в центр феноменологию личностных усилий, опытное познание, которое последовательно приобретает сам человек, «понуждающим себя идти трудным путем правильной (праведной) жизни» – через веру, смирение, свободу, волю, воздержание, дисциплину, молитву, таинства, делание заповедей и покаяние [2, с. 67]. Реализация данной стратегии составляет содержание и суть православной аскетики. Возможность развертывание данной стратегии в современном мире, предполагает нахождения адекватного механизма. В традиции РПЦ этот механизм раскрывается как мир духовного учительства и духовного ученичества («старец-послушник», или «старец-мирской человек» или «учитель-ученик», или «воспитатель-воспитуемый» и др.). Как конкретный духовный опыт в его уникальном выражении, как живой контакт, личностное общение одного человека носителя опыта и мудрости, с другим человеком, у которого нет этого опыта и этой мудрости, в рамках которого происходит взаимодействие – трансляция законов духовной жизни.

Обращение к истории России показывает, что православное монашество-старчество-учительство являлось уникальным национальным явлением. Православное учительство отстаивает идею личностного

духовного совершенствования, требующую от каждого человека, независимо от его сословного, социального, имущественного статуса, изменчивых условий и обстоятельств подвига внутреннего преобразования, осью которого является система нравственных координат. На протяжении нескольких веков в России складывалась своеобразная социальная ткань (русское учительство) которая становится центром духовного воспитания для примыкающей среды, своеобразным живым звеном преемственности, последовательно приобщающим мир своим советом, руководством, также культурным творчеством к началам христианского отношения к миру, и духовно-душевного строя.

С точки зрения автора статьи, адекватная оценка свойственного нации педагогического опыта позволит России глубже понять смысл, цель, и задачи современного развития в свете христианских интенций; воссоздать, сохранить и творчески развить наиболее ценную часть (идеи, исторические традиции, принципы, методы и средства воспитания и обучения) сосредоточенную в православном педагогическом наследии; скорректировать режим диалога с Церковью сегодня, используя ее активный творческий потенциал для культурного, духовного развития нашей страны.

Литература:

1. Плеханов Е.А. Философско-педагогическая антропология «нового богословия»: монография / Е.А. Плеханов. – Владимир : ВГПУ, 2002. – 256 с.
2. Осипов А.И. Путь разума в поисках истины : учебное пособие по апологетике / А.И. Осипов. – М. : Издание Сретенского монастыря, 2002. – 317 с.

ЛОГИЧЕСКАЯ АРГУМЕНТАЦИЯ В СОВРЕМЕННЫХ СРЕДСТВАХ МАССОВОЙ ИНФОРМАЦИИ

Е.П. Невельская-Гордеева, г. Харьков

1. Давно уже не является секретом, что массовая информация направлена на формирование сознания и поведения личности. Афоризм: «Скажи, что ты читаешь (смотришь, слушаешь), и я скажу, кто ты» в полной мере отражает существующее положение вещей в этом двустороннем взаимобратном процессе. СМИ формируют сознание человека, а уже сформированное сознание не позволяет личности читать (смотреть, слушать) то, что претит, не вкладывается в сформированное сознание. Здесь взаимно переплелись две психологические тенденции: внешнее

преломляется через внутреннее и внутреннее формируется внешними воздействиями. Но невозможное человеку возможно Богу, и привлеченный Божиим промыслом, воцерквившись, человек вдруг осознает, что то, что ранее привлекало, интересовало, завлекало, перестало иметь для него эти свойства, стало безразличным и ненужным. Но голос Божий может звучать отовсюду и через средства массовой информации в том числе.

К. Эрнст, гендиректор «Первого канала» России, убежден, что «Медиа всегда были апикальной частью цивилизации. Они первыми вбрасывали в общество информацию и первыми получали на нее ответ. В силу своей структуры медиа способны точнее и оперативнее других институтов акцептировать изменения в обществе, анализируя степень внимания к отдельным своим форматам» [Электронный ресурс: http://mediananny.com/raznoe/16877/Solntselikij_znaet_ot_chego_umret_televidenie].

2. СМИ способны давать образцы поведения не только в идеальном плане, а такие, подражать которым стремится душа человека. СМИ имеют огромный воспитательный потенциал. В советское время реальным героем, к которому тянулись души подростков, был А.П. Маресьев; для православных – образец для подражания Христос и святые, шедшие его стопами, жившие по Божиим заповедям. Не случайно Четыи минеи всегда были любимым чтением. Сегодня популярнейший герой СМИ в самых успешных проектах десятилетия, как это утверждает знаток телевидения и его секретов вышеупомянутый К. Эрнст – фрик (англ. freak — урод) – человек, отличающийся ярким, необычным, экстравагантным внешним видом и вызывающим, зачастую эпатажным, поведением, а также обладающий неординарным мировоззрением.

Если зритель (читатель) подсознательно всегда пытается ассоциировать себя с главным героем, а в последнее время на его место масс-медиа неизменно ставят фрика, то от православных СМИ христиане ждут именно настоящих героев – добрых, честных, мужественных, спокойных и уравновешенных, лишенных, присущих ныне популярным персонажам, депрессий, нервных срывов, «рваного» и «раздвоенного» сознания. Нам не хватает душевных героев и еще в большей степени – героев духовных.

3. В эпоху глобальной апостасии, постепенно распространяющейся в мировом масштабе, отказ от христианских ценностей, которые являются абсолютными, приводит к искажению массового сознания, к двойным стандартам в обществе. Так, в популярных психологических тестах (например, тест темперамента Айзенка) вводится специальная шкала лжи. Такие вопросы как: «Вы иногда сплетничаете?» или «Вы всегда говорите только правду?» предполагают, что каждый временами сплетничает и далеко не всегда говорит правду, и, если респондент отвечает «нет, никогда не сплетничаю» и «Да, всегда говорю правду», то он лжет. Миннесотский многофакторный личностный опросник (MMPI) превзошел

все иные тесты и содержит целых три шкалы для выявления нечестности клиента: шкалу «лжи», отражающую неискренность при тестировании, стремление испытуемого выглядеть в более благоприятном свете за счет демонстрации строгого соблюдения социальных норм; шкалу «достоверности», которая отражает случайное или намеренное искажение результатов; шкалу «коррекции», выявляющую стремление смягчить или скрыть психопатологические явления. Человек, далекий от веры в Бога, не может помыслить ситуацию, что другой никогда не будет врать, всегда будет оплачивать проезд в трамвае, даже если там нет кондуктора, и никогда не будет сплетничать. Конечно, не все верующие достигли такого состояния, но христианская этика призывает стремиться к нему всех. Характерно, что в тесте Айзенка набрать до 4 баллов включительно (из 9 возможных) по шкале лжи – значит показать себя честным человеком, т.е. обманывают все и всегда, но уж слишком завираться не надо. А христианская этика говорит, что отец лжи – дьявол [Ин 8.44], идеал для христианина – всегда говорить правду (или промолчать, хотя известен пример иносказательного ответа в житии вмч. Пантелеимона). Отсюда: если человек врет, то он усыновляется дьяволу и тем самым отходит от Бога.

4. В целом проблема недостатков журналистской аргументации назрела, и сегодня это ощущается различными социальными структурами. Так, официальный сайт Московского Патриархата 11 августа 2011 г. сообщил, что Синоидальный информационный отдел создал коллектор ошибок СМИ, освещающих деятельность Православной Церкви. В Патриархии обратили внимание на то, что журналисты неадекватно, с ошибками освещают деятельность Церкви. Поэтому основная задача коллектора – непрерывный сбор типичных, самых распространенных ошибок, которые допускают СМИ при освещении православной тематики. При помощи данного инструмента Синоидальный информационный отдел планирует выработать единые общецерковные стандарты употребления в СМИ православной, церковной, богословской терминологии. Все ошибки – лексические, смысловые, стилистические, все неточности, небрежности, связанные с православием и православной церковью, будут систематизироваться, к каждой из них будет предложен правильный вариант использования того или иного церковного термина или выражения. Впоследствии реестр типичных ошибок СМИ вместе с правильными вариантами употребления церковной терминологии будет издан Синоидальным информационным отделом как часть специализированного справочника-практикума для сотрудников медиа, которые в своей профессиональной деятельности освещают вопросы православия. Созданный специальный комитет – это не цензурный орган, как объясняют в Патриархии, – это

необходимость образовывать журналистов, повышать их религиозную грамотность [Электронный ресурс: www.patriarchia.ru/db/text/1596277].

5. Главный редактор портала «Православие и мир», кандидат филологических наук Анна Данилова обращает внимание на то, что современное общество переживает острый кризис распада традиционной системы ценностей. Те христианские ценности, которые формировали общество, культуру, мировоззрение и языковую картину мира человека, сегодня исчезли из печатной продукции. Анализ текстов современных СМИ и публичных речей показывает, что из употребления практически полностью ушло понятие «труд» [Электронный ресурс: <http://www.pravmir.ru/komunizhny-nashi-rekordy-%E2%80%93-o-neosvoennom-pole-sotrudnichestva-cerkvi-i-gosudarstva>].

Если раньше газеты скучно писали о передовиках производства и тружениках села, то теперь трудолюбом называется банкир или олигарх, а обычные граждане не трудятся, но вкалывают, пашут, парятся и отсиживают, а труд сегодня остался в словосочетаниях «оплата труда» и «напрасный труд». Идеалом является не герой-труженник, герой-защитник, но гламурный бездельник, в лучшем случае – дауншифтер (человек, изменивший мировоззрение и отказавшийся от своего бизнеса или высокооплачиваемой работы в пользу душевного комфорта, но не работающий как средне-статистический работник, а как бездельник-нувориш, отдыхающий на Гоа). Аналогичная ситуация и с понятиями чести и целомудрия: ценность этих понятий стремительно падает. Слово «брак» в массовых СМИ встречается преимущественно в отрицательных контекстах: «Ты начинаешь его ненавидеть – считай, что ты замужем», «окольцованные».

Воссоздание традиционной системы ценностей сегодня – поле совместной работы Церкви и СМИ. Кризис ценностной системы делает продвижение христианских ценностей, в том числе и семейных, более чем актуальным.

ВПЛИВ СІЛЬСЬКОГО СЕРЕДОВИЩА НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ

Т.А. Новак, м. Миколаїв

Сільське середовище, на відміну від міського, більш тісно пов'язане глибоким історичним корінням з минулим рідної землі, з господарськими, культурними, трудовими традиціями народу, який мешкає на ній. Саме сільські жителі є основними носіями історичної пам'яті народу, трудового й соціального досвіду попередніх поколінь. В умовах села зберігаються, живуть

і відіграють істотну роль народні традиції — виховання «усім миром», взаємодопомога, турбота про формування любові до рідних місць, почуття обов'язку, сімейного вогнища; народна творчість, свята, пов'язані з подіями в житті села. Для сільського середовища є особливістю переважання неформальних суспільних відносин, розмаїття форм спілкування (дорослих і дітей, дорослих один з одним, дітей між собою). Це зумовлено тим, що жителі одного села одночасно реалізують як господарські, трудові, так і сусідські, родинні зв'язки один з одним, що створює атмосферу відкритості спілкування. Сільські вчителі й батьки пов'язані не тільки спільними цілями виховання, але й сусідсько-побутовими відносинами, загальною зацікавленістю в розвитку села. По суті й батьки, і трудовий колектив села є тими самими людьми, тільки вони виконують різні функції стосовно школи.

Цілком закономірно, що сільська дитина несе на собі відбиток того середовища, у якому вона живе. Інакше кажучи, на розвиток особистості дитини безпосередньо впливають особливості соціально-економічних, культурно-освітніх, природних умов життя села. Тому правомірно говорити про наявність цілком визначеного типу середовища сільського школяра, на формуванні якого позначаються як позитивні особливості, так і негативні наслідки впливу сільського соціуму.

На формуванні характеру й поведінки дитини рано починає позначатися соціальна настанова її сім'ї. Якщо дитина живе в атмосфері трудової діяльності, якщо з ранніх років батьки послідовно включають її в комплекс необхідних для сільського жителя видів праці, тоді й вона цілком переймається трудовою настановою. Просочене трудовою орієнтацією сільське середовище постачає дитині життєво корисні навички, формує звичку й позитивне ставлення до праці.

Загальновідомо, що цільова діяльність із настановою на практичний результат має велике педагогічне значення, оскільки сприяє підвищенню інтенсивності дитячих реакцій, тривкості формованих у дитини навичок.

Сільське середовище є майже ізольованим простором, тому дитина порівняно швидко пристосовується до нього, стає активним і рівноправним його членом. Включення сільських дітей у середовище мешкання здійснюється порівняно швидко з багатьох причин. Сільська дитина, на відміну від міської, постійно бачить свого батька, матір, сусідів, односельців зануреними в трудові справи в домашньому господарстві, у сільсько-господарському виробництві. Із ранніх років вона включена в працю дорослих, знає про неї не з чиїхось розповідей, а з власного досвіду.

Цілком очевидно, що територіальна й психологічна близькість жителів села, рання участь дітей у галузі матеріального виробництва сприяють розвитку природних контактів, більш тісному спілкуванню дітей з дорослими. Постійне перебування дорослих на очах у дитини сприяє тому,

що сільські діти швидше не тільки опановують трудові навички дорослих, але й засвоюють норми поведінки й моральні цінності старших.

Просторова обмеженість сільського середовища зумовлює вузькість і одноманітність поведінкових і культурних зразків під впливом яких росте й розвивається дитина, їй, як і міському школяреві, доступні засоби масової інформації, але позначається дефіцит спілкування, розмаїтості новітньої інформації, нових вражень, недоступність культурних осередків міста. Звідси – більш повільний темп культурного розвитку, менший рівень розвитку комунікативних навичок, мовної культури, загальної освіченості сільських школярів. У дослідженні В. Семенова, виконаному вже в пострадянський час і присвяченому особливостям становлення й розвитку виховної системи сільської малокомплектної школи, дається така характеристика сучасним учням сільської школи: «Мовлення дітей бідне, невиразне. Вони не можуть викладати свої думки послідовно і складно. У них погано сформовані просторові уявлення. У дітей дуже нестійка увага. Вони неухважні, не вміють зосередитися, пояснюючи нове, швидко стомлюються, не вміють переборювати труднощі, виконуючи завдання, надмірно рухливі й підвищено збудливі. У перші місяці занять педагоги зіткнулися майже з повним небажанням дітей учитися, відсутністю якоїсь підготовки їх до школи, відчуженістю більшості батьків від виховання своїх дітей».

У зв'язку з цим серед пріоритетів найбільш гострих проблем початку XXI століття варто розглядати стратегію соціального розвитку села й сільської школи як духовного осередку, центру культури й освіти на селі. Адже школа є по суті єдиним-виховним і культурним центром роботи з дітьми і молоддю у сільській місцевості.

Виходячи з виявлених раніше особливостей сільського соціуму, ми можемо сформулювати основні напрямки соціально-педагогічної діяльності сільської школи в такий спосіб:

1. Реалізація освітніх, культурних, соціальних потреб особистості, організація соціально значущої діяльності дітей і дорослих, спрямованих на соціальний розвиток села й допомогу соціально дезадаптованим односельцям.

2. Виховна допомога дітям і дорослим в усвідомленні й само-реалізації себе як громадянина своєї країни, господаря своєї землі, хранителя історії й традицій свого народу.

3. Соціалізація особистості через громадське й культурне життя, наповнення її активним змістом.

4. Соціальний захист особистості, її економічних, культурних, соціальних прав, включаючи соціально-педагогічну допомогу й підтримку соціально уразливих, малозабезпечених громадян, які потребують соціальної підтримки.

Література:

1. Соціально-економічні проблеми дитинства в сучасному українському селі / Авт. кол. : Л.С. Волинець, А.Г. Зінченко, І.Б. Іванова – К. : Академпрес, 1998. – 136 с.
2. Харченко С.Я. Соціалізація дітей та молоді в процесі соціально-педагогічної діяльності: теорія і практика : монографія / С.Я. Харченко. – Луганськ : Альма-матер, 2006. – 320 с.
3. Коберник О.М. Навчально-виховний процес у сільській загально-освітній школі: сутність, проектування, організація / О.М. Коберник. – К. : Знання, 1998. – 274 с.

**ВОЗМОЖНОСТИ ТЕЛЕВИДЕНИЯ
В УЧЕБНО-ВОСПИТАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ ШКОЛЫ**

М.А. Новицкая, г. Харьков

Телевидение – одно из существенных достижений человечества. На экране человек может посмотреть на всё, что увидеть в реальности не всегда является возможным: другие страны, культуры; события, происходящие в данную минуту на другом уголке планеты; познавательные и развлекательные передачи. Это также способ познания общества и себя, средство обучения и воспитания. Телевидение является источником влияния на людей, формирования ценностей и взглядов, образа жизни и личности.

В связи с этим возникает вопрос – а как мы можем использовать преимущества телевидения в учебно-воспитательном процессе школы? Ответ – школьное телевидение. Вот путь создания новой информационной среды, повышения престижа школы, формирования сознания. Внедрение телевидения в школьную среду дает возможность использования его для развития познавательных интересов детей, формирования морально-нравственных ценностей, изучения окружающей среды, знакомства с науками, активизации общественной деятельности образовательной среды, сплочения коллективов школьников, педагогов – создание единого информационного поля, призванного приносить знания, формировать умения и навыки.

В современных условиях школьное телевидение следует рассматривать как возможность формирования новой информационной среды. Изменения современной информационной среды определяют изменения в методах познания окружающего мира. Основной проблемой образования является отнюдь не недостаток информации, которую можно использовать в целях обучения, но скорее ее избыток. Поэтому возникает необходимость разработки системы организации работы с информацией,

обеспечивающей своеобразный переход, «мостик» от учебно-воспитательного процесса образования к активному потреблению предлагаемой информации. И одна из основных функций школьного телевидения — создание такой системы, которая помогла бы ученику в организации индивидуального информационного пространства.

Школьное телевидение находится в уникальной ситуации, поскольку именно здесь социальный заказ государственной политики и образования может быть приведен в соответствие с информационными запросами конкретных социальных и возрастных групп. Контакт с аудиторией должен осуществляться с учетом конкретного адресата и тех форм воспитания и обучения, которые наиболее актуальны в данное время в данном информационном пространстве. Таким образом, школьное телевидение представляет собой несколько направлений: учебное, воспитательное, развивающее.

Учебное направление реализуется через использование возможностей телевидения в учебном процессе. Это подразумевает создание учебных фильмов, роликов, творческих проектов, живых журналов в исполнении учеников как самостоятельно, так и совместно с педагогами, родителями с целью исследования определенных процессов или явлений, представления информации о необходимом вопросе. В результате такой работы создатели получают опыт творческой деятельности, обретают новые знания, навыки, умения. А аудитория, которой это презентовано, имеет возможность получить новые знания, переработанные и представленные в доступной и понятной форме. Кроме того, через реализацию данного проекта появляется возможность вносить к рассмотрению детьми вопросов нравственности, проблем взаимоотношений. В данном процессе будут задействованы новые каналы восприятия, которые не всегда являются активными на уроке.

Воспитательное направление предполагает подготовку материалов (программ, роликов, сюжетов, фильмов и т.п.), способствующих формированию общечеловеческих ценностей, социальной активности, налаживания взаимодействия между разными группами людей. Это может быть представлено в цикле передач, которые освещают темы человеческих взаимоотношений, категорий этики, морали. Актуальные вопросы, которые интересуют детей на разных возрастных этапах, могут быть освещены в рубриках при участии психолога, социального педагога, специалистов-практиков, занимающихся решением интересующих проблем. Профилактическая, информационно-просветительская задачи в преодолении различных негативных явлений детско-юношеской среды, формирование личностных взглядов и позиций по определенным вопросам также реализуются через передачи такого направления.

Развивающее направление – это программы, рубрики, сюжеты, которые помогают познать детям свои возможности, найти новые увлечения, обрести знания и умения, спланировать досуг и проводить время с пользой. Всевозможные сюжеты с мастер-классами, обзорами направлений творческой деятельности, хобби – вот неполный перечень того, что может быть презентовано в рамках данного направления.

Через школьное телевидение возможно повысить активность всех участников учебно-воспитательного процесса, привлечь дополнительное внимание к школьной жизни – ученическому самоуправлению, праздникам, благотворительным акциям, творческим проектам и достижениям учеников, педагогов. Это также способ привлечения ресурсов для школы в рамках социального партнерства. Кроме того, следует учитывать и то обстоятельство, что школьное телевидение, с точки зрения ученика, – это возможность максимального раскрытия своего творческого потенциала. Работа над созданием телевизионных программ позволяет проявить себя оптимальным образом индивидуально или в группе, попробовать свои силы в самом широком спектре человеческой деятельности – от гуманитарного до технического, а также показать публично результаты своей работы. Эта деятельность носит практический характер, имеет важное прикладное значение и для самих учащихся.

Школьное телевидение имеет своей целью создание интерактивного виртуального образовательного поля, обеспечивающего решение учебно-педагогических задач. Оно должно выполнить роль единого сквозного школьного проекта, в котором в том или ином качестве принимают участие все школьники. Иными словами, программный продукт школьного ТВ, по нашему представлению, должен быть неразрывно связан со школьной жизнью во всех ее проявлениях.

По мере реализации проекта должна меняться система взаимоотношений между учеником и учителем. До сих пор функцию носителя и транслятора знаний более или менее успешно выполнял учитель. Безусловно, его роль сохраниться и впредь. Между тем, научно-технические процессы и уровень развития современного общества требуют развития новых педагогических технологий, имеющих дело с индивидуальным развитием личности, технологий формирующих творческую инициативу ученика, навык самостоятельного «движения» в информационных полях. Постепенно из носителя и транслятора знаний учитель превращается в организатора деятельности, консультанта и коллегу по решению проблемы, добыванию необходимых знаний и информации из различных (может быть и нетрадиционных) источников. Таким образом, внедрение проекта школьного телевидения способствует превращению учебно-воспитательного процесса в результативную созидательную творческую работу.

Как следствие, телевидение как СМИ может выступать в качестве фактора, положительно влияющего на развитие ученика, способствовать применению новых форм и методов воспитания подрастающего поколения в стенах общеобразовательного учреждения. Используя потенциал телевидения в положительном русле, мы можем привлечь детей и их родителей к совместной популяризации семейных ценностей, здорового образа жизни, формирования нравственности. Решается также задача привлечения детей к внешкольной деятельности, проблема организации досуга и свободного времени через работу над созданием собственного информационного продукта. Исходя из этого, будет найден новый «мостик» к сердцам юных граждан.

ПРАВОСЛАВНОЕ ХРИСТИАНСТВО И СПОРТ

И.П. Олейников, г. Харьков

Дискуссии о взаимоотношении православной веры и спортивной деятельности, хотя и сбавили свой накал, продолжают, что говорит об актуальности проблем, в которых заложены вопросы физического и духовного развития личности православного христианина.

В недалеком прошлом православная церковь относилась к телесному совершенствованию насторожено. Для наглядности приведем отрывок из книги священника Алексея Грачева, посвященной предмету нравственного воспитания ребенка. Составленная в форме назидательных бесед отца с сыновьями, книга дает рекомендации о правильном, с точки зрения православия, нравственном воспитании подрастающего поколения. В одной из таких бесед обсуждалась журнальная статья о «бодибилдинге». Учитывая важность этого разговора для нашего исследования, приведем его полностью, лишь с небольшими сокращениями.

Отец: «Бодибилдинг – это культуризм, Арнольд Шварценеггер?

– Да. Знаешь, пап, в этом виде спорта что-то есть. Понимаешь, здоровый образ жизни, все вредные привычки исключаются. К тому же это не просто спорт, но и искусство, и наука, и философия. В основе настоящего культуризма не накачка мышц, а внутренняя работа над собой, тренировка духовных сил.

– Каких-каких? Духовных?

– Ну, может быть, по-церковному это не совсем точно. Тренировка воли, разума, умения концентрироваться... Словом, стиль жизни.

Это не понравилось папе. Если бы сын сообщил, что хочет освоить несколько упражнений бодибилдинга для увеличения бицепсов или просто

так, для интереса, он бы не стал беспокоиться. Но «философия», «тренировка духовных сил», «стиль жизни»...

– Так, – сказал он. – Покажи-ка, что за статья.

Андрей открыл нужную страницу. Популярная статья, посвященная модному виду спорта, была снабжена фотографиями лучших культуристов мира, стяжавших звание «Мистер Олимпия».

– Ого! – сказал Ваня, разглядывая мощные торсы.

Фотографии культуристов напоминали картинку из учебника анатомии: красный «человек» без кожи, на теле которого видны все группы и переплетения мышц. Поражало скромное значение головы на теле культуриста: она казалась чем-то почти необязательным на фоне непомерно развитых мышц.... Статья знакомила юных читателей с теорией и практикой этого «спорта-искусства-науки», называя его и «философией строительства тела», и «научной методикой», и «тренировкой интеллекта»...

– Ничего себе, – сказал он (*лапа* – курсив автора доклада). – Не дай Бог тебе этим увлечься... ...давай разберемся. Результат внешний – образование новых мышечных волокон и, таким образом, совершенное изменение тела. Как достигается этот результат? Нужны несколько лет упорных тренировок: для начинающих, тут сказано, четыре раза в неделю по 45 минут, с полной отдачей. Кроме того, смотри, «обильное питание, не менее четырех раз в день». Еще сказано: «Все впустую, если вы едите мало». Согласись, православному юноше непросто будет сочетать это требование с христианским образом жизни: длительными постами, участием в церковных богослужениях, вообще, с принципом умеренности и воздержания в пище. Сказано также, что «основной процесс накачки происходит в промежутках между тренировками». Каким образом? Ответ: «Делать все для сохранения энергии». Советуют спать по девять часов, да еще днем ложиться отдохнуть... Ну тогда, брат, получается, что культуризм – это много есть, много спать, набираясь сил для очередной тренировки, в результате которой у тебя появится несколько новых мышечных волокон. И это, по-твоему, жизнь? На эту «философию» твоим друзьям не жаль тратить годы отрочества и юности?

– Пап, ты почитай: тут сказано, что «самой первой «мышцей», которой нужно дать нагрузку, будет наш мозг!»! Мысль стоит во главе всего. Она управляет телом и на тренировке, и на отдыхе.

– Но какая мысль, о чем мысль?... Я всю статью просмотрел и не нашел четкого объяснения: что же это за мысль, которой культурист должен нагружать свой мозг? Православный христианин носит в душе память о Боге... Насколько я понимаю, культурист-философ... О Боге думать не может... Потому что никто не может служить двум господам – Так в Евангелии сказано. Культуризм – это культура тела, а «культура» происходит от «культя», что значит поклонение. Поклоняясь своему телу,

мы лишаем себя возможности поклоняться Тому, Кто один достоин поклонения, – Богу» [2, с. 161–166].

В приведенной беседе сосредоточены основные спорные моменты, ранее олицетворявшие общую суть «православно-спортивной» дискуссии. Кроме этого, отметим, что «среди людей церковных существует масса предубеждений против спорта, которые, как правило, возникают на основе их личного негативного спортивного опыта. Например, известно мнение, что святые отцы Древней Церкви крайне отрицательно относились к спорту или что христианам нельзя играть с мячом, поскольку когда-то подобные игры придумали язычники, игравшие в них головами казненных за веру христиан [1, с. 3–4].

С тех пор, как книга «Что необходимо знать каждому мальчику» увидела свет (1999), многое изменилось. К примеру, в марте 2005 года в Сергиевом Посаде, по благословению здравствующего тогда Патриарха Московского и всея Руси Алексея II, проходил Первый международный форум русского боевого искусства «Золотой Витязь». А в феврале того же года, по благословению митрополита Воронежского и Борисоглебского Сергия, священнослужители и прихожане многих храмов приняли участие в ставших уже традиционными лыжных соревнованиях «Лыжня России». Не так давно в Ярославле прошел первый в России турнир по мини-футболу среди православных приходов. Вот уже более шести лет воспитанники воскресных школ и духовных семинарий проводят в Северном Бутово (Московская область) футбольный турнир на «Кубок Дмитрия Донского». Подобное происходит и на Украине – создаются команды священнослужителей и прихожан по игровым видам спорта, проводятся соревнования и по другим спортивным дисциплинам. Многие спортивные баталии в Харьковском национальном педагогическом университете имени Григория Сковороды (казацки соревнования на «Кубок Атамана», турнир по армспорту на «Кубок В.М. Гузынина» и многие другие) начинаются с духовного напутствия священников Харьковского Епархиального Управления УПЦ. Такая тенденция будет развиваться и в дальнейшем: «Я очень положительно отношусь к физкультуре и спорту, и вот почему: физическая культура направлена на развитие, на совершенствование нашего физического естества. И это действительно так, иначе мы не употребляли бы слово «культура» по отношению к спорту», – сказал Предстоятель Русской Православной Церкви, отвечая на вопросы молодых людей на встрече, организованной в рамках Всемирного русского народного собора и студенческого фестиваля «Вера и дело». В то же время Святейший Патриарх Кирилл обратил внимание присутствовавших на другой аспект затронутой темы: «В современном профессиональном спорте есть нечто такое, что работает не на созидание личности, в том числе ее физической составляющей, а на ее разрушение. Поэтому, поддерживая занятия

физической культурой и спортом, я одновременно имею некоторые критические замечания к тому, что происходит в сфере профессионального спорта, в том числе и в нашей стране».

Проблемы профессионального спорта беспокоят не только православную церковь, но и все мировое сообщество. «Благословение или проклятье?» – вот основной вопрос светского диспута по поводу спорта, превратившегося в профессию. По мнению бывшего спортсмена, нынешнего наместника Свято-Никольского монастыря города Саратова, игумена Никона (Полякова): «Одной из главных бед современного спорта является отношение к спортсменам, особенно к молодым, как к расходному материалу. Он может стать чемпионом – значит, надо выжать из него все, на что он способен. Никто не задумывается о духовной стороне вопроса, о том, что человека легко искалечить, изуродовать физически и морально. Никто не думает о будущем спортсмена, о том, кем он может и хочет стать по завершении спортивной карьеры» [1, с. 57]. Но профессиональный спорт ставит и другие вопросы, требующие осмысления. Есть вещи, которые христиане принять никак не могут: культ денег, допинг, идея национального престижа, дух вражды и соперничества, спортивные хулиганы и многое другое. И все же профессиональный спорт существует. В нем задействованы миллионы если не миллиарды, людей, многие из которых – православные христиане. Существуют разные точки зрения на совместимость профессионального спорта и Православия. Каждый христианин уже сам должен решить для себя, насколько успешно у него получается совмещение карьеры и Православия, тут нет единых для всех правил.

Что касается любительского спорта, то мало кто будет утверждать, что он вреден, наоборот, многие священники считают, что им просто необходимо по роду своей деятельности поддерживать физическую форму, особенно укреплять ноги. Один из священнослужителей фактически подвел итог и нашему исследованию: «православным можно и нужно разумно заниматься физкультурой и спортом во славу Божию, то есть поступать так, как сказано в Писании: «Итак, едите ли, пьете ли, или иное что делаете, все делайте в славу Божию». И если нашей целью будет воспитание, оздоровление собственной души, в том числе и через физические нагрузки, то этот внутренний ориентир не даст нам сбиться с правильного пути».

Литература:

1. Пономарёв. Ф.А. Христианство и спорт: на тему / Филипп Александрович Пономарев. – Саратов : Издательство Саратовской епархии, 2010. – 63 с.
2. Что необходимо знать каждому мальчику. – М. : Даниловский благовестник, 1999. – 224 с.

**БЛАГОТВОРИТЕЛЬНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ МАРИИ КОНСТАНТИНОВНЫ
ПРОХОРОВОЙ НА ПОЛТАВСКОЙ ЗЕМЛЕ**

Т.В. Онипко, Т.А. Онипко, г. Полтава

Известной полтавской благотворительницей в конце XIX – начале XX века была Мария Константиновна Прохорова – дочь одного из основателей Трехгорной мануфактуры в Москве К.В. Прохорова, которому также были не чужды благотворительные деяния. Последние 19 лет своей жизни Мария Константиновна прожила в Полтаве, став здесь основательницей и попечительницей Сампсониевской странноприимницы и председателем Сестринского братства во имя иконы Божией Матери «Троеручица».

Мария Прохорова родилась 24 февраля 1840 г. в Москве. Положение отца – известного предпринимателя – сулило ей успешное будущее. Однако она избрала совершенно иной путь. Унаследовав от отца горячую веру в Бога, а также вдохновляемая примерами благочестивой жизни и благотворительной деятельности своих родственников, еще юная Мария принесла обет Богу не вступать в брак и всю жизнь посвятить оказанию помощи нуждающимся [1, с. 4].

В 1884 г. М.К. Прохорова с Москвы переселилась на постоянное место жительства в Полтаву. Когда она впервые побывала на поле Полтавской битвы, то увидела, что в Сампсониевский храм, сооруженный в 50-е гг. XIX в. (в 1709 г. в день преподобного Сампсония Странноприимца произошла Полтавская битва), к братской могиле русских воинов приходило много богомольцев. Многие из них испытывали большие лишения. М.К. Прохорова приняла решение поселиться в пределах поля известной баталии. На свои средства (от отца она унаследовала солидный капитал) Мария Константиновна приобрела возле храма небольшой участок земли, где устроила так называемую Сампсониевскую странноприимницу. Здесь путники могли бесплатно получить кров и пищу, а больные – необходимое лечение. Кстати, это был первый дом, построенный на поле Полтавской битвы. Именно с него началась застройка этого места. Значительные пожертвования внесла Мария Прохорова и для сооружения памятника на братской могиле русских воинов.

В 1895 г. под ее непосредственным руководством был проведен среди полтавских женщин сбор средств на приобретение и украшение иконы Божией Матери «Троеручица». Эта икона была написана на Афоне в русском Пантелеимоновом монастыре. Часть собранных средств внесла и М.К. Прохорова. 23 июля 1895 г. икону торжественно перенесли из Успенского кафедрального собора Полтавы в Сампсониевский храм.

В марте 1897 г. на имя Преосвященного епископа Полтавского и Переяславского Иллариона поступило прошение от М.К. Прохоровой и еще ста верующих женщин Полтавы об открытии сестринского братства. В обращении говорилось, что женщины стремятся «напитать алчущего, напоить жаждущего, послужить больному, особенно же приютить, успокоить странника, бедного и неимущего в подражание Сампсонию Странноприимцу, покровителю бранного Полтавского поля» [2, с. 435]. Вскоре разрешение епископа Иллариона на открытие братства было получено.

1 апреля 1897 г. состоялось торжественное открытие Сестринского братства во имя иконы Божией Матери «Троеручица». В состав братства тогда вошло 45 женщин, которые избрали совет из девяти человек и распределили между собой обязанности. М.К. Прохорова вошла в состав совета братства. В 1898 г. она возглавила сестринское братство. Его члены любили и уважали Марию Прохорову, ценили ее за доброту и готовность к самопожертвованию.

В то время обездоленных в Полтаве было немало. По тем или иным причинам и обстоятельствам женщины-страдалницы, десятки лет проработав, добывая средства к существованию, в старости оставались беспомощными и одинокими. Именно для таких женщин братство решило устроить приют. В 1898 г. М.К. Прохорова на собственные деньги приобрела земельный участок на поле Полтавской битвы и подарила его братству как «безвозмездный дар на святое дело» [3, с. 1858]. На нем был построен «Сестринский приют для призрения во имя Христова немощных и престарелых лиц женского пола, православного исповедания, беспомощных и бесприютных, неспособных к физическому труду». За личные деньги благодетельница закупила материалы, наняла строителей и организовала строительство. В перестроенном виде этот дом сохранился до нашего времени.

Сначала, в 1898 г., в приюте проживало восемь одиноких женщин, в следующем году их численность возросла до 25 человек. Все заботы об одежде, пище, тепле, свете взяли на себя братство и, безусловно, Мария Константиновна. Кроме того, тысячи богомольцев со всех уголков России и Европы, ежегодно посещавшие историческое место Полтавской битвы, в Сампсониевской странноприимнице могли бесплатно получить теплый приют и пищу.

Благотворительная деятельность Сестринского братства при Сампсониевском храме с каждым годом привлекала внимание и симпатии людей. В 1900 году в состав братства уже входило более 250 человек, а через два года эта цифра превысила 300 человек, которые помогали ему и материально, и морально. Но при этом большая часть помощи поступала от самой Марии Константиновны. В 1901 году удалось расширить здание приюта, достроив еще три комнаты [4, с. 1819].

М.К. Прохорова пожертвовала часть собственного земельного участка для строительства трехклассной Александро-Николаевской церковно-учительской школы, открытой в октябре 1899 г. Сестринское братство и в частности Мария Константиновна за свой счет содержали учащихся-сирот Сампсониевской церковно-приходской школы Злобина и Репьятенко, обеспечив их жильем, едой и одеждой. Другим ученикам школы братство бесплатно выдавало белье и обувь. Анатолий Сермановский, который закончил эту школу, за счет братства учился в Киево-Подольском духовном училище. В 1902 г. братство взяло на воспитание четверых малолетних мальчиков-сирот. Братство во главе с М.К. Прохоровой также хоронило умерших бедняков. Для Сампсониевского храма братством были пожертвованы ценное паникадило, подсвечники, ковры и т.д.

Добрые бескорыстные дела М.К. Прохоровой распространялись и на полтавские семьи. Бедным семьям Полтавы, окрестных сел и хуторов щедрая благодетельница и Сестринское братство ежегодно на Рождество и Пасху выдавали денежную помощь и подарки. Не случайно в одном из писем благодетельница писала: «Облегчить страдания ближних является целью моей жизни».

Каждый год в день Полтавской битвы братство устраивало для прибывших скромную трапезу. Так, 26–27 июня 1897 г. был устроен бесплатный обед для бедных и прибывших паломников, которых насчитывалось более 200 человек. В 1909 г. в связи с 200-летием Полтавской битвы на поле всемирно известной баталии впервые побывала шведская делегация [5, с. 1822]. Представительницы женского Сестринского братства, помня благотворительность Марии Прохоровой, помогали обеспечивать прибывших жильем и питанием, проводили ознакомление с окружающей местностью.

Немало полезных дел на духовной ниве Полтавщины сделала М.К. Прохорова, тем самым спасая от смерти, болезней и лишений сотни людей. К сожалению, ее благотворительная деятельность была прервана болезнью, и 5 июля 1903 г. на 63-м году жизни она умерла от воспаления легких. По желанию Марии Константиновны ее похоронили на кладбище, устроенном близ храма, где покоились умершие Сестринского приюта. Могильный камень на месте захоронения М.К. Прохоровой сохранился до настоящего времени. Сестринское братство во имя иконы Божией Матери «Троеручица» продолжало свою благотворительную деятельность и после смерти М.К. Прохоровой. Просуществовало оно, вероятно, до 1917 г.

Благотворительность великой подвижницы М.К. Прохоровой служит образцом для подражания. В нынешнем году исполняется 115 лет со дня создания Сестринского братства, председателем которого она была. Надеемся, что и среди современных состоятельных людей в Украине найдутся продолжатели богоугодных дел.

Литература:

1. Яненко З. Полтавська благодійниця / З. Яненко // Полтавський вісник. – 2003. – 2 липня. – С. 4.
2. Полтавские епархиальные ведомости. – 1897. – №. 12–13. – С. 435.
3. Полтавские епархиальные ведомости. – 1901. – № 29. – С. 1858.
4. Полтавские епархиальные ведомости. – 1901. – № 28. – С. 1819.
5. Полтавские епархиальные ведомости. – 1905. – № 27. – С. 1822.

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНОЇ РЕКЛАМИ НА СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

О. І. Онипченко, А. Ф. Лисак, м. Харків

Соціальна ситуація розвитку дитини в Україні, як і в багатьох країнах пострадянського простору, сьогодні відрізняється високим ступенем драматизму: економічні труднощі, політична нестабільність, дегуманізація суспільних зв'язків і криза родини, соціальне сирітство та криміналізація суспільства – сучасна епоха «культурного вибуху» висуває підвищені вимоги до фізичного, психологічного, морального й духовного здоров'я маленького громадянина, приреченого виживати в таких умовах [2].

Найважливішими ознаками несприятливої соціальної ситуації для зростаючої особистості є руйнування усталених протягом тисячоліть природних інститутів соціалізації – родини та дитячого співтовариства, зміна морально-психологічного клімату в суспільстві, вплив засобів масової інформації, зокрема реклами [2].

Світова історія реклами дуже показово демонструє підйоми і спади демократичних процесів у різних країнах, у тому числі і в Україні, й ілюструє тим самим простий і очевидний зв'язок демократизації суспільства з розвитком реклами як потужного засобу комунікації. Сьогодні все частіше науковці почали говорити про гіпнотичний вплив телебачення, зокрема реклами, на становлення особистості дитини.

Як відомо, термін «реклама» з'явився значно недавно, у 1992 році, у Росії й використовується тільки на пострадянському просторі. У соціологічному словнику термін «реклама» тлумачиться як «інформація про споживчі якості товарів і види послуг з метою створення попиту на них; популяризація творів літератури, мистецтва тощо».

У сучасному суспільстві реклама надає дитині першого споживацького досвіду. Реклама активно реагує на прояви масової культури й масової свідомості. Вона закріплює й навіть нав'язує численні стереотипи «доброго» і «злого», «красивого» і «потворного», «доречного» і «маргінального» тощо. Це

певні моделі поведінки, образи, манери, стиль, які можуть набирати нових рис під впливом змін політичної, економічної та культурної парадигм.

Як зазначає дослідниця Бондаровська Н., у всьому світі та в Україні будь-яка реклама є провідником, медіатором позитивного й негативного, вона вносить назовні, роблячи публічним, думки, погляди, образи й поведінкові моделі; вона є «вчителем» актуальної культури, формує й транслює нові суспільні зв'язки, даючи власні «уроки життя» і, що важливо, має потужний інформаційний вплив на становлення особистості дитини.

Проте є й таке поняття, як «соціальна реклама», яка сприяє вирішенню суспільних проблем, соціальній підтримці населення, підвищує рівень культури та моральності суспільства, позитивно впливає на свідомість людини, її поведінку в суспільстві, а також сприяє побудові громадянського суспільства.

Насамперед, слід зазначити, що термін «соціальна реклама» використовується лише в країнах колишнього СНД. У світі йому відповідають поняття «некомерційна» та «суспільна» реклама. Закон України «Про рекламу» № 1121-IV від 11.07.2003 року дає таке визначення: «соціальна реклама – інформація будь-якого виду, розповсюджена в будь-якій формі, яка спрямована на досягнення суспільно корисних цілей, популяризацію загальнолюдських цінностей і розповсюдження якої не має на меті отримання прибутку».

Мета соціальної реклами – зміна поведінкової моделі суспільства, пошук вирішення конкретної соціально значущої проблеми.

В Україні вивченню теоретико-практичних аспектів соціальної реклами (як-то: виробництва, розповсюдження, відбиття національної специфіки тощо) присвячені праці таких науковців як В. Бугрим, Л. Гейдар, М. Закусило, О. Карпенко, Т. Євенко, Ю. Чаплинський та ін.

У соціально-педагогічній діяльності слід зазначити наступні функції соціальної реклами: інформаційна, формування нових поведінкових моделей (відмова від куріння, здоровий спосіб життя тощо), консолідація зусиль соціальних установ і спонсорів при розв'язанні соціальних проблем.

Для успішного застосування соціальної реклами використовують найрізноманітніші засоби та інструменти: поліграфічна продукція (буклети, листівки, плакати, навчальні матеріали, брошури, книжки); зовнішня реклама (бігборди, реклама на транспортних засобах, будівлях, у метро тощо); преса; реклама на радіо і телебаченні; реклама в Інтернеті, в мережах мобільного зв'язку; сувенірна продукція, проведення конкурсів, вуличні театри тощо.

Соціальна реклама може висвітлювати будь-яку соціальну проблематику: здоровий спосіб життя, ВІЛ/СНІД, прийомне батьківство, профілактику негативних явищ (наркоманія, алкоголізм тощо), проблеми екології, попередження насильства над дітьми, права людини, дитини, проблеми людей з особливими потребами, профілактику безпритульності та бездоглядності, безробіття тощо.

Для формування в студентів нашої академії ціннісних орієнтацій в нас щороку проводяться конкурси соціальної реклами. Тематика пропонується на актуальні проблеми сучасності: усвідомлене батьківство, «Здоровим бути здорово», проблеми соціального сирітства, «В кожній дитині повинна бути родина», проблеми дітей-інвалідів, працевлаштування тощо. Студенти також створюють відеоролики на соціальні проблеми, вчать правильно застосовувати технології створення соціальної реклами: ідея плакату або відеоролика, підбір кольорової гамми, місткість слогана, обов'язково враховувати емоційний вплив тощо.

Слід особливо зазначити емоційний вплив соціальної реклами на особистість. Дослідник емоцій в соціальній рекламі Белікова Ю.В., зазначає, що емоційний контекст реклами, його вплив на запам'ятання та ефективність залишається ще недостатньо дослідженим, водночас емоції являють собою один із основних аспектів реклами та запорука її успіху. В цьому напрямі ще необхідно працювати.

Соціальна реклама впливає на формування ціннісних орієнтацій дітей і закладає певні стереотипи їхньої поведінки. Відтак, хочемо того чи ні, але ми постійно потрапляємо під вплив соціальної реклами. Ставиться до неї варто, як і до будь-якого іншого інформаційного впливу, таким чином: намагатися відстежувати та контролювати зміни, які відбуваються в нашій свідомості та емоційній сфері під час взаємодії з певною інформацією, не вірити на слово, намагатися перевіряти інформацію, яка здалась для нас важливою і мотивує до певних дій.

Соціальна реклама є корисною для суспільства і кожного окремого громадянина, лише коли сприймається свідомо й обдуманно. В іншому випадку вона стає суспільно небезпечною, може негативно вплинути на свідомість людини, її поведінку в суспільстві.

Отже, соціальна реклама повинна розвиватися в Україні. Вона сприяє вирішенню суспільних проблем, соціальній підтримці населення, підвищує рівень культури та моральності суспільства, а також сприяє побудові громадянського суспільства.

Література:

1. Гейдар Л. Соціальна реклама в Україні : сучасний стан та перспективи розвитку : Матеріали конференції / Л. Гейдар, Г. Довбах. – К. : ПЦ «Фоліант», 2004.
2. Діти і соціум : Особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку : монографія / Заг. ред. Н.В. Гавриш.– Луганськ : Альма-матер, 2006. – 368 с.
3. Соціальна педагогіка : теорія і технології: підручник / За ред. І.Д. Звереві. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 316 с.

**ПРАВОСЛАВНОЕ МИРОВОЗЗРЕНИЕ – ОСНОВА
ИНФОРМАЦИОННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ЛИЧНОСТИ**

Е.И. Орлюк, г. Житомир

Под информационной безопасностью личности принято понимать: а) защищенность психики человека от опасных информационных воздействий на нее, способных вызвать негативные последствия; б) защищенность человека от дезинформации; в) защищенность сознания от информационных воздействий, которые направлены на его манипулирование. Вот уже больше четверти века, с начала горбачевской перестройки, мы живем в такой информационной среде, которая обладает всеми перечисленными негативными факторами – она и опасна для психики, и несет в себе дезинформацию, и манипулятивна. Об этом уже написаны фундаментальные работы (достаточно вспомнить книгу С. Кара-Мурзы «Манипуляция сознанием»), в которых приводятся многочисленные примеры, подтверждающие, что это действительно так. И с каждым годом, к сожалению, удельный вес этого негатива только увеличивается. Можно это показать на красноречивых примерах последних месяцев.

Устоять в таком потоке информации, сохранить себя как личность, по глубочайшему убеждению автора, может только человек, прочно стоящий на камне православной веры. Только воцерковленный человек, смотрящий на мир через призму православного вероучения, сможет обезопасить себя с Божией помощью от разрушительного воздействия современного информационного потока.

Попробую кратко обосновать такую точку зрения – еще раз подчеркну, что речь идет не о «захожанах» в православные храмы, а о глубоко верующих людях. Такие православные сознательно сильно уменьшают величину потока информации, доходящую до них. Зная, что нынешнее телевидение – это фактически окно в преисподнюю, многие вообще избавляются от телевизора либо ограничиваются дозированным просмотром определенных тематических передач. Аналогичное отношение и к радио, газетам и интернету – читаются только православные газеты и посещаются только православные сайты. При таком ограничении себя во внешней информации достигается почти стопроцентная защищенность психики и высокая степень защищенности от дезинформации. С последним делом обстоит сложнее, поскольку новости общественно-политической жизни, очень часто сейчас преподносятся в качестве недоговоренной полуправды, становятся хуже, чем полуложь. И поэтому правильно разобраться в них очень непросто. И тут на помощь приходит православная точка зрения на исторический процесс как на борьбу сил зла с

христианством, в результате которой происходит постепенное (а в наше время – ускоряющееся) отпадение человечества от Бога.

Понятно, что при таком отношении к окружающей информации манипулировать сознанием православных дьяволу через своих земных служителей очень трудно. Чтобы этого все-таки добиться, запускаются в церковную среду определенные темы, способные не только смутить, но и расколоть верных, как-то скорое воцарение антихриста. И вот тут на первый план выходит самый главный щит нашей безопасности, который заповедал нам Господь – пост и молитва. Только они и способны защитить человека, уберечь его от зла.

Мы согрешаем пред Тобою как немощные, но обращаемся к Тебе – буди нам щит и меч, буди нам Держава крепка и необоримая от лица вражия, сокруши всю силу артихристовых слуг, всю силу бесовскую, во имя Отца, и Сына, и Святаго Духа. Аминь.

**БЛАГОТВОРИТЕЛЬНЫЕ ТРАДИЦИИ
РУССКОЙ ПРАВОСЛАВНОЙ ЦЕРКВИ
(ИЗ ОПЫТА ОКАЗАНИЯ СОЦИАЛЬНОЙ ПОМОЩИ СЕМЬЕ И ДЕТЯМ)**

А.С Палибина, г. Саранск

Современная ситуация характеризуется противоречивыми социально-экономическими изменениями, в результате которых как само общество в целом, так и его отдельные социальные институты подвержены кризисным явлениям. Процессы жизнедеятельности социального института семьи в современном российском обществе свидетельствуют о глубоко укоренившихся деструктивных и асоциальных тенденциях. Депопуляция населения, широкое распространение разводов, аборт, семейного алкоголизма, наркомании и семейного насилия, снижение престижа семьи в ценностных ориентациях у молодежи, безнравственное и асоциальное отношение к детям, выражающееся в отказе от детей, в социальном сиротстве и в насилии над детьми – все это характеризует ухудшение социального здоровья семьи и снижение значимости семейных ценностей в обществе. В системе ценностей современной семьи происходят глубокие трансформационные процессы. В этой ситуации – укоренение духовных ценностей, возвращение к истокам национальной жизни, консолидация государственных, социальных, духовных институтов общества – является важной задачей на пути решения всех существующих проблем.

Сегодня Русской Православной Церковью накоплен большой опыт в деле оказания социальной помощи семье и ее членам. Например, Центр

защиты материнства «Колыбель» при отделе социального служения Екатеринбургской епархии совместно со специалистами по социальной работе ежегодно организует передвижную выставку «Молчаливая революция», которая направлена на профилактику абортот. Кроме того, данный центр организует семинары для супругов, посвященные семейным отношениям, их укреплению и гармоничному развитию. В г. Волжский успешно действует антикризисный центр в защиту семьи, материнства и детства имени св. Луки (Воино-Ясенецкого), цель деятельности которого заключается в оказании помощи супружеским парам, переживающим семейный кризис, и членам семьи, которые оказались в затруднительной ситуации. В Нижневартовске создан уникальный в своем роде благотворительный фонд защиты жизни и традиционных семейных ценностей «Культпроект Нижневартовск». Ивановская областная общественная организация Комитет защиты детства, семьи и нравственности «Колыбель» совместно с Ивановской епархией разработали целый ряд мероприятий для семей, направленных на решение жизненно важных проблем конкретной семьи.

В декабре 1995 г. был организован по благословению Патриарха Алексия II Координационный совет женских благотворительных организаций, председатель которого входит в комиссию при Правительстве Российской Федерации по вопросам улучшения женщин. Особое внимание церковь уделяет женщине, готовящейся стать матерью, вырабатывая собственные методы работы с ними. В Нижнем Новгороде действует христианский православный центр детства и родовспоможения во имя преп. Серафима Саровского. Этот центр способствует открытию часовен при родильных домах, проводит беседы с беременными женщинами в ряде женских консультаций, а также в отделениях патологии родильных домов. Совместно со специалистами была разработана образовательная брошюра «Семья в ожидании ребенка», содержащая практические советы подготовки к родам, уходу за новорожденными и информацию о православных Таинствах. Центр регулярно проводит конференции по следующим направлениям: «Православие и здоровье нации», «Репродуктивное здоровье подростка», «Духовность и здоровье». Общественная неправительственная организация «Центр национальной славы России» при поддержке православной церкви реализует всероссийскую программу «Святость материнства». Программа направлена на повышение рождаемости, возвращение в общество приоритета семейных ценностей и уважения к статусу многодетной семьи. Ядром проекта «Святость материнства» является система мероприятий, направленных, в первую очередь, на просветительскую работу в обществе.

Не менее важными являются вопросы о практической помощи православной церкви особо нуждающимся семьям. Например, многодетные семьи в настоящее время нуждаются в очень серьезной поддержке.

Многодетная семья – это исключительная ситуация, человеческая и духовная. 5 декабря 2006 г. была учреждена специальная награда для многодетных матерей «Патриарший Знак Материнства», который имеет две степени. Этой награды удостоиваются лица, воспитавшие в традициях православной веры пять и более детей (в том числе детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей). В г. Жуковский по благословению Патриарха Алексия II при содействии Московской областной благотворительной общественной организации «Спасем Людей От Наркотиков» (СЛОН) был создан православный комитет «Многодетная Мать». Цель, задачи и программа комитета – организация поддержки детей из многодетных и малообеспеченных семей, а также детей-сирот. При содействии Нижегородской Епархии по Нижегородскому телевидению стартовал проект «Ключи от дома», целью которого является пропаганда семейных ценностей, повышение социальной привлекательности и престижа многодетной семьи, а также привлечение внимания государственных структур к проблемам многодетных семей, активное влияние на настроения самых широких слоев современного общества с помощью сети Интернет.

В г. Богданович Екатеринбургской области в областном центре социальной защиты семьи и детей на протяжении нескольких лет действует модуль «Православие». Термин «модуль» у специалистов социальных служб специфический, означающий одно из управленческих решений, принятых в целях реализации программно-целевого подхода. А еще это – инициативная группа людей, работающих в разных структурах социального учреждения, но желающих творчески заниматься одним общим делом. Кроме того, модуль удачно пересекается с модулями «Родники», «Оздоровление» и другими. Данная программа с согласия авторов апробируется и в других центрах социальной помощи Южного управленческого округа области. И, прежде всего, в городе Сухой Лог, где прекрасным примером взаимодействия может служить сотрудничество центра социальной помощи семье и детям «Возрождение» и городского Богоявленского прихода.

Таким образом, сегодня Русская Православная Церковь придерживается благотворительных традиций по оказанию социальной помощи семье и детям, что имеет особо важное значение в непростых условиях развития современного общества. Оказывая помощь семье, Православная Церковь регулирует следующие структурные элементы семьи: отношение между мужем и женой, между родителями и детьми, выступает за увеличение рождаемости и защищает многодетные семьи, настаивает на сохранности брачно-семейных отношений и верности в супружеской жизни. В целом, можно выделить следующие виды социальной помощи семье, оказываемой Русской Православной Церковью: натуральная, морально-нравственная, образовательная, воспитательная. При этом, церковь особо внимание уделяет помощи семье в воспитании подрастающего поколения.

**ПРАВОСЛАВНАЯ ЭТИКА КАК ОСНОВА
МОРАЛЬНО-ЭТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ. РОЛЬ ЦЕРКВИ
В ФОРМИРОВАНИИ МОРАЛЬНЫХ КАЧЕСТВ ЛИЧНОСТИ**

В.А. Панкратов, г. Харьков

Морально-этические отношения во всех сферах общественной жизни человека регламентируются моральными нормами, которые человечество выработало еще с первобытных времен. В основном они сводились к целому ряду требований и запретов.

Выработанные нормы поведения помогали каждому отдельному человеку вступать в жизненно необходимые для него отношения. Эти отношения формировались в современном ему обществе или существовали ранее. Социальное бытие вырабатывало и регламентировало моральные, эстетические, правовые ценности. Соблюдение установившихся норм в обществе помогало человеку выжить в нем. Менялось социальное бытие, менялись морально-этические нормы, менялась и сама личность, но эти сложившиеся нормы носили цельный характер.

Посмотрим на этот вопрос теперь иначе. Человек, изгнанный из рая, имел в своей душе искру Божию. Изначально душа человеческая имела в себе высокие идеалы, обладала высокими духовными качествами. Рай был наполнен добром. Первые люди были в добрых отношениях с «райской природой» (флорой и фауной). Человеческое общество состояло из двух человек. Но люди ослушались Бога и нарушили запрет, они съели плоды от древа познания добра и зла. Плоды древа не содержали зла. По наущению сатаны люди сами себе сотворили зло. Их поведение оказалось аморальным для рая. Сотворив большой грех, люди не могли уже находиться в раю. Естественно, что они были изгнаны.

Но высокие нормы морали, Божественной морали, были заложены в души людей. Из Адамовых потомков стало складываться на Земле человеческое общество. Человек оставался венцом творения. Но он не всегда правильно пользовался свободой воли, которую он получил от Бога. Допотопное общество постепенно растеряло сокровище своего духовного мира.

Потоп омыл все прежние грехи человечества. Появилась новая надежда на спасение человеком своей души. Человек с большими трудностями начал создавать новые этические правила. Все это сопровождалось поиском контакта с Богом. Новые экономические, политические и культурные отношения (человеческое бытие) стали вырабатывать нормы морали. Но, к сожалению, человека более интересовали материальные ценности. Бытие определяло его сознание, возобладали низменные интересы.

В этих условиях личность особенно нуждалась в положительном воспитании. Бессмертная душа человека снова стала приближаться к Богу.

В классово-сословном, кастовом строго регламентированном обществе процесс воспитания носил целенаправленный характер. Появился целый ряд морально-этических и религиозных учений. Восток стал искать путь к Богу. Этические нормы стали носить общечеловеческий характер, но эти нормы все еще были далеки от истинных, Божественных норм. Появились выдающиеся личности, они влияли положительно или резко отрицательно на судьбу целых народов. Люди часто называли их богами. Но эти «боги» не всегда вели людей к истине, часто уводили целые народы в болото заблуждения. Эти лидеры сдавали свои народы сатанизму. А вот потомки Хама успешно занялись каннибализмом.

Человек, омытый Потопом, подготавливался к встрече с Богом. Весь смысл Ветхого Завета состоит в вере и надежде на то, что придет Христос. Иисус Христос пришел, искупил своей кровью грехи человека. Но люди Его распяли!..

Но теперь появляется возможность снова благоговеть перед человеком, как перед носителем образа Божия. Апостолы, первые христиане становятся воспитателями нового общества, возрождают чистоту души человека. Такая душа уже способна искренне раскаяться. Человек направляет свою жизнь снова к истинному Богу. Человек познает себя, приближается к добру, осознает Божественный промысел в своей жизни. Новый человек – это уже не раб своей плоти. Бог не отнимает у человека дар свободы воли. Человек проявляет свою индивидуальность, свои таланты отдает во служение Богу.

Православная этика является частью христианского учения, особенностью которого является утверждение о троичности Бога, о греховной природе человека и возможности спасения человеком своей души через веру в истинного Бога.

Без Бога человек, обладающий свободой воли и заложенными изначально в его душу добродетелями, не сможет спастись. Христос предлагает человеку путь преодоления греховной природы.

В свое время человечество познакомилось с примером самопожертвования Иисусом Христом во имя спасения человечества [Символ Веры]. Основу христианской этики составляет любовь. Именно любовь очищает человека, дает надежду во всем на Бога.

Православная этика это не просто набор определенных правил поведения в человеческом обществе и отношения к Богу. Она – глагол. Нужно занимать активную жизненную позицию, нужно помогать спасаться и ближним. Уважать и любить ближнего, независимо от родства, пола. Причиной этой святой любви является не плотское притяжение к человеку, а притяжение к другой душе, данное Богом. Есть люди, которые думают,

что любят Бога, а плохо относятся к некоторым людям, даже ненавидят их, то такие люди сами себя обманывают [Ин. 4, 20–21].

Любовная страсть пагубна, она может принести к ненависти по отношению к любому человеку. Только духовная любовь к ближним – признак обновления души человеческой святым духом [Ин. 3, 14].

Христианская мораль особенная, она рассматривает жизнь человека как подготовку к вечной неземной жизни. Жизнь очень сложная у каждого человека, но верой в Бога через скорби и страдания проверяется человек. Братская любовь, сострадание, отсутствие расчетливости в отношениях с другими людьми, стремление творить добро, не ожидая какого-либо вознаграждения входят в норму поведения верующего человека.

Верующий человек идет по узкой дорожке к Богу. Слишком много различных соблазнов на большой дороге жизни. Любое отступление от православной веры, нравственности ведет к отделению и отчуждению от духовности, от святой христианской жизни к деградации.

В наше время, когда человек подвергается множеству идеологических агрессий, достойно оставаться православным. Быть сильной личностью, искренне любить Бога, верить в Него – вот истинная свобода, вот благодать! Такой человек вне эпохи, на него не влияет политический климат. Он обладает «иммунитетом» против дурных влияний, готовится к худшему. Ведь во времена антихриста будут «лечить» людей от православия – единственной религии, которая по-настоящему простивостоит антихристу. Истинно православный человек сможет повторить слова ап. Павла: «И уже я не живу, но живет во мне Христос» [Гал. 2, 20].

За свою земную жизнь человек от своего крещения до кончины питается телом и кровью христовой в Святой Евхаристии. Тем самым человек готовит себя к достойной встрече с Богом. Человеку не нужно выдумывать какие-то новые этические нормы, заимствовать их в других религиях, использовать «общечеловеческие» этические нормы, а нужно познавать те, которые даны Богом.

Как этого достичь в земной жизни? Земная жизнь дана, чтобы осознать свою миссию на земле. Нужно родиться свыше и тогда можно будет увидеть Царствие Божие [Ин. 3, 3]. Нельзя забывать, что в древние времена и в наше время борьба за воплощение христианской этики в жизнь кончалась для многих трагедией. «Ибо так возлюбил Бог мир, что отдал Сына Своего Единородного, дабы всякий верующий в Него не погиб, но имел жизнь вечную» [Ин. 3,16]. Судьба апостолов, большинства святых – вот для нас пример борьбы за воплощение христианских этических норм. Но сейчас редкий случай, когда христиане, доказывая свою веру в Бога, проливают кровь. Враги христианства изменили свою тактику. Лидеры «цивилизованного» общества находят любую возможность свести на нет христианство. Это делается постепенно и незаметно, а иногда и очень явно

и настойчиво: ни слова в Конституции Европы о роли христианства в истории Европы, запрещение носить нательный крестик на службе и в общественных местах и многое другое.

В современном урбанистическом массовом обществе личность теряется, человек становится становиться статистической единицей, он теряет даже свое имя, получает кодовый номер. Современный человек как личность нивелируется, он становится частью толпы, массы, теряет способность каяться и быть с Богом. Такой человек хочет жить «ярко», для него жизнь – праздничный карнавал. Он уже не понимает, что будет нести ответственность за свое греховное поведение. Личность все более превращается в биоробота. Такой личностью легче манипулировать.

Истинному христианину чуждо чувство эгоизма, ему чуждо общество массового потребления. В руках верующего достижения культуры и науки – это только инструменты, помогающие ему жить и хвалить Господа. Нельзя думать, что враги Церкви победят. Мы уповаем на Господа и надеемся что Церковь выдержит все испытание, ибо во главе ее сам Иисус Христос. Церковь всегда будет молодой и современной.

Литература:

1. Библия – М. : Российское Библейское общество, 2001. – 1371 с.
2. Булгаков С.Н. Православие / С.Н. Булгаков. – К. : 1991.
3. Булгаков С.Н. Православие : Очерки учения православной церкви / С.Н. Булгаков. – 2-е изд. – 1989 г.
4. Василенко И.А. Диалог цивилизаций / И.А. Василенко. – М. : 1999.
5. Выступление Святейшего Патриарха Кирилла на встрече с ректорами высших учебных заведений Украины [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.patriarchia.ru/db/text/1591084.html>
6. Платонов О. Русская цивилизация / О. Платонов. – М. : 1995.
7. Черноморец Ю., Будкевич Г. Личность и богословие Патриарха Кирилла / Ю. Черноморец, Г. Будкевич [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.religion.in.ua/main/1053-lichnost-i-bogoslovie-patriarxa-kirilla.html>

ЦЕРКОВНОПАРАФІЯЛЬНІ ШКОЛИ В СИСТЕМІ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

І.М. Петренко, м. Полтава

На початку ХІХ ст. уряд Російської імперії, починаючи вирішувати проблему неписьменності, видає низку законів про створення шкіл для навчання дітей. Опіку над новими школами царський уряд покладає на

православне духовенство. Адже воно на той час було найосвіченішою частиною населення, а також уряд намагався за допомогою духовенства виховувати народ в покірності самодержавству та імперії. Духовенству було доручено опікуватися елементарними школами, які стали офіційно називатися парафіяльними.

Із 1884 року уряд Російської імперії розробив й видав низку указів і положень щодо освітньої діяльності духовенства: 1884 року – «Правила про церковнопарафіяльні школи», 1886-го – «Програми навчальних предметів для церковнопарафіяльних шкіл», 1891-го – «Правила про школи грамоти», 1896-го – «Положення про управління школами церковнопарафіяльними і грамоти відомства православного віросповідання» і, нарешті, 1902-го – «Положення про церковні школи». Видання цих документів ознаменувало новий етап у розвитку шкіл духовного відомства, церковнопарафіяльні школи отримали державну підтримку і стали важливою ланкою початкових шкіл.

Церковнопарафіяльні школи становили одну з важливих ланок системи початкової народної освіти. Мережа їх швидко зростала. Найвищий період розквіту церковнопарафіяльних шкіл припав на 1890-ті і початок 1900-х років. Це пояснювалося збільшенням матеріальних витрат на їхнє утримання з боку держави, адже до цього часу головними джерелами фінансування цих початкових навчальних закладів були місцеві органи влади, представники духовенства, благодійники, меценати, сільські громади, церкви, монастирі і самі селяни, які прагнули навчити дітей елементарній грамоті та нормам поведінки. Серед покровителів церковнопарафіяльних шкіл на Лівобережжі зустрічаються такі відомі прізвища, які відіграли неабияку роль в історії України – Кочубеї, Галагани, Терещенки, Харитоненки, Сумцов, Милорадович, Капністи та інші. Роль приватної ініціативи у розвитку церковнопарафіяльних шкіл замовчувалася радянською історіографією. Аналіз витрат на церковнопарафіяльні школи з боку місцевих сільських громад дає підстави спростувати точку зору, яка також переважала у радянській історіографії, про небажання парафіян навчати своїх дітей у церковнопарафіяльних школах. Соціальне походження учнів церковнопарафіяльних школах було майже однорідним: діти незаможних верств сільського населення – бідняків-селян, ремісників, міщан, духовенства, для яких школи інших типів були не доступні. Школи виховували дітей у рідній місцевості, біля церкви – головного духовного осередку села, що відповідало потребам простого народу. Особливо активізувався процес зростання кількості учнів церковнопарафіяльних шкіл у 90-ті роки XIX ст. і на початку XX ст. У порівнянні з школами інших типів частка учнів, у церковнопарафіяльних, які пройшли повний курс навчання була меншою, і становила приблизно 4%. Динаміка учнівського контингенту обумовлювалася економічними причинами й соціальними умовами життя;

нестабільність і нерегулярність відвідання школи учнями гальмувалися умовами сільського життя, потребою робочих рук у господарстві, внаслідок чого навчальний рік скорочувався. Церковнопарафіяльні школи давали можливість отримати після закінчення навчання пільги по відбуванню воєнного обов'язку, що було великою перевагою для селян. Вагоме значення цих шкіл полягало у тому, що вони охоплювали навчанням і дівчаток, а це було актуальним і важливим на той час, адже у суспільстві домінували погляди про те, що вони повинні допомагати матерям у господарстві, а не навчатися. Серед губерній Лівобережної України найбільший відсоток жіночих церковнопарафіяльних шкіл був у Полтавській. Аналіз джерел свідчить, що саме дівчатка були найменш постійним контингентом у церковнопарафіяльних школах, бо їх батьки рано віддавали у найми.

У рамках досліджуваного періоду освіта і виховання визначалися як взаємодіючі складові єдиного процесу навчання. Хоча у церковнопарафіяльних школах домінували релігійні дисципліни (Закон Божий, церковнослов'янська мова, церковний спів), однак зв'язок із реальністю все ж залишався тісним (уроки рукоділля, городництва, садівництва, бджільництва тощо). Читання житій святих було елементом морального виховання, джерелом позитивних прикладів для дитини. Важливою була участь дітей у церковних святах, хресних ходах, церковних співах, допомога священику під час служб, читання на криласі тощо. Це пристосовувало школу до реальних потреб населення. Виховання у церковнопарафіяльних школах ґрунтувалося на християнських загальнолюдських принципах, учнів навчали цінувати порядок, бути справедливими, любити і поважати старших, бути щирими, ввічливими, охайними. У школах користувалися підручниками і навчальними посібниками, які були написані спеціально для учнів та вчителів церковнопарафіяльних шкіл. Навчальна література була написана на належному методичному рівні, але її не вистачало. Церковнопарафіяльні школи дали початкову освіту поколінням українських селян, навчили їх нормам християнської моралі, що позитивно впливало на формування їхньої культури. Проте не можна не враховувати того факту, що вони використовувалися для русифікації українського населення та викорінення залишків національної свідомості українців. Школи даного типу мали певні недоліки щодо організації навчально-виховного процесу, що було зумовлено їхнім незадовільним фінансово-матеріальним становищем і традиційним консерватизмом церковного мислення.

Церковнопарафіяльні школи стали невід'ємною складовою системи початкової освіти Російської імперії. Вони дали початкову освіту поколінням українських селян, навчили їх нормам християнської моралі, що позитивно впливало на формування їхньої культури і духовності. Проте не можна не враховувати того факту, що церковнопарафіяльні школи, як і навчальні

заклади різних типів і відомств, використовувалися урядом Російської імперії для русифікації українського населення та викорінення залишків національної свідомості українців. На заваді відкриттю та розвитку церковнопарафіяльних шкіл була убогість населення, його неписьменність, недостатність коштів, брак учителів, іноді нерозуміння селянами значення навчання своїх дітей у школах. Церковнопарафіяльні школи мали ряд недоліків щодо організації навчально-виховного процесу, що було зумовлено їх незадовільним матеріальним становищем та традиційним консерватизмом церковного мислення. Духовенство сприймало ті процеси, які відбувалися у суспільстві, крізь призму падіння моральності народних мас і тому захищало принцип пріоритету виховання над навчанням. Незважаючи на певний консерватизм і обмеженість навчального курсу у церковнопарафіяльних школах, незаперечним наслідком їх функціонування стало оволодіння грамотою та освоєння основних норм моралі учнями, що їх відвідували. Саме через школи православне духовенство вагомо впливало на формування релігійної свідомості віруючих. А також протидіяло католицькому (Подільська, Волинська єпархії), сектантському (Катеринославська, Херсонська і Таврійська єпархії) впливу. Державна підтримка шкіл даного типу сприяла поновленню в них навчально-методичного забезпечення. Хоча церковнопарафіяльні школи охоплювали порівняно невелику кількість учнів шкільного віку, але саме ця форма організації початкової освіти виявилася найбільш ефективною у віддалених хуторах, селах, населених пунктах України, для яких школи інших типів були майже не доступними. Тому в цьому плані діяльність церковнопарафіяльних шкіл заслуговує на позитивну оцінку.

Узагальнення історичного досвіду співпраці державних і церковних структур у галузі освіти має вагомое практичне значення, оскільки може стати теоретичною підвалиною для подолання негативних явищ у навчально-виховному процесі в сучасній школі, а отже, сприятиме духовному єднанню українського народу, що сприятиме прогресу в політичній, економічній, соціальній та духовній сферах держави.

**УЧИТЕЛЬ ХРИСТИАНСКОЙ ЭТИКИ:
ВАЖНЕЙШИЕ ОСОБЕННОСТИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ**

С.А. Плотников, г. Мариуполь

Цель нашего доклада: определить важнейшие требования к учителю христианской этики в общеобразовательной школе, исходя из специфики

преподавания дисциплин духовно-нравственной направленности, и постараться увидеть образ учителя христианской этики.

Актуальность. Все чаще и чаще в общеобразовательных школах по просьбе родителей возникают факультативные занятия по духовно-нравственным дисциплинам, но эти дисциплины настолько выходят из общего ряда образовательных предметов и даже факультативных, что обычные требования к учителю школы должны быть дополнены существенными замечаниями и пожеланиями. Как правило, авторы работ на эту тему ограничиваются постановкой двух требований к учителю христианской этики в светской школе: не учить религии и быть толерантным к разным конфессиональным предпочтениям учащихся и их родителей, то есть, по сути, это те же требования, которые ставятся перед преподавателем религиоведения, где бы эта дисциплина не велась, в средней или высшей школе.

С этими требованиями, перенесенными на учителя духовно-нравственных дисциплин, можно и нужно согласиться, но они должны быть пояснены и дополнены.

Преподаватель какой-либо духовно-нравственной дисциплины в общеобразовательной школе является тем, кто **призван квалифицированно удовлетворить потребность общества в установлении религиозной компетентности подрастающего поколения**, иногда в общем плане, когда предметом рассмотрения является религиозная история и этика, иногда в более конкретном плане, когда предметом рассмотрения является, предположим, христианство, его история и учение, а также христианская этика. Следовательно, первым требованием к учителю, например, дисциплины «Библейская история и христианская этика» **будет его собственная компетентность в преподаваемом предмете, приобретаемая на тех или иных курсах повышения квалификации и путем постоянного самообразования.**

Проблема – с установлением компетентности учителя в данных предметах – не столько в том, где получить подготовку и соответствующий квалификационный документ (это уже перестает быть проблемой для многих регионов Украины), сколько в том, чтобы... **не быть отстраненным наблюдателем религиозной жизни, а пережить веру, например, в Христа как нечто ценное и для себя, хотя и не навязывать ее другим.** Это требование может показаться несправедливым, абсурдным и вредным для светской школы, даже нарушающим конституционную норму об отделении школы от Церкви, но в действительности это требование и не абсурдно, и не антиконституционно. (Кстати, не забудем, что речь идет о дисциплине по выбору, и выбору добровольному.) Это требование означает лишь то, что у преподавателя христианской этики *должно быть отношение к тому, что он преподает, и это отношение должно быть*

безусловно позитивным, каким оно бывает у каждого любящего свой предмет педагога. Во многих случаях в преподавании духовно-нравственных дисциплин в силу их направленности на воспитание моральной культуры учащихся важнее не столько *учить*, сколько *показывать* то, что нередко и словами трудно описать. Например? Например, любовь к Богу и ближним, милосердие, терпение, благость и другие так называемые духовные дары. Если тебе трудно выразить свою любовь, но ты сумеешь ее показать в жертве Христа или подвиге, например, новомучеников российских, то ты уже показал любовь, и свою в том числе, потому хотя бы, что ты любишь любовь, пусть любить у тебя самого и не всегда получается.

Например, учитель в той или иной форме выстраивая занятие, посвященное православным святым, как свиток, разворачивает перед детьми жизнеописание святого, так или иначе проживая его жизнь, то есть волнуясь его волнениями, думая его мыслями и желая того же, чего он желал для народа Божьего, перекидывая мостики к современным проблемам, то есть актуализируя значение открываемых предметов, лиц и явлений для современности.

В такой демонстрации нечего бояться «навязывания» христианских ценностей, коль сохраняются условия открытости и честности по отношению к ученикам и принципы научности и гуманизма в преподавании дисциплины. Главное же здесь сохранение *действительной народности*, как ее понимал К.Д. Ушинский, подчеркивающий жизненную силу образа Христа и христианства для народного образования. Учить «это» не надо, «это» надо лишь увидеть, и увидеть как действительную ценность. Выбор в гуманистической педагогике остается за личностью – и **к ученику надо относиться как к человеку, совершающему свой выбор, в том числе в сфере духовно-нравственной**, что также является обязательным требованием к учителю христианской этики, как, впрочем, и других педагогов. Но учитель христианской этики выполняет колоссальной важности задачу: он говорит ученикам, что заблуждением является не выбирать, потому что *объективно* для человека существует ситуация выбора в духовной сфере, и нужно понимать, из чего выбирает человек, нередко попадающий под манипуляционное воздействие тех или иных псевдорелигиозных или политических течений. Собственно, такой учитель, как свидетельствует наш опыт, больше заботится о свободе подрастающего поколения, чем само оно, готовое свою свободу препоручить так безрассудно кому угодно, кто в красивой обертке преподнесет бесстыдство, разложение, насилие, ложь и всяческий грех.

Психолого-педагогическая наука говорит об исключительном значении проживания педагогом того, что он пытается донести как безусловную ценность до своих воспитанников. В данном случае, так уж получается, учитель христианской этики должен **проживать Евангелие**.

Что касается образа учителя христианской этики, то его забота парадоксально не есть забота о том, как он выглядит в глазах учеников и его родителей, а есть забота о том, как в нем, учителе христианской этики, в его личности, в его словах и поступках проступает Христос с Его заповедью любви к Богу и ближним, поиска прежде всего Царства Божия, что внутри нас есть, необходимости быть совершенным, как наш Отец. Следовательно, образ учителя христианской этики есть образ верного Христу и Его Церкви человека, осознающего свою греховность, но не мирящегося с ней и укрепляющегося миром и святостью Того, Кто един свят.

Итак, главный смысл проживания Евангелия вместе с учениками в том, чтобы христианские ценности были для последних ценностями и чтобы отношение к ним было безусловно позитивным, как бывает позитивным отношение ко всему действительно близкому и дорогому.

ВОЗДЕЙСТВИЕ СМИ НА МАССОВОЕ СОЗНАНИЕ: ВЗГЛЯД ПСИХОЛОГОВ МЧС

И.А. Поляков, г. Харьков

Из всех известных средств массовой информации (СМИ): газеты, журналы, радио, телевидение, последнее имеет самое сильное воздействие на массовое сознание. Именно оно обладает большим преимуществом: доступностью, наличием звука, видеоизображением, оперативностью, массовостью. СМИ оказывает огромное влияние на умы людей, не зря их называют представителями 4-й власти. И это влияние может оказывать как позитивное воздействие, так и негативное. Естественно, СМИ очень тесно связано с действующей в стране властью, поэтому репортажи и сюжеты, и ставящиеся в них акценты, будут соответствующие. Особенно это касается репортажами, которые снимаются при возникновении различных чрезвычайных ситуаций. Как известно, психологи МЧС принимают непосредственное участие в ликвидации последствий чрезвычайных ситуаций (ЧС) – оказание экстренной психологической помощи пострадавшему населению. В академической психологической науке возникали дискуссии по поводу «научности» данного вида психологической помощи, но как показали исследования – она имеет право на своё существование. Но, как показывает опыт участия в чрезвычайных ситуациях, одной из проблем с которой сталкиваются психологи МЧС – некорректная работа представителей СМИ. И заключается она в том, что журналисты в погоне за «горячими фактами» пытаются снимать крупным планом и брать интервью у людей, которые

находятся в состоянии горя, тем самым травмируют их ещё больше. Также проблемой является ещё то, какую информацию о ЧС представители СМИ подают на экраны телевидения.

Наш опыт работы в ЧС и общения со СМИ можно назвать немалым. Одной из задач, которые мы как учёные, поставили перед собой в этом направлении, – это анализ зарубежных тенденций граждан и специалистов спасательного дела, по отношению к СМИ. Давайте проведем небольшой экскурс по некоторым странам Европы и Мира. Как же там относятся профессионалы и зрители к подаче информации об чрезвычайном событии через средства масс-медиа.

Например, в Польше, в Высшей Варшавской пожарной школе есть учебный центр, где обучают руководство МЧС правильной подаче информации в эфир. Он состоит из двух помещений, в одной моделируется теоретическая ЧС. Затем выбирают одного человека, который будет выполнять роль пресс-секретаря. Он даёт об одной и той же ЧС разную информацию. В это время в другом помещении сидит аудитория и смотрит этот сюжет в прямом эфире.

Как показала практика – очень важно, какая картинка в этот момент показывается на экране. При сообщении о ЧС, жертвах и разрушении, показывают, например, картинку с места события, как работают спасатели, городские власти и т.п. Создаётся впечатление защищенности, которое исходит от представителей государства. И обратная сторона, говорится, например, о незначительном дорожно-транспортном происшествии, а показывают крупным планом покореженные авто и травмы пострадавших. В этом случае у зрителей формируется ощущение незащищенности, портится настроение, а у людей с неустойчивой психикой могут обостряться психические и физические заболевания.

Также существует разница между восприятием ЧС, которые произошли далеко за пределами Украины или те которые могут коснуться Вас лично.

В 2008 году психологи МЧС оказывали экстренную психологическую помощь населению города Лозовая, Харьковской области, где ежеминутно, на протяжении 3-х суток, происходили взрывы артиллерийских снарядов. Через СМИ, пустили слух, что штаб МЧС для ликвидации пожара на артскладах, готовит направленный взрыв, мощность которого разрушит все дома в радиусе 10 км. Среди населения тут же возникла паника, люди начали выбегать из домов и сооружений. Психологам понадобилось много времени и сил, что бы купировать эти панические реакции среди населения.

В случае подачи информации об эвакуации очень важно, кто и как подаёт эту информацию в массы. Если возникла необходимость эвакуации из жилых домов, рабочих мест, информацию должен подавать компетентный

человек, вселяющий уверенность, защищенность и гарантирующий безопасность.

Давайте вспомним трагические события 11 сентября 2001 года в Нью-Йорке. Несмотря на масштабность катастрофы, разрушения и численность жертв через средства масс-медиа в первое время (а некоторую информацию до 3-х месяцев) не было показаны покалеченные тела и массовые негативные реакции населения, потому, что у американцев в подобных ситуациях вступает в действия план национальной безопасности. И психологическая составляющая очень важная в нём. Национальный план безопасности способствует нейтрализации слухов, паники среди населения, вселяет уверенность и защищенность. Подобного рода национальные планы есть во многих европейских странах.

Какая же есть ситуация на сегодня в Украине? Возьмём, например, ЧС государственного уровня – взрыв бытового газа в жилом доме в Днепропетровске в 2007 году. Тогда по всем телеканалам транслировались кадры с покалеченным трупом, истерика и потеря сознания родственников погибших под завалами.

Но, не смотря на всё, есть и положительная сторона медали. Если бы не СМИ, жители Украины не узнали бы как работают психологи МЧС и что их помощь не стоит отвергать. Многократно журналистами поднимался имидж спасателей, которые рисковали своей жизнью, спасая жизни других людей. И, по нашему глубокому убеждению, таких сюжетов должно быть побольше, потому что страна должна знать и гордиться своими героями. И образ этих героев должен давать нашим гражданам надежду на светлое будущее.

ИДЕИ ПРАВОСЛАВНОЙ ПЕДАГОГИКИ О ЛИЧНОСТИ В ТРУДАХ СВТ. ФЕОФАНА ЗАТВОРНИКА

В.Н. Приходько, Н.И. Приходько, г. Запорожье

Состояние современной теоретической и практической педагогической мысли можно охарактеризовать как неопределенное. От копания в недрах педагогической теории и практики все время возникает впечатление, будто мы умышленно дистанцируемся от человека воспитывающего и воспитывающегося в одном лице, раздробили воспитание тела, ума и души. Сравнение понятийно-терминологического аппарата теории развития и воспитания личности, созданной А.С. Макаренко, В.А. Сухомлинским, В.Н. Сорока-Росинским, свидетельствует о том, что понятие «развитие человека» оказалось вне категориального ряда педагогики. До неузнаваемости сужены «мировоззрение», «дух» и «духовность», «духовное

воспитание». Теория коллектива уже подменена психологической теорией групп, коллективизм – корпоративностью, на место соревнования пришла конкурентоспособность. Ничего нет о традициях братства, дружбы, законах коллектива: долга перед страной, перед обществом, перед всем человечеством. Сейчас нужен с малых лет конкурентоспособный эгоист и агрессивный индивидуалист, для которого духовность, патриотизм, вера, надежда и любовь – пустые бездоходные слова, мешающие коммерции.

В настоящее время ведущей тенденцией современной педагогической науки и практики должно быть возвращение к личности. Именно проблема развития личности в наши дни приобретает особое значение.

О повышении внимания к ребенку как личности в той или иной мере говорится во всех концепциях модернизации образования, с решением этой проблемы связываются возможности обновления современной педагогической практики. Однако реформы образования не могут быть успешными без бережного и разумного использования педагогического наследия прошлого, без обращения к национальным и культурным источникам. Для проблемы личности таким источником является педагогическая мысль второй половины XIX века, когда в русской педагогике шел активный поиск ее теоретико-методологических оснований (прежде всего – философских и антропологических) и тема воспитания целостной личности занимала ведущее место в психолого-педагогических исследованиях. В первую очередь это относится к крупнейшему представителю православной педагогики XIX в., основателю христианской психологии свт. Феофана Затворника (1815–1894), ректору и представителю различных духовных школ, посвятившему педагогической деятельности около двадцати лет. Святой Феофан исполнял обязанности ректора Киево-Софийского духовного училища и Олонецкой семинарии, с 1857 г. по 1859 г. был ректором Петербургской духовной академии. Преподавал психологию, логику, нравственной и пастырское богословие. В антрополого-педагогическом наследии свт. Феофана тема личности занимает важное место. Отметим, что свт. Феофан Затворник достаточно редко упоминает термин «личность». Вместо него он употребляет термины «лицо», «лицо человека», «человек», «я»: «Все разнообразие наших внутренних действий сознаваемых сводится к трем исходным началам, или силам: познающей, желающей и чувствующей. Все же силы сии сосредотачиваются и исходятся в нашем лице, в нашей личности, в том, что говорит в нас: я, которое есть слияние и нераздельное единство всех сил. Они в нем сцентрированы и исходят из него, как из фокуса» [1, с. 253–254]. «лицо человека (я) есть единство духа, души и тела» [1, с. 255]. Итак, личность (лицо), АО свт. Феофану, это центр всех сил и способностей человека. Их «точка соединений» [1, с. 264], «исходное начало» [1, с. 309].

Свт. Феофан Затворник к свойствам личности относит сознание (самосознание), свободу (разумно-свободную самостоятельность) и жизнь (жизненность). Сознание, по свт. Феофану, является самым главным, существенным свойством лица (личности). Этот термин святитель использует и как синоним термина «лицо». Именно благодаря сознанию человек может отделять себя как от внешнего мира, так и от собственных действий. К существенным свойствам человека принадлежит то, что он одарен сознанием, может говорить о себе – я, или есть лицо. Это такое свойство, по коему человек, утверждая свое собственное бытие и бытие вещей вне себя, а себя от них, говорит о себе – я, а не они, а о тех – они, а не «я» [1, с. 255]. Сознание «получает название самосознания, когда обращается внутрь, к себе исключительно. В сем обращении в себя оно опять может отличать себя от своих действий, или свое бытие от того, что происходит из него, возносясь как бы над тем и другим» [1, с. 258].

Разумно-свободная самостоятельность состоит в том, что обладающее ею существо «само есть источник всех явлений из него исходящих». Отличительное свойство человеческой самостоятельности состоит в том, что он не только производит действия, но и видит их, не только видит, но и «правит ими по своему усмотрению и разуму» [1, с. 256]. Самостоятельность человека характеризуется разумностью и свободой. Разумность требует, «чтобы действия располагались по своему усмотрению, своим целям и своему личному распоряжению разумному», т.е. чтобы мысль всегда предшествовала желанию. Соответственно, отсутствие или слабое развитие этого свойства у человека характерно тем, что в этом случае «желание правит мыслью» [1, с. 278]. Свобода, по мысли свт. Феофана, состоит в том, чтобы располагать своими действиями «без всякого насилия и увлечения со вне или изнутри, прямо от лица», независимо и непринужденно [1, с. 279]. Очевидно, что разумно-свободная самостоятельность теснейшим образом связана с сознанием, что ее состояние определяется «состояние сознания, ибо они служат взаимным друг для друга отражением» [1, с. 278].

Важное свойство личности – жизненность или жизнь. Это понятие отражает известную характеристику личности как данности и заданности одновременно. С одной стороны, в Священном писании говорится о человеке как личности еще до рождения, об освящении от чрева матери. «Я образовал тебя во чреве... и прежде нежели ты вышел из утробы, Я освятил тебя» (Иер. 1, 5–6); об Иоанне Крестителе сказано: «он будет велик перед Господом; не будет пить вина и сикера, и Духа Святого исполнится еще от чрева матери своей» (Лк. 1.15). С другой – очевидно, что личность человека в течении его жизни переживает ряд изменений, и потому можно говорить о совершенствовании или деградации личности. Свт. Феофан свойство жизненности связывает с возможностью изменения, развития личности:

человек «в минуты происхождения не есть то, что ему быть должно, а развивается, образуется, растет, переспевает» [1, с. 256–257]. Для человека, обладающего бессмертной душой, открыт путь к бесконечному совершенству: «Особеннейшая же черта жизни, свойственной человеку, есть бессмертие, предполагающее бесконечную его усовершенствость так же.

Итак, на вопрос: «Каковы неотъемлемые принадлежности каждой человеческой личности?» свт. Феофан отвечает: «Это, как указано уже, – сознание, свобода и жизнь» [1, с. 309].

Свят. Феофан Затворник в своих творениях постоянно проводит мысль о поврежденности человеческой природы вследствие первородного греха и возможности ее исцеления благодатию Церковных Таинств и аскетическим подвигом. Этой мыслью проникнуты и его педагогические рекомендации, например, создание вокруг младенца «спасительной атмосферы» [2, с. 44], употребление против проявляющихся в ребенке страстей общих средств борьбы с ними [2, с. 69]. Практически весь этот очерк «О начале христианской жизни через святое Крещение» (раздел «Пути ко спасению») представляет собой педагогическое приложение учения Церкви о поврежденности человеческой природы и об исцелении, обновлении ее в христианстве.

Различия в человеческой природе тела, душу и дух, свт. Феофан Затворник подчеркивал, что не только в душе, но и на других уровнях человеческой природы можно увидеть тройное действие сил: разумной (познающей), желающей (деятельной) и чувствующей: «Все разнообразие наших внутренних действий создаваемых сводится к трем исходным началам, или силам: познающей, желаемой и чувствующей [1, с. 252–253]. Эти три силы действуют в человеке на трех уровнях – телесном, духовном и душевном. Таким образом, в человеческой природе, по свт. Феофану, можно наблюдать «девятиерную иерархию сил» [1, с. 286]. Познавательная сила на уровне духа – это разум, на уровне души – рассудок, на уровне тела – низшие познавательные способности (наблюдение, воображение и память). Желательная сила в духе проявляется через совесть, в душе – как воля, в теле – как низшие телесные пожелания. Чувства в сердце так же трех видов – духовные, душевные и телесные.

Свт. Феофан считал, что назначение духа – «общение с Богом и миром духовным» [1, с. 356]. Этому призвана способствовать каждая из трех сил, действующих в духе: «Разум назначен открывать человеку иной, духовный, совершеннейший мир и давать знать о его устройстве и свойствах» [1, с. 365]. Предмет познаний разума есть Бог и установленный Им «вечный порядок вещей», отражающихся в «нравственно-религиозном устройстве мира духовного», в творении и Промысле о тварном мире [1, с. 287–288].

Совесть предназначена к тому, чтобы «образовать человека в гражданина того мира, куда впоследствии он должен переселиться»; «С сей

целью она возвещает ему тамошние законы, обязывает выполнять их, судить его по ним, награждает или наказывает» [2, с. 356]. Духовные чувства – это изменения, происходящие в сердце «от созерцания или воздействия на него предметов из духовного мира», т.е. чувства религиозные [2, с. 418]. Это страх Божий, благоговение, преданность в волю Божию, упование на Бога и другое [2, с. 419].

Воздействие рассудка рождает теоретические чувства (отношения сердца к познаваемым истинам: любознательность, сомнение, неверие, отвержение, недоумение и прочее [1, с. 421–422].

Эти чувства возникают, например, при изучении наук. С деятельностью воли связаны чувства практические: чувство самости (самодовольства, самоуничижения и пр.) и разные формы расположенности к людям (добрые и недобрые) [1, с. 424]. «Эстетические чувства суть те движения сердца, кои происходят в нем от действия на него особенного рода предметов, называемых изящными, или прекрасными» [1, с. 426]. То есть научная деятельность и эстетические удовольствия от созерцания произведений искусства, по свт. Феофану, относятся к душевной жизни. Очень ясно мысль о науках как о душевной деятельности выражена святителем в одном из писем: «Научность всякая есть холодиво... научность душевного свойства, молит духовного. Потому они не в ладах» [3, т. 1, вып. 2, с. 130]. В приведенном перечне на ряду с явлениями духовной жизни (религиозность, вера, раскаяние) им указаны явления душевного уровня (соблезнование, месть, эстетические чувства свт. Феофан относит к душевным) [1, с. 424]. Это различие в понимании духовности сохранилось в отечественной педагогике до наших дней и находит свое отражение в концепциях, моделях и средствах воспитания. В современном светском обществе к духовной жизни человека относят «науки, литературу и искусство», тогда как в церкви под духовным понимается то, что относится к области богообщения [4, с. 65, 67].

По-разному исследуемые авторы трактуют и назначение разума. Как уже упоминалось, свт. Феофан относит разум к духу человека и назначение разума видит в познании Бога, духовного мира, а также творения видимого мира и Промысла Божия о нем [1, с. 356, 287-288].

Совершенно ясно у свт. Феофана прослеживается идея о несводимости личности к природе. Свт. Феофан, проводя эту мысль, часто говорит о нарушении деятельности сил и способностей человека, об искажении изначальной их иерархии (тело подчинено душе, душа – духу) и выходе природных сил из-под контроля личности после грехопадения. В человеке «силы сии являются как бы отпадшими от его лица, ставшими в некоторую от него независимость и самоуправствующими» [2, с. 363]. Выход природных сил из-под контроля личности святитель считает причиной нарушения их гармоничного взаимодействия. «Силы сии перестали быть во власти

человека», «отпадши же от лица человека, они потеряли *взаимную точку соединения* (курсив мой – Е.Н.), а вместе с тем перестали получать и взаимную друг от друга помощь и не имеют уже того, чем одна обыкновенно пользуется от других» [2, с. 264].

Идее несводимости личности к природе человека в антропологии святого Феофана прослеживается и в неоднократных упоминаниях о необходимости возвышения человека над своими действиями, о различении себя от своих действий, «или свое бытие от того, что происходит из него, возносясь как бы над тем и другим» [2, с. 255]. Именно возможность отделять себя от своих действий дает человеку возможность критически оценивать возникающие в нем желания, мысли, чувства и проистекающие из них поступки, а значит, и бороться со своими греховными наклонностями. «На этом, – по словам святителя, – основана вся мудрая тактика духовной брани» [1, с. 277] святитель утверждает, что у человека, ведущего греховный образ жизни, сознание личности притупляется настолько, что человек не может отдалить себя от своих действий, т.е. личность не может возвышаться над собственной природой, не воспринимает себя чем-то иным, отличным от нее. «Это опаснейшее из обольщений лица грешного, – пишет свт. Феофан. – *Все, что возникает внутри, считает он собственно собою* [курсив наш] и стоит за то как за себя, как за свою жизнь. От того и отказать себе ни в чем не хочет» [1, с. 274]. Следовательно, первый шаг человека (личности) к обретению самосознания заключается в извлечении «из механизма его внутренней и внешней жизни и в возвышении над течением ее» [1, с. 275]. В аскетике это внимание к себе, ко всем движениям своей внутренней жизни называется *трезвением, бодрствованием*. Это постоянный контроль за мыслями и чувствами со стороны личности, сознательное противостояние личности человека негативным побуждениям его природы (раздражительности, лени и пр.).

С властью человека над проявлениями своей природы тесно связано понятие *целостности личности (лица)*. Целостность, по свт. Феофану Затворнику, представляет собой состояние, при котором все способности и силы человека «действуют совместно, устремлены на одно, состоят в подчинении ему, как лицу, почему и приписываются ему целостность, полнота, здравие» [1, с. 269].

Системное изучение педагогических идей свт. Феофана Затворника открывает, на наш взгляд, широкие возможности для нравственного воспитания, согласованности действий церкви и всех образовательных институтов в возрождении духовности в современном мире.

Литература:

1. Феофан Затворник, свт. Начертание христианского нравоучений / свт. Феофан Затворник. – М., 2005.

2. Феофан Затворник, свт. Путь к спасению / свт. Феофан Затворник. – М., 2000.
3. Феофан Затворник, свт. Собр. писем : В 2 т. / свт. Феофан Затворник. – Репр. воспр. изд. 1898–1901 гг. – М., 2000.
4. Питирим (Говоров), иером. Проблемы современного воспитания и образования в контексте жития преподобного Сергия, игумена Родонежского / иером. Питирим (Говоров) // Феофановские чтения. Богословское и педагогическое наследие святителя Феофана в аспекте современного пастырского и миссионерского служения : сб. науч. статей. – Рязань, 2010.

БЛАГОДІЙНІСТЬ У СФЕРІ ОРГАНІЗАЦІЇ ОЗДОРОВЛЕННЯ ТА ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ В УКРАЇНІ: ДО ІСТОРІЇ ПИТАННЯ

Г. І. Приходько, м. Харків

Благодійність, заснована на гуманізмі, людинолюбстві, нормах християнської етики, була властива українському народу з найдавніших часів. Ще у Київській Русі благодійність було піднесено до рангу морального принципу, та протягом сторіч вона формувалася у рисі національної ментальності. Якщо на Заході меценатство – це явище, яке поряд з моральними мало прагматичні підстави, а саме зниження податків або звільнення від них, то в Україні воно частіше було пов'язане із релігійними, етичними поняттями, підкорялося вимогам громадської думки.

Періодом історії, коли благодійність в Україні перетворилася у громадський рух взаємодії та партнерства між різними суспільними силами, відіграла провідну роль у формуванні громадських засад культури, науки, освіти, охорони здоров'я, залучала фінансовий та інтелектуальний потенціал до їхнього розвитку, вважається др. пол. XIX–поч. XX ст. Саме благодійність у вигляді добровільної безкорисної матеріальної, фінансової, організаційної чи іншої допомоги приватних осіб або установ у ці роки використовувалась задля послаблення соціальних протиріч, соціального захисту знедолених: інвалідів, сиріт, хворих, літніх, незаможних, біженців тощо. Через благодійність вирішувалася проблема доступності освіти та медицини для всіх верств населення, зокрема підростаючого покоління.

У др. пол. XIX – поч. XX ст. в Україні набув широкого розмаху громадсько-педагогічний рух на підтримку ідеї фізичного виховання та формування здорового способу життя учнівської молоді. До його лав увійшли педагоги, лікарі, політики, державні діячі, прогресивне духівництво, вчені, діячі культури, військові, промисловці, «дами із суспільства», іноземці.

Їхня діяльність була спрямована на реалізацію завдань оздоровлення суспільства засобами фізичної культури і включала: впровадження різних форм фізичного виховання в повсякденне життя дітей; розповсюдження закордонного педагогічного досвіду на вітчизняну шкільну та позашкільну практику; організація здорового дозвілля, нормального та повноцінного харчування для школярів і дітей із незаможних сімей, сиріт; створення ігрових майданчиків, гуртків, «товариств фізичного розвитку», відкриття «літніх дач-колоній» тощо.

Встановлено, що однією з провідних умов, завдяки яким в Україні реалізовувалися ці завдання, була благодійна діяльність. Це слід пояснити тим, що, по-перше, на даному історичному етапі благодійність сформувалась у норму життя української громади, традицію, отримала статус загальнолюдської цінності, набула величезного розмаху й, за визнанням сучасників, була невід'ємним атрибутом громадянського суспільства, частиною суспільної свідомості; по-друге, під тиском прогресивної громадськості влада хоч і звернула увагу на необхідність фізичного виховання молоді, але на практиці воно просувався дуже повільно, за мінімальної участі держави в його фінансуванні. Тому громадськість, узявши на себе турботу про деякі напрямки освіти та виховання молоді, активно надавало благодійну підтримку фізкультурно-оздоровчій сфері.

Зазначимо, що благодійну допомогу для вирішення завдань фізичного виховання й оздоровлення дітей в Україні надавали різні люди незалежно від соціального стану: інтелігенція, священики, земські діячі, представники церковнопарафіяльного піклування, селяни, промисловці, купці, «невідомі особи». Причому пожертвування могли становити суми від декількох тисяч рублів (установи, заможні люди) до 30–50 коп. (такі суми жертвували селяни). Широкого розповсюдження благодійність набула серед прогресивної інтелігенції та підприємців, які стали головним ядром меценатства в цій галузі. Наприклад, до кола харківських благодійників, які активно підтримували ідею організації оздоровлення дітей, входили промисловець М. Гельферіх, лікар-окуліст і філантроп Л. Гіршман, великий землевласник Б. Морозов, князь В. Шаховської, дружина голови повітового дворянства Харківської губернії О. Паліцина, відомі благодійники І. Терещенко і А. Шахов, княгиня Д. Оболенська, В. Павлова, О. Чемповський тощо. Багато осіб брали участь у благодійних акціях, спираючись на релігійний чинник, розуміючи меценатство як важливий громадянський обов'язок, а не лише заради підвищення власного статусу, престижу, отримання від уряду звань і чинів, нагородження орденами, самоутвердження в суспільстві, зрештою, задоволення своїх амбіцій і пихи.

Конкретні благодійні акції на підтримку фізкультурно-оздоровчої діяльності в Україні здійснювали колективні жертводавці: медичні

товариства, Ліга боротьби з туберкульозом, ощадно-позичкові товариства, банки й інші комерційні установи, управління залізницею, товариства взаємної допомоги різним верствам населення, підприємства, товариства художників, вищі освітні заклади, гральні комерційні установи, спортивні товариства, які вели активну комерційну діяльність (іподроми тощо) та ін.

Для України др. пол. XIX – поч. XX ст. були характерні різноманітні форми благодійності у сфері фізичного виховання й оздоровлення дітей, а саме: благодійні пожертвування, створення товариств, які здійснювали добродійну за характером діяльність, проведення благодійних заходів, надання установами і окремими підприємцями послуг на пільговій основі тощо.

Благодійні пожертвування з боку приватних осіб або установ призначалися на утримання громадських установ, які опікувалися здоров'ям та фізичним вихованням дітей, спрямовувалися на конкретні витрати на оздоровлення у вигляді плати за окремих дітей. У цей період для збору пожертвувань широко застосовувалися «підписні аркуші» та «кухолькові збори» («кухоль» встановлювався в різних людних місцях за дозволом міської управи). Окрім коштів, благодійники жертвували на користь фізкультурно-оздоровчої діяльності ділянки землі, матеріальні коштовності (картини, цінні речі) для благодійних базарів, будинки, продукти харчування, медикаменти, дитячі речі, іграшки, книжки, гімнастичне знаряддя для залів та ігрових майданчиків. Однією з форм благодійної діяльності в цей період був добродійний перерозподіл майна на користь товариств у вигляді духовного заповіту. У них оговорювався порядок подальшого використання майна або грошей. У деяких випадках на прохання заповідача його ім'я присвоювали запровадженій ним ініціативі.

Для впровадження різних ініціатив громадськість об'єднувалась у різноманітні за типом інституції (товариства, піклувальні ради, комітети тощо), які виконували певні благодійні функції (створення притулків, безкоштовних їдалень, ігрових майданчиків, замських колоній, благодійних фондів, проведення благодійних заходів тощо). Благодійні внески завжди були присутні серед джерел фінансування їхньої діяльності. Серед установ, створених наприкін. XIX ст. в Україні завдяки громадській ініціативі з метою проведення фізкультурно-оздоровчої роботи з дітьми, слід виділити товариства сприяння фізичному розвитку дітей; гімнастичні, спортивні товариства і гуртки; культурно-просвітницькі товариства, націлені на всебічний гармонійний розвиток суспільства шляхом організації культурного здорового дозвілля; комітети і комісії педагогічних, медичних та ін. товариств, товариств тверезості, поширення в народі письменності тощо.

У др. пол. XIX – поч. XX ст. в Україні почала закладатися традиція, яка стає актуальною в наш час – проведення благодійних заходів.

Благодійні базари, вокально-музично-літературно-танцювальні вечори, концерти, вистави, зустрічі Нового Року, художні виставки, народні гуляння, спортивні змагання проводилися товариствами постійно. Прибуток був невеликим (300–400 руб.), але стабільним джерелом фінансування їхньої діяльності. Він складався із доходів від продажу квитків, благодійного базару, роботи буфета, продажу бутоньєрок, пожертвувань приватних осіб. Ці заходи проходили в будинках Дворянських зборів, театрах, громадських бібліотеках, інших публічних місцях.

До своєрідної форми благодійної діяльності з боку підприємців можна віднести надання товариствам, які піклувалися про оздоровлення дітей, різноманітних послуг на пільговій основі: медикаментів, продуктів харчування, дров та ін. Надання лікарями безкоштовних медичних послуг на добровільних засадах, читання публічних лекцій, частина доходів від яких жертвувалась на підтримку фізкультурно-оздоровчої роботи серед дітей, – ось той неповний перелік благодійних ініціатив представників прогресивних кіл української громади.

У цілому варто відзначити, що яскраві традиції системної добродійної діяльності у галузі фізичного виховання й оздоровлення дітей в Україні др. пол. ХІХ – поч. ХХ ст. заслуговують на пильну увагу з боку дослідників та суспільства.

ВПЛИВ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА НА РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ ТА ПІДЛІТКІВ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

О.І. Проскурняк, м. Харків

Розвиток комунікативної діяльності дітей з особливими освітніми потребами є умовою їхньої успішної інтеграції в соціум. Особливості пізнавальної діяльності таких учнів порушують їхній комунікативно-мовленнєвий розвиток. Створення в середовищі відповідних умов для корекційно-розвивального впливу на особистість дітей та підлітків зі зниженими інтелектуальними можливостями з урахуванням особливостей їх розвитку сприятиме оптимізації їхньої соціалізації.

Проблемою вивчення середовища займалися такі вчені, як О. Каташова, В. Корнєв, О. Кульчицька, Н. Лях, Л. Медведєва, С. Подмазін, та інші. У спеціальній психології вивченню впливу середовища на розвиток дітей з особливими потребами опосередковано приділяли увагу О. Муравйова, В. Печерський, В. Серова, М. Созотонова, О. Хохліна, Л. Шипицина та ін.

Комунікативне середовище, яке оточує учнів зі зниженим розумовим розвитком, є досить різноманітним і вміщує середовище освітнього закладу, сімейне середовище, комунікаційне (засоби масової інформації тощо), позашкільне середовище (маємо на увазі позашкільні виховні заклади, реабілітаційні центри, центри корекції розвитку тощо). Кожен з визначених вище типів середовища певним чином впливає на розвиток комунікативної діяльності розумово відсталих учнів.

Як зазначають В. Бондар, Н. Коломинський, В. Синьов, О. Хохліна, слабкі за успішністю учні, які гостро потребують позитивних емоційних контактів, відчують брак спілкування і з однолітками, і з учителями, тому бурхливо реагують на прояви неувagi до своєї особистості. Вони не задоволені структурою особистих стосунків і своїм становищем, намагаються компенсувати недостатність спілкування такою поведінкою, яка привертає увагу. Це негативно позначається на розвитку їхньої особистості, провокує появу та закріплення негативних форм комунікативної поведінки. Таким чином, для розвитку комунікативної діяльності учнів спеціальних освітніх закладів необхідно розробити комплексну програму, яка включатиме заняття, що активізують мовлення, збагачують словниковий запас, вчать висловлювати почуття в допустимій формі, формують комунікативний контроль, розвивають соціально-комунікативну активність, комунікативну культуру, сприяють формуванню комунікативної компетентності. Зауважимо, що насамперед необхідно для цієї діяльності підготувати належним чином педагогічний колектив шляхом проведення семінарів, лекцій, тренінгів тощо.

Сімейне середовище дітей та підлітків з особливими потребами обмежується складом родини, ураховує інтелектуальний, загальнокультурний рівні, психологічний клімат, особливості застосування засобів масової інформації, матеріально-побутові умови тощо.

Вважаємо, що на розвиток комунікативної діяльності учнів зі зниженим розумовим розвитком вищевизначені умови сімейного середовища впливають з різною інтенсивністю. До найважливіших відносимо емоційно-психологічний клімат, загальнокультурний та інтелектуальний розвиток членів родини, особливості міжособистісних взаємин у сім'ї.

Зміст і спрямованість комунікацій у родині створює в дітей відповідний комунікативний досвід, впливає на комунікативний розвиток дитини, віддзеркалює всі впливи, які сімейне середовище чинить на неї. Отже, для сприяння оптимізації комунікативного розвитку дітей та підлітків з особливими потребами слід працювати з їх родинами з метою підвищення комунікативної культури, комунікативної компетентності та надання консультацій щодо особливостей розвитку комунікативної діяльності розумово відсталих дітей.

Позашкільне комунікативне середовище сприяє не тільки розвитку комунікативної діяльності, розширенню кола соціально-комунікативної взаємодії, але й інтеграції дітей та підлітків з особливими потребами у соціум. Відвідування гуртків за інтересами, вистав, театрів, музеїв сприяє встановленню нових соціально-комунікативних зв'язків, збагаченню комунікативного досвіду, розвитку комунікативного потенціалу.

Результатом комунікації в учнів зі зниженим розумовим розвитком є реально досягнутий в обміні інформацією рівень їх інтеграції як суб'єктів комунікації, ступінь розвитку спільної комунікативної дії, міра перетворення її на дійсний діалог. Іншими словами, результатом успішної комунікативної діяльності учнів з розумовою відсталістю є налагодження діалогічних стосунків, які ведуть до прийняття інформації. Коли йдеться про досягнення відповідного рівня розвитку спільної комунікативної дії, мається на увазі рівень інтеграції у вигляді єдності мотивації та спрямованості, предметно-цільової ціннісної єдності учасників комунікативного процесу.

Вищевикладене доводить необхідність адаптувати, корегувати та працювати з оточуючим дітей та підлітків з особливими потребами середовищем з метою створення умов для оптимізації розвитку їхньої комунікативної діяльності, серед яких можна визначити:

– створення умов у освітньому середовищі через включення в навчальні програми завдань, що спрямовані на активізацію комунікативно-мовленнєвого розвитку, покращення міжособистісних взаємин з метою збільшення кількості комунікативних контактів, організацію та проведення занять, що сприяють розвитку комунікативної культури та комунікативної компетентності;

– у сімейному середовищі створення умов через покращення психологічного клімату в родині, підвищення знань батьків щодо особливостей розвитку дітей та підлітків з інтелектуальним недорозвиненням та опанування навичками розвитку комунікативно-мовленнєвої діяльності;

– у позашкільному середовищі створення умов для розширення комунікативного простору дітей та підлітків з інтелектуальним недорозвиненням, побудування комунікативних, міжособистісних контактів, зацікавлення дітей різними видами діяльності з метою активізації їх комунікативної активності;

– у комунікаційному середовищі створення умов для розширення комунікативного досвіду, збагачення словникового запасу через перегляд певних передач, фільмів, читання книжок, їх усний аналіз та переказ, опанування навичками технічних комунікаційних засобів, культури комунікативної взаємодії в інформаційних та соціальних мережах тощо.

**РЕЛІГІЙНЕ ВИХОВАННЯ У ЖІНОЧИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ
ХАРКІВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ
(ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТТЯ)**

М.С. Рижкова, м. Слов'янськ

Одним з найбільш потужніших канонів трансформації культурних і моральних цінностей, факторів, що сприяють подальшому розвитку суспільства, є освіта.

Проблема повернення їй культуротвірного, моралеутворюючого статусу має сьогодні безперечну науково-теоретичну і практичну значущість. У зв'язку з цим важливого значення набуває період з другої половини ХІХ – початку ХХ століття, який характеризується яскравими подіями і глибокими змінами в соціально-економічній і суспільно-політичній сферах життя.

Сьогодні, як і майже 150 років тому, система освіти переживає час реформ. Але чи призведуть ці зміни до нової якості освіти, чи посилять її важливу функцію – підвищення інтелектуального та духовного потенціалу нації, залежить передусім від тих пріоритетів, які будуть поставлені задля їх розвитку.

Реформи – складний та суперечливий процес, який потребує критичного переосмислення історичного досвіду, без урахування якого не позбутися повторення помилок, вимагає дбайливого і творчого відношення до багатьох вітчизняних педагогічних традицій.

Найбільша небезпека, яка постає перед суспільством сьогодні – це не розлад економіки, не зміна політичних систем, а руйнування особистості. Сьогодні матеріальні цінності домінують над духовними і саме це впливає на неправильне розрізнення понять добра, милосердя, справедливості, патріотизму. Все це – наслідки браку виховання.

Всі якості людини: характер, почуття, відповідальність, позитивні або негативні звички, вміння долати труднощі і ступінь її релігійності – залежать від виховання.

Духовно-моральне виховання на основі християнських традицій формує ядро особистості, позитивно впливає на взаємовідносини зі світом. Звернення до досвіду православної педагогіки в наш час, коли йде пошук духовного відродження України, є особливо актуальним, бо суспільство і держава потребують освітніх моделей, які забезпечать духовно-моральний компонент змісту освіти.

Порівнюючи навчальні плани дореволюційних навчальних закладів і сучасних шкіл, можна побачити відсутність в останніх дисциплін

православного виховання. Як ілюстрацію можна навести досвід роботи жіночих шкіл Харківської губернії другої половини XIX – початку XX століття.

Чому саме жіночі навчальні заклади ми обрали як приклад, пояснює той факт, що чільне місце у їх діяльності займала виховна робота. Зважаючи на погляди на жінку та її місце у суспільстві, що побутували на той час, головна мета полягала у вихованні доброї матері та дружини, підготовці жінки до сімейного життя.

Жіночі школи за роки свого існування, з одного боку, набули багатого досвіду духовно-морального виховання підрастаючого покоління, з другого – через своїх вихованок сприяли розповсюдженню освіти, отже, підвищенню культурно-морального рівня населення.

У досліджуваний період у Харківській губернії існувала досить розгалужена система жіночих шкіл різних ступенів, що мали свої, специфічні, особливості виховного процесу.

Особливе значення у жіночих школах приділялося релігійному вихованню, основними завданнями якого було: привчати молодь до терпіння та покори, виховання в душі поваги до прав власності, дотримання докорінних основ громадського ладу. Релігія була основою моральності, а отже й виховання. Вона також була засобом створення цілісного світогляду і шкали моральних цінностей людини, виступала могутнім регулятором поведінки. Слід зазначити, що у жіночих школах релігійному вихованню приділялося більше уваги, ніж в аналогічних чоловічих школах, що було пов'язано з думками про вплив дружини не тільки на чоловіка, але й на всю родину.

Вважалось, що школа, яка дає тільки знання певних наук і не виховує у молоді почуття обов'язку і дисциплінованості, повагу до дорослих, є дуже небезпечною. Саме тому до програм усіх навчальних закладів було введено закон Божий. Цей предмет став одним із найголовніших у навчальних закладах Російської імперії. На його вивчення виділялося не менше шести годин на тиждень. Зміст програми мав чітко виражену виховну спрямованість. Закон Божий стояв першим навчальним предметом у планах не тільки тому, що православ'я було вірою більшості громадян. У дореволюційній педагогічній традиції вивчення природничих та гуманітарних дисциплін не протистояло іншим важливим складовим культури – релігійним, духовним і моральним цінностям. Отже і освіта будувалась за принципом «релігія та наука», а не «наука проти релігії».

Велике виховне значення мала також позаурочна діяльність учителів-священиків. Так, архіви досі зберігають тексти промов священнослужителів при вступі та по закінченні дівчатами Харківського інституту шляхетних дівчат.

Збудженню релігійних почуттів сприяли лекції, що читалися церковнослужителями у гімназіях у позаурочний час. Прикладом може бути

лекція архієпископа Антонія на тему «Достоевський про моральне відродження людини», проведена у Другій Харківській жіночій гімназії у 1915 році. Упродовж лекції було роз'яснено значення творчості великого письменника Ф. Достоевського для виховання молоді, наголошувалося на її релігійному та етичному мотивах. Результати проведеної лекції обговорювалися громадськістю Харківської губернії. Зокрема відзначалося, що вона сприяла справі підвищення інтересу дівчат до таких навчальних дисциплін, як закон Божий та російська словесність.

Значну увагу релігійному вихованню приділяв педагогічний колектив Ново-Водолазького вищого училища. Розвитку в дітей релігійних почуттів сприяли щоденні читання Часослова. Щосуботи законовчитель роз'яснював зміст Євангелія, у дванадцяті свята і царські дні учні разом з черговим учителем відвідували приходську церкву, дотримувалися постів.

Релігійне виховання у жіночій гімназії Д. Оболенської проходило під наглядом законовчителів. Вихованкам роз'яснювали правила християнської віри та поведінки, вчили молитов і читання слова Божого. Із молитви та читання Євангелія починався і закінчувався кожен урок закону Божого. Дівчата брати участь у ранкових і вечірніх щоденних молитвах, по черзі читали молитви самі. У неділю та на свята учениці відвідували богослужіння.

Отже, засобами, що сприяють релігійному вихованню можуть бути богослужіння, обряди, проповідь, благословення та інші; найбільшого поширення набули методи: молитва, дотримання постів, покаєння, обітниця. Зазначимо, що в наш час ці засоби та методи не втратили своєї актуальності та можуть бути використані у сучасному навчально-виховному процесі. Наостанок доречно буде навести слова відомого дослідника Д. С. Лихачова: «...якщо у сучасному суспільстві духовно-моральні чинники не стануть домінувати над матеріальними, то навіть найбільш досконалі соціальні умови не зможуть створити міцного єдиного освітнього та культурного простору країни».

ВЗАЄМОДІЯ СІМ'Ї ТА ШКОЛИ В КОНТЕКСТІ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ

Л.В. Ричкова, М.В. Голтвеницька, м. Харків

Мислителі різних віків трактували поняття моральності по-різному. Іще в давній Греції в своїх працях Аристотель про моральну людину писав: «Морально прекрасно називають людину досконалої гідності... Адже про моральну красу говорять з приводу доброти: морально прекрасним називають справедливу, мужню, благородну і взагалі людину, що володіє всіма чеснотами».

А Ніцше вважав: «Бути моральним, етичним – означає бути покiрним давно встановленому закону чи звичаю». «Мораль – це перевага людини перед природою». У науковiй лiтературi вказується, що мораль з'явилась на початку розвитку суспiльства. Визначну роль в її виникненнi зіграла трудова дiяльнiсть людей. Без взаємодопомоги, без визначених обов'язкiв по вiдношенню до роду людина не змогла би встояти в боротьбi з природою. Мораль є регулятором взаємовiдносин людей. Керуючись моральними нормами, особистiсть тим самим спонукає до життєдiяльностi суспiльства. У свою чергу, суспiльство, пiдтримуючи i розповсюджуючи ту чи iншу мораль, тим самим формує особистiсть вiдповiдно до свого iдеалу.

Сьогодні мораль розумiється як система норм, принципiв поведiнки людей у ставленнi один до одного та до суспiльства. У сучасних умовах дедалi повнiше розкривається творчий потенцiал моралi. Вона характеризується колективiзмом, гуманiстичними рисами (спiвробiтництво, взаємодопомога, доброзичливiсть, чеснiсть, простота, скромнiсть), активнiстю, дiяльнiстю, що спонукає людину до нових успiшних, креативних звершень. I хоча багато з визначених рис у сьогоденнi переоцiнюється, набуваючи нового значення, все ж їхнє переосмислення i перевiтлення у нових формах є важливим напрямком формування моральної досконалостi людини.

Важливе значення в регулюваннi соцiальної поведiнки людей – членiв сiмей, мають усталенi i «генетично» усвiдомленi традицiйнi норми поведiнки. Зазначимо, що сучаснi батьки, вихованi в умовах соцiалiстичного суспiльства, на родинних (прихованих) християнських основах зберегли якостi колективiзму, патрiотизму, гуманiзму тощо. У часи незалежностi України суспiльство збагатилось i вiдродило християнськi, нацiональнi норми взаємовiдносин батькiв та дiтей. Та протирiччя, якi виникають мiж поколiннями (iсторичнi, економiчнi, iдеологiчнi), вiдображають стан моральної атмосфери сiмейних вiдносин.

На вiдмiну вiд соцiальних норм, що зобов'язують особу дотримуватися морально-правових засад, морально-психологiчнi цiнностi залишають за членами сiм'ї свободу вибору як автономної iнституцiї, що може привести до створення небажаних цiнностей, визначених для вiруючих людей як грiхи, а в суспiльствi – як аморальнi прояви.

Перетин оптимiзму i гуманiзму в способi життя значної кiлькостi сучасних сiмей дає надiю на пiдвищення культури її членiв у ставленнi один до одного, «твореннi себе через самовдосконалення». У педагогiчнiй практицi мають мiсце ситуацiї, коли педагогу необхідно втрутитись у процес становлення особистостi учня через сiм'ю, реалiзувати принцип «паралельної дiї», закликати батькiв до спiвпрацi. Як поведуть себе батьки у такiй взаємодiї, залежить вiд розумiння ними батькiвства i передбачення результату таких впливiв на дитину. Спiвпраця будується на основi чiткої програми педагога, яка включає в себе: вивчення учня, його батькiв та умов

життя, тобто професійного підходу щодо аналізу поведінки учасників виховного процесу в умовах сім'ї та школи. Необхідно виробити модель, зміст якої полягатиме в розкритті механізму формування певної поведінки, в структурі якої враховуються потреби, умови життєдіяльності, набутий досвід.

Поведінка людини являє собою рівнозначні біологічні й соціальні властивості. Біологічні характеристики утворюють фундамент поведінки, а соціальний досвід визначає її зміст і напрямки. Тому педагог, який на перший погляд склав модель (програму) співпраці як ідеальну, не може передбачити психофізіологічну організацію поведінки особистості, а саме – її можливості і намагання, внутрішнє наповнення. Оскільки умови діяльності особистості, ситуації завжди спонукають її до змін, то педагог як дослідник повинен використовувати виховний потенціал сім'ї (позитивний і негативний). Поняття «потенціалу» розглядатимемо як системну інтерпретацію поведінки індивіда, що наповнюється конкретним змістом: предметним і соціальним. Виховання завжди спричиняє новоутворення.

Становлення ціннісних орієнтацій у підлітків розпочинається з формування ряду показників, ідеалу особистості, основою яких є інтелектуально-вольовий блок характеристик. Завдання педагога в цьому процесі полягає у стимулюванні активності характеристик самосвідомості: оцінка себе, реалізація самовиховання. В умовах сім'ї ця робота може проводитись при стимулюванні виконаних доручень (постійних, тимчасових) як репродуктивного, так і творчого змісту.

Педагог повинен допомагати батькам не лише правильно організувати діяльність дитини, але і здійснити мотивацію поведінки учасників співжиття: спрямування на моральні, вольові та інтелектуальні орієнтири. Як методична діяльність педагога із батьками, дітьми-підлітками можуть бути використані такі методи та форми виховної роботи: бесіди, написання листа, обговорення прочитаного, переглянутих телепередач, фактів із життя суспільства, поради-тренінги для батьків у «школі батьків».

Обов'язковою умовою ефективності такої роботи є наповнення морально-правових, духовних цінностей з обговорюваних проблем. Дієвими є методи співпраці вчителя та учнів щодо батьків, а саме: написання творів про працю батьків, про їхні права на роботі, про право на громадську участь, про їх господарську діяльність в умовах сім'ї тощо.

В організації спільної діяльності можна підготувати свята із конкурсами, наприклад, «Еврика», «Улюблена справа батька (матері)», «Моя донька (син) знає і вміє» тощо. Активні методи, форми виховної роботи допоможуть пізнати один одного, і не вимагатимуть моралізування або наслідування ідеальних, традиційних портретів української родини.

Подальша співпраця школи і сім'ї сприятиме подоланню причин спротиву й опірності учнів, виховання культури поведінки та пошуку шляхів

подолання педагогічного явища – конфліктних відносин в сім'ї між батьками і дітьми, навчить батьків і дітей «творити» себе доброзичливими, терпеливими.

**ФОРМИРОВАНИЕ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ –
УСЛОВИЕ ДУХОВНОГО СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ЛИЧНОСТИ
СОВРЕМЕННОГО СТУДЕНТА**

И.П. Родина, г. Курск

В условиях кардинальных перемен в социальной структуре общества проблема психологического здоровья молодежи является остро актуальной. В настоящее время внутренняя душевная и духовная пустота отличает ту часть студентов, которую можно считать благополучной. Современным юношам и девушкам необходимо помочь обрести духовные «опоры», дать психологические средства, благодаря которым можно сохранить психологическое здоровье и быть готовым к саморазвитию. Таким средством выступает психологическая культура личности.

Владение психологической культурой позволяет развивающемуся человеку ощутить «связность» и осмысленность своей жизни, одухотворенность собственной личности, познавать свой внутренний мир, получать удовлетворение от жизни (В.А. Сухомлинский, 1980).

Особую актуальность эта проблема приобретает в период обучения в вузе, в период вхождения бывших школьников в новую социальную среду – среду студенчества. Именно в этот период молодые люди часто прибегают к использованию искаженных средств самоутверждения, нередко в виде безнравственного, асоциального поведения.

Понятие «психологическая культура» не так давно вошло в категориальный аппарат педагогической психологии. На дефицит психологической культуры учащихся указывали А.А. Бодалев (1982), А.А. Востриков (1996), И.В. Дубровина (2000), Е.А. Климов (1997), Б.Г. Мещеряков (1994), и др. В трудах названных ученых исследователей психологическая культура в самом общем значении рассматривается как определенный уровень психологической образованности современного общества и личности, уровень самопознания человечества, отношения человека к окружающим людям, к самому себе, к природе.

Психологическая культура есть системное свойство развивающейся личности, качественное состояние которого определяется совокупностью объективных и субъективных критериев, из которых системообразующим выступает отношение к другому.

Развитая психологическая культура есть способ «обращения» к себе самому и другому человеку, способ самопознания, самоутверждения и саморазвития «собственно» человеческих, духовных качеств и способностей (оптимизм, вера и устремленность в лучшее, вера в себя, культура мысли и переживания, способность к целеполаганию, нравственному выбору и поступку, ответственность, способность к преодолению трудностей, самоконтроль, способность управлять своими мыслями, чувствами и желаниями, способность к сопереживанию).

Психологическая культура является способом организации взаимодействия и установления гармоничных отношений с другими при сохранении собственной индивидуальности. Психологическая культура открывает для студента возможность установления доверительных отношений с другими, сохранению внутренней устойчивости, личностной целостности и психического здоровья. Психологическая культура позволяет старшему подростку реалистично осознать и оценить собственные возможности и соизмерить их с наличными обстоятельствами, выработать адекватное отношение к успехам и неудачам, что является необходимым условием общеличного развития (А.В. Брушлинский).

В русском языке термин «формировать» употребляется в значении придавать определенную форму, устойчивые черты, вырабатывать определенные качества. Термин «формироваться» означает приобретать определенную форму, законченность, устойчивость в результате роста, развития, изменения.

Действительным содержанием культуры является развитие самого человека, его творческих сил, отношений, потребностей, форм общения, способностей. Его культурное «оформление» предполагает организацию его внутреннего мира, потребностей, ценностей, смыслов. Приобрести же культурные формы, устойчивые культурные черты возможно только при определенных условиях.

Формирование психологической культуры современного молодого человека должно предполагать актуализацию духовного слоя сознания. Понятие «духовность» в соответствии с имеющимися в гуманитарной науке позициями (Б.С. Братусь, 1995; В.П. Зинченко, 1994; В.И. Слободчиков, 1986) мы определяем как опыт практической деятельности, направленный на преобразование, «очеловечивание» самого себя. Это позволяет сформулировать и реализовать в образовательном процессе психолого-педагогические условия формирования психологической культуры старших подростков через обращение к духовным компонентам развивающегося сознания.

Формировать психологическую культуру современной молодежи представляется возможным с помощью разработанного нами практикума, который нацелен, с одной стороны, на то, чтобы сформировать

представление о сферах духовной жизни человека, о том, что делает его «собственно» человеком, а с другой – на развитие самобытности, способности мыслить «по-своему», чувствовать, говорить, двигаться в пределах возможного. Речь идет не об отрицании необходимости социализации, освоения социальных и культурных норм и требований, но о проявлении «своего лица», жизненного интереса, «жизненного почерка», об умении наблюдать за людьми, уметь быть благодарным, сочувствовать.

Основными средствами формирования психологической культуры в рамках практикума стали тексты художественной литературы, поэтические произведения, а также тексты духовно-нравственного содержания (Евангельские рассказы и притчи). Обращение к религиозно-нравственной литературе было неслучайным по следующим основаниям. Во-первых, Евангельские притчи содержат глубокие человеческие и психологические смыслы. Во-вторых, это та часть культуры, которая является новой для большинства юношей и девушек, она несет иное видение человека, иной взгляд на его жизнь и предлагает средства «очеловечивания», саморазвития. В-третьих, мы полагали, что нужно дать возможность испытать себя, проверить свои силы (умственные, личностные), поскольку притчи содержат определенный элемент иносказания, обобщения. Мысли и идеи в этих текстах не лежат на поверхности, они скрыты, и требуется особая работа, интеллектуальное, эмоциональное напряжение, чтобы открыть их для себя, понять их смысл.

Общим итогом реализации этой программы должно стать возникновение интереса к себе, своему внутреннему миру, вера в свои возможности, желание и стремление преобразовать себя, найти «свою» деятельность, преодоление одиночества через обращение к другому человеку (взрослому, сверстнику), установление равноправных отношений с ними, способность к самонаблюдению, умения выразить себя в культурной речи.

ТВОРЧЕСКИЙ КОЛЛЕКТИВ КАК ФАКТОР ДУХОВНОЙ И СОЦИАЛЬНОЙ ПОДДЕРЖКИ В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ

Н.М. Роман, г. Харьков

В условиях современного мира проблема духовной и социальной поддержки представляет собой сложный и многосторонний процесс. Изобилие форм и методов решения не способствует их успешной интеграции в практику.

Особенно актуальной сегодня является такая поддержка для людей старшего и пожилого возраста. Сформированные на идеалах атеизма и

советской массовой культуры, они остро нуждаются в духовном обогащении и социальной самореализации. Участие в творческом коллективе любого направления, в частности, в ансамбле народной песни, является идеальным путем для воплощения таких задач. Это связано с тем, что члены ансамбля объединены идеей сохранения, развития и популяризации музыкальной культуры своего народа как неотъемлемого компонента ее духовного наследия.

На фоне социокультурной трансформации духовных ценностей в Украине, объективной предпосылкой позитивной роли творческого коллектива в современном обществе является продуктивное межличностное взаимодействие участников между собой, устойчивое стремление к совместному творчеству, общению по интересам. Острая и актуальная социальная проблема одиночества, особенно характерная для жителей мегаполиса, успешно решается в таком коллективе.

Отдельно следует отметить, что участники творческого коллектива методично и последовательно развивают свои музыкальные способности, работают над усовершенствованием вокальных данных, дикции, музыкального слуха и ритма, развивают память, приобретают навыки многоголосного пения и сценического мастерства. В коллективе народной песни участники не только формируют профессиональные качества, но и самосовершенствуются в личностном плане. Им удается более успешно решать возрастные задачи, преодолевать физические недуги, совершенствовать свой внешний вид, избавляться от вредных привычек, повышать коммуникативные способности и общекультурный уровень.

Не менее важен факт социальной реализации участников коллектива. Этому способствуют концертные выступления перед самой разнообразной аудиторией слушателей, участия в фестивалях, конкурсах, праздничных мероприятиях, ярмарках. Признание специалистов, любовь публики различных возрастных категорий, популярность среди друзей и знакомых, уважение близких, безусловно, позитивно отражаются на социальной самооценке и успешной социализации членов творческого коллектива.

Одним из важнейших направлений деятельности творческого коллектива есть благотворительная деятельность, которая систематически осуществляется посредством концертно-просветительских и праздничных мероприятий в детских, подростковых, ветеранских организациях, среди школьников, рабочих и служащих, а также на выставках и народных гуляниях.

Генеральной идеей деятельности коллектива есть интеграция музыкального наследия своего народа в современное социокультурное пространство, усвоение, воспроизведение и культивирование духовных ценностей в современном мире.

**МОРАЛЬНО-ЭТИЧЕСКАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ ПОДГОТОВКИ
НАЦИОНАЛЬНОЙ ГУМАНИТАРНО-ТЕХНИЧЕСКОЙ ЭЛИТЫ В НТУ «ХПИ»**

А.Г. Романовский, г. Харьков

В современных условиях стремительных изменений не только в науке и технике, но и в социальных отношениях, духовной жизни общества, в жизненных целях и ценностях людей перед системой образования, в первую очередь перед высшей школой, встают новые необычайно сложные и ответственные задачи. Ведь она призвана не просто подготовить человека к успешной жизни и деятельности в новых условиях, но и научить его активно влиять на эти условия, так творить изменения, чтобы обеспечивать новые, гармоничные отношения между людьми, их отношения с обществом в целом, с природой и техносферой. Для этого необходимо, прежде всего, научиться анализировать глубинную сущность тех процессов, которые происходят в обществе и представляют собой определяющие тенденции его развития.

Актуальным является вопрос о соотношении усилий педагогов по формированию профессиональной компетенции будущих специалистов и их морально-этических принципов и убеждений, их жизненных целей и ценностей. Анализ современной ситуации убедительно свидетельствует о том, что высшая школа, особенно система инженерной подготовки, крайне недостаточное внимание уделяет воспитательной составляющей целостного учебно-воспитательного процесса. Частично это вызвано перегруженностью учебных планов, частично – чрезмерно завышенной оценкой значимости специальных дисциплин в ущерб социально-гуманитарной подготовке, частично – технократическим типом мышления определенной части профессорско-преподавательского состава, который, к сожалению, передается и прививается и студентам.

НТУ «ХПИ» является одним из самых известных высших учебных заведений Украины, в котором ведется фундаментальная подготовка специалистов в области инженерии. Сегодня инженерные специальности очень востребованы в различных сферах жизнедеятельности общества: в производстве, медицине, торговле, строительстве, энергетике, биологии и т.д. Информационные технологии открывают огромные возможности быстрого обмена информации, развития технологий, внедрения математического аппарата практически во все области науки, получения грандиозных и в тоже время губительных для человечества результатов деятельности специалистов инженерных специальностей. Не зря сегодня во всем мире пропагандируются идеи гуманизации, гуманизма. В первую очередь это касается учебных заведений, педагогики, психологии,

концепций современного образования. Так как именно в стенах университетов, академий, институтов закладывается будущее мирового сообщества. Поэтому наш университет во главе с нашим ректором, Л.Л. Товажнянским, делает все возможное для разработки и дальнейшего внедрения концепций, различных педагогических технологий, которые позволят повлиять на нашу молодежь и подготовить национальную гуманитарно-техническую управленческую элиту нашего государства. Кафедра педагогики и психологии управления социальными системами находится в центре работы по гуманизации технического образования и старается принимать самое активное участие в этом вопросе.

При анализе существующих образовательно-квалификационных характеристик для инженерных специальностей, была выявлена группа умений и навыков, знаний, способностей, которые необходимы для эффективного выполнения своей трудовой деятельности. К ней относятся: способности находить творческие решения социальных и профессиональных задач, умение учиться на протяжении всей жизни, повышая свою квалификацию; способность в своем поведении и при выполнении служебных обязанностей руководствоваться нормами культуры, этики, общечеловеческими ценностями; личностные качества, такие как самостоятельность, ответственность, организованность, гуманность, духовность. Большое значение для гармоничной реализации этих умений и навыков составляет морально-этическая основа личности.

Необходимо отметить, что сформировавшаяся к моменту поступления человека в высшее учебное заведение система его нравственных ценностей и морально-этических принципов также подвергается определенной коррекции под воздействием внешней среды и самого учебно-воспитательного процесса. При правильной организации содержания процесса обучения такая коррекция приводит к духовному и нравственному совершенствованию студента. А недостатки в организации учебного процесса или промахи, допущенные даже отдельными преподавателями, могут существенно усилить имеющиеся у человека моральные изъяны его личности.

Высокий уровень морально-этических принципов будущего инженера невозможно сформировать, делая ставку лишь на специальные дисциплины. Поэтому гуманитарная составляющая подготовки специалиста высокого уровня технического профиля является необходимой и актуальной. С 2001 года ученые кафедры педагогики и психологии управления социальными системами НТУ «ХПИ» обратились к исследованию психолого-педагогических основ формирования гуманитарно-технической элиты как новой генерации инженеров, которые обладают современным философским мировоззрением и образуют управленческий слой общества, а также обладают высокими морально-этическими и качественно новыми управлен-

ческими принципами. Реализация плана по подготовке специалистов новой формации стала возможной благодаря введению в программу подготовки будущих инженеров таких дисциплин как психология и педагогика, психология управления, конфликтология, философия достижения успеха.

Коллектив кафедры объединяет специалистов из разных областей науки: философии, психологии, педагогики, биологии, медицины, математики, экономики, физики, искусствоведения. Это создает своеобразный синергетический эффект и взаимно обогащает исследователей новыми знаниями и методами.

С целью формирования устойчивых морально-этических принципов студентов в НТУ «ХПИ» проводятся вечера духовной поэзии «Колокольный звон пасхальный». На них приглашаются студенты и преподаватели вузов Харькова, школьники, руководство города и области, духовенство, поэты и писатели. По многочисленным отзывам студентов, такие вечера оказывают на них очень сильное эмоциональное воздействие, заставляют задумываться о смысле жизни и служении людям, о Боге и вечных духовных ценностях.

Сознавая всю глубину проблематики духовного становления будущих специалистов, кафедра педагогики и психологии начала работу по созданию Украинского научно-просветительского центра формирования духовной культуры в обществе в НТУ «ХПИ».

Создание центра станет новым этапом в методологии формирования морально-этического развития личности, а отсюда и общественного устоя, потому что именно на основах духовности возможно создать условия, которые позволили бы воспитать новое поколение гуманитарно-технической элиты, способной в будущем развивать инновационную гуманную и высокодуховную историю и культуру своей страны.

Задачи центра будут следующими: проведение исследовательской работы в сфере духовно-этического воспитания личности; разработка научных программ и проектов по направлениям религиоведение, география религий, этика, биоэтика, философия религий; формирование духовности в студенческом сообществе с помощью информационного пространства и интернет ресурсов; проведение конференций, форумов на темы духовного воспитания и развития культуры; всесторонняя психологическая работа со студентами и школьниками и т.п.

Ученые кафедры убеждены, что только всесторонняя работа со студентами, направленная не только на выработку узкоспециализированных знаний и умений, но и на совершенствование и обогащение духовного мира студента, может создать условия для формирования истинной национальной элиты – высокопрофессиональной, высокодуховной, с активной жизненной позицией.

ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ ЯК ФАКТОР МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ

Н.М. Рудецька, м. Харків

Проблема морального виховання в українському суспільстві зараз особливо актуальна. Вона потребує уваги, бо нинішні діти – це майбутня українська інтелігенція, яка має сприяти розвитку Української держави. Тому програмою «Основних орієнтирів виховання учнів 1–12 класів загальноосвітніх навчальних закладів України», затвердженою МОН України від 31.10.2011 р., мету сучасного освітнього процесу спрямовано не тільки на формування необхідних компетенцій, ґрунтовних знань з різних предметів, а й на формування духовно і морально зрілої особистості, готової протистояти викликам глобалізації життя [2, с. 1].

Величезна роль у формуванні загальнолюдських моральних цінностей належить літературі, адже високі ідеали постійно спонукають читачів до морального самовдосконалення. Художні твори дають необмежені можливості для виховання духовно багаті особистості. За визначенням Є. Пасічника, література як шкільний предмет: «є багатофункціональним, інтегральним за своїм призначенням, одним з найважливіших завдань, які необхідно розв'язати у процесі вивчення літератури, є забезпечення ідейно-естетичного впливу художніх творів на учнів, використання їх високого потенціалу з метою формування всебічно розвиненої особистості, громадянина України, якому притаманна висока культура, широкий кругозір, творчі здібності, загальнолюдські цінності, високі моральні ідеали. Література здатна пробуджувати в людині художника, розвивати в неї вміння естетично освоювати світ». На уроці літератури вчитель має можливість, впливаючи в першу чергу на емоційну сферу дитини, розширювати її кругозір, коригувати її систему цінностей, формувати її духовну сферу. Твори літератури як надбання мовної культури суспільства покликані збагачувати людські почуття, розкривати перед читачем широкий і мінливий навколишній світ, людські взаємини, формувати відповідне ставлення до навколишнього середовища.

Невичерпні можливості у вихованні в учнів людяності, благородства закладені в роботі над творами на морально-етичні теми. Цікавим з цього погляду є роман відомих українських письменників Панаса Мирного та Івана Білика «Хіба ревуть воли, як ясла повні?», який діти вивчають у десятому класі. Письменники, змальовуючи вражаючі картини українського суспільного життя, образи живих людей, концентрують увагу читача не тільки на красотах України й іншому позитиві, а й на причинах морального падіння персонажів свого твору. Особливу увагу передусім привертає головний герой Чіпка Варениченко, який є загадковою постаттю у літературі

другої половини XIX століття. Чіпка Вареник – натура вразлива і психологічно складна, якій не вдалося пройти життєвий шлях, не розтративши духовних скарбів, доброти й любові, гідності й честі. Єдине його багатство – чесна душа й працьовиті руки – не цінилися в неправовому суспільстві, не прислужилися й Чіпці. В силу життєвих обставин він розгубив духовні цінності, не сповідував святі моральні принципи, переступив прадідівські закони, зневажив матір. Його серце ніколи не керувалося розумом і здоровим глуздом, ставало сліпим у злобі і часто штовхало на «слизьку дорогу». Саме тому його добрі наміри й помисли перекреслювалися жахливими вчинками й кривавими злочинами. В його думці жила злість на особистих кривдників, яка керувала ним у життєвих ситуаціях. Свою роль зіграло й те, що він прийшов у світ з тавром безбатченка, з тавром неволі. Чому навчає нас гіркий досвід цього героя? Він примушує кожного замислитися над загальнолюдськими цінностями, моральними орієнтирами, зробити правильний моральний вибір. Ким би не була людина, як би не страждала, однак, морального права на вбивство, на злочин не має ніхто. Трагедія Чіпки, як і Максима Гудзя, Сави Федорчука, в тому, що вони зневажили людську мораль, порушили загальнолюдські норми життя – зробили криводушний моральний вибір. Тому їх виправдати не можна.

Відсутність батьківського виховання в сім'ї Вареників призвела до відсутності твердої моральної основи Чіпки, адже з батьківським вихованням пов'язані такі важливі компоненти особистості, як почуття честі, обов'язку, відповідальності, мужності, патріотизму.

Зі своїм дитячим горем хлопець горнеться до баби Оришки. А щоб якось розрадити онука, вона розповідає багато казок. Як хтось образить дитину, вона і пожаліє, і голівку погладить, і казочку про Бога розкаже. Чіпка всім цікавився, про все бабусю розпитував. «Я, бабусю, буду добрий... я злого не робитиму» [3], – каже він їй після розповіді про Бога. Трагедією для Чіпки-підлітка була смерть бабусі. З її втратою він лишається без духовної опори свого життя.

Зневажливе ставлення до Чіпки сільських дітей, невідступне прізвисько «виродок» мали згубний вплив на формування його характеру. Хлопець ріс відлюдькуватою дитиною, хоча й розумною, без друзів, без спілкування з однолітками.

Одним із найприкметніших епізодів роману є випадок з іконою. Історія, розказана ніби мимохідь, надзвичайно показова і, можливо, визначальна для всього життя Нечипора (Чіпки) і його філософії. Оришка йде полоти грядки, лишає на столі окраєць хліба, але забороняє чіпати його: «Не бери, бо Бог усе бачить». Але хлопець повиколупував «Бозі» очі на іконі, щоб Бог не бачив, та й з'їв хліб. Отже, Бога боязко, страшно, але можна пошукати від нього захисту, знищити Бога, – а тоді роби, що хочеш.

Такий вчинок і міркування навколо нього – найсерйозніша стадія морального і злочинного падіння Чіпки.

Прагнення творити добро часто перекривалось нервовим озлобленням і ганебними діями (разом з пустотливим та байдужим Грицьком Чіпка з насолодою відкручує голови горобцям).

Поступово ми усвідомлюємо, що до скочування юнака у злочинну прірву призвело нехтування прадідівськими законами моралі. Виродження душі, утрата моральних цінностей, крайня зневіра – ось чим наповнилася душа головного героя.

Роман «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» примушує замислитися над вічними питаннями про добро і зло, життя і смерть, гріх і спокуту, і в цьому полягає незаперечна цінність твору.

Нам здається, що саме у такому руслі слід розглядати на заняттях у школі літературні джерела, акцентуючи увагу учнів, поряд із перевагами і недоліками тексту, саме на моральності персонажів художнього твору, аналізуючи кожний їх вчинок з етичної точки зору. Цим буде здобутий потрібний результат – краще знання самого твору, вдосконалення естетичного і морального виховання школярів.

Література:

1. Мирний Панас. Твори : в 2 т. / Панас Мирний. – К. : Наукова думка, 1989. – Т. 1. – С. 327–627.
2. Основні орієнтири виховання учнів 1–12 класів загальноосвітніх навчальних закладів України» [Електронний ресурс] – Затверджено МОН України від 17.12.2007 р. – відкритий доступ : <http://www.zakon.ua?>
3. Пасічник Є.А. Методика викладання української літератури у середніх навчальних закладах : навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти / Є.А. Пасічник. – К.: Ленвіт, 2000. – 384 с.

ИНФОРМАЦИОННАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ ЛИЧНОСТИ: ИСТИНЫ ВЕРЫ ПРОТИВ «ИСТИН РАЗУМА»

М.В. Савостьянова, г. Киев

Начнем с того, что в современном обществе обеспечить информационную безопасность личности исключительно «светскими» способами представляется практически невозможной задачей. Кроме аморальности распространяемой информации, пропаганды насилия, культа денег, крайнего редуцирования духовных потребностей, навязываемых культурой, есть еще следующие факторы:

– новейшие технологии средств *подачи* информации (PR-технологии; 25-й кадр; звуковые волны, которые не различает человеческий слух; сознательное вуалирование истинного содержания подаваемой информации; «информационные войны» и т.д.);

– и средства *передачи* информации: радио, СМИ, Интернет, инфраструктура которых на сегодняшний день развита настолько, что можно говорить о том, что возник новый тип общества – сетевое общество. Кроме того возникшие сетевые инфраструктуры сегодня уже обладают свойством самоорганизации (т.е. контролировать как их развитие, так и содержание передаваемой через них информации становится не просто сложно, а практически невозможно).

Таким образом, создается ситуация информационной избыточности, в которой невозможно избежать нежелательной информации и ее проникновения в сознание. В связи с этим возникает, как минимум, две серьезные проблемы:

– во-первых, проблема «фильтра» информации (что допускать в сознание, а чему активно противодействовать);

– и, во-вторых, проблема качественной оценки информации.

В условиях «информационного загрязнения» сознание должно это делать почти мгновенно – оценивать, а оценив – принимать или отбрасывать поступающую информацию. В противном случае информация попадает в подсознание и тогда уже психика начинает вести себя практически непредсказуемо для самого ее обладателя. В некотором смысле можно попытаться решить проблему с помощью саморефлексии (рефлексия, по Гегелю, отражение сознанием самого себя). Однако навыком и знаниями, достаточными для такой процедуры, обладают далеко не все, точнее – очень немногие. Это либо философы, психологи, психиатры, либо верующие, воцерковленные православные христиане, имеющие навык церковной жизни и участвующие в Церковных Таинствах.

Отметим, что упомянутые выше ученые обладают знанием (зачастую ошибочным), но далеко не всегда обладают собственной духовной практикой (хотя бы в рамках своих же концепций). Что же касается верующего, воцерковленного человека, то его сила – именно в практике. А, кроме того, – в знании Догмата, в том, что в Православии называется трезвением – постоянным контролем за своими помыслами, эмоциями, чувствами, побуждениями, в четком понимании того, что именно и почему классифицируется как грех, разрушающий тело и душу.

Согласно Православному Догмату, верующий получает реальную помощь Самого Господа, Духа Святого, Который и совершает все православные Таинства. А это уже разговор совершенно иного, не теоретического уровня – здесь речь идет о реальной «духовной лечебнице», которую не может заменить никакая психотерапия в принципе. С сугубо «научной»,

светской точки зрения, это положение может трактоваться совсем иначе, в чем мы отдаем себе полный отчет. Однако задачей данной работы не является анализ различий между научным и религиозным типами рациональности – это совершенно другая проблема.

Кроме того, одной из трудностей информационной защиты современного человека являются приемы софистской риторики, известные еще с времен Древней Греции. Это – сознательное введение в необходимую теоретическую конструкцию логических ошибок. Чтобы их заметить, нужно быть, во-первых, серьезным специалистом в области логики, во-вторых, иметь время на их анализ. Однако при количестве и интенсивности подаваемой информации сделать это практически невозможно. Вот тут и остается единственный моментально действующий критерий оценки информации – соответствует ли она постулатам веры, которой придерживается человек.

В заключение хотелось бы отметить, что единственно эффективным средством информационной защиты в современном мире, на наш взгляд, представляется православная вера, основанная на знании Догмата и личном духовном опыте, опыте церковной жизни. Разум же справиться с этой задачей бессилён. К тому же не «за», а «против» нравственного сознания в данном случае выступает и психосоматика, проще говоря – гипертрофированное привлечение внимания к проблемам тела, искусственное и успешное разжигание страстей психоземонального и телесного характера средствами современных инфотехнологий.

РОЛЬ ЦЕРКВИ У ФОРМУВАННІ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ НУЖДЕНИМ КАТЕГОРІЯМ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

В.О. Самойловська, м. Харків

Український народ здавна характеризувався милосердям, співчуттям, благодійністю і безкорисливістю. Зокрема розквіт благодійності пов'язаний з прийняттям християнства на Русі. Тому цілком закономірно, що з його утвердженням та заснуванням відповідної церковної організації поширилося цілеспрямоване опікування знедоленими та немічними. Релігія стала рушійною силою розвитку благодійності, яка визначається нормою християнської моралі та втіленням чеснот її представників. Церкви та монастирі стали центрами соціальної допомоги та безкорисливої підтримки знедолених і немічних, забезпечуючи нужденних грошима та харчами, лікуючи хворих, навчаючи бідних і сиріт, опікуючи нужденних.

Про необхідність опіки над нужденними християнська церква говорила здавна. Так, відомі постанови Ельвірського собору 306 р. і Антіохійського собору 341 р. проголошували, що єпископату було дано право розпоряджатися на свій розсуд майном церкви на потреби благодійності.

Зазначимо, що допомагали тим, хто потребує допомоги, переважно у неділю, коли віруючі збирались у храм. Цей день Апостолом Павлом був вказаний як найбільш відповідний справі благодійності, допомоги збіднілим та калікам. Зауважимо, що цікавим для нашого дослідження є те, що церква не обмежувалась лише проповідями про необхідність милостині, вона прагнула на ділі допомогти знедоленим. Так, до чверті церковних прибутків використовувалось з культовою та благодійницькою метою. А зміцнення церковної системи призвело до того, що роздавання хліба і складання списків убогих стали прерогативою церкви.

В історії України значну роль в допомозі нужденним категоріям населення відігравали церковні діячі.

Зокрема у своєму дослідженні ми хотіли б відзначити благодійницьку діяльність Єфрема Переяславського – церковного діяча, святого XI–XII століть, єпископа Переяслава, пізніше Київського митрополита.

Історичні літописи свідчать, що Єфрем – фундатор лікарняної справи на Русі XI–XII століть. Саме цей митрополит першим розробив монастирський статут, виходячи з положень якого будував громадські лазні, безкоштовні лікарні для бідних і мандрівників, стаціонарні відділення для важкохворих. Ціла мережа лікувальних закладів існувала при монастирях на принципах християнського милосердя і протягом семи століть служила людям.

Преподобний Єфрем зробив значний внесок і в культуру України. Видатні історики Михайло Грушевський та Микола Костомаров у своїх дослідженнях стверджували, що авторство давньої пам'ятки слов'янського письменства «Чудеса Святого Миколая» належить саме Переяславському єпископу Єфремові.

Зауважимо, що крім благодійності, церква також займалась підвищенням освітнього рівня населення. Так, в історичних пам'ятках зазначено, що у часи переходу Галичини під австрійське панування, галицькі русини-українці вже майже три чверті століття визнавали уніатську церкву на базі Берестейської Унії. У 1700 р. слідами Перемиської єпархії пішла Львівська на чолі з єпископом Іосифом Шумлянським. Важливим бастионом православ'я залишалася ще Львівська Ставропігія, яка перейшла на унію в 1708 р. і в цілій Галичині зостався при православ'ї одинокий монастир у Богородчанському повіті – Манявський Скит, який користувався правом ставропігії царгородського патріарха. В той час Цісар Йосиф II декретом з 12 січня 1782 р. наказав провести ревізію українських монастирів, польських кляшторів, багато з яких нічого не давали для суспільства, тобто не утримували шкіл, не займалися наукою й не

доглядали хворих. Він декретом з 12 січня 1782 р. наказав ліквідувати їх, а їхні землі передати на потреби збіднілих селян. Цісар Йосиф II говорив, що монастир, який не приносить жодної користі людям, не може бути милий Богові. На жаль, було ліквідовано тоді й деякі дійсно корисні монастирі, зокрема і книгозбірні при них, в яких знаходилися також цінні рукописи.

Варто відзначити також роль і братських шкіл у допомозі населенню. У соціально-педагогічній літературі зазначено, що братські школи – це навчальні заклади в Україні у XVI-XVIII ст., які організовувалися при братствах – громадських організаціях православних міщан з метою зміцнювати православ'я і чинити опір денаціоналізаційним впливам латинських (єзуїтських) і протестантських шкіл. В історії зазначено, що першу школу заснувало Успенське братство у Львові 1586 р.

У таких школах учнів вирізняли не за походженням, а за успіхами. В школах була сувора дисципліна. Сироти й учні з незаможних родин жили в бурсах. До викладачів ставилися вимоги зразкової поведінки й доброї педагогічної підготовки. Братські школи багато зробили для поширення релігійної та національної свідомості і розвитку української культури, зокрема друкуванням підручників, особливо для вивчення мов.

Під впливом братств виникають також парафіяльні школи при церквах і монастирях. Все це сприяло поширенню освіти серед широких верств населення. Іноземний хроніст Павло Алеппський писав у зв'язку з цим: «У країні козаків усі діти вміють читати, навіть сироти». Чеський педагог Ян Амос Коменський чимало використав з практики братських шкіл для своєї «Великої дидактики». Проте в несприятливих політичних умовах братські школи в кінці XVII та у XVIII ст. занепали.

Так, проаналізувавши історичну, соціально-педагогічну літературу, ми можемо стверджувати, що церква та її благодійна діяльність відігравали велику роль у формуванні системи соціально-педагогічної допомоги, покращенні життя українському народу, як з економічної точки зору, так і у формуванні моральності.

МОРАЛЬНО-ЭТИЧЕСКИЕ НОРМЫ В ПРОФЕССИИ СОЦИАЛЬНОГО ПЕДАГОГА

Р. В. Седенкова, г. Харьков

В современном обществе усиливается стремление привнести критерий морально-этической оценки в самые разнообразные отрасли профессиональной деятельности, особенно это касается тех сфер, которые

связаны с оказанием социальной помощи человеку с целью обеспечения его успешной самореализации.

Одной из таких «помогающих» профессий является социальная педагогика. Ведь само содержание социальной работы как профессиональной деятельности основано на желании людям добра и творении добра. В своей деятельности социальный педагог руководствуется «Этическим кодексом социального педагога». Под понятием этика (греч. *ethika*, от *ethos* – обычай) рассматривается философская наука, объектом изучения которой является мораль, ее развитие, нормы и роль в обществе. Этика является одной из наиболее древних теоретических дисциплин, возникших как часть философии.

Для обозначения философского учения о морали и нравственности Аристотелем был предложен термин «этика». Первые этические требования к действиям специалиста можно встретить в древнеегипетском манускрипте «Наставления начальника города и визиря Птаххеттепа», датированном III тысячелетием до нашей эры. В числе прочих требований к работнику указывается на необходимость добросовестного и качественного выполнения своих обязанностей, поскольку такое отношение к труду – залог будущей высокой должности и богатства. Однако возникновение первых целостных профессиональных этических комплексов специалисты относят к периоду ремесленного разделения труда, т.е. к периоду возникновения ремесленных цехов в XI–XII веках. Именно в этот период констатируют историки – в цеховых уставах появляются этические требования, регламентирующие отношение к профессии, труду, товарищам по работе и т.д.

Однако представители целого ряда профессий, имевших жизненно важное значение для всех членов общества, ранее других осознали необходимость этической регламентации своей деятельности, и поэтому такие профессионально-этические кодексы, как «клятва Гиппократа» и некоторые другие сложились несколько ранее. В основном это профессии, связанные непосредственно с человеком или с условиями его жизнедеятельности, профессии с высокой степенью индивидуализации труда, например, учительская, врачебная деятельность.

Изучением морально-этических норм занимаются и современные ученые: З.А. Берешкина (особенности этики поведения социального педагога), И.Д. Зверева, А.А. Козлов (принципы реализации этических норм поведения социального педагога), В.И. Курбатов (профессионально-этические качества социального работника), Е.И. Холостова (формы, методы решения нравственных проблем и принятие адекватного профессионального решения в этических вопросах) и другие.

Социальный педагог в своей работе обладает специфической, только ему присущей совокупностью идеалов и ценностей, сложившихся в процессе

становления принципов и норм поведения специалистов. Будучи специализированной деятельностью, социальная педагогика содержит в себе неповторимые ситуации, противоречия, которые необходимо разрешать в самом процессе деятельности и которые нередко являются предметом этой деятельности. Это обстоятельство вызывает необходимость придерживаться в деятельности особых, более жестких моральных принципов и норм.

В своей практической деятельности специалисты нуждаются не только в нравственных ориентирах, определяющих общее, основное направление их деятельности, но и в правилах повседневной деятельности, без соблюдения которых невозможно реализовать моральные нормы и принципы. Поэтому в этических нормах социальной педагогики отражаются основные требования и критерии поведения и действий социального педагога, которые, при всем их разнообразии, продиктованы специфическими условиями и содержанием его труда. Правила, нормы этики поведения социального педагога определяются Кодексом этики, содержащего базовые этические идеи принятия решения:

- соблюдение разумных интересов клиента. То есть, приступая к работе, вне зависимости от уровня его деятельности, должен заботиться о том, чтобы принести благо своему клиенту и обществу;

- понимать и принимать ответственность за нежелательные для клиента и общества последствия его действий;

- уважать права клиента на принятие самостоятельного решения на любом этапе совместных действий. Уважение этого права клиента есть проявление уважения прав человека;

- принимать клиента таким, каков он есть. В социальной помощи нуждаются люди, попавшие в трудную жизненную ситуацию, причем причины этого обстоятельства могут быть разными – как объективными, так и субъективными, не зависящими от самого клиента и кроющимися в его личности и избранном им стиле жизни. Клиент может быть застенчивым или наоборот, грубым, но то и другое мешает ему установить нормальные взаимоотношения с людьми. Однако принятие клиента таким, каков он есть, вовсе не означает одобрения всех его поступков;

- не предъявлять ко всем клиентам одинаковые требования и давать одинаковые рецепты на все случаи жизни без учета личностного фактора и обстоятельств;

- помнить что конфиденциальность – один из ведущих принципов сотрудничества социального работника и клиента;

- понимать что доброжелательность – основа нравственной культуры социального работника, принцип профессиональной этики и одно из непереносимых условий его успешного взаимодействия с клиентом;

- быть бескорыстным;

– помнить честность и открытость во взаимоотношениях социального работника и его клиента являются основой их взаимного доверия и уважения, а значит и плодотворного сотрудничества.

Таким образом, профессиональные морально-этические нормы социального педагога строятся на основе уважения прав личности, специфики социальной педагогики как профессиональной деятельности и социального института и предполагает не только знание норм и принципов взаимодействия и взаимоотношений, но и наличие определенных личностных качеств у специалиста. Поскольку профессиональные моральные требования не могут охватить всего многообразия ситуаций, возникающих в процессе деятельности, и многие морально-этические проблемы социальный педагог решает, руководствуясь своими собственными понятиями о долге, о добре и зле, т.е. своими собственными нравственными принципами. Высокий уровень нравственности формируется у специалиста при наличии определенных черт, развиваемых им в процессе самовоспитания и обучения профессиональной деятельности.

Вместе с тем, введение нравственной составляющей в деятельность социального педагога – процесс достаточно протяженный и сложный. Он связан с решением проблем морально-этической регламентации данной деятельности. Решение проблемы присвоения морально-этических ценностей профессии необходимо начинать на этапе подготовки специалиста, то есть в условиях вуза.

ДУХОВНО-НРАВСТВЕННОЕ СОСТОЯНИЕ СЕМЬИ В ОЦЕНКАХ СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ

Т.Н. Селифонова, г. Курск

В работе со студенческой молодежью целесообразно, на наш взгляд, знать не только ее «стартовый» интеллектуальный потенциал, выражающийся как в школьных, так и в первых студенческих оценках знаний, но и ту сферу, откуда студент родом. И, прежде всего, его семью, ее духовно-нравственный климат, располагающий молодого человека или нет к плодотворному общению с окружающими, благотворному восприятию получаемой в вузе информации, толерантному отношению к студентам и преподавателям и, наконец, доступности или закрытости личности в учебно-воспитательной работе с ней. Безусловно, жить в обществе и быть вне общества нельзя. Объективно его влияние на человека и прежде всего на формирующуюся личность. Субъективно воздействие семьи.

Цель данного исследования состояла в попытке изучения оценки самими студентами духовно-нравственного состояния семьи, в которой они живут. Студентам разных специальностей, разных курсов (1, 3, 5), а значит, разного возраста было предложено ответить на 25 вопросов закрытой анкеты.

Помимо общих вопросов выяснялось, посещают ли родители церковь, есть ли в семье иконы, регулярно ли сами респонденты бывают в церкви, есть ли семейные библиотеки, видеотека, наличие «школьной» литературы, любимые видеофильмы. Студенты должны были назвать театральные спектакли, которые они посетили всей семьей, последний фильм в кинотеатре, просмотренный всей семьей. Предлагалось также назвать любимые всеми членами семьи совместные занятия, владение музыкальными инструментами, наличие у респондентов музыкального образования.

Были обозначены и такие вопросы, как «Картины каких художников есть в Вашей семье? Назовите их.», «Кто вас впервые привел в Курскую областную картинную галерею?», «Обедаете ли вы по выходным и праздникам всей семьей?», «Если бы вы могли, то что исправили бы в своей семье?» и т.д. Отвечали на анкету 115 студентов. Не претендуя на полноту составленной анкеты, 100% искренность анкетируемых и абсолютность выводов, авторы проведенного исследования выявили следующее.

По социальному происхождению 52% студентов отнесли себя к служащим, 41% – к рабочим, 5% – к крестьянам и 2% – к предпринимателям. У 87% анкетируемых родители посещают церковь, 10% ответили «нет», «редко» – у 1% студентов, 2% не знают что ответить. На вопрос «Есть ли в семье иконы» утвердительно заявили 98%, отрицательно 2%. При этом 87% студентов отметили нерегулярность личного посещения церкви, 11% регулярно бывают в ней, 1 человек категорически заявил «никогда» и одна девушка заявила «нет, но верующая». Значит, студенты всех возрастов и разного социального происхождения, несмотря на родителей, регулярностью вероисповедания не отличаются. Причины такого состояния нуждаются в дополнительном изучении.

У большинства опрошенных студентов есть домашние семейные библиотеки (61%). У 30% их нет. Однако даже если нет, то изучаемые в школах литературные произведения в наличии дома у 72% студентов. И это на 11% больше имеющих домашние библиотеки. Как видим, семья не равнодушна к школьнику, учитывает его учебные потребности. При этом анкетируемые называют самые разные произведения из списка школьной литературы.

Иное состояние дел с семейными видеотеками. Их больше на 10%, чем семейных библиотек. А именно, 71% вместо 61%. Трудно судить об их содержательной стороне, хотя приводимый разброс видеофильмов

довольно широк: от мультфильмов и блокбастеров до шедевров киноискусства и религиозных фильмов.

Крайне редко, как показывает опрос, практикуется культурный семейный отдых, т.е. семейные походы в театр или кинотеатры. Отметивших положительно эти «акции», соответственно, по 13%. Есть ответы: «хожу с друзьями», «никогда не были», «я не хожу в театр», по одному ответу – «хожу с мамой», «хожу один», «хожу одна».

Примечательно возрастное единодушие в оценке студентами семейного культурного отдыха: от 15 до 22 лет приводят слово «не были». И это при том, что анкетировались из семи студенческих групп 4 группы школьников, т.е. десятиклассников, обучающихся на факультете среднего специального образования, еще, практически, находящихся в семье. Следовательно, в духовной атмосфере семьи не все нормально, если мамы, папы и дети вместе «никогда» и «нигде» не были. И таких ответов 87%. В этой связи обращает на себя внимание один из вопросов анкеты: «Назовите любимые всеми членами семьи совместные занятия». Их перечень довольно обширен. В основном это: смотреть ТВ, готовить, ездить на природу, к бабушке, родственникам, делать генеральную уборку, покупать что-нибудь, находиться на даче, уху варить, ходить в баню, сауну. Но есть и «садоводство», «путешествовать», ходить в бассейн, на фитнес, кататься на коньках, играть в компьютер, играть в футбол. Звучит и сокровенное: чаепитие, ужин, гулять всем вместе, всем вместе отдыхать (2 ответа). И даже: «ругаться», «заводить скандал». Юноша: «не знаю даже, поговорить можем». О том, что любимых совместных семейных занятий нет, заявили из 115 анкетированных 8 человек, из них – 4 юноши и 4 девушки. Правда, только одному юноше 21 год. Остальным семерым студентам от 15 до 18 лет. Значит, совместные семейные занятия есть. Пусть и не слишком духовной направленности, достаточно стандартные и ординарные, на бытовом уровне. Но анкетированные ценят это бытовое общение с близкими людьми, если дружно (93 процента опрошенных студентов) назвали, что имеют в этом плане на сегодняшний день.

В большинстве семей (60%) никто не играет на музыкальных инструментах. Но в 40% играют на скрипке, виолончели, аккордеоне, фортепьяно, гитаре, гармошке папы, мамы, братья и сами анкетированные. Правда, у последних музыкальное образование имеют 17%. Отметим тенденцию – родители владеют музыкальным инструментом, но музыкального образования детям не дали.

Примерно аналогичная ситуация с художественным воспитанием в семье. В 62% семей анкетированных студентов «никаких картин нет», у 38%, скорее всего, копии (картины Саврасова, Шишкина и т.д.) или гравюры, или модные сегодня так называемые «гобеленовские картины». Правда, двое

юношей-студентов (первый курс) отметили «мои», то есть нарисованы ими самими.

Допускаем определенные погрешности в ответе на данный вопрос анкеты. Но подтверждением, на наш взгляд, обозначенной ситуации является то, что 67% опрошенных студентов никогда не были в Курской областной картинной галерее им. А. Дейнеки. Причем из 38 человек респондентов, побывавших там, 31-го привел школьный учитель (классный руководитель, преподаватель русского языка и литературы, краеведения, куратор); двоих – мамы, троих – папы и двое были «с другом». Участие семьи здесь не просматривается. Вместе с тем, если верить результатам анкеты, студенты знают, сколько их бабушкам и дедушкам лет и если они у них вообще. Положительный ответ с указанием возраста этой категории родственников дали 76% анкетированных. Вряд ли этот факт достаточен для вывода о внимании младших к старшим, но он обращает на себя внимание, свидетельствуя о связи поколений и их безусловном общении. Подтверждением этому в определенной степени, а также состояния семейной атмосферы являются обеды всей семьей по выходным и праздникам. Подтвердили такой факт (традиция ли это – не выяснялось) 84% опрошенных студентов. Стабильно высокий процент ответа дали все анкетированные студенческие группы. Трое студентов деликатно уточнили, соответственно: «когда у родителей выходной», «иногда», «по праздникам».

Не исключаем, подвергая многое сомнению, что желаемое иногда принимается за действительное. Но даже если это желание – совместные семейные обеды, оно похвально. Похвально, на наш взгляд, и доверие семье. На вопрос «Кому из членов семьи доверяете свои тайны?» ответы разделились: 61% – маме и бабушке, 11% – брату и сестре; 6% – родителям (папе и маме), 2% – папе, «никому» – 20%. Характерно, что юноши доверяют маме, а не отцу. В большинстве своем (67%), анкетированные знают, что бы они исправили в своей семье. Деликатность обозначенного вопроса и доверительность ответов сдерживают нас в публичном их оглашении. В целом же, усилия респондентов направлены на целостность своей семьи, создание в ней обстановки взаимопонимания («хотела, чтобы папа был более разговорчив», «чтобы папа с мамой не ругались», «чтобы папа и мама жили бы вместе»), здоровье своих родителей, родственников («позаботилась бы о здоровье отца», «дать родителям вместе отдохнуть и поправить их здоровье», «помог бы бабушке стать здоровой»), осознание утраченного («сказал бы отцу, что его люблю (умер)») и т.д.

Налицо взрослость и серьезность семейных проблем еще только вступающих во взрослую жизнь молодых людей. Их груз им уже приходится нести. Подарки «просто так» не дарятся в 37% семей анкетированных студентов. А вот на вопрос анкеты «Если бы у вас было много денег, то что

подарили бы папе на 23 февраля, маме – на 8 марта?» из 115 анкетированных только двое ответили «не знаю». Остальные 113 студентов дарили бы своим родителям: отцам, преимущественно, «хорошую машину», маме – дом, дачу; обоим – совместный отдых, санаторные путевки, здоровье.

Ничего не жаль для своих родителей – «подарю все, что они захотят», «весь мир», «то, что они хотят», «все, что они пожелают», «маме – 1 миллион роз» и т.д. Но в одном ответе – «папе – совесть».

Как видим, результаты проведенного анкетирования дают повод для раздумий о духовно-нравственном состоянии современной российской семьи. И ее оценки в опросе студенческой молодежи неоднозначны, хотя их вектор, в большей степени, положителен. И в этой связи особую значимость приобретают совместные усилия церкви и образования по укреплению института семьи, ее духовно-нравственного и морально-этического состояния, образа жизни.

РЕЛИГИОЗНАЯ ЛИТЕРАТУРА КАК ИСТОЧНИК ЦЕННОСТНЫХ ОРИЕНТАЦИЙ СОВРЕМЕННОЙ МОЛОДЕЖИ

Т.Н.Селифонова, И.В. Костерина, г. Курск

Не претендуя на исчерпывающее раскрытие обозначенной темы, и не беря на себя обязанность оценки имеющихся сегодня неоднозначных мнений по содержанию исследуемого нами материала, в данной статье мы предпринимаем попытку рассмотреть в Библии духовно-нравственные ориентиры для будущих профессионалов – юристов.

Прежде всего, необходимо знание места Библии в истории и культуре человечества. Это не просто уникальный литературный и достоверный исторический памятник древности, хотя она является таковой на самом деле, но, прежде всего, послание Бога людям, в котором открываются тайны мироздания, сотворения всего живого, его предназначение и смысл.

Изучение Священного Писания, понимание его глубины – это не только приобщение к мировой культуре, духовно-нравственным ценностям прошлого, это наука на всю жизнь, помогающая человеку отличить зерно от плевел, добро от зла, верное решение от ошибочного.

Через весь Ветхий Завет проходит одна линия: как заключаются договоры между Богом и людьми и как они выполняются обеими договаривающимися сторонами. Основное условие договора выражено в словах, с которыми Бог, согласно Библии, обратился к евреям: «Если вы будете слушаться гласа моего и соблюдать завет мой, то будете моим уделом из всех народов, ибо моя вся земля; а вы будете у меня царством священников и народом святым» [Исход, гл. XIX, ст. 5–6]. Народ согласился

на это предложение Бога. После этого Бог и дал ему «закон», соблюдение которого становилось отныне условием покровительства евреям со стороны Бога.

Требования этого закона весьма многочисленны. Основные из них сформулированы в «десяти заповедях». Однако они не выполнялись людьми, за что они и были жестоко наказаны.

В Ветхом и Новом Заветах сущность преступления определяется через апелляцию к более общему понятию греха. Если суть и смысл преступления могут определяться и описываться при помощи сугубо антропологических или социальных категорий, то смысл греха неизменно предполагает теологический контекст и, соответственно, теологическую интерпретацию.

С позиций секулярного сознания грех – это «несобранность, несерьезность, расслабленность, погружение в жизнь такую, как она есть, неспособность координировать ее, господствовать над собой и владеть собой... Опошляя и рассеивая возможности человека, грех делает обезличенной и бессмысленной его жизнь, препятствует формированию его личности, отделяет его от бытия и от существования» (Н. Аббаньяно). Но в библейском значении грех, а значит, и всякое преступление – это всегда нарушение Божественной воли, влекущее за собой вину перед Богом и людьми.

Преступление, будь то воровство или убийство, представляет собой сложную, многоаспектную реалию, чья семантика, аксиология и экзистенциология опираются на базовые константы теологического характера, связанные с первородным грехом.

Обнаруживаются две важные истины. Первая состоит в том, что онтологически человек является образом и подобием Бога. Другая гласит, что он этически отпал от этого состояния, что его духовная природа оказалась повреждена и в результате он обнаружил склонность к разнообразным проступкам, порокам и преступлениям. Желает того человек или нет, но он обязан принимать оба эти утверждения, ибо несет в себе готовность, как к добру, так и к злу, как к подвигам, так и к преступлениям.

Большинство людей не имеют представления о своем богоподобии и потому пребывают в духовной слепоте, идут, как говорится в Евангелии от Матфея, широким путем греха, ведущему их к вечной гибели (Мф. 7, 13). Пока они пребывают в их настоящем антропологическом статусе и регулярно нарушают религиозные нормы (запреты, установленные Богом в Декалоге), пока от родителей к детям передается все то, что составляет греховную человеческую природу, мир будет «лежать во зле». В этом выводе библейская криминология созвучна взглядам большинства современных ученых-криминологов, видящих в преступности «нормальную функцию общества». Для их секулярного сознания, как и для христианского

сознания профессиональных теологов, преступление (грех) – необходимый составляющий момент мирового порядка и глобального социально-исторического процесса.

В свете библейских определений печать первородного греха, предрасполагающая людей к совершению преступлений, не снимает ни с кого из них ответственности за содеянное. И это потому, что у человека есть еще и свобода воли, т.е. возможность выбора между добром и злом. Именно она выступает в качестве существенной предпосылки грехов личных, за которые каждый, кто их совершает, несет персональную ответственность. Ни личные грехи, ни бремя ответственности за них не передаются от одного человека к другому.

Способность человека к греху, а значит и к преступлению, свидетельствует о глубоком внутреннем разладе в строе человеческой души, о нарушении должной иерархии элементов в ценностно-нормативных структурах индивидуального духа. Эта разлаженность препятствует выстраиванию правильных отношений человека с окружающими людьми, с социальной и природной сферами, с миром культуры.

Преступник – это, говоря библейским языком, человек греха и беззакония, человек лукавый и нечестивый. Он «ходит со лживыми устами». Он «мигает глазами своими, говорит ногами своими, дает знаки пальцами своими. Коварство в сердце его; он умышляет зло во всякое время, сеет раздоры... Глаза гордые, язык лживый и руки, проливающие кровь невинную. Сердце, кующее злые помыслы, ноги, быстро бегущие к злодейству. Лжесвидетель, наговаривающий ложь и посевающий раздор между братьями» (Прит. 6, 12–19.).

Библия предписывает рассматривать грех как тяжкое, неблагодарное бремя, от которого человек должен стремиться освободить себя. Для этого ему следует обратить собственный гнев не на себя, а на грех. Но нередко бывает так, что избавиться от тяжести греховного бремени только лишь собственными силами человек не в состоянии. В этом отношении характерны судьбы алкоголиков и наркоманов, оказавшихся в тяжком рабстве у своих патологических наклонностей и не способных вырваться из-под их власти. Библия прямо говорит: там, где тщетны надежды человека на свои слабые силы, помочь ему может упование на Духа Святого, надежда на благодать Божью. Имеется в виду подключение энергии Духа Святого, энергии веры.

Но это в том случае, если человек – верующий. А если нет? Статистика свидетельствует, что сегодня ежедневно от передозировки наркотиками погибает в России более 70 человек в день. И основным методом работы сим подобными пока что в нашей стране является метод принуждения и наказания.

Одной из сложнейших религиозно-нравственных и социальных проблем является проблема отношения к преступнику. Если говорить о библейско-христианских рекомендациях, то они предписывают человеку прощать ближним их прегрешения. Поскольку Бог способен прощать людям грехи и тем самым превращать происшедшее в не происходившее, то этим же путем должны следовать и люди.

При этом прощение грехов не унижает прощающего, а нравственно возвышает его. «Тогда Петр приступил к Нему и сказал: Господи! сколько раз прощать брату моему, согрешающему против меня? до семи ли раз? Иисус говорит ему: не говорю тебе: «до семи», но до седмижды семидесяти раз» (Мф. 18, 21–22). Исполнение этого императива, заповеданного Христом, способно вычищать, дезинфицировать пространство межличностного общения.

Принятие или не принятие данного теологического подхода является вопросом не столько теоретическим, сколько мировоззренческим, то есть, коротко говоря, вопросом веры, ибо через понятие греха в концепт преступления входит теологическая составляющая.

Вместе с тем, «хотя российское криминологическое сознание является в основном секулярным, можно говорить о пробуждающемся интересе отечественных ученых к религиозно-теологическим аспектам криминологического знания, в том числе к проблеме библейских оснований современных концепций сущности преступления» [1]. А это, как и все сказанное выше, может стать духовно-нравственным ориентиром студентов-юристов в их будущей профессиональной деятельности.

Полагаем, что обращение современной молодежи к духовным книгам, оказание ей помощи в понимании их духовно-нравственной сути, поможет сориентироваться в многообразии взглядов и поведенческих установок, предлагаемых рыночным обществом.

Література:

1. [1] Шестаков Д.А. Криминология / Д.А. Шестаков. – СПб., 2006. – С.109. – В : «Криминология вчера сегодня, завтра». – 2008. – № 2(15)

НЕБЕЗПЕКА ПОШИРЕННЯ КАННАБІНОЇДНОЇ НАРКОМАНІЇ ДЛЯ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Ієромонах Симеон (Негрецький), м. Ізюм

Нагальною проблемою сьогодення нашої країни все більше стає зниження морально-етичних норм поведінки громадян, особливо молоді, що пов'язане з духовною розхолодженістю.

Нажаль, батьки, школа, інші навчальні заклади та суспільство в цілому ще дуже мало приділяють уваги моральному розвитку та духовним потребам особистості. Наші традиційні цінності спотворюються прийдешнім та замінюються на чужі, що виховують в індивідуума толерантність до неправди та гріха! Сучасні ЗМІ, підхоплюючи такі тенденції, нав'язують винятково споживчий спосіб життя, привносять елементи реклами псевдодуховних та езотеричних практик, сіють в суспільстві страх та панічні настрої. Необхідно визначити, що саме духовна криза, а не економічна чи політична має найважливіше значення в спотворенні формування підвалин життя сучасного суспільства.

У зв'язку з тим, що вихованню молодого покоління не приділяється належної уваги, молодь зосереджена на розвагах, що дає їм змогу забути про свої проблеми та відсторонитися від дійсності. Тому серед молоді особливого поширення набувають різні залежності: від психоактивних речовин до ігроманії. Сама людина не спроможна вийти з такої залежності – це підтримується її оточенням, колективом, друзями, співзалежністю рідних.

Часто молода людина, не маючи змоги сама вирішити якусь проблему, підпадає під вплив інших осіб, що штовхають її на кримінальний шлях. Заради вживання свого стимулу (наркотик, чи щось інше) деякі готові навіть вчинити злочин – тим більше, якщо поряд приклад іншого злочинця чи домінує воля дилера.

Відверто згубне ставлення до свого здоров'я через вживання алкоголю, тютюну, наркотиків, інших психоактивних речовин та відсторонення від вирішення проблем серед населення країни вже зараз дає про себе знати в погіршенні епідеміологічної ситуації захворюваності деякими особливо небезпечними хворобами, такими, як туберкульоз, СНІД тощо. Інформаційно-попереджувальні заходи, що здійснюються в цьому напрямі, нажаль, майже відсутні, або ґрунтуються на чужому для православного світосприймання менталітеті.

Особливу увагу необхідно зараз звернути на вживання так званих «легких наркотиків». Серед наркотичних засобів рослинного походження одними з найбільш розповсюджених в Україні є засоби, що одержують з рослин роду коноплі. Конопля, марихуана, гашиш та продукти їх часткової переробки за класифікаційно-правовою групою належать до наркотичних засобів та під час багаторазового вживання формують каннабіноїдну залежність. В зв'язку з відносно легкою доступністю продуктів каннабісу та поширеністю на різних розважальних заходах молоді, багато хто саме там робить першу спробу вживання цих речовин. Зараз мабуть кожна молода людина, якщо не вживала коноплі, – то хоча б знає ефекти цього вживання. Тим більше, що курильні суміші, до складу яких дуже часто входить синтетична діюча речовина конопель δ-тетрагідроканнабінол, зараз легкодоступні.

Статистика говорить, що у 62% випадків зловживання психоактивними речовинами починається саме з препаратів коноплі. Наявність проблеми залежності від каннабіноїдів зафіксована в підрозділі F12 Міжнародної класифікації хвороб (МКХ-10) – «Психічні та поведінкові розлади внаслідок вживання каннабіноїдів». Це є не лише адитивні розлади здоров'я: саме такі особи в стані наркотичного сп'яніння порушують кримінальне законодавство держави, стають небезпечними для суспільства.

Незважаючи на те, що вживання, зберігання та розповсюдження коноплі є злочином та тягне за собою кримінальну відповідальність (за статтями 307, 309 та 317 КК та 44 КПК України), кількість зафіксованих злочинів, пов'язаних із зловживанням каннабіноїдами, зокрема в Харківській області неухильно зростає. За останнє десятиріччя кількість таких злочинів зросла більш, ніж учетверо. Основний контингент злочинців, пов'язаних із зловживанням каннабіноїдами, в м. Харкові складає молодь 18-20 років(38,5%) та 20-25 років(24,3%).

Виходячи з вищенаведеного можна зазначити, що дуже важливо на даний час вказати на проблему зростання каннабіноїдної залежності на державному та законотворчому рівні, зосередити увагу на подальшому «молодшанні» контингенту наркозалежних.

Необхідно особливу увагу приділити вихованню серед молоді традиційних (для нашої країни – православних) духовних цінностей у співпраці батьків, влади та робітників навчально-виховних, правоохоронних закладів, лікарів та духовенства; розробити адекватні механізми профілактики вживання «легких наркотиків»; розпочати розробку програм лікування, реабілітації та ресоціалізації наркозалежних за участю Православної Церкви; закріпити умови для духовної опіки населення православним священицтвом.

ПЕДАГОГІЧНІ ПОРАДИ БАТЬКАМ ЩОДО МОРАЛЬНО-ЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ В СІМ'Ї

О.О.Ситало, м. Кременчук

Поряд із позитивним значенням засобів масової інформації для розвитку молоді людини, їхній вплив на суспільну свідомість, зокрема юнаків і дівчат, стає дедалі небезпечним. Інформація сучасних засобів медіа, що перевантажена ідеями, руслами боротьби, конкуренції, насильства, конструє психіку молоді, навіює моделі агресивної поведінки та відчуття небезпечного життя. Значна частина батьків занепокоєна сильним потягом їхніх дітей до телебачення, відеофільмів та ігор, що

відволікають їх від навчальних занять, різноманітних видів діяльності, корисних для особистісного розвитку молоді, вияву їхніх здібностей. Небезпека з боку засобів масової інформації полягає ще в тому сенсі, що вони «перехоплюють» у батьків виховний вплив на дітей, послаблюють результативність їхніх педагогічних дій, оскільки стають вагомим джерелом значущої та привабливої для молоді інформації. Унаслідок цієї конкуренції деякі батьки послаблюють свій контроль над поведінкою дітей, застосовують авторитарні дії, методи примусового впливу, що вимагають від них беззаперечного підкорення. Така стереотипна, одноосібна поведінка батьків без урахування дій, потреб, бажань дітей спонукає їх до більшого відчуження, вияву незадоволення, агресій, гніву тощо, а також посилює їхній потяг до теле- й відеофільмів, комп'ютерних ігор тощо.

Сім'я – це найвагоміший осередок, чинник виховання молоді, формування у них соціальних рис, моральних цінностей. Від сімейного виховання залежить, яким цінностям учні надають перевагу, які їхні захоплення, як вони ставляться до ЗМІ. Тому переважна роль сім'ї у формуванні особистості молоді людини як критичного споживача мас-медіа беззаперечна. Проте слід зазначити, що батькам, як і педагогам, протидіяти невибірково сильному потягу дітей до медіапродукції, що формувалася роками, набагато складніше. Ефективніше застосовувати превентивні, профілактичні дії, заходи щодо розвитку в учнів критичного ставлення до засобів медіа.

Дослідники проблем агресії засвідчують, що учні, які з дитинства зазнають насильства, образи, приниження в сім'ї, перебувають у стані фрустрації, депресії, гніву тощо, що зумовлює схильність до агресії, войовничості, інтерес до інформації, сцен насильства, боротьби, вбивства. Тому, як зазначають науковці, батьки повинні набувати компетентності щодо розвитку позитивних міжособистісних стосунків з дітьми, досягнення взаєморозуміння з ними, а також дієвості. Насамперед вони повинні вміти налагоджувати дисципліну в сім'ї без насильства й тиску на дітей. Виховання в учнів чуйності й кооперативності, умінь емоційного контролю й моральної оцінки власної поведінки стає протидією негативним впливам засобів масової інформації. Тому деякі педагогічні поради батькам щодо формування в учнів критичного ставлення до медіавпливів доцільні.

Створення психологічно-комфортного «виховного» середовища в сім'ї на засадах довірливої, толерантної міжособистісної взаємодії батьків й учнів – найвагоміша умова розвитку позитивного самопочуття дитини, набуття моральних цінностей.

Саме засобами сімейного середовища, що охоплює моделі гуманістичних стосунків, вияву пізнавального інтересу до позитивних сторін життя, батьки здійснюють вплив на розвиток особистості, привчають дитину до моральної поведінки, навіюють потяг до справедливості й доброти.

Важливе завдання у цій справі – це досягнення міри в організації контролю за діями й поведінкою учнів та надання їм прав і свобод у виборі вчинків, самоорганізації поведінки. Контроль за життєдіяльністю дитини є важливим обов'язком батьків. Проте він означає не навіювання страху, завоювання влади над дитиною, спонукання її до підкорення батьківським вимогам, а налагодження й підтримку конструктивної взаємодії з нею, вибір педагогічних дій, що не суперечать її потребам, бажанням і ненав'язливо стимулюють дотримання соціальних норм, самостійного прийняття рішень. Любов, емпатія, щирість і відкритість – головні умови створення позитивного, морального клімату в сім'ї. Досягнення взаємодії угоди батьків й учнів у процесі вирішення проблем дисципліни й деструктивної поведінки є важливим способом непримусового педагогічного впливу на особистість.

Узгодження дій дорослих з дітьми, пошук взаєморозуміння можливі у процесі їхнього конструктивного спілкування, під час якого батьки виявляють повагу й позитивне ставлення до дитини, відкриті до її думки, приймають її незалежно від того, якою імпульсивною й афективною є її поведінка. Таке спілкування не ставить за мету звинувачувати школяра у чомусь, підтверджувати його провину чи хибність суджень. Натомість воно передбачає вирішення проблеми – обговорення доцільності батьківських вимог і бажань дітей, розгляд можливих наслідків у разі недотримання соціальних норм, спільне прийняття найоптимальнішого розв'язання. Саме завдяки конструктивному спілкуванню батьки мають змогу вислухати і зрозуміти дитину, пізнати її мотиви реальної поведінки, роз'яснити їй суть відповідних соціальних норм, майстерно переконати в доцільності їхнього виконання.

Важливим завданням батьків є вибір методів виховного впливу, завдяки яким вони прищеплюють учням позитивне ставлення до моральних цінностей, здобутків духовної культури, апелюють до розуму, почуттів дитини. Накази, моральні нотації, беззаперечне напучення батьків не викликають у дітей позитивного емоційного відгуку, переживання зразків гуманної, добродійної поведінки людей. Навпаки, такий підхід може породжувати у них приховану ворожість, нещирість, іноді бар'єр у прагненні до наслідування соціально цінної поведінки.

Заборони також не є гарантом зміни поведінки учнів і виконання ними педагогічних вимог, оскільки не забезпечують простір для їхнього морального міркування й рефлексії власних дій. Хоча вони інколи підкорюються цим настановам, їхні погляди й прагнення залишаються без змін. Щоби спонукати учнів до дотримання соціально цінних норм, важливо насамперед викликати у них негативне ставлення до вчинків, небезпечних або шкідливих для суспільного життя (насильство, вбивство). Тому довірливий, відкритий до думок дітей словесний вплив дорослих дає змогу розкрити їм суть моральних цінностей, стимулює їх до власних роздумів,

осмислення зв'язку окремих вчинків із життям інших людей. Логічні міркування, докази, емоційні спогади, розповіді батьків, що виявляються в безпосередніх, ненав'язливих формах стають зрозумілішими для школярів на противагу наказам, вказівкам, які зміст моральних ідей, норм цілком не розкривають. Залучення учнів до аналізу реальних ситуацій, власних вчинків і поведінки інших, а також сцен людського життя, представлених на телеекранах, сприяє виробленню ними критичного, усвідомленого ставлення до дійсності й самих себе. Необхідно, щоб словесні дії батьків і обговорення з дітьми соціальних норм були орієнтовані на їхні інтереси й розвивалися у напрямі до особистості. Тоді з'являється спільне міркування, взаєморозуміння, а учні привчаються не до самозахисту, як це буває у процесі навчальних настанов батьків, а до замислення над моральними проблемами.

У справі виховання дітей, зокрема формування у них критичного, вибіркового ставлення до медіазасобів, батьки, зазвичай, вдаються до методів заохочення і покарання, що зумовлюють реакції учнів, протилежні очікуванням дорослих. Проте покарання – це завжди примус, який ще більше підсилює погану поведінку. Наприклад, якщо сварити дитину й не дозволяти їй дивитися телевизор або грати в комп'ютерні ігри, вона буде виявляти агресивні реакції та ще більше тягнутися до цих розваг. Покарання може бути ефективним, якщо стосується поведінки, що не стала звичною для школяра і не є залякуванням дитини. Важливо, щоб він усвідомлював провину й не був озлобленим на батьків. Загалом покарання слід поєднувати із заохоченням позитивних вчинків в учнів. У ситуаціях, коли дитина не погоджується з вимогами батьків та виявляє агресію, варто ігнорувати таку поведінку й підкріплювати неагресивну. Саме позитивні ствердження замість постійного зауваження усіх неправильних дій дитини, підтримка навіть незначних її успіхів у напрямі вдосконалення своєї поведінки стають доцільним заохоченням моральної поведінки.

Виховне середовище в сім'ї визначається тим, які види життєдіяльності дітей реалізують батьки та як. Виховання дитини в сім'ї значною мірою залежить від того, чи вона має свої обов'язки, залучена до різних видів діяльності, що важливі для досягнення благоустрою, культурно-освітнього, морального, естетичного рівнів розвитку сім'ї. Якщо батьки не залучають учнів до різноманітних справ, тоді вони мають вільний час і не знають, як ним скористатися, тому починають захоплюватися різними розвагами, зокрема надмірним без вибору й самоконтролю переглядом телепрограм, різноманітних фільмів і комп'ютерними іграми, в яких переважає войовнича тематика, сцени насильства. Кожна діяльність володіє значним потенціалом для виховання особистості – її інтересів, здібностей, соціальної поведінки, моральних якостей тощо. Участь і захоплення дитини діяльністю збагачує її інтереси та зумовлює критичне

ставлення до медіа-засобів, послаблює її потяг до змісту медіаінформації, що не розвиває пізнавальні здібності та не навчає соціально цінній поведінці. А тому діяльність повинна охоплювати усі сфери життя учнів і батьків (праця, пізнання, спорт, художньо-естетична творчість, дозвілля) і задовольняти різноманітні їхні потреби.

Література:

1. http://kremen-school3.ucoz.ru/index/storinka_psikhologa_shkoli/0-20

РОЛЬ РЕЛІГІЇ У СОЦІАЛЬНОМУ ВИХОВАННІ ДІТЕЙ

Л. Смерчак, м. Дрогобич Львівської обл.

Важлива роль у соціальному вихованні дітей має належати сім'ї, оскільки саме вона є первинним інститутом соціалізації особистості, виховує своєю духовно-моральною атмосферою, завдяки якій дитина успадковує й активно трансформує певні моральні та ціннісні орієнтири, моделі соціальної поведінки.

Криза сучасної української родини передовсім полягає в падінні й послабленні її духовної цілісності, що найсильніше позначається на релігійному житті. Зазвичай цілісність у родині зберігається і виявляється в сфері зовнішнього побуту, утискання ж цієї цілісності найбільше стосується релігійно-морального безсилля сім'ї. Якщо сім'я не є духовною єдністю, то це побутова і соціальна організація. На жаль, духовна атмосфера в сім'ї нині є рідкісним явищем, оскільки часто родина починає втрачати свою головну місію – виховну. Така ситуація, на наше глибоке переконання, зумовлена труднощами релігійного виховання в сім'ї в умовах реалій сьогодення. Духовне збіднення сучасної сім'ї зсередини послаблює силу її релігійного впливу іззовні. Лише та сім'я, яка живе релігійним життям, може дати своїм дітям належне соціальне виховання, а зокрема – релігійно-моральне.

Формування духовного світу дітей, їхньої духовності як провідної якості особистості – велике і складне завдання, що стоїть у центрі уваги педагогів, соціальних педагогів, батьків. Однак, необхідно зауважити, що релігійно впливати на дітей може тільки той, хто сам живе релігійним життям.

В аспекті окресленої проблеми для нас принципово важливою є позиція Г. Ващенко, котрий уважав, що релігійне виховання потрібно розпочинати з раннього дитинства, адже «релігія не є лише світоглядом, вона охоплює всю людину в цілому з її почуттями, бажаннями, вчинками»

[1, 136]. Тому коли малу дитину позбавити релігійного виховання, у неї може атрофуватися властивий кожній людині від народження потяг до релігії.

Релігійно-моральне виховання є складовою частиною української системи виховання, позаяк відповідає ментальності та духовності українців. Тому ця проблема потребує розробки наукових досліджень, які б дали змогу використовувати їх у навчально-виховному процесі в умовах загально-освітньої школи, інших навчальних закладів, у батьківській практиці виховання дітей в сім'ї.

До засобів релігійного виховання належать слово, молитва, ікона та храм. Дітей не потрібно привчати зачувати молитви. Батьки повинні молитися із дітьми разом, наvertати їх до молитви. При цьому неприпустимим є «молитовний утилітаризм». Релігія для дітей повинна бути системою певних ідей, ідеалів, поглядів, переконань, ціннісних орієнтирів тощо.

Одним зі шляхів залучення підростаючого покоління до норм християнської моралі є вивчення Біблії в недільних школах, які працюють при церквах, духовних семінаріях тощо.

Отже, свобода в релігійному вихованні означає відсутність нав'язування дітям релігійної діяльності, відсутність зовнішньої дисципліни у всьому прояві духовного життя. Потрібно, щоб діти любили церкву вільно і щиро. Діти повинні жити в атмосфері щирого релігійного життя, оскільки саме так пробуджується любов до Бога і Церкви.

Література:

1. Ващенко Г. Роль релігії в житті людства і релігійне виховання молоді / Г. Ващенко // Вибрані педагогічні твори. – Дрогобич : Видавнича фірма «Відродження», 1997. – С. 128–142.

РОЛЬ ПРАВОСЛАВНОЙ МОНАСТЫРСКОЙ КУЛЬТУРЫ В ДЕЛЕ ОЗДОРОВЛЕНИЯ СОВРЕМЕННОГО ОБЩЕСТВА

О.О. Смолина, г. Северодонецк

Начиная с эпохи Возрождения и позже многократно, христианское мировоззрение и христианская концепция человека объявлялись утратившими свою актуальность. Теперь уже наступило время, когда позитивистский образ человека, пришедший некогда на смену христианскому, перестает удовлетворять современному положению вещей. Как неоднократно подчеркивалось специалистами в разных областях,

причины современных «тектонических» сдвигов в обществе следует искать не в социальной или экономической, а в антропологической сфере. Как отмечает С.С. Хоружий, «с человеком идут изменения, перемены, диапазон которых неведом и может оказаться каким угодно, – нельзя уже полагать, как прежде, что в любых процессах человек всегда остается «субстанцией» и «субъектом», обладателем неких неизменных «природы» и «сущности» [2, с. 214].

С конца 1980-х годов на постсоветском пространстве идет процесс религиозного возрождения. Для Украины наиболее традиционной, культуuroобразующей традицией является Православие. Как заметил С. Хантингтон, человек может быть полу-французом и полу-арабом, и даже гражданином обеих этих стран. Куда сложнее быть полу-католиком и полумусульманином одновременно. [1, с. 37]. На протяжении всего периода существования Православия в его литургической жизни, традициях, обрядовости и истории в целом ощущается ведущая роль монашества.

Монастырская культура, как и другие типы культуры, накопила собственные представления о времени и пространстве, структуре, иерархии и смысле существования человеческой личности, способах решения психологических, психосоматических, межличностных проблем, взаимоотношениях с природой и др. Если освободиться от предвзятого атеистического подхода, то можно увидеть, что смыслы, порождаемые православной монастырской культурой, более других укорененные в толще национальных культур многих народов, в определенной степени применимы для решения острых проблем современности. По словам прот. Александра Шмемана, миру нужно не погружение с ним в его беды, а свидетельство о возможности и реальности его преображения и вознесения.

Вместе с тем, восприятие монастыря с точки зрения светской культуры характеризуется двойственностью. С одной стороны, монастырь – это место усиленной «сугубой» молитвы в уединении, уход из мира светской культуры. С другой стороны, в глазах человека светского, атеистически настроенного, данная деятельность не имеет большой ценности, и общество ждет от монастыря выполнения разнообразных социальных функций для оправдания (в глазах общества) своего существования. Такая социальная деятельность требует от монастыря затраты средств, времени и сил в ущерб основному предназначению – молитве. Однако какова бы ни была широта социального служения монастыря, она (по охвату, мобильности и т.д.) не может быть сравнима с государственными и светскими общественными учреждениями, выполняющими те же функции (больницы, аптеки, школы, пункты общественного питания, пекарни и т.п.). В результате наблюдается парадокс: общество требует от монастыря благотворительной социальной деятельности, но когда монастырь углубляется в эту деятельность, то же общество отвергает

его как слишком «обмирщенный», не отвечающий образу места отшельничества и уединения.

Тем не менее, понятия и практика аскезы, жертвенности, покаяния, исповеди, которые составляют смысл монастырской культуры, могут быть применимы для решения современных психологических, психосоматических, экологических, межличностных проблем общества XXI века.

Например, аскеза, понятая как разумное самоограничение и терпение в деле достижения поставленной цели, как умение выстроить иерархию целей, является весьма полезной альтернативой разрушительному принципу «хочу все и сразу здесь и сейчас».

В современном обществе, с появлением виртуального общения, распространяется практика гиперкоммуникации, которая все больше приобретает протокольный, прагматичный, диффузный характер при глубинной личностной непонятости и ощущении одиночества. Монастырская культура хранит высшие формы личного общения. Коммуникация здесь выступает как способ строения личности, где высшей формой есть «перихорисис» – обмен бытием, общение на онтологическом уровне.

Монастырской культуре есть что предложить современному обществу и в сфере его взаимоотношений с природой.

Естественно, что далеко не все способны и должны всходить «тесным» иноческим путем, но, причастность к наследию и опыту православной монастырской культуры, привитое с детства уважительное, заинтересованное, почтительное отношение к данному институту и представителям данной культуры, а также собственный опыт литургической жизни, способны принести следующие положительные плоды:

- внутреннее психологическое здоровье;
- способность к адекватной самооценке, элемент здоровой самокритики;
- способность состоять в диалоге с окружающими реалиями, способность к переменам;
- умение воспринимать другого человека прежде всего как личность (Кто ты есть?), а не как сгусток имущественно-иерархических отношений (Что ты имеешь?);
- «прививка» от следования разрушительным современным (и не очень) суррогатам, подающимся под названием «духовных практик»;
- разумное ограничение личного потребления;
- сохранение национальной идентичности;
- высокий уровень экологической культуры.

Литература:

1. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций?/ С. Хантингтон // Полис. – 1994. – №1. – С. 33–57.

2. Хоружий С.С. Очерки синергичной антропологии / С.С. Хоружий. – М. : Институт философии, теологии и истории св. Фомы, 2005. – 408 с.

РОЛЬ ДУХОВНОЙ МУЗЫКИ В НРАВСТВЕННОМ ВОСПИТАНИИ МОЛОДЁЖИ

А.А. Степаненко, г. Харьков

В настоящее время характерной чертой развития культуры стало возвращение к ее традиционным корневым основам, в том числе и к религиозно-духовным. Чтобы способствовать оздоровлению нравственной культуры общества, необходимо использовать все возможные средства воспитания, в которых немаловажное значение придается духовному искусству.

Чрезвычайную значимость на сегодняшний день приобрело духовно-нравственное воспитание молодежи. Много говорится о том, что наше общество переживает духовно-нравственный кризис, характерными чертами которого стали, в частности: снижение привлекательности и значения базовых социальных ценностей для молодых людей; преимущественно развлекательная направленность жизненных интересов; вытеснение ценностей национальной культуры западными образцами поведения; приоритет потребительской ориентации в сознании и поведении молодежи. Обострилась проблема духовного обнищания молодежи.

Нравственное воспитание является процессом, направленным на формирование и развитие личности. Здесь очень важно дать молодым людям представление о нравственных ценностях и привить им навыки нравственного поведения. Нравственность – это присвоение человеком моральных ценностей, требований к себе и другим, и, наконец, перспектива совершенствования. Духовно-нравственное воспитание должно базироваться на изучении опыта предшествующих поколений, представленного в культурно-исторических традициях.

Как известно, каждый из видов искусства способен воздействовать на определённую сторону духовного состояния человека. При этом реакция на литературное, живописное или музыкальное произведение не будет тождественной. Музыка, обладая наибольшей силой эмоционального воздействия на человека, служит одним из важнейших средств формирования идейных убеждений, нравственных и духовных идеалов. Никакое другое искусство не вторгается с такой властной силой в эмоциональный мир человека, как это делает музыка. Она способна воплощать высокие нравственные, духовные идеалы. Воздействуя на человека, она с

особенной силой пробуждает в нём всё хорошее, делает его чище и добрее.

В данный момент серьезную проблему представляет соотношение понятий «духовное» и «нравственное» воспитание. Нравственное воспитание, ориентированное на сложившиеся в культуре образы морали, не равно духовному возрастанию. С духовным воспитанием нравственное соединяет то, что в нем оцениваются не только практические действия, но и побуждения, намерения, мотивы. Нравственное воспитание ведет человека к способности самостоятельно определять свою линию поведения, опираясь на совесть, чувство личного достоинства. Нравственное воспитание служит одним из средств духовного воспитания, но отнюдь его не исчерпывает. Оно же столь существенным образом стимулируется средствами интеллектуального, эстетического, физического воспитания, но не обеспечивается и не гарантируется ими.

Самым доступным источником, в котором любой человек может почерпнуть для себя какие-либо моральные правила, нравственные представления, является такой огромный пласт музыкальной культуры, как духовная музыка. Духовная музыка русской православной церкви, беря свое начало с принятием на Руси христианства, является одним из важнейших слоев не только отечественной, но и мировой музыкальной культуры, выражая стремление человека к духовной красоте и гармонии. На протяжении многих веков, возвышая чувства и помыслы человека, она рассматривалась в отечественной музыкальной педагогике, как действенное средство воспитания подрастающих поколений.

Русская духовная музыка – одно из средств, которое способно воздействовать на тот потенциал духовных и творческих способностей и возможностей, которые заключены в эмоциональной сфере человека. Это есть удивительный источник мудрости и красоты, соединяющий в себе непреходящие идеи церковных утверждений, высокохудожественные тексты, отобранные многовековой практикой и совершенные музыкальные мысли русских мастеров.

Духовная музыка – это не только своеобразный мир мышления, но и особая интонационная сфера со своими законами развития. Стройность музыкального материала, собранность и чистота интонаций, а также гармония музыкальной ткани – все это способствует упорядоченности мыслей и чувств человека, настраивает его на нравственную чистоту и внутренний покой в противовес дисгармонии окружающего мира, создает эмоциональное напряжение и состояние высокой духовной концентрации, активно воздействуя на весь внутренний потенциал личности.

Безусловно, духовные ценности непреходящи. Сегодня мы живем в социальном мире с непростыми, нередко антигуманными, нормами. Но интеллектуальное развитие детей и молодежи в век инновационных

технологий не представляет такой проблемы, какой является нравственное формирование. Нельзя сказать, что в нашей жизни не сохранились некоторые островки подлинной гармонии. Отрадно, например, что сейчас появляется интерес к проблеме русской духовной музыки. Она четко разграничена на музыку церковную, звучащую в храме как богослужебные песнопения, и светскую духовную музыку, которая исполняется в концертах. Но раньше обращение к такой духовной музыке было нормой жизни, быта всех слоев общества, теперь же эта традиция практически утрачена. К сожалению, для новых поколений церковная музыка остается неизвестной, а светская духовная музыка имеет недостаточное развитие. Сейчас необходимо, чтобы молодежь на эмоциональной основе получала первоначальные знания, которые вызвали бы интерес к этой музыке, стимулировали дальнейшее самообразование в данной области.

Среди молодежи необходимо поддерживать и развивать потребность духовного общения. И здесь большую роль может сыграть развитие современной светской духовной музыки, которая, заполняя пространство бездушия, связанного с различными современными музыкальными направлениями, послужит мостиком между духовным и материальным миром человека.

Возникает вопрос: что может дать приобщение к духовной музыке? На наш взгляд, это возможность охватить широкий спектр духовно-этических приобретений, а именно: открыть человеку знания истории и истоков культуры своего народа; помочь обратиться к совести, благородству, внутренней дисциплине; способствовать развитию добродетели любви к людям; воспитать чувство красоты, гармонии; пополнить слуховое восприятие новыми интонациями, образами, отличными от светской музыки; натолкнуть на соприкосновение с вечными нравственными истинами.

Таким образом, воспитательная функция духовной музыки заключается в том, что она сама, по мнению святых отцов: «наставляет натягивать и отпускать струны в должное время, наблюдая за тем, чтобы наш образ жизни неуклонно сохранял правильную мелодию и ритм, избегая как чрезмерной распушенности, так и излишней напряженности» [1, с. 124].

Литература:

1. Мартынов В.И. История богослужебного пения : учебное пособие / В.И. Мартынов. – М. : РИО Федеральных архивов ; Русские огни, 1994. – С. 240

**ОПЫТ ПРОВЕДЕНИЯ ЗАНЯТИЙ В ВОСКРЕСНОЙ ШКОЛЕ
ПРИ ИСПРАВИТЕЛЬНОЙ КОЛОНИИ В ХАРЬКОВСКОЙ ОБЛАСТИ**

М.И. Степанов, г. Харьков

Во все времена человечество обращалось к Богу за помощью. Помощь эта приходила всегда, когда обращался человек с верой, смирение и сознанием своей худости. Человеколюбивый Господь не оставлял кающегося человека. Утешал его и исцелял душу и тело. В предлагаемом материале правдиво описан случай, произошедший в наше время. Произошло необычное и чудное исцеление моего пациента в одной из исправительных колоний в Харьковской области.

Больной Николай находился в медсанчасти исправительного учреждения и получал лечение по поводу туберкулеза легких, и, ожидая этапа в специализированное лечебное учреждение, посетил занятия воскресной школы, которую мне было поручено организовать с разрешения начальника учреждения и по благословению своего духовного руководителя. Тема занятия была – «смирение». Занятие продолжалось около двух часов. Слушатели внимали словам, кто насколько мог вместить в свое сердце, в меру готовности слушать и услышать. Обсуждение этой глубокой проблемы затронуло многие сердца. Обсуждение шло живо. Но вот, незадолго до окончания занятия в дверь кабинета постучал пациент и попросил присутствовать на занятиях. Он, безусловно, был приглашен. В конце занятия на вопрос: «все ли понятно?» – опоздавший пациент искренне признался: «ничего не понятно!». Мне понравилась эта искренность, но начинать беседу с самого начала не было возможности из-за отсутствия времени. Первое, что пришло на ум, я озвучил: «а ты перед сном, в молитве на ночь, произнеси мысленно: «Господи, научи меня смирению»». Слушатель, уходя, поблагодарил и пообещал сделать, как я посоветовал. Утром следующего дня, проводя в медсанчасти амбулаторный прием, я услышал шум и возгласы в коридоре. В кабинет, где я проводил прием, был приведен Николай, который вчера опоздал на занятия. При выяснении обстоятельств оказалось, что Николаю офицер учреждения предъявил обвинение в нарушении режима содержания больных в медсанчасти, а именно – курил в палате. Это тяжелое правонарушение внутреннего распорядка и режима учреждения. В палате на тот момент, когда зашел дежурный офицер, был только один пациент и тот спал. Конечно, это был тот самый больной Николай, задавший вопрос о смирении и естественно вся вина правонарушения легла на него. Никакие аргументы не принимались дежурным офицером, более того это было воспринято как самооправдание и обман. Больной Николай был представлен мне в кабинет для

освидетельствования, на предмет возможности пребывания в штрафном изоляторе за курение.

На мой вопрос: «курил?» – больной ответил, что нет, и добавил: «я и так получил болячку серьезную и добивать себя сигаретами не хочу. А кто курил в палате, я не видел, потому что спал». Я напомнил виновнику прецедента о вчерашнем разговоре и выяснил, что он выполнил, как было рекомендовано – помолиться о даровании ответа на вопрос – «что такое смирение?». Очевидно, что молитва была услышана и реализована через обстоятельства. Возмущившись вначале за необоснованное обвинение, больной Николай больше не стал оправдываться, а смирился и принял напраслину как урок смирения. Получив положенное за это правонарушение наказание он был направлен в штрафной изолятор. Из штрафного изолятора Николай был переведен в специализированную больницу для заключенных, получающих лечение от туберкулеза.

Ровно через месяц в колонию прибыл этап заключенных, получивших клиническое излечение от туберкулеза. Среди них был известный мне Николай, который имел вид совершенно здорового человека. Фактически это было действительно так. Я не поверил своим глазам, но медицинские документы беспристрастно свидетельствовали, что Николай здоров. По всем медицинским канонам лечение туберкулеза занимает срок до одного года, с последующей реабилитацией до 2-х лет. Излечение открытой формы за один месяц – невозможно. После этого чудесного исцеления мне представился случай пообщаться с начальником этой специализированной противотуберкулезной больницы, который истинно засвидетельствовал факт необычного излечения. С его слов стало известно, что через 14 дней после прибытия этапа Николая был сделан контрольный рентген – снимок легких. К большому удивлению начальника больницы, на месте большой дефектной полости в области верхушки левого легкого, определялся незначительный рубец зажившей ткани легкого, а еще через 14 дней после назначенного лечения и контрольного рентген-снимка от патологического очага не осталось и следа. «Такое впечатление, что у больного заменили легкое, а ребра остались те же!» — отвечал при частной беседе начальник противотуберкулезной больницы.

По прибытию в колонию после исцеления, было рассмотрено личное дело Николая и представлено на комиссию по условно-досрочному освобождению. Суд одобрил представление и Николай был освобожден из колонии по отбытии 2/3 срока за примерное поведение и добросовестный труд. Перед отбытием из колонии к месту жительства, Николай зашел в медсанчасть и искренне благодарил за вовремя поданный совет, а самое главное за чудесное исцеление и освобождение из мест лишения свободы, понимая, что это исцеление и освобождение было от Господа.

Осмысливая и осознавая это событие, можно только искренне воскликнуть от сердца — дивны дела твои Господи! «Сердце сокрушенно и смиренно, Бог не уничтожит». (Пс. 50)

Что невозможно человеку – возможно милосердному Господу.

**ДОБРОЧИННА ДІЯЛЬНІСТЬ І МЕЦЕНАТСТВО:
СПІЛЬНІ ТА ВІДМІННІ РИСИ**

О.О. Стрельнікова, м. Харків

Трансформаційні процеси, що відбуваються в умовах сучасної України, з одного боку, характеризуються соціально-політичною та економічною нестабільністю, значною за своїми масштабами поляризацією суспільства та послабленням потенціалу держави, а з другого, пов'язані з розбудовою громадянського суспільства, що активно сприяє процесам політичної демократизації, набуття державою ознак правової, відстоюючи матеріальну і духовну незалежність людини від держави, домагаючись правової гарантії такої незалежності, захисту приватних і суспільних інтересів людей. У такому соціальному контексті в українському соціумі актуалізується суспільна потреба в комплексній програмі соціальної допомоги, у нових формах соціального захисту, в усебічній підтримці соціально незахищених верств населення, в успішній діяльності «третього сектору», інших важливих інститутів громадянського суспільства.

Становлення та розвиток доброчинної діяльності в сучасному українському суспільстві сприятиме вирішенню низки проблем деяких соціальних груп населення. Доброчинній діяльності належить важлива роль у формуванні ціннісних настанов і моральних норм особистості та соціуму в цілому, вона стає важливою складовою у реалізації державної соціальної політики та, у разі власної інституціоналізації, може являти собою одну з альтернатив державній системі соціального захисту населення.

На сьогоднішній день процес інституціоналізації доброчинної діяльності в Україні ще не закінчився. На відміну від інших країн, доброчинна діяльність в нашій країні лише набуває окремих ознак соціального інституту. З огляду на роль доброчинності у реалізації державної соціальної політики, у розбудові моральних засад суспільства, у становленні громадянського суспільства в умовах сучасної України, науковий аналіз доброчинної діяльності, а також особливостей її інституціоналізації є вкрай актуальним.

Поряд із соціальним феноменом доброчинності існують декілька споріднених із ним явищ, серед яких і меценатство.

Згідно з нормами чинного Закону України «Про благодійництво і благодійні організації», меценатство – це добровільна безкорислива матеріальна, фінансова, організаційна й інша підтримка фізичними особами отримувачів благодійної допомоги [1]. Меценатську діяльність в умовах українського соціуму вирізняє чітка суспільна спрямованість, що проявляється в заснуванні окремими особами на власні кошти суспільно корисних культурних установ, у пожертвуванні музеям власних колекцій, у відкритті широкого доступу до приватних зібрань, у наданні матеріальної підтримки талановитим митцям, насамперед творчій молоді, у фінансуванні спорудження храмів тощо. Українські меценати, серед яких і родини Терещенків, Бродських, Дегтярьових, Симиренків, Демидових та інші, засновували на власні кошти лікарні, гімназії та училища, дитячі садки, споруджували церкви, фінансували роботу культурно-мистецьких закладів, які й до сих пір служать людям.

На перший погляд, меценатство відрізняється від доброчинності більш вузькою сферою діяльності: меценат надає підтримку лише проектам у галузях культури, науки та мистецтва. Однак можна знайти і більш глибоку відмінність між доброчинною діяльністю та меценатством, яка лежить у сфері мотивації. Меценат допомагає не стільки людині, скільки тій суспільній ролі, яку вона виконує. Тобто підтримується митець не тому, що він бідний, а тому, що він митець. Дане явище сприяє розквіту таланту, посиленню його ролі у розвитку культури, науки та мистецтва.

Проаналізувавши особливості доброчинної діяльності та меценатства, можна знайти деякі спільні риси та відмінності між ними. Серед ознак, що поєднують, необхідно виокремити готовність та можливість жертвувати певні фінансові кошти на цілі, що є далекими від власної користі та амбіцій. До відмінностей можна віднести самі об'єкти, яким надається допомога. Меценатство відрізняється від доброчинної діяльності за своїми соціальними та культурними цілями. Мотиви доброчинності пов'язані із співчуттям та милосердям. Мотиви меценатства – соціальною взаємодопомогою та протекціонізмом. Цілі доброчинної діяльності – у забезпеченні соціального благополуччя у суспільстві. Цілі меценатства – у забезпеченні збереження та розвитку професійних видів культурної діяльності. Таким чином, доброчинна діяльність за змістом ширша ніж меценатство, а власне меценатство можна вважати різновидом, формою доброчинності, настільки специфічною, що вона спеціально виділена як соціальне явище.

Література:

1. Закон України «Про благодійництво та благодійні організації» / Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1997. – № 46. – 292 с. – [Електронний ресурс] – Режим доступу до закону : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=531%2F97%E2%F0&zhyst=4/UMfPEGznhhxPk.ZiTCXiquH14hss80msh8le6>.

**РАСКОЛ И ДУХОВНОЕ ЗДОРОВЬЕ ОБЩЕСТВА
(НА МАТЕРИАЛЕ УКРАИНСКИХ РАСКОЛОВ XX СТОЛЕТИЯ)**

Н.Н. Стець, г. Харьков

«Расколы – это кровоточащие раны на Телу Церкви Христовой».

Митр. Владимир (Сабодан)

Двадцатый век ознаменовался чередой катастрофических событий в нашем многострадальном Отечестве. Две мировых войны, революции, гражданская война, красный террор, массовая эмиграция лучших представителей общества – далеко не полный перечень событий. Не миновала чаша сия и нашу Церковь. Гонения на верующих даровали нам целый сонм мучеников и исповедников Христовых. Но наряду с внешними гонениями нестроения проникли и в тело Церкви. Двадцатый век отмечен ранее невиданным количеством расколов, потрясших устои Церкви и общества.

Православие учит нас искать прежде всего духовную первопричину возникающих на нашем пути испытаний. *Царство Мое не от мира сего... (Ин. 18,36)* – напоминает нам Христос. Причиной нестроений в церкви всегда становилась потеря живой веры во Христа и забвение церковных норм. Двадцатый век проиллюстрировал этот тезис чередой церковных расколов на Украине: за неполные сто лет Православная Церковь на Украине претерпела четыре полномасштабных раскола. Предпосылки и причины этих расколов достаточно однородны и поддаются анализу; позволяют нам достичь лучшего понимания анатомии раскола и выработать рекомендации для врачевания этого тяжкого недуга.

Раскол – не изобретение двадцатого века. Ереси и расколы известны с первых времен церкви. В первом тысячелетии Восточную церковь сотрясали ереси, результат громких богословских споров, охватывавшие все слои общества и несущие прямую угрозу чистоте веры. Западная церковь тогда пребывала в относительном спокойствии. Ересь не представляла особой угрозы для латинского общества, значительно более опасным для склонного к юридическому осмыслению мира западного христианства представлялся раскол.

Только во втором тысячелетии, по мере ослабления богословских споров и обмирщения восточного социума, ереси отходят на второй план и на Востоке. Снижается острота восприятия христианства, его роли и места в мироздании, на смену ересям приходят расколы. Мелкие обрядовые детали в сознании раскольника становятся сопоставимы с Заповедями Христовыми. Наряду с готовностью умереть за Христа возникает готов-

ность умереть за возможность перекреститься двумя пальцами вместо трех, или пропеть аллилуия дважды вместо трех раз.

В двадцатом веке к сугубо церковным основаниям раскола прибавились политические. Прогрессирующее обмирщение общества порождает новые причины раскола – национальные и политические. А невиданное прежде потрясение устоев общества, война и три революции выдвигают эти факторы на первый план. Ожидание перемен и потеря веры во Христа среди широких масс населения прежней Российской империи становятся причиной первого автокефалистского раскола на Украине (1919-1937), смута и нестроения Второй мировой войны – причиной второго (с 1942). Бездуховность и распад общества в позднем СССР и амбиции политиков порождает еще два автокефальных раскола – 1989 года и 1992 года. Во всех случаях прослеживается четкая зависимость между состоянием общества и событиями в Церкви.

По словам Блаженнейшего митрополита Владимира, Церковь должна делать все возможное, чтобы сохранить свободу от политического и идеологического контекста.

Болезни общества приводят к нестроениям церковным и именно с врачевания общества должно быть начато врачевание раскола. Для врачевания раскола потребуются исправление самого общества, которое также глубоко больно, переориентировка с ценностей потребления на ценности Евангелия.

ВОЗРОЖДЕНИЕ УКРАИНСКИХ ДУХОВНЫХ ТРАДИЦИЙ И ФИЛОСОФ Г. С. СКОВОРОДА

Ярослав Стрельцов, иерей, г. Харьков

В декабре 2012 года исполняется 290 лет со дня рождения нашего земляка, выдающегося украинского философа Григория Савича Сковороды. Данный юбилей не может быть оставлен незамеченным. В Украине и за ее пределами, где почитается имя Сковороды, проходят различные научные и культурные мероприятия, посвященные памяти и трудам «первого философа на Руси».

Одной из важных задач, стоящих сегодня перед нашим народом, является реформирование общественной жизни по лучшим европейским образцам. Не секрет, что культурное наследие европейских народов зиждется на глубоких традициях, связывающих воедино язык и мировоззрение, культуру и искусство, научные достижения и общественную жизнь. Европейцы гордятся своими традициями.

Но при всех положительных сторонах, нельзя не отметить, что на фоне глобализационных процессов в европейских странах в последнее время наблюдаются и кризисные явления. Канцлер Германии Ангела Меркель не так давно в одном из своих выступлений сделала заявление о крахе политики мультикультурализма – системы взглядов, исповедующей признание государством равноценности различных культур. Свое заявление Ангела Меркель мотивировала тем, что мигранты, приезжающие в Германию на работу, в обязательном порядке должны освоить язык и ценности немецкого народа. И в первую очередь данная проблема связана с трудовой миграцией из исламских стран [1].

Для Европы проблема сосуществования культур с различными религиозными корнями сегодня является насущной.

Еще одной важнейшей проблемой для современного европейца, связанной также с ценностной ориентацией, является проблема личной духовной жизни. Известный в Германии режиссер-постановщик Мара Курочка, говоря о своей творческой деятельности, отметила, что «...сейчас в глобализованном мире многие люди одиноки, потеряны, оторваны от родины и от родных, а их души не находят покоя и умиротворения» [2].

Украина – государство, в котором на протяжении веков мирно сосуществуют многие народы. Стремясь строить прочный дом, в котором всем бы жилось хорошо, нельзя не учитывать духовный потенциал, который помогал и помогает нашему народу на протяжении столетий преодолевать многие кризисные ситуации, угрожавшие порой самому существованию его самобытной культуры и духовной целостности.

Для этого необходимо обратиться к собственной истории, в которой, несмотря на весь драматизм, прослеживается связующее начало, объединяющее жизнь и культуру различных исторических периодов: Киевской Руси, Гетьманщины, Украинской Республики и независимой Украины. Без преувеличения можем сказать, что этим объединяющим духовным началом служит православие. Православие как система ценностей, мотивации духовной жизни, обладающая огромным потенциалом обновления и возрождения. Именно с этой системой ценностей наш народ в разные времена прочно связывал свое стремление к счастью, нравственному совершенству.

В Украине Православная Церковь имеет достаточно подтверждений своих духовных ценностей. Они запечатлены в литературных свидетельствах из жизни святых подвижников, мучеников за веру, в многочисленных украинских монастырях, прекрасных храмах, самобытной украинской иконе.

Современная эпоха демонстрирует нам образцы высокого развития интеллектуальной культуры, выраженной в высокодифференцированных философских системах, в которых голос разума, оторванный от веры, вещает отвлеченные от традиционных ценностей представления.

Очевидно, что преодоление противоречивости существования человека в современном мире в огромной степени зависит от устремлений в духовной жизни.

В этой связи наследие украинского философа Григория Савича Сковороды, как яркий пример украинского интеллектуального творчества, представляет особый интерес.

Рассуждая о духовных корнях философских взглядов Сковороды, мы должны отметить, что его жизненный путь – это судьба глубоковерующего православного христианина.

Жизнь и философские взгляды Сковороды отличаются своей органичностью, в них присутствует глубокая внутренняя связь с окружающей действительностью. Жанр литературных трудов философа – это диалоги, трактаты, притчи, поэтические произведения, байки, для которых характерна не сухая выхолощенность формы, а живое яркое чувство и обращенность к читателю.

Автор труда «История русской философии» протоиерей Василий Зеньковский отмечал, что независимо от предмета своего внимания: «... Сковорода продолжает твердо держаться христианской метафизики, которая остается исходной основой его исканий. Сила Сковороды, ценная сторона его творчества заключается в преодолении эмпиризма, в раскрытии неполноты и неправды чувственного бытия. В этом отрицательном моменте Сковорода твердо опирается на христианство, на те вдохновения, которыми его наполняет Библия» [3].

Действительно, взаимоотношения Бога и человека являются фундаментом религиозной философии Григория Сковороды. Но при всей своей религиозности он не мог, как открытый честный человек, оставить в стороне проблему личностного бытия человека в греховном мире. И значительную часть своей жизни посвятил поиску ответа на вопрос: что есть счастье для человека?

Особенно его волновали основания, на которых зиждется человеческое счастье. Обращаясь к молодому харьковскому шляхетству в «Начальной двери ко христианскому добронравию», Сковорода поучает: «Ныне желаешь быть счастливым? Не ищи счастья за морем, не проси его у человека, не странствуй по планетам, не волочись по дворцам, не ползай по шару земном, не броди по Иерусалимам... Одно только для тебе нужное, одно же только и благое и легкое, прочее все труд и болезнь. Что же есть едино? Бог» [4].

Где может найти человек Бога? Еще апостол Павел учил первых христиан: «Разве не знаете, что вы храм Божий, и Дух Божий живет в вас? Если кто разорит храм Божий, того покарает Бог: ибо храм Божий свят; а этот храм – вы» (1 Кор. 3, 16-17). Подобно апостолу Сковорода призывает: «Смотри на земленность плоти твоея. Веришь ли, что в сем твоём прахе

зарыто сокровище, то есть, таится в нем невидимость и перст Божий, прах твой сей и всю твою персть сию содержащий?» [5].

Еще древние мудрецы учили, что человек является мерой всех вещей. Христианство расширило этот тезис своим учением о новом человеке. Человеку Богом дарована бессмертная душа, благодаря этому мы можем дать оценку всему, что подвержено времени и изменению. Единым вечным Началом может быть Божественное Начало, в котором заключается источник всех благ, и от Него напрямую зависит счастье человека.

Практическая сторона счастья и блаженства человека основывается на самом нужном и необходимом, на том, что всегда доступно человеку. В своих произведениях Сковорода не раз приводит слова античного философа Эпикура: «Благодарение блаженной натуре за то, что нужное сделал нетрудным, а трудное на нужным» [6]. Главным доступным источником счастья является добродетельная жизнь, лишенная пороков и греховных устремлений.

Учение о тождестве добродетели, счастья и спасения есть основная черта восточного христианского богословия. В отличие от богословия западного, где различные подходы к вопросу взаимоотношения веры и добродетели, понятие о должных и сверхдолжных заслугах стали краеугольным камнем различия католического и протестантского богословия.

В массовой культуре нашего времени образ счастья и благополучия неотъемлемо связан с потреблением материальных благ. Когда заходит речь об улучшении жизни, в первую очередь упоминается экономическое развитие и материальное благополучие, а противоположными по смыслу являются нищета, бедность.

Истинное счастье человека не может быть построено на песке времени, но только на тверди вечности. Позитивные науки, предметом которых является видимый физический мир, не могут удовлетворить жажду вечной истины, но все более распаляют ее.

Чем же актуальны идеи Григория Сковороды в наше время? Прежде всего, своим обращением к человеку, философским раскрытием глубинных духовной основ христианской жизни, благовестием спасения человека от рабства миру и греху.

Исторический процесс включает в себе причинно-следственную связь. От того, над чем мы задумываемся сегодня, и от того, в каком направлении мы собираемся совершать свое духовное движение, зависит наш завтрашний день. Наследие выдающегося украинского философа Григория Савича Сковороды поможет нам на пути созидания и общего блага.

Литература:

1. Интересный анализ данной проблемы представлен в статье Анджело Панебьянко – Поражение мультикультурализма? 10/101 2010 – URL : <http://forumn.kiev.ua/2010-101-10/101-09.html>. Дата обращения 12.03.2012.
2. Галина Гирак, Легенда «оживет» в Украине / Г. Гирак // Аргументы и факты в Украине. – 2012. – № 6. – С. 26.
3. Василий Зеньковский, прот. История Русской философии / прот. В. Зеньковский. – М. : Академический проект, Раритет, 2001. – С. 79-80.
4. Григорий Сковорода. – К. : Наукова думка. 1983. – С. 114–115.
5. Григорий Сковорода. – К. : Наукова думка. 1983. – С. 134.
6. Григорий Сковорода. – К. : Наукова думка. 1983. – С. 252.

БОГОСЛОВИЕ И НАУКА. ПЕРСПЕКТИВЫ СОТРУДНИЧЕСТВА

Е.П. Стреляный, г. Харьков

В своем докладе я хотел бы рассказать о точках соприкосновения богословия и науки. Какой может быть методология сближения богословских и научных знаний между собой? Может ли принести пользу опыт ранних отношений Церкви и науки в решении данной проблемы?

Христианское богословие представляет собой особый вид знания, а именно – религиозное знание. Источниками богословия являются Божественное Откровение и совокупный духовный опыт Церкви в различных его аспектах: опыт sacramентальный, аскетический, мистический, религиозно-нравственный, социальный. Богословие обобщает, систематизирует и выражает религиозное знание на особом, ему свойственном языке. И богословие действительно является внутренним знанием, потому что это знание возникает и постигается только через жизнь в Церкви, через приобщение к ее благодатному опыту – опыту духовного общения человека с Богом и опыту общения верующих друг с другом в Боге.

Научное же знание – это именно внешнее по отношению к Церкви и религиозному опыту знание. Наука изучает природный мир, жизнедеятельность человека, общественные процессы и культурные явления как некие объективные реальности, то есть подходит к ним лишь под одним из возможных углов зрения. Такой подход дает несомненные позитивные результаты, позволяя понять отдельные аспекты природной и культурной реальности, но он принципиально лишен ценностного и нравственного измерения.

Следовательно, научное и религиозное познание имеют совершенно различный характер. У них разные исходные посылки, разные цели, задачи, методы. Эти сферы могут соприкасаться, пересекаться, но не противоборствовать одна с другой. И из этого следует, что нынешние перспективы сотрудничества этих сторон во многом зависят от методологически правильных взаимоотношений между светской наукой и христианским богословием.

СИТУАЦІЇ ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНОЇ ЗАГРОЗИ ЯК ПОШТОВХ ДО РОЗВИТКУ ДУХОВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Д.С. Тітаренко, м. Харків

Сучасний уклад життя в суспільстві примушує людину завжди кудись поспішати. Вона крутиться наче «білка в колесі»: низький рівень матеріального благополуччя, постійне невиваження грошей, робота, ділові зустрічі, підріток, хатній побут, приготування їжі, прибирання, виховання дитини, батьківські збори, тощо. До того ж кожного дня велика кількість нової інформації наче обрушується на людину, і вона не завжди в повному обсязі може її осмислити, запам'ятати, усвідомити. Усе це призводить до накопичення негативних емоцій, роздратованості, нервозності, стресу – людину наче засмоктує болотом щоденної побутової рутини.

У таких умовах сучасного життя людина не завжди має можливість займатися розвитком своєї особистості, підвищенням свого рівня ерудованості, морально та духовно зростати. Вона забуває, що її індивідуальність та унікальність складає саме її внутрішнє наповнення: її моральні та етичні звички, якості та характеристики особистості, рівень її інтелектуального розвитку та безпосередньо її духовність, людяність по відношенню до навколишніх.

На жаль, у звичних умовах, при нормальному повсякденному перебігу життя та діяльності, особистість не може вирватися з цього нашарованого кола щоденних проблем та турбот. Для звільнення від цього необхідна наявність якогось незвичного та вкрай специфічного елемента в житті людини, який би виходив за межі її життєвого досвіду.

Таким елементом можуть виступати різні ситуації: великий виграш, весілля, народження дитини, одужання після довгої хвороби тощо. Але, на жаль, як не дивно, більш сильним мотиватором для розвитку духовності в особистості є як раз ситуації екзистенціальної загрози, надзвичайні ситуації, втрата близької та важливої людини.

Що ж відбувається з людиною в ситуаціях екзистенціальної загрози, коли особистість стикається з тотальною розрухою, болем, стражданнями, смертю? Загальна схема представлена на рисунку 1.

По-перше, нещадна дія загрозливих факторів екзистенціальної загрози (надзвичайної ситуації) «пробиває» шари щоденних проблем та турбот. Людина залишається начебто в порожньому просторі, в якому всі матеріальні проблеми становляться незначними, другорядними: на першу позицію виходить порятунок власного життя та життя близьких.

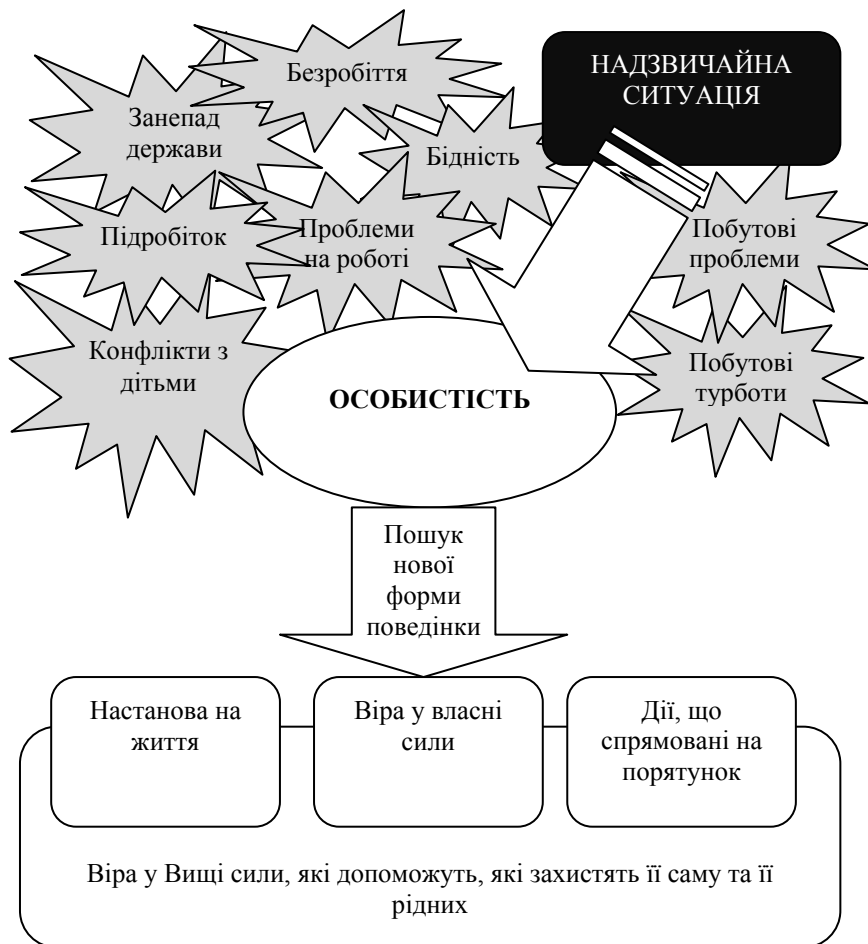

Рис. 1. Схема впливу ситуації екзистенціальної загрози на світосприйняття людини

В особистості, яка опинилась в складних умовах надзвичайної ситуації (ситуації екзистенціальної загрози), розриваються всі існуючі шаблони її поведінки, мислення, внутрішній образ «Я» та його представленість у суспільстві. Змінюється рольова позиція в житті, й особистість шукає нові форми поведінки, мислення тощо.

Орієнтуючись на виживання в ситуації екзистенціальної загрози, людина починає шукати всі можливі засоби й заходи, які б їй допомогли в досягненні її мети, тобто у виживанні.

Так, серед всіх можливих варіантів засобів й заходів порятунку до уваги людини потрапляє віра – віра в Бога, який допоможе, який захистить її саму й її рідних. Цей елемент допомагає зняти частину переживань і хвилювань, частину болю й страждань, допомагає відчувати себе не покинутою, не забутою, не ущербною. Це, в свою чергу, позитивно відображається на особистісних характеристиках людини, рівні її емпатії, чутливості тощо.

Прийнявши новий досвід життя – життя з вірою, навіть після виходу зі складних умов ситуації екзистенціальної загрози, надзвичайної ситуації та ін. людина продовжує використовувати цю модель поведінки.

Людина стає більш духовною, більш чуйною, співчутливою до інших та чужого горя. Відбувається усвідомлення кінцевості життя, переосмислення вагомості матеріальних цінностей в своєму житті, змінюються життєві пріоритети.

Таким чином, важкі, руйнівні умови, в яких потрапила людина є не лише травматичним фактором, а й поштовхом для розвитку особистості, виховання її морально-етичних якостей, підвищення духовності.

МОРАЛЬНО-ЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

І.В. Ткаченко, м. Харків

У духовному розвитку людини, пошуку смислу її життя, її свідомості на основі культуротворчої функції прекрасного, посилення оптимістичного світосприйняття особистості важливе місце посідає морально-етичне виховання. Формування національної інтелігенції, сприяння збагаченню й оновленню інтелектуального генофонду нації, виховання її духовної еліти – це мета, що стоїть перед вищими навчальними закладами на одному рівні з підготовкою висококваліфікованих фахівців. Досягнення мети виховання можливе лише за умови комплексного підходу і залучення до цієї роботи всього професорсько-викладацького складу вищих навчальних закладів (ВНЗ), адміністрації, органів студентського самоврядування та громадських об'єднань студентської молоді.

Осмислення світового досвіду морально-етичного виховання, у тому числі й в Україні, дає змогу інтегрувати його в єдиний цілісний культурно-освітній процес, що буде сприяти духовній еволюції людства. Морально-етичне виховання – розвиток високих моральних якостей і переконань, що виявляються в моральних нормах поведінки в усіх сферах життєдіяльності та забезпечують активну життєву позицію молоді людини. Морально-етичне виховання в сучасному вузі повинно здійснюватися через усі лекційні курси, у тому числі етичного та загально-гуманітарного циклу, діяльність усіх служб, підрозділів, роботу кураторів, викладачів, а також формування в колективах студентів атмосфери вимогливості, принциповості, чесності, відповідальності та взаємодопомоги. Окрім того, морально-етичне виховання пронизує всю систему позааудиторної роботи: проведення Днів відкритих дверей; урочистої посьвяти в студенти першокурсників; святкування знаменних дат університету, факультетів, кафедр; залучення студентів до професійної роботи з майбутніми абітурієнтами; кураторські години; проведення бесід, лекцій з антиалкогольної та антинаркотичної тематики; організація вечорів, концертів; діяльність органів студентського самоврядування; залучення студентів до участі в акціях гуманістичного характеру; висвітлення моральних питань у газетах і часописах.

Проблеми морально-етичного виховання студентської молоді на сучасному етапі займають чільне місце в українській педагогічній науці. Слід вказати на оригінальні підходи до морально-етичного виховання у педагогічних теоріях і практиці видатних педагогів С. Миропольського, В. Верховинця, А. Макаренка, В. Сухомлинського та інших, на їхні ідеї про необхідність створення системи безперервної морально-етичного освіти і виховання студентської молоді.

У науковій літературі морально-етичне виховання – це історично зумовлена і створена самим народом сукупність ідеалів, поглядів, переконань, традицій, звичаїв та інших форм соціальної практики, спрямованих на організацію життєдіяльності підростаючих поколінь, у процесі якої засвоюється духовна і матеріальна культура нації, формується національна свідомість і досягається духовна єдність поколінь. Воно ґрунтується на засадах родинного виховання, ідеях і засобах народної педагогіки, наукової педагогічної думки, що вособлюють кращі зразки виховної мудрості народу.

Вирішальну роль у розв'язанні проблеми морально-етичного виховання у вищих навчальних закладах відіграє, по-перше, рівень розвитку етичної теорії як основи морально-етичного виховання, по-друге, філософія вищої освіти, яка спрямована на формування духовного складу людини-майстра, майбутнього професіонала, по-третє, духовні цінності українського суспільства, художньо-естетичні та історико-педагогічні традиції українського народу. В Україні протягом останнього часу відбувається активний

розвиток теорії і практики морально-етичного виховання у вищій школі, накопичується досвід формування етичної свідомості студентської молоді, морально-етичної картини світу, загальної культури, морально-етичного ставлення до праці, творчості, взаємозв'язку релігії і мистецтва, естетичних і релігійних цінностей. У цьому контексті багато дослідників розглядають морально-етичне виховання як духовну основу. Так, І. Ільїн наполягає на твердженні, що в основі морального виховання лежить акт духовного самовизначення, коли людина «ототожнює в цілісному і творчому стані душі свою долю із долею свого народу, свій інстинкт із інстинктом всенародного самозбереження».

Таким чином, духовне та моральне виховання сучасного студента – це складна інтегральна система формування його особистісних якостей, які характеризують ступінь розвитку і саморозвитку моральних цінностей, переконань, мотивів, знань, умінь, почуттів і здібностей, що їх студент виявляє в різних ситуаціях морального вибору та моральної діяльності в порівнянні з тими високогуманними цінностями, принципами, правилами, які в сучасному соціокультурному середовищі заведено вважати нормативними або ідеальними. Таким вихованням забезпечується засвоєння студентами моральної культури суспільства, норм поведінки, міжлюдських стосунків, сприйняття їх як правил, що регулюють власну життєдіяльність, усвідомлення критеріїв добра і зла. У результаті морального виховання досягається єдність етичних знань, моральних почуттів та переконань і потреб у високоморальних вчинках. Важливим показником міри моральності особистості є ступінь зрілості її основних моральних рис, таких як совість, честь, гідність, доброта, відповідальність, сором, дисциплінованість, принциповість. Висока моральність – це завжди єдність слова і діла, чесність і порядність, сумлінне виконання людиною синівських, професійних, громадянських обов'язків, вірне служіння Україні. Втілюється моральність у конкретних вчинках, діях індивіда незалежно від сфери їх вияву.

У моральному вихованні поєднуються принципи і норми загальнолюдської моралі та національної моральної цінності. Моральне виховання пов'язане з правовим вихованням. Поєднуючись, вони забезпечують формування культури людської поведінки.

Студент є носієм певної моралі, що виховується як під час навчально-виховного процесу, так і середовищем особистого буття. У зв'язку з цим важливу роль відіграють соціогуманітарні дисципліни, передусім етика, бесіди на моральну тематику, зустрічі з видатними особистостями, читання художньої літератури, неухильне додержання правил внутрішнього розпорядку університету. Значний потенціал морального впливу на студентів має первинна профспілкова організація студентів, клуби за інтересами.

Отже, у процесі організації життєдіяльності студентів у культурно-освітньо-виховному просторі сучасного вищого навчального закладу

складається система цілей, які орієнтують педагогічний персонал на розвиток виховання студента передусім як громадянина, як фахівця, як високоморальної, інтелігентної, творчої, конкурентоспроможної особистості, як культурної людини.

Оскільки стан і рівень сучасної вищої освіти в Україні з різних причин можна назвати критичним, то питання про морально-етичне виховання студентської молоді, на нашу думку, поступово набуватиме тільки більшої актуальності. А тому вважаємо за потрібне підтримати дискусію з приводу головних шляхів втілення морально-етичного виховання студентів у вищих навчальних закладах України.

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ ЯК ПРОЯВ ДУХОВНОЇ ДОПОМОГИ

М.І. Харламов, м. Харків

Проблема старіння являє собою новий соціальний феномен ХХ ст. Старість стає тривалим і важливим етапом індивідуального розвитку людини. Відповідно до класифікації ООН держава вважається молодою, якщо частка людей похилого віку (старше 65 років) становить 4%, а старим – якщо ця частка становить 7%. Збільшується економічне навантаження на працездатне населення, змушене містити усе більш зростаюче число непрацездатних громадян. У розвинених країнах на один жителя старше 65 років доводиться 4–5 працюючих. У нашій країні 1,8.

Тому не випадково в 1991 р. ООН прийняла практичну стратегію на десятиліття, названу «Глобальні цілі із проблем старіння». Проблемами старіння суспільства займається геронтологія, що розглядає старіння з біологічної, психологічної й соціальної точок зору та є, таким чином, міждисциплінарною областю досліджень.

Соціальні стереотипи щодо старості пофарбовані переважно в похмурі тони. Старість асоціюється: з бідністю, поганим житлом, потворним медичним обслуговуванням, слабким здоров'ям і соціальною ізоляцією. Сформовані стереотипи, у свою чергу, впливають на світовідчуження людей похилого віку: активна старість починає сприйматися як виняток, пасивна й хвороблива – як норма. Стратегія соціальної політики при організації соціальної роботи з людьми похилого віку складається із трьох елементів:

Селекція (або відбір) має на увазі щоб індивідуальні запити були приведені у відповідність із реальною дійсністю, що дозволило б літній людині відчути почуття задоволення. Оптимізація полягає в тому, що люди похилого віку при сприянні кваліфікованих фахівців із соціальної роботи

знаходять для себе нові резервні можливості, оптимізують своє життя в якісному відношенні. Компенсація – це створення додаткових джерел, що компенсують вікову обмеженість в адаптивному процесі, використанні нових сучасних технік і технологій, що поліпшують пам'ять, що компенсують втрату слуху й т.д. Таким чином, якщо суспільство буде готово прийняти подібну стратегію соціальної практики відносно літніх людей, то результативність і суспільна корисність усе більше зростаючого їхнього числа, без сумніву, багаторазово помножаться.

У сучасному світі росте частка людей літнього віку в населенні більшості країн. Це пов'язане зі збільшенням середньої тривалості життя. Тому проблеми суспільного, соціального стану, ролі й місця в родині, медико-соціальної реабілітації, соціального обслуговування й забезпечення, соціального піклування над людьми похилого віку мають винятково важливу теоретичну й ще в більшій мірі практичну значимість.

За класифікацією Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВОЗ), населення віком від 60 до 74 років віднесено до літнього, від 75 до 89 років – до старшого, а від 90 років і більше – до довгожителів. Ця класифікація враховує потреби, біологічні й соціальні можливості людей похилого віку. Старіння населення пояснюється в першу чергу поліпшенням матеріальних умов і досягненнями медицини. Однак у цьому процесі досить помітні розходження по країнах і регіонах. Питома вага людей похилого віку більш висока, як правило, у розвинених країнах, у більших і великих містах, у сільській місцевості. При відповідному ставленні до людей похилого віку з боку держави, суспільних та інших об'єднань і організацій, суспільства в цілому їхнє життя може бути досить повноцінним.

Для того щоб працювати з людьми похилого віку, потрібно знати їхній соціальний стан (колишній і теперішній), особливості психіки, матеріальні й духовні потреби, і в цій роботі опиратися на науку, дані соціологічних, соціально-психологічних, соціально-економічних і інших видів досліджень. Перехід людини в групу літніх істотно змінює його взаємини із суспільством і такі поняття, як мета й сенс життя, добро й щастя й т.д. Значно змінюється спосіб життя людей. Колись вони були пов'язані із суспільством, виробництвом, суспільною діяльністю. Як пенсіонери (за віком) вони, як правило, втрачають постійний зв'язок з виробництвом. Однак як члени суспільства залишаються включеними в певні види діяльності в різних сферах громадського життя.

Вихід на пенсію особливо важко сприймають люди, чия трудова діяльність високо цінувалася в минулому, а зараз вважається непотрібною, марною. Практика показує, що розрив із трудовою діяльністю негативно позначається в ряді випадків на стані здоров'я, життєвому тонусі, психіці людей. Спосіб життя людей багато в чому визначається тим, як вони проводять вільний час, які можливості для цього створює суспільство.

Активно займаючись суспільною діяльністю, люди похилого віку роблять своє життя більше повнокровним. У цьому плані корисно залучати людей старшого покоління до роботи різних товариств, до організації зустрічей, передач по радіо й телебаченню спеціально для людей похилого віку, до роботи з дітьми й молоддю й т.д.

Практика соціальної роботи в закордонних країнах показує, що в житті людей похилого віку велике значення має релігія. Причини тут можуть бути різні. По-перше, у багатьох країнах значна частина населення є віруючою. По-друге, люди похилого віку частіше задають собі питання: «Що ж буде далі, після смерті?» По-третє, для багатьох літніх людей релігія є своєрідною основою стійкого стану. Це надзвичайно важливо в кризові періоди розвитку суспільства. Не випадково тому в нашій країні в 90-ті роки спостерігалася тяга до релігії. І це необхідно враховувати в роботі з людьми похилого віку.

Люди похилого віку, вільні від повсякденної праці на виробництві, найчастіше займаються вихованням онуків (у тих родинах, де вони є). Вони передають їм все краще, що накопичили протягом довгого життя. Але це тільки частина життєдіяльності людей похилого віку.

Самопочуття людей похилого віку значною мірою визначається сформованою атмосферою в родині – доброзичливої або недоброзичливої, тим, як розподіляються обов'язки в родині між дідусями (бабусями), їхніми дітьми й онуками.

Виникають і інші проблеми. Далеко не всі жінки, що виходять на пенсію в 45–50 років готові перетворитися на няньку.

Зміна становища людей похилого віку в родинах нині багато в чому визначається змінами у світі. У сучасних умовах, коли відбувається НТР, накопичений досвід старшого покоління не має колишньої практичної значущості. Сучасна молодь інакше дивиться на старше покоління, не проявляючи колишньої поваги. Однак чуйність, увага до старших, взаємоповага в родині визначаються насамперед загальною культурою членів родини, тією атмосферою, що складається в суспільстві.

Все це позначається на бажанні людей похилого віку жити разом з дітьми й онуками або окремо.

Самопочуття літньої людини у великій мірі визначається його сімейним станом.

Значення шлюбу й родини неоднакове на різних етапах життя людини. Літня людина має потребу в родині, насамперед, у зв'язку з потребою в спілкуванні, взаємодопомозі, у зв'язку з необхідністю організації й підтримки життя. Це пояснюється тим, що літня людина вже не має колишніх сил, колишньої енергії, не може переносити навантаження, часто хворіє, має потребу в особливому харчуванні, у догляді за собою.

Істотне значення в умовах кризової обстановки в Україні має адресний соціальний захист людей похилого віку. Вона надається в першу чергу найбільш нужденним: самотнім пенсіонерам, інвалідам, людям старше 80 років.

Одна з нових форм соціального обслуговування – розвиток мережі спеціальних будинків для самотніх літніх громадян і подружніх пар з комплексом служб соціально-побутового призначення. Основна мета створення таких будинків – забезпечення сприятливих умов проживання старих громадян, надання їм соціально-побутової й медичної допомоги, створення умов для активного способу життя, у тому числі посильної трудової діяльності.

Необхідно звернути увагу на соціально-побутове обслуговування старих. Тут важливо передбачити, з урахуванням втрати здатності до самообслуговування, забезпечення спеціальним зручним взуттям, одягом, різного роду приладами й пристосуваннями, які б полегшили старим людям пересування по вулиці, ведення домашнього господарства, виконання деяких гігієнічних процедур.

Особливо важливе значення для літніх здобуває медико-соціальна реабілітація. Прийнято вважати, що інвалідні коляски, ціпки, кашель – це атрибути старості, що старіння й хвороба – це те саме. Численні дослідження в США показали, однак, що це не так. І старі люди можуть бути активними й бадьорими.

Звичайно, з віком потреба в медичній допомозі збільшується. У силу природного старіння організму проявляється ряд хронічних захворювань, росте питома вага осіб, що бідують у постійному медичному спостереженні, у допомозі кардіологів, невропатологів, геронтологів. Цивілізованість суспільства визначається, зокрема, і тим, наскільки широка мережа спеціальних поліклінік, лікарень, будинків відпочинку й санаторіїв для людей похилого віку.

МОРАЛЬНІ ЦІННОСТІ ДІЛОВОГО СПІЛКУВАННЯ

Л.П. Харченко, м. Луганськ

Перш ніж проаналізувати моральні цінності, що лежать в основі моральної культури, необхідно виділити в спілкуванні: його типи, функції, форми моральних аспектів, які перетворюють спілкування на самоцінність, моральну цінність.

Спираючись на теоретичні положення М. Кагана, який виділив три основні типи спілкування, можна виділити моральний аспект в змісті усіх

типів: матеріально-практичному, духовно-інформаційному і практично-духовному.

Зміст *практичного* спілкування здається чисто матеріальним, оскільки охоплює реальні дії його учасників, в той же час обов'язково має і свій духовний простір, оскільки будь-які спільні дії людей вимагають свідомого цілепокладання, корекцію власної поведінки. Вирішальну роль тут відіграє здатність взаєморозуміння, що дозволяє передбачити конкретну поведінку партнера, готовність до взаємної допомоги, до підміни партнера в критичних ситуаціях, заснованої на свідомості того, що загальні інтереси вище, ніж приватні інтереси кожного партнера. Іншими словами, це й духовний світ пронизаний моральними поняттями і уявленнями, що знаходять своє вираження в предметній діяльності партнерів, тобто в діловому спілкуванні.

У змісті *духовно-інформаційного* спілкування його моральні та естетичні аспекти виступають ще більше рельєфно, оскільки метою в даному випадку є досягнення духовної, а не практично-дієвої спільності. Розкриваючи зміст цього типу спілкування, філософи, психологи характеризують його через такі якості, як товариськість, емпатія, такі психологічні механізми спілкування, як співпереживання, співчуття, співучасть, розуміння і, нарешті, через такі поняття як дружба, любов, які мають не стільки психологічний, скільки моральний сенс. При цьому помітно, що безвідносно до того, хто є учасником спілкування – особи, групи, – інформація, що народжується в процесі їх спілкування, є інформацією про духовні цінності цих суб'єктів, в яких так чи інакше відображається духовність об'єктів, тобто інформація про цінності. Стосовно особистості ці цінності кристалізуються, як правило, на моральному рівні.

Аналізуючи зміст *практично-духовного* типу спілкування, треба відмітити, що до його форм відносять художнє, обрядово-ритуальне та ігрове спілкування, які обслуговують сфери морально-естетичних і політичних стосунків. Характерно, що цей тип спілкування є символічним, тобто за своєю формою – практичним, а по суті часто ілюзорним, таким, що має не матеріальний, а духовний, ідейно-психологічний, естетичний сенс.

Усе вищевикладене дозволяє зробити висновок про те, що в кожному з трьох визначених видів спілкування є моральний аспект його змісту.

Переходячи до розгляду форм процесу спілкування, слід відзначити мову про розмови людського спілкування як особливий клас семіотичних систем. Загально визнано, що будова знакової системи не може не обумовлюватися характером тієї інформації, яка передається за допомогою цієї мови. Наприклад, структура наукової мови припускає однозначність, словесні засоби доповнюються різного роду символами і знаками вироблюваних операцій, тому така структура не відповідає потребам ціннісної свідомості, моральних уявлень. Жива мова, будова буденної мови

з її високою інформаційною надмірністю, емоційно-стильовим забарвленням слів та іншими експресивними можливостями робить її основним засобом спілкування людей у повсякденному житті. У даному випадку мова спілкування робить способи адекватного вираження індивідуально-неповторного у духовному світі особистості.

Таким чином, у формах спілкування можна виділити їх моральні аспекти, що проявляються більшою чи меншою мірою залежно від класів знакових систем.

Завершальною частиною аналізу структури спілкування є розгляд функцій спілкування, спроба виділення в них морального й естетичного аспектів спілкування. Відповідно визначаються чотири функції спілкування, коли: 1) мета спілкування знаходиться поза самою взаємодією суб'єктів; 2) мета спілкування полягає в ньому самому; 3) мета спілкування полягає в залученні партнера до досвіду і цінностей ініціатора спілкування; 4) метою спілкування є залучення самого його ініціатора до цінностей партнера.

У першому випадку, хоча спілкування і спрямовано на обслуговування предметної діяльності, не можна вважати, що воно невід'ємне від предметної діяльності. Можна припускати, що воно має відносно самостійне існування, оскільки суб'єкт спілкування завжди має свою моральну позицію, яка внутрішньо властива його діяльності. Із найбільшою виразністю це простежується через діяльність у галузі мистецтва. Дійсно, мистецтво здатне служити ідеології, політиці, релігії, не втрачаючи своїх художніх якостей. Але річ у тому, що повноцінна художня творчість зливає у своєму змісті естетичне з етичним, тобто знову повинно йтися про внутрішню властиву художникові моральну позицію.

Сутність другої функції спілкування полягає в досягненні «духовної спільності людей, яка цінна сама по собі як прояв властивої людині родової якості соціальності». Люди відчують потребу в духовному зближенні і вона має таке істотне соціальне значення, що її задоволення виходить далеко за межі побутових, інтимних контактів, стаючи одним із важливих стимулів духовного виробництва. Для виявлення морального аспекту спілкування особливо значимо те, що духовне спілкування людей само по собі має великий моральний потенціал, а також пропонує і духовний контакт з видатними мислителями, ідеологами, письменниками, діячами культури і мистецтва минулих епох.

У руслі даних проблем найважливішу роль грає функція залучення іншого до своїх цінностей. Детальний аналіз людського життя призводить до висновку, що ціннісна свідомість формується в самій практичній діяльності людей. У ній цінності не лише перевіряються, але в ній вони народжуються і формуються. Та або інша якість, явище, потреба можуть стати носіями цінності тільки тоді, коли виявляється у власній дії суб'єкта. Тому в колективних формах діяльності багато чого залежить від досвіду учасника,

який передає співучасникам діяльності своє ставлення до неї, тобто практично залучає їх до своїх цінностей – моральних, естетичних, громадянських. І хоча духовне спілкування є безпосереднім знаряддям виховання, його можливості вихованням не обмежуються, оскільки є цілком певні межі реальних можливостей спілкування людей. Ось тому додатковим коштом практично-духовного спілкування людей виступає знову мистецтво, яке не повідомляє якісь істини, а зав'язує з суб'єктом уявне спілкування і тим самим залучає його до своїх цінностей: до своїх ідеалів, спрямувань, моральних принципів, політичних переконань, естетичних переживань.

Можна зробити висновок, що моральний аспект третьої функції спілкування визначають вирішальною мірою.

Суть останньої четвертої функції спілкування виражає прагнення ініціатора спілкування залучитися до цінностей іншого, тобто вона дзеркально симетрична відносно попередньої.

Головними каналами вирішення цієї функції є також духовна і духовно-практична форма діяльності, через які освоюються ті ж цінності, що були названі вище, але за власною програмою, власними зусиллями, тобто через своєрідну форму сомоспілкування.

На психологічному рівні структурний аналіз спілкування представлений низкою учених, один із яких належить А. Леонтьєву. Він вважає, що якщо розуміти спілкування як діяльність, то очевидно, що аксіомою є, по-перше, його інтенціональність (наявність специфічної мети, самостійної або підпорядкованої іншим цілям; наявність специфічного мотиву); по-друге, його результативність – міра збігу досягнутого результату з наміченою метою; по-третє, нормативність, що виражається, передусім, у факті обов'язкового соціального контролю за протіканням і результатом акту спілкування.

Неважко помітити, що навіть при такому психологічному тлумаченні структури спілкування, її компоненти прямо або опосередковано пов'язані з категоріями етики. Наприклад, «нормативність» (у А. Леонтьєва), «потреба в спілкуванні» (у М. Лисячої), «взаєморозуміння, співпереживання» (у Б. Парігіна). При детальній їх змістовній характеристиці неможливо обійтися без використання тієї або іншої категорії моральності, тобто можна припустити наявність морального аспекту в змісті компонентів структури спілкування.

Таким чином, розгляд структурної моделі спілкування, її найважливіших елементів (зміст, форми і функції спілкування) дозволяє зробити висновок, що моральний аспект спілкування може бути виділений як в змісті, так і у формах і функціях спілкування.

**ВАЖНОСТЬ ВОЗРОЖДЕНИЯ ИДЕАЛА ХРИСТИАНСКОЙ
ЖЕРТВЕННОСТИ В МИРОВОЗЗРЕНИИ СОВРЕМЕННОЙ МОЛОДЕЖИ
ДЛЯ ФОРМИРОВАНИЯ ДУХОВНО ЗДОРОВОГО ОБЩЕСТВА**

Священник Александр Хворост, г. Харьков

В современном цивилизованном мире сформировалась идеология потребления и культ материального благополучия. Средствами массовой информации в подрастающем поколении культивируется сознание, основанное на принципе угождения своим желаниям. Целью стремлений человека пытаются поставить личные интересы и материальные потребности. Для того чтобы внушить обществу культ потребления, маркетологам всего мира удобно прививать человечеству стремление к гедонизму – этической позиции, утверждающей наслаждение как высшее благо и критерий человеческого поведения и сводящей к нему всё разнообразие человеческих ценностей.

Вследствие этого стирается понимание жертвенности как основополагающего принципа христианской жизни. Но наше общество сформировано в русле православных христианских ценностей. Центром христианства является искупительная жертва Господа Нашего Иисуса Христа, воплотившегося в человеческой ипостаси и пришедшего в этот мир только лишь с тем, чтобы жизнь свою отдать за нас. Он страдал и умер потому, что возжелал пострадать. Его было проявлением Божественной Любви [7].

В русском языке слово жертва означает: добровольный отказ, отречение в пользу кого или чего-нибудь, самопожертвование [10]. Синонимами слова жертвенность являются такие слова: самоотверженность, беззаветность, подвижничество, самоотвержение [2]. Жертвенный – готовый к самопожертвованию [5]. В православном понимании слово «жертва» приравнивается к словам «милостыня», «милосердие».

Но в современном мире слово «жертва» приобретает негативный, унижительный оттенок. Жертвовать собой ради кого-то или чего-то не модно, не престижно, это удел «слабых» и «обиженных», но не сильных мира сего. Под словом «жертва» часто подразумевают человека безвольного, не способного противостоять обстоятельствам и «постоять» за себя. Как противопоставление в общественной морали превозносится «хозяин своей судьбы»: человек, берущий от жизни все и не считающийся ни с кем и ни с чем на пути к своей цели [3]. Жертва смешна для тех, кто не знает Бога. Смешна, потому что не выгодна [6].

Эту проблему озвучил Патриарх Московский и Всея Руси Кирилл в своей речи в Институте рака г. Киева [4].

Дух Библии насквозь пропитан жертвенной любовью, милосердием (Тов 4,7-11); (Мф. 5,7); (Иак. 2, 13) [1].

В Православии жить по примеру Христа – путь самопожертвования. Но, несмотря на сознательное лишение себя комфорта, жертвенность – путь не скорбный, а радостный. Об этом говорят такие святые, как блаженный Паисий Святогорец, прав. Иоанн Кронштадтский [8], [9].

Конечно, воспитывать молодое поколение в духе христианской жертвенности невыгодно международным корпорациям. Ведь им будет намного сложнее внушать необходимость покупки ненужного товара. Милосердные люди не стремятся к стяжению и накоплению материальных ценностей – наоборот, готовы отдать последнюю рубашку ближнему. Им не навяжешь мысль, что счастье – это новая коллекция модной одежды или последняя модель ноутбука. Много эффективнее для успешных продаж воспитывать поколение, считающие, что сила и смысл существования заключается в обладании максимально доступным количеством материальных ценностей. И лишь ради этого стоит жертвовать всем: здоровьем, порядочностью, дружескими отношениями, любовью [3].

Жертвенность может проявлять себя в самых простых бытовых ситуациях: уступить спорщику, не упрекнуть виноватого, простить, поделиться с другим, подать милостыню, навестить больного... [6]. Когда любишь кого-то больше, чем самого себя, не возникает сомнений, стоит ли поступиться своими интересами и удобством ради блага любимого человека. Иногда к нам приходит друг, нуждающийся в утешении: разделить с ним горе, просто посочувствовать, выслушать порой бывает тяжелее, чем одолжить денег. А ведь в таких случаях просто приободрить близкого человека и есть наша лепта – жертва, могущая оказаться более значительной, чем материальная поддержка [3].

Никто не может назвать себя христианином, если не имеет привычки или хотя бы стремления к самопожертвованию. Только через личный опыт жертвенного служения ближнему мы узнаем Бога. И это приобретает нам душевную радость здесь в земной жизни и вечную в Царстве Небесном [6].

Как пример проявления милосердия среди современной молодежи хочется отметить православные волонтерские движения «Молодость неравнодушна» (<http://molodost.in.ua>), Украинской Открытой Ассоциации Организаций, Групп и Лиц, работающих с детьми, страдающими онкозаболеваниями (donor.org.ua), ПРАВОСЛАВНАЯ МОЛОДЕЖЬ(ка) в ХАРЬКОВЕ (<http://molodejka.org.ua>), которые помогают онкобольным детям, собирают деньги на лекарства и операции, оказывают психологическую поддержку семьям больных. Следуя заповеди «Возлюби ближнего как самого себя» (Мф. 22:37) [1], они находят силы и возможность протянуть руку нуждающимся, помочь, поддержать их. Следуя их примеру, каждый здесь и

сейчас может начать строить лучшую жизнь для себя и нашего социума, ведь лучшую жизнь можем создать только мы сами.

Таким образом, цель христианского самопожертвования заключается в том, чтобы раздать, раздарить самого всем нуждающимся, каждому по его потребе: эмоционально, морально, физически. Давайте, протянем руку помощи нуждающимся, и мир станет лучше, добрее, светлее.

Литература:

1. Библия. Рос. Библейское о-во, 2004 (1-е изд. – 2002). – 1296, XXXII с.
2. Абрамов Н. Словарь русских синонимов и сходных по смыслу выражений / Н. Абрамов. – 7-е изд., стереотип. – М. : Русские словари, 1999.
3. Азаренко Н. Жертва – удел слабого? / Н. Азаренко // Живой родник. – №1-2.
4. Десницкий А. Зачем приносят жертвы? / А. Десницкий [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://azbyka.ru/dictionary/07/zachem_prinosyat_zhertvy-all.shtml
5. Ефремова Т. Ф. Новый словарь русского языка. Толково-словообразовательный Т.Ф. Ефремова. – М. : Русский язык, 2000.
6. Николаев С., прот. Жертвенность // Православный женский журнал «Славянка». – №5 (29). – Сентябрь-октябрь 2010.
7. Слово Святейшего Патриарха Кирилла в Национальном институте рака в Киеве. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.patriarchia.ru/db/text/1463954.html>
8. Паисий Святогорец. Слова. Том II. Духовное пробуждение.
9. Праведный Иоанн Сергиев (Кронштадтский). Моя «Жизнь во Христе» : 2 т. – Минск : Харвест, 2005. – 686 с.
10. Толковый словарь русского языка: В 4 т. / Под ред. Д.Н. Ушакова. – М. : Гос. ин-т «Сов. энцикл.»; ОГИЗ; Гос. изд-во иностр. и нац. слов., 1935-1940.

ПРОБЛЕМА ФОРМИРОВАНИЯ СЕМЕЙНЫХ ЦЕННОСТЕЙ В МИРОВОЗЗРЕНИИ МОЛОДЕЖИ

Ю.С. Хворост, г. Харьков

В современном обществе под действием СМИ и воспитания все большую значимость приобретают эгоцентрические ценности потребления, удовольствия, личного блага. Вследствие этого семейные ценности, предполагающие жертвование своими интересами ради другого, перестают быть приоритетными для значительной части молодежи. Вместе с тем

катастрофическое число разводов и абортов, низкая рождаемость, социальное сиротство говорит о том, что семья находится в тяжелом кризисе [4, с. 13]. А так как с разрушением семьи возникает угроза разрушения общества, проблема формирования семейных ценностей в мировоззрении молодежи, на наш взгляд, является предельно актуальной.

Проблемой формирования ценностных ориентаций личности занимались В.П. Тугаринов, И.С. Кон, В.Г. Афанасьев, А.В. Петровский, Б.С. Братусь, А. Маслоу, Р. Ингльхарт, Э. Фромм, Ж. Пиаже, Л. Колберг, Дж. Ловингер и другие зарубежные и отечественные ученые. Однако работ, посвященных проблеме формирования семейных ценностей, мало, что обуславливает значимость данной проблемы.

Человек приобщается к системе норм и ценностей общества посредством институтов социализации – конкретных групп, таких как семья, школа, неформальные организации, СМИ [3, с. 144].

Основную роль в формировании семейных ценностей, как и в целом ценностных ориентаций личности, играет семья, родители. В традиционном обществе мальчиков готовили к роли главы семьи, кормильца и защитника, воспитывали в нем ответственность, мужественность, смелость, приучали к тяжелому «мужскому» труду. Девочек готовили к роли жены, матери, хранительницы семейного очага, воспитывая в ней такие качества как мягкость, уступчивость, сострадательность. Специально формировать роль отца было не нужно. Отец становился главою семьи в силу объективных причин: он был единственным кормильцем, без него семья бы не выжила [5, с. 216]. Когда в послевоенное время было необходимо «возродить» страну, к общественному труду подключили и женщин, «выдернув» их из семьи. Впоследствии необходимость стала нормой. Распределение рабочих мест и заработной платы между мужчинами и женщинами негативно отразилось на положении мужчин, фактически сделав невозможным для них самостоятельно исполнять роль кормильца семьи. Вместе с тем, задействованность женщины в общественном труде наравне с мужчиной приводит к ее физической и моральной перегруженности, истощает. Катастрофически уменьшается время, которое женщина может уделить заботе о муже и детях [1, с. 19]. Однодетность семьи также затрудняет подготовку ребенка к будущей семейной жизни. Единственный ребенок, по мнению таких психологов как А. Адлер, К. Хорни, Т.Л. Шишова, И.Ф. Дементьева, зачатую будучи окруженным чрезмерным вниманием и заботой взрослых, вырастает эгоцентричным, зависимым, несамостоятельным, ревнивым, не приученным к домашнему труду.

В дальнейшем семейные ценности должны формировать в образовательных заведениях: школе, средних специальных и высших учебных заведениях. Мы видим необходимость проведения бесед со старшеклассниками и студентами о браке и семейной жизни. Крайне полезно было

бы снова ввести в школах и вузах такой предмет, как «Этика и психология семейной жизни», который помог бы молодым людям построить верные представления о семье и браке.

На формирование семейных ценностей в современном информационном обществе огромное влияние оказывают и СМИ. На человека ежедневно «обрушивается» большой объем информации, совладать с которым может далеко не каждый взрослый, не говоря уже о детях и подростках. Как отмечает канд. медицинских наук, психотерапевт высшей категории Евгений Жовнерчук, деструктивная информация зачастую имеет положительную «оболочку» и таким образом, минуя сознание, запечатлевается в подсознании человека. Спустя какое-то время, совершив предосудительный поступок, юноша не будет отдавать себе отчет, почему он так поступил. А в последствии такой поступок может стать нормой поведения, моделью для подражания, а может быть и элементом т.н. «новой культуры» для целого поколения.

Как пишет Т.Л. Шишова, педагог, один из создателей методики куклотерапии, важную роль в воспитании мужественности и женственности играют талантливо написанные книги, т.к. они являются одним из основных источников передачи традиций в нашем обществе. Героическая литература поможет в воспитании мужества. Классической литературы для девушек меньше. Т.Л. Шишова, Н.Н. Крыгина и другие психологи предостерегают об опасности, содержащейся в современных бульварных изданиях. Используя естественное для юношества стремление к романтизму и сцепляя его с сексом, возвышенную платоническую любовь подменяют «искусством совращения» [5, с. 288].

Кризис ценностей в современном обществе и в семье, как малой социальной группе, обуславливает обострение проблемы формирования семейных ценностей в мировоззрении молодежи. Разрешение данной проблемы, на наш взгляд, возможно путем опоры на традиционные духовно-нравственные ценности и идеалы в воспитании детей и подростков в семье и общественных образовательных учреждениях.

Литература:

1. Байдюк Н.В. Проблеми формування ціннісних уявлень молоді про ролі чоловіка та жінки у суспільстві / Н.В. Байдюк // Возрождение духовности в современном мире: взаимодействие церкви и образования : тезисы всеукраинской научно-практической конференции. – Х.: ХНУ имени Каразина, 2011. – С.18-21.
2. Дементьева И.Ф. Первые годы брака: Проблемы становления молодой семьи / И.Ф. Дементьева; Отв. ред. И.В. Бестужев-Лада. – М.: Наука, 1991. – 112 с.

3. Кривко Т.А. Криза цінностей сучасного суспільства та проблема соціалізації особистості / Т.А. Кривко, О.М. Поліщук // Вісник Харківського національного університету : серія «Психологія», № 759 – X. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2007. – С.143-146
4. Морозова Е.А. Гармония в семье и браке : духовные и психологические аспекты: семья глазами православного психолога / Е.А. Морозова. – Самара : СамГАПС, 2006. – 400 с.
5. Шишова Т.Л. Чтобы ребенок не стал трудным / Т.Л. Шишова. – Клин: «Христианская жизнь», 2011. – 575 с.
6. Шугаев И., свящ. Брак, семья, дети / И. Шугаев. – «Талдом», 2002. – 128 с.

ПРАВОСЛАВНАЯ КУЛЬТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ, ПРАВОСОЗНАНИЕ, НРАВСТВЕННОСТЬ, ПАТРИОТИЗМ

А.И. Хвыля-Олинтер, г. Белгород

Одной из государственно важных задач образования является формирование правосознания через восприятие населением права и закона в свете традиционной культуры. Очевидно, что право и закон – не одно и то же. Юристы определяют право как исторически определенную и объективно обусловленную формы свободы в реальных отношениях. В отличие от императивного закона, право имеет и внутреннее убеждение, смыкается со сферой действия морали. Современное правовое государство ставит на первое место человека, его свободы и права, что вытекает из сути христианского вероучения. Принципиальной становятся моральная оправданность закона, справедливость права. И здесь значение системы образования становится решающим.

Как же при воспитании молодежи показать ей теснейшую взаимосвязь образования, правосознания и православной культуры?

Правосознание граждан, в частности, законопослушность, вырабатывается многими факторами, различающимися по своей социальной значимости. К важнейшим из них относятся религиозные и мировоззренческие, так как они определяют стратегическую позицию не только отдельных физических лиц, но и социальных структур в отношении права, закона, власти, свободы, обязанности, гражданственности, патриотизма, справедливости, счастья, добра, совести и т.п.

В светском мире сейчас распространен правовой плюрализм, предполагающий сосуществование разных правовых и культурных систем, в том числе религиозных. Социальная психология отмечает, что светским правом удается регулировать не более 50% общественных отношений.

Остальное входит в сферу традиций, обрядов, привычек, то есть, опять-таки, конкретных религий, мировоззрений или... суеверий, зачастую крайне примитивных.

Европейское право и христианство имеют много точек соприкосновения. Ведь христианство не только духовно-мистическая, но и нормативная система, имеющая свой канон норм и правил, являющаяся регулятором поведения, фактически действующая через механизм, подобный праву. Христианство есть метаправо, поскольку является прародителем многих основных современных правовых систем. Однако правоведы и политики почти не замечают тех связей, которые соединяют наше современное право с христианством. Потому что часто толком не знают с этой стороны ни права, ни христианства.

Важная их взаимосвязь проявляется в нормативности: и право и христианство определяют нормы обязательного поведения. Христианские нормы обязательны для тех, кто добровольно принял христианство, правовые – для всех, кто попал в сферу действия права. Нормативность предполагает возможность нарушения, которое в христианстве именуется грехом, а в светском обществе – правонарушением. Последствия нарушения – определенные искупления и прощения вины: в христианстве – это раскаяние и покаяние, в праве – ответственность. И то и другое есть форма примирения сообщества с нарушителем. Также в процедуре искупления вины и там и здесь действует суд: суд Божий – в христианстве и суд светский – в праве. Нравственные установки обязывают суд права оглядываться на суд правды. Реальное различие закона и права возникают в значительной мере из-за негативных нравственных факторов. А позитивная нравственность, нравственное богословие – одна из основ христианства. Тем более, что правовыми средствами удастся регулировать не более половины всех общественных процессов, остальное регулируется традициями, обычаями и привычками, – а это сфера религий и нравственности.

Рассматривая общность многих черт христианства и европейского права, нельзя игнорировать факт внутреннего единства охраняемых ими интересов. Право большинства бывших республик СССР признало человека, его права и свободы главной социальной ценностью. Факт конституционного поворота права от интересов государства к интересам личности указывает на сближение светского права с христианским вероучением. Отныне все должно измеряться интересами человека, как это утверждено в христианстве. Теперь все, что делается вопреки человеку, должно признаваться нелегитимным, или, по-христиански, греховным. Единство предмета права и христианства проявляется в том, что среди объектов правовой охраны на первом месте стоят права, свободы, жизнь и здоровье человека, собственность, т.е. все, что входит и в предмет христианства. Европейское право совпадает с христианством в главном – в

отношении к человеку. Так, основным требованием христианства является любовь к ближнему. Любовь – ничто, если она не содержит в себе элемент должностности, ответственности за другого человека. Суть заповеди «возлюби ближнего своего» в том, чтобы отвечать за него, помогать ему, жертвовать собой, спасать.

Европейское право охраняет и другие освященные христианством ценности: семью, детство, собственность, свободу, оплачиваемый труд, равенство людей и т. д.

Отмеченные связи права с христианством не случайны, они указывают на глубокие духовные и исторические корни, соединяющие эти явления. Более того, характер рассмотренных форм соприкосновения права с христианством свидетельствует о решительном влиянии христианства на формирование коренных принципов европейского права.

Поэтому открытое игнорирование воздействия христианства на европейское право даже теоретически невозможно. Но противники православия и славянского духа изобретают благовидные и псевдонаучные предлоги отделения христианских норм от права. Христианство максималистски призывает «возлюбить ближнего как самого себя», а право некоторые правоведы пытаются строить на неопределенных «обще-признанных принципах права, равноправия и самоопределения» (например, преамбула и те статьи Конституции РФ, где присутствует слово «обще-признанные»).

Однако имеется и «другая сторона медали». Либеральные теоретики верят, что право якобы само по себе способно регулировать все общественные процессы. Это – некая разновидность фантастического и поэтому очень опасного сциентизма. Так называемое «правовое государство» такая же утопия, как, к примеру, «Город солнца» Кампанеллы. Право является одной из форм (отнюдь не единственной) общественного сознания. Все они во взаимодействии между собой в той или иной мере регулируют деятельность общественного организма. Среди них присутствует и религия. И каждая из этих форм жизненно необходима.

Таким образом, трудности введения в законодательный оборот нравственных норм и норм православной этики возникают не из-за объективной специфики права, а из косных штампов посткоммунистического наследия, из антихристианских верований, из равнодушия и невежества значительной части наших граждан в религиозных и духовных вопросах.

В заключение отметим, что эффективное правильное формирование правосознания невозможно без внимательнейшего учета религиозного фактора, без активного привлечения к этому процессу традиционных созидательных религий. То есть таких религий, которые внесли и вносят заметный и во времени устойчивый позитивный (созидательный) вклад в историю, традиции, культуру, язык и самосознание наших народов и

государства. С этих позиций православная культура напрямую способствует формированию у населения правосознания, высокой нравственности, гражданской ответственности и патриотизма.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МОРАЛЬНО-ЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ І ПІДЛІТКІВ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

О.А. Циган, м. Харків

Проблеми морально-етичного виховання молоді на сучасному етапі розвитку українського суспільства є надзвичайно актуальними.

Морально-етичне виховання молоді – масштабне та складне завдання, яке пригорнуло увагу духовенства, педагогів, батьків, вчителів та вихователів. Рівень духовності дітей знижується, що пояснюється низькими показниками життя в Україні, відсутністю соціальної захищеності особистості, безробіттям, інфляцією, невизначеністю правових орієнтирів у політиці держави і повсякденному житті громадян. Засоби масової інформації негативно впливають на підростаюче покоління, пропагуючи насилля, аморальність.

Відеомережі пропагують низькопробні взірці масової культури, негативно впливають на нестійку психіку молодих людей, збуджують її, викликають відповідні поведінкові реакції. Цинізм, грубощі у спілкуванні з дорослими та ровесниками, жорстокість, нерозуміння високохудожнього мистецтва, небажання його сприймати – усе це, на превеликий жаль, має місце у нашому суспільстві. Та й чого ж можна очікувати, коли нас заповнили телесеріали з фрагментами жорстокості, вбивств, відеофільми з елементами насильства та порнографії. Така «культура» не здатна виховати в молодій людини нічого, крім аморальності та бездуховності. Доводиться навіть констатувати, що в нашому суспільстві панує сьогодні культ насильства і усе це цілеспрямовано «вбивається» у підсвідомість, одурманюючи юні душі. Все це призводить до відчуження дітей від вічних цінностей добра, справедливості й любові.

Усі ці процеси приводять до кризових ситуацій у державі, глибинних протиріч, катаклізмів і потрясінь. Вони спровокували такі явища, як різка поляризація раніш однорідного суспільства, невпевненість у майбутньому, соціальну тривожність, агресивність і жорстокість, нігілізм, скептицизм.

Загострилась ситуація з такими соціальними хворобами як туберкульоз, СНІД, наркоманія, алкоголізм.

Діти живуть, зростають у нестабільних умовах, в умовах кризи в сфері книговидання, кіновиробництва, зменшення кількості бібліотек, музеїв та збіднення їх фондів, зменшення мережі позашкільних навчальних

закладів. На цьому тлі виникають такі явища, як дитяча праця, торгівля дітьми, дитяча проституція, бездоглядність і бродяжництво. Всі ці процеси є результатом соціальної нестабільності, недовіри регулятивних механізмів, невизначеності програм кардинального реформування суспільства у гуманітарно-культурній сфері.

Академія педагогічних наук як наукова установа представляє напрям духовно-морального виховання з орієнтацією на особистість як головну цінність виховання, на визнання унікальності, своєрідності кожної дитини, її духовного, внутрішнього світу, на гуманізм, повагу до гідності і прав дитини на свободу, щастя, всебічний розвиток, прояв її здібностей як основи всього навчально-виховного процесу. Цей напрям в сучасній педагогічній науці, виростаючи з власного вітчизняного коріння, з творчого спадку К.Д. Ушинського, М.І. Пирогова, С.Ф. Русової, Я.А. Мамонтова, А.С. Макаренка, В.О. Сухомлинського, активно засвоює, переосмислює і плідний зарубіжний досвід М. Монтессорі, Р. Штайнера, С. Френч, науковий доробок А. Маслоу, К. Роджерса, Е. Фрома, В. Франка, Кольберга та інших.

Необхідність посилення морально-етичного виховання зумовлюється, перш за все, складністю й суперечливістю політичних та економічних процесів, що обумовлюють як позитивні, так і негативні зміни в сфері професійної діяльності.

Відомий український учений І. Бех зазначав, що мораль постає як практично-оціночний спосіб ставлення людини до дійсності, вона регулює поведінку людей із позиції ставлення принципового протиставлення добра і зла, належного і бажаного.

Серед властивостей, які характеризують морально-етичну сферу особистості, психологи виділяють, в першу чергу, гуманність, відповідальність, сумлінність, порядність, справедливість, повагу до себе та інших людей, тактовність, культуру поведінки та мовлення.

Ш. Амонашвілі зазначає, що принцип гуманності вимагає від людини дотримуватись таких вимог: гуманно ставитися до іншої людини; поважати її права; доводити до свідомості конкретну мету спільної діяльності; не принижувати честь та гідність; поважати право людини бути індивідуально неповторною.

Відповідальність як морально-етична якість характеризується здатністю суб'єкта до контролю над діяльністю й самоконтролю згідно з суспільно припустимими нормами та правилами.

Серед морально-етичних якостей дослідники виділяють справедливість як здатність особистості швидко зорієнтуватися в непередбаченій ситуації, уважно, терпляче й доброзичливо вислухати думку інших, зважити на всі позитивні й негативні фактори.

Дослідники зазначають, що тактовність значною мірою обумовлюється внутрішньою культурою особистості. Тактовність вимагає прояву культури поведінки й поваги до інтересів, проблем партнера.

Отже, зміст морального виховання становлять такі якості особистості: гуманність, доброта, чесність, працелюбність, повага до батьків, людей взагалі, чуйність, милосердя, дисциплінованість, совісність, доброзичливість, національна гідність, скромність, справедливість, почуття колективізму, інтелігентність, почуття патріотизму, інтернаціоналізму, материнства, екологічна і правова культура.

Провідні якості моральності формуються в ранньому дитячому віці на основі так званого «соціального успадкування». Вирішальну роль у цьому процесі мають відіграти батьки: їх власна поведінка на засадах високої моральності, цілеспрямований вплив на особистість дитини і закладають основи моральних чеснот особистості. Сім'я залишається тим центром, де виховуються та реалізуються на практиці морально-етичні цінності, які є мірилом духовного здоров'я народу. Морально-етичне виховання полягає у вихованні у молоді почуття власної гідності, честі, свободи, рівності, працелюбності, самодисципліни, формуванні моральної культури особистості, засвоєнні моральних норм, принципів, категорій, ідеалів суспільства на рівні власних переконань, прищепленні етики відносин та культури стосунків.

Завдання морально-етичного виховання – роз'яснювати суть моральних цінностей. Моральне виховання виступає провідним чинником всебічного гармонійного розвитку особистості. Морально-духовні цінності кожної особистості є її найбільшим надбанням. Тому й оцінювати людину передусім необхідно за рівнем сформованості моральних цінностей.

Зараз українське суспільство потребує відродження духовності, яка є фундаментальною основою розвитку українського народу. Нажаль, мають місце такі проблеми в духовно-моральній сфері життя українського народу, як виродження інституту сім'ї, зростання алкоголізму, тютюнопаління, ігрової та наркотичної залежностей. Усі ці явища і процеси негативно впливають на перспективи позитивного розвитку нашої держави та формування наступних поколінь українців, бо основу стабільного розвитку суспільства складають, перш за все, особистості з високим рівнем духовної культури.

Треба пам'ятати, що народ, як спільність людей, не може існувати без таких соціальних інститутів як сім'я, школа та церква. Сім'я виховує дитину, школа передає знання та досвід попередніх поколінь, а церква несе особливу відповідальність за те, щоб за допомогою сім'ї та школи передавались, у першу чергу, базисні цінності нашого народу.

ИСТОРИКО-КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЕ ИСТОКИ ХРАМОВОГО ИСКУССТВА, ЕГО МЕСТО В БОГОСЛУЖЕНИИ

О.А. Цуранова, г. Харьков

Религиозное искусство как область наивысшего человеческого вдохновения вот уже более двух тысяч лет остается в центре внимания и изучения ученых различных специальностей. Святая Русь с принятием Крещения от Византии восприняла и весь свод канонически установленных правил духовного служения, внося в него особенности национального миропонимания и осознания. Служение Богу, исторически совершаемое соборно, подтверждением чему служит пение за богослужением на Литургии верных – «Едиными усты, единым сердцем славить и воспевать всечестное имя Отца и Сына и Святого Духа ...», в полной мере преломилось в храме – доме Господнем. Здесь как в зеркале, отображающем служение небес, имеет место то единосообразующееся воссоединение, переплетение, взаимообъединение и обогащение церковного творчества, называемого О.П. Флоренским «синтезом искусств». Именно в храме, как ни в каком другом месте или собрании, гармония творческого акта человека, направленного на Богопрославление, рождала те шедевры искусства, которые вошли в мировые анналы архитектуры, живописи, музыки, в виде, соответственно, храмового зодчества, иконописи, песнопений. Остановимся на двух последних как наиболее ярко представленных в богослужебном действе.

Оба эти искусства, как призванные быть связующей линией между Богом и человеком и являющиеся орудием передачи не человеческого, но Божественного откровения, по своей сути подчинены двум основным категориям: богодухновенности – принципу создания церковного искусства, и соборности – форме его воспроизведения. Постановлениями Седьмого Вселенского Собора (787 г.), созванного царицей Ириной против иконоборческой ереси, было определено, что иконопись есть особая форма откровения Божественной реальности и через Богослужение и икону Божественное откровение становится достоянием верующих. Через икону, как и через Священное Писание, человек может не только узнавать о Боге, но и познавать Его; через икону верующие способны получать всеосвящающую благодать Святого Духа.

Принципиальной разницы в постижении Божественной истины в том и другом виде искусства не было, в обоих случаях оно происходило путем духовного озарения. И только орган человеческого восприятия, полученного свыше, имел различную принадлежность – зрению или слуху.

Идея богоданности, основанная на триаде – от Бога через ангелов или святых Божественное откровение передается людям, – оставалась

ключевой и в церковном пении. По преданию, известнейший византийский гимнограф, поэт и мелод, причисленный к лику святых, Роман Сладкопевец получил свой дар составления кондаков и пения по наитию во сне: «В храм Пресвятой Богородицы в Кировых, где он получил дар составления кондаков, явилась ему Святая Богородица во сне и дала ему свиток книжный и повелела съесть его; восстав же ото сна, он воспел: “Дева днесь Пресущественного рождает”» [цит. по: 2].

Суть передаваемого от «небесе земли» музыкального материала – свод певческих попевок, строго охраняемый уставом церкви. Знаменное пение, а именно этот вид пения был основополагающим в традиции русской православной церкви почти семь веков, стало магистральным направлением в отечественном культовом музыкальном искусстве.

Говоря о принципе построения церковного распева, основанном на ленточном соединении устойчивых канонических мелодико-ритмических формул – попевок, группирующихся по степени своей значимости, можно провести параллель с иконописью. Принцип композиционного построения в иконе служит ее онтологическому пониманию. «Величины в иконах, – замечает архимандрит Рафаил Карелин, – носят не пространственный, а аксиологический характер, выражая степень достоинства. Например, – поясняет богослов, – демоны изображаются меньшего размера, чем ангелы; Христос среди учеников возвышается над ними и т. д.» [1, с. 3]. Здесь же можно упомянуть о многослойности иконописного изображения, за которым проступает та или иная степень приближенности главного действующего лица. Главной задачей иконописца как свидетеля истины была передача духовной сущности изображаемого им определенного лица-лика или события. Для решения этой задачи предпринимались действия, идущие в разрез с нормами классической живописи. Принципы прямой перспективы заменялись на обратную, симметрия построения человеческого тела нарушалась в угоду передачи духовного состояния или значимости изображаемого. Так, например, вытянутые туловища или нарочито удлиненные пальцы святых, изображаемых на иконе, – свидетельство, соответственно, устремленности к Божеству и духовного благородства, чистоты деяний.

В музыкальном инварианте богослужебного творчества, то есть церковном песнопении, также присутствует отступление от норм классического музыкального искусства, что дает возможность предполагать онтологическое единство музыкального и изобразительного языков в храме. Знаменный распев – это одна из форм музыкального мышления прошлого, особый вид древнего языка, опирающийся на собственные, только ему характерные нормы и правила. К числу последних принадлежат две основные характеристики знаменного пения, которые по своей сути роднят его с иконой. Речь идет о ладовой и ритмической системах

древнерусского певческого искусства. Отсутствие устойчивых характеристик во времени (переменность метра и несимметричность или неквадратность ритма) и звуковысотности (отсутствие единого тонального центра, принцип модальных ладов) сближает церковнопевческое искусство с храмовой живописью.

Оба эти вида богослужебного творчества несли в себе единую цель – прославление Божественного создателя мироздания. Опираясь на культовые предания и традиции, каковые есть суть церкви в категориях хроноса, древнерусские гимнографы и иконописцы созидали творения непреходящей ценности и красоты. Их творчество – акт молитвенного стояния и благоговейного усердия, направленных на передачу высшей духовной информации, облеченной в форму зрительных и слуховых представлений.

Единство цели не могло не диктовать схожих методов решения задачи. Этот «унисон» конечного результата определил не только семантику русских иконы и церковного распева, но и близость технологических процессов. Сказанное давало право исследователям называть церковные творения наших пращуров богословием в красках и звуках. Древнерусская монодия знаменного пения запечатлела музыкальными средствами образ священного безмолвия – то же, что сумел выразить в красках Андрей Рублев.

Литература:

1. Архимандрит Рафаил (Карелин). О языке православной иконы / Рафаил Карелин. – Пермь: Сатись, 1997. – 31 с.
2. Владышевская Т. Ф. Музыка в синтезе древнерусских искусств [Электронный ресурс] / Татьяна Феодосиевна Владышевская. – Режим доступа: <http://www.old.portal-slovo.ru/rus/art/2898/7657/>. – загл. с экрана.

ФОРМИРОВАНИЕ ЭТИКО-ЭСТЕТИЧЕСКИХ ОРИЕНТАЦИЙ СТУДЕНТОВ ТЕХНИЧЕСКИХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ

В.А. Чепурная, г. Харьков

Важными задачами высшего образования и воспитания являются: формирование духовности и культуры личности студента; формирование моральных, этико-эстетических потребностей и вкусов всех социальных и возрастных групп населения; формирование эстетического вкуса и оценочных критериев в контексте духовно-нравственных и эстетических идеалов и т.д. Исходя из этого, задачей высшей школы является подготовка таких специалистов, которые своими действиями, оценками,

собственным миропониманием принимали участие в культурной жизни общества, а также жизни духовной как особой сферы.

Возникнув как собственно педагогическая проблема этико-эстетического воспитания студентов сфокусировала на себе внимание психологов, философов, социологов.

Изучению философских аспектов эстетического воспитания посвятили работы А.А. Беляев, М.С. Каган, М.Ф. Овсянников, А.Л. Радугин и др.

М.С. Каган и др. понимают эстетическое воспитание как процесс развития духовной культуры личности. При этом ученый обращает внимание на связь эстетического воспитания с другими направлениями воспитания (политическим, трудовым, нравственным, физическим, художественным).

М.Ф. Овсянников отмечает, что этико-эстетическое воспитание – это «действенное формирование человека, способного с позиций общественно-эстетического идеала воспринимать, оценивать и осознать эстетическое в жизни, природе и искусстве, способного жить и преобразовывать мир.

Психологи Н.З. Богозов, И.Г. Гозман, Г.В. Сахаров и др. раскрывают содержание понятия «эстетическое воспитание» через выделение ряда характеристик. В частности, понимают этико-эстетическое воспитание как «воспитание эстетических чувств, эстетического отношения к действительности, средствами которого являются рисование, пение, музыка и т.п.».

Для ряда психологов эстетическое воспитание представляет собой процесс, направленный на: 1) формирование эстетического вкуса и эстетического отношения к действительности не только личностей, но через них – и коллективов (К.К. Платонов); 2) формирование творчески активной личности, способной воспринимать, чувствовать, оценивать прекрасное, трагическое, комическое, безобразное в жизни и в искусстве, жить и творить «по законам красоты» (В.Г. Крысько).

Этико-эстетическое воспитание студентов технических специальностей направлено на решение таких задач:

- продолжение формирования способности воспринимать, чувствовать, правильно понимать и оценивать прекрасное в окружающей среде и искусстве, формирование навыков использования средств искусства в ходе выполнения профессиональных обязательств, для распознавания жизни людей, самой природы;
- развитие глубокого понимания красоты природы, способности беречь эту красоту;
- вооружение знаниями, а также привитие навыков в отрасли доступных видов искусств – музыки, пению, рисованию, художественного слова;
- развитие творческих способностей, умений и навыков чувствовать и создавать красоту в окружающем нас мире, на занятиях, дома, в быту;
- развитие понимания красоты в человеческих отношениях, желание и умение вносить красоту в быт.

Организационная деятельность этико-эстетического воспитания студентов предполагает характеристику методов, средств и форм организации педагогического взаимодействия, используемых для решения задач данного процесса. Данный компонент выполняет функцию передачи и воспроизведения содержания реализуемого процесса.

Специфика этико-эстетического воспитания заставляет видоизменить традиционную классификацию и выделить в качестве основных методы: убеждения (заражения); вовлечения в эстетическую деятельность; организации воспитывающей эстетической ситуации; стимулирования; самовоспитания и самоусовершенствования.

Под методом вовлечения в эстетическую деятельность понимается процесс привлечения людей к созданию эстетических и художественных ценностей в различных областях жизни. Этот метод позволяет выработать у студентов устойчивые эстетические навыки, привычки, формирует и развивает эстетические и художественные потребности, способности, вкус. Наиболее характерными приемами данного метода являются накопление эстетического и художественного опыта, тренировка, упражнения, показ, выполнение поручения и т. д.

Метод организации эстетической ситуации состоит в преднамеренном создании условий, обстоятельств, которые бы максимально способствовали эстетическому развитию человека. Включение личности в определенную проблемную ситуацию требует от нее эмоциональной отдачи, умения использовать ранее полученные знания, принимать решение, выбрать линию поведения.

Методы этико-эстетического воспитания реализуются при помощи определенных средств. Специалисты выделяют три группы средств эстетического воспитания: искусство, окружающая действительность (включая природу) и художественно-творческие виды деятельности. Обозначенные группы средств взаимосвязаны, и благодаря им студент активно включается в созидательную деятельность.

Формы организации этико-эстетического воспитания студентов различны и многообразны. Мы остановимся на тех формах этико-эстетического воспитания, которые наиболее эффективно используются и могут использоваться в учебно-воспитательном процессе многих вузов нашей страны.

Эстетическое образование – одна из форм организации работы по формированию эстетических взглядов, получения исторических и теоретических знаний об эстетическом освоении человеком окружающей действительности, эстетического воспитания и самовоспитания. Курс основ эстетики в вузе дает возможность улучшить качество эстетического воспитания студентов, подводит к пониманию сложности эстетических явлений, предостерегает от поверхностных, незрелых суждений.

Досуг студентов является важной формой этико-эстетического воспитания и определяется как часть свободного времени, которая остается от учебы, творчества, общественной работы и идет на эстетическое и физическое развитие личности, на отдых. Учебный процесс в современном вузе требует от студента интенсивного напряжения его интеллектуальных сил, вследствие чего студенту необходима большая эмоциональная разрядка. А для того, чтобы досуг мог служить стимулом активизации эмоций студентов, он должен быть максимально эстетизирован.

Плодотворными формами эстетического воспитания будущих учителей являются также различные мероприятия, проводимые в рамках воспитательной работы в вузе: походы в театр, картинные галереи, сопровождающиеся встречами с поэтами, писателями, драматургами, композиторами, с ведущими актерами театра, кино, дискуссиями, обсуждениями того или иного спектакля, кинофильма.

Этико-эстетическое воспитание студента должно осуществляться как в процессе учебы, так и в ходе поза аудиторской работы. Прежде, эстетическое воспитание происходит на занятиях с предметов гуманитарного и художественного циклов. Индивидуальные способности к разным видам эстетической деятельности может развиваться в кружках, творческих коллективах, театральных студиях, работу которых необходимо организовать при каждом заведении высшего образования.

РОЛЬ ДУХОВНОСТИ В СОВРЕМЕННОЙ КУЛЬТУРЕ

А.А. Черный, г. Харьков

К духовной культуре относятся знание, образованность, нравственные ценности, уровень воспитания, религия, мораль, этика, эстетика, степень приобщения к достижениям науки и искусства. Социологический подход к культуре связан с её ролью в регулировании поведения людей и социальных групп, в развитии общества, с определением ценностно-нормативного содержания культуры.

В современном обществе происходят изменения в поведении людей, многие нормы и правила поведения прошлого уходят на задний план. Перечислим основные проблемы в развитии современного общества. Во-первых, несмотря на рост численности религиозных организаций, происходит расставание с ориентацией на высшую духовность. Во-вторых, высокий уровень развития производства позволил иметь материальные блага и жить в комфорте. Человек-потребитель принимает помощь и услуги других людей, но сам не стремится никому помочь или быть милосердным. В-третьих,

произошли изменения в семейных отношениях, в отношениях женщин и мужчин. В-четвёртых, в культуре возникает попустительство по отношению к вредным привычкам. В-пятых, источником нравственных проблем сегодня является развитие новых современных технологий и биотехнологий.

Духовность в Украине неразрывно связана с национальной культурой. Несмотря на появление огромного количества нетрадиционных для Украины религий, основой духовности являются 10 библейских заповедей.

**СУДЕБНО-ФАРМАЦЕВТИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ
МЕЖДУНАРОДНОГО НАРКОБИЗНЕСА, СВЯЗАННОГО
С РАСПРОСТРАНЕНИЕМ НАРКОМАНИИ С ЦЕЛЬЮ ПОВЫШЕНИЯ
ДУХОВНО-НРАВСТВЕННОЙ И ПРАВОСЛАВНОЙ ЭТИКИ СРЕДИ ВСЕХ
СЛОЕВ НАСЕЛЕНИЯ В ПРЕДУПРЕДИТЕЛЬНЫХ ЦЕЛЯХ**

В.В. Шаповалов, г. Харьков

Международная система контроля за оборотом психоактивных веществ призвана добиваться в каждой стране не только сокращения предложения на находящиеся в незаконном обороте наркотические средства, психотропные вещества и прекурсоры (далее ПАВ), но и спроса на них. При этом немаловажной, составной частью данного процесса является повышение духовно-нравственной и православной этики среди всех слоев населения, а также защита прав, жизни и здоровья каждого пациента, страдающего наркоманией, ВИЧ/СПИД, онкологическими, психоневрологическими и другими расстройствами здоровья. Украина, как государство–член ООН, 13.03.2012 г. в г. Вена приняла участие в 55-й сессии Комиссии по наркотическим средствам, на которой выступил глава Управления ООН по наркотикам и преступности Ю. Федотов, отметивший, что в мире по итогам работы в 2010 г.: • правоохрнительными органами изъято 67 тысяч ПАВ, более 240 тонн и миллионы литров прекурсоров; • в результате злоупотребления ПАВ погибло 250 тысяч человек, «...бесспорно, мы сталкиваемся с транснациональной угрозой чрезвычайных масштабов, на незаконный оборот наркотиков приходится 320 миллиардов долларов США или 0,5% мирового ВВП...»; • угроза от незаконного оборота ПАВ подрывает стабильность государств и регионов, способствует росту коррупции, насилия, терроризму и общеуголовной преступности; • благодаря международным усилиям на протяжении последнего десятилетия сократилось культивирование коки (на 1/3), опийного мака (на 15,0%), при сохранившейся общей динамике роста производства опиоя; • наркомания и связанные с ней заболевания остаются серьезной проблемой для всех слоев населения, поэтому государствам

необходимо выработать стратегию по защите малолетних и несовершеннолетних детей от наркоугрозы и предоставлять молодежи возможность получать удовольствие от жизни, свободной от ПАВ; • необходимость реализации региональных программ ООН в 2011-2014 гг. по оказанию содействия усилиям в деле борьбы с наркобизнесом в Афганистане (Таджикистан, Казахстан, Иран, Россия и др. страны) и Юго-Восточной Европе. Согласно отчету ООН Украина названа в числе стран Европейского Союза, где, как и в России, Великобритании, Испании и Германии, возросло число смертей в результате злоупотребления ПАВ. Противодействие наркопреступности в Украине и России возложено на правоохранные органы. К сожалению, при раскрытии наркопреступлений сотрудники милиции используют незаконные способы, чтобы искусственно повысить уровень раскрываемости и статистику. Патриарх Московский и всея Руси Кирилл, участвующий (28.03.2012 г., г. Москва) в круглом столе «Духовность, нравственность, закон», отметил, что «... каждый день полицейские подвергаются стрессовым ситуациям и опасности «заразиться» самыми тяжелыми социальными болезнями, жестокость и нравственные болезни российских полицейских обусловлены спецификой их работы, а помочь им "вылечиться" может только общество и церковь...». При этом Патриарх отметил, что «...полицейские имеют дело с самыми болезненными, опасными проявлениями человеческого характера. Достаточно пойти в квартиры, куда их вызывают, – семейные конфликты, доходящие до угрозы убийства и самоубийства, грязь, наркотики, алкоголизм. Постоянное общение с преступным миром. Это что? Это абсолютно нравственно неблагоприятная среда, инфекционный изолятор. И в эту среду погружается молодой человек с небольшим жизненным опытом, он видит эту изнанку жизни – это в эстетическом плане какой шок для человека! В таком абсолютно духовно, нравственно, эстетически, культурно безобразном контексте живет полицейский. Ведь очень легко заразиться. Мы что, суперменов облачаем в формы полицейских и отправляем их туда, где разложение, духовная гангрена? Мы молодых мальчиков и девочек туда направляем...». Примеры из судебно-фармацевтической практики свидетельствуют, что население Украины рассматривается как потребитель ПАВ, Украина столкнулась с международной экспансией наркобизнеса, который преследует цель уничтожения населения.

Пример 1. Следователем СУ ГУМВД Украины в Львовской области возбуждено уголовное дело по признакам ч. 3 ст. 305, ч. 3 ст. 307 и ч. 2 ст. 309 УК Украины. В ходе досудебного следствия было установлено, что 14.01.2012 г. в ходе оперативных мероприятий сотрудниками службы УБОП области в г. Львове задержан наркокурьер, гр. Л. (33 года), который занимался перевозкой героина из Польши в Украину. Задержание проходило на границе с очередной партией ПАВ, которые были спрятаны в

машине, тщательно замаскированы в корпусе электронных часов на панели приборов автомобиля. Как установлено, гр. Л. героин сбывал во львовских клубах лицам, из числа страдающих на зависимость от ПАВ.

Пример 2. Следователем СУ СБУ в Одесской области возбуждено уголовное дело по ч. 3 ст. 305 УК Украины. В ходе досудебного следствия было установлено, что 08.02.2012 г. в порту г. Ильичевск, при досмотре груза ананасов было выявлено 38 кг вещества, которое согласно судебно-фармацевтической экспертизе отнесено к наркотическим средствам. Груз пришел на адрес одного из украинских предприятий. По делу задержаны 5 человек: 3 гражданина Украины и 2 из Молдовы. Контрабанда оценена в сумме на 7,5 миллионов долларов.

Для противодействия наркопреступности и повышения профессионального уровня сотрудников милиции ведущие ученые Украины и мира, в частности Таций В.Я., Сташис В.В., Гетьман А.П., Шаповалова В.А., Шепитько В.Ю., Коновалова В.Е., Галацан А.В., Сосин И.К., Волошин П.В., Линский И.В., Минко А.И., Марута Н.А., адвокаты Абросимов А.С., Шаповалов В.В. (мл), Васина Ю.В., Радионова В.А., Малинина Н.Г., Казяйчева А.А., Курыжева О.А., Галаван З.С. и др., которые по благословению митрополита Харьковского и Богодуховского Никодима и при поддержке Архиепископа Изюмского Онуфрия организовали и провели VII Международную конференцию «Судебная фармация, доказательная фармация и фармацевтическое законодательство, как составные фармацевтического права в программе реализации государственной политики в сфере борьбы с преступностью и нарушением правил оборота психотропных веществ на 2011-2017 гг.». Конференция проходила во дворце культуры при Главном Управлении МВД Украины в Харьковской области. Секретарь Харьковской епархии протоиерей Михаил Кит, выступая перед представителями власти, сотрудниками милиции, врачами, провизорами, судьями, прокурорами и адвокатами поприветствовал организаторов и участников конференции от имени митрополита Никодима и пожелал плодотворных результатов в работе. Комментируя свой доклад для редакции сайта Харьковской епархии, отец Михаил отметил наиболее важные и острые вопросы, затронутые в работе конференции, это, прежде всего: снижение возрастного порога среди принимающих наркотики (наблюдается увеличение числа детей-наркоманов в возрасте 12 лет); распространение наркомании, усугубление социальных болезней, что требует оптимального подхода, со знанием истории и духовных ценностей нашего общества; укрепление семейных устоев на основе православия. Этой же проблеме укрепления духовности семьи посвящена статья «Православная семья в современном обществе» иерея А. Каневского, руководителя Отдела по делам семьи Харьковской епархии, сотрудника Синодального отдела религиозного образования, катехизации и миссионерства, члена Общественного Совета при МОНМС Украины. В статье

отмечено, что «...семья, как домашняя церковь, является единым организмом, члены которого живут и строят свои отношения на основе закона любви. Опыт семейного общения научает человека преодолению греховного эгоизма и закладывает основы здоровой гражданственности. Роль семьи в становлении личности исключительна. Атмосфера семьи оказывает доминирующее влияние на формирование душевного образа ребёнка. Дети, выросшие в атмосфере любви, несут эту любовь в себе и дальше, создавая свои семьи и этой любовью наполняют землю. А любовь – есть единственная творческая созидательная сила. Таким образом, семья создана Богом как источник любви и творческой силы для всего человечества и призвана к тому, чтобы этим источником быть. Живая преемственность поколений, начинаясь в семье, обретает своё продолжение в любви к предкам и к своему Отечеству, в чувстве сопричастности к истории своего народа. Именно поэтому семью не могут подменить никакие иные социальные институты. И именно поэтому столь опасно разрушение традиционных связей родителей с детьми...». В настоящее время понятия «брак» и «семья» в представлении различных социальных групп имеют такой смысл, который люди прошлых эпох сочли бы просто абсурдным. В статье также отмечено, что на смену традиционной модели брака приходят новые формы: «пробный брак», «гражданский брак», «свободные отношения» и т.д. По официальной статистике 7 из 10 заключённых браков распадаются в первые пять лет совместной жизни. У автора статьи острую тревогу вызывает душевное и духовное здоровье современного украинского общества. Информационный бум, агрессивное навязывание ценностей поп-культуры и культ потребительства способствуют формированию у людей антисемейных установок. Идеология общества потребления стремится к вымыванию в общественном сознании традиционных духовных ценностей, объявляя их устаревшими. Всё больше людей ведут раннюю и беспорядочную половую жизнь, не хотят создавать семьи и иметь детей, легко идут на разрушение семьи, ведут нездоровый образ жизни. Как следствие – ужасающая статистика, касающаяся снижения рождаемости, количества аборт, роста внебрачной и подростковой рождаемости, увеличение количества венерических заболеваний, рост неполных и, так называемых, проблемных семей, увеличение преступлений на семейно-бытовой почве, самоубийств. Исторически традиционные для нашего народа духовные добродетели всё чаще становятся предметами шуток и подвергаются глумлению. Женщины и мужчины, юные и пожилые учатся подавлять стыд и всячески попирают скромность. Девство и целомудрие спешат растлить или всячески скрыть, как признак «несовременности». Постепенно угасают в народном сознании настоящие представления о любви и самопожертвовании, о чести и достоинстве, об ответственности, о почитании старших и патриотизме. Ещё более неведомыми становятся эти понятия для подрастающего поколения,

которое зачастую некому наставить на путь истинный – «наставники» сами пребывают в глубоком заблуждении и неведении.

Таким образом, на основе судебно-фармацевтических исследований международного наркобизнеса, связанного с распространением ПАВ и наркомании, необходимо в предупредительных целях повысить духовно-нравственную и православную этику среди всех слоев населения, сотрудников государственного и коммерческого секторов, а процесс духовного становления семьи необходимо вернуть в традиционное православное русло, для этого служителям православной церкви необходимо использовать аудитории школ, вузов, аптек, больниц, адвокатуры, милиции, прокуратуры, судов, тюрем и других государственных и коммерческих предприятий, учреждений и организаций.

**ВОЗРОЖДЕНИЕ ДУХОВНОСТИ И ПРАВОСЛАВНОЙ ЭТИКИ
У БОЛЬНЫХ НАРКОМАНИЕЙ:
ОСНОВА СУДЕБНО-ФАРМАЦЕВТИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ
ПРИЧИН НАРКОТИЗАЦИИ ОБЩЕСТВА**

В.В. Шаповалов (мл), г. Харьков

Актуальность изучения психических и неврологических нарушений при наркомании, ВИЧ/СПИДе, разработка основных медико-фармацевтических положений программ, связанных с лечением, реабилитацией и духовным возрождением на основе православной этики контингента пациентов обусловлена ростом заболеваемости и распространением инфекции среди населения. По разным источникам в Украине до 180 тыс. лиц из числа страдающих наркоманией. Ежедневно правоохранительными органами фиксируются факты правонарушений и задерживаются лица, участвующие в наркорговле. Причинами этого являются социально-экономические факторы, медико-фармацевтические, уголовно-правовые и духовно-воспитательные. Ниже приведены примеры из судебно-фармацевтической практики, свидетельствующие о необходимости возрождения духовности у больных наркоманией.

Пример 1. 26.03.2012. Следователем СО Голосеевского РУ КГУ ГУМВД Украины в Киевской области возбуждено уголовное дело по ч. 3 ст. 307 УК Украины. В ходе досудебного следствия было установлено, что 26.03.2012 сотрудники УБНОН на территории Голосеевского района г. Киева задержаны лица (мужчина и женщина), которые осуществляли незаконный оборот наркотических средств, приняли «передачу» детский велосипед на центральном железнодорожном вокзале г. Киева, а после

перевезли его в г. Черкассы, где по дороге были задержаны сотрудниками службы УБНОН, которые изъяли вещества, находившиеся в колесах детского велосипеда и являющиеся согласно заключения судебно-фармацевтической экспертизы наркотическими средствами – экстази (1556 таблеток) и кокаин (100 г.), при этом рыночная стоимость наркотических средств оценена в 500 тыс. грн. Со слов обвиняемых партия наркотических средств была незаконно ввезена на территорию Украины из Голландии с целью последующего сбыта (продажи) лицам из числа страдающих наркоманией. Преступники арестованы, досудебное следствие продолжается.

Пример 2. Следователем СО СУ ГУМВД Украины в Луганской области возбуждено уголовное дело по признакам ч. 3 ст. 307 УК Украины. В ходе досудебного следствия было установлено, что 15.03.2012 сотрудниками УБОП ГУМВД Украины в Луганской области при проведении комплекса оперативно-розыскных мероприятий задержаны 4-е участника организованной наркопреступной группы (ОПГ), которая длительное время занималась незаконным оборотом особо опасных наркотических средств – сбытом (продажей) лицам из числа страдающих наркоманией, проживающих на территории Луганской и прилегающих областей. В ходе проведенных обысков, в присутствии понятых у участников ОПГ, было обнаружено и изъято около 200 кг вещества, которое согласно заключения судебно-фармацевтической экспертизы, является марихуаной на сумму 2 млн. грн. Преступники арестованы, досудебное следствие продолжается.

Приведенные примеры из судебно-фармацевтической практики свидетельствуют, что участники незаконного оборота наркотических средств нигде не работают, имеют низкий уровень духовности и правосознания, стараются быстро заработать деньги путем проведения незаконных операций, связанных не только с нарушением своих прав и обязанностей, но и нарушением прав и обязанностей граждан, которые в связи с расстройством здоровья, нежеланием обращаться к врачу незаконно приобретают запрещенные к обороту наркотические средства и таким образом становятся больными на наркоманию, ВИЧ/СПИД, имеют психоневрологические расстройства, которые приводят порой к суицидам, убийствам, грабежам, дорожно-транспортным происшествиям, другим преступлениям и правонарушениям. Поэтому, на наш взгляд, пришло время, когда врачи (наркологи, психиатры), провизоры и сотрудники правоохранительных органов должны объединиться вокруг церкви, с целью совместных консолидированных усилий в проведении мероприятий по противодействию наркотизации, заболеваемости и преступности среди всех слоев населения.

Как пример, следует привести письмо Митрополита Харьковского и Богодуховского Никодима следующего содержания: «Шановні учасники VII Міжнародної науково-практичної конференції "Судова фармація, доказова

фармація та фармацевтичне законодавство, як складові фармацевтичного права у програмі реалізації державної політики в сфері боротьби із злочинністю та порушеннями правил обігу психоактивних речовин на 2011-2017 рр."! Щиро вітаю Вас з нагоди цьогорічного відкриття роботи конференції. З кожним роком буття незалежної України все очевидним стає необхідність відродження духових цінностей в житті нашого народу, Тільки через зосередження уваги до проблем, пов'язаних з питаннями світогляду, моралі і суспільної відповідальності можливе подолання негативних явищ в житті нашого народу, таких, як розповсюдження і вживання наркотиків, злочинність, психоневрологічні розлади, епідемія ВІЛ/СНІД. Канонічна Українська Православна Церква втілює в життя духовний досвід тисячолітньої історії нашого православного народу, Слідуючи християнському вченню-людина не має перед собою обмежень для удосконалення: «Отож, будьте досконалі, як досконалий Отець ваш Небесний» (Мф. 5, 48). Згідно з християнською вірою не існує зла, якого б з допомогою Божою не змогла здолати людина. Шановні лікарі, провізори, співробітники міліції! Ви покликані до боротьби з хворобами, злочинністю та до допомоги громадянам, пацієнтам - нашим співвітчизникам, які терплять страждання, пов'язані з соціальними хворобами. Молитовно бажаю Вам Божої допомоги в розв'язанні проблемних питань, а також плідних успіхів в трудах на благо Слобідського краю і Українського народу! З глибокою повагою».

Как высокий уровень взаимодействия с общественностью можно привести выступление Иеромонаха Анатолия (Берестов), являющегося руководителем Душепопечительского центра во имя Св. прав. Иоанна Кронштадтского, профессором, доктором медицинских наук на XIII Международных образовательных Рождественских чтениях (01.03.2005), где он отметил, что «... бездушный, бездуховный врач не может помочь больному, ибо он действует как машина, а машине без разницы, кто перед ней – она выполняет заданную ей операцию. Только когда он проникнется состраданием к страждущему человеку и искренним деятельным желанием помочь ему, тогда это будет уже не машина, а живой, чувствующий, страдающий, любящий человек. Надо помнить, что как алкоголизм, так и наркомания – это страсть. А медицина бессильна перед страстью, она не может лечить грех. Вот поэтому и пациент, да и сам врач, зачастую беспомощны перед медициной. Всегда необходимо помнить слова апостола Павла: «Где увеличивается грех, там преизобилует благодать Божья». Вот почему мы видим, как считающиеся неизлечимыми – не всегда, но часто – раковые больные, наркоманы, алкоголики, лудоманы прибегают впервые к помощи Божией, прибегают к помощи Божией как глубоко греховные люди, получают исцеление. Где у них преизобиловал грех, они получают всепомагающую благодать. Врач не должен быть согласен с ценностями наркомана. Он должен переубедить, что ценности наркомана – ценности

бесовские, это ценности антимира. А если он не переубедил, он должен просить помощи у священника. Задача священника – подвести человека к осознанию своей греховности. Далее – к исповеди. И в исповеди – к прощению грехов. Потом священник должен подвести человека к не повторению тех грехов, которые он ранее совершал...»

Таким образом, судебно-фармацевтические исследования причин и условий, способствующих наркотизации в общества, показывают, что в основе социально-экономический фактор, поэтому возрождение духовности и православной этики у больных наркоманией – основа их реабилитации.

**СУДЕБНАЯ ФАРМАЦИЯ: НЕОБХОДИМОСТЬ ФОРМИРОВАНИЯ
ДУХОВНО-ПРАВСТВЕННОГО МИРОВОЗЗРЕНИЯ У МОЛОДЕЖИ В
ПРОТИВОДЕЙСТВИИ ЗЛОУПОТРЕБЛЕНИЯ ПСИХОАКТИВНЫМИ
ВЕЩЕСТВАМИ**

*В.В. Шаповалов, В.А. Шаповалова, В.А. Омельченко, А.Г. Мовсисян,
М.Ю Сухая, г. Харьков*

Современные подходы к судебно-фармацевтическому изучению проблемы злоупотребления молодежью психоактивными веществами (наркотические и одурманивающие средства, психотропные вещества, курительные смеси и др.), вследствие чего происходит наркотизация населения Украины, России, Беларуси вызывает необходимость повышения уровня основ духовно-нравственного мировоззрения у молодежи, начиная с раннего возраста, чему, на наш взгляд, должен способствовать уровень духовной и правовой подготовки родителей. Лица, которые незаконно распространяют психоактивные вещества для наркотизации населения вынуждены использовать методы лжи, клеветы и греха для достижения своих преступных целей.

Так, Патриарх Московский и всея Руси Кирилл в дни Великого поста (29.02.12 г. Москва, храм Христа Спасителя) в своей проповеди после литургии перед православными верующими сравнил греховные способы достижения успеха – ложь и клевету – с алкоголем и наркотиками: и то и другое, по его мнению, дают человеку ложное представление о его благополучии. Нередко человек прибегает ко лжи, чтобы достигать «скоропреходящих мимолетных целей», например, победить конкурента или обеспечить себе карьеру. «...Создается впечатление, что грех помогает насаждаться жизнью, достигать своих целей. Но использование греха можно сравнить с употреблением алкоголя и наркотиков, ведь и то, и другое так же производит ложное впечатление достижения неких целей –

радости, успокоения, комфорта, благополучия. Невозможно достичь счастья и благополучия с помощью греха, так как это противоречит Божьему замыслу; ложь и клевета присутствует как в личной жизни человека, так и в жизни общества...».

Проводя судебно-фармацевтическое изучение проблемы наркотизации молодежи установлено, что в школах и вузах необходимо расширение изучения новой дисциплины «фармацевтическое и медицинское право», из которой можно узнать о законах и нормативно-правовых актах, а также об уголовной ответственности за действия, связанные с незаконным оборотом наркотических средств, психотропных веществ, прекурсоров, лекарственных средств, спайсов, в составе которых содержатся психоактивные вещества, используемые в незаконных или преступных целях (ст. 305-322 УК Украины). Следует отметить, что курительные смеси (спайсы) – это смесь курительных трав, которые обладают психоактивным действием, похожим на марихуану (особо опасное наркотическое средство, оборот которого в Украине запрещен). Далее в качестве подтверждения выше указанного приводятся примеры из судебно-фармацевтической практики.

Пример 1. Следователем СО Суворовского РО ОГУ ГУМВД Украины в Одесской области возбуждено уголовное дело по признакам ч. 2 ст. 307 и ч. 2 ст. 309 УК Украины. В ходе досудебного следствия было установлено, что 13.12.2010 г. в ходе проводимых оперативных мероприятий сотрудниками УБНОН был задержан гр. А., который, проживая на территории Суворовского района г. Одессы, налазил незаконный оборот (хранение, учет, сбыт) курительных смесей, в состав которых по заключению судебно-фармацевтической экспертизы входят наркотические средства и психотропные вещества. Досудебным следствием было установлено, что 25-ти летний гр. А, являясь частным предпринимателем, организовал сбыт курительных смесей только через окошко входных дверей, торговое место было замаскировано под «ремонтную мастерскую» по техническому обслуживанию и ремонту электронной оргтехники (катриджи, ксероксы, принтеры компьютеры и др.). В ходе обыска в присутствии понятых сотрудниками службы УБНОН было выявлено и изъято 113 расфасованных для реализации полимерных пакетиков с психоактивными веществами, обработанными концентратом для курительных смесей, а также 809 гривен, которые продавец гр. Б. (22-летняя девушка) получила за сбыт лицам из числа страдающих психической и физической зависимостью от психоактивных веществ. Документально установлено, что гр. А. предварительно заказывал курительные смеси, после чего завозил их из АР Крым. При этом расчет по заказу производил посредством системы электронных платежей. Изучение данных, полученных в результате анализа изъятой на месте происшествия бухгалтерской документации «черной бухгалтерии», показано, что

ежедневная прибыль наркосбытчика и его подчиненных составляла в среднем от 6 до 8 тысяч гривен. Досудебное следствие закончено, уголовное дело направлено в суд.

Пример 2. Следователем СУ СБУ по г. Киеву возбуждено уголовное дело по признакам ч. 3 ст. 305, ч. 3 ст. 307 и ч. 2 ст. 309 УК Украины. В ходе досудебного следствия было установлено, что 15.09.2010 г. оперативные сотрудники СБУ по г. Киеву и Киевской центральной специализированной таможни Государственной таможенной службы, реализуя оперативные материалы в зоне деятельности Киевской центральной специализированной таможни г. Киева, задержали гр. П., который контрабандным способом получал международную бандероль из Китая, в которой находилось 0,5 килограмма вещества, являющегося согласно заключения судебно-фармацевтической экспертизы JWH-250 (синтетические тетрагидроканнабинолы), является психотропным веществом. Следствием установлено, что гр. П. является членом международной группировки, которая наладила канал контрабанды из Китая в Украину психотропных веществ с использованием Internet и международной сети почтовых отправок. Преступник арестован, уголовное дело направлено в суд.

Пример 3. Следователем СУ СК по Тульской области возбуждено уголовное дело по ст. 228 УК РФ. Поводом и основанием к возбуждению уголовного дела послужил любительский видеоролик, размещенный в сети «Интернет» и свидетельствующий о том, что 10.01.2012 группа лиц, используя легковой автомобиль, незаконно сбывала лицам из числа молодежи курительные смеси «Баунти», вызывающие галлюциногенные реакции. Федеральная служба по контролю наркотиков России после появления в Интернете этого видеоролика провела проверку и установила, что факты продажи аналогичных смесей выявлены в Чувашской Республике, Республике Башкортостан, Пермском и Камчатском краях, Свердловской, Тульской, Волгоградской, Калининградской, Челябинской, Астраханской и Омской областях. Эксперты-криминалисты, проведя судебно-фармацевтические исследования, установили, что «Баунти» содержит вещества, обладающие психоактивными свойствами, вызывающие нарушения в виде галлюцинаций, бреда, потери памяти, двигательной реакции, зрения и т. д.

Приведенные примеры из судебно-фармацевтической практики указывают, что распространение наркомании и токсикомании осуществляется преступниками, которые для достижения своих преступных целей используют методы лжи, клеветы и греха.

Таким образом, проведено судебно-фармацевтическое изучение проблемы злоупотребления психоактивными веществами, свидетельствующие о необходимости формирования у молодежи духовно-нравственного начала. Показано, что невозможно достичь счастья и благополучия с помощью греха, так как это противоречит Божьему замыслу.

**СУДОВА ФАРМАЦІЯ: РОЗВИТОК ПІДЛІТКОВОЇ АДИКТИВНОЇ
ЗАЛЕЖНОСТІ ЯК НАСЛІДОК НЕДОСТАТНЬОГО
МОРАЛЬНО-ЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ**

*В.В. Шаповалов, В.О. Шаповалова, О.О. Курижева, С.М. Негрецький,
м. Харків*

Однією з нагальних проблем сьогодення в Україні та за її межами є стрімке розповсюдження підліткової адиктивної залежності внаслідок зловживання психоактивними речовинами різних класифікаційно-правових та номенклатурно-правових груп особами до 18 років. Поряд із зловживанням таких найбільш поширених психоактивних речовин як тютюн, алкоголь підлітки починають вживати більш тяжкі наркотичні засоби (конопля, курильні суміші, лікарські засоби із психоактивними властивостями тощо). Розповсюдженню підліткової адиктивної залежності сприяє доступність хибної інформації щодо зловживання психоактивними речовинами, наприклад, у мережі Internet, засобах масової інформації, популярних фільмах тощо. Адже навіть у сучасних мультиках досить часто головні герої вживають тютюн і алкоголь та під їхньою дією здійснюють подвиги, досягають поставленої мети. Така постановка питання сприяє формуванню думки, що вживання психоактивних речовин допомагає досягти певних успіхів у навчанні, спілкуванні тощо. Проте, надається досить мало інформації підліткам щодо наслідків зловживання психоактивних речовин, що складає одну з причин стрімкого розповсюдження підліткової адиктивної залежності. На сьогодні за офіційними даними МВС в Україні з кожним роком кількість підлітків, які мають розвинену адиктивну залежність унаслідок зловживання психоактивних речовин, в тому числі і таких класифікаційно-правових груп як наркотичні засоби, психотропні речовини, збільшується на 7,00 %. Сьогодні з проблемою підліткової адиктивної залежності стикається кожна десята родина в Україні. Із ста підлітків, які мають розвинену адиктивну залежність, лише п'ять повертаються до повноцінного життя, а тільки двоє здатні на повну ресоціалізацію. Нерідко розвиток адиктивної залежності у підлітків стає однією з причин вчинення ними правопорушень різного ступеня тяжкості. Останнім часом все більше фіксується випадків вчинення підлітками та молоддю таких тяжких правопорушень, як зґвалтування, нанесення тяжких тілесних ушкоджень, внаслідок яких настає смерть потерпілої особи.

Досліджуючи першопричини виникнення підліткової адиктивної залежності, стає зрозумілим, що однією з них є недостатньо розвинене морально-етичне виховання підлітків, одним із напрямлення якого є духовно-церковний розвиток підлітка та вивчення церковних заповідей і правил. На сьогоднішній день представниками церкви разом із робітниками

правоохоронних та соціальних структур розробляються та застосовуються на практиці заходи і програми профілактики підлітків від зловживання психоактивних речовин, а також створюються центри церковної реабілітації тих осіб, які вже постраждали внаслідок їх зловживання. Прикладом може стати новий соціальний проект Української православної церкви «Жити здорово!», який було розпочато у лютому 2012 р. у м. Києві. Ініціатором даного проекту був Синодальний відділ Української православної церкви по справам молоді. Основною метою цього проекту є випередження розповсюдження підліткової адиктивної залежності як в Києві, так і по всій території України шляхом проведення заходів морально-етичного виховання серед дітей та підлітків у родинах, школах, дошкільних та позашкільних закладах. Слід відзначити, що заплановані в межах проекту «Жити здорово!» заходи мають не тільки внутрішньо церковний характер, тобто направлені на відтворення віри та вивчення основних заповідей і правил церкви, а також сприяють поліпшенню виховання і соціальної адаптації осіб віком до 18 років. Розроблені заходи є базовими для вибудови антинаркотичної концепції даного проекту.

Таким чином, на сьогодні є дуже актуальним питання розвитку морально-етичного виховання підлітків з метою профілактики розвитку підліткової адиктивної залежності, ключовим ланцюгом якого є залучення представників церкви та духовенства.

**ПОВЫШЕНИЕ УРОВНЯ ПРАВОСЛАВНОГО МИРОВОЗЗРЕНИЯ
КАК ДЕЙСТВЕННОГО СРЕДСТВА ЗАЩИТЫ ОТ ВЛИЯНИЯ СЕТИ
INTERNET НА НАРКОТИЗАЦИЮ ЛИЧНОСТИ
(СУДЕБНО-ФАРМАЦЕВТИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ)**

В.А. Шаповалова, В.В. Шаповалов, Д.А. Агапов, г. Харьков

Сегодня во время технологических и инновационных технологий практически в каждой семье пользуются компьютером, а следовательно используют сеть Internet, который фактически стал всемирной паутиной и в котором можно найти любую информацию. Этим воспользовались лица – преступники, сбывающие наркотические средства через Internet и вовлекающие в наркоманию все большее количество детей и молодежи, что вызывает необходимость повышения уровня православного мировоззрения как действенного средства защиты от влияния сети Internet в наркотизации личности. Доказательством того, что именно технический прогресс и Internet используются в преступных целях свидетельствуют исследования, проведенные Институтом социологии НАН Украины в рамках

социальной программы компании «Киевстар» «Безопасность детей в мобильном Internet», результаты которого переданы агентству УНИАН (с августа по сентябрь 2009 г. опрошено 1200 респондентов, несовершеннолетних и родителей, в 11 городах всех регионов Украины) и примеры из судебной-фармацевтической практики, которые говорят о том, что в Украине:

- более 11,0 % несовершеннолетних, общаясь в сети Internet из любопытства, пытаются купить наркотические средства и другие психоактивные вещества;
- 25,0% подростков периодически попадают на сайты мобильного Internet для взрослых;
- 30,0% несовершеннолетних дошкольного и школьного возраста, увидев в Internet рекламу алкоголя или табака, хоть раз пробовали их купить;
- 15,0% — время от времени отправляют платные SMS-сообщения за бонусы в онлайн-играх, не обращая никакого внимания на стоимость такой опции.

С помощью Internet несовершеннолетние, не задумываясь о последствиях, готовы:

- переслать свои фотографии и членов семьи незнакомым людям (30,0%);
- сообщить информацию о себе и своей семье, место жительства, профессию и график работы родителей, наличие денег, ценных вещей, автомобиля, оргтехники, видеокамеры, телефонов (20,0%).

Поэтому данные судебной-фармацевтических и социологических исследований необходимо доводить до сведения учителей, родителей с целью повышения уровня осведомленности несовершеннолетних детей и молодежи о побочных эффектах, связанных со злоупотреблением психоактивных веществ и потенциальных рисках для детей из-за работы в сети Internet, а также и о том, как профилировать влияние этой глобальной сети на мировоззрение, как с участием духовных служащих церкви повышать уровень православного мировоззрения в целях защиты от влияния сети Internet на наркотизацию личности. Как отметил заместитель директора «Центра социальных экспертиз» Института социологии НАН Украины Г. Чепурко: ♦ родители считают, что именно они должны обучать детей правилам безопасного пользования мобильным Internet (90,0%); ♦ меньшая часть родителей контролирует своих несовершеннолетних детей в части того, какие именно сайты их дети посещают (20,0%); ♦ родители даже не интересуются, какие именно сайты посещает их ребенок (80,0%); ♦ родители и учителя плохо ориентируются в сети Internet и в вопросах потенциальных онлайн-рисков для молодежи, а значит, не могут вести с детьми полноценную профилактическую работу (87,0%).

Руководитель департамента по корпоративным связям «Киевстар» Ж. Ревнова сообщила, что компания отказалась от размещения на собственных ресурсах контента, небезопасного для несовершеннолетних – так называемого «взрослого» контента, контента с рекламой табачных и алкогольных изделий, а также сотрудничает со службами МВД Украины в части противодействия распространения незаконного контента в сети Internet.

Проблеме, связанной с защитой прав, жизни и здоровья населения, Президентом Украины В. Януковичем уделяется огромное внимание, поэтому он поддержал идею создания в СБУ департамента «информационной безопасности» и 23.12.2011 г. поручил своему уполномоченному по правам ребенка Ю. Павленко создать межведомственную рабочую группу по вопросам защиты детей от вредной информации на телевидении, радио и в Internet: «...телевидение сегодня играет значительную роль в жизни ребенка. Наша главная задача – обеспечить для нее качественное телевизионное вещание, которое помогло бы всестороннему развитию ребенка, формировало правильную систему ценностей и убеждений. Телевидение, радио и Internet должны пропагандировать добро, семейные ценности, стремление к знаниям, общения и здорового образа жизни...». Ю.Павленко отметил, что телепрограммы и фильмы нередко формируют у детей ложные представления и убеждения о жизни: «...глава государства убежден, что наши дети нуждаются в гарантии безопасности своей жизни и развития. Необходимо оградить ребенка от вредной информации на телевидении, радио, в Internet – такой, которая содержит сцены насилия, дискриминации, незаконных действий, ужасов и эротики, пропагандирует употребление алкоголя, табака, наркотиков...».

Судебно-фармацевтический анализ результатов работы ГУ МВД в г. Киеве свидетельствует о том, что из незаконного оборота в столице с начала 2011 года изъято 378,4 кг наркотических средств и психотропных веществ, из которых марихуана (129,0 кг), опий (20,7 л), амфетамин и экстази (14,5 кг), маковая солома (6,8 кг), кокаин (0,810 кг), героин (0,1672 кг), спайсы (225,9 кг). Пресечено 3945 преступлений, по которым возбуждены уголовные дела по признакам ст. 305-321 УК Украины, в т. ч. 900 преступлений по ст. 307 УК Украины, 53 – ст. 317 УК Украины, 15 – ст. 315 УК Украины. Пресечено 42 преступления, связанных с распространением наркотических средств с использованием сети Internet, в т. ч. 8 сбытов (ст. 307 УК Украины); 1 – нарушение установленных правил оборота наркотических средств, психотропных веществ и прекурсоров (ст. 320 УК Украины); 33 – незаконное хранение наркотических средств без цели сбыта (ст. 309 УК Украины). Выявлено и перекрыто 99 межрегиональных каналов поступления наркотических средств в г. Киев из других регионов Украины и 24 – международных (ст. 305, 306, 307 и 309 УК Украины), в частности: 8 – из России, Польши (6), КНР (4), Германии (2), Молдова (1), Ирана (1), Казахстана (1) и Испании (1).

Примером объединения усилий церкви, правоохранительных органов, образования, культуры, общества и государства в противодействии наркотизации общества можно отметить проведенную в рамках мероприятий, посвященных 90-летию Высокопреосвященнейшего Никодима, митрополита Харьковского и Богодуховского, 24-25 марта 2011 года в г. Харькове

Всеукраинскую научно-практическую конференцию «Возрождение духовности в современном мире: взаимодействие Церкви и образования», целью которой явилось объединение усилий Канонической Украинской Православной Церкви и системы народного образования Украины в деле преодоления духовно-нравственного кризиса общества. Основными задачами конференции были: ◊ определение основных черт духовно-нравственного кризиса современного украинского общества; ◊ определение условий и путей его преодоления; ◊ обсуждение Концепции сотрудничества Министерства образования и науки Украины и Украинской Православной Церкви.

Таким образом, повышение уровня православного мировоззрения как действенного средства защиты от влияния сети Internet на наркотизацию личности зависит от возрождения духовности в системе школьного образования и повышения уровня взаимодействия Церкви и образования.

ФАКТОРИ БЕЗПЕКИ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

О.П. Шароватова, м. Харків

Створення комп'ютерної техніки, мережі Інтернет, удосконалення комунікативно-інформаційних засобів (радіо, телебачення, зв'язку) привело до інтенсивного руху інформаційних потоків. Важливою рисою світового суспільного прогресу стало дедалі більше зростання значущості інформації.

В умовах сьогодення одним із головних пріоритетів зокрема вітчизняного суспільства визначено прагнення побудувати орієнтоване на інтереси людей, відкрите для всіх і спрямоване на розвиток інформаційне суспільство, в якому кожен міг би створювати і накопичувати інформацію та знання, мати до них вільний доступ, користуватися й обмінюватися ними, щоб надати можливість кожній людині повною мірою реалізувати свій потенціал, сприяючи суспільному і особистому розвитку та підвищуючи якість життя. Це дасть можливість забезпечити позитивні зміни у життєдіяльності сучасного суспільства і людини [2].

Очевидно, що сьогодні саме чинники інформаційного суспільства визначають специфіку соціальної ситуації. Агресія мас-медіа, велика кількість комунікативних контактів, гострота екологічних, демографічних та інших проблем, психологічна незахищеність населення, яка стала основною передумовою піддатливості фаховому тиску зацікавлених осіб, брак ефективно діючих громадських соціальних інституцій – ці чинники призводять до реалізації маніпулятивних технологій у різних сферах життєдіяльності

людини, а як наслідок, загрожують інформаційно-психологічній безпеці, впливаючи таким чином і на міжнародну безпеку. Інформаційне середовище створило умови для маніпулювання всіма формами і рівнями суспільної свідомості, з застосуванням різних видів, способів і методів впливу на почуття і волю людини з метою керування її психікою і соціальною поведінкою [1]. Дедалі масштабніше маніпуляції свідомістю стають звичайною, повсякденною частиною життя сучасної людини, на які, найчастіше, вона не звертає уваги. Означене явище, здійснюючи значний вплив, поступово призводить до виникнення перекрученого бачення світу і, як наслідок, до непередбачених дій людей, що є загрозою для суспільної безпеки і самозбереження суспільства в цілому. Однією з характерних тенденцій, що склалася в сучасних умовах, не тільки в Україні, а й у світі, є випереджальний розвиток форм, способів, технологій і методик впливу на свідомість (підсвідомість), психологію й психічний стан людини порівнянно з організацією протидії негативним, деструктивним психологічним впливам, інформаційно-психологічним захистом особистості й суспільства в цілому [1].

У зв'язку з цим, однією з основних стратегічних цілей розвитку інформаційного суспільства, зокрема в Україні [2], стає підвищення стану інформаційної безпеки особистості, що визначається дослідниками як стан захищеності особистості, різноманітних соціальних груп та об'єднань людей від впливів, здатних проти їхньої волі та бажання змінювати психічні стани і психологічні характеристики людини, модифікувати її поведінку та обмежувати свободу вибору [4].

Необхідний рівень інформаційної безпеки повинен забезпечуватись сукупністю політичних, економічних, організаційних заходів, спрямованих на запобігання, виявлення й нейтралізацію обставин, факторів і дій, які можуть завдати збитків чи зашкодити реалізації інформаційних прав, потреб та інтересів країни та її громадян.

Проте, поряд із політичними, соціально-економічними факторами, забезпечення інформаційної безпеки має суттєві складнощі, визначені наявністю духовних факторів, серед яких: криза державної ідеології, деформація системи норм, установок та цінностей, що проявляється у неадекватності оцінки інформаційно-психологічного впливу, поява нових форм та засобів впливу на людську свідомість, зростання нових форм міфологічної свідомості, недооцінка національних і культурно-історичних традицій та проникнення в суспільну свідомість шаблонів нових течій масової культури, послаблення ролі науки, освіти, виховання як важливих соціокультурних інституцій держави, недовершеність та недосконалість системи етичних норм у сфері інформаційної діяльності.

Аналіз проблеми доводить, що в умовах глобалізації інформаційного простору і тотального впровадження комп'ютерних технологій, у зв'язку з широкою інформатизацією навчальних закладів, підключенням їх до

глобальної мережі Інтернет особливої гостроти набуває проблема захисту від загроз інформаційного середовища тих, хто навчається. На жаль, вплив сучасного інформаційного простору на становлення особистості, що формується, залишається ще не цілком усвідомленим суспільством. Оскільки діти, підлітки, молодь не тільки є менш стійкими до інформаційно-психологічних впливів, але й вільно адаптуються до швидких змін інформаційних технологій, перші їх засвоюють і вчать ними користуватися, то вони і виявляються найбільш уразливою категорією населення до загроз інформаційного середовища [3]. Тому, провідним фактором у розв'язанні даної проблеми стає оновлення змісту усіх рівнів освіти. Беручи до уваги, що провідним чинником всебічного гармонійного розвитку особистості виступає моральне виховання, а морально-духовні цінності кожної особистості є її найбільшим надбанням, вдосконалення потребує й морально-етичне виховання сучасної молоді.

Спираючись на класичну педагогіку, в окресленні особливостей виховання сучасної молоді в умовах загроз інформаційного суспільства, слід зазначити, що з давніх давен головними цінностями, які формували у молодих поколінь наші прадіди, були цінності загальнолюдські (Добро, Правда, Краса, Совість, Любов, Гідність, Чесність), національно-патріотичні (шанування рідної землі, бажання її захищати, історична пам'ять, відданість державі, сміливість, жертвовність) та родинні (шанування найстарших членів сім'ї, батька й матері, подружжя вірність, любов до дітей, пам'ять та вірність вірі своїх предків тощо). Оскільки сьогодні морально-етичне виховання молодого покоління здійснюється здебільшого шляхом сприйняття й осмислення різномірної інформації, представленої переважно у пресі, радіо-і телепередачах, кіно, на Інтернет-сайтах і т.п., поступаючись морально-цільовому впливу родини та спілкуванню з педагогами, відвідуванню релігійних установ, стає очевидним, що більшість духовних ідеалів сучасної молоді засвідчує неабияку суперечність генезису усталених загальнолюдських цінностей. А сформовані морально-духовні цінності відповідно визначають коло якостей особистості.

Відтак, одним із провідних завдань морально-етичного виховання молоді на сучасному етапі розвитку людства можна визнати вироблення ініціативи, яка базується на умінні орієнтуватись у нових ситуаціях і визначати власну позицію, а також ставлення до практичної діяльності, в якій ініціативна поведінка ґрунтується на нормах моралі. Про рівень морально-етичної вихованості особистості свідчитиме прояв її почуттів, переживань, реакцій на життєві ситуації, події і відтворення їх у вчинках, поведінці, дотриманні правил, принципів, норм відносно один одного та всього суспільства.

Таким чином, усе вищезазначене зумовлює необхідність переосмислення підходів до ролі спілкування, комунікації, інформаційного

впливу та низки інших соціально-психологічних процесів і явищ у сучасному суспільстві та пошуку дієвих шляхів забезпечення молодого покоління від негативних трансформацій, що ставлять під загрозу існування людської цивілізації.

Література:

1. Жарков Я. Небезпеки особистості в інформаційному просторі / Я. Жарков // Юридичний журнал. – 2007. – № 2.
2. Закон України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки» № 537-V від 09.01.2007 року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
3. Ковальчук В.Н. До проблеми визначення поняття інформаційна безпека особистості в контексті морально-етичного виховання / В.Н. Ковальчук // Матеріали IV Міжнар. конф. «Нові інформаційні технології в освіті для всіх: інноваційні методи та моделі» / Міжнародний науково-навчальний центр інформаційних технологій та систем НАН та МОН України. – К., 2009.
4. Сашук Г. Інформаційна безпека в системі забезпечення національної безпеки / Г. Сашук. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://journ.univ.kiev.ua/trk/publikacii/satshuk_publ.php.

РОЛЬ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЕКТА В ДУХОВНО-НРАВСТВЕННОМ РАЗВИТИИ ЛИЧНОСТИ СТУДЕНТОВ НЕГУМАНИТАРНОГО ВУЗА

Н.С. Шатравко, Э.Е. Герасимович, г. Горки Могилевской обл.

(Республика Беларусь)

Формирование высоконравственной личности будущего специалиста – сложный и многогранный процесс, успех которого обеспечивается его организацией и планированием, созданием внешних и внутренних условий для проявления и развития творческих качеств личности, обогащения знаний, навыков и умений обучающихся. При этом нужно учесть, что процесс формирования личности непрерывен и осуществляется на протяжении всей жизни человека. Основным институтом формирования не только профессиональной, но и нравственной, духовной жизни молодого человека, должен стать вуз, так как именно в возрастной период 18 - 22 лет идет становление мировоззрения личности. Вуз становится специфическим социальным институтом, который дает молодому человеку возможность выбора жизненного пути, моделирования собственного образа жизни, развития профессионального и культурного творчества, нравственного самоопределения. Однако нужно учитывать тот факт, что современная

молодежь развивается в иных социально-экономических, информационно-культурных, политических условиях, в связи с чем выбор технологий обучения и воспитания требует творческого, инновационного подхода.

Духовность как свойство личности становится все более важным фактором в современном общественном развитии. Духовно-нравственное развитие личности невозможно без знакомства с христианскими ценностями. Однако духовность человека – это качество не только религиозного порядка, она проявляется в развитости сознания, патриотизме, честности, милосердии, активности, любви к ближнему и в итоге является показателем социально-политической и нравственной зрелости личности. Духовное развитие личности учащихся в настоящее время становится масштабной образовательной и воспитательной проблемой, в которой можно выделить социальные, мировоззренческие, культурные и психолого-педагогические аспекты.

Учебно-воспитательная работа, направленная на формирование духовно-нравственных основ личности студента вуза включает, во-первых, осознание и освоение им ценностных приоритетов духовной культуры (национальной, светской и религиозной), во-вторых, определение системы координат жизненного мира личности с актуализацией общечеловеческих и христианских ценностей. Педагогическими условиями реализации духовно-нравственного развития личности студента выступают: личностно ориентированный подход к обучению и воспитанию, ориентация технологического педагогического инструментария на интерактивное обучение, актуализация дисциплин социально-гуманитарного блока, ориентированных на культурное, духовно-нравственное развитие студентов, интеграцию разнопредметных знаний о культуре, истории, религии родной страны, использование совокупности методов, форм и средств обучения.

Белорусская государственная сельскохозяйственная академия (г. Горки Могилевской области) имеет давние традиции духовного воспитания молодежи: еще в 1843 году, в начале создания академии, был принят Указ о направлении лучших учеников духовных семинарий на обучение в Горы-Горецкую сельскохозяйственную школу, которая имела свою церковь, а в программе обучения большое внимание уделялось богословским дисциплинам. В настоящее время на территории академии построена церковь в честь иконы Божией Матери «Спорительница хлебов». В феврале 2004 года был подписан Договор о сотрудничестве между Минскими Духовными Академией и Семинарией (МинДАиС) и БГСХА, разработана Программа сотрудничества, основная цель которой – совершенствование духовно-нравственного воспитания студенческой молодежи на основе православных традиций белорусского народа. Программа предполагает комплекс мероприятий в рамках учебной, научно-исследовательской и воспитательной работы. Одним из инновационных

подходов к данной проблеме является включение в учебно-воспитательный процесс такой педагогической технологии, как проект.

На основе имеющейся Программы сотрудничества сельскохозяйственной академии и МинДАиС был разработан образовательно-воспитательный проект «Духовная культура и молодежь», и в рамках данного проекта на базе Белорусской государственной сельскохозяйственной академии в июне 2011 года была организована работа молодежной школы для студентов и преподавателей колледжей и вузов Могилевской области. Докладчиками на семинарах являлись преподаватели Минских Духовных Академии и Семинарии и Института теологии Белгосуниверситета, доценты, кандидаты богословия. Семинары проходили преимущественно в диалогической, дискуссионной форме, к которой располагала сама тематика занятий: «Что такое христианство?», «Христианская система нравственных ценностей в современном мире», «Библия в жизни современного мира и человека», «Кризис семейных ценностей в современном обществе», «Традиционные и нетрадиционные формы религиозности» и др.

Кроме учебных занятий в проект «Молодежная школа «Духовная культура и молодежь» была включена экскурсия в один из древнейших городов Беларуси – Мстиславль, посещение Богослужения с комментариями в кафедральном храме Александра Невского, концерт хора семинаристов, круглые столы, неформальное общение студентов БГСХА и Минских Духовных Академии и Семинарии. Использование активных методов обучения основано на развивающем, эмоционально окрашенном общении участников занятий друг с другом и с преподавателями. Обучение, анализ и решение проблем – часть непрерывного процесса пересмотра собственных установок, ценностей и убеждений, снятия стереотипов, что содействует творческому, нравственному росту личности молодых людей.

В содержание обучения входит социальный опыт, достижения культуры, которые через активное участие в проекте превращаются в достояние личности, в его внутреннюю культуру, нравственную позицию. Такой подход в обучении можно назвать человекоцентрическим, в результате которого актуализируется стремление к активно-творческому общению с культурой и духовными ценностями народа, обогащается внутренний мир личности. Речь идет не просто об информационном накоплении фактов, но также об объединении интеллектуального и эмоционально-чувственного опыта студентов.

Опыт работы свидетельствует, что участие студентов в образовательных проектах способствует формированию коммуникативных навыков, повышает уровень толерантности; развивает субъектность, адекватную самооценку; дает серьезный образовательный эффект, обусловленный расширением знаний и компетенций в соответствующих предметных областях; формирует ценностные ориентации молодых людей. В основу

содержания воспитания гармонической личности студента закладывается усвоение культурного опыта человечества: нравственного, эстетического, философского, религиозного, этического в дополнение к опыту научного познания мира.

**ТЕЗИСЫ ДОКЛАДА ПРОТОИЕРЕЯ ШВЕЦ ВЛАДИМИРА
К 20-ЛЕТИЮ ХАРЬКОВСКОГО АРХИЕРЕЙСКОГО СОБОРА,
ПРОХОДИВШЕГО В Г. ХАРЬКОВЕ 27-28 МАЯ 1992 ГОДА**

*«Како стрелы времени летят года мои... все чаще вспоминаю то, что
пережил, что сделал, что сказал..!»*

(Митрополит Никодим. Послания. Слова. Речи. Т-7. Харьков, 2005 г.)

Для меня, сотрудника Харьковской епархии, Архиерейский Собор 27-28 мая 1992 года в Харькове явился событием архиесоборной важности, так как решением Собора ныне Митрополиту Днепропетровскому Иринею и мне, делопроизводителю Харьковской епархии, было поручено вести секретарские дела Собора.

Через много лет Митрополит Харьковский Никодим вспоминал, что «Важным событием истории всего Вселенского Православия было деяние в г. Харькове Архиерейского Собора нашей Канонической Украинской Православной Церкви, определение которого стали важным событием для Православия в Украине и сохранение единства Церкви в нашем украинском государстве и в созвездии всего Вселенского Православия!» (Поздравительное приветствие Высокопреосвященнейшего Никодима, Митрополита Харьковского и Богодуховского к 15-летию Житомирского собрания, которое состоялось 30 апреля 1992 года).

Сейчас, вспоминая и анализируя земной подвиг Владыки Никодима, хочется сказать, что его жизнь – это борьба с богоборческими силами, временно воцарившимися на родной земле, архипастырь самоотверженно и рассудительно защищал от попрания и уничтожения храмы Божии, а когда настал час прозрения общества и обновление всего строя жизни, стал возводить новые златоверхие святыни, возрождать монашеские обители и духовные школы.

Работая над материалами Архиерейского Собора в г. Харькове, удивляешься, как на протяжении истории христианства собирались Вселенские и Поместные соборы, которые утверждали Святое Православие, невольно растворяешься в их деяниях. Анализируя все это и призывая Божью помощь, пытаешься уразуметь и отдать всего себя служению Богу,

людям и обществу, как это делал Митрополит Никодим, чтобы с чистым сердцем опытом и верой передать последующим поколениям на благо Церкви Христовой.

ТЕОЛОГИЯ В ВЫСШЕЙ ШКОЛЕ: ОТ НОМО SAPIENS К НОМО SPIRITALIS

Н.В. Шелковая, г. Харьков

С 90-х годов XX века в нашей стране, где более 70 лет насаждался воинствующий атеизм, начался процесс возрождения религиозной духовности: реставрировались старые и строились новые церкви, прекратилось преследование верующих, в школах и ВУЗах на смену курсу «Научный атеизм» пришли «История религии», «Религиоведение», «Религиозная (в частности, христианская) этика». Причем государство не только сменило гнев на милость по отношению к религии и религиозным людям, но даже объявило о праздновании главных христианских праздников (Рождество, Пасха, Троица) наряду с государственными.

Но достаточно ли для возрождения *истинной* религиозной духовности данных социальных мероприятий? Приводит ли детей и молодежь преподавание религиоведческих предметов к Богу? Вряд ли. Можно ли *заставить* верить, каяться и любить (Бога, Родину, человека)? Нет, нельзя. Религиозность, духовность пробуждаются, но не навязываются социальными декретами. Социальными средствами можно лишь сформировать «моду на религию и религиозные обряды», что мы часто, увы, и наблюдаем сегодня.

Духовность и истинная религиозность пробуждаются и раскрываются *в душе* человека, его *сердце* часто даже помимо воли самого человека, и импульсы для этого процесса могут быть самые разные, причем чаще к этому ведет страдание и горе, чем радость и счастье. При этом, как отмечается в исихазме (мистическом направлении в православии), человек готовит свою душу для встречи с Богом, очищая ее от всякой «грязи», но произойдет ли она или нет – это решает *только сам Бог*. То есть Церковь, общество, учебные заведения лишь готовят души людей к встрече с Богом путем очищения ее от всякой «грязи».

Однако, посмотрите вокруг, что происходит сегодня в обществе: возрождение духовности, очищение людей от «всякой грязи» или погружение их в нее с головой? К большому сожалению, в атеистическом Советском Союзе уровень нравственности детей, молодежи и взрослых был на много порядков выше современного. Парадокс ли это или целенаправленная политика по массовой «дебилизации населения», превращению людей (начиная, конечно, с детства) в марионетки, зомби, которыми легко управлять в интересах власть имущих? На смену поклонению Богу или суррогату Бога в

человеческом облике Сталина либо в облике абстрактной идеи светлого будущего – коммунизма, пришел культ золотого тельца. Мертвое властвует над живым... Человека духовного все более превращают в придаток машин (компьютеров, мобильных телефонов, плееров).

В этих условиях, на мой взгляд, особенно возрастает роль Церкви и образования в сохранении и очищении душ от яда меркантильности, прагматизма, распущенности (и душевной, и телесной), от всепроникающего культа золотого тельца. Во все времена Священник и Учитель были наставниками душ человеческих. Что же происходит в современной средней и высшей школе? Какова главная задача учителей в школе и преподавателей в ВУЗе? Дать знания, наполнить голову знаниями. И чем больше голова будет напичкана знаниями (как булавками голова Страшила из сказки «Волшебник Изумрудного города»), тем более эффективным считается учебный процесс. Но, как говорил еще древнегреческий философ Гераклит, «Многознание уму не научает». Абсолютизация тезиса о сущности человека как *homo sapiens* постепенно приводит к превращению человека в «банк данных», биокomпьютер, работающий в социальной техногенной сети (Интернете) по разработанным программам. Исчезает личность, лицо (кризис идентичности), индивидуальность, человек забывает себя, т.е. свою уникальность, данную ему Богом *духовную сущность*, забывает о том, что истинный человек – это *homo spiritualis*.

В связи с вышеизложенным мне представляется, что сегодня столь же актуальным, как и возрождение духовности общества, становится задача возрождения духовности Учителя, преподавателя, ибо сформировать духовность официальными программами нельзя (она изначально существует в человеке, данная ему Богом), ее можно лишь раскрыть, развить. И осуществить это возможно лишь «заразив» школьников, студентов *своей* духовностью, *своей* глубокой верой в Бога, Истину, Добро, Красоту, Любовь и Высшую Божественную Справедливость (разговоры же о человеческой справедливости, на мой взгляд, – это лишь одна из социальных игр). Лишь тот может учить других как жить, кто живет сам так, как учит других (таким великим Учителем был Иисус Христос).

Представляется, что в ходе преподавания курсов «Религиоведения» и «Религиозная этика» очень важным является *«опыт проживания»*, когда студенты «проживают» то, что прожили Духовные Учителя человечества, то, что прожили библейские персонажи. Так например, при изучении таких тем, как «Христианство», «Библия» попытаться построить учебный процесс так, чтобы каждый *сам* прожил и прочувствовал себя Адамом, Евой, Каином, Авелем, строителем Вавилонской башни и тем, кто, будучи предан, продан и распят, молится о тех, кто его предал, продал и распял – Иисусом Христом. Особенно актуальными, на мой взгляд, являются следующие библейские проблемы:

1. Владычество и власть. Бог, создав человека, благословил его: «*владычествуйте* над рыбами морскими [и над зверями,] и над птицами небесными, [и над всяким скотом, и над всею землею,] и над всяким животным, пресмыкающимся по земле (курсив мой – Н.Ш.)» (Бт. 1: 28). Но что означает «владычество» и в чем наше подобие Богу, являющемуся Владыкой? Владычество – это, прежде всего, покровительство, защита, поддержка, помощь слабым со стороны сильного. Бог – Владыка над всеми созданными Им тварями. Человек – владыка «над рыбами морскими [и над зверями,] и над птицами небесными, [и над всяким скотом, и над всею землею,] и над всяким животным, пресмыкающимся по земле» (Бт. 1: 28). Однако, отойдя от Бога и пойдя за сатаной (змием), человек стал относиться ко всем существам, над которыми его поставил Бог, не как владыка, но как властелин. А власть – это не помощь и поддержка, а насилие и разрушение, что мы и видим, увы, на протяжении всей «падшей цивилизации», где «воля к власти» является доминирующим принципом.

2. Свобода и ответственность. Бог подарил человеку свободу. Это дар Бога. Но свобода – это не только *собственный выбор* (на чем делают акцент), но и *ответственность* за этот выбор, готовность и способность нести ответственность на собственных плечах. Ева, а затем и Адам, использовав Божественный дар – свободу, сделали свой выбор: сорвали плод познания. (Вот когда зародилась «культура головы, ratio», сменив первозданную «культуру сердца». Бог – в сердце, а не в голове!). А когда пришло время отвечать за свой поступок (поистине имевший общечеловеческое значение!), то Ева «сбросила» со своих плеч ответственность на змия-искусителя, а Адам – на Бога, говоря Богу: «жена, которую Ты мне дал, она дала мне от древа и я ел (курсив мой – Н.Ш.)» (Бт. 3: 12), т.е. Бог ему дал эту жену, значит, Бог виноват в поступке Адама. И как же похожи все мы на Адама и Еву, как стремимся сделать свой, эгоистический выбор, руководствуясь головой и своими соображениями выгоды, пользы вопреки «голосу сердца», в котором «живет» Бог, вернее Его «искра»! И как не любим нести ответственность за свой выбор, перекладывая ее на других или Бога, говоря: «За что, Господи, мне такое наказание!».

3. Стремление к могуществу и славе. Отойдя от Бога, человек «закомплексовал»: всё и всего ему было мало, он захотел стать как Бог, выше Бога! И стали люди строить себе Вавилонскую башню высотой до Неба, дабы приблизиться к Богу, «и сделаем себе имя» (Бт. 11: 4). Что означает мотив «сделать себе имя»? Жажду славы, могущества, власти. Приближает ли эта жажда человека к Богу? Нет, отдаляет. И что же ждет людей, жаждущих «сделать себе имя»? Взаимное непонимание, психологические барьеры, разговоры «на разных языках». Трагическая проблема современности: непонимание даже среди самых близких людей. Почему? Ибо каждый жаждет «сделать себе имя»...

4. Ложь и насилие. Один из первых сыновей Адама и Евы, Каин, продолжил «дело» своих родителей: отход от Бога, отход от Истины и Любви. Бог посылает испытание Каину (как посылает Он испытания каждому из нас): Он принимает жертву брата Каина, Авеля, и не принимает его жертву, дабы Каин осознал свое духовное несовершенство и очистил свою душу от зла («если не делаешь доброго, то у дверей грех лежит; он влечет тебя к себе, но ты господствуй над ним» (Бт. 4: 7)). Но Каин, как и многие из нас, не понял мудрого желания Бога, не задумался о глубинных причинах неприятия его Богом, не совершенствовал (как и мы часто) себя. Вместо этого, обуреваемый завистью, порождающей агрессию к тому, к кому благоволил Бог, убивает своего брата. Он сделал, как и его родители Адам и Ева, свободный выбор между Богом и Его советом «господствовать над своим грехом», очистить душу и сатаной, олицетворяющим зависть и эгоизм. А когда пришло время отвечать, то он не только не раскаялся в своем страшном грехе братоубийства, но и обманул Бога, сказав: «разве я сторож брату моему?», т.е. он не знает, где его брат. Так была наложена «Каинова печать» на род человеческий, «печать» зависти, агрессии, лжи, пронизывающих всю историю человечества с древности до наших дней. И в выборе, который встает не раз на протяжении жизни человека и общества, – совершенствовать себя или уничтожить соперника (конкурента), люди, начиная с Каина, выбирают часто, увы, второй путь.

Рассмотренные проблемы – это лишь капля в океане библейской и христианской мудрости. Представляется, что при изучении тем «Христианство», «Библия» помимо указанных актуальных проблем, раскрытых в Библии, очень важно также рассмотрение Книг Иова, Ионы, Екклесиаста, Декалога и Нагорной проповеди Христа, являющихся поистине бесценными «учебниками» духовности. И если студенты прочувствуют эти проблемы, как свои проблемы, проблемы своей семьи, своего общества, проблемы всего человечества, то в их душах будут посеяны семена духовности, которые со временем взойдут и могут вырасти в Дерево Жизни homo spiritualis.

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ МОРАЛИ СОВРЕМЕННОГО УКРАИНСКОГО ОБЩЕСТВА

Е.А. Шелудько, г. Мелитополь

В последнее время в научной среде активизировались дискуссии о сущности, форме и содержании такого социального феномена, как «общественная мораль». Очевидно, что это в какой-то степени является реакцией на деградацию морали и нравственности в стране и в мире,

принимающей особенно извращенные и масштабные формы, с откровенным развращением молодежи телевидением и шоу-бизнесом. В связи с этим, насущной задачей общества и ученых становится выработка определенных нравственных критериев и раскрытие основных принципов функционирования общественного морального сознания.

Одним из основных принципов, которые должны быть реализованы для построения действительно желаемого нами мира будущего, является изменение ценностной системы. А именно, обратить внимание на ценности духовные, но не витальные, как писал еще Н.А. Бердяев. Именно это, а не достижения науки, новые технологии, какие-то иные, сами по себе, способы организации общественных институтов и т. п., должны стать фундаментом для построения того самого, свободного от войн, бедствий и прочих проблем современности, общества, истинного общества будущего. Не приняв подобной системы ценностей, не имея внутри себя истинно правильный взгляд на мир, человек не будет понимать, для чего нужен каждый компонент в этом мире, каждая деталь или идея, не будет представлять себе, как и для чего могут и должны быть использованы все эти новые передовые технологии и т. п. По сути, общество, напичканное сверхпередовыми технологиями и оснащённое набором примитивных ценностей, обречено. Так как, люди в нем представляют собой лишь винтики гигантской машины, не будучи в состоянии себе представить некую целостную, главную цель всего этого сложномеханического мира, не в состоянии отыскать в нём человеческое содержание. Как живет современный человек?

Современный человек стремится к достижению пользы во всем. В чём смысл этой так называемой «пользы»? Ее смысл в том, что любая деятельность, должна быть направлена прямо на удовлетворение тех или иных материальных потребностей.

Миллиарды людей, живущих на планете, видят смысл своей деятельности в принесении себе или другим такой «пользы», не замечая, что значительная часть этой деятельности совершенно бессмысленна или вредна. Вместе с тем, лишь очень небольшое число людей на планете понимают, что такая «польза» сама по себе не имеет абсолютно никакого смысла. Культ идола «пользы» - это всеобщая безответственность, когда люди, движимые своими эгоистическими импульсами и ослеплённые своими амбициями, настаивают на требованиях, нанося тем самым вред, как себе, так и остальным людям. В век эгоизма и индивидуализма люди приучены к тому, что главное – это не сделать разумный выбор, главное – отстоять свою точку зрения и свои требования в столкновении с мнениями и требованиями других. Очень часто, прожив многие годы таким образом, человек случайно открывает вещи, отброшенные им за «ненужностью», и понимает, что они на самом деле намного важнее и полезнее, чем та программа, которую он выполнял и те цели, которых он достиг.

Особо тревожную картину, с точки зрения автора, высвечивают исследования «нашего будущего» – современной украинской молодежи. Широкое распространение приобрел такой феномен, как эйджизм, охватывающий негативные стереотипы в отношении старости и старения, а также соответствующие дискриминационные практики. Мы согласны с мнением современных ученых, которые отмечают, что «в настоящее время в нашем обществе сложилось устойчивое мнение об обострении взаимоотношений между возрастными поколениями, в частности между молодежью и пожилыми и старыми людьми», что подтверждается данными многочисленных исследований. В современном обществе «интолерантность в отношении старости проявляется в нетерпимости к лицам пожилого возраста со стороны молодого поколения и общества в целом».

Девальвация культурно-нравственных ценностей взрастила в человеке равнодушие, эгоизм, безверие, злость, алчность, гордыню и другие пороки. Как следствие мы видим изменение формата мышления людей, озабоченность исключительно своими материальными интересами. В этой гонке за материальными благами люди зачастую поступают безрассудно и часто, жестоко. Сфера интересов человека определяется толщиной его собственного кошелька и возможностью удовлетворения его базовых потребностей.

В связи с этим, насущной задачей общества становится выработка определенных нравственных критериев и раскрытие основных принципов функционирования морального сознания.

С точки зрения автора, сегодня наиболее актуальны следующие направления возрождения нравственности:

Во-первых, это пересмотр понимания свободы, оставшегося нам в наследство от первых лет реформ и носящего в представлении большинства представителей современного украинского общества крайне искаженный характер.

Во-вторых, это возрождение институтов морального контроля, которые в современном украинском обществе практически отсутствуют.

В-третьих, это широкое привлечение ученых к разработке законов, которая у нас считается сферой компетентности лишь профессиональных юристов и политиков.

ШКОЛЬНОЕ ВОСПИТАНИЕ НРАВСТВЕННОСТИ

Р. П. Шемигон, г. Харьков

Нравственная деградация нации является следствием ряда факторов: педагогического бескультурья родителей; морального упадка

общества, вызванного отголоском люмпенизации страны 1990-х годов; вульгаризации системы массовой коммуникации; а также разложения отечественной школы, но не традиционализма образовательной системы, а школьного коллектива. Носителем морали и нравственности в школе является педагогический коллектив, однако педагогическим коллектив учителей, в подавляющем большинстве отечественных школ может называться лишь формально. На практике мы можем наблюдать отсутствие педагогов в исконном смысле этого слова. Термин «педагог» в переводе с древнегреческого означает «ведущий ребенка», что в современном понимании трактуется как направленное развитие, формирование личности и обучение учащихся определенным знаниям, умениям и навыкам.

Именно личность педагога является проводником нравственных норм для учащихся: его личный пример, отношение к себе и окружающим, адекватная требовательность к учащимся и к себе самому. Однако реалии таковы, что количество педагогов и нравственно полноценных учителей является незначительным. Подавляющее большинство школьных сотрудников постиг педагогический и, как следствие, морально-этический дефолт. Причины этого мы видим в: материальной необеспеченности учителей, которая приводит к коррупции в системе образования и формальному выполнению своих обязанностей; искоренении советской образовательной системы, как устаревшей, авторитарной, идеологически неправильной.

В контексте данной темы мы предлагаем рассмотреть три реальных примера уровня педагогической компетенции.

Пример 1. Учитель истории, методист. В преподавательской среде бытует мнение, что он один из лучших учителей. На уроке превалирует авторитарный стиль общения. Учителем используются методы давления и угнетения. Трудно находит общий язык с коллективом учащихся. Отмечается низкая культура общения с учениками, позволяет себе унижать их (называть «убогими детьми из интерната»), не стесняется говорить о себе как о «гениальном учителе Украины и Европы». Все вышеперечисленное, наряду с эмоциональной неуравновешенностью и низким оцениванием знаний учеников отбивает у них интерес к предмету (несмотря на то, что материал учителем излагается доступно), связывая предмет истории с нерадивым учителем. Ученический коллектив относится с презрением к учителю, порицает и высмеивает учительское чванство и высокомерие. Можно сказать, что коллектив учащихся сплотился против учителя. Конечно сплоченность коллектива является положительным явлением, но только в тех случаях, когда коллектив строится не против учителя, а вокруг него.

Стоит отметить, что в методическом отношении данный учитель является профессионалом. Однако возникает вопрос правомерности методических рекомендаций учителем, практика которого показывает его

неспособность работать с ученическим коллективом. На наш взгляд это является лицемерием, которое повсеместно встречается в отечественной школе.

Пример 2. Учительница младших классов с небольшим опытом работы, не смотря на это, в преподавательской среде считается перспективной. Для младшей школы одним из важных моментов является организация детского коллектива, однако у данного учителя она остается на очень низком уровне. Можно даже сказать, что учитель и дети – две параллельные прямые. Данным учителем допускаются большие ошибки методического плана, в частности, попытки работы с разобренным классом по бригадному методу, требующему сплоченность детского коллектива. Не может объяснить выбор и использование той или иной методики. Стоит отметить, что у детей и родителей учитель не пользуется авторитетом по ряду причин: во-первых, из-за собственной недисциплинированности (опаздывает на урок); во-вторых, из-за неспособности правильно построить учебно-воспитательный процесс, дети являются без контроля и присмотра; в-третьих, из-за отсутствия своего мнения, отличного от мнения администрации школы. Несмотря на то, что уроки превратились в формальность, а дети остались без контроля, учитель, по мнению администрации школы, старается.

О каком морально-нравственном воспитании учителями (первые два примера) может идти речь? Нельзя сказать, что они не воспитывают своим примером. Их примеры воспитывают и воспитывают неправильно. Их примеры воспитывают ненависть к профессии учителя.

Пример 3. Учитель истории, методист. Пользуется уважением, как в преподавательской среде, так и в среде учащихся. В действиях учителя отмечается почтение к личности ученика, это проявляется в мягкости тона общения с коллективом, в уважении мнения учащихся, лояльном отношении к неправильности суждений учеников, корректном подведении к самостоятельному осознанию своих ошибок и недочетов. При этом изложение материала стоит на высоком уровне, полученные знания являются качественными и полезными. Среди учащихся авторитет учителя является безукоризненным, для них стыдно плохо сдавать предмет. Авторитетный образ учителя способствует сплоченности коллектива, вдохновляет учащихся на учебу, изучение предмета.

На наш взгляд пример этого преподавателя дает надежду на культурное и нравственное развитие молодежи, основанном на личных примерах настоящих педагогов, безукоризненно выполняющих возложенные на них обществом и государством обязанности – оберегать морально-этический облик страны.

**НАПРЯМИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ
З БЕЗПРИТУЛЬНИМИ ТА БЕЗДОГЛЯДНИМИ ДІТЬМИ В УКРАЇНІ
В 20-30-ТІ РР. ХХ СТОЛІТТЯ**

Л.А. Штефан, О.М. Скавронська, м. Харків

Аналіз науково-педагогічних матеріалів та архівних джерел приводить до висновку, що в досліджуваній період боротьба з дитячою бездоглядністю та безпритульністю як соціальним явищем охоплювала такі основні напрями: профілактичний, охоронно-захисний та допоміжний. Особлива увага приділялась профілактиці бездоглядності та безпритульності серед дитячого населення.

До профілактичних засобів попередження цих спотворливих явищ можна віднести: проведення реєстрації дитячого населення взагалі і неграмотних дітей шкільного віку, зокрема; спостереження за правильною організацією трудового виховання дітей; притягнення до судової відповідальності батьків, які навмисне не виконували своїх батьківських обов'язків; спостереження за правильною організацією опіки над сиротами; збільшення випуску дитячої літератури; поширення мережі дитячих закладів, театрів й літніх майданчиків; організацію дитячого кіно та утворення клубів для підлітків; розміщення бездоглядних і безпритульних неповнолітніх в установи охорони дитинства, лікарські або медико-педагогічні заклади та інші заклади соціального виховання; влаштування неповнолітніх на роботу; розміщення їх у родину; оздоровлення вулиці; прийняття законів, які б регулювали перебування дітей на вулиці; проведення широкої освітньої та консультаційної роботи в галузі педагогічної допомоги батькам та родині; надання безпритульним і бездоглядним дітям пільгових місць у школах робітничої молоді та професійних школах; покращення санітарного стану дитячих закладів; організацію дитячого побуту та трудового життя населення; організацію і зміцнення апарату соціально-правової охорони неповнолітніх (СПОНу); оформлення роботи дитячих соціальних інспекцій; організацію курсів братів та сестер соціальної допомоги; покращення роботи товариств «Друзів дітей»; залучення до здійснення масової профілактичної роботи широкої громадськості (жінвідділів, представників комісій допомоги дітям тощо); проведення кампанії влаштування бездоглядних голодних дітей серед населення; сприяння неповнолітнім в отриманні житла та захист їх інтересів у судових органах; залучення безпритульних і бездоглядних дітей до трудового і суспільно-політичного життя району; організацію дитячих соціальних інспекцій, які б займалися спеціальним вивченням матеріального стану дитини, життя дітей поза школою тощо; прийняття закону про опіку; залучення

неповнолітнього до дитячого руху; надання матеріальної допомоги сиротам та напівсиротам; надання індивідуальної допомоги; створення кодексу дитячого права (законодавчо права дитини були закріплені в «Декларації про соціальне виховання»); педагогічно доцільну організацію дитячого оточення; забезпечення кожній дитині всіх її прав (матеріальне забезпечення, охорона здоров'я, юридичні права); встановлення раціонального режиму дня неповнолітніх; організацію лекцій для батьків та осіб, що їх замінюють, за такими темами: «Безпритульність і боротьба з нею», «Охорона прав дитини», «Як треба виховувати дітей» й деякі інші.

Вивчення урядової документації, журнальних статей та архівних матеріалів дозволяє стверджувати, що далеко не в усіх губерніях України робота з питань попередження дитячої безпритульності та бездоглядності проводилась належним чином і в повному обсязі.

До установ, які здійснювали профілактичну роботу з безпритульними і бездоглядними дітьми в Україні, належали: їдальні, дитячі містечка, колектори, заклади інтернатного типу, притулки, ночліжки, гуртожитки, вечірні осередки й деякі інші.

З метою надання різноманітної соціальної допомоги безпритульним дітям та поліпшення побуту дитячих закладів було створено Центральний Комітет Допомоги Дітям, а потім Губернські комісії допомоги дітям, мета яких полягала в наданні термінової допомоги підліткам.

Так, мета організації осередків «Друзів дітей» полягала в залученні громадськості до справи допомоги дітям, відкритті дитячих майстерень, наданні підліткам індивідуальної допомоги тощо.

«У нас (в Україні – Л.Ш.), – писав А. Макаренко, – багато суспільних організацій, які мають за мету допомогти безпритульній дитині: «Допомоги дітям», «Друзів дітей» та інші. Вони об'єднують багаточисельних членів, але більшість з них обмежується лише внеском невеликої суми коштів. Проте і це велика справа. Ці гривеники рятують не одну тисячу дітей» [1, т. 5, с. 316].

Взагалі, питання охорони та захисту прав дитячого населення в досліджуваній період були юридично закріплені в таких основних документах, як «Декларація Народного Комісаріату освіти УРСР про соціальне виховання дітей» (1920 р.) і «Декларація про право дитини» (1922 р.).

У зазначений період (20-30-ті рр. ХХ ст.), як свідчить аналіз архівних даних, в Україні було прийнято закон про створення спеціальних фондів допомоги бідняцьким дітям, мета яких полягала в наданні допомоги підліткам взуттям, одягом, сніданками, навчальним приладдям тощо; в організації матеріальної допомоги дітям, що мешкали у надзвичайно скрутних матеріальних умовах, та наданні порад.

Проте, як свідчать архівні матеріали, не всі представники фондів допомоги працювали сумлінно.

З метою надання допомоги безпритульним та бездоглядним підліткам в Україні також проводилися і тижні допомоги школі; тижні допомоги голодним дітям, Всеукраїнські місячники допомоги дітям.

Найбільш широкою, як свідчить вивчення архівних даних, була програма місячників допомоги безпритульним та бездоглядним дітям. Ця програма передбачала організацію вистав, вечорів, лекцій, концертів та інших масових заходів для даної категорії неповнолітніх; відрахування коштів підприємствами й проведення різноманітних зборів на користь дітям; розміщення бездоглядних та безпритульних дітей серед населення; підготовку інспекторів соціального виховання з числа вчителів і студентів педагогічних вузів; широке пропагування серед населення ідей соціально-правової охорони дитинства; здійснення контролю над патронованими дітьми.

Цікавою з точки зору нашого дослідження є робота пильнувально-розподільчих пунктів, які в досліджуваний період виконували допоміжну та охоронно-захисну функції. Їх завдання зводилось до захисту прав кожної дитини, надання невідкладної допомоги бездоглядним дітям, розшуку батьків, всебічного вивчення індивідуальних особливостей неповнолітнього тощо. До цих закладів підлітки зверталися як добровільно, так і за допомогою приватних осіб.

У цих пунктах, як свідчать архівні дані, дитина знаходилась стільки, скільки необхідно було лікарю та педагогу для визначення її індивідуальності, але не менше двох тижнів. Вивчення проводилось шляхом застосування всіх існуючих методів психологічного, педагогічного та соціологічного дослідження особистості. На кожну дитину обов'язково заповнювався щоденник спостережень.

Слід звернути увагу на те, що в досліджуваний період (20-30-ті рр. XX ст.) для бездомних та безпритульних дітей існували й спеціальні заклади з охорони дитинства (денні дитячі будинки, шкільні клуби, дитячі клуби тощо). Діти приходили в ці заклади, коли хотіли, отримували їжу, брали участь в іграх та екскурсіях. Роботу з ними проводив педагогічний працівник.

Таким чином, до провідних напрямів організації соціально-педагогічної роботи з безпритульними та бездоглядними підлітками в Україні досліджуваного періоду належали: профілактичний, охоронно-захисний та допоміжний.

Література:

1. Макаренко А.С. Педагогические сочинения : В 8-ми томах. – М. : Педагогика, 1983-1986.

ПЕДАГОГІКА ДИТЯЧОГО СВЯТА

М.М. Шуть, м. Харків

Організація дозвілля дітей та молоді є одним із найпріоритетніших напрямів соціально-педагогічної діяльності, що тлумачиться як створення сприятливих умов для соціалізації особистості, задоволення її фізичних, інтелектуальних, культурних, і обов'язково, духовних потреб. Досягнення різноманітних цілей та реалізація відповідних завдань різних напрямів цієї діяльності (й організація дозвілля зокрема), здійснюються за допомогою низки методів, прийомів, засобів та форм. **Форми соціально-педагогічної діяльності** в більшості теоретичних праць визначаються як варіанти організації позитивної активності дітей та молоді, спрямовані на вирішення відповідних завдань.

Характерною рисою сучасних дозвіллевих форм є те, що такі розглядаються як соціально-культурна анімація (animato – оживлюю). Тобто, з огляду на технологізацію соціально-педагогічного процесу, такий захід виглядає як продукт, в якому, завдяки впровадженню відповідних впливів і виклику простих рефлексів, відбувається штучне приведення аудиторії до позитивних емоцій.

Однак, дослівний переклад терміну «анімація» слід розуміти як «одухотворений», тобто такий, де йдеться про звертання до найглибших, найтонших спектрів людської душі. Тільки при такому підході можна формувати і розвивати високі почуття (радість, щастя, людяність) і подолати деяку фрагментарність, формальність, розрізненість педагогічних впливів.

Найближчим до подібного роду виховного заходу соціально-педагогічним явищем є «свято» (прагнення до високого, чистого святого).

Дитяче свято реалізується в дитячому садку, початковій школі чи позашкільному навчально-виховному закладі. Воно є важливим компонентом процесу комплексного всебічного цілеспрямованого розвитку та виховання дитини. Такий розвиток здійснюється через освоєння дошкільником світу в єдності та різноманітності чотирьох «світів» – Природи, Культури, Людей та Себе Самого, завдяки чому формуються основи життєвої позиції «Я-у-Світі».

У дитячому святі в доступній для дітей конкретного віку формі пропонуються провідні гуманістичні ідеї та загальнокультурні цінності людства, що подаються як дійсні непересічні цінності даного народу і світової спільноти взагалі. У такий спосіб діти природним шляхом готуються до впевненого самостійного життя в суспільстві, відповідно до духу гуманістичних ідеалів, закріплених у Статуті Організації Об'єднаних Націй (прагнення миру, гідності, терпимості, свободи, рівності та солідарності) та положень Конвенції ООН «Про Права дитини».

Справжнє дитяче свято є саме таким культурно-освітнім середовищем, що якнайкраще синтезує надбання дитини у наведених параметрах, стимулює розвиток психічного комплексу (увагу, пам'ять, мислення, уяву, інтуїцію), активізує мовлення і комунікативні здатності дітей, удосконалює координацію кінцівок, рухів, координацію себе у просторі, підвищує вправність в оперуванні реквізитом тощо.

Дитяче свято як форма культурного дозвілля дитини розуміється як конструктивна змістовна композиція низки компонентів: красива, глибока ідея, відповідний віковим психофізіологічним запитам та потребам зміст, обов'язкове вирішення певних етичних питань чи демонстрація гуманних чеснот, достатня кількість форм для самореалізації кожної дитини тощо. Реалізація таких завдань потребує виявлення і залучення етичних, інтелектуально-розумових, фізичних і, особливо, емоційно-почуттєвих та художньо-естетичних потенцій вихованців, педагогів і членів сімей.

Повноцінне ефективне сучасне свято для дітей має бути не стільки розважливим, пустотливим, скільки розвивальним, повчальним, і, обов'язково гуманістично і культурно спрямованим.

Важливим завданням свята є забезпечення стабільного позитивного фону дитячої душі, розвиток палітри емоцій та почуттів, що є базисом і умовою розвитку особистості. Вважається, що дитина, яка з раннього дитинства пізнала атмосферу високої радості, довірливих взаємин та любові, духовності виростає більш підготовленою до різноманіття життєвих перипетій і стійкою до руйнівних стресів і розпачу. Отримуючи позитивний емоційний заряд, дитячий організм (тіло), дитяча психіка (душа) та її свідомість (дух) щиро відкриваються Добру і Красі.

Справжнє дитяче свято вирішує низку педагогічних завдань:

- закріпити і ствердити сформовані етичні переконання, ціннісні орієнтири та установки дитини;
- підвищити рівень самосвідомості, самозначущості дитини за рахунок реалізації виконавських та імпровізаційно-творчих здатностей дітей і отримання позитивної оцінки за її результати;
- поглибити і розширити обізнаність дітей про явища дійсності (систему, її компоненти, взаємозалежність елементів, їх причинно-наслідкові зв'язки);
- вдосконалити художньо-естетичні здатності дитини шляхом удосконалення певних технічно-практичних показників за рахунок високої вмотивованості на свято та багаторазового закріплення опанованого матеріалу в репетиційному форматі;
- встановити нові орієнтири у процесі пізнання всесвіту та його явищ;
- вдосконалити систему (внести корекції) формування інтелектуальної та діяльнісно-практичної компетентності дітей через залучення їх до різновидів діяльності (сучасне дитяче свято входить до системи

провідних видів дозвіллевої діяльності дітей разом із грою, розвагами, самостійною творчістю).

Саме в такому святі розкриється організоване педагогом предметне й емоційне середовище для задоволення дитиною своїх соціальних і духовних потреб. Насичення життя дитини емоційно забарвленим доброзичливим спілкуванням з іншими розів'є у неї відкритість, щирість, готовність до взаємодії, наповнюючи її життя істинною радістю, задоволенням, відчуттям захищеності, а в цілому – щастям.

Практична діяльність (участь у різновидах творчих ігор, реалізація ролей у постановочних номерах, виконання корисних функцій) надає можливість дитині пізнати навколишній світ і саму себе: власні почуття; власні потреби, інтереси, бажання; діапазон людських ролей і взаємин. Такі надбання забезпечують дитині приємне перебування у святковому просторі та забезпечують їй подібні відчуття в будь-якому іншому соціумі (в колі ровесників, рідних і близьких, знайомих і чужих), суттєво впливаючи на думки, почуття і дії (вчинки) особистості, залишаючись у пам'яті назавжди.

Організоване в такий спосіб дитяче свято залишиться у свідомості учасників дійства як гідний зразок культурної, соціальної і художньої цінності, як дійсний орієнтир для сімейних свят, як прекрасний висхідний матеріал для формування базису емоційно стійкої, позитивно орієнтованої, духовно і творчо спрямованої особистості.

ВПЛИВ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТУДЕНТА НА ЙОГО МОРАЛЬНО-ЕТИЧНЕ СТАНОВЛЕННЯ ЯК МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

Н.В. Щербакова, м. Мелітополь

Людські цінності та проблеми, що пов'язані з ними, у дослідженнях соціальної детермінації людської поведінки, її саморегуляції, прогнозуванні, займають одне з провідних місць. На нашу думку, процес розвитку особистості безпосередньо залежить від ціннісних орієнтацій, які обирає індивід. Науковими дослідженнями ціннісних орієнтацій студентської молоді займалися Н. Є. Бондар, А. А. Козлов, І. А. Райгородська, В. Т. Лісовський, К. А. Нечаєва, Є. А. Подольська, І. Г. Попова, А. М. Мордовець та інші. У багатьох роботах зазначається, що юнацький вік є сенситивним для утворення базису цінностей у світогляді особистості, який, в свою чергу, визначає вчинки молодих людей, побудову їх відносин з суспільством. Тому, саме у цей час «закладається здатність об'єктивної оцінки самого себе та довкілля, що найбільше впливає на становлення закономірностей, які згодом вказуватимуть на позицію у житті вже дорослої людини» [4, с.8].

Таким чином, відбувається трансформація особистості, внаслідок якої вона переходить на якісно новий – усвідомлюваний етап становлення, умовно, це – «друге народження» [8, с.112]. Особистість – це специфічний вимір психології індивіда, з моменту, коли він починає проявляти себе як суб'єкт власної діяльності. Вона має певну структуру. Структура особистості – це зв'язок між різними характеристиками індивіда, що є відносно стійким. На нашу думку, вона складається з таких елементів: свідомість, діяльність, спрямованість. Вони постійно знаходяться у взаємодії один з одним.

Протягом усього життя особистість розвивається під впливом внутрішніх та зовнішніх чинників. Під процесом формування та розвитку особистості, автор розуміє трансформацію світогляду, що здійснюється за допомогою сукупності прийомів та засобів соціального впливу на індивіда, з метою створення у нього системи певних соціальних цінностей, просоціальних установок, виховання моральних якостей. Цей процес приводить до того, що особистість приймає певну форму, яка може сприяти або гальмувати розвиток стосунків індивіда з суспільством [4; с.14]. Таким чином, можна зробити висновок, що суб'єктом людина стає не одразу після народження, а тільки після формування своєї особистості, здійснення вчинків, за які вона несе відповідальність, перш за все – перед власним «я» [8, с.162]. Студент, на нашу думку, є особистістю, яка виступає як суб'єкт суспільних стосунків, який активно їх будує, з метою досягнення власних цілей у майбутньому. Внаслідок того, що молоді люди мають можливість активно спілкуватися, налагоджувати суспільні стосунки, у ціннісному базисі їх світогляду відбуваються значні трансформації. Таким чином, вони стають «відкриттям себе у світі». На нашу думку, процес формування ціннісного базису світогляду майбутнього фахівця відбувається одночасно з його професійним становленням під час навчання у ВНЗ.

Процес формування ціннісних орієнтацій молоді, у тому числі, студентської, вивчається у наукових дослідженнях І.В. Дубровіної, В.В. Павленко, Н.Є. Бондар, Є.С. Волкова, Л.І. Мороз, В.В. Пічуріна. З точки зору науковців, головною рисою віку, у якому перебуває велика кількість студентів, є орієнтація у майбутнє. Ми також вважаємо, що важливою складовою ціннісної характеристики індивіда є цілі, які він планує досягнути у майбутньому та засоби їх здійснення. На наш погляд, дану інформацію необхідно обов'язково враховувати, з метою успішного включення молодої людини до суспільної діяльності. Слід зазначити, що процес формування відношень індивіда до суспільних стосунків залежить від структури ціннісних норм у його світогляді та видів діяльності, якими він займається.

На думку автора, важливу роль відіграє зв'язок спрямованості ціннісних орієнтацій майбутнього фахівця з загальним рівнем самоактуалізації його особистості. Самоактуалізація особистості – це процес, сутність якого полягає у саморозвитку людини, з метою розкриття власних

можливостей та здібностей, який відбувається протягом її життя та має певні особливості на всіх етапах особистісного та професійного становлення. Рівень самоактуалізації характеризує ступінь особистісно-професійного розвитку майбутнього спеціаліста. На нашу думку, самоаналіз з метою самовдосконалення, забезпечує інтенсивну трансформацію особистості студентів, що зумовлює досягнення подальшого рівня саморозвитку. Також слід зазначити, що прагнення до самоактуалізації є основним мотивом, яким керується особистість, під час прийняття рішення про подальше розкриття та прояву власних можливостей. Результати дослідження, проведеного на базі Таврійського державного агротехнологічного університету демонструють, що студентів з високим рівнем самоактуалізації виявлено дуже невеликий відсоток – 6,32%. Дослідження дали змогу зробити висновок про те, що респонденти з високим рівнем самоактуалізації надають перевагу цінностям духовним. У студентів, з рівнями самоактуалізації особистості нижче середнього та низьким, переважають матеріальні (не в онтологічному значенні) цінності. Тому, ми можемо зробити висновок, що між рівнем самоактуалізації індивіда та змістовною спрямованістю ціннісних орієнтацій його світогляду є дуже висока взаємообумовленість. На наш погляд, молоді люди з низьким рівнем самоактуалізації, не вірять у загальнолюдські цінності, що заважає їм будувати суспільні відносини, знаходити власне місце у соціумі. Таким чином, ми можемо зробити висновок про те, що зв'язок, який був виявлений у процесі проведення досліджень, між загальною ступеню самоактуалізації індивіда та структурою ціннісного базису світогляду майбутніх фахівців, проявляється у тому, що респонденти з високим індексом самоактуалізації особистості, мають можливість більш адекватно сприймати події навколо себе, надавати їм відповідну оцінку, будувати сталі стосунки з оточенням. Представники даної групи адекватно ставляться до власних можливостей, досягнень, недоліків, а також визначились зі шляхами самовдосконалення. Зазначені показники виступають як характеристики достатньо високо самоактуалізованої особистості, тобто вони можуть самостійно, цілеспрямовано розвивати та трансформувати власний професійний рівень. Таким чином, ми можемо зробити висновок про те, що структура ціннісних норм індивіда зумовлює загальні характеристики самоактуалізації особистості майбутніх фахівців.

На нашу думку, одне з головних питань, яке намагається вирішити студентська молодь, полягає у тому, щоб систематизувати всю інформацію, яку вони накопичили про самих себе за термін навчання у ВНЗ, зробити її якісний аналіз, використати отримані результати для закріплення особистої ідентичності. Вона виражається у тому, що випускники не можуть професійно розвиватися, а студенти не здатні якісно навчатися. У зв'язку з цим індивіди потрапляють у конфліктну ситуацію, тому що вони

зневірюються у власних силах, цілях, які вони намагалися досягнути. Молодь починає відчувати соціальне відчуження, деперсоналізацію, намагається досягти «негативної» ідентичності, яка протилежна тій, яку пропонувало їй соціальне оточення [9; с.79]. З точки зору автора, зараз виховна робота ускладнюється економіко-політичними процесами, які відбуваються у нашій державі. Дані явища негативно впливають на ціннісний базис суспільства, а також на світогляд молодих людей. Тому, на наш погляд, державі слід офіційно визначити мету, яку необхідно досягнути, цінності, які вона буде постулювати, а потім вже перенести їх на систему освіти.

Література:

1. Бондарчук Е.И. Основы психологии и педагогики / Е.И. Бондарчук, Л.И. Бондарчук. – К., 1999. С – 20–65.
2. Вікова і педагогічна психологія / За ред. Гамезо та ін. – К., 1984.
3. Возрастная и педагогическая психология / Под ред. А.В. Петровского. – М., 1979. – С. 13–87.
4. Гурбанська С.О. Формування цінностних орієнтацій у юнацькому віці / С.О. Гурбанська. –К., [б/в] 2009. – С. 22.
5. Дубровина И.В. Школьная психологическая служба: Вопросы теории и практики / И.В. Дубровина. – М. : Педагогика, 1991. – 232 с.
6. Климов Е.А. Психология профессионала: Избранные психологические труды / Е.А. Климов. – Воронеж, 1996. – С. 78–102.
7. Ковалев А.Г. Личность воспитывает себя / А.Г. Ковалев. – М., 1983. – С. 63–87.
8. Корнев М.Н., Коваленко А.Б. Соціальна психологія / М.Н. Корнев, А.Б. Коваленко. – Київ, 1995.– 303 с.
9. Леонтьев А.Н. Избр. психол. Произведения : в 2 т. – М. : Педагогика, 1983. – Т. 2. – С. 90–170.

ВПЛИВ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ НА ДУХОВНИЙ РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ ПІДЛІТКА

Я.І. Юрків, м. Луганськ

Сучасне життя важко уявити без засобів масової інформації. Засоби масової інформації – один із соціальних інститутів, що тією чи іншою мірою виконують замовлення суспільства та окремих соціальних груп щодо певного впливу на населення в цілому, в тому числі й на підлітків. Можна зазначити два аспекти такого впливу. По-перше, засоби масової інформації

істотно сприяють засвоєнню підлітками широкого спектра соціальних норм та формуванню у них ціннісних орієнтацій у сфері політики, економіки, здоров'я, права, духовності тощо. По-друге, засоби масової інформації, фактично, є своєрідною системою неформальної освіти та просвіти підлітків. При цьому користувачі засобами масової інформації набувають досить різнобічні, суперечливі, несистематизовані знання, відомості з різних питань суспільного та політичного життя.

Засоби масової інформації здатні слугувати різним цілям: нести пізнавальну інформацію підліткам, розвивати в них почуття власної гідності, жадобу до свободи і соціальної справедливості, сприяти компетентній участі у суспільному житті, збагачувати особистість, а також духовно підкоряти, дезінформувати і залякувати, розпалювати масову ненависть, сіяти недовіру і страх.

Сучасна культурна реальність в Україні характеризується зростанням впливу засобів масової інформації, особливо телебачення. Телебачення – один із засобів масової інформації та комунікації, складова частина духовної культури сучасного суспільства. Усвідомлюючи місце, яке телебачення посідає у житті сучасного підлітка, можна без перебільшення стверджувати, що за рівнем свого впливу на духовний розвиток телебачення випередило інші засоби масової інформації (зокрема радіо, друковані періодичні видання) і, насамперед, важливо підкреслити, що потужний телевізійний вплив виявився найпоказовішим саме у підлітковому середовищі [1, 35].

Сучасна молодь, як показало анкетування, значну частину свого вільного часу проводить перед телевізором (52 % проводять біля блакитного екрана більше 3 годин на день). Якщо врахувати те, що інформація, що поглинається з екрану, носить в основному розважальний характер (близько 35 % респондентів з усіх програм виділяють розважальні, більше 55 % регулярно дивляться художні фільми), то можна впевнено говорити про те, що телевізор використовується як засіб відпочинку і розваги. Однак необхідно зауважити, що 10 % респондентів виділяється із загального потоку розважаються. Вони приділяють найбільшу увагу інформаційним та пізнавальним програмам, отже для них телевізор – джерело знань, засіб підвищити власну освіченість 20 %.

Саме тому останнім часом багато вчених – соціологів, культурологів, педагогів, психологів, медичних працівників – цікавляться цією проблемою та аналізують вплив засобів масової інформації, в тому числі телебачення на духовний розвиток підлітків.

Сучасні можливості засобів масової інформації і комунікації виводять підростаючу особистість за межі визначеного культурного ареолу, привносять еталони інших культур [2, 501]. Особливо непокоїть психолого-педагогічну науку можливий деструктивний вплив засобів масової

інформації на підростаючу особистість, чия психіка тільки формується і є вкрай чутливою до будь-яких впливів ззовні.

Духовність як риса особистості передбачає наявність доволі широкого кола якостей. Кожна з соціальних інституцій, що безпосередньо залучається до виховання молодого покоління, має спрямувати зусилля на їх формування та розвиток. Не становить винятку така соціальна інституція, як ЗМІ, під впливом якої відбувається духовний розвиток особистості та формування у неї духовних потреб.

Розвиток засобів масової інформації призвів до того, що планета і світ безпосередньо впливають на формування духовності підлітків. Особистість підлітка виявляється в оточенні техносфери, істотною частиною якої є засоби масової інформації та комунікації. Як і будь-який інший соціальний інститут, ЗМІ виконує певні функції в суспільстві, а саме: 1) комунікативна (функція спілкування); 2) ідеологічна, пов'язана з прагненням впливу на світоглядні основи та ціннісні орієнтації молодого аудиторії на їх свідомість, ідеали, мотивацію поведінки тощо; 3) культурно-освітня (трансляція у суспільстві культурних цінностей, виховання на зразках загальнолюдської культури, а відтак, сприяння індивідуальному розвитку); 4) рекламно-довідкова, спрямована на задоволення практично-утилітарних потреб особистості; 5) рекреативна, пов'язана зі світом розваг, зняття напруження, отримання задоволення [3, 48].

Головним наслідком засобів масової інформації стала доступність величезних масивів інформації. Телебачення за своєю природою та соціальними функціями має величезні можливості впливу на духовний розвиток підлітків.

Серед основних тенденцій такого впливу В. Абраменкова виокремлює такі:

1. Перевага візуальної інформації, теле-, відео-, і комп'ютерного екрану, який певним чином викривлює зображення предметів, викликає деформацію у сенсорній системі підлітків, у процесах сприйняття ними навколишньої дійсності та понятійного мислення.

2. У підлітків формується психологічна залежність від екрану. Що у результаті може привести до відчуження від живого спілкування з іншими людьми, до звуження сфери спільної діяльності дитини і дорослих у сім'ї.

3. Екран стає заміником особистісного спілкування з однолітками, яке є необхідною умовою психічного та соціального розвитку підлітків, їх особистісного становлення.

4. Екранні образи, володіючи властивістю закарбовуватися у свідомості, із джерел інформації формують картину світу для сучасних підлітків, що приводить до переоцінки традиційної системи цінностей та образу життя. Зокрема, це торкнулося такої духовної заміни: а) мозаїчність, тобто розчленованість образів як агресія щодо живих істот і матеріальних

предметів – на протидію цінності живого і цілісності світу; б) конверсія шаблонних прийомів та образів слугує заміником високої естетичної потреби підлітків у прекрасному; в) полегшене ставлення до життя і смерті на протидію благоговіння перед їхньою таємничістю, розмивання межі дозволеного в уявленні про моральну поведінку на протидію чіткій системі заповідей; г) рання сексологізація та еротизація підліткової свідомості на протидію цнотливому ставленню до інтимної сфери життя; д) інокультурні форми і зразки підміняють національні традиції і ритуали.

5. Екран для сучасних підлітків є не тільки інформатором та джерелом побудови картини світу, скільки її конструктором, агресивно програмує стиль життя «нову мораль» і систему цінностей [1, 311].

Таким чином, саме засоби масової інформації (генерують соціальну пам'ять, надають соціального змісту подіям, що відбуваються. Справді, небезпека інформації полягає в тому, що вона впливає на духовний розвиток молодого покоління безпосередньо, укорінюючись в ній як органічний елемент, здатний доповнити і навіть замінити функції відчуттів, сприйняття, уяви тощо. Тобто безконтрольний інформаційний потік може як завгодно глибоко проникати в суть підлітка і деформувати його свідомість.

Література

1. Масол Л. Формування естетичного смаку засобами телебачення і радіо / Л. Масол // Шкільний світ. – 2003. – № 38-39. – С. 34–41.
2. Орлова Т. В. Історія сучасного світу (XV– XX століття) / Т. В. Орлова. – К. : Вікар, 2007. – 552 с.
3. Прохоров Е. П. Введение в теорию журналистики / Е. П. Прохоров. – М. : Академия, 1995. – С. 48 – 72.
4. Абраменкова В. В. Социальная психология детства: развитие ребенка в детской субкультуре / В. В. Абраменкова. – М.: Московский психосоциальный институт. – Воронеж : Изд-во НПО «МОДЭК», 2000. – 416 с.

ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЯКОСТЕЙ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ У ПРОЦЕСІ ЇХНЬОЇ ПІДГОТОВКИ

К.Ю. Яковенко, м. Харків

На процес становлення особистості соціального педагога впливає багато чинників. По-перше, це рівень їхньої особистісної готовності до оволодіння майбутньою професією. Складовими цієї готовності є формування моральних якостей, цінностей спеціаліста, які визначатимуть у подальшому його відношення до своєї професії. Зорієнтовуючи свою увагу на формуванні моральних цінностей студентів, слід пам'ятати й про

особистісні якості спеціаліста, які є запорукою успіху у професійній діяльності. По-друге, розвиваючи гуманне ставлення до учнів, його оточення, вміння співчувати, готовність до впливу на вирішення проблеми, відповідальність, принциповість, спеціаліст наближається до розвитку духовно-ціннісних складових своєї професії. Отже, формування моральних якостей соціального педагога відбувається поетапно, що слід врахувати у процесі їхньої підготовки. По-третє, важливо врахувати й мотиваційну складову, яка визначатиме рівень зацікавленості спеціаліста своєю майбутньою професією та сприятиме заохоченню студентів до здійснення підтримки дітей, які потребують підвищеної педагогічної уваги. Слід зазначити, що на I курсі студенти отримують загальне уявлення про професію «соціальний педагог», розвиваючи при цьому знання про особливості професії, вимоги до спеціаліста. Вже на цьому етапі студенти можуть оцінити рівень своєї зацікавленості професією, готовності до взаємодії з дітьми, які мають труднощі у навчанні. Порівнюючи розвиток своїх якостей з вимогами до спеціаліста студенти мають можливість зорієнтувати увагу на формування тих якостей, які, на їхню думку, є більш важливими у процесі організації соціально-педагогічної діяльності. З цією метою доцільно провести дослідження спрямованості особистості. Так, результати анкетування студентів 5 курсу спеціальності «Соціальна педагогіка» Харківського національного педагогічного університету свідчать про високі показники зорієнтованості студентів на справу. Дослідження ціннісних орієнтацій студентів надали можливість зробити висновок про зорієнтованість студентів на розвиток моральних якостей. У більшості студентів на високому рівні розвинена здатність до співчуття (емпатія). Отримані результати та спостереження за студентами під час практики дають підстави стверджувати про результативність роботи у напрямі формування моральних якостей майбутніх соціальних педагогів. Заняття зі студентами на початку виробничої практики, відвідування ними спеціалізованих закладів, проведення занять з учнями на формування доброзичливості, милосердя, поваги один до одного сприяло формуванню готовності студентів до розвитку своїх моральних цінностей. Прояв доброзичливості, відповідального ставлення до учнів, готовності прийти на допомогу, вміння вислухати проблему, здійснити вплив на її вирішення – важливі складові морального виховання студентів – майбутніх соціальних педагогів. На заняттях, які проходили на початку практики протягом трьох днів студенти мали можливість створити модель діяльності соціального педагога, його ідеальний образ та порівняти свої досягнення на сьогоднішній день у цьому напрямі. Така співпраця зі студентами сприяла розвитку в них вміння адекватної оцінки своїх якостей та вміння, готовності до самовдосконалення, яке впливає на формування моральних якостей. Усвідомлення студентами значимості моральних цінностей у процесі

організації роботи у різних напрямках є важливою умовою їхньої ефективної підготовки. Розвиваючи моральні якості, які необхідні для виконання основних видів діяльності, студент поступово наближається до переорієнтації цінностей – з суто матеріальних до духовних, що свідчить про отримання не тільки матеріальної винагороди за роботу, а й морального задоволення від професії, готовності до морального зростання й вдосконалення своїх особистісних якостей. З цією метою у процесі підготовки майбутніх соціальних педагогів необхідним є включення дисциплін, які б передбачали розвиток у студентів моральних якостей, свідомого ставлення до професійної діяльності.

РОЛЬ РЕЛИГИИ В ФОРМИРОВАНИИ ЛИЧНОСТИ СОВРЕМЕННОГО ВРАЧА

А.Ф. Яковцова, Н.В. Гольева, И.В. Сорокина, И.И. Яковцова, г. Харьков

История развития медицины – это путь героической борьбы за жизнь и здоровье, столкновений с невежеством, суевериями и предрассудками, неиссякаемого самопожертвования в поисках истины, упорства и героизма перед лицом неудач и разочарований. Поэтому к представителям медицинской профессии общество во все времена предъявляло повышенные моральные требования, ведь они имеют дело с самым дорогим, что есть у человека – со здоровьем и жизнью.

Высказывание писателя и врача А.П. Чехова о том, что профессия врача – это подвиг, она требует самоутверждения, чистоты души и чистоты помыслов, подразумевает наличие у медика прежде всего высокой нравственности. Врачебная профессия, утверждая человеческую жизнь в качестве высочайшей ценности, определяет ее защиту и помощь ей как основную социальную функцию медицины. Тем самым, изначально в деятельности врача ведущими являются идеи гуманизма, выступающие как основа нравственности, внутренней и внешней культуры. Глубоким отражением гуманизма медиков стал девиз голландского врача Ван Тульпа: «*Alis in seхиendo ipse cosumog*» – «светя другим, сгораю сам».

Глубокие профессиональные знания, достигаемые с помощью все ускоряющегося технического прогресса, успехи в трансплантации органов и тканей, возможность вмешательства в сам факт зарождения новой жизни, способность неоднократной реанимации и реабилитации тяжелых больных с возвращением их к труду – все это является реальностью медицины настоящего времени. Решение указанных и других проблем медицины не может быть достигнуто только путем получения научных знаний и мастерства. Возникает острая потребность в воспитании нравственной

культуры врача путем всех накопленных веками нравственных общечеловеческих ценностей. Именно поэтому этическое воспитание будущих врачей приобретает особое социальное звучание.

В жизни каждого человека может наступить тот момент, когда тонкая нить между жизнью и смертью находятся в руках врача. Врачевание всегда было уважаемой профессией – каждодневная забота, сострадание, милосердие и доброта были и остаются отличительными чертами медика.

Все хотят видеть в лице врача – профессионала доброго и сострадательного. Сегодня люди приходят в медицину по самым разным причинам. И говорить о приоритете только лишь веления сердца, высокого статуса в обществе или заработка – неуместно. Поэтому очень важно при воспитании врачей в медицинских университетах не только дать определенный уровень знаний профессиональных, но и сформировать истинно духовного человека, способного сопереживать другим людям. Понятие духовность и религия, по-нашему мнению, являются взаимозаменяемыми, так как большинство людей воспринимают их равнозначными. Многие тяжело больные, чтобы победить болезнь обращаются к вере. Как показывает практика, религиозная жизнь эффективно помогает справляться с физическими недугами. Чем выше уровень религиозности, тем скорее удастся избавиться от депрессии, часто возникающей у больных, чье состояние не улучшается на протяжении длительного времени.

Верующим людям с гораздо большим успехом удастся сохранить душевное спокойствие и здоровье и они лучше справляются со стрессами. А врач, как никто другой, нуждается именно в постоянном самоконтроле, душевном равновесии и порой даже хладнокровии для принятия решений от которых зависит жизнь человека. Поэтому религиозное воспитание может играть большую роль в формировании высокообразованного и духовного врача.

И не стоит в наш век стремительного прогресса и компьютерных технологий все же забывать слова французского ученого Амбруаза Паре, считающимся отцом современной хирургии, который сказал о своей деятельности врача так: «Я их лечу, а исцеляет их Бог».

ВИКОРИСТАННЯ ЦІННОСТЕЙ ПРАВОСЛАВНОЇ ВІРИ ПРИ ПІДГОТОВЦІ МЕНЕДЖЕРІВ В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

О.М. Яценко, м. Харків

На фоні соціальної нестабільності, політичних та економічних криз спостерігається процес актуалізації і звернення суспільства до релігії і релігійних цінностей. У нашій країні це духовні цінності Православ'я, бо саме

на них і певні історико-культурні традиції орієнтована більшість населення держави. Саме в релігії, як свідчать численні дослідження, більшість громадян шукають світоглядні та морально-ідейні засади свого життя.

Американське гасло «Якщо ти такий розумний, то чому ти такий бідний?» сьогодні міцно увійшло у наше життя. Однак ця філософія споживання викликає низку певних протиріч, бо є нав'язаною ззовні. З одного боку, бажання збагачення цілком притаманне гріховній природі людини, з іншого – в останні роки бажання це культивується в шалених розмірах, що і примушує замислитися про штучність його походження. Ринкова конкуренція міцно увійшла в наше життя, і, навіть, перенесена на взаємовідносини з близькими. Внутрішній стан всього суспільства характеризується недовірою людини до людини, байдужістю, бажанням самоствердитися у всьому та за рахунок кожного. Ми тяжіємо до сумнівних авторитетів, не бачимо практичної цінності в поняттях про служіння благу родини, народу, країні. Мабуть, кожному віруючому, а особливо працюючому в сфері економіки, знайоме деяке двояке затамоване відчуття: віра для нього складає суттєвішу внутрішню потребу та, разом з тим, християнські цінності все важче зустріти і, ще важче, застосувати всередині оточуючого життя.

Цінності, закладені і підтвердженні тисячолітнім досвідом існування Православної культури повинні лягти в основу формування ідеології, яка б поєднувала на суспільному рівні принципи соціальної справедливості, а на особистісному – принципи соціального служіння, орієнтуючи, таким чином, суспільство і його членів на втрачені цінності колективізму, взаємовиручки, взаємодопомоги. Аналізуючи ці вимоги можна окреслити християнські принципи господарювання і управління які можуть і, на нашу думку, повинні лягти в основу соціально-економічної системи і зіграти свою історичну роль в справі її морального оздоровлення.

Перший принцип – принцип морального співвідношення. Реалізуючи цей принцип, управління, перш ніж складати бізнес-план, розраховуючи витрати і прибутки, беручи на реалізацію певні товари доцільно поступитися більш прибутковою справою, якщо вона буде протирічити християнській моралі і не брати гріх на душу.

Другим принципом можна назвати принцип вдячної підлеглості Промислу. Підлеглість ні в якому разі не означає пасивність у справах, а навпаки, вона передбачає високу активність, а отримані гарні результати не повинні викликати у ділових людей гордині і враження, що вони краще і вище за інших людей.

Ще один важливий для економіки християнський принцип можна назвати принципом причетності до усього створеного. Будь яка людини відповідальна не тільки за своє життя і життя своїх близьких, а й за все, що створив Творець на землі. Для втілення цього принципу необхідно діяти відповідно до однієї з найбільш головних заповідей: «возлюби ближнього

твого, як самого себе». У сучасному світі, нажаль, ця заповідь ігнорується або трансформується таким чином, що під ближнім розуміються родичі, або люди, з якими ми зв'язані матеріальними інтересами. Православна церква ж вважає близькими тих, хто в даний момент знаходиться поруч і, перш за все, тих людей, хто потребує нашої допомоги. Звідси витікає необхідність уважного ставлення не тільки до своїх родичів, а й до ділових партнерів, підлеглих робітників і клієнтів, постачальників і покупців. На цьому принципі будується взаємодопомога, співчуття до хворих, немічних. Цей принцип лежить в основі християнської благочинності. Особливо важливо про неї пам'ятати, коли справи йдуть з успіхом і постійно зростають обсяги реалізації товарів та послуг.

Безумовно, вимоги, прописані в цих принципах, можуть здаватися нездійсненними. Справа в тому, що на відміну від матеріальних благ, засобів виробництва або грошей самих по собі, ринкова економіка – це система відношень, яка диктує окремим людям певні «правила гри». Очевидно, що в умовах товарно-ринкового господарства взаємовідносини людей втрачають особистісний характер. Окремий підприємець, діючи за цими «правилами гри», сам підлаштовується під них. Ринковий пріоритет комерційного ведення господарства – це отримання прибутку. Тільки прибуток дозволяє забезпечити підтримку діяльності підприємства і тому уявити компанію, яка б не орієнтувалася на таку ринкову норму важко. Але все ж таки, виходячи з принципів християнської етики можливо спробувати проводити межу між коректними чи некоректними способами отримання прибутку.

Розглянуті принципи є досить універсальними, доповнюють специфічні риси національних традицій господарювання та управління і можуть допомогти всім працюючим в сфері економіки, де орієнтація на прибуток є не тільки нормою, а й запорукою виживання.

Поява менеджерів – яскрава ознака переходу України на ринкові відносини. Майже жодна організація чи підприємство не уявляє свого існування без представників цієї професії – фахівців з управління, в обов'язки яких входить уміння досягати поставлених цілей, використовуючи працю, інтелект і мотиви поведінки інших людей. Якісна підготовка фахівців з вищою освітою в галузі управління є суттєвим фактором досягнення стійкої конкурентоспроможності вітчизняних суб'єктів господарчої діяльності у нових економічних умовах. Формування системи базових знань у сфері менеджменту, розуміння концептуальних засад системи управління організацією є метою вивчення курсу «Менеджмент». На нашу думку в рамках цього курсу є всі умови для ознайомлення майбутніх менеджерів також і з можливостями управління організацією на засадах духовності та цінностей православного віросповідання. Використовуючи разом із останніми досягненнями у сфері управління принципи християнської педагогіки (принцип ненасилля, принцип своєчасності, принцип єдності

педагогічних впливів, принцип особистісного підходу, антропологічний принцип, принцип відповідальності, принцип любові, принцип смирення) ми пропонуємо включити наступні теми до програми курсу «Менеджмент»:

1. Управління на засадах православних цінностей. Особливості управління через призму релігійного (православного) світогляду.
2. Проблеми виникнення етичних проблем та шляхи їхнього розв'язання під час прийняття управлінських рішень.
3. Використання в процесі комунікації принципів релігійного (православного) світогляду.
4. Системне розуміння економіки на основах християнських цінностей.
5. Керівник і його поведінка в ринковій системі.
6. Християнська етика праці.
7. Християнське розуміння власності та багатства.
8. Духовні засади бізнес-етики.

Отже, цінності, нав'язані західною цивілізацією, згубно відбиваються на духовно-моральному стані особистості і суспільства в цілому, тому, заради збереження та захисту моральних норм, необхідно готувати молодих фахівців на основі останніх досягнень економічної науки та етики християнського господарювання.

Література:

1. Сірокуров Є.О. Концепція особистості у православному богослов'ї і проблема глобалізації / Є.О. Сірокуров // Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. – Релігієзнавство. Культурологія. Філософія. – № 19, 2009. – С. 10 – 23.
2. Христианские начала экономической этики : сб. материалов международной интернет-конференции. окт. 2000 г. – М., 2001. – 255 с.

ИЗ ОПЫТА ПРОВЕДЕНИЯ ВОСПИТАТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ В ВЫСШЕМ УЧЕБНОМ ЗАВЕДЕНИИ (НА МАТЕРИАЛЕ ДЕЙСТВУЮЩЕГО СОЦИАЛЬНОГО МЕДИА-ПРОЕКТА «В ПОИСКАХ ИСТИНЫ»)

К.П. Яцухно, Ю.А. Сирота, г. Полтава

Воспитательная работа в вузах, к сожалению, носит в основном сумбурный характер и зависит порой исключительно от личности преподавателя, который курирует группу, то есть от куратора, и его понимания своей роли как воспитателя. В основном высшее образование (не имеет значения о каком именно высшем заведении идет речь – светском, военном или духовном) сосредоточено сегодня на формировании специалиста, а вот вторая, на наш взгляд, более важная ориентированность – на формирование человека и человечности, к сожалению, как-то игнорируется.

Идея о привлечении священника к работе со студентами во время воспитательных часов возникла совершенно спонтанно. Все началось с того,

что на одном из занятий по воспитательной работе (в вузе мы это называем кураторский час) на четвертом выпускном курсе куратор подняла волнующую молодежь тему ранних браков. Пытаясь перевести разговор в плоскость духовности и отношения православия к этой теме, был дан для прослушивания отрывок из лекции проф. А.И. Осипова о браке [1]. Некоторые высказывания известного богослова вызвали у аудитории удивление и ряд вопросов. Наибольшее непонимание, особенно у юношей, вызвала трактовка православием проблемы гражданских браков.

В связи с этим и возникла идея пригласить человека, который квалифицированно смог бы ответить на подобные вопросы. С тех пор (2010 г.) в Полтавском институте экономики и права постоянно проводятся встречи священника (Кирилл Яцухно) со студенчеством. Эти встречи постепенно переросли в идею создать телепередачу под названием «В поисках истины». Основная концепция проекта состоит в том, что в телепередаче даются ответы на актуальные вопросы, беспокоящие молодежь сегодня, с точки зрения церкви и отношение православия к проблемам молодежи. Вопросы задаются непосредственно студентами в аудитории, и священник сразу отвечает на них. Основная цель проекта – объяснить основные моменты в отношении православия к важным проблемам современного общества, особенно к проблемам, которые волнуют молодежь.

Мониторинг православных телеканалов Украины и России (Глас, Союз, Благовест, Киевская Русь, Спас и др., в том числе и на Полтавских телеканалах ЛТАВА, Місто, ИРТ) показал, что подобных проектов нет ни на одном православном телеканале и, таким образом, подтвердил уникальность идеи.

Попытка заинтересовать в проекте телевидение не увенчалась успехом: ни частная, ни государственная телекомпания не были заинтересованы. Более того, было встречено откровенное отторжение идеи. Основной целью выведения проекта на телевидение было дать возможность более широкому кругу молодых людей услышать ответы священника на актуальные вопросы молодежи. При участии студентов были разработаны вопросы, интересующие их, и сформированы в тематические блоки. Вопросы оказались достаточно глубокими и интересными. К примеру, вот один из вопросов из блока, касающегося семьи, брака и воспитания детей: «Как Церковь относится к абортам? Если ультразвуковая диагностика показала, что младенец родится со значительными недостатками, не лучше ли его не рожать, и что говорится по этому поводу в Библии?»

К счастью, ни одна телестудия не согласилась на внедрение проекта в реальность. К счастью – потому, что сегодня не секрет, что во время развития интернет технологий и так называемого Интернет-телевидения современная молодежь не смотрит традиционное ТВ. Таким образом, благодаря новейшим медиа технологиям – социальным Интернет сетям и

поисковым каналам – нам удалось достичь желаемых результатов без привлечения традиционного ТВ. Размещенные в Интернете видеозаписей встреч батюшки со студентами в YouTube, vkontakte.ru, odnoklassniki.ru, facebook.com и других сетях позволили максимально увеличить доступ молодежи к проекту. Проект вызвал массу отзывов, в основном позитивных (см., например, ссылки [2] – беседа со студентами на тему – «Причины гордиться Украиной» (октябрь 2011 г.) или [3] – разговор на тему «Учение свет, а неучение – тьма», посвященный Дню студента (17 ноября 2011 г.), и, таким образом, привлек внимание общественности к необходимости общения молодежи со священником.

Использование новых медиа в данном случае позволило также оценить рейтинг нашего проекта (по 200-300 просмотров на одно видео), поскольку в большинстве сетей отображается количество просмотров того или иного видео, а также всем видны обсуждения проекта. Кроме того, на электронную почту организаторов проекта приходит также масса отзывов и пожеланий из разных регионов Украины (например, доктор соц.наук, профессор кафедры философии и социологии, декан историко-философского факультета Южно-украинского национального педагогического университета имени К. Д. Ушинского Е. Лисеенко (Одесса), доктор филол. наук, профессор кафедры зарубежной литературы Полтавского национального педагогического университета В. Мацапура (Полтава), декан факультета безопасности бизнеса, начальник Центра выживания и спецподготовки «SEAL», доцент Международного научно-технического университета А. Линниченко (Киев), что свидетельствует о небезразличии общества к необходимости воспитания у молодежи правильного мировоззрения и отношения к проблемам современной действительности, воспитания нравственных ценностей. Также важнейшим результатом проекта является то, что некоторые студенты после встреч со священником стали посещать церковь, пришли на исповедь. Таким образом, данный проект показал высокий уровень заинтересованности молодежи в подобных встречах и готовность молодежи к общению со священником.

Более того, местная телекомпания все-таки заинтересовалась проектом (ТРК ЛТАВА) и пригласила его участников, а также, людей заинтересованных проблемой духовности и образования на телепередачу – ток-шоу с Оксаной Шинкаренко «Відверто про...» (январь 2011 г.) [4]. В программе участвовали студенты и преподаватели Полтавского института экономики и права; курсанты 179 училища связи, где тоже священником проводятся лекции; настоятель православного храма Всех-Святых (о.Кирилл), заместитель начальника полтавского гарнизона по воспитательной работе (Ю.П.Кривонос), кандидаты наук, доценты разных вузов Полтавы (Ю.А. Сирота, А.Б. Кирячок). К сожалению, заинтересованность проблемами духовности и образования в воинских и светских учебных

заведениях свелась к обсуждению введения предмета «Христианская этика» в школах. На наш взгляд, наиболее важным в этой передаче были точки зрения, высказанные курсантами и студентами о необходимости их общения с духовенством [4].

Следует отметить также, что, несмотря на то, что данный проект успешно действует уже на протяжении двух лет, он имеет недостатки. И основным недостатком является тот факт, что весь проект держится только на «добром слове» администрации указанного вуза, которая любезно поддерживает проект и не препятствует общению молодежи со священником. Хотя в некоторых других вузах Полтавы попытка организации встреч студентов с батюшкой не имела желаемых результатов. Казалось бы, батюшка ничему плохому не учит, помогает молодым людям разобраться в своей жизни, но, тем не менее, почему-то это неудобно отдельным людям, которые и лишают молодежь возможности подобного общения. Поскольку нас обвиняли в принуждении студентов к посещению встреч с батюшкой, хотим подчеркнуть, что эти встречи абсолютно добровольные, о чем в указанной выше телепередаче говорят сами студенты. Помимо того, важно отметить, что на встречах со священником бывают молодые люди разных вероисповеданий, причем их присутствие также не есть принудительным и никто никоим образом не нарушает их права на свободу вероисповедания, к тому же порой эти студенты наиболее активно задают вопросы батюшке.

Мы попытались раскрыть важность и крайнюю необходимость организации в высших учебных заведениях проведения воспитательной работы именно священнослужителями. Мы считаем, что с этой целью, безусловно, эту проблему следует вынести на государственный уровень.

Литература:

1. А.И. Осипов Аудиолекции. Лекция о браке. – Режим доступа: http://aosipov.ru/audio/audio_brak.html
2. <http://www.youtube.com/watch?v=5P-MHJXgO70&feature=related>
3. http://www.youtube.com/watch?v=liFJbH95sPI&fb_source=message
4. <http://www.youtube.com/watch?v=N2elFck1cck&feature=related>

ГЕНДЕРНОЕ РАВЕНСТВО – УНИЧТОЖЕНИЕ ДЕТСТВА, СЕМЬИ, ГОСУДАРСТВА

С.Г. Прокопенко, А.Б. Шкурупий, г. Харьков

Коротко об истории вопроса. Термин «гендер» представляет собой транслитерации английского слова. Впервые в контексте психологии его

использовал автор работы «Пол и гендер» в 1968 году. С тех пор понятие «социальный пол – гендер» стало аксиомой в медицине и на законодательном уровне большинства стран Европы и обеих Америк. Установление гендерного равенства провозглашено одной из восьми целей тысячелетия ООН! Как это могло произойти? Этого добились путем обмана, подмены терминов, подкупа и шантажа. Мы уже отмечали, что слово гендер – новое почти во всех языках народов мира. Во всех странах изречено гендер преподносится как равенство полов, человеческих прав, охрана женщин, семьи. Кто же выступит против так поставленного вопроса? И это слово появляется в законодательстве. Кто знает, о чем речь – пока молчит. А кто знает? Заинтересованные лица знают, в том числе – с властными полномочиями. Все подпитывается финансовыми вливаниями – из-за рубежа (как в странах Восточной Европы, в том числе в Украине и России) и из бюджета (после принятия соответствующих законов). А теперь – цитата из учебного пособия Киевского института гендерных исследований «Основы теории гендера»: «...фиксируется как минимум 5 гендеров (полов) – это женский, мужской, бисексуальный, гомосексуальный и транссексуальный» и далее в том смысле, что все они являются равными. Так ведь это – пропаганда гомосексуализма!

Вернемся в Европу. В декларации Европарламента, принятой в 1998 году, указано, что парламент не даст своего согласия на вступление в ЕС стране, которая своими законами или политикой нарушает права геев и лесбиянок. И далее этот абсурд все более укрепляется на законодательном поле Старого Света. В Лиссабонском договоре (от 01.12.2009) в статье 5b указано, что в своей политике и деятельности Евросоюз должен бороться с дискриминацией по признаку сексуальной ориентации. В том же духе – Резолюция Совета Европы № 1728 и Рекомендации № 1915. 24 ноября 2010 года Европарламент объявил о своем намерении укреплять семью и обязать каждую страну – члена Евросоюза к обязательному узакониванию «однополых браков». В официальных документах ЕС и ООН старый термин «пол» (sex) заменили на на термин «гендер».

Главная цель всего этого – ликвидация гетеросексуального разделения людей на мужчин и женщин. В соответствии с гендерной теорией, люди в обществе должны отличаться не по биологическому полу, а прежде всего по принципу социального пола. Идеологи этого движения утверждают, что биологический пол не обязательно должен совпадать с социальным. Пункт 16.11.2. Резолюции ПАСЕ № 1728 (2010) требует обеспечить «официальными документами, которые более соответствуют идентичности индивидуума» и так далее.

Всерьез заниматься разбором аргументов сторонников этого бреда могут только специалисты – психиатры и опытные священники. Всем здравомыслящим людям ясно, что цель гендеристов (как и ювенальщиков,

и «секспросветчиков») – уничтожение института семьи, снижение численности населения, разрушение традиционного общества. Но очевидно и другое – наше современное общество потеряло инстинкт самосохранения и не противостоит действиям разрушителей. Поэтому время на их стороне.

В украинском законодательстве слово «гендер» впервые появилось в 2005 году. В нашей стране все проходит по отработанному сценарию под лозунгами борьбы за права человека, женщин и детей, семьи. Финансируется ЕС, ПРООН, Советом Европы, ЮНИСЕФ, Международной организацией труда, немецким политическим фондом Белля, Европейской программой Сороса в Украине «Возрождение» и др. Особенно активными украинскими организациями являются гендерный аналитический центр «Крона» (Харьков), Ля Страда Украина и др. Лоббируется продвижение этих вопросов и в Верховной Раде, и в исполнительных структурах власти. Выделяются деньги из бюджета Украины. Проводятся конференции, тренинги, лекции в учебных заведениях, издаются печатные издания, все чаще «голубое лобби» появляется в телепередачах.

Точка зрения православного христианства на эту тему однозначна – смертный грех. Все больше представителей церкви выступают против агрессивной пропаганды греха. Недавно Святейший Патриарх Кирилл в очередной раз сакцентировал внимание на этом вопросе. К сожалению, голос православных очень слабо представлен в средствах массовой информации.

В рамках этой статьи невозможно провести подробный анализ данной темы. Информационного материала имеется очень много, и мы готовы им поделиться со всеми, кто понимает, какая угроза ждет нас и наших детей, если мы не будем этому противостоять.

ОСНОВНЫЕ ПРОБЛЕМЫ МОРАЛЬНО-ЭТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ ДЕТЕЙ И ПОДРОСТКОВ В КОНТЕКСТЕ ПРАВОСЛАВНОГО УЧЕНИЯ

С.П. Касьянова, г. Харьков

Правильное воспитание детей напрямую зависит от того, какое духовное воспитание получили их наставники – родители, учителя и т. д. Но к сожалению, современное общество воспитывает лишь потребность в материальных ценностях, а не духовных. Поэтому вопрос возрождения духовности в современном мире является самой актуальной темой для нашего общества.

А возрождение духовных ценностей может происходить только одним путем – отказом от материальных ценностей. Так сказал Иисус Христос (Мф. 6:24): «Никто не может служить двум господам: ибо или одного будет ненавидеть, а другого любить; или одному станет усердствовать, а о другом нерадеть. Не можете служить Богу и маммоне».

Каковы же нормы воспитания детей и подростков в нашем обществе? Как современное общество соблюдает правила воспитания детей (и в школе, и в семье, и в дошкольных учреждениях и т. д.), которые нам оставил наш Господь Иисус Христос? Ждать мудрого руководства сверху на эту тему, по меньшей мере, легкомысленно. Мир, в котором мы живем, буквально навязывает людям совсем иные законы. Так есть не только сейчас, но так было всегда. Поэтому и Иисус Христос тайно проповедовал свое учение, точно зная, что потребность руководствоваться в этой жизни Божественной мудростью может возникнуть только в сердце каждого отдельного человека. А мир сей стремится изо всех сил эту потребность заглушить, не гнушаясь никакими методами: будь то насилие или хитрость и обман.

Основная проблема морально-этического воспитания детей является и проблемой их родителей, так как родители тоже были детьми и тоже не получили должного воспитания. А проблема состоит в том, как пробудить в себе потребность руководствоваться во всем Божественной мудростью?

В книге Премудрости Соломона (1:12–15) записано: «Не ускоряйте смерти заблуждениями вашей жизни и не привлекайте к себе погибели делами рук ваших. Бог не сотворил смерти и не радуется погибели живущих, ибо Он создал все для бытия, и все в мире спасительно, и нет пагубного яда, нет и царства ада на земле. Праведность бессмертна, а неправда причиняет смерть».

Бог нас учит так строить взаимоотношения друг с другом и совершать такие поступки, чтобы они были направлены только на общее созидание, тогда мы будем жить в обществе, безопасном во всех отношениях. Для построения таких взаимоотношений нужно соблюдать всего две заповеди: любить Бога, Творца своего, и любить ближнего.

В обществе, где все построено на соперничестве, в том числе и воспитание и образование, соблюдать Божьи заповеди действительно нелегко. Помнить их и даже повторять вслух – это слишком мало. Соблюдение заповедей – это и есть вопрос воспитания, то есть ежедневных собственных поступков, которые будут являться примером для подрастающего поколения. Плыть против течения, которое сознательно стремится увлечь тебя за собой – это огромный подвиг. Надо воспитывать в себе непоколебимую волю и огромную силу духа, чтобы жить в согласии с волей Бога. И Бог как заботливый Отец и самый мудрый Наставник дал нам неиссякаемый источник Своей мудрости, откуда в любой момент жизни мы можем черпать и моральную и духовную поддержку.

В Библии написано (1 Кор. 2:9): «не видел того глаз, не слышало ухо, и не приходило то на сердце человеку, что приготовил Бог любящим Его». Если и бороться в этой жизни за награду, то пусть эта награда будет истинной, а не как мираж в раскаленных песках пустыни – вроде реально видишь, но никогда не дойдешь. Таковы материальные ценности этого мира, потому что даже обладание ими в конечном счете не приводит к моральному удовлетворению, а только возбуждает ощущение еще большей ненасытности. Если этот мир требует бороться за его мнимые награды, отдавая себя всего без остатка, то почему нельзя с таким же рвением бороться за истинную награду – за вечную жизнь в будущем?

И самое главное состоит в том, что надо помнить, что этот мир зла и насилия не вечен, что у него есть свой предел во времени, установленный Богом. Поэтому особенно сейчас проблема воспитания детей и подростков очень актуальна в каждое мгновение времени. Подрастающее поколение должно знать, что есть несколько измерений того, что нас окружает и воспринимается как единственная реальность, но истина одна. Только тогда детям можно будет прививать тягу к духовным ценностям, потому что они будут точно знать, что других истинных ценностей в природе не существует.

СОЦІАЛЬНА РЕКЛАМА КРІЗЬ ПРИЗМУ БЕЗПЕКИ ДИТИНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

К.В. Яренько, м. Харків

Сучасні умови розвитку суспільства, наявність широкого кола соціальних проблем вимагають цілеспрямованої діяльності держави щодо формування політики стосовно соціальної реклами, яка буде спиратися на морально-духовні традиції й досягнення культури українського народу. Соціальна реклама має бути спрямована на формування стійких моральних якостей людини, які визначають її внутрішню свободу й соціальну цінність у всіх сферах громадського та особистого життя. Духовно-моральні якості є одним із суттєвих внутрішніх механізмів, на основі яких відбувається моральний вибір і саморегуляція поведінки, які визначають рівень соціальної активності й зрілості людини, її культуру. Ці якості цілеспрямовано формуються в сім'ї, в системі освіти, а також під впливом різних соціальних факторів, зокрема соціальної реклами.

Соціальна реклама – це різновид некомерційної реклами, спрямованої на зміну моделей громадської поведінки та заострення уваги на актуальних соціальних проблемах. Продукція соціальної реклами часто розповсюджується через ЗМІ, впливаючи на широке коло осіб, серед яких є

багато дітей. Особистість дитини формується в соціально-педагогічній системі під впливом багатьох соціальних факторів. Соціальна реклама має великий потенціал щодо формування ціннісних орієнтацій, настанов, соціальних ролей у сфері дозвілля, мистецтва, культури побуту, відносин, екології та інших аспектів життєдіяльності людини. Однак, якщо проаналізувати зміст окремих зразків соціальної реклами, то ми побачимо, що профілактика негативних соціальних явищ часто пов'язана з прямим відображенням цих явищ у друкованому та медійному продукті. Іноді навіть важко відрізнити, на що спрямовано рекламу – на профілактику небажаної поведінки чи на заклик до такої поведінки.

Розглянемо проблему захисту дітей від шкідливого інформаційного впливу. Відображення насилля, порнографії, жорстокості в соціальній рекламі, яка розповсюджується засобами масової інформації, наносить шкоду розвитку дітей та молоді, негативно впливає на їхню психіку й моральність, формує у свідомості такі стереотипи мислення, які збільшують ризик антигромадської поведінки в майбутньому. Існує порушення прав дитини у сфері забезпечення нормального морального, духовного, психічного й фізичного розвитку. Відповідно до вимог міжнародного права, в будь-якому випадку, пов'язаному з погрозою порушення прав неповнолітніх, слід виходити з принципу пріоритетності інтересів дітей, забезпечення державою їх захисту (Декларація прав дитини: Принцип 5. Дитині, яка є неповноцінною у фізичному, психічному або соціальному відношенні, повинні забезпечуватися спеціальні режим, освіта й піклування, необхідні з огляду на її особливий стан). Поняття «дитина» в міжнародному праві застосовується до будь-якої людини, яка не досягла 18-річного віку. Конвенція ООН про права дитини (1989 г.) наказує приділяти першочергову увагу «якнайкращому забезпеченню інтересів дитини» в усіх діях щодо дітей. Міжнародне право навіть передбачає можливість обмеження свободи слова у випадках, коли діяльність засобу масової інформації загрожує правам і законним інтересам дітей.

Конвенція про права дитини орієнтує держави на заохочення розробки «належних принципів захисту дитини від інформації і матеріалів, що завдають шкоди її благополуччю...» (ст. 17). Правовою основою охорони неповнолітніх від розтління є ст. 34 Конвенції, яка зобов'язує держави «захищати дитину від усіх форм сексуальної експлуатації та сексуальних розбещень» [2]. Розповсюдження на практиці нових, нетрадиційних, інтелектуальних форм публічного, масового розбещення неповнолітніх може відбуватися шляхом доведення до їх відомої інформації, яка не визнана в установленому порядку незаконною, однак може здійснити значний вплив на подальший соціальний, фізичний, моральний і духовний розвиток дитини. При оцінюванні законності такої інформації слід виходити з конкретно-історичних соціальних потреб українського суспільства,

враховуючи національну культуру у сфері міжособистісних відносин, традицій виховання.

Сучасна соціальна реклама часто пропагує відносність моральних норм і ідеалів і можливість їх існування у різноманітні форм. У той же самий час, спираючись на слова Патріарха Кирила про те, що незважаючи на культурні відмінності між людьми, фундаментальні моральні цінності людства є єдиними для всіх, можна висновити, що соціальна реклама має бути носієм саме традиційних цінностей, які підтверджені людським досвідом. Становлення людини на основі таких цінностей сприяє формуванню стійкого світогляду, що є «фільтром» для розпізнавання добра і зла й орієнтиром власної поведінки. Тому необхідно запровадити конкретні форми державного і громадського контролю за соціальною рекламою в інтересах дітей, розробити механізм відповідальності суб'єктів рекламної діяльності, передбачити можливість оперативного офіційного реагування на незаконне розповсюдження матеріалів, які наносять шкоду морально-духовному й психічному розвитку дитини.

Однією з форм регулювання ринку соціальної реклами є створення громадської ради при органах виконавчої влади, яка буде приймати рішення щодо виробництва соціальної реклами за рахунок бюджетних коштів, давати рекомендації щодо її розповсюдження в державних установах, визначати пріоритетні напрями соціальних рекламних компаній тощо. Перспективним виглядає спільна діяльність громадських органів та Церкви, яка має накопичений за багато років досвід духовно-морального виховання, є носієм традиційних цінностей і настанов, необхідних сучасній людині для повноцінного функціонування й розвитку в суспільстві.

Для визначення способів зниження рівня негативного впливу на дітей необхідно розглянути соціальну рекламу як суб'єкт освітньо-просвітницької діяльності. Якщо діяльність освітніх закладів регулюється відповідними законодавчими актами, охоплюється різними видами контролю (ліцензування, акредитація навчальних закладів, прийняття державних освітніх стандартів, навчальних методик і програм, атестація педагогів, вимоги до їхньої спеціальної психолого-педагогічної підготовки), то діяльність рекламних агенцій, яка є масовою і просвітницькою, залишається нормативно нерегульованою і тому фактично безконтрольною. Необхідним виглядає професійне методичне, організаційне й кадрове забезпечення публічної просвітницької рекламної діяльності. Це дозволило б убезпечити дітей від непрофесійного підходу до висвітлення багатьох питань, які стосуються, у тому числі, й сфери людських відносин (суспільних, сімейних, інтимних). Аналіз практики соціальної реклами свідчить про недостатню захищеність дітей від некваліфікованого неякісного інформаційного впливу.

Регулювання змісту соціальної реклами в інтересах дітей можливо лише за умови поєднання зусиль державних органів, освітніх закладів,

Церкви, громадських організацій. Прикладом такої взаємодії є виконання в 2012 р. соціального замовлення Департаменту праці та соціальної політики Харківської міської ради «Соціальна реклама крізь призму безпеки дитини» Харківською Асоціацією дитячої екранної творчості «Дитятко», яка є громадською організацією, що займається захистом прав дітей на отримання якісного інформаційного продукту, активно співпрацює з органами влади та місцевого самоврядування, освітніми закладами і Харківською єпархією Української Православної Церкви. Даний проект спрямовано на визначення основних вимог до створення безпечної для дітей соціальної реклами; забезпечення органів місцевого самоврядування, комунальних установ та громадських організацій інструментарієм щодо відображення складних соціальних проблем у соціальній рекламі; надання інформаційних, консультативних, просвітницьких соціальних послуг щодо створення соціальної реклами; створення умов для розповсюдження у м. Харкові безпечної для дітей соціальної реклами.

ИЗ ОПЫТА ПРЕПОДАВАНИЯ ИСТОРИЧЕСКИХ ДИСЦИПЛИН В ХАРЬКОВСКОЙ ДУХОВНОЙ СЕМИНАРИИ

С.М. Куделко, м. Харків

В 90-е годы XX столетия, когда по инициативе владыки Никодима была возрождена Харьковская духовная семинария, я был приглашен среди некоторых других светских лиц преподавать в ней дисциплины исторического цикла. Имея к тому времени за плечами немалый опыт преподавательской работы в различных высших учебных заведениях, я не без волнения переступил порог бывшего Дзержинского райвоенкомата, где свое законное место заняла семинария. Не имея достаточной подготовки в богословском плане, я ощущал определенный дискомфорт и постоянно ловил себя на мысли о несовершенстве, с этой точки зрения, преподаваемых мною предметов. Однако уже после первых занятий у меня прошло некоторое чувство неловкости и установились (как мне казалось) взаимопонимание с семинаристами. Многие из них происходили из семей глубоко верующих и от родителей восприняли не только знания церковных канонов, но и очевидную воспитанность по отношению к старшим, старательность и добросовестность в учебе, сдержанность и вежливость, что выгодно отличало их от массы студентов светских вузов. Занятия очень часто превращались в дискуссии, в откровенный разговор о многих волновавших их проблемах. Среди вопросов были такие, которые относились к поведению церковнослужителя в индифферентном к церкви обществе. Много было также вопросов о том, как

вести себя с лицами, далекими от Церкви, но высокообразованными, как вести полемику с представителями других вероисповеданий и др. Отмечу такую черту семинаристов, как их обращенность к прошлому человеческого общества, неподдельный интерес к историческим сюжетам и, особенно, выдающимся личностям. Как тут не вспомнить утверждение о том, то религия – это обращенная к сердцу мудрость, а мудрость – это логически оправданная религия.

Маленькие аудитории, небольшие группы создавали условия для идеальной работы, когда преподаватель может видеть глаза и лица каждого из учащихся и тут же, ловя взгляды или недоумение на лицах, давать разъяснения изучаемого материала.

Еще одной особенностью преподавания в семинарии было постоянное ощущение невидимого присутствия других моих коллег, как священнослужителей, так и светских преподавателей: это чувствовалось по задаваемым вопросам, направленности возникавших дискуссий и др.

Мне трудно сказать, сколько из учащихся семинарии стали впоследствии служителями Церкви, но уверен, что из обучения в этом достойном заведении они вынесли не только определенные знания, но и выработали в себе необходимые для человека духовного навыки межличностного общения. К сожалению, в Харькове, где столько высших учебных заведений, все еще нет такого, в котором давали бы богословское образование на уровне академий и университетов. Об этом многократно говорил митрополит Харьковский и Богодуховский приснопамятный владыка Никодим, и наш долг выполнить этот его завет.

СОДЕРЖАНИЕ

<i>Алексеевко А.П., Лесовой В.Н., Летик И.В.</i> Роль духовных факторов в подготовке будущих врачей.....	6
<i>Алексеевко А.П., Левчук В.Г.</i> Духовность и таинство врачевания.....	7
<i>Анголенко З.І.</i> Волонтерство як активне розвиваюче середовище.....	12
<i>Архипова С.П., Мукомел С.А.</i> Сучасні орієнтири моральності та духовності та вищий навчальний заклад.....	14
<i>Астапенкова В.М., Ильина Ю.Ю.</i> Влияние СМИ на формирование нравственного сознания подрастающего поколения.....	18
<i>Бабаєв О.В.</i> Виховання моральної свідомості у дітей дошкільного віку на основі православної віри.....	20
<i>Баєрич С.П., Баєрич К.С.</i> Соціальне партнерство як конструктивний засіб допомоги соціально незахищеним верствам населення.....	21
<i>Баженов А.В.</i> Установки философии науки и русской религиозной мысли к моральному в психологии.....	23
<i>Бауль И.И.</i> Профессиональная компетентность педагогов – важный аспект в воспитании.....	26
<i>Белякова Т.В., Камлык И.В.</i> О возрождении духовного чтения.....	28
<i>Белецька І.В.</i> Дефініції «духовність» і «моральність» в аспекті національного виховання в Україні.....	31
<i>Белоліпцева О.В.</i> Вплив церкви на становлення родинно-шлюбних відносин в історії українських сімей.....	34
<i>Бесєдіна М.Ф.</i> Організація роботи соціального педагога з розвитку духовно-моральної сфери життя дитини для профілактики конфліктів в умовах шкільного середовища.....	36
<i>Біланіч М. М., Бокотей О. М.</i> Виховання християнської відповідальності за створіння під час паломництва.....	39
<i>Бондаренко Ю.В.</i> Роль релігійних видань у християнській освіті.....	42
<i>Будагьянц Т.Н.</i> Формы и методы нравственного воспитания младших школьников в учебной деятельности.....	43
<i>Будько М.В.</i> От ритуала – к христианской этике: развитие идеи гостеприимства в библейской традиции.....	46
<i>Булах Т.Д.</i> Социальная реклама как средство изменения морально-ценностных установок общества.....	49
<i>Бученко Я.В., Носенко В.М.</i> Моральність як основний компонент розвитку особистості.....	50
<i>Василенко Г.В.</i> Економічні знання: історичний ракурс.....	53
<i>Василенко О.Н.</i> Патриотическое воспитание современной молодежи.....	56
<i>Велигодська Д.В.</i> Урахування особистісних якостей як умова підготовки майбутніх соціальних педагогів до роботи з ВІЛ-позитивними людьми.....	57
<i>Велигодський С.В.</i> Морально-етична культура консультанта з ДКТ.....	60

<i>Воек О.І.</i> Вплив православної релігії та віри на формування морально-етичних та духовно-естетичних поглядів І. Ю. Рєпіна у пізній період творчості	63
<i>Волох О.Ю.</i> Світоглядотворюючий потенціал православ'я у світі інформаційних фантомів (ідейно-аксіологічні та освітньо-філософські аспекти)....	64
<i>Волох О.Ю.</i> Українське суспільство у пошуках постатеїстичної парадигми духовності	67
<i>Гавенко В.Л., Георгиевская Н.В., Мозговая Т.П.</i> Аспект духовности и психическое здоровье современной молодежи	69
<i>Гавенко В.Л., Георгиевская Н.В., Мозговая Т.П.</i> Проблемы формирования дезадаптивных расстройств в современном обществе	70
<i>Гаврилук Т.В.</i> Самоідентифікація особистості в умовах поліконфесійності України	71
<i>Галацан А.В., Шаповалова В.А., Шаповалов В.В.</i> Духовно-нравственные основы профессиональной деятельности врача и провизора в системе фармацевтического и медицинского права	73
<i>Галищев В.С.</i> Роль церкви в семье для здорового воспитания ребенка	76
<i>Гордієнко Н.В.</i> Деякі аспекти деструктивного впливу телебачення на ціннісний потенціал підлітків.....	76
<i>Гоцалюк А.А.</i> Історико-культурний аналіз проблеми морально-етичного виховання.....	79
<i>Григорян А.А.</i> Духовность и душевность у современного человека	81
<i>Гринько Е.Д.</i> Роль матери в воспитании ребенка	82
<i>Гринько Т.В.</i> Сказка в нравственном воспитании будущих учителей	84
<i>Гужов С.А.</i> Морально-этическое воспитание студентов	87
<i>Гузынина Т.В.</i> Художественная литература о детях – зона повышенного внимания	88
<i>Гутник О.Є.</i> Виховання терпимості як складової становлення особистості у професійній підготовці	92
<i>Давыдова Ж.В.</i> Роль оценочной деятельности в духовно-нравственном становлении студенческой молодежи	94
<i>Данильчук Л.О.</i> Маніпулятивні технології медіа-простору: до проблеми інформаційної безпеки особистості	97
<i>Дворников А.В.</i> Духовная безопасность молодежи в информационном обществе	100
<i>Дворников А.В.</i> Проблематика духовности в молодежной среде	102
<i>Деркачева М.Ю.</i> Moral and Ethical Issues in Teachers' Education as Part of Children's Moral Formation: Foreign Experience.....	104
<i>Дмитренко Т.О.</i> Формування духовності як багатовимірної якості особистості в педагогічній системі вищого навчального закладу (концептуальні засади).....	107
<i>Донской Д.Л.</i> Православие как защита от манипуляций	110
<i>Донченко Є.О.</i> Просвітницько-виховна функція народного будинку на початку ХХ століття на Слобожанщині.....	112
<i>Єлдинова І.М.</i> Взаємозв'язок понять «меценатство» та «благодійність»	113

<i>Жидко М.Е., Никитюк А.А.</i> Духовно-нравственное развитие украинских подростков, состоящих в современных субкультурах	115
<i>Жуков К.В.</i> Морально-этическое становление врача в системе последилового образования (на примере жизни и деятельности профессора А.И. Мещанинова)	117
<i>Жукова О.А.</i> Метафорическая карта как эффективное средство развития морально-нравственных качеств студентов	118
<i>Зайцева К.В.</i> Естетичне виховання учнів початкової школи	120
<i>Захарчук С.В.</i> Інформаційно-пізнавальні радіопередачі та їх вплив на формування особистості сучасної молоді	122
<i>Захарчук Т.В.</i> Впровадження системи педагогічних умов застосування медіаосвітніх технологій у професійну підготовку майбутніх учителів	125
<i>Зеркаліна Г.Р.</i> Моральні аспекти спілкування	129
<i>Зуєнко М.О.</i> Церква і література (до питання духовного становлення вчителя словесності)	131
<i>Іонова І.М.</i> Недооцінка та абсолютизація етичного у менеджменті соціальної роботи	133
<i>Каневский А.</i> Институт традиционной семьи и его значение в современном обществе	135
<i>Каплуновська О.М.</i> Формування духовної культури дітей дошкільного віку через ознайомлення з культурою православної релігії	138
<i>Караман О.Л.</i> Моральне виховання неповнолітніх засуджених у спеціальних виховних установах	141
<i>Карч Н.О.</i> Особливості морального виховання дитини у родині	143
<i>Кирилова О.М., Долгов М.Ю.</i> Вивчення Пересопницького Євангелія у вищій школі як фактор морально-етичного становлення спеціалістів	146
<i>Кириченко О.О.</i> Формування моральних цінностей у підлітків	151
<i>Клочко О.О.</i> Професійний обов'язок у контексті готовності майбутніх соціальних педагогів до профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді	152
<i>Кобзарь В.П.</i> Нравственность и проблемы морально-этического воспитания	155
<i>Коваленко Д.В., Волох О.Ю.</i> Секулярні та релігійні чинники морального й інтелектуального розвитку у транснаціональному вимірі сучасної вищої освіти	158
<i>Коврига А.В.</i> Высшее образование постлиберальной эпохи – институт духовного воспроизводства и развития?	160
<i>Козир М.К., Рибка Ю.В.</i> Історичне формування морально-етичного виховання	165
<i>Колбіна Т.В.</i> Духовне зростання студентів у процесі формування досвіду міжкультурної комунікації	168
<i>Кононенко М.В.</i> Психологічні особливості дітей із розлучених сімей	171
<i>Костерина И.В.</i> Аксиологический потенциал гуманитарных наук в морально-нравственном становлении личности будущего специалиста	175
<i>Котелевець К.В.</i> Мова у духовному вихованні молоді	178
<i>Кралько А.А.</i> Духовно-нравственные и правовые аспекты взаимоотношений врача и ВИЧ-позитивного пациента	181
<i>Краснова Н.П.</i> Етичні принцип та норми ділових відносин	184

<i>Крупіна Н.С., Онпченко О.І.</i> Виховні можливості сучасної родини	188
<i>Кулько Е.И., Захаренко Т.А.</i> Ценность семьи: проблемы формирования	190
<i>Лаверик О.В.</i> Социальная реклама как эффективная коммуникативная технология формирования общественной морали.....	192
<i>Левчук В.Г.</i> Православная культура Слобожанщины: в дискурсе взаимодействия церкви и системы образования.....	195
<i>Липская О.Г.</i> Милосердие как универсальное благо и добродетель сердца	198
<i>Любарська О.М.</i> Запобігання негативного впливу ЗМІ на суспільну мораль.....	200
<i>Максименко А.Е.</i> Формирование духовности и профессиональной культуры будущего дизайнера в системе образования	203
<i>Максимович О.М., Храпай Е.В.</i> Духовний розвиток як критерій і результат професійної підготовки у вузі	204
<i>Максимовська Н.О.</i> Морально-етичний аспект здійснення анімаційної діяльності майбутніми соціальними педагогами в умовах актуалізації глобальних проблем сучасності	207
<i>Матвейчик Т.В.</i> Роль помощника врача в профилактической направленности формирования здорового образа жизни	210
<i>Маштакова В.О.</i> До питання дослідження історії вітчизняного благодійництва (XIX – поч. XX ст.)	212
<i>Меньшенина А.В., Филипповская Т.В.</i> «Нечувствие и окаменение сердца как смерть души...»	215
<i>Мерінов В.В.</i> Основні аспекти виховання дівчат-підлітків у сучасній родині	218
<i>Миколаєнко Н.М.</i> До питання етичної культури у процесі фахової підготовки редакторів дитячих видань	221
<i>Найдьонов О.Г.</i> Православний світогляд як дієвий засіб захисту від інформаційно-маніпулятивних технологій.....	223
<i>Налётова Н.Ю.</i> Роль православия в формировании духовно-нравственных качеств личности	225
<i>Невельская-Гордеева Е.П.</i> Логическая аргументация в современных средствах массовой информации	228
<i>Новак Т.А.</i> Вплив сільського середовища на формування особистості дитини	231
<i>Новицкая М.А.</i> Возможности телевидения в учебно-воспитательном процессе школы	234
<i>Олейников И.П.</i> Православное христианство и спорт.....	237
<i>Онпко Т.В., Онпко Т.А.</i> Благотворительная деятельность Марии Константиновны Прохоровой на полтавской земле	241
<i>Онпченко О.І., Лисак А.Ф.</i> Вплив соціальної реклами на становлення особистості.....	244
<i>Орлюк Е.И.</i> Православное мировоззрение – основа информационной безопасности личности	247
<i>Палибина А.С.</i> Благотворительные традиции Русской Православной Церкви (из опыта оказания социальной помощи семье и детям).....	248
<i>Панкратов В.А.</i> Православная этика как основа морально-этического воспитания. Роль Церкви в формировании моральных качеств личности	251

<i>Петренко І.М.</i> Церковнопарафіяльні школи в системі початкової освіти кінця XIX – початку XX ст.	254
<i>Плотников С.А.</i> Учитель христианской этики: важнейшие особенности деятельности	257
<i>Поляков И.А.</i> Воздействие СМИ на массовое сознание: взгляд психологов МЧС	260
<i>Приходько В.Н., Приходько Н.И.</i> Идеи православной педагогики о личности в трудах свт. Феофана Затворника	262
<i>Приходько Г.І.</i> Благодійність у сфері організації оздоровлення та фізичного виховання дітей в Україні: до історії питання	268
<i>Проскурняк О.І.</i> Вплив оточуючого середовища на розвиток комунікативної діяльності дітей та підлітків з особливими потребами	271
<i>Рижкова М.С.</i> Релігійне виховання у жіночих навчальних закладах Харківської губернії (друга половина XIX – початок XX століття)	274
<i>Ричкова Л.В., Голтвеницька М.В.</i> Взаємодія сім'ї та школи в контексті морального виховання	276
<i>Родина И.П.</i> Формирование психологической культуры – условие духовного совершенствования личности современного студента	279
<i>Роман Н.М.</i> Творческий коллектив как фактор духовной и социальной поддержки в современном мире	281
<i>Романовский А.Г.</i> Морально-этическая составляющая подготовки национальной гуманитарно-технической элиты в НТУ «ХПИ»	283
<i>Рудецька Н.М.</i> Вивчення української художньої літератури як фактор морального виховання школярів	286
<i>Саевостьянова М.В.</i> Информационная безопасность личности: истины веры против «истин разума»	288
<i>Самойловська В.О.</i> Роль церкви у формуванні системи соціально-педагогічної допомоги нужденним категоріям населення України	290
<i>Седенкова Р.В.</i> Морально-этические нормы в профессии социального педагога	292
<i>Селифонова Т.Н.</i> Духовно-нравственное состояние семьи в оценках студенческой молодежи	295
<i>Селифонова Т.Н., Костерина И.В.</i> Религиозная литература как источник ценностных ориентаций современной молодежи	299
<i>Симеон (Негрецький).</i> Небезпека поширення каннабіноїдної наркоманії для українського суспільства	302
<i>Сітало О.О.</i> Педагогічні поради батькам, щодо морально-етичного виховання в сім'ї	304
<i>Смеречак Л.І.</i> Роль релігії у соціальному вихованні дітей	308
<i>Смолина О.О.</i> Роль православной монастырской культуры в деле оздоровления современного общества	309
<i>Степаненко А.А.</i> Роль духовной музыки в нравственном воспитании молодёжи	312
<i>Степанов М.И.</i> Опыт проведения занятий в воскресной школе при исправительной колонии в Харьковской области	315

<i>Стрельнікова О.О.</i> Добродійна діяльність і меценатство: спільні та відмінні риси	317
<i>Стець Н.Н.</i> Раскол и духовное здоровье общества.....	319
<i>Стрельцов Я.</i> Возрождение украинских духовных традиций и философ Г. С. Сковорода	320
<i>Стреляный Е.П.</i> Богословие и наука. Перспективы сотрудничества	324
<i>Титаренко Д.С.</i> Ситуації екзистенціальної загрози як поштовх до розвитку духовності особистості.....	325
<i>Ткаченко І.В.</i> Морально-етичне виховання студентської молоді	327
<i>Харламов М.І.</i> Соціальна робота з людьми похилого віку, як прояв духовної допомоги	330
<i>Харченко Л.П.</i> Моральні цінності ділового спілкування.....	333
<i>Хворост А.</i> Важность возрождения идеала христианской жертвенности в мировоззрении современной молодежи для формирования духовно здорового общества	337
<i>Хворост Ю.С.</i> Проблема формирования семейных ценностей в мировоззрении молодежи	339
<i>Хвыля-Олинтер А.И.</i> Православная культура, образование, правосознание, нравственность, патриотизм	342
<i>Циган О.А.</i> Актуальні проблеми морально-етичного виховання дітей і підлітків на сучасному етапі.....	345
<i>Цуранова О.А.</i> Историко-культурологические истоки храмового искусства, его место в богослужении	348
<i>Чепурная В.А.</i> Формирование этико-эстетических ориентаций студентов технических специальностей	350
<i>Черный А.А.</i> Роль духовности в современной культуре.....	355
<i>Шаповалов В.В.</i> Судебно-фармацевтическое исследование международного наркобизнеса, связанного с распространением наркомании с целью повышения духовно-нравственной и православной этики среди всех слоев населения в предупредительных целях	354
<i>Шаповалов В.В.</i> Возрождение духовности и православной этики у больных наркоманией: основа судебно-фармацевтических исследований причин наркотизации общества	358
<i>Шаповалов В.В., Шаповалова В.А., Омельченко В.А., Мовисян А.Г., Сухая М.Ю.</i> Судебная фармация: необходимость формирования духовно-нравственного мировоззрения у молодежи в противодействии злоупотребления психоактивными веществами	361
<i>Шаповалов В.В., Шаповалова В.О., Курижева О.О., Негрецький С.М.</i> Судова фармація: розвиток підліткової адиктивної залежності як наслідок недостатнього морально-етичного виховання	364
<i>Шаповалова В.А., Шаповалов В.В., Агапов Д.А.</i> Повышение уровня православного мировоззрения как действенного средства защиты от влияния сети Internet на наркотизацию личности (судебно-фармацевтические исследования)	365

<i>Шароватова О.П.</i> Фактори безпеки особистості в умовах інформаційного суспільства	368
<i>Шатравко Н.С., Герасимович Э.Е.</i> Роль образовательного проекта в духовно-нравственном развитии личности студентов негуманитарного вуза	371
<i>Швец В.</i> Тезисы доклада протоиерея Швец Владимира к 20-летию Харьковского Архиерейского Собора, проходившего в г. Харькове 27-28 мая 1992 года	374
<i>Шелковая Н.В.</i> Теология в высшей школе: от homo sapiens к homo spiritualis	375
<i>Шелудько Е.А.</i> Некоторые аспекты морали современного украинского общества	378
<i>Шемигон Р.П.</i> Школьное воспитание нравственности	380
<i>Штефан Л.А., Скавронська О.М.</i> Напрями соціально-педагогічної роботи з безпритульними та бездоглядними дітьми в Україні в 20-30-ті рр. ХХ століття	383
<i>Шуть М.М.</i> Педагогіка дитячого свята	387
<i>Щербакоева Н.В.</i> Вплив ціннісних орієнтацій студента на його морально-етичне становлення як майбутнього фахівця	388
<i>Юрків Я.І.</i> Вплив засобів масової інформації на духовний розвиток особистості підлітка	391
<i>Яковенко К.Ю.</i> Формування моральних якостей соціальних педагогів у процесі їхньої підготовки	394
<i>Яковцова А.Ф., Гольева Н.В., Сорокина И.В., Яковцова И.И.</i> Роль религии в формировании личности современного врача.....	396
<i>Яценко О.М.</i> Використання цінностей православної віри при підготовці менеджерів в системі вищої освіти	397
<i>Яцухно К.П., Сирота Ю.А.</i> Из опыта проведения воспитательной работы в высшем учебном заведении (на материале действующего социального медиа-проекта «В поисках истины»).....	400
<i>Прокопенко С.Г., Шкурупий А.Б.</i> Гендерное равенство – уничтожение детства, семьи, государства	403
<i>Касьянова С.П.</i> Основные проблемы морально-этического воспитания детей и подростков в контексте православного учения	405
<i>Яресько К.В.</i> Соціальна реклама крізь призму безпеки дитини: проблеми та перспективи.....	407
<i>Куделко С.М.</i> Из опыта преподавания исторических дисциплин в Харьковской духовной семинарии	410

**УЧАСТНИКИ КОНФЕРЕНЦИИ «ВОЗРОЖДЕНИЕ ДУХОВНОСТИ
В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ: ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ ЦЕРКВИ
И ОБРАЗОВАНИЯ», АВТОРЫ ТЕЗИСОВ**

Агапов Д.А., диссертант кафедри фармацевтичного права Інститута підвищення кваліфікації спеціалістів фармації НФаУ

Алексеев А.П., доктор філософських наук, професор, зав. кафедрою філософії Харківського національного медичного університета

Анголенко З.І., вчитель-методист вищої кваліфікаційної категорії, заступник директора з виховної роботи Красноріченської загальноосвітньої школи Кременського району Луганської області, керівник волонтерського руху школи

Архипова С.П., кандидат педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

Астапенкова В.М., студентка третього курсу соціально-психологічного факультета Національного університету громадянської захисти України

Бабаєв О.В., вихованець 3-го класу Харківської Духовної Семінарії

Багрич К.С., провідний спеціаліст Харківського міського центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді «Довіра», керівник «Служби соціальної підтримки сімей»

Багрич С.П., головний спеціаліст управління у справах сім'ї та молоді Департаменту у справах сім'ї, молоді та спорту Харківської міської ради, аспірант Харківського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України

Баженов А.В., старший преподаватель кафедри психології, філософії і освітніх технологій Української інженерно-педагогічної академії

Бауль І.І., студентка 4 курсу Харківської державної академії культури факультета «Менеджмент» спеціальності «Соціальна педагогіка»

Белякова Т.В., заведуюча відділом наукової обробки документів і організації каталогів Научної бібліотеки Харківського національного медичного університета

Білецька І.В., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки Луганського національного університету імені Тараса Шевченка

Білоліпцева О.В., викладач кафедри соціальної педагогіки комунального закладу «Харківської гуманітарно-педагогічної академії» Харківської обласної ради, голова студентського наукового товариства

Бессєдіна М.Ф., студентка V курсу факультету психології та соціології Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, член Харківської Асоціації дитячої екранної творчості «Дитятко»

Біланич М. М., магістр біології, старший лаборант зоологічного музею Ужгородського національного університету, науковий співробітник Закарпатського краєзнавчого музею

Бокотей О.М., кандидат сільсько-господарських наук (спеціальність екологія); завідувач зоологічним музеєм Ужгородського національного університету

Бондаренко Ю.В., студентка 5-го курсу Видавничо-поліграфічного інституту Національного Технічного Університету України «КПІ» (м. Київ)

Будагьянц Т.Н., спеціаліст вищої категорії, старший учитель, учитель-методист СШ № 57 г. Луганска

Будько М.В., доцент, к. филол. н., доцент кафедри філософії Мелітопольського державного педагогічного університету ім. Богдана Хмельницького

Булах Т.Д., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри документознавства та бібліотечного книгознавства Харківської державної академії культури

Бученко Я.В., студентка Національного університету цивільного захисту України

Василенко Г.В., аспірант кафедри педагогіки та педагогіки вищої школи Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди

Василенко О.Н., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди

Велигодська Д.В., психолог, пошукач Харківського національного університету імені Г.С.Сковороди

Велигодський С.В., начальник відділу методичного забезпечення соціальної роботи Харківського обласного центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, викладач Харківського національного університету імені Г.С.Сковороди, майстер-тренер з ДКТ

Вовк О.И., студентка історичного факультета Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Волох О.Ю., кандидат філософських наук, доцент кафедри психології, філософії і освітніх технологій Української інженерно-педагогічної академії

Гавенко В.Л., професор кафедри психіатрії, наркології і медичної психології Харківського національного медичного університету, д. мед. н., професор

Георгиевская Н.В., доцент кафедры психиатрии, наркологии и медицинской психологии Харьковского национального медицинского университета, кандидат медицинских наук, доцент

Гаврилюк Т.В., докторант Київського національного університету імені Тараса Шевченка, філософський факультет

Галацан А.В., кандидат наук государственного управления, начальник Главного управления охраны здоровья Харьковской областной государственной администрации

Галищев В.С., воспитанник 3-го класса Харьковской Духовной Семинарии

Герасимович Э.Е., ст. преподаватель кафедры истории и культурологии Белорусской государственной сельскохозяйственной академии, г. Горки Могилевской обл. (Республика Беларусь)

Голтвеницька М.В., учитель української мови та літератури Харківської загальноосвітньої школи I-III ступенів №36

Гольева Н.В., доктор медицинских наук, профессор кафедры патологической анатомии Харьковского национального медицинского университета

Гордієнко Н.В., к.п.н., доцент кафедри соціальної педагогіки та корекційної освіти ДДПУ імені Івана Франка (м. Дрогобич Львівської обл.)

Гоцалюк А.А., канд. істор. наук, доцент, доцент кафедри українознавства Міжрегіональної академії управління персоналом (м. Київ)

Григорян А.А., воспитанник 3-го класса Харьковской Духовной Семинарии

Гринько Е.Д. студентка 2 курса факультета славянских и германских языков Горловского государственного института иностранных языков

Гринько Т.В., кандидат педагогических наук, доцент кафедры педагогики ГГПИИЯ

Гужов С.А., студент 4 курса факультета психологии и социологии Харьковского национального педагогического университета имени Г.С. Сковороды, член Харьковской Ассоциации детского экранного творчества «Дитятко», волонтер Центра социальных служб для семьи детей и молодежи Червонозаводского района г. Харькова

Гузынина Т.В., преподаватель английского языка Харьковского национального педагогического университета имени Г.С. Сковороды, председатель Общественной организации спортивного единоборства имени В.М. Гузынина

Гутник О.Є., викладач кафедри англійської мови Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Давыдова Ж.В., аспирант кафедры теории и методики профессионального образования ХНПУ имени Г.С. Сковороды

Данильчук Л.О., к. пед. наук, доцент, докторант кафедри соціальної педагогіки Волинського національного університету ім. Лесі Українки

Дворников А.В., воспитанник 3-го класса Харьковской Духовной Семинарии

Деркачева М.Ю., старший преподаватель ИВМО «Харьковский коллегиум»

Дмитренко Т.О., доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Херсонського державного університету

Долгов М.Ю., доктор філософії в галузі державного управління, старший викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Донецького інституту Міжрегіональної Академії управління персоналом

Донской Д.Л., кандидат технических наук, доцент Национального технического университета «ХПИ», сопредседатель общественной организации «Родительский комитет»

Донченко Є.О., аспірантка Харківської державної академії культури, волонтер

Єлдинова І.М., аспірантка кафедри історії педагогіки та порівняльної педагогіки ХНПУ імені Г.С. Сковороди

Жидко М.Е., канд. псих. наук, доцент каф. психології Національного аерокосмічного університету ім. Н.Е.Жуковського «ХАІ»

Жуков К.В., к. мед н., доцент, завуч кафедри Ортопедической стоматологии и ортодонтии взрослых, Харьковская медицинская академия последипломного образования

Жукова О.А., кандидат педагогических наук, доцент, доцент кафедри педагогіки Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Зайцева К., студентка 3 курсу факультету психології та соціології Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди

Захаренко Т.А., старший преподаватель кафедры педагогики, психологии и социологии УО «Белорусская государственная сельскохозяйственная академия»

Захарчук С.В., студентка Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту ім. Тараса Шевченка

Захарчук Т.В., аспірантка Львівського науково-практичного центру професійно-технічної освіти НАПН України

Зеркаліна Г.Р., викладач кафедри соціальної педагогіки Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського, аспірантка лабораторії соціальної педагогіки Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, м. Київ.

Зуенко М.А., кандидат филологических наук, доцент, доцент кафедры мировой литературы Полтавского национального педагогического университета имени В.Г. Короленка

Ильина Ю.Ю., кандидат биологических наук, доцент кафедры общей психологии Национального университета гражданской защиты Украины

Юнова І.М., викладач кафедри соціальної педагогіки і гендерних студій Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

Каневский А., иерей, руководитель Отдела по делам семьи Харьковской епархии УПЦ, главный редактор газеты «Родительский комитет»

Камлык И.В., заведующая сектором электронной информации для научных работников Научной библиотеки Харьковского национального медицинского университета

Каплуновська О.М., старший викладач кафедри дошкільної освіти Комунального закладу “Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти” Запорізької обласної ради

Караман О.Л., кандидат педагогічних наук, доцент, докторант кафедри соціальної педагогіки Луганського національного університету імені Тараса Шевченка

Карч Н.О., студентка 3 курсу гуманітарного факультету ГДПІІЯ, м. Горлівка

Кирилова О.М., кандидат філологічних наук, доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Донецького інституту Міжрегіональної Академії управління персоналом

Кириченко О.О., студентка 5 курсу факультету психології та соціології ХНПУ імені Г.С.Сковороди

Ключко О.О., аспірант кафедри педагогічної творчості та освітніх технологій Сумського державного педагогічного університету ім. А.С. Макаренка

Кобзарь В.П., учитель истории, этики Харьковской специализированной школы I–III степеней № 109

Коваленко Д.В., кандидат педагогічних наук, декан факультету міжнародних освітніх програм Української інженерно-педагогічної академії

Коврига А.В., кандидат экономических наук, государственный служащий 4 ранга, экс-руководитель департамента образования и науки Администрации Президента Украины, директор Центра междисциплинарного прогнозирования общественного развития Харьковского национального университета имени В.Н. Каразина, заместитель главного редактора научного журнала «Социальная экономика», председатель Международной ассоциации «Одесская школа архитектуры»

Козир М.К., професор кафедри теорії та методики дошкільної освіти, завідувач навчальної практики Комунального закладу освіти «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, заслужений працівник народної освіти України

Колбіна Т.В., доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри Іноземних мов та перекладу Харківського національного економічного університету

Кононенко М.В., преподаватель кафедры социально-гуманитарных дисциплин Донецкого института Межрегиональной Академии Управления

Костерина И.В., кандидат педагогических наук, доцент кафедры социально-гуманитарных и юридических дисциплин Курского института кооперации (филиала Белгородского университета кооперации, экономики и права)

Котелевець К.В., аспірантка кафедри української мови Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Кралько А.А., кандидат медицинских наук, доцент кафедры общественного здоровья и здравоохранения Белорусской медицинской академии последипломного образования, председатель республиканского общественного объединения «Пенитенциарное здоровье»

Краснова Н.П., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки Луганського національного університету імені Тараса Шевченка

Крупіна Н.С., студентка 3 курсу факультету педагогічної освіти Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»

Куделко С.М., кандидат исторических наук, профессор, директор Центра краеведения ХНУ имени В.Н. Каразина

Кулько Е.И., старший преподаватель кафедры педагогики, психологии и социологии УО «Белорусская государственная сельскохозяйственная академия»

Курижева О.О., асистент кафедри фармацевтичного права Інституту підвищення кваліфікації спеціалістів фармації НФаУ

Лаврик О.В., кандидат филологических наук, доцент кафедры журналистики Харьковского национального университета имени В.Н. Каразина

Левчук В.Г., кандидат философских наук, доцент кафедры теоретической и практической философии Харьковского национального университета им. В.Н. Каразина

Лесовой В.Н., доктор медицинских наук, профессор, ректор Харьковского национального медицинского университета

Летик И.В., профессор, проректор по научно-педагогической работе Харьковского национального медицинского университета

Липская О.Г., преподаватель кафедры философии и политологии Белорусской государственной сельскохозяйственной академии

Лисак А.Ф., студентка 2 курсу факультету педагогічної освіти Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»

Любарська О.М., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки Миколаївського національного університету ім. В.О. Сухомлинського, голова Фонду «Жіноча перспектива»

Максименко А.Е., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри изобразительного искусства, методики преподавания и дизайна Республиканского высшего учебного заведения «Крымский гуманитарный университет» (г. Ялта)

Максимович О.М., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки имени Богдана Ступарика Прикарпатского национального университета имени Василя Стефаныка, г.Ивано-Франковск

Максимовська Н.О., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки Харківської державної академії культури

Матвейчик Т.В., к.м.н., доцент кафедри общественного здоровья и здравоохранения Государственного учреждения образования «Белорусская медицинская академия последипломного образования»

Маштакова В.О., кандидат педагогічних наук, викладач кафедри соціальної педагогіки Харківської державної академії культури

Меньшенина А.В., студентка 3 курса Уральского государственного экономического университета, специальность Экономика и право, Россия, г. Екатеринбург

Мерінов В.В., кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, голова постійної комісії громадської організації «Окремий науково-освітній центр Українського козацтва імені Г.С. Сковороди», полковник Українського козацтва

Миколаєнко Н.М., викладач кафедри редагування та основ журналістики Житомирського державного університету імені Івана Франка

Мовсисян А.Г., диссертант кафедри фармацевтического права Института повышения квалификации специалистов фармации НФаУ

Мозговая Т.П., профессор кафедры психиатрии, наркологии и медицинской психологии Харьковского национального медицинского университета, доктор медицинских наук, профессор

Мукомел С.А., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри психології діяльності в особливих умовах та педагогіки Академії пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля, м.Черкаси

Найдьонов О.Г., кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії та соціально-гуманітарних дисциплін Херсонського державного аграрного університету, член УАР (Українська асоціація релігієзнавців)

Налётова Н.Ю., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри философии, социологии и истории Смоленского филиала МИИТ, член корреспондент Международной академии научно-педагогического образования, регент Свято-Успенского кафедрального собора (г. Смоленск)

Невельская-Гордеева Е.П., кандидат философских наук, доцент, доцент кафедры логики Национального университета «Юридическая академия Украины имени Ярослава Мудрого»

Никитюк А.А., студент Национального аэрокосмического университета им. Н.Е.Жуковского «ХАИ»

Новак Т.А., аспірантка лабораторії соціальної педагогіки Інституту проблем виховання АПН України

Новицкая М.А., магистр факультета психологии и социологии Харьковского национального педагогического университета имени Г.С. Сковороды, социальный педагог Харьковской общеобразовательной школы I-III ступеней №36, член Харьковской Ассоциации детского экранного творчества «Дитятко»

Носенко В.М., викладач кафедри прикладної психології Національного університету цивільного захисту України

Олейников И.П., старший преподаватель кафедры циклических видов спорта Харьковского национального педагогического университета имени Г.С. Сковороды, общественный заместитель декана факультета физической культуры по вопросам Украинского казачества, член президиума Общественной организации спортивного единоробства имени В.М. Гузынина

Омельченко В.А., диссертант кафедри фармацевтичного права Інституту підвищення кваліфікації спеціалістів фармації НФаУ

Онипко Т.А., студентка-магістр спеціальності «Міжнародна економіка» Полтавського університету економіки і торгівлі, прихожанка Сампсонієвського храму г. Полтави

Онипко Т.В., доктор исторических наук, доцент кафедры педагогики, культурологии и истории Полтавского университета экономики и торговли, прихожанка Сампсонієвського храму г. Полтави

Онипченко О.І., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»

Орлюк Е.И., кандидат физико-математических наук, доцент, заведующий кафедрой фундаментальных дисциплин Житомирского военного института Национального авиационного университета, член общественной организации «Родительский комитет»

Палибина А.С., преподаватель кафедры социальной работы ФГБОУ ВПО «МГУ им. Н.П.Огарёва», г. Саранск

Панкратов В.А., ст. преподаватель Харьковской Духовной семинарии

Петренко І.М., доктор історичних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки, культурології та історії вищого навчального закладу УКООПСПІЛКИ «Полтавський університет економіки і торгівлі», член

громадської організації «Повернення святинь» при Полтавському єпархіальному управлінні

Плотников С.А., кандидат педагогических наук, доцент кафедры социологии и социальной работы Приазовского государственного технического университета, преподаватель воскресной школы при Свято-Троицкой церкви УПЦ г. Мариуполя

Поляков И.А., кандидат психологических наук, старший научный сотрудник научно-исследовательской лаборатории экстремальной и кризисной психологии Национального университета гражданской защиты Украины

Приходько В.Н., кандидат педагогических наук, доцент, заведующий кафедрой андрагогики и образовательных измерений Запорожской областной академии последипломного педагогического образования

Приходько Г.І., кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри фізичного виховання Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»

Приходько Н.И., доктор педагогических наук, профессор, профессор кафедры управления и социальной педагогики Запорожского национального университета

Проскурняк О.І., кандидат психологічних наук, доцент, докторант Харківської державної академії культури

Рибка Ю.В., старший лаборант Комунального закладу освіти "Харківська гуманітарно-педагогічна академія" Харківської обласної ради

Рижкова М.С., кандидат педагогічних наук, асистент кафедри педагогіки Слов'янського державного педагогічного університету

Ричкова Л.В., кандидат педагогічних наук, доцент, директор Харківської загальноосвітньої школи I-III ступенів №36

Родина И.П., кандидат психологических наук, старший преподаватель кафедры социально-гуманитарных и юридических дисциплин Курского института кооперации (филиала Белгородского университета кооперации, экономики и права)

Роман Н.М., кандидат педагогических наук, доцент кафедры музыкально-теоретической и художественной подготовки ХНПУ имени Г. С. Сковороды

Романовский А.Г., доктор педагогических наук, профессор, заведующий кафедрой педагогики и психологии управления социальными системами, проректор по научно-педагогической работе Национального Технического Университета «Харьковский Политехнический Институт», член-корреспондент Национальной академии педагогических наук Украины

Рудецька Н.М., аспірантка Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Савостьянова М.В., доктор философских наук, профессор, профессор кафедры философии и социально-гуманитарных дисциплин Европейского университета (г. Киев)

Седенкова Р.В., студентка 4 курса Харьковского национального педагогического университета имени Г.С. Сковороды, факультета психологии и социологии, член Харьковской Ассоциации детского экранного творчества «Дитятко»

Селифонова Т.Н., кандидат исторических наук, доцент кафедры социально-гуманитарных и юридических дисциплин Курского института кооперации (филиал) Белгородского университета кооперации, экономики и права

Симеон (Негрецький С.М.), ієромонах, священник Вознесенського кафедрального собора м. Ізюма, науковий здобувач кафедри Фармацевтичного права Інституту підвищення кваліфікації спеціалістів фармації

Сирота Ю.А., кандидат филологических наук, заведующий кафедрой перевода и иностранных языков Полтавского института экономики и права Открытого международного университета развития человека «Украина», доцент

Сітало О.О., аспірантка кафедри соціальної та корекційної педагогіки Полтавського національного педагогічного університету ім. В.Г. Короленка

Скавронська О.М., пошукувач кафедри історії педагогіки та порівняльної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди

Смеречак Л.І., к.п.н., доцент кафедри соціальної педагогіки та корекційної освіти ДДПУ імені Івана Франка (м. Дрогобич Львівської обл.)

Смолина О.О., кандидат искусствоведения, доцент, доцент кафедры гуманитарных наук и украинского языка Технологического института Восточноукраинского национального университета имени Владимира Даля

Сорокина И.В., доктор медицинских наук, профессор кафедры патологической анатомии Харьковского национального медицинского университета

Степаненко А.А., студентка Комунального закладу освіти "Харківська гуманітарно-педагогічна академія" Харківської обласної ради

Степанов М.И., врач-психоневролог, координатор общественной организации «Православные врачи Слобожанщины»

Стрельникова О.О., аспірант кафедри соціології управління та соціальної роботи соціологічного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Стець Н.Н., кандидат богословия, преподаватель, Харьковская духовная семинария

Стрельцов Я., иерей, делопроизводитель Харьковского епархиального управления, г. Харьков

Сухая М.Ю., диссертант кафедри фармацевтичного права Інституту підвищення кваліфікації спеціалістів фармації НФаУ

Стреляный Е.П., вихованець 4-го класу Харківської Духовної Семинарії

Тітаренко Д.С., кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії екстремальної та кризової психології Національного університету цивільного захисту України

Ткаченко І.В., викладач кафедри педагогіки, психології та мовної підготовки Харківського національного автомобільно-дорожнього університету

Филипповская Т.В., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціології та психології Уральського державного економічного університету, Росія, г. Єкатеринбург, прихожанка приходу во ім'я Святителя Ніколая Мир Лікійських Чудотворця міста Єкатеринбурга

Харламов М.І., кандидат історичних наук, старший викладач кафедри соціальних і гуманітарних дисциплін Національного університету цивільного захисту України

Харченко Л.П., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки Луганського національного університету імені Тараса Шевченка

Хворост А., священник Харківської єпархії УПЦ

Хворост Ю.С., аспірант кафедри загальної психології ХНУ ім. В. Н. Каразіна

Хвыля-Олинтер А.И., кандидат юридических наук, священник, керівник сектора «Антисектантська діяльність та духовна безпека» Синодального відділу РПЦ МП, г. Белгород, г. Москва

Храпай Е.В., кандидат медических наук, асистент кафедри гістології та ембріології Національного медического університету імені А. А. Богомольця, г. Київ

Циган О.А., аспірантка кафедри історії педагогіки та порівняльної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

Ціцей Р.М., здобувач науково-дослідної лабораторії екстремальної та кризової психології науково-дослідного центру Національного університету цивільного захисту України

Цуранова О.А., кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри музичально-інструментальної підготовки вчителя Харківської гуманітарно-педагогічної академії

Чепурная В.А., кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри педагогіки, психології та мовної підготовки Харківського національного автомобільно-дорожнього університету

Черный А.А., вихованець 4-го класу Харківської Духовної Семинарії

Шаповалов В.В., доктор фармацевтических наук, профессор, начальник отдела фармации Главного управления охраны здоровья Харьковской областной государственной администрации

Шаповалов В.В., кандидат фармацевтических наук, доцент кафедры фармацевтического права Института повышения квалификации специалистов фармации НФаУ

Шаповалова В.А., доктор фармацевтических наук, профессор, заведующая кафедрой фармацевтического права Института повышения квалификации специалистов фармации НФаУ

Шароватова О.П., кандидат педагогических наук, старший преподаватель кафедры охраны труда и техногенно-экологической безопасности Национального университета гражданского захисту України

Шатравко Н.С., кандидат филологических наук, доцент, зав. кафедрой педагогики, психологии и социологии Белорусской государственной сельскохозяйственной академии, г. Горки Могилевской обл. (Республика Беларусь)

Швец В., протоиерей, г. Харьков

Шелковая Н.В., кандидат философских наук, доцент кафедры политологии, социологии и культурологии Харьковского национального педагогического университета имени Г. С. Сковороды

Шелудько Е.А., преподаватель кафедры философии и социологии Таврического государственного агротехнологического университета, ТГАТУ (г. Мелитополь)

Шемигон Р.П., студент V курса исторического факультета Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина

Штефан Л.А., доктор педагогических наук, профессор, профессор кафедры истории педагогики та порівняльної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г. С.Сковороди

Шуть М.М., кандидат педагогических наук, доцент, доцент кафедры музично-теоретичної та художньої підготовки ХНПУ імені Г.С. Сковороди, керівник семінарів і майстер-класів з ігромайстерності, організації дозвілля дітей і молоді, керівник соціально-педагогічних проєктів

Щербакова Н.В., преподаватель кафедры философии і соціології Таврійського державного агротехнологічного університету, ТДАТУ, м. Мелітополь

Юрків Я.І., кандидат педагогических наук, доцент кафедры соціальної педагогіки Луганського національного університету імені Тараса Шевченка

Яковенко К.Ю., аспірант ХНПУ імені Г.С.Сковороди, практичний психолог Безлюдівського юридичного ліцею імені І.Я. Підкопая

Яковцова А.Ф., доктор медицинских наук, профессор кафедры патологической анатомии Харьковского национального медицинского университета

Яковцова И.И., доктор медицинских наук, заведующая кафедрой патоморфологии Харьковской медицинской академии последипломного образования

Яресько К.В., кандидат педагогических наук, доцент, профессор кафедры социальной педагогики Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, член Харківської Асоціації дитячої екранної творчості «Дитятко»

Яценко О.М., асистент кафедри менеджменту Національного технічного університету «ХПІ»

Яцухно К.П., священник, настоятель Всесвятского храма Полтавы, член епархиального отдела по взаимодействию с Вооруженными Силами Украины

Наукове видання

**ВІДРОДЖЕННЯ ДУХОВНОСТІ У СУЧАСНОМУ СВІТІ:
ВЗАЄМОДІЯ ЦЕРКВИ ТА ОСВІТИ**

Тези Міжнародної
науково-практичної конференції

26-27 квітня 2012 року

(Укр., рос. та англ. мовами)

Матеріали подаються в авторській редакції

Відповідальний за випуск *К. В. Ярецько*
Комп'ютерне верстання *О. С. Чистякова*
Макет обкладинки *І. М. Дончик*

Формат 60x84/16. Ум.-друк. арк. 22,7. Тираж 300 прим.

Видавець і виготовлювач
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,
61077, Харків, пл. Свободи, 4.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3367 від 13.01.09

Видавництво ХНУ імені В. Н. Каразіна
Тел. 705-24-32